This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

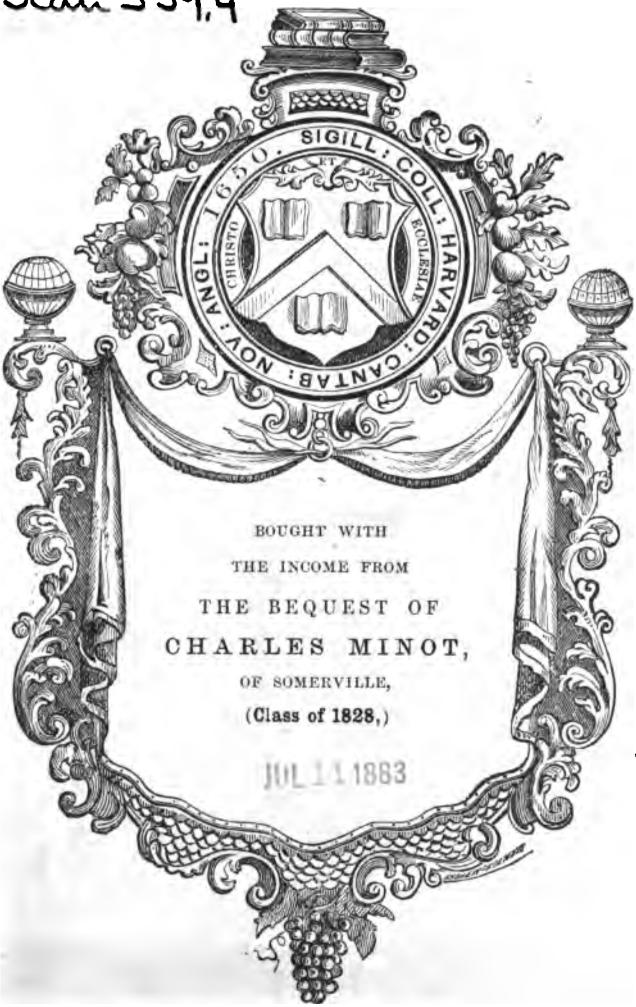
Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

P Scan 359.4

BOUGHT WITH
THE INCOME FROM
THE BEQUEST OF
CHARLES MINOT,
OF SOMERVILLE,
(Class of 1828,)

JUL 11 1883

NY SVENSK TIDSKRIFT

UTGIFVEN AF

AXEL N. LUNDSTRÖM och ADOLF LINDGREN.

1881.

UPSALA
VICTOR ROOS' FÖRLAG.

Scan. 19.3
PScan 359.4

UPSALA 1881.
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET,
EDV. BERLING.

Innehåll:

Uppsatser:

Literatur:

Polemik:

Red. tillsända tidskrifter och böcker. Anmälan. Innehåll.

Några ord om kommunalbeskattningen.

Den svenska allmänhetens uppmärksamhet har sedan någon tid tillbaka strängt tagits i anspråk af den stora frågan om reform af beskattningsväsendet. I sitt första skede utgjorde denna en under behandlingen af en annan vigtig samhällsangelägenhet, vårt föråldrade försvarsverks nydaning, uppstånden fråga om den rättsliga befogenheten, den sociala billigheten och den ekonomiska lämpligheten af de reala bördor, som hittills utgjort det väsentligaste underlaget för detta försvarsverk, äfvensom af de grundskatter, med hvilka nämnda bördor till sin kamerala natur äro i det närmaste likstälda. En långt större omfattning har frågan erhållit, sedan eventualiteten af dessa bördors och skatters afskaffande tagit allt bestämdare gestalt och nödvändigheten af enighet i fråga om de skatteslag, hvarmed dessa gamla grundpelare i vårt skattesystem i förekommande fall skola ersättas, allt oafvisligare trängt statsmakterna inpå lifvet. Andra anledningar till granskning af särskilda delar af skattesystemet hafva tillstött, och för närvarande finnes det ingen del deraf, som icke är satt under debatt: grundskatter och tullafgifter, allmän bevillning och bränvinsskatt, kapitationsafgifter och stämpelskatt, kommunalskatter och reala besvär, alla äro de underkastade pröfning af sakkunniga delegationer och diskuteras, under afvaktan på det slut, hvartill dessa skola komma, mer eller mindre lifligt af pressen och allmänheten.

Det gifves dock bland nyss uppräknade kategorier af skatter en grupp, hvilken, ehuruväl äfven den lika med alla

de öfriga är underkastad en pröfvande granskning, likväl icke synes inom den offentliga diskussionen hafva haft att glädja sig åt samma uppmärksamhet som flertalet bland de öfriga: vi mena kommunalskatterna. Om man besinnar, hvilka betydande belopp, som under denna rubrik årligen utgöras, kunde nämnda förhållande vid första påseende synas egnadt att väcka någon förvåning och ingifva en ytlig betraktare den föreställningen, att på detta område allt vore väl beställdt. Vi sade: vid första påseende, ty en närmare betraktelse gifver genast vid handen, att, då man diskuterar allmänna bevillningen och bränvinsskatten, man i och med detsamma diskuterar de båda skattekällor, ur hvilka våra kommuners existensmedel till den allra väsentligaste delen flöda, och särskildt gäller detta beträffande allmänna bevillningen, hvilken ju bär tilläggsafgifter till kommunernas förmån, ofta uppgående till skattens flerdubbla belopp. Likaså är det sant, att i fråga ej mindre om bevillning än om bränvinsskatt, tvistepunkterna till stor del rört sig just kring medlen att åstadkomma en rättvis fördelning kommunerna emellan af de ur dessa källor dem tillflytande skattebidrag. Men icke destomindre torde det med fog kunna sägas, att äfven dessa skattefrågor hittills blifvit behandlade mer ur statens än ur kommunernas egen synpunkt, så till vida, som det gält, mindre att utröna, huruvida dessa skatter i och för sig och i sin nuvarande form äro bäst egnade att läggas till grund för ett rationelt kommunalskattesystem, än att söka undanrödja de ur kommunalbeskattningens sammanhang med statsbeskattningen härflytande svårigheter för en reform af den senare. Vår afsigt är här att, utgående från kommunernas egen synpunkt, i största korthet och allmänhet undersöka, huruvida det nuvarande kommunalskattesystemet kan anses innebära en rigtig tillämpning af de principer, som böra vara de bestämmande vid ordnandet af beskattningsväsendet inom kommunen. Dervid måste vi likväl inskränka oss till den direkta kommunalbeskattningen; hvad de indirekta skatterna beträffar, kräfver den vigtigaste — och enda nämnvärda — art deraf, som i våra kommuner förekommer, eller bränvinsförsäljningsafgiften, sitt särskilda

kapitel, och vi kunna redan utan en närmare undersökning taga för gifvet, att en utsträckning af den indirekta beskattningen, hvilken i allmänhet och der icke säregna förhållanden annat föranleda måste betecknas såsom för kommunerna olämplig, icke för dem bör ifrågakomma. Deremot gör kommunalbeskattningens nära sammanhang med allmänna bevillningen för oss nödvändigt att i någon mån vidröra äfven sistnämnde skatt.

I vårt nuvarande samhällsskick måste all beskattningsmakt tänkas ytterst utgå från staten. Den rätt att af statsmedlemmarne tvångsvis utkräfva skattebidrag, som tillkommer kommunerna, är derför att anse endast som en förläning af staten, som ett utflöde af dennas beskattningsmakt. Dermed är likväl icke i och för sig afgjordt, att grunden för de sålunda förlänade skatternas utgörande nödvändigt måste vara enahanda med den, som för statens skattesystem blifvit erkänd eller bör erkännas vara den rigtiga. Detta beror fastmer af det sätt, hvarpå man uppfattar den kommunen, såsom en från staten skild organism, inom samhället tillkommande uppgift och den begränsning man gifver denna gent emot statens verksamhet. För att kunna leda sig till den för kommunalbeskattningen i dess motsättning till statsbeskattningen rigtiga skatteprincipen, måste man derföre först komma till klarhet med afseende på frågan om det inbördes förhållandet mellan kommunens och statens funktioner.

Denna fråga har inom den finansvetenskapliga doktrinen blifvit på olika sätt besvarad. Sålunda förfäktar den s. k. tyska frihandelsskolan satsen att statens och kommunens verksamhetsområden falla aldeles utom hvarandra: »Der Staat herrscht, die Gemeinde wirthschaftet» är ett »bevingadt ord» af en af skolans hufvudmän, Braun. En motsatt ståndpunkt intages af Gneist, Walcker m. fl., som förmena, att kommunen blott är ett organ för statsmakten, hvadan någon principiel olikhet mellan hvarderas funktioner icke förefinnes. »Föremål för sjelfstyrelsen», säger Gneist, »äro sådana den lokalt verksamma statsmaktens funktioner, som egna sig att handhafvas af grannelagets personal och

med dess skattemedel, med uteslutande af sådana, som dertill icke egna sig.» Omfånget för denna uppsats tillåter oss icke att ingå i en kritik af dessa hvarandra diametralt motsatta åsigter; vi blott anmärka, att sanningen synes oss hafva blifvit träffad af de författare, som intaga en förmedlande ståndpunkt mellan de båda ytterligheterna, såsom Wagner*, Friedberg**, Bilinski*** och flertalet bland dem, som lemnat svar på de af den bekanta »katedersocialistiska» föreningen »Verein für Socialpolitik» uppstälda frågor†. »Staten», yttrar Friedberg, »såsom utgörande den sammanhållande enheten i det genom intressemotsättningar delade samhället, omfattar totaliteten af sina undersåtar och måste derföre nödvändigt inskränka sin verksamhet till sådana funktioner, som komma det stora hela gemensamt till godo. Deremot saknar han ett organ, som är egnadt att låta de särskilda orternas säregna förhållanden komma till sin rätt, och derföre skall alltid i någon form jemte statsförvaltningen utveckla sig ett af henne oberoende organ för den verkställande makten, nämligen den lokala sjelfstyrelsen, så framt denna icke med våld undertryckes»††. »Kommunalförvaltningen skall icke ersätta eller representera statsförvaltningen utan träda jemte denna och öfvertaga de uppgifter, hvilka staten, som blott har det stora helas bästa för ögonen, till följd af deras lokala, säregna natur icke kan öfvertaga»†††. Om med ett ord staten representerar enheten i mångfalden, representerar kommunen å sin sida mångfalden i enheten. Bland de kommunen tillagda funktioner kan man vidare åtskilja sådana, som afse att uppfylla verkliga statsändamål, hvilka af lämplighetshänsyn öfverlåtits å kommunerna, och sådana, hvilka äro af en rent

* *Wagner: Die Communalsteuerfrage* (Leipzig u. Heidelberg 1878).

** *Friedberg: Die Besteuerung der Gemeinden* (Berlin 1877).

*** *von Bilinski: Die Gemeindebesteuerung und deren Reform* (Leipzig 1878).

† *Die Communalsteuerfrage.* Zehn Gutachten und Berichte, veröffentlicht vom Verein für Socialpolitik (Leipzig 1877). Se särskildt *von Reitzensteins* uppsats.

†† *Friedberg* a. st. sid. 4.

††† a. st. sid. 72.

lokal natur och derföre aldrig kunna tänkas falla inom området för statens verksamhet. Äfven de senare måste likväl afse befordrandet af ett *allmänt* ändamål, enär i annat fall ett utkräfvande genom tvång af bidrag till dem icke kunde rättfärdigas — ehuru visserligen gränserna emellan föremålen för offentlig och enskild verksamhet icke kunna uppdragas efter några allmängiltiga regler, utan vexla efter de åsigter, som vid olika tider göra sig gällande.

Det är en bekant kontrovers, huruvida skatterna till staten böra utgöras i förhållande till de fördelar, den skattskyldige af staten emottager eller efter hvars och ens förmåga att utgöra skatt. Den förstnämnda åsigten har länge haft att glädja sig åt ett temligen obestridt herravälde, men dess dagar lära numera vara räknade — åtminstone inför en uppfattning af staten, som i denna icke ser allenast ett aggregat af individer. Frånsedt från de fall, då den enskilde frivilligt för sin räkning tager statens verksamhet i anspråk och då de kostnader han derigenom förorsakar staten äro af beskaffenhet att kunna uträknas och derföre äfven böra läggas till grund för beräkningen af den ersättning han är skyldig staten — huru vill man finna ett mått för uppskattningen af de fördelar, som tillskyndas den enskilde genom statens allmänna verksamhet och dess blotta existens? En uträkning af värdet af dessa fördelar är omöjlig helt enkelt derföre, att statens allmänna prestationer i och för sig sakna bytesvärde. Deremot är det hvarje statsmedlems *pligt* att bidraga till möjliggörandet af statens existens; och just derföre kan den fördel han af denne emottager icke komma i beräkning vid bidragens utgörande*. Pligten är oinskränkt, men staten utkräfver under vanliga förhållanden icke i vidsträcktare mån dess fullgörande än att alla statens medlemmar komma att efter måttet af sina krafter deraf drabbas lika. Den säkraste tillgängliga, om ock ofullkomliga, mätaren af dessa krafter är utan tvifvel inkomsten och derföre bör uti hvarje stats skat-

---

* Jfr *Neumann: Die progressive Einkommensteuer.* (Leipzig 1874) sid. 58.

tesystem såsom grundstomme ingå en inkomstskatt — frågan om, denna bör vara proportionel eller progressiv må här lemnas öppen. Då emellertid utrönandet af hvarje skattskyldigs *verkliga* inkomst är ett problem, som hittills endast tillnärmelsevis blifvit löst och säkert aldrig kommer att fullständigt kunna lösas, följer häraf — äfvensom af andra skäl, hvilkas utvecklande faller utom ämnet för vår uppsats — nödvändigheten af ett flertal skatter jemte inkomstskatten.

Om skattskyldighet efter förmågan att utgöra skatt sålunda måste uppställas som den bestämmande principen för statsbeskattningen, ställer sig saken något annorlunda, då det blir fråga om kommunernas beskattningsväsende. Vi lemna dervid, likasom i fråga om staten, åsido sådana kommunala anstalter, för hvilkas frivilliga anlitande afgift i hvarje särskildt fall lämpligen kan och bör fordras — sådana afgifter äro icke egentliga skatter — och tala här endast om beskattningen för kommunens allmänna ändamål, till hvilkas uppfyllande det är hvarje kommunens medlems pligt att bidraga.

I och med det att denna pligt är gifven följer äfven deraf i första rummet, att alla kommunens medlemmar böra dertill bidraga lika efter måttet af sin förmåga, d. v. s. närmast genom en inkomstskatt. Men frågan är härmed icke uttömd. Det finnes nämligen bland de uppgifter, som utgöra föremål för kommunens verksamhet, en stor och betydande grupp, om hvilken det bestämdt kan sägas, att den på ett alldeles särskildt sätt kommer den fasta egendomen i kommunen till godo: vi mena kommunens verksamhet för rent ekonomiska ändamål, såsom byggandet af vägar, gator och broar, anläggningen af offentliga platser, gas- och vattenledningar m. m. Härmed säga vi icke, att hvarje fastighetsegare för sin person drager större fördel af denna verksamhet än kommunens öfriga medlemmar — detta är väl ofta fallet, men behöfver icke nödvändigt vara det — utan vi förmena, att genom samma verksamhet en vinst uppstår, som lösgör sig från fastighetsegarens person och fixerar sig i sjelfva fastigheten under form af

förhöjning i dennas värde. Man säge icke, att förhållandet är enahanda med statens verksamhet. Ett *direkt* kausalsammanhang mellan denna och den fasta egendomens värdestegring kan i de flesta fall icke uppvisas*; statens prestationer afse nämligen det stora helas bästa, i följd hvaraf deras verkan på hvarje enskild fastighet är oberäknelig och de sakna i alla händelser, såsom vi ofvan påpekat, bytesvärde, åtminstone hvad beträffar sådana prestationer, hvilkas kostnader böra betäckas genom verklig beskattning. Med afseende åter på den lokala begränsningen för kommunens ekonomiska prestationer låta dessas verkningar mycket väl beräkna sig, och då de dessutom, i motsats mot statens, i flertalet fall äro af den beskaffenhet att, om de icke öfvertagits af kommunen, de kunnat af dennas medlemmar sjelfve fullgöras, kan ej heller bytesvärde frånkännas dem.

Då det sålunda kan uppvisas, att en bestämd gren af kommunens verksamhet tillskyndar fast egendom särskilda fördelar, vore det ledande till orättvisa mot dem bland kommunens invånare, som icke innehafva sådan egendom, att ålägga dem att i lika mån med fastighetsegarne bidraga till betäckandet af kostnaderna för nämnda verksamhet. Slutföljden af dessa premisser blifver den, att fastigheterna i kommunen böra för de särskilda fördelar, som tillskyndas dem genom kommunens ekonomiska verksamhet, underkastas en särskild beskattning. Denna bör likväl icke åläggas fastighetsegarne under form af en förhöjning af deras inkomstskatt, ty då fördelarne fixera sig i sjelfva fastigheten, finnes det intet skäl att, såsom fallet måste blifva med en inkomstskatt, hänföra beskattningen till fastighetsegarens person; fastmera bör skatten, såsom en sjelfständig fastighetsskatt, åläggas sjelfva fastigheten och utgöras i förhållande till dennas uppskattade afkastningsförmåga.

---

* Stundom kan likväl ett sådant sammanhang verkligen påvisas, såsom då på statens bekostnad en ny kommunikationsled öppnas och fastighetsvärdena i de orter, som af densamma beröras, derigenom stegras. En särskild fastighetsbeskattning i sådana fall vore väl icke principielt oberättigad, men svårligen praktiskt utförbar.

Kommunernas beskattningsväsende bör således grundas i främsta rummet på en allmän inkomstskatt, men derjemte på en särskild fastighetsskatt. Då vi funnit att äfven inom staten en allmän inkomstskatt bör förefinnas, måste vid ordnandet af den kommunala inkomstskatten mycket bero af det sätt, hvarpå motsvarande skatt till staten är ordnad. Innan vi öfvergå till en granskning af det svenska kommunalskatteväsendet, nödgas vi derföre undersöka, i hvad mån principen om en allmän inkomstskatt till staten hos oss gjort sig gällande.

Vi fråga då först: finnes det i Sverige en allmän inkomstskatt? Man torde i allmänhet vara benägen att jakande besvara denna fråga och till stöd härför hänvisa på bevillningen efter andra artikeln. För att finna, huruvida denna skatt verkligen kan ega grundade anspråk på att tillerkännas heder och värdighet af allmän inkomstskatt, skola vi underkasta den en hastig granskning.

Det visar sig då, att andra artikelns bevillning är af tvenne slag: bevillning af fast egendom och bevillning för inkomst af kapital eller arbete samt att dessa båda slag af bevillning påföras efter väsentligen olika grunder. I och för sig bevisar detta intet emot bevillningens egenskap af allmän inkomstskatt, ty det låter ju tänka sig, att det slutliga målet, utrönandet af en persons verkliga inkomst, säkrast kunde vinnas genom ett olika beräkningssätt för de olika skattekällor, ur hvilka inkomsten flyter. Kändt är ju äfven, att den engelska inkomstskatten under fem olika *Schedules* beskattar inkomsten allt efter de källor, ur hvilka den flyter och i sådant afseende skiljer mellan inkomst A. af eganderätt till fast egendom; B. af nyttjanderätt till sådan egendom; C. af vissa slag af kapital; D. af vissa andra slag af kapital samt af yrke eller näring och E. af lön i allmän eller enskild tjenst, med olika beräkningssätt för hvartdera af dessa slag af inkomst. Frågan är blott, om det mål, som med skattens sönderdelning eftersträfvas, i båda landen är det samma. Granskar man i detta afseende den engelska inkomstskatten, visar det sig, att, sedan den inkomst, som under de fem olika *Schedules* tillfaller den skattskyldige,

blifvit på skilda vägar utrönt, de olika beloppen så till vida sammanföras till ett totalinkomstbelopp, som den skattskyldige å *hela* inkomstbeloppet får tillgodonjuta afdrag för s. k. existensminimum, äfvensom att den förlust, som kan hafva uppstått vid en gren af hans verksamhet, får räknas honom till godo vid uppskattningen af de öfriga*. Helt annorlunda förfar man i Sverige vid uppskattning till andra artikelns bevillning. Hvad bevillningen för inkomst af kapital eller arbete beträffar, kan det visserligen icke förnekas, att denna, *så långt den sträcker sig,* är en verklig inkomstskatt, i ty att det funna beskattningsbara beloppet verkligen refereras till den skattskyldiges person; han får sålunda t. ex. åtnjuta skattefrihet för ett visst lågt inkomstbelopp samt afdrag å ett något större och eger dessutom från räntan å utlånadt kapital afdraga räntan å upplånadt. Men vid fastighetsbevillningen har sambandet mellan det uppskattade beloppet och den skattskyldiges person aldeles gått förloradt. Man har ansett det möta allt för stor svårighet att utröna den inkomst en jordbrukare *verkligen* drager af sin näring, likasom man ansett det obilligt, att en jordbrukare, som till följd af oklok hushållning icke hemtade någon inkomst af sin jordegendom, derföre skulle gå fri från den skatt för sin jord, hvarpå staten synts ega grundade anspråk, och man har derföre påbjudit en uppskattning af jordens kapitalvärde efter den afkastning den samma *beräknas* kunna gifva. I full konseqvens dermed tillstädjer man ej heller afdrag för den skuldbörda, som hvilar å jorden — dennas egen afkastningsförmåga påverkas tydligen icke af den intecknade skuld, som häftar dervid, och man har dessutom befarat ett kringgående af skatten genom fingerande af skulder. Slutligen är det uppenbart, att då man vill beskatta jorden efter dess afkastningsförmåga, man icke har någon som helst anledning att efterforska egarens bättre eller sämre ekonomiska ställning, hvadan man ej heller vid fastighetsbevillningen finner något afdrag för existensminimum såsom vid inkomstbevillningen vara medgifvet.

* Visserligen kan icke den engelska *income tax* sägas förete alla kännemärken på en ren allmän inkomstskatt. Jfr *Vocke, Geschichte der Steuern des Britischen Reichs,* sid. 550.

Då begreppet *inkomst* ovilkorligen förutsätter en bestämd person, som uppbär inkomsten, men begreppet *afkastning* af en fastighet blott en fastighet, som lemnar afkastningen, — dervid det är aldeles likgiltigt, hvem som är egare af fastigheten, — framgår såsom resultat af den lemnade öfversigten af bevillningen, att fastighetsbevillningen *icke* är en inkomstskatt, utan en skatt på afkastningen af fastighet eller, med andra ord, helt enkelt en grund- och husskatt. Då således inkomstbeskattningen sviker i fråga om den vigtiga del af nationalinkomsten,. som härflyter från besittningen af fast egendom, och inkomstbevillningen blott är en skatt på inkomsten af det kapital, som icke är placeradt i fastighet, och af det arbete, som icke är sysselsatt i jordbruksnäringen, följer deraf, att frågan, huruvida vi ega en allmän inkomstskatt, måste besvaras nekande. Inkomstbevillningen och fastighetsbevillningen äro icke tvenne skatteformer, som afse att på skilda vägar uppnå samma mål; de äro två aldeles heterogena skatter, som blifvit sammanförda under samma benämning. Det är visst sannt, att dem emellan förefinnes ett ringa samband så till vida som, enligt Instruktionen för taxeringsförrättningarne, vid tillämpning af den befrielse från eller lindring i bevillningen för inkomst af kapital eller arbete, som enligt 8 § i bevillningsstadgan får ega rum, äfven »den behållna afkomsten utaf skattskyldig tillhörande fast egendom» skall tagas i beräkning, men då, enligt hvad af det ofvanstående framgår, det aldeles icke är gifvet, att ett sådant »afkomstbelopp» betyder detsamma som ett lika stort »inkomstbelopp», måste denna bestämmelse, om än förestafvad af en känsla af billighet, betecknas såsom en fullkomligt principlös afvikelse från de eljest i fråga om utgörandet af andra artikelns bevillning följda grundsatser.

Men om det i Sverige icke finnes en allmän inkomstskatt, bör, enligt hvad vi ofvan uttalat såsom vår åsigt, en sådan införas. Detta bör tydligen ske derigenom, att den inkomst, som härflyter af besittningen och brukandet af jordegendom och annan fastighet, underkastas bevillning efter samma grunder som annan inkomst. Då det vida öf-

vervägande flertalet jordbruksidkare icke föra bok öfver sina inkomster, följaktligen i de flesta fall icke sjelfve kunna till siffran uppgifva deras belopp, och dessutom de naturaförmåner de af sin egendom åtnjuta naturligen böra inräknas i inkomsten, blifver en sådan utsträckning af inkomstbevillningen utan all fråga ett synnerligen svårlöst problem. Då det likväl kunnat lösas i andra land, som ega inkomstskatt, bör man icke misströsta derom, att svårigheterna äfven hos oss skola kunna öfvervinnas, blott man är öfvertygad om nödvändigheten af att uppnå det med en sådan inkomstbevillningens utsträckning afsedda målet. Och om nödvändigheten häraf synes oss icke böra råda något tvifvel. Man må hysa hvilka åsigter som helst om rigtigheten deraf, att fast egendom underkastas en *särskild* beskattning utöfver den allmänna, derom böra väl alla vara ense, att inkomst af fastighet åtminstone bör underkastas *lika* beskattning med annan inkomst. Otvifvelaktigt har också lagstiftaren med fastighetsbevillningen velat uppnå detta mål Huru liten visshet man i sjelfva verket eger derom, huruvida målet äfven blifvit uppnådt, och huru omöjligt det är att af en jemförelse mellan de båda bevillningsgrupperna draga några slutsatser i detta hänseende, skall bäst visa sig genom granskning af ett försök till en sådan jemförelse, som väckt en icke obetydlig uppmärksamhet.

Enligt af Förberedande Skattejemkningskomitén anstälda beräkningar* belöpte utaf bevillningens efter andra artikeln hela belopp för år 1875 på landsbygden 1,343,412 kr. 66 öre eller 44,5 procent och på städerna 1,676,981 kr. 76 öre eller 55,5 procent. Dessa belopp fördelade sig vidare sålunda, att för landsbygden belöpte:

på jordbruksfastighet 524,126: 41 = 17,3 proc.
» annan fastighet 74,531: 07 = 2,5 proc.
» inkomst af kapital och arbete 744,755: 18 = 24,7 proc.,

samt för städerna:

på jordbruksfastighet 10,611: 30 = 0,3 proc.
» annan fastighet 237,650: 12 = 7,9 »
» inkomst af kapital och arbete 1,428,720: 34 = 47,3 proc.

* Se Komiténs betänkande sidd. 29 o. f.

Komitén fann uti dessa siffror ett missförhållande mellan den proportion, hvari landsbygd och städer deltoge i bevillningens utgörande och framhöll i sådant afseende att, ehuru af rikets folkmängd icke mindre än 86,2 procent tillhörde landsbygden, denna lemnade endast 44,5 procent af bevillningen, samt att, ehuru den jordbrukande befolkningen utgjorde nära 72 procent af folkmängden, inkomsten af kapital och arbete gäldade nära fyra gånger den skatt, som utgjordes för jordbruksfastighet (2,173,475: 52 mot 534,737: 11), i sammanhang hvarmed Komitén åberopade förhållandet i England, der skatten af kapital och arbete i förhållande till fastighets- och arrendeinkomsten utgjordes såsom 65: 35, ehuru stadsbefolkningen der utgjorde något mer än hälften af landets folkmängd. Såsom missförhållanden af »än mera bevisande kraft» framhåller Komitén, att bevillningen af inkomst för 400—1,800 kr. öfverstege hela bevillningen af jordbruksfastigheter, o. s. v.

Af dessa och åtskilliga andra af Komitén anförda omständigheter drager Komitén den slutsats, »att det nuvarande sättet för bevillningsafgifternas påförande är högst otillfredsställande.» Vore här fråga om en jämförelse mellan uppskattningen af *inkomst* af jordbruksnäring och af andra beskattningsföremål, skulle ofvan anförda siffror otvifvelaktigt innebära en stark bevisning mot noggrannheten af uppskattningen af förstnämnda slag af inkomst. Med det sätt åter, hvarpå fastighetsbevillningen för närvarande är ordnad, är det visserligen möjligt, att *dessa* siffror — vi fästa uppmärksamheten derpå, att vi nu icke tala om de jämförelser mellan taxeringsvärdena vid olika tider, på hvilka Komitén äfven byggt sin slutsats, och hvilka vi visserligen icke frånkänna bevisningskraft — innefatta en *presumtion* för en mindre noggrannhet; att de i detta afseende icke ega någon *bevisande* kraft, är säkert. Vi skola söka visa detta.

För att med ledning af de båda bevillningsgruppernas — jordbruksfastighetsbevillningens och inkomstbevillningens — relativa afkastning söka uppdraga en jämförelse mellan det sätt, hvarpå taxeringen inom hvardera sker, måste de först bringas till åtminstone i det yttre kommensurabla stor-

heter. Att märka är då att, enär bevillningen för jordbruksfastighet endast utgår med 0,03 procent af fastighetens uppskattade värde, eller med 0,6 procent af dess afkastning, om denna antages till 5 procent af taxeringsvärdet*, under det inkomstbevillningen utgår med 1 procent af den uppskattade inkomsten, man bör jämföra inkomstbevillningen med den summa, en med samma procent — 1 procent af afkastningen eller 0,05 procent af taxeringsvärdet — utgående jordbruksfastighetsbevillning skulle uppbringa. Den siffra, som å sistnämnda bevillnings sida komme att bilda jämförelseledet, blefve då 891,228: 51. Men för att denna siffra, jämförd med den, som uttrycker afkastningen af inkomstbevillningen, skall kunna bilda en till det yttre rigtig exponent för det sätt, hvarpå taxeringen af jordbruksfastighet försiggår, bör densamma ytterligare icke obetydligt höjas. Enligt § 6 af Instruktionen för taxeringsförrättningarne bör nämligen »då fast egendoms värde beräknas efter dess afkastning, behörigt afseende fästas å de grundskatter samt öfriga utskylder, som utom allmänna bevillningen skola af samma egendom utgöras» o. s. v. På grund häraf är från fastighetsbevillnings utgörande befriad en så stor del af fastighetsvärdet i riket, som motsvarar grundskatternas och öfriga reala bördors kapitalvärde eller, såsom förhållandet med andra ord kan uttryckas, bevillningen för nämnda del af fastighetsvärdet motsvaras af grundskatterna och öfriga reala onera till så stor del af dessas belopp, som motsvarar 0,03 procent af nämnda reala bördors kapitalvärde, hvilken summa af ofvan angifna skäl bör i och för denna jämförelse höjas till 0,05 procent af samma värde. Om grundskatterna samt rustnings- och roteringsbesvären antagas motsvara ett kapitalvärde af omkring 200 millioner kronor, uppkommer sålunda för dessa de främsta af de reala bördorna ett belopp af 100,000 kronor, hvarmed den summa, som å jordbruksfastighetsbevillningens sida bildar jemförelseledet, bör ökas. Hvad öfriga hithörande onera beträffar, torde mot-

---

* Vi anse oss af flere skäl, lika med Komitén berättigade till ett sådant antagande. Se vidare derom sid. 22 och följ. här nedan.

svarande summa för dem svårligen ens approximativt kunna uppgifvas.

Men äfven om man på detta sätt — genom antagande af en lika skattesats för bevillningen af jordbruksfastighet och af inkomst samt undanrödjande af afdraget för de jordbruksfastighet graverande reala onera — gör de båda jämförelseleden till det yttre med hvarandra kommensurabla, qvarstå dock så många i de båda bevillningarnes natur grundade olikheter, att, i motsats till förhållandet med de olika *Schedules* af den engelska inkomstskatten, en jämförelse dem emellan uti ifrågavarande syfte blifver i hög grad vansklig. Man besinne endast, att, såsom vi ofvan framhållit, inkomstbevillningen med den hänsyn till den skattskyldiges personliga förhållanden, som innefattas uti föreskrifterne om afdrag för skulder i vissa fall samt om ett existensminimum m. m., är en ren inkomstskatt, under det fastighetsbevillningen just genom frånvaron af sådana till den skattskyldiges person syftande bestämmelser eger karakteren af en skatt på afkastningen af jorden. I hvilken grad denna de båda bevillningarnes olika karakter verkar bestämmande på deras produktivitet och i sjelfva verket så godt som omöjliggör all på densamma grundad jämförelse mellan den noggrannhet, hvarmed taxeringen till hvardera sker, inses bland annat deraf, att, om man tänkte sig bevillningen för jordbruksfastighet förvandlad till en inkomstbevillning med samma bestämmelser om ett existensminimum, som nu gälla för den senare, komme — under förutsättning, att antalet »fastigheter» i den af Komitén meddelade tabell (N:o 12) öfver antal af och taxeringsvärde å jordbruksfastigheter sammanfaller med antalet fastighetsegare *, samt under förutsättning vidare, att de sistnämndas inkomst utgör 5 procent af det uppskattade taxeringsvärdet — icke mindre än 84,4 procent af hela antalet jordegare

* Detta antagande eger endast en approximativ rigtighet, ty antalet fastigheter i den bemärkelse ordet här tages är utan tvifvel icke obetydligt större än antalet fastighetsegare. Se den utredning, som i detta hänseende blifvit lemnad i den genom Finansdepartementets försorg utgifna »Öfversigt af 1876 års bevillningstaxering» sidd. 3 o. f.

att befrias från utgörande af bevillning, 14,4 procent att åtnjuta afdrag, motsvarande det i 8 § bevillningsstadgan medgifna, och endast 1,2 procent att underkastas full skattskyldighet. Här är visserligen äfven förutsatt, att jordegarne af de båda förstnämnda kategorierna icke derjemte ega så stor inkomst från annan källa, att de till följd deraf komme att uppflyttas i en högre kategori, men i fråga om smärre jordegare torde, hvad det öfvervägande flertalet beträffar, denna förutsättning icke vara alldeles oberättigad. — Då vidare, allt under samma förutsättning, att fastighetsbevillningen blefve förvandlad till inkomstbevillning, afdrag måste ske för räntan å fastighetsegarnes intecknade skulder, komme, då man kan antaga *, att den intecknade skuldbörda, som vid 1875 års slut graverade samtliga fastigheter å landet, utgjorde omkring 610 millioner kronor, och större delen häraf utan tvifvel belöpte på jordbruksfastighet (taxeringsvärdet å jordbruksfastighet å landet år 1875: 1,747,519,439 kr. mot 149,077,291 kr. för annan fastighet), ett icke obetydligt belopp såsom ränta derå att frångå den skattskyldiga inkomsten. Äfven om man fäster tillbörligt afseende dervid, att icke hela det intecknade beloppet representerar verkliga skulder, torde man likväl vara berättigad antaga, att bevillningens belopp härigenom komme att minskas med åtminstone ett par hundra tusen kronor.

Man kan, med ett ord, förvåna sig deröfver, att jordbruksfastighetsbevillningen, jämförd med inkomstbevillningen, lemnar så ringa afkastning, men om man *endast* deraf sluter till en mindre noggrannhet vid taxeringarne, förutsätter man på samma gång, att med en fullt noggrann taxering förstnämnda bevillning skulle lemna en afkastning relativt jämförlig med den inkomstbevillningen lemnar, en förutsättning, som med de grundväsentligt olika karaktererna hos de båda skatterna icke a priori — knappt annorlunda än med stöd af erfarenhetsrön — låter rättfärdiga sig.

Vi hafva måhända varit något väl utförliga i denna jämförelse mellan inkomst- och fastighetsbevillningen, men

* Enligt de i Chefens för Justitiedepartementet embetsberättelser antagna beräkningsgrunder.

vi hafva ansett det af vigt att fullt åskådligt framhålla omöjligheten att genom en kombination af en inkomstskatt för vissa slag af inkomstkällor och en afkastningsskatt för andra slag åstadkomma en jemlik och rättvis beskattning af all inkomst, eller åtminstone, om man omedvetet och genom en slump skulle hafva lyckats åstadkomma en sådan jemlikhet och rättvisa, att derom erhålla kännedom, då, såsom vi tro oss hafva visat, en jämförelse mellan de båda skatterna i detta afseende är omöjlig. Att denna jemlikhet och rättvisa likväl bör uppställas som det mål, till hvilket man bör sträfva, behöfver icke bevisas; — och det återstår derföre intet annat än att utsträcka inkomstbevillningen äfven till inkomst af fastighet.

Om en sådan utsträckning kommer till stånd, återstår frågan om det öde, som bör beredas den nuvarande fastighetsbevillningen. Vi stöta här på en stor fråga, nämligen den, huruvida fastighet, såsom sådan, bör vara underkastad en särskild beskattning utöfver den allmänna, en fråga, rörande hvilken, såsom bekant, meningarna synnerligen divergera. Denna fråga faller likväl, så vidt den rör skatten till staten, utom ämnet för vår uppsats och vi behöfva ej heller inlåta oss derpå för att uttala vår mening om det öde, som bör drabba fastighetsbevillningen. Ty äfven *om* man vill hafva en särskild skatt på fastighet, bör det för alla vara klart, att den nuvarande fastighetsbevillningen icke lämpar sig att dertill användas. Man har i främmande land offrat oerhörda summor för att åvägabringa en kataster d. v. s. en på den mest minutiösa undersökning grundad beskrifning öfver hvarje fastighet, och ändock icke, såsom från alla håll förspörjes, lyckats åstadkomma ett fullt tillfredsställande resultat. Här i Sverige åter nöjer man sig med en löslig uppskattning, hufvudsakligen grundad på ledamöternes i skattenämnden subjektiva tycke, utan någon verklig undersökning af fastighetens afkastningsförmåga. Vi sade löslig, och kunna, med all aktning för de hjelpmedel, hvartill bevillningsstadgan hänvisar, icke använda något mildare uttryck. Dessa hjelpmedel äro nämligen, som bekant, för jordbruksfastighet hufvudsakligen tvenne: de se-

nast för fastigheterna erlagda köpeskillingar och de senast fastställda hypoteksvärden. Hvad de förstnämnda beträffar, är det gifvet att vid deras bestämmande kunnat medverka faktorer, hvilka icke få tillmätas någon betydelse vid uppskattningen af egendomens afkastningsförmåga i och för dess beskattning, och de senare eller hypoteksvärderingarna — vid hvilka för öfrigt äfven faktorer af nyssnämnda slag kunna göra sig gällande — förekomma icke så allmänt, att någon större betydelse såsom grundval för fastighetsskatten kan tillerkännas dem. Utan några fullt objektiva grunder till stöd för sitt omdöme måste derföre uppskattningsmännen basera sin värdering hufvudsakligen på hörsagor och personlig kännedom om förhållandena — hvilken senare ofta nog kan vara af ganska sväfvande natur. Nu kan det icke förnekas, att äfven med dessa enkla hjelpmedel, en jemlik beskattning af fastigheterna inom en och samma kommun må kunna åstadkommas — en fråga, hvartill vi längre fram återkomma — men att på en så osäker grund söka bygga en öfver hela riket jemlik och rättvis fastighetsbeskattning lärer utan tvifvel hädanefter såsom hittills befinnas vara fåfäng möda.

Läsaren finner måhända, att vi med ofvanstående betraktelser väl mycket aflägsnat oss från vårt ämne. Detta är dock endast skenbart fallet, ty då vi ofvan uppstält såsom en fordran, att åt den allmänna skattskyldigheten inom kommunen bör gifvas uttryck genom en inkomstskatt, som jemlikt och rättvist drabbar alla slag af inkomst, men den hufvudbeståndsdel af den direkta kommunalbeskattningen, som bär namn af *kommunalutskylder*, såsom bekant, utgår i visst förhållande till andra artikelns bevillning, följer deraf, att allt hvad vi yttrat om omöjligheten att genom fastighetsbevillningen åvägabringa en tillfredsställande beskattning af den *inkomst*, som härflyter från fastighet, mutatis mutandis äfven gäller om de kommunalutskylder, som utgå under form af tilläggsafgifter till fastighetsbevillningen. Vi kunna derföre, då vi äfven för kommunen uppställa den fordran, att den egentliga inkomstskatten må erhålla en

sådan utsträckning att den kommer att omfatta jemväl inkomst af fastighet, hänföra oss till hvad vi ofvan yttrat om beskattningen till staten.

Då vi således komme att ega tvenne konkurrerande inkomstskatter — en till staten och en till kommunen — uppstår frågan om den inbördes ställning, som bör beredas dessa — d. v. s. frågan, huruvida de böra vara från hvarandra fullt sjelfständiga eller huruvida den ena bör utgå under form af tilläggsafgifter till den andra, i hvilket senare fall antingen statsskatten kan läggas till grund för kommunalskatten eller tvärtom. Nu kan det visserligen icke nekas, att en af statsskatten helt och hållet fri och oberoende kommunalskatt skulle erbjuda åtskilliga, icke oväsentliga fördelar. De som förfäkta en sådan kommunalbeskattningens sjelfständighet*, framhålla, att en under form af tilläggsafgifter till statsskatterna utgående kommunalskatt frestar till slöseri inom kommunen, då dessa tilläggsafgifter utgöra ett synnerligen lätt och beqvämt medel att skaffa inkomster, medan deremot sjelfständiga kommunalskatter skulle tvinga till större betänksamhet i beslutandet af utgifter; att olika skattesystem för stat och kommun skulle bibringa de skattskyldige en klarare föreställning om det mått af skattebidrag hvardera af dem kräfver, medan man deremot med ett tilläggssystem vore blott alltför benägen att låta staten få uppbära skulden för en större andel i skatternas tryck och det förhatliga deri, än densamma med rätta tillkommer; att i ju flere olika slag af skatter skattebeloppet i sin helhet sönderdelas, desto lättare blir det att bära; att först med ett sjelfständigt kommunalskattesystem en verklig sjelfstyrelse blir möjlig; att om den af skatterna, som lägges till grund för den andra, lider af bristfälligheter, dessas menliga verkan genom tilläggsafgifterna mångdubblas o. s. v. Uti allt detta kan nog ligga en viss grad af sanning, men det torde få anses åtminstone tvifvelaktigt, huruvida dessa hufvudsakligen formela betänkligheter bör tillmätas afgörande betydelse gent emot de

* Jfr t. ex. *Bilinski* a. st. sidd. 193 o. f.

materiela grunder, hvilka, enligt hvad vi ofvan utvecklat, tala för en likartad form för den allmänna skattskyldigheten inom stat och kommun. Man skulle i sådant fall, äfven om man med oss ansåge en inkomstskatt gifva det rigtigaste uttrycket åt denna allmänna skattskyldighet, nödgas uppgifva denna skatt antingen inom staten eller kommunen, blott för att bereda den senare ett fullkomligt sjelfständigt skattesystem, ty sjelfklart är att tvenne *olika* inkomstskatter för staten och kommunen, med deraf följande möjlighet af en olika uppskattning af ett och samma inkomstbelopp, icke kunna tillstädjas. Åtminstone torde man, der, såsom t. ex. hos oss, en kommunal inkomstskatt, om ock ofullständigt utförd, redan finnes, vara föga benägen att blott för ofvan antydda betänkligheter uppgifva densamma. Dessa betänkligheter kunna väl äfven derförutan, åtminstone till en del, undanrödjas. Då sålunda, såsom det hos oss i det öfvervägande flertalet orter redan sker, kommunalutskylderna inbetalas vid annan tid och till annan uppbördsman än bevillningen, kan man väl antaga, att de skattskyldige härigenom få skilnaden emellan de skattebelopp de utgöra till staten och till kommunen tillräckligt lefvande för sig. Der vidare, såsom äfven hos oss är fallet, det hufvudsakligen är kommunens egna förtroendemän, som förrätta uppskattningen till den statsskatt, hvilken ligger till grund för kommunalutskylderna, torde fog till klagan öfver allt för stort beroende af staten å kommunens sida icke förefinnas.

Förutsatt att så väl kommunen som staten bör ega en inkomstskatt och att dessa båda skatter böra ställas i sammanhang med hvarandra, uppstår frågan, huruvida kommunalskatten skall byggas på statsskattens grund eller omvändt statsskatten på kommunalskattens. Så vidt vi veta, finnes intet land, der, hvad den direkta beskattningen beträffar, den senare utvägen blifvit vald — ehuru den inom teorien icke saknar förkämpar *. Äfven i Sverige är, såsom bekant, den kombination af inkomst- och grundskatt, som

* Jfr *Walcker*, *Die Selbstverwaltung des Steuerwesens* (Berlin 1869) sidd. 95 o. f.

bär namn af kommunalutskylder, fotad på principen af tilläggsafgifter till motsvarande statsskatt eller andra artikelns bevillning. Denna anordning är icke fri från olägenheter. Sålunda blifver bevillningsstadgan belastad med en mängd bestämmelser om orten för uppskattning till bevillning, bestämmelser, hvilka visserligen äro nödvändiga för att skipa rätt de olika kommunerna emellan, men för staten sakna egentlig betydelse, då det för denne, allenast han får sitt tillbörliga skattebelopp, är likgiltigt, *hvarest* inkomsten beskattas. Samtliga de interkommunala beskattningsproblemen — och att dessa icke höra till de lättlöstaste, derom hafva våra riksdagsprotokoll åtskilligt att förmäla — hänvisas att få sin lösning icke i kommunallagarne, dit de rätteligen höra, utan i en lag, som bestämmer grunderna för en statsskatt och således i och för sig är för dem alldeles främmande. Likaså komma de frågor, hvartill nyssnämnda bestämmelser vid tillämpningen i särskilda fall gifva anledning, icke, ehuruväl de röra kommunala förhållanden, att afgöras i den för öfriga kommunala frågor bestämda ordning, utan måste behandlas alldeles lika med de mål, som röra statsskattens utgörande. Det kan, ur dessa synpunkter sedt, icke nekas, att frågorna komme att behandlas i en naturligare ordning, om inkomstskatten till staten sattes att utgå under form af tilläggsafgift till den kommunala inkomstskatten. Frågorna om inkomstens rätta beskattningsort komme då att äfven till den yttre formen blifva, hvad de till sin natur äro, rent kommunala frågor och staten hade endast att se till, att de på olika orter uppskattade inkomstdelarne i sin helhet komme att draga det rätta skattebeloppet till staten. Man kan visserligen säga, att med en sådan anordning uppskattningen till statsskatten blefve en kommunalangelägenhet, i stället för att nu uppskattningen till kommunalskatten i sin mån är en statsangelägenhet. En sådan invändning skulle ock utan tvifvel tillerkännas afgörande betydelse i land, der de skattskyldige icke tillåtas taga någon del i påförandet af de statsskatter, som ligga till grund för kommunalbeskattningen. Hos oss åter, der redan nu kommunernas förtroendemän

under viss kontroll af staten verkställa taxeringen till allmänna bevillningen, komme genom en anordning sådan som den nyss omförmälda, statens rätt — förutsatt att den kontroll, som nu af staten utöfvas öfver bevillningstaxeringen, öfverflyttades till taxeringen för kommunalskatten — icke i någon mån att äfventyras.

Huru man än vill ordna dessa förhållanden, komme likväl de invecklade interkommunala beskattningsfrågorna, hvilka nu vålla både lagstiftaren och lagskiparen det största hufvudbry, för visso derigenom icke att skaffas ur verlden. Uteslutas de ur bevillningsstadgan, skola de åter dyka upp i kommunallagarne — eller i en blifvande kommunalskattelag — och komme säkert fortfarande att gifva skattenämnder, myndigheter och representation lika mycket att sköta som hittills. Under sådana förhållanden kan man måhända anse frågan, hvart lösningen af dessa svårigheter förlägges, vara af jemförelsevis underordnad vigt, eller åtminstone icke böra tillerkännas tillräcklig betydelse, att, sedan kommunalbeskattningen en gång blifvit baserad på statsbeskattningen, motivera en omkastning af detta förhållande:

Vi komma nu till frågan om den *särskilda* beskattning, hvilken, enligt hvad vi ofvan antydt, enligt de allmänna principerna för kommunalbeskattningen bör läggas å fast egendom inom kommunen. Dervid torde först böra undersökas, i hvad mån denna fordran redan i vårt nuvarande kommunala skatteväsende blifvit tillgodosedd. I detta afseende bör man skilja mellan landet och städerna.

Förordningen om kommunalstyrelse å landet stadgar, såsom bekant, att kommunalutskylderna i allmänhet skola utgöras i förhållande till vissa de skattskyldige påförda fyrktal, hvilka åter beräknas efter andra artikelns bevillning sålunda, att för jordbruksfastighet påföres en fyrk för hvart femtal i bevillningsbeloppet ingående ören, medan för annan fastighet och andra beskattningsföremål en fyrk beräknas å hvart tiotal ören. Bevillningen för jordbruksfastighet drager således dubbelt så stora tilläggsafgifter till kommunen, som öfriga slag af bevillning. För att finna hvad denna proportion innebär, bör man erinra sig, att bevillningen för jord-

bruksfastighet är satt att utgå med 3 öre för hvarje fulla 100 kronor af fastighetsvärdet, d. v. s. med 1 procent af afkastningen, om denna beräknas efter en räntefot af 3 procent, men med allenast $^{3}/_{5}$ procent, om räntefoten beräknas till 5 procent; medan å andra sidan bevillningen för annan fastighet utgår med 5 öre för hvarje fulla 100 kronor af värdet, eller efter sistnämnda beräkning med 1 procent af afkastningen, samt inkomstbevillningen med 1 procent af inkomsten. Häraf följer således, att, *om* jordbruksfastighets afkastning i verkligheten endast kan beräknas till 3 procent, kommer sådan fastighet att bidraga till de af bevillningen beroende kommunalutskylderna med dubbelt så stor qvotitet som annan fastighet och andra beskattningsföremål (om man nämligen, hvad de senare beträffar, kan jemföra deraf härflytande inkomst med afkastningen af fastighet). Beräknar man åter, att det i jordbruksfastighet placerade kapital, enligt den för afkastning af kapital i allmänhet antagna beräkning, afkastar 5 procent, skulle kommunalskatten för sådan fastighet förhålla sig till skatten för andra beskattningsföremål som 6 : 5, d. v. s. jordbruksfastighet skulle äfven i detta fall bidraga med en högre qvotitet, men blott med $^{1}/_{5}$.

Om vi för att finna, huru lagstiftaren tänkt sig förhållandet, gå till riksdagsförhandlingarne, framgår af rikets ständers und. skrifvelse den 28 Oktober 1860, deruti ständerna anmälde sitt beslut i fråga om antagande af nya grunder för bevillningens utgörande, att bevillningen för jordbruksfastighet blifvit bestämd till sitt nuvarande belopp med hänsyn dertill, att jordbruksfastighet i allmänhet icke kunde beräknas afkasta mer än 3 procent. Vidare skola vi här anteckna, att, då ständerna i und. skrifvelse den 9 September 1863 anmälde, att de i stället för den i 1862 års kommunallag först stadgade, efter medelbevillning för socknen och hemmantal bestämda beräkningsgrund för kommunalutskylderna för jordbruksfastighet, hvilken i tillämpningen visat sig leda till de största orättvisor, antagit de nu gällande grunderna, detta skedde under förklarande, att »med afseende derå, att egaren af den fasta jorden måste anses ega mera intresse för kommunens framtid än egare

af annan fastighet, löntagare eller rörelseidkare, bör äfven den förre i förhållande till de senare vidkännas en större andel i kommunalskatten, äfvensom ega högre rösträtt vid kommunalfrågors behandling», och ansågo ständerna förhållandet af 5 till 10 närmast motsvara hvad billighet och rättvisa kräfde. Nu torde man visserligen utan fara att allt för mycket misstaga sig kunna våga påståendet, att då jordbruksfastighetsbevillningen sattes till allenast 3 per mille af taxeringsvärdet detta skedde icke allenast derföre, att sådan fastighet icke ansågs afkasta mer än 3 procent, utan äfven af hänsyn till de grundskatter och öfriga onera, som hvilade å jorden, ehuru detta icke uttalades och icke kunde uttalas, då samtidigt bestämmelse meddelades, att vid uppskattningen af fastighets afkastning afdrag skulle göras för dessa skatter och onera. Och detta bekräftas äfven deraf, att i 1873 års bekanta kompromiss-skrifvelse — och allt sedermera — såsom en gifven följd af grundskatternas samt rustnings- och roteringsbesvärens afskrifning antagits, att jordbruksfastighetsbevillningen skulle likställas med bevillningen för annan fastighet. Af ordalagen i nämnda skrifvelse framgår väl icke uttryckligen, huruvida skälet för den föreslagna förhöjningen i jordbruksfastighetsbevillningen varit att söka deruti, att man ansett sådan fastighet dittills hafva af hänsyn till grundskatterna dragit lägre bevillning än annan fastighet och derföre böra med deras försvinnande draga samma bevillning som den senare, eller deruti, att, ehuruväl jordbruksfastighet redan nu droge lika hög bevillning som annan fastighet (hvilket man naturligtvis måste antaga, om man vidhåller den af 1860 års riksdag såsom skäl för den bestämda skattesatsen uttalade åsigt, att jordbruksfastighet i allmänhet endast lemnar 3 procents afkastning), man likväl ville såsom ersättning för grundskatterna ålägga den en förhöjning i bevillningen, motsvarande skilnaden mellan den bevillning, som nu erlägges för jordbruksfastighet och för annan fastighet. Skrifvelsen innehåller nämligen ingen annan motivering för den föreslagna förhöjningen än dessa rader: »när afskrifning sker af grundskatterna, lärer den olikhet i bevillning, som nu gäller för jordbruksfastighet

och all annan fastighet, äfvensom den bevillning, som nu enligt tredje artikeln särskildt utgöres af en viss klass af jordbruksfastighet, böra försvinna och en revision så väl af bevillningsförordningen, som af de på densamma i vissa delar byggda kommunalförfattningarne, i syfte att bereda likställighet emellan olika klasser af medborgare, böra företagas». Lägger man märke till, att skrifvelsen anser förhöjningen i jordbruksfastighetsbevillningen under förutsättning af grundskatternas afskrifning vara en så sjelfklar sak, att den icke ens behöfver särskildt motiveras, och att likaså under de debatter i kamrarne, som föregingo skrifvelsens antagande, förhöjningen under nämnda förutsättning ansågs så naturnödvändig, att derom under de långa förhandlingarne knappt yttrades ett ord, torde man vara berättigad till det antagandet, att 1873 års riksdag, lemnande det af 1860 års riksdag föreburna skäl för den lägre jordbruksfastighetsbevillningen i sitt värde, ansett det rätta skälet vara att söka uti de grundskatter, som hvilade å jorden. Skulle man tvifla härpå, torde man möjligen kunna finna en kommentarie till skrifvelsens mening uti följande af hr F. F. Carlson under debatten derom i Första Kammaren fälda ord: »Det har ock blifvit sagdt om bevillningen, att den skulle träffa skattehemmanen, men icke frälsehemmanen, men jag tror ej, att det i längden kan förutsättas, att, om jordbruksfastigheten erlägger 3 öres bevillning och all annan fastighet 5 öres och sedan skattejorden får bevillningen förökad lill 5 öre, frälset, som tillförene fått *oförskyldt** dela lindringen i bevillning med skattejorden, skulle kunna vidare göra anspråk på att qvarstå vid 3 öre».

Det vill således synas, som skulle representationen börjat betvifla rigtigheten af antagandet, att jordbruksfastighet skulle i allmänhet blott lemna 3 procents afkastning eller öfver hufvud lägre afkastning än annan fastighet. Men det är klart, att, om man under detta skäl för den lägre bevillningen måste läsa ett annat, nämligen grundskatternas befintlighet, man äfven måste mellan raderna af de motiver, som af

* Kursiveringen af oss.

1863 års riksdag anfördes för jordbruksfastighets högre beskattning inom kommunen, läsa andra att alternativt med dessa användas, nämligen att, ehuru jordbruksfastighet bör af hänsyn till de grundskatter, hvarmed den är graverad, i lägre proportion än annan fastighet deltaga i utgörandet af bevillningen till staten, något sådant skäl för en lägre beskattning icke eger rum inom kommunen, der inga grundskatter finnas, hvarföre jordbruksfastighet här bör draga *faktiskt* lika, ehuru *formelt* dubbelt så hög skatt som annan fastighet. (Vi säga: faktiskt lika, ehuruväl, såsom vi ofvan sett, äfven under förutsättning att jordbruksfastighet och annan fastighet i verkligheten lemna lika afkastning, kommunalskatten för den förra fastigheten skulle ställa sig $^1/_5$ högre än skatten för den senare, ty vid uppskattningen till bevillningen eger enligt instruktionen för taxeringsförrättningarna afdrag rum för de grundskatter och öfriga reala onera, som gravera jorden. Man torde, om man så vill, kunna anse denna femtedel utgöra en ersättning åt kommunerna för den del af bevillningen, hvilken, så att säga, utgår under form af grundskatt och andra onera och för den skull naturligtvis icke ingår i fyrktalsberäkningen).

Det var att vänta, att då den från 1860 års riksdagsskrifvelse afvikande tolkning af afsigten med den lägre jordbruksfastighetsbevillningen, om hvilken vi nyss nämnt, gjort sig gällande, den äfven skulle draga med sig den från 1863 års riksdagsskrifvelse afvikande tolkning af den högre kommunalskatten för fastighet, vi nu uppstält såsom möjlig. Och rigtigt nog förekomma redan i 1873 års skrifvelse (se föregående sida) några dunkla ord om en «revision af kommunalförfattningarne i syfte att bereda likställighet mellan olika klasser af medborgare». Orden stå der utan föregående motivering och, märkvärdigt nog, utan att vara efterföljda af någon motsvarande punkt i skrifvelsens s. k. kläm. Klämmen står i stället att läsa i 1878 års särskilda utskotts utlåtande om afskrifning af grundskatterna m. m., der utskottet hemställer, att Riksdagen måtte hos K. M:t anhålla om sådan ändring i kommunallagen, att beräkningsgrunden för fyrktalssättningen blefve lika för jordbruksfastighet och

annan fastighet, frälseränta och hvarje annat beskattningsföremål. Nödvändigheten häraf anser utskottet utan vidare följa deraf, att bevillningen för jordbruksfastighet höjes från 3 till 5 öre.

Således: jordbruksfastighet bör draga lika bevillning med annan fastighet (och, om man anser afkastning och inkomst liktydiga, äfven med andra beskattningsföremål) och fyrktalssättningen för kommunalskatten blifva lika för alla beskattningsföremål. Hvart har nu, må man fråga, den af 1863 års riksdag uppstälda grundsats, att egaren af den »fasta jorden» bör draga dubbelt så stor kommunalskatt, som egare af annan fastighet, löntagare eller rörelseidkare, tagit vägen? Den synes hafva blifvit lagd till handlingarne och det sans phrases.

Vi kunna icke, huru mycket än derom eljest vore att säga, här inlåta oss på en undersökning, huruvida jordbruksfastighet verkligen i allmänhet blott afkastar 3 procent och i följd häraf kommunalskatten för sådan fastighet i verkligheten, likasom på papperet, utgår med dubbelt så högt belopp, som skatten för andra föremål. Vi skola blott taga fasta derpå, att, hvad än som i motsatt rigtning kan hafva förekommit, enligt kommunallagen för landet skatten för jordbruksfastighet utgår i nämnda högre proportion och det, enligt de autentika motiverna för lagbudet, derföre att egaren af jordbruksfastighet måste anses ega större intresse för kommunens framtid än andra skattskyldige. Häremot kan likväl anmärkas, att någon grund för antagandet, att egare af jordbruksfastighet skulle ega så mycket större intresse för kommunens framtid än egare af annan fastighet, att han derföre borde draga dubbelt så hög skatt som denne, icke egentligen lärer kunna utfinnas.

Men vid denna dubbla beskattning stannar icke den differentialskatt, som inom kommunen åligger jordbruksfastighet. Långt derifrån. Vi hafva i Sverige en mångfald af prestationer till det allmänna, som utgå under formen af *reala besvär* och af hvilka en stor del kunna hänföras till bidrag för kommunens, den verldsligas eller den kyrkligas, ändamål. Sålunda skall till *kyrkobyggnad*, byggningsvirke,

körslor och annan kostnad (utom dagsverken) utgöras af egare eller innehafvare af fast egendom efter samma grund, som är för kommunalutskylder bestämd (K. F. den 4 November 1876); *prestgård* skall byggas efter gårdatalet (d. v. s. mantalet); kostnaden för byggnad af *folkskolehus* skall utgöras efter de i fråga om kyrkobyggnad stadgade grunder; *allmänna vägar och broar* skola rödjas och byggas af dem, som å landet hemman ega eller bruka; *tingshus och häradsfängelse* skall byggas efter gårdatalet. (Skyldigheten att bygga tingshus och häradsfängelse äfvensom vägbyggnadsskyldigheten, så vidt den afser lands- och häradsvägar, utgöres dock icke inom de mindre kommunerna, utan inom *häradet).*

Frågorna om den rätta grunden för utgörandet af dessa olika besvär äro, som bekant, lika många lifligt debatterade tvistepunkter. Här är icke stället att ingå i någon närmare granskning af dem: vi blott anmärka att, om det än måste anses stå i full öfverensstämmelse med principerna för en rationel kommunalbeskattning, att fast egendom i öfvervägande mån bidrager till de ändamål, hvilkas uppfyllande med vissa af besvären afses, det icke i och för sig kan anses billigt, att kostnaderna för dessa ändamål, hvilka ju afse att befordra kommunens samtlige medlemmars bästa, uteslutande läggas på den fasta egendomen; att den grund, efter hvilken fastigheterna sins emellan deltaga i utgörandet af åtskilliga af dessa besvär, eller mantalet, icke kan anses tillfyllestgörande, då densamma numera icke utgör en rigtig mätare af egendomarnes värde; att någon i sakens natur liggande grund för den frihet från deltagande i vägbyggnadsskyldigheten och skyldigheten att bygga tingshus och häradsfängelse, som åtnjutes af annan fastighet än jordbruksfastighet, icke förefinnes; samt att detsamma gäller om den frihet så väl från dessa som andra besvär, hvilken tillkommer vissa slag af privilegierad jord.

Resultatet af vår undersökning af frågan, i hvad mån principen om en högre beskattning af fast egendom inom kommunen i vår nu bestående rätt gjort sig gällande, blir således, hvad landtkommunerna beträffar, det, att, jemte

det kostnaden för vigtiga och betydande delar af kommunalförvaltningen — och det icke endast sådana, som mera omedelbart röra ensamt den fasta egendomen — blifvit uteslutande lagd å denna, jordbruksfastigheten derutöfver, åtminstone enligt lagstiftarens uttalade afsigt, deltager i kostnaderna för den allmänna kommunalförvaltningen i dubbelt så stor proportion som andra beskattningsföremål. Mera kan man icke rimligtvis begära. Då vi fordra, att, sedan fast egendom blifvit underkastad inkomstskatt till kommunen lika med andra beskattningsföremål, sådan egendom derutöfver bör draga en särskild beskattning, innebär denna fordran emellertid intet nytt, utan blott en tillämpning af en redan i vidsträckt, och — under förutsättning att den nyss omnämnda dubbla beskattningen äfven i verkligheten förefunnes, säkerligen alltför vidsträckt — mån bestående grundsats.

Återstår frågan om den form, som bör gifvas åt fastighetsbeskattningen. Funnes det inom staten en rationelt anlagd fastighetsskatt, borde utan tvifvel uppskattningen till denna kunna lemna det bästa underlaget äfven till den kommunala fastighetsskatten. Men de nuvarande, för öfrigt redan lifdömda, grundskatterna äro härtill absolut otjenliga, fastighetsbevillningen skulle, såsom vi ofvan framhållit, med inkomstbevillningens utsträckning äfven till inkomst af fastighet, försvinna och de, som hoppas på en ny, efter rationela grunder anlagd fastighetsskatt lära utan tvifvel få räkna denna till de fromma önskningarnes antal. Kommunen blir således för att bereda sig en fastighetsskatt hänvisad till egna medel. Och någon svårighet att finna en lämplig form derför bör icke möta. Kommunen eger redan nu uti de å fastighetsbevillningen lagda tilläggsafgifterna en fastighetsskatt. Då fastighetsbevillningen försvinner, behöfver kommunen endast bibehålla de af denna beroende kommunalutskylderna såsom en sjelfständig skatt (vi tala här naturligtvis icke om sjelfva skattesatsens belopp) för att erhålla en fastighetsskatt, som torde uppfylla alla billiga anspråk på en jemlik och rättvis beskattning. Man kan icke med fog mot en efter samma grunder som

fastighetsbevillningen utgående kommunalskatt rigta samma anmärkningar som mot fastighetsbevillningen såsom statsskatt betraktad. Då det endast gäller att utfinna den rätta proportion, hvari de fasta egendomarne i en kommun sins emellan skola deltaga i utgörandet af skatterna till denna och det icke blir tal om någon jämförelse mellan fastighetsvärdena öfver hela landet eller mellan fastighets- och inkomstskatt, torde man nämligen kunna hos medlemmarne i skattenämnden förutsätta så mycken kännedom om kommunens förhållanden, att de, äfven utan en mera minutiös undersökning af hvarje fastighets skattekraft, böra lyckas någorlunda träffa det rätta förhållandet.

För öfrigt kan man, om en särskild fastighetsskatt för kommunen införes och de kommunala besvär, som för närvarande hvila å fast egendom, följaktligen upphöra, vid ordnandet af kommunens hushållning tillvägagå på tvenne sätt. Antingen kan man uppföra kommunens samtliga utgifter, de må vara af beskaffenhet att böra lika belasta alla beskattningsföremål eller företrädesvis fast egendom, i en gemensam budget samt anslå till deras betäckande utan åtskilnad både inkomstskatt och fastighetsskatt, eller ock kan man, i nära öfverensstämmelse med hvad för närvarande eger rum, jemte en budget för kommunens allmänna utgifter, uppställa specialbudgets för vissa grenar af kommunens förvaltningsområde. I senare fallet bör beträffande hvarje särskild budget bestämmas, i hvilken proportion inkomstskatt och fastighetsskatt skola bidraga till de kommunens uppgifter, som utgöra föremål för samma budget, dervid proportionen för fastighetsskatten bör sättas högre, ju mera de vunna fördelarne »differentiera sig» till den fasta egendomens förmån. Vi förbise ingalunda, att en sådan anordning både i och för sig och till följd af nu bestående förhållanden, såsom den olika skattskyldigheten för olika slag af jord o. s. v., komme att blifva förbunden med betydande svårigheter, men vi betvifla ej heller att ett rättvist och billigt ordnande af de utlagor, som för närvarande utgå under form af besvär, endast på denna väg står att vinna.

Hvad städerna beträffar, är det svårare att lemna en öfversigt af den särskilda beskattning, som för närvarande inom dem drabbar den fasta egendomen. Utskylderna för kommunens allmänna ändamål utgå der enligt Förordningen om kommunalstyrelse i stad den 21 Mars 1862, § 57, för fastighet och andra beskattningsföremål i lika förhållande till andra artikelns bevillning, men i en mängd städer finnes en särskild fastighetsskatt, hvilken t. ex. i Stockholm utgår med 2 per mille af fastighetens taxeringsvärde och är afsedd till bestridande af kostnaderna för gatuläggning, gatulysning, brandvakt och fattighus*, och dessutom åligga i allmänhet husegarne i städerna åtskilliga onera så väl med afseende på nyssnämnda föremål som på gaturenhållningen o. s. v. Stor olikhet i detta afseende råder dock i olika städer, beroende detta derpå, att 1862 års kommunallag icke egentligen upphäfde de förut befintliga, i särskilda städer olika skatteförhållandena, hvilka hufvudsakligen hvilade på en åtskilnad mellan borgare, husegare samt andra stadsmedlemmar. Sedan i 57 § ofvan omförmälda bestämmelser om den allmänna skattskyldigheten meddelats, föreskrifves nämligen i 58 §, att, der i lag eller allmän författning är stadgadt, att viss utskyld skall utgå efter annan än den i nyssnämde § bestämda allmänna grund, skall till efterrättelse gälla hvad i ty fall förordnadt är. Denna olikhet i beskattningen var ursprungligen icke åsyftad af rikets ständer, hvilka i und. skrifvelse den 26 Oktober 1860 uttryckt den åsigt, »att reformen af städernas municipalväsende borde stödja sig på grundsatsen af alla stadsinvånarnes likställighet i kommunala rättigheter och skyldigheter», ehuru till följd af det sätt, hvarpå förslaget till kommunalförfattning för städerna af ständerna behandlades, det icke lät sig göra att i författningen genomföra likställigheten. I und. skrifvelse den 13 Juni 1863 anhöllo derföre ständerna, — som funnit sig icke kunna förneka giltigheten af framstäld anmärkning, »att till åstadkommande

* Se Kongl. Brefvet den 24 April 1868 (Walldéns *Samling* af Kongl. Bref m. m. angående kommunalförfattningarne, 2 h. sid. 331). Skatten skall upphöra att utgå senast med fyrationde året efter dess början.

af alla röstberättigade invånares likställighet i kommunala rättigheter och skyldigheter, de i lag och författningar gifna stadganden och förpligtelser för vissa klasser af städernas invånare, borgare eller fastighetsegare, att såsom medlemmar af kommunen fullgöra allmänna skyldigheter, borde förändras derhän, att åliggandet komme att gälla stad i stället för viss klass eller vissa klasser af stadsinvånarne», — att Kongl. Maj:t måtte vidtaga nödiga åtgärder för att, i vidsträcktare mån än dittills låtit sig göra, den i förordningen om kommunalutskylder i stad nedlagda grundsats om likställighet mellan kommunens alla medlemmar i afseende å kommunala rättigheter och skyldigheter måtte kunna genomföras. (Jemför härmed den af ständerna i skrifvelse den 9 September samma år i fråga om landtkommunerna uttalade åsigt, att egaren af »den fasta jorden», såsom egande större intresse för kommunens framtid, borde vidkännas dubbelt större andel i kommunalskatten än öfriga kommunens medlemmar!) På grund af nämnda ständernas begäran uppdrog Kongl. Maj:t genom cirkulär af den 10 Juli 1863 åt öfverståthållareembetet och länsstyrelserna att för de städer, der icke redan öfverenskommelse blifvit träffad om sådan likställighet emellan kommunens alla medlemmar i afseende på kommunala rättigheter och skyldigheter, som rikets ständer afsett, höra vederbörande, huruvida de sjelfmant ville om en dylik likställighet sig förena. Till följd häraf har i ett stort antal städer likställighet blifvit åvägabragt, icke allenast emellan borgare och icke-borgare, utan äfven emellan fastighetsegare och icke-fastighetsegare, i senare hänseendet dels efter aflösning under vissa år af de med fastighet förenade onera och afgifter, dels utan sådan aflösning.

Lika önskvärd som vi finna en likställighet mellan borgare och icke-borgare, lika förkastlig måste vi, enligt de grundsatser vi ofvan uttalat, förklara likställigheten mellan fastighetsegare och icke-fastighetsegare. Vi åberopa till stöd härför de skäl, vi ofvan i fråga om landtkommunerna anfört för rättmätigheten af en särskild beskattning å fastighet, och göra det med så mycket större styrka, som

de ofta storartade offentliga anstalterna och inrättningarna i städerna i ojemförligt högre mån måste bidraga till stegrandet af fastigheternas värde, än de enkla inrättningar, som i en landtkommun kunna förekomma. Vi måste derföre fordra, att sedan de å fastighetsbevillningen grundade kommunalutskylderna blifvit förvandlade till en inkomstskatt, äfven i städerna en sjelfständig fastighetsskatt genom lag påbjudes, endast beklagande, att den åvägabragta likställigheten i många fall torde lägga svåra hinder i vägen härför.

Till slut skola vi med några ord beröra en gren af den direkta kommunalbeskattningen, som inom våra svenska kommuner spelar en alltför vigtig rol för att på tal om en reform af nämnda beskattning kunna med tystnad förbigås, nämligen de personliga eller kapitationsafgifterna. Denna utväg att bereda kommunerna inkomster har blifvit med synnerlig förkärlek omfattad, hvilket bevisas deraf, att inom de egentliga kommunerna, socknarna och städerna, förekomma i allmänhet åtminstone tre sådana afgifter: en till *fattigvården*, hvilken enligt K. Förordn. den 9 Juni 1871 § 33 får utgå med högst 50 öre för man och 25 öre för qvinna, som fylt 18 år, en till *folkskolan* (Stadgan ang. folkundervisningen den 18 Juni 1842 och K. Kung. den 29 Sept. 1853) och en till *presterskapets aflöning* (en sådan plägar nämligen i allmänhet bestämmas i de på grund af K. Förordn. den 11 Juli 1862 vidtagna löneregleringarne) och tecken saknas icke, som antyda tendenser hos kommunerna att ytterligare utsträcka denna beskattningsform. Dertill kommer för de större kommunerna, eller länen, enligt K. Kung. den 26 Augusti 1873 en *personlig sjukvårdsafgift,* hvilken erlägges af hvarje person, som utgör mantalspenningar, af man med högst 1 krona i Stockholm och 50 öre i det öfriga riket samt af qvinna med hälften lägre belopp. — Inom statens skattesystem finnas, såsom bekant, tvenne slag af kapitationsafgifter: mantalspenningarne och den personliga skyddsafgiften eller bevillningen efter första artikeln.

Frågar man efter grunden för rättmätigheten af dessa utskylder, hvilka ju lemna åsido alla vanliga beskattnings-

regler, plägar man erhålla till svar, *dels* att billigheten fordrar det hvarje individ lemnar åtminstone någon erkänsla för det skydd och de förmåner han af staten (och kommunen) åtnjuter, dervid man utgår från den förutsättningen, att hvarje arbetsför person måste kunna förvärfva så mycket, att det, äfven efter afdrag af den staten tillkommande andel, förslår till fyllande af de nödvändigaste lefnadsbehofven*, *dels* att genom skyldigheten för hvarje arbetsför person att betala åtminstone någon skatt underhålles hos samhällsmedlemmarne känslan af deras pligter mot det allmänna.

Hvad det förstnämnda skälet beträffar, sammanfaller det med fordran om beskattningens *allmänhet* och eger såsom en allmän grundsats nog sin rigtighet, men den slutledning, som deraf härleder berättigandet af kapitationsafgifter, är falsk, åtminstone hvad angår de land, i hvilkas skattesystem en inkomstskatt ingår. Ty den första fordran man måste ställa på en sådan skatt är den, att skatten bör träffa *hvarje* person efter hans förmåga att utgöra skatt. Om man dervid, ehuru bidragen till det allmännas behof måste anses ega minst lika vigt med öfriga i den skattskyldiges budget ingående utgifter, medgifver skattefrihet för mycket små inkomstbelopp, sker det derföre, att man icke vill äfventyra individens förmåga att bereda sig sitt lifsuppehälle; det är med andra ord en fattigvårdsfråga**. Att, sedan man inom inkomstskattens område lemnat ett sådant medgifvande, fordra en annan direkt skatt af dem, som på grund af detta medgifvande äro skattefria, blifver en ren motsägelse. I alla händelser behöfver man, med den utsträckning den indirekta beskattningen hos oss och de flesta stater eger, icke befara, att någon samhällsmedlem skall gå fri från all skatt, åtminstone till staten.

Det andra ofvan anförda skälet för rättmätigheten af kapitationsafgifter är af mera etisk än finansiel natur. Nekas kan visserligen icke, att det direkta inbetalandet af en skatt till staten kan ega en i viss mån uppfostrande be-

* Se t. ex. Bevillningsutskottets utlåtande № 3 vid 1870 års riksdag.
** Jfr *Friedberg* a. st. sid. 11.

tydelse, såsom hos statsmedlemmarne stärkande känslan af tillhörighet till staten, men frågan är blott, huruvida vinsten för staten häraf uppväges af de känslor af allt annat än samhällsvänlig art, som måste framkallas hos det stora, måhända öfvervägande, antalet skattskyldiga, hvilka endast med svårighet, kanske först efter utmätning, förmå utgöra skatten. Detta är dock en sak, som det tillkommer statens beskattningsmyndigheter att afgöra; hvad som deremot förefaller oss klart är, att det icke för kommunerna förefinnes något verkligt behof att med så våldsamma medel framtvinga allmänanda hos sina medlemmar, och att i alla händelser rätten att drifva en på sådant sätt uppfostrande verksamhet obetingadt måste frånkännas dem. Men dermed faller ock det enda skäl, som med något sken af berättigande kunde anföras för kommunala kapitationsafgifter, och dessas öde borde dermed vara beseglad. Några synnerliga svårigheter att på den allmänna kommunalbeskattningen öfverflytta de utgifter, som med nämnda afgifter blifvit bestridda, torde icke förefinnas och, funnes de, måste de vika för rättvisans oafvisliga kraf.

Hans Wachtmeister.

Hostrup.

Det danska studentlifvets skald.

»Fremad og Opad gaaer vor Vej;
Dog, skjöndt vi hige mod det Fjerne,
Blomster paa Jorden glemme vi ei
Over Himlens vinkende Stierne».

Det är en gammal känd sak att »studenten» är en favorit icke blott hos det qvinliga slägtet utan också hos dem bland det manliga, som redan hafva ungdomsåren bakom sig. Det hjelper inte, hur mycket man än bevisar, att »studenten» egentligen bara är en »möjlighet», som kan blifva både god och dålig — »studenten» är dock ett kärt begrepp för litet hvar. Om också studentöfverskattningens dagar på *politikens* område dess bättre äro förbi, så gnolar man dock ännu så gerna »Sjungom studentens lyckliga dar», när man är vid godt lynne, och är man det icke, så kan man i alla fall med ett visst glädjeblandadt vemod citera Runebergs

»O tid af guld, o lif blott tändt
För nöjet och behagen,
Då man är ung och är student
Och har fullt opp för dagen
Och ingen annan sorg försökt
Än att mustaschen växer trögt.» .

Och hvarföre, frågar man, är »studenten» en sådan favorit? Jo derföre att han — med rätt eller orätt — tänkes såsom målsman för *ungdomen* och *glädjen*, och hur gammal och torr man än blir här i verlden, så gör ungdom och glädje en ändock godt.

De skalder, som företrädesvis gjort sig till tolkar för studentlifvets fröjder och sorger kunna sålunda, redan på

grund af ämnet, påräkna att väcka intresse. Äro de dertill högt begåfvade, så kan man vara säker på, att de ej blott skola få ett hedersrum, utan ock ett hjerterum hos sitt folk. Under 1840-talet diktade här uppe i Norden tvänne slika studentskalder. Den ene var Gluntarnes fader, Gunnar Wennerberg, som, trogen sitt lands traditioner (Bellman, Tegnér), i en *episkt-lyrisk* diktkrans besjöng Upsalalifvet; den andre var Kristian Hostrup, hvilken, såsom Holbergs landsman, valde den *dramatiska* drägten för sin poesis skapelser.

Men Hostrups betydelse är större än att blott hafva gifvit ett dramatiskt uttryck åt studentverldens tankar, inbillningar och känslor; han är tillika den som lyckligast fullföljt den Holbergska traditionen inom Danmarks vitterhet. Hans talrika komedier — tillkomna under endast några få år och flere ursprungligen skrifna för en glad kamratkrets — besitta en komisk styrka och en glädtighet, som näppeligen någon annan nordisk dramatikers under vårt århundrade.

Och då nu, efter ett fjerdedels sekels tystnad, den numera grånade skalden åter tagit till orda såsom dramatiker, må det icke anses olämpligt att erinra om hans lyckliga verksamhet på detta område i gamla dagar.

* * *

Holbergs lustspel hafva alltsedan frihetstiden ägt hemortsrätt i vår litteratur, och ingen icke-svensk författare torde kunna mäta sig med honom i popularitet hos vårt folk.

Af de efterholbergske lustspelsförfattarne äro K. L. Rahbek, J. C. Tode och P. A. Heiberg föga eller intet kända hos oss. Deremot har Vessels kostliga parodi «Kiærlighed uden strömper», ännu de sista åren uppförts å svenska teatrar.

Det var likväl först med den nyare vådevillen som en lifligare rörelse inträdde i Danmarks lustspelslitteratur, hvilken snart genom öfversättningar och bearbetningar, att icke tala om de danska sällskapens besök här, äfven blef känd för vår teaterälskande allmänhet.

År 1825 var det, som den utmärkte ästetikern *Johan Ludvig Heiberg* (1791—1865), då en man på 34 år, efter studier af den franska komedien, skref sin första vådevill »Kong Salomon och Jörgen Hattemager», som efterföljdes af en talrik skara andra, bland hvilka »Recensenten och Dyret», »De Uadskillelige», »Aprilsnarrene», »Nej» och flere vunnit stor popularitet.

Icke blott genom sitt dramatiska författareskap sökte Heiberg vinna terräng åt vådevillen, han häfdade äfven med värme ästetiskt denna konstarts betydelse i en polemik mot Hauch, och lyckades också verkligen få denna sångupp-blandade lustspelsart riktigt inhemsk i Danmark, hvars vådevilldiktning vardt i flere afseenden öfverlägsen t. o. m. den franska, som stått såsom mönster. Till god del bidrog härtill det lyckliga melodigreppet. Särskildt anmärkningsvärdt är begagnandet af Bellmansmelodierna, som bära en så afgjord dramatisk prägel. Heiberg kallade ju också »Fredmans Epistlar» vådeviller utanför teatern, och nyttjade dem flitigt, liksom i ännu högre grad Hostrup.

Ur Heibergs skola utgingo Hertz, Overskou och Hostrup, ehuru med olika modifikationer. *Henrik Hertz* (1798—1870) är det fina lustspelets representant, han lärde utom af Heiberg äfven mycket af Scribe och är för öfrigt Danmarks kanske störste formkonstnär; hans språk anses såsom den ädlaste och finaste danskan. Hans älskliga lustspel: »Amors genistreck» föreligger i Strandbergs utmärkta öfversättning äfven på vårt språk. Hertz har för öfrigt också lemnat den danska litteraturen högre skådespel af värde, vi erinra om »Svend Dyrings hus» och »Kong Renés datter».

Thomas Overskou (1798—1873) var åter en lycklig författare af folkkomedier, men egde icke på långt när den betydelse som de öfriga nämnda. Han är nämligen alla sina medbröder underlägsen i poetisk lyftning, men besitter en oneklig talang att författa verkningsfulla och roliga dramer med en för de lägre klasserna vänlig tendens; i hans mest bekanta stycke *Pak!* (Bättre folk och pack) har han äfven skapat några präktiga folktyper. Hans féeri »Urdur eller Neckens dotter» (Capriciosa) är äfven välkändt i Sverige.

Bland dessa författare var det som en yngre förmåga, man kan väl säga utan egen förskyllan, men visst icke utan egen värdighet, gjorde sig gällande. Från en enskild kamratkrets tvungo nämligen några lustspel, tack vare den inneboende komiska förmågan, sig så småningom till en plats på Danmarks främsta scen, och *Jens Kristian Hostrups* namn blef snart kändt icke blott inom »Regensens» murar eller bland sällskapet »Akademikums» medlemmar, det blef kändt öfver hela Norden.

* * *

Det var den 20 februari anno 1844. Under stort bifall uppfördes af och inför danske studenter »Gienboerne», ett stycke af »Jens Kristrup», som härmed ville fira en försoningsfest, sammansmältningen af de förut splittrade studentlagen: »Studenterforeningen» och »Akademikum» till »den ny Studenterforening.»

Hvem var denne »Jens Kristrup?» Han var välkänd nog bland studenterne, i synnerhet bland de forne medlemmarne af »Akademikum», den af föreningarne som i början af 1840-talet hade brutit sig ut ur den gamla något för »snobbiga» studentföreningen, för att lefva mera ogeneradt och verka för mera politiska intressen något som icke de gamle ville vara med om. Hvarenda »Akademianer» visste mer än väl hvem »Jens Kristrup» var. Hade icke han diktat många af de aldra gladaste och qvickaste studentvisorna, dem som dag ut och dag in gnolades af hvarje munter student? Hade han icke — jämte Karl Ploug* — författat den lustspelsrepertoar hvaråt »Akademikums» alumner gladt sig, stycken sådana som »Regnvejr» (som sedan under namnet »*Den tredie*» vunnit så stor popularitet på den offentliga scenen), »*Den gamle Elsker*» samt ett halft tjog otryckta bagateller (Et Forspil m. fl.).

Jens Kristrup det betydde Jens Kristian Hostrup och Jens Kristian Hostrup var åter en teologie kandidat, hvars

* Om Karl Plougs dramatiska tillfällighetsskriftställeri se O. Borchsenius' förträffliga bok »Fra Fyrrerne», artikeln »Poul Rytter och hans atellaner.»

lefnadshistoria snart var berättad. Han var son af justeermester Peder Hostrup och var född den 20 Maj 1818 (sålunda inemot 30 år yngre än Heiberg och 20 år yngre än Hertz och Overskou). Hans föräldrahem var tarfligt men lyckligt, emellertid hade han vid tolf års ålder mist sin far, hade 1837 aflagt studentexamen och 1841 såsom obemedlad upptagits som alumn på »Regensen», en välbekant studentkasern i Köpenhamn. Han hade lefvat som glad student och bl. a. deltagit i studentmötena 1843 till Lund och Upsala, han var skandinav och vän af politisk frihet. Nu hade han just nyligen — vid 25 års ålder — aflagt sin teologiska examen »med bedste characteer», hvarefter han roat sig med att till eget och kamraters nöje hopskrifva den här stora treaktspjesen, för hvilken ridån just nu går upp.

Och ni må tro det är en pjes, som heter duga — *Gienboerne*. Den skildrar för oss både studentlif och spetsborgarlif och till och med litet grand fantasilif också!

»*Gienboerne*» — ett »sangspil» i tre akter — är det mest prægnanta uttrycket för Hostrups studentikosa skriftställeri. Sjelfva stycket vittnar, liksom flere af Hostrups andra arbeten, om en egendomlig sammansättning af den verkliga verlden och fantasiens verld. Man föres in i studentkretsen på »Regensen», och af dess muntra lif, dess myckna »vrövl» och dess friska glädje gifves oss en så åskådlig bild som man gerna kan önska. En af studenterne, en riktigt munter »friskfyr» Klint, råkar sammanträffa med »en skomakare.» Men det är ingen vanlig skomakare, det är en figur ur fantasiens verld: Jerusalems skomakare, Ahasverus, som söker skydd hos Klint, beklagande sig öfver, att han jagas af alla verldens skalder och att han icke får någon ro. Det är att märka att just vid denna tid Ahasverus-sagan behandlats af Ingemann, H. C. Andersen och Paludan-Müller. Hostrup satiriserar lätt öfver denna Ahasverusmani, men utom denna anledning till skämt ger honom Ahasverus en god hjelp för intrigen, ty skomakaren lånar Klint ett par galoscher, som han sjelf förfärdigat, och det är sannerligen inga vanliga galoscher — det är »Lyckans galoscher», dem med hvilka man osynlig kan trans-

portera sig hvart man lyster, och af hvilka Ahasverus just gjort ett nytt par, sedan Andersen slitit ut de gamla.

Detta låter Klint icke säga sig två gånger. Han lånar galoscherna och när han kommer hem från ett studentgille, en smula upprymd, tar han dem på sig för att resa. Hans anspråk äro emellertid ganska blygsamma. Han önskar sig icke längre än midt öfver gatan till den trefliga kopparslagarefamiljen, hvars vackra unga dotter han ofta sett i fönstret. Och ett, tu, tre, scenen förvandlas till ett rum hos »kobberslager» Smidt bland hvars gäster Klint till sin stora förvåning upptäcker sin egen kontubernal Basalt, hvilken skyllt på att han skulle spela kort hos sin morbror, men som i stället lägger sina kort för den lilla kopparslagaredotterns hjerta. Nu gifver Hostrup en lika träffande bild af en hederlig spetsborgarefamiljs lif och lefverne, som förut af studentlifvet. Motsatsen är slående, men att den icke är oförenlig, derom vittnar slutet, då Basalt förenas med lilla Rikke, och »idéen styrter sig ud i livet», såsom det något förskönande uttryckes i slutkupletten.

Emellertid har Hostrup i denna krets af »Filistrar» skapat ett helt galleri dråpligt komiska figurer, i allmänhet framstälda med en viss sympati, såsom den bottenhederlige kopparslagaremästaren och hans öfver tjensteflickorna sig djupt beklagande maka, samt den något vrede, men genompräktige gesällen, som just gjort sitt mästerstycke »med Lövefödder og Gesveisninger« och som, äfven han, slår sina lofvar för lilla Rikke, som han mera uttrycksfullt än fint kallar för »den kiönneste Maskine Mester gjort i sine Dage, skiöndt det er et stort Ord, for Mester giör nysselige Maskiner.»

Den dråpligaste figuren är emellertid den tredje rivalen, en afsigkommen underofficer »löjtnant» v. Buddinge, en storskrytande snyltgäst, som uppträder såsom »förste Violin» i det Smidtska sällskapslifvet och som slår ikring sig med bålstora fraser utan minsta innebörd. Det är en genomkomisk figur af verkligt klassisk halt. Han leder för öfrigt sina anor från tvänne olika typer i verldens lustspelslitteratur. Om han nämligen å ena sidan är en omedelbar ätte-

lägg af Holbergs Jakob v. Tyboe och sålunda kan räkna Plautus' Miles gloriosus som sin stamfar, så kunde han genom en annan slägtledning härledas upp ända till den gamle greken Alexis' parasitfigur och dennes afkomlingar i senare lustspel. Liksom Falstaff sammansmälter Buddinge i sin figur det fega storskräflardraget med snyltgästnaturen och varder därigenom i dubbelt afseende komisk. Han är för öfrigt icke blott en *typ*, han är en i enskildheter utförd *karakter*, mångfacetterad och rik på olika, men sammanstämmande karaktersdrag. Hans skräfvel rör sig icke ensamt som Tyboes på det militära området, såsom en *modern* storskräflare vill han äfven gälla för att vara den ledande själen i en af de främsta tidningarne — han som väl knappt kan skrifva en felfri rad — eller att vara uppfinnare till en urgammal sällskapslek. Man skall lätt kunna förstå att af dessa karaktersingredienser dråpliga situationer skola kunna åstadkommas, aldra helst när man minnes, att Klint går osynlig omkring och »gjör Spilopper», och Hostrup har ej heller underlåtit att med friskt lynne begagna sig af alla tillfällen till komisk verkan. Andra akten af »Gienboerne» erbjuder tillfällen till »högtider af skratt.» Synnerlig beundran förtjenar Hostrups mästerskap i att träffa olika samhällsklassers samtalsspråk. *Så* som »Smedesvenden» Madsen talar, så talar verkligen en smedsgesäll, det är ingen affektation, intet »idealiseradt» i samtalsspråket som t. ex. i Heibergs »Recensenten og Dyret» — nej Köpenhamnsjargongen är tagen »på kornet», men framstäld med äkta komisk kraft.

Såsom man finner, är »Gienboernes» betydelse långt ifrån inskränkt till att vara en *student*-komedi, men i litteraturen skall den dock alltid stå såsom »studentkomedien» *κατ εξοχην*, och det kan derföre vara värdt att, innan vi gå vidare, något närmare undersöka, huru det studentlif var beskaffadt som den och dess efterföljare ville skildra.

Vi måste erinra oss tidsomständigheterna, det var på 1840-talet dessa komedier skrefvos, det var det danska studentlifvets guldålder. Hade icke 1839 vid tronskiftet en flock ledande danske *studenter* vågat sig upp till den nye

konungen, Kristian VIII, och begärt en författning, och hade icke D. G. Monrad såsom »magister artium» yttrat att »väl äro studenterne fattige, deras plogar plöja icke jorden, deras snäckor plöja icke hafvet, de hafva ingen kateder, intet altare, intet domaresäte, men *ett* hafva de, *ett* är deras, *ett* skall ingen makt i verlden kunna fråntaga dem, och det är — *framtiden!*» Och de hade rätt, »framtiden» tillhörde dem i fullaste mening. Den politik, som följdes efter 1848 — man må nu betrakta den med gillande eller beklagande, det var framför allt en *studentpolitik*; det var studenterne som gingo i spetsen för tidens rörelser och derföre skulle de också hafva sina skalder. De fingo dem.

Det var en orons och en kampens tid, det var den tid då Tscherning, Orla Lehmann, Clausen, David, Monrad och andre verkade för den politiska utvecklingen, då Goldschmidts »Korsaren» med sin bakom skämtets mask dolda hänförelse för friheten sände satirens skarpa pilar åt höger och venster och då midt bland alla — ensam och stolt, sjelfständig och otillgänglig — reste sig Sören Kierkegaards mäktiga gestalt förande idealets talan. Entusiasmen för »friheten» brann naturligtvis varmast bland de unge och särskildt bland »Idéens Sönner», bland studenterne. Men huru mycket man än klagade öfver envåldsmaktens tryck, just här i studentkretsen njöt man af »friheten» i fullt mått. Ty der hänförelse för frihet finnes, der finnes den också sjelf i högre ideel mening, och i en slik frihetsluft var det godt att dikta, var det lätt att känna sig hänförd. Ty det var dock ett slägtled, som just för sin idéela »lyftnings» skull kunde entusiasmera en diktare. Det var, har man anmärkt, och med fog, icke sådana studenter som fostras i små städer, der de lätt nog utveckla ett visst studentaristokratiskt öfvermod gentemot de borgerliga yrkenas män: »Filistrene», »brackorna», ett öfvermod som sjelft är ganska filiströst, och som ligger fjärran från de af Hostrup skildrade studenterne. Nej, här rörde sig studenterne i det rymliga hufvudstadslifvet, och då de just bildade kärnan af dess ungdom, var det ju naturligt att i dem skulle alla frihets- och nationalitetskänslor koncentreras såsom genom ett

brännglas. Man kände sig som bröder, man lefde helt och hållet med hvarandra, hade »fullt opp för dagen» — men inte heller en styfver mer. Det betecknande för *student-komedien* är, säger Georg Brandes, att den gör »studenten såsom student till ungdomens och idélifvets målsman.» Och Hostrup kännetecknar sjelf hvad som gör en yngling till student, då han i »En Spurv i Tranedands» låter en af personerna säga:

»Hvad är det, der gjör et Menneske til Student? Er det Examen artium og det akademiske Borgerbrev? Nej! thi saa vilde Studenterne ikke udgjöre et frit, aandeligt Broderskab, men et Lav som alle de övrige; saa var de hjemfaldne til Filisteriet. Er det da Kundskaben til Latin og Græsk? Hvis en Students Værdi beroede derpaa, saa Gud hjælpe de fleste af os! Nej, det der stempler en Student, det er Studenteraanden, og *Studenteraanden er ikke andet end Ungdommen.* Ethvert ungt Menneske betragter jeg som en Student, naar han er virkelig ung, ikke blot i Aar, men i Sjæl og Sind. Thi det er Ungdommens Kjendemærke at leve sit egentlige Liv i sig selv, stille og indadvendt i Tanke og Dröm, og i sin Stræben mod et rent aandeligt Maal at blæse ad Pengeposer og Kammerherrenögler og alle Jordens övrige Guder. Og enhver, der gjör det, han förer et Studenterliv, og ham kalder jeg Broder i Aanden. Leve da alle ægte Studenter *baade med og uden Examen artium.*»

Detta kan sägas vara Hostrups program för den danske studenten.

Och det var i rättan tid Hostrup tog porträtt af denne danske student. Idealen hade ännu icke bleknat, förhoppningarne icke svikits, drömmarne icke utbytts mot den kalla verkligheten. Samfundsutvecklingen var i sin ungdom, och dess bärare kunde derföre vara unga och känna sig unga. Deras ungdomlighet var vidt skild från den affekterade, halft blaserade »ungdomlighet» som Drachmann velat teckna i sin satir om »de danske Studenter med Kokarder paa.» *Friskhet,* omedelbarhet var tonen i det dåtida studentlifvet, kunde derföre också vara grundtonen i dess diktning. Och den danske studenten sådan han hos Hostrup framträder är hvarken någon burschikos öldrinkare eller någon lättsinnig grisett-tjusare, hvarken en hyperidealistisk svärmare eller ett beräknande »ämbetsmannafrö», han känner sig höjd öfver hvardagslifvets trångbröstade prosa, utan att derför sätta sig på sina höga hästar, han är försatt med en viss

lätt idealism och en mild ironi, han läser icke in sig inom fyra väggar och han »glömmer icke blommorna på jorden för himlens vinkande stjerna». Han är ingen kammarlärd, men lika litet någon ständig kafégäst, gladt och lustigt deltar han, sedan boken är hopslagen, i samqvämet bland kamrater eller hos borgarfolket, hos hvilka han ger samlifvet en viss lyftning. »Glunten» är egentligen en sorglös, älskvärd »dagdrifvare» — detta är icke Hostrups »student», men bland hans fel är att vara litet pratmakare. Hans lynne är gladt, hans natur sangvinisk, sin visa sjunger han med nödig munterhet om också icke så »korrekt» som den svenske, har han ingen stämgaffel så får det gå ändå, glädjen är bästa stämgaffeln! Hjertansgod, ungdomlig, en smula lättsinnig, svärmande för frihet och fosterland, framför allt glad och lycklig, sådan är den öfvervägande studenttypen hos Hostrup.

Men äfven andra typer möta oss här. Vi erinra sålunda om den i flere af Hostrups komedier förekommande, mera vemodige, innerlige, för lifvets djupare spörsmål så varmt intresserade studenten (Basalt, Eibæk i »Eventyr paa fodreisen») som synes nästan mer än den hurtige, lefnadsglade (Klint, Herlöv) vara uttryck för författarens eget, personliga skaplynne. Här finnas äfven andra typer, till hvilka förf. icke förhåller sig sympatisk utan som han med oneklig qvickhet och träffande skärpa satiriserar. Sålunda den lärde bokmalen (Glob i »Soldaterlöier»), pratmakaren (Hutter m. fl. i Gienboerne), den sentimentale studenten, vetenskapssnobben o. s. v., hvilket allt visar att H. icke varit blind för sina favoriters svaga sidor. Äfven den hyperfilosofiska jargongen i studentverlden, som här i Sverige — enligt hvad Borchsenius träffande anmärker — kunde tarfvat en satir liksom Plougs och Hostrups i Danmark, får af Hostrup ofta påskrifvet och ett exempel är den uppenbart till Kierkegaard adresserade satiren i Gienboerne, där »*Sören Torp*», en mycket dialektisk student, håller följande lilla trefliga tal, ett dråpligt prof på »studentfilosofi»:

»Mine Herrer! Der er to Maader, hvorpaa vi kunne anvende vor Rigdom. Enten kunne vi være ædelmodige og glæde andre, eller vi kunne

være uædelmodige og glæde os selv. Ville vi være ædelmodige og glæde andre, da kunne vi enten sende Pengene til de brændte Svenskere eller til de druknede Jyder. Her indtræder et Enten-Eller, disse to Forslag forholde sig ret egentlig som Ild til Vand. Paa den ene Side kaste vi Pengene i Ilden, paa den anden Side kaste vi dem i Vandet. — Naar vi ville glæde andre, hvad ville vi da skabe i dem? Glæde og ikke Bedrövelse. Men i hvem kunne vi skabe Glæden? Mon i de Glade eller i de Sörgende? Kun i de Sörgende, ikke i de Glæde. I de Svenskere, der ere brændte kunne vi ikke skabe Gladen, thi de kunne ikke glæde sig, fordi de ere brændte; i de Svenskere, der ikke ere brændte, kunne vi ikke *skabe* Glæden, thi de glæde sig alt, fordi de ikke ere brændte. I de Jyder, der ere druknede, kunne vi ikke skabe Glæden, thi de kunne ikke glæde sig fordi de ere druknede; i de Jyder, der ikke ere druknede, kunne vi ikke *skabe* Glæden, thi de glæde sig alt, fordi de ikke ere druknede. Men kunne vi ikke skabe Glæden i dem, da kunne vi ikke glæde dem, og naar vi ikke glæde dem med vor Gave, da bedröve vi dem. Naar vi altsaa ere ædelmodige og glæde andre, da bedröve vi dem, men vi ville ikke bedröve dem, thi vi ville glæde dem. Derfor ville vi ikke være ædelmodige og glæde andre, men vi ville være uædelmodige og glæde os selv.»

Men vi skulle icke kunna sluta om vi ville framdraga alla betecknande drag på Hostrups stora förmåga att träffa studentlifvet i dess olika skiftningar, vi återvända alltså till »Gienboerne» och dess historia.

Stycket väckte naturligtvis stort bifall hos spektatörerne och kom ut på »provinsteatrarne»; ja, vid en s. k. »sommarföreställning» den 27 Juni 1846 uppfördes det t. o. m. på den kungliga scenen, men både stycket och Buddinges skapare (Hostrups svåger, Mantzius) uppträdde endast såsom gäster vid denna tillfälliga representation. Man föreslog visserligen den konservative teaterchefen Levetzau att upptaga det på teaterns fasta spellista, men fick till svar *»att det icke blott i allmänhet vore den kungliga teatern ovärdigt att uppföra något, som först såsom tillfällighetsskämt gifvits i studentföreningen och sedan på landsortsteatrar, men att det dessutom skulle illa upptagas af hofvet och den fina verlden om direktionen tillät sig bjuda dem slika studentskämt som skulle införa en rå och platt ton på den nationella scenen.»* (!) Detta skrefs 1846.

Den 14 Mars 1848 tågade »Gienboerne» emellertid med pukor och trumpeter in på kungliga teaterns scen, tronskiftet (Fredrik VII) hade egt rum, och dagarne efteråt skedde

det bekanta ministerskiftet, genom hvilket de ledande männen från »Akademikum» kallades till statens styre. Man finner sålunda att »Gienboerne» delade öde med den studentverld, det afbildat. Dess födelse betecknar studenternes förening till *ett* lag (1844), dess ingång på kgl. teatern, »studenternes» kommande till makten.

Nu har den i åratal tillhört kungliga teaterns bästa repertoarstycken.

Det stycke som närmast sluter sig till Gienboerne är »*En Spurv i Tranedands*» (1846). Några af figurerna äro till och med de samme. Om man i »Gienboerne» finner en modern återklang af Jakob von Tyboe, så spåras i detta stycke något litet genljud af »Jeppe på Berget.» Det är samma tema: »Högmod går för fall.»

I Jeppe skämtar, som bekant, den store komiske mästaren med en försupen bonde, som blifver försatt i härlighet och som inbillas vara en baron, förhäfver sig och, efter att någon kort tid ha vistats »i Paradis» åter slänges ner på sin »mödding.» Äfven här skildras en uppkomling, en oborstad skräddaregesäll (Peter Ravn), som genom ett trolleri får tillträde till den fina verlden, der han en kort tid beundras, förhäfver sig, han liksom Jeppe, och slungas, äfven han, sedan förtrollningen är löst, tillbaka till sitt rätta område. Men under det i Jeppe, der visserligen också satiren är tveäggad, den komiska hufvudvigten faller på den arme, narrade bonden, riktar Hostrup åter i »Spurven» sina pilar mera mot det sällskap, den »fina verld», som upptager denne grobian, och på grund af hans inbillade adelskap och finess beundrar alla hans tölpaktigheter såsom »nya moder från Paris.» Ty det är uppenbart, att trolleriet, hvilket Hostrup här användt såsom ett ganska dåligt nödhjelpsmedel för intrigens lösande, icke har med styckets egentliga satir att göra; väl är det sant, att Peter Ravn, skräddaregesällen, fått en armring, som för kort tid låter honom synas ytterst behaglig för alla, men det är att märka, att förf. endast låter honom beundras af mer eller mindre narraktiga personer, som finna honom »gudomlig» på grund af den auktoritet hans inbillade höghet medför. Liknande satiriska

snärtar påträffas i andra stycken (t. ex. i Heibergs »Kong Salomon» och i ett i Sverige ofta gifvet tyskt stycke »Skräddaren Naturpoet»). Men sällan har väl satiren mot den fina verldens tanklösa beundran och eftersägning samt mot dess sätt att låta en person gälla ej för hvad han *är* utan för hvad han *gifves ut* för att vara, blifvit så skarpt utpräglad som här*. Dessutom specialiserar sig satiren på de olika representanterne för »den fina verlden», och såväl adelskapet med sitt »fullblod» och sin inbillade delikatess som den *borgerliga* penningaristokratien med sitt fjäsk både för hög och låg får sin beskärda del. Och hofetiketten har också sin dråpligt komiske representant, som t. o. m. härmar de »franska» moderna, när de yttra sig i fråsseri och osnygghet; affektationen och kärleken till det utländska förgätas ej häller, och i det hela visar det sig, att den »fina verlden» endast har sminket och polityren framför den osminkade och naturliga råheten hos det simpla folket.

Men detta framställes ej heller så änglarent som fallet är t. ex. i Overskous Pak. Tvärtom få så väl skräddaregesällen som den försupne skomakaren och hans nöjeslystna dotter med sina »fem riktiga fästmän» smaka på satirens färla. Och mellan de båda verldarne — den fina och den simpla — rör sig *studentkretsen* med sina olika figurer, af hvilka en del äfven får sin lott af satiren: »öfverliggaren» Lassen, den unge nybakade studenten Halling — en »Cherubin» i studentmössa, som svärmar för hvarje kjortel —, »vältalarne» Hutter och Eller, begreppsjonglören Sören Torp, en gammal bekant från »Gienboerne.» Man måste medge, att det är ett ganska rikt galleri, typer visserligen från en tid, som ligger ett fjerdedels sekel bakom vår egen, men som dock långt ifrån äro föråldrade, det hvilar tvärtom öfver dem en allmän sanning som gäller för alla tider.

Från studentverlden, som är temligen lösligt sammanbunden med det hela, är det för öfrigt äfven här som den

---

* Till sjelfva idén har för öfrigt Hostrup synbarligen haft en förebild i den kände nyromantikern E. T. A. Hoffmans »Klein Zaches», en liten dvärg, som af en fé erhållit den gåfvan, att alltid anses för den bäste i allt, huru ynklig han än är i verkligheten.

glada tonen sprides ut öfver stycket. Studentscenerna tåla fullt ut jämförelse med Gienboernes och äfven här påträffas dråpliga situationer. Isynnerhet är sällskapslifvet tecknadt med mycken komisk styrka. Kupletterna utmärka sig liksom Gienboernes för qvickhet och en af sångerna, Peter Ravns roliga visa »Keiseren bor på sit höie Slot», underlåter aldrig att göra sin verkan.

»*Eventyr paa Fodreisen*», den tredje af Hostrups stora »studentsångspel» och det i rent konstnärligt afseende bästa har i viss mån en allvarligare prägel än de föregående och närmar sig det högre skådespelet. Det försmår all öfvernaturlig hjelp i intrigen och behandlar med värme en vigtig samhällsfråga, nämligen fångarnes ställning i samhället och svårigheten för dem att vinna återinträde i det hederliga samfundet. Hvad som dock håller stycket ännu på lustspelets nivå äro några mycket komiska figurer (en inskränkt »birkedommer» Krans och en affekterad »ästetisk» assessor Svale), de muntra sångerna och framför allt — *studenterne*. Ett par studenter, den glade lustigkurren Herlöv och den poetiskt anlagde, mera melankoliske Eibæk, draga ut på »fottur» för att »spränga de länkar, som binda dem vid hemmet» och andas fritt i naturens härliga sköte. Kassan är icke stor, derom vittnar t. ex. följande replik: »Tog du fyraskillin*gen*», men deras ungdomsmod är dess större och genom sitt vinnande uppträdande skaffa de sig inträde hos en vänlig familj på landet, der de snart vinna hvar sitt hjerta. Nu händer »äfventyret.» En rymd fånge, som vill leda rättvisan på villospår, kastar en misstanke på dem, att de äro tvänne brottslingar, som brutit sig ut ur fängelset, en misstanke, som faller i god jord, tack vare »birkedommerens» ofantliga brist på skarpsinne. Allt löses emellertid lyckligt nog i det att förbrytaren sjelf redogör för sammanhanget, sedan Eibæk, som träffat honom, genom sitt ädelmod förkrossat hans hårda sinne och försonat honom med verlden och Gud. I utvecklingen af denne fånges, »Skriver-Hans» karakter ligger styckets djup — det är med synbar kärlek, som Hostrup här framställer, huru den arme brottslingen griper efter hvart rö, som kan rädda honom

ur lastens flod och åter ställa honom på fast mark, der han icke kommer i konflikt med den menskliga rättvisan. Men detta är ej nog, äfven med den gudomliga måste han försonas och detta verk är Eibæks. I första akten vill Skriver-Hans icke mer stjäla, emedan det är »det dummaste en menniska kan göra.» I sista akten vill han det ej, emedan det är gudlöst. Och denna utveckling sker icke torrt och tråkigt utan under lifliga, rika scener med komiska bitar här och hvar. Om »Eventyr paa Fodreisen» än icke är så slående muntert eller så ungdomsfriskt som »Gienboerne», så äger det en bättre dramatisk ekonomi och deröfver hvilar en fin stämning af dansk natur och danskt landtlif, som äfven uppbäres af de talrikt inströdda sångerna, hvilka å andra sidan verka en smula störande på handlingens utveckling.

Till dessa stora sångspel sluta sig nu några mindre sångstycken: *Intrigerne* (1845) (i parentes sagdt det första af Hostrups stycken som vann inträde på kungliga teatern), skildrande lifvet i en prestgård på landet; *Familietvist* (1848), *Soldaterlöjer* (1849), en utmärkt munter skildring från en inkvartering under kriget, det stycke, hvari Hostrup visat sin förmåga att knyta intriger bättre än i något annat och som öfverflödar af komiska situationer*; *En nat mellem Fjeldene* (1850), en romantiskt-fantastisk operett, som tilldrar sig i Norge och som lemnar friska bilder af norskt bondelif vid sidan af »necken» och »huldran» samt ett par turisttyper, en frikostig engelsman och en komisk tysk doktor.

Utom dessa sångstycken härröra från denna tid ett par helt och hållet på prosa författade arbeten: *Aestetisk Sands* (1847) och *Tordenvejr* (1851). »Aestetisk Sands», som icke just tillhör Hostrups bästa stycken, är skrifvet något år efter Kierkegaards »Enten Eller» och har

* Detta stycke är i Stockholm - i två olika öfversättningar — uppfördt ett femtital gånger. — Äfven »Äfventyr på fotresan», »Den Tredje» och »Sparfven bland tranor» samt »En natt bland fjällen» hafva uppförts rätt ofta i Sverige.

häraf tydligen tagit intryck, utgörande en hvass gensaga mot den nyromantiska geniförgudningen och mot »det ästetiska» i lifvet — i betydelsen af godtycke och öfverändakastande af alla sedliga band, under det förf. med värme tar till orda för den hederliga, borgerliga men på »ästetisk sans» blottade rättrådigheten och moralen. Såsom målsman för det förra står en ung samvetslös poet Hiller; såsom representant för det senare en något tafatt kryddkrämare.

»Tordenvejr» — ett större allvarligt skådespel i flera akter — är ett grepp åt det nyare hållet, det sätter i viss mån »ett problem under debatt». Hostrup vill visa oss, huru en man, som är för svag att stå emot sin slösaktiga hustrus önskningar, föres ända till brottets stig. Emellertid upplöser sig den mörka taflan i ljus. Det är allenast litet »Tordenvejr» i luften, innan himlen åter blir klar. Detta stycke saknar emellertid den friska »festivitas» som gör de Hostrupska sångspelen så tilltalande och H. kom icke heller att för det första fortsätta åt detta håll.

Han grep ännu en gång till »sangspillets» form, den form som skänkt honom så många triumfer och han skref *Mester og Lærling* (1852), der han emellertid helt och hållet lemnat studentverlden för att skapa ett aristofaniskt samfundsskådespel. Han gisslar här den dåliga obildade godtköpspressen och framställer en dess brutale, snusförnuftige representant gentemot en helt och hållet naiv naturmenniska. Stycket rör sig för öfrigt äfven på det öfvernaturligas område, i det Hostrup har gjort bruk af elfvoverlden. Omkring 20 år förr än händelsen tilldrager sig har ett menniskobarn och ett barn af elfvor förbytts. Elfvosonen är uppfostrad i verlden, menskosonen (Aage) bland elffolket, hvarifrån han trängtar upp och elfvakungen anförtror honom då åt ett jordens barn, en redaktör Grönholt, utgifvare af en godtköpstidning, hvars prosaiska, storskräflande och okunniga figur är framställd med träffande komik. Han är en samslägting till både Buddinge och Peder Ravn men med speciella karaktersdrag, och står såsom en typ för de okunnighetens och den tomma ytans målsmän, som ofta vilja föra ordet i pressen och vara ledande för den

stora mängden. I detta afseende är det betecknande nog, och har nog säkert en bimening, att just Grönholt blef Aages lärare. Aage kan nämligen å ena sidan betraktas såsom en slags »efterromantisk drömmare», men Hostrup har sjelf i honom liksom symboliskt velat framställa de nya samfundslager som vid denna tid trädde fram i Danmark och som trängtade till ljus, lif och sanning, men som lätt nog kunde råka att blifva lärlingar hos mästare hvilka förde dem på villospår. — För intrigen kan jag här ej närmare redogöra, det må endast nämnas att Grönholt slutligen visar sig vara det bortbytta elfvobarnet och af sin elfslägt »nolus volus», såsom han uttrycker sig, bortföres från sitt kära Köpenhamn med dess kaféer och småskvaller, under det Aage slår honom ur brädet hos hans tillbedda.

Emot sjelfva styckets byggnad är åtskilligt att anmärka, särskildt med hänsyn till vissa inkonsekvenser i förhållandet mellan elffolk och menniskor, ty äfven i det fantastiska kräfves följdriktighet. Planen är således mindre väl lagd, ehuru grundtanken är fint tänkt och motsatsen mellan den krasse Grönholt och den poetiske Aage är helt igenom väl utförd. Isynnerhet är den förres karakter förträfflig och såsom kulturbild rätt märklig.

Betecknande är att »Mester og Lærling» väckte en tidningsstrid, i det d. v. utgifvaren af det spridda bladet Flyveposten, Eduard Meyer (en egendomlig figur, som börjat såsom handtverkare men genom en viss publicistisk »savoir faire» förstått att skaffa sin tidning stor spridning, men som dog våren 1880 i nöd) tog åt sig Grönholt och påstod i sin tidning (Nr 184 för den 10 Maj 1852) att Hostrup åsyftat honom och hans tidning (»det billigste Dagblad») samt att stycket endast var en fortsättning af striden mellan »studerade» och »icke studerade». »Fædrelandet» påpekade samma kväll att endast vissa drag voro hemtade ur verkliga lifvet, men att ingen bestämd person vore framställd, och uttalade i ett post skriptum att skalden firat en triumf, då Flyvepostens Redaktör erkänt bilden såsom sitt porträtt. — Ett par dar efteråt skref Hostrup sjelf en ganska märklig replik, hvari han betonar att här icke förelåge några

personligheter alls. Man borde skilja mellan den enskilde mannen och hans författareverksamhet. I det senare afseendet hade nog Flyveposten lemnat vissa bidrag, men förf. hade endast i allmänhet velat träffa den dåliga dagspressen. Beskyllningen för angrepp på de »ostuderade» kunde han så mycket hellre afvärja, som Aage vore *ännu* mindre »studerad» än Grönholt. Polemiken fortsattes — från Flyveposten icke utan skärpa — och bland annat stälde sig Goldschmidts »Korsaren» på Hostrups sida.

Hostrups borgerliga ställning var fortfarande mycket blygsam. Han hade plats såsom informator och lefde för öfrigt på sin penna. Han hade 1848 gift sig med Vilhelmine Luise Mantzius, syster till den man som för scenen skapat de bästa rollerna i hans lustspel, men endast två månader efter bröllopPet blifvit enkling. Med offentligt understöd företog han år 1852 en resa till Italien och den litterära frukten häraf blef ett romantiskt skådespel *Dröm og Dåd,* hvari han förhärligar den fasta tron och den goda viljan. En ung italiensk fiskare ser i drömmen madonnan, som visar honom hans tillkommande. Någon tid derefter får han se en prinsessa, som han igenkänner såsom sitt ideal, och genom sin fasta tro på madonnans ord och sin egen kraft vinner han efter en massa stordåd hennes hand. Trots mycket, som vittnar om en öfverlägsen talang äfven i detta stycke, och som ger illusion äfven åt det mest otroliga, synes Hostrup här dock ej röra sig på egen botten, han kan icke under Italiens sol få använda sin förmåga att teckna *danska* karakterer (några af de italienske handtverkarne äro emellertid skizzerade med stort mästerskap), och äfven formen — blankvers — synes mera främmande än hans präktiga prosadiktion med de inlagda kupletterna. Intressantast är hans »Dröm og Dåd» derutinnan att den liksom förebådar skaldens nya verksamhet, hans bestämmelse att med den varma tron och den fasta viljan egna sig åt själasörjarens kall och att, såsom det heter i en senare dikt från hans hand, uppoffra »drömmen» för lifvet. Åt detta håll hade förut karakterer sådana som Eibæk och Basalt pekat. Med undantag af ett litet sång-

spel *Feriegiæsterne* (1855) sade Hostrup nu Thalia farväl — som det troddes för alltid. Efter sitt andra giftermål med skalden Hauchs dotter sökte och erhöll han 1855 pastorat vid Silkeborg i Jylland och förflyttades åtta år senare derifrån till Fredriksborg på Siælland. Med värma och nit egnade han sig åt sin presterliga verksamhet och endast sällan slog han sin lyra vid något festligt tillfälle i vackra dikter, men hans tolfåriga verksamhet såsom dramatisk skriftställare ansågs afslutad. Med sina folkliga sympatier i öfrigt och sin känsla för de »små» i samfundet, slöt sig Hostrup såsom prest till den varma religiöst-politiska riktning, för hvilken *Grundtvig* är hufvudmannen. Han har utgifvit ett par samlingar predikningar, som äro en kär läsning i synnerhet i grundtvigianska hem.

* * *

Hostrup, sådan han framträder i sitt nu i korthet skizzerade författarskap, är en sjelfständig företeelse; han har utvecklat ett äkta danskt lustspel och han står vida mera oberoende af främmande förebilder än någon af hans samtida eller föregångare, och griper mera än de tillbaka till Holberg. Hans förtjenster ligga hufvudsakligen i karakterstecknigen — som är så rik och sann som gerna kan begäras —, i en mönstergild humoristisk dialog och en flödande sångådra. Men hans brist ligger i den dramatiska byggnaden och härför har den danske kritikern P. L. Möller icke så orätt, då han yttrar att »H. äger alla de komiska nerverna, men saknar bensystemet och muskelkraften, hvadan utförandet vanligen står vida öfver planen».

Vilja vi något närmare betrakta Hostrups skaldelynne så gifver oss det anförda mottot någon ledning:

»Fremad og Opad gaaer vor Vej;
Dog, skjöndt vi hige mod det Fjerne,
Blomster paa Jorden glemme vi ei
Over Himlens vinkende Stierne».

Ja, Hostrup är romantiker, för såvidt man derunder förstår en trängtan, »en Higen» mot det högre och ideala, hela

hans verksamhet präglas af en högideal uppfattning och ännu helt nyligen har han öppet förklarat, att han hvarken vill hafva romantiken förvisad ur dikten eller ur lifvet. Men om Hostrup än är nog så mycket »romantisk» eller »idealistisk», hur man nu vill kalla det, i sin uppfattning af lifvets högsta frågor, såsom *konstnär* är han i sina bästa arbeten en utpräglad *realist*, och när P. L. Möller yttrar att han i många hänseenden står öfver Heiberg och Hertz, men att dessa visserligen äro mera diktare, i det de mer än han stå öfver sin tid, under det Hostrup nästan med okritisk naivetet *låter tiden sjelf tala och röra sig* så har han i denna reservation på samma gång antydt Hostrups egenskap af realist. Vi bortse alldeles icke från att han ofta nog begagnat öfvernaturliga hjelpmedel i intrigen, men dessa stå i ett så lösligt samband med sjelfva styckena i öfrigt (undantagandes i »Dröm og Dåd» och kanske »En Nat mellem Fjeldene»), att de alldeles intet inflytande hafva på styckenas grundton. Denna är så realistisk som görligt är, och mera sanningstrogna bilder af vare sig den lägre medelklassens eller den finare bourgeoisiens eller — slutligen men ej sist — af studentverlden, än dem Hostrup skänkt litteraturen hafva icke sedan i Danmark förekommit.

Till och med en fanatisk anhängare af nutidens naturalism skulle icke ha något att anmärka mot verkligheten i »smedesvend» Madsens yttranden.

Men hvad som höjer Hostrups komedier öfver den nivå, som vissa af våra dagars s. k. »folklustspel» innehafva, det är framför allt annat den anda af sann humor, som pulserar genom dem. Denna gör att, som oftast, de komiska figurerna framställas i ett skimmer som åt dem förlänar en viss sympati. Man har t. o. m. förebrått Hostrup såsom ett fel, att han visar sina spetsborgare alldeles för mycken tolerans och godmodighet, men detta sammanhänger utan allt tvifvel med hans ännu in i ålderdomen sannt demokratiska hjertelag. Han är allt framgent äfven då andra hans samtida skiftat färg, en »vän af de små».

* * *

År hade gått. I Danmarks gamla dotterland, Holbergs fädernebygd, hade grott upp en ny dramatik, som tog mera djupt på samhällsfrågorna än den föregående tidens skriftställeri och som — försmående sångens hjelp — sökte att i en skärpt dialog närma sig det nyfranska skådespelet. I Danmark uppställde en framstående ästetiker krafvet på att poesien skulle sätta problem under debatt och mänge lystrade det ordet. Äktenskapsspörsmålen, den franska komediens kära ämne kommo också i Norden på tal. »De Nygifte», »Leonarda», »Dockhemmet» behandlade detta ämne i dramat, och isynnerhet det senaste stycket framkallade en väldig debatt.

Har ni sett en tafla, föreställande en gammal krigshäst, som nu går för plogen, men som då han hör trumpeten blåsa de välkända marschtonerna spritter till och åter vill vara med?

Hostrup — den gamle dramatikern — hörde krigstonerna och ville åter vara med. Så skref han »*Eva*».

Att han icke sofvit öfver en utvecklingsperiod i den nordiska litteraturen, derom vittna redan de första scenerna i stycket, man märker att, hvad också hans lifsåskådning har för färg, i konstnärligt afseende står han på *det nyas* grund. Innehållet i »Eva» vill jag icke närmare skildra, emedan jag förordar mina läsare att sjelfve dermed göra bekantskap vare sig i bok eller från scenen. Men då man sagt att stycket skulle utgöra en motskrift mot »Ett dockhem», så må det framhållas, att detta är ett misstag, eller åtminstone endast »sanning med modifikation». Det gäller här *icke* någon gensaga mot Noras uppträdande, men visserligen ligger det en antydan om att der det verkligen herskar *kärlek* i ett äktenskap der kunna och måste äfven svåra meningsskiljaktigheter upplösas i harmoni. Hostrup har uppvisat en slik meningsskiljaktighet emellan tvänne förträffliga makar, af hvilka dock uppenbart kvinnan står högst. Denna meningsskiljaktighet, föranledd af att mannen ställer sig till riksdagsmannaval och härvidlag något »går på ackord», bryter slutligen ut i frågan om bestämmelsen rörande den ende sonens uppfostran — om han

skall sättas i skolan eller undervisas hemma. Ur denna enkla konflikt utvecklas nu ett vackert och tilltalande skådespel, hvars slut är harmoniskt och sannt. Mannen har den *lagliga* rätten att bestämma öfver barnet, men hustrun har den *högre* rätten, som också segrar. Att »Eva» i motsats till flere af de nyare med det beslägtade styckena, icke slutar med ett frågetecken eller en skarpare dissonans sammanhänger med Hostrups milda skaplynne, som förut i de stycken, der han tagit ansatsen till att skildra synd och brott, såsom i »Tordenvejr» och »Eventyr paa Fodreisen», brutit af spetsen och låtit en försonande, filantropisk »omvändelse» afsluta dramat.

Man må för öfrigt ej för styckets idylliska karakter se bort ifrån dess reformatoriska tendens. Hostrup är en *frihetsman* och hans demokratiska skaplynne framlyser i sin blida färg på flere ställen i detta verk. Men särskildt tager han varmt till orda för kvinnan och vill göra gällande hennes fullkomliga likställighet med mannen. Endast antydningsvis förekommer talet om hennes medäganderätt, det gäller *likställigheten* i allmänhet, men det är väl att märka, att det icke i första rummet för Hostrup är fråga om att *lagen* ställer dem lika utan, att *mannen* sjelf gör det. En replik sådan som denna är betecknande: »När en kvinna får en god man, behåller hon all sin rätt och får en rikare, än hon hade förr och får hon en dålig man, så kan lagen i allt fall icke skydda henne». Författaren har sålunda lyckligt framhållit skilnaden mellan den juridiska och den naturliga eller moraliska *rätten*. Det är företrädesvis för den senare han tar till orda, väl vetande, att »lagen är upphäfd i kärleken», och att ofta den, som har strängaste rätt, har den blodigaste orätt.

I konstnärligt afseende skiljer sig »Eva» icke litet från Hostrups äldre arbeten. Det stöd, som dessa ägde i det lifliga uppsluppna skämtet, har detta stycke afsagt sig; till gengäld ligger dem emellan en hel lefnads erfarenhet. Och Hostrup har icke hållit sig för god att lära af sina yngre samtida. Man måste beundra den skicklighet, hvarmed den gamle skalden, efter flere decenniers hvila, förstått att

återtaga den dramatiska dialogen, och det en dialog som är öfverlägsen hans äldre i fasthet, kärnfullhet och kraft. Mot tekniken (i synnerhet i tredje akten) kunna väl med fog anmärkningar framställas, men äfven här synes mig skalden snarare hafva tagit ett steg framåt; byggnaden af stycket är fastare och säkrare än i något af hans äldre arbeten.

I karaktärsteckningen ådagalägger Hostrup här såsom förut en ovanlig styrka. Här är det dock första gången, som han framställer en kvinnotyp såsom hufvudperson. Hans Eva är en *sann* kvinna, men hon är icke »kvinlig» i den alldagliga bemärkelsen; hon är en god, en hjertegod menniska, men hon är viljestark icke i småsaker, utan i stora spörsmål, hon är sann och hon är sund, men hon är ingen »engel», hon felar äfven hon, och begår orätt i häftighet. Och hon hör snarare till samma slägte som Valborg i »Fallitten», Lona Hessel, Magnhild, Leonarda och Nora än till den kvinnogeneration, som de »romantiske» författarne prisade — den veka, fogliga, mjuka, hvarföre icke äfven liknöjda och slappa kvinnan. (För romantikens författare var en viljekraftig hustru alltid mer eller mindre en toffelherrskarinna).

Än skarpare framträder viljestyrkan och den kvinliga sjelfkänslan i Margret, en ung flicka i huset hos Eva som emellertid icke synes fullt naturligt tecknad, under det styckets tredje kvinliga person, fru Hatting på ett förträffligt sätt representerar verldsdamen, de »kvinliga» i egen inbillning.

I manskaraktererna har Hostrups — den forne studentskalden — demokratiska skaplynne åter låtit sig märka. Alldeles som i »Ästetisk sans» är det de borgerliga yrkenas män med hvilka han sympatiserar; Rönnov — Evas make — är en hederlig landtbrukare. Icke synes förf. heller hafva sådan afsmak för de »halvstuderede Röverne» som hans gamle kamrat Ploug, ty styckets segerherre, landtmätaren Knudsen, omtalas just såsom en »halvdanned Fyr» och den sympatiske bifiguren Tokslund säger sjelf om sig att han »visserligen inte är en bonde men ändå en smula bonde, förstås». Styckets »Mefisto» gentemot Rönnov

är deremot en »studerad», en advokat Hatting, för öfrigt en hederlig karl, men som alldeles gått upp i »juristeriet», hvilket Hostrup med mycken sanning och kvickhet framställer i satirisk dager. Hatting är — så att säga — afvigsidan af advokaten Berendt i »En Fallit»; han visar »lagmenniskornas» svaghetssida, då de stå gentemot ömmare förhållanden än de juridiska. Å andra sidan drabbar författarens satir med skärpa och kvickhet bondegennyttan i de två jutländske väljarne, hvilkas röster bestämmas af en viss jernbaneplan, och hvilkas hjertetankar slå ut i följande replik till valkandidaten, som erbjuder sig att arbeta för mycket vigtigare saker: »Nej om bara vi får banan te Virum, så kan I göra med det andra precis som er lyster». Man ser att satiren icke är ensidig.

»Eva» är en vacker gåfva till dramatikens vänner från den 62:årige presten i Fredriksborg, kanhända — hvad vet man? — bådar den en »seconda primavêra», en ny vår i hans författarskap. För sjutton år sedan sade han i en starkt melankolisk dikt »Dröm og Liv» farväl till sitt skaldskap:

»Hvad vandt jeg andet end Tidsfordriv?
Hvad gavner det mig, mine Drömme faae Liv
Naar Livet selv bliver Drömme?

Skal jeg sväve lös mellem Himmel og Jord
Og ei finde Fäste for Foden?
Kun fast i sin Jordbund Livet groer
Og henter sin Kraft gjennem Roden.
Skal Lys jeg tände og selv blive slukt?
Og lever jeg kun for at sätte Frugt
Og visne, naar den er moden?

— — — — — — — — — —

O giv mig blot hvad de Ringeste faae;
Ja Herre! Lad kun mit Værk forgaae
Men hold du mig selv i Live

— — — — — — — — — —

Og visned Frugten, som nys var skabt
Og gik der en smule Digter tabt
Et Menneske blev bevaret.»

Månne icke det faktum, att *allvaret* i dikten åter kommit till sin rätt, att — hvarföre icke säga det rent ut — *tendens*dikten icke längre är bannlyst ur skaldekonsten något varit grunden till hans förnyade uppträdande? På Hostrups diktning kunna ju lämpas de bekanta orden från den skådeplats, der hans arbeten blifvit bofasta: *Ei blot til Lyst.*

Karl Warburg.

Literatur.

Ryska historiska skrifter i svensk öfversättning. I. **De diplomatiska förbindelserna mellan Ryssland och Sverige 1801—1809** af *K. K. Zlobin*, öfversättning af *H. Hjärne.*

Trots granskapet har dock Ryssland intill senaste tider varit för oss ett tillslutet land, hvilket vi länge skådat blott genom de historiska minnenas af en långsamt förbleknad nationalharm sotade synglas eller ock lärt oss uppfatta som ett halfbarbariskt hem för en despotisk styrelse, en omättlig eröfringslust, en fal administration och nihilistiska anläggningar. Det öfverdrifna i dessa föreställningar rättas väl efter hand. Att vår industri i Ryssland har en marknad och vår handel en vigtig utbytesplats, hafva vi småningom funnit. Det återstår oss uppdaga, att vår forskning, synnerligen den historiska, har uti den ryska literaturen en för oss länge stängd förrådskammare, hvarur värdefulla bidrag till spörsmålens utredning och nya synpunkter för deras uppställande kunna vara att förvänta. Obekantskapen med det ryska språket har varit förnämsta hindret för oss härutinnan. Det är genom den af några yngre tjenstemän vid riksarkivet förvärfvade kunskapen i detta språk och deras raska bemödande att genom öfversättningar göra den fruktbärande, som vi nu sättas i stånd att kasta en inblick i den af oss hittills obegagnade förrådskammaren. Det exemplar af »ryska historiska skrifter i svensk öfversättning», hvilket här anmäles, saknar ej ett intresse, som gör, att man gerna tar fasta på det genom den följande siffran gifna (och genom tillkännagifvandet å omslaget bekräftade) löftet om en ytterligare fortsättning. För det första häftet hafva vi att tacka den outtröttliga energien hos dr. H. Hjärne, hvilken, sysselsatt med vidsträckta forskningar uti ryska källor, synes åt detta håll ämna använda sin ovanliga förmåga.

Serien öppnas med Zlobins afhandling om de diplomatiska förbindelserna mellan Ryssland och Sverige under den tiderymd som utgör Gustaf IV Adolfs regeringstid. Originalet till arbetet är infördt i andra delen af »kejserliga ryska historiska samfundets handlingar». Författaren har haft tillgång till det ryska utrikes departementets arkiv, och hans framställning är på sätt

och vis att betrakta som officiös, från rysk synpunkt naturligtvis. Af svenska källor har han egentligen, att döma af bifogad uppgift, blott anlitat Lilljecronas minnesteckning öfver Toll.

Ämnet, som Zlobin behandlar, är för oss svenskar icke egentligen angenämt; och det är knappt att undra på, om våra skriftställare helst undvikit att fördjupa sig i det samma. Historien om Gustaf IV Adolfs utrikespolitik är för oss nog förödmjukande, äfven om vi ej tänkt oss den i *allt* så genombedröflig, som den framstår i förf:s arbete. Vi få då genom utländsk författares försorg spegeln hållen för våra ögon. Ett folk må ju ock ej blott af segerns och framgångarnes historia lyftas i sjelfkänsla; det behöfver ock att af motgångarnes påminnas om sin brist och litenhet.

Och vår litenhet har sannerligen icke heller Z. försummat att framhålla för oss. Det »fattiga», det »vanmägtiga» Sverige, derom talas det mycket i hans skrift. Om oredan i våra finanser, tomheten i vår skattkammare, den skrala utrustningen af våra härar och flottor samt ringheten af våra hjelpmedel erinrar han städse med skoningslös öppenhet. Och nog har han deri rätt. Väl förbiser han icke de tillgångar, som ett folk hemtar från sin inre sedliga kraft. Han härleder tvärtom tillkomsten af vår korta storhetstid ej blott från konungarnes begåfning utan ock från egenskaperna hos dessa svenskar, hvilka, »oförskräckte i striden, utmärkte sig genom ett djupt religiöst sinnelag, kärlek till fosterlandet, pligtkänsla och tillgifvenhet för sina herskare». Men man märker lätt, att han icke uppskattar dessa tillgångar ändå just särdeles högt. I likhet med så många andra härleder han svenska stormagtens hastiga fall från »missförhållandet mellan landets materiella krafter och de uppgifter, som dess herskare åtagit sig». Och han skildrar med en viss välbehaglig utförlighet den fattigdom, som rådde i landet efter Karl XII:s död.

I Sveriges följande politik ser han en genom stora minnen uppspelad nationalfåfängas fruktlösa äflan att med ömkliga ressurser återvinna en förlorad maktställning. Första försöket, hattkriget 1741—43 fick en snöplig utgång; det andra, nemligen pommerska kriget, gaf Sverige »hvarken ära eller fördel», men förderfvade ytterligare dess klena finanser. Gustaf III, annars från rysk synpunkt tecknad som en temligen narraktig typ, affärdas med skonsam knapphändighet. Men det ljus, som bredes öfver hans efterträdares politik är deremot så mycket mera bjert och obarmhertigt.

Vid jemförelsen mellan Gustaf IV Adolf och kejsar Alexander gör visserligen den förre städse en klen figur; men han gör det synnerligen hos Zlobin, som väl ser opålitlighet hos Gustaf Adolf, men för ingen del hos Alexander. Den svenske konun-

gens småaktighet, förståndsförvirring och vanmäktiga fåfänga taga sig ömkligt ut bredvid den ryske herskarens högsinta ädelmod, lugna visdom och mägtiga majestät. Alexander gentimot Gustaf IV Adolf, det är jätten som nedlåtande mottager dvergens artighet, förnämt öfverser med hans vanart och slutligen med en känbar snärt straffar hans närgångenhet och försummelse.

Det mot England rigtade »väpnade neutralitetsförbundet» lärde Ryssland att lågt uppskatta Sveriges magt och dess konungs pålitlighet. Då engelska flottan den 30 mars 1801 inlopp i sundet, visade sig icke den svenska flottan och från Helsingborg lossades icke ett skott, allt emedan man saknade krut i de svenska magasinen. Det undvikande svar, som sedan Gustaf Adolf efter danskarnes nederlag gaf den engelske amiralen, röjde derpå, att han ej längre ville vidhålla förbundet. Så kom »kort underrättelse, att kejsar Paul aflidit», och den nye kejsarens beslut att »antaga nya grundsatser för sin politik». Utan någon bestämd fullmagt af Gustaf Adolf underhandlade nu Alexander äfven för Sveriges räkning med England och utverkade för oss återlemnandet af några tagna fartyg. Det var ju blott tjenstaktighet från Rysslands sida. Icke desto mindre afböjde Gustaf Adolf Alexanders anbud om ett personligt möte i Stockholm. »Sådant var», tillägger Z., »det svar som konungen öfver det vanmägtiga Sverige gaf på det välvilliga förslaget af kejsar Alexander, som i sin oföränderliga mildhet icke blott ej ville kräfva räkenskap af sin granne för hans förderfliga försumlighet, utan icke ens nämnde ett ord derom». Att Gustaf Adolf sedan vände sig till ryska hofvet med anhållan om ersättning för Sveriges rustningar i och för detta förbund, framställes som en ytterligare taktlöshet å hans sida.

Att Gustaf Adolfs »egenkärlek led vid tanken, att han endast var en biperson i de politiska angelägenheterna», framhålles af förf., liksom med ett öfverlägset småleende. Huru han lät ryska sändebudet Alopæus känna sin vanmägtiga harm, får man ock veta. Det småaktiga trasslet om bron vid Abborfors omtalas som bevis på en ny förlöpning å hans sida. I äflan att åter uppträda på skådeplatsen såg sig Gustaf Adolf om efter subsidier, från hvem de än månde komma. Han vände sig till Frankrike; »men förste konsuln var likgiltig för hans beredvillighet att mottaga franska subsidier». Han pantsatte då Wismar och sökte med våld tvinga hertigen af Mecklenburg att atstå Warnemündetullen, hvarpå Sverige gjorde anspråk; men Alexander, som väl kunde vänta, att Gustaf Adolf »skulle försöka på Sveriges svagare grannar hämnas sin politiks missöden», tog hertigen under sitt mägtiga skydd.

På Gustaf Adolfs förslag ingicks mellan Sverige, Ryssland och England förbund mot Frankrike i slutet af 1803. Önskande sig subsidier af England, fann han dock oförenligt med sin värdighet att begära dem och anmodade derför ryske kejsaren att utverka sådana för honom, och den alltid ädelmodige Alexander uppfylde hans önskan. »Med ett ord», tillägger Zlobin, hvars reflexioner sällan försötma intrycket, »konungen af Sverige var så fattig, att han icke kunde reda sig utan penningehjelp, och så stolt, att han icke ville tillstå sin nöd». Under det derpå följande fälttåget var det Alexander, som förmådde det preussiska hofvet till tålamod och eftergifvenhet vid de trakasserier som Gustaf Adolf mot det tillstälde; de upplysningar, som Zlobin i denna sak har att meddela, höra, tyckes det, till de verkligen värdefulla styckena i arbetet. »Det var ej lätt för kejsar Alexander att hjelpa en dylik bundsförvandt», utropar han, och helt visst ej utan skäl.

För stilleståndet i Schlatkow, afslutet, just då en svensk anfallsrörelse, understödd af engelska landstigningstrupper och möjligen följd af en preussisk folkresning i Napoleons rygg skulle kunnat framkalla ett afgörande omslag i krigshändelserna, får Gustaf Adolf det skarpaste klander. På honom lägges sålunda skulden för, att Napoleon kunde rigta sin samlade magt mot ryssarne och krossa deras här vid Friedland. Helt visst tänkte sig väl ock Alexander på sin tid saken ungefär som Zlobin, d. v. s. öfverskattade hvad Sverige verkligen skulle *kunnat* uträtta, och detta åskådningssätt gjorde väl sitt till för att framkalla den så plötsligt ändrade hållningen mot den förre bundsförvandten. Alexander beslöt, heter det, att »för framtiden taga till grundval för sin politik endast Rysslands omedelbara fördelar», — och det var just Sverige som fick känningen af det beslutets hänsynslösa utförande.

Då Gustaf Adolf efter Stralsunds snöpliga uppgifvande återvände till Sverige, stod han sålunda till Ryssland i ett helt annat förhållande än fordom. På flottbron vid Tilsit var den öfverenskommelse uppgjord, hvarigenom Alexander nu var Napoleons vän och Englands fiende. Om han, såsom Zlobin menar, tagit situationen så allvarsamt, att han fruktat ett engelskt, kanske ett engelskt-svenskt anfall från Finland och derför ansett nödigt att i förväg bemägtiga sig detta land, kan väl sättas i fråga; man ser emellertid, att saken så betraktas från officiös rysk synpunkt. Englands förfarande mot Danmark, Rysslands förmodade bundsförvandt, gaf ock, menar man, Ryssland rätt att på liknande sätt förfara mot Sverige, Englands verklige bundsförvandt, och detta »på grund af ömsesidighetsrätten — de internationella förhållandenas hörnsten»; det är, som man ser, »stor-

statspolitiken», hvilken ju i alla tider velat sätta sig öfver den inskränkta, småstatliga moralen. Att Alexander icke helt och hållet lyckats lösgöra sig från inflytelsen af en dylik moral, utan verkligen någon tid liksom drog sig för utförande af det tillämnade sveket, erkänner emellertid förf. Kejsarens skrupler häfdes emellertid, som man vet. Men hans ädelmod var dock fortfarande detsamma äfven mot Gustaf Adolf, hvilken han nu ville »befria från det beroende, hvari Sverige råkat till det mot oss (Ryssland) fiendtliga England».

Med berättelsen om de förhandlingar som föregingo finska kriget, en antydning om »segrar, vunna i Nordpolens granskap» under det samma samt om fredsunderhandlingarne i Fredrikshamn afslutar förf. sitt arbete. Endast med orden: »litande på finnarnes känslor kunde vi rigta alla våra krafter mot Napoleon», ger han en vink om de följande stora händelserna. Det ligger icke inom förf:s uppgift att undersöka, om det »fattiga» och »vanmägtiga» Sverige då var af någon betydelse för det ändamålets uppnående eller om Alexander så fullkomligt litade ens på »finnarnes känslor», då han i Åbo ödmjukade sig för Karl Johan.

Otto Sjögren.

Gillets hemlighet, komedi i fyra akter af *August Strindberg.*

For skaldekonsten tillförene bort till medeltiden, så slog hon sig ned i riddarborgen eller templet. Redan denna tids egen diktning ledsagade helst det andliga och verldsliga storlifvets framfärd, och senare dramer och romaner gingo i samma spår. Blott i förbiflygande snuddade sångmöns vinge vid simple borgares knutar. Men det är ju naturligt, att i vår tid, slöjdens och industriens stortid, dikten liksom historien skulle vända sin håg till det borgerliga lifvets och det tysta arbetets fält. Chevaleriet och hierarkien voro ej de enda mägtiga korporationer medeltiden danat, vid deras sida trädde täflande städernas handelsförbund och handtverksgillen. Deras verksamhet är visst icke för häfdaforskaren af mindre vigt och intresse än adelns och prestväldets bragder, men finner skalden der ett lika tacksamt ämne?

De stora historiska händelserna, de ledande männen äro hvar och en bekanta, och det upphöjda i dem tilltalar ännu alla. Dikter, som skildra hjeltemodets strider för frihet, fosterland, religion, uppfattas derför lättare, äfven om verldstillståndet är förflutet. Det sublima åldras icke så fort som det komiska. Det håller af sig sjelft det lilla och föränderliga ifrån sig och är derför mindre blottstäldt för tidens vexlingar. Äfven utan genomgående forskningar i häfderna kan skalden skildra en förgången tids upphöjda tilldragelser och hjeltar, emedan han då

har rätt att hålla sig blott till dess allmännaste karaktersdrag. Till och med små knuffar mot geografi och historia verka icke alltför störande.

Helt annorlunda, om ämnet icke är sublimt. Det erbjuder då ofantliga svårigheter för en nutida skald. Ty å ena sidan — om skalden skyr för det bestämda och åskådliga i de företeelser han har att skildra, för det egendomliga i uppförande, umgänge, tänke- och uttryckssätt, så varder ovilkorligen hans framställning matt och blek. Det komiska älskar en form, som i de minsta enskildheter är ett uttryck af ett visst verldstillstånd. Är nu detta verldstillstånd ett förflutet, så måste skalden underkasta sig mödosamma studier, om han skall kunna måla det med träffande sanning. Men å andra sidan sker, att ju strängare han vinnlägger sig om trohet mot historien, dess mera kommer han bort från sin egen samtid. Man går till ett konstverk för att skåda och njuta det sköna, icke för att studera historia. Är det skildrade verldstillståndet främmande för allmänheten, så har hon svårt att fatta skaldens framställning och än mera svårt att följa den med hjertats odelade värme. I känslan af dessa svårigheter hafva de store gamle för lustspelet alltid valt ämnen ur sin egen tid, då de deremot för sorgespelet och hjeltedikten vändt sig till förgångna åldrar.

Jag har härmed visat, att det är en vansklig uppgift hr Strindberg förelagt sig, när han i en komedi sökt skildra en tilldragelse ur medeltidens borgarekretsar. Jag vill tillägga, att dess lösning lyckats honom såväl som öfverhufvud var möjligt. Hans grundliga kännedom om den tid han velat framställa faller strax i ögonen, äfvensom hans stora förmåga att klart och bestämdt återgifva hennes lynne. Ett forntida skrågille träder i sina ålderdomliga former fram för vår inbillning, vi se det i dess styrka och svaghet, i dess arbeten och fester. Dessa grofhuggna mästare, hvilkas språk dånar och drabbar som hammarslag, dessa älskande qvinnor, som i sin veka hjertlighet så tjusande sticka af mot de hårde männen, den godmodigt humoristiske gamle domherren och hans gunstling, den för sin ädla konst svärmande Sten, alla äro de liksom frambesvurna till nytt lif ur sina mosshöljda grafvar. Genom ord och handlingar, som noga öfverensstämma med tiden och otvunget framgå ur de gifna förhållandena, lägga de fram sin andes innehåll. Fornartadt är äfven det motiv, kring hvilket handlingen vrider sig, uppletandet af gillets gömda hemlighet. Hon är målet för mästarnes åstundan; den som har henne, han är rätte mannen att resa Upsalas stolta domkyrka. Naturligtvis är det åldermannens pligt att känna henne, ty honom tillhör hela arbetets ledning. När nu den gamle Hans är bruten och slö, knuffas han åt sidan af sin

egen son Jacques, som listigt begagnande mästarnes ömsesidiga afund och kif genomdrifver sitt val till ålderman, oaktadt han af alla är ovärdigast. Lika sjelfvisk som okunnig i sin konst skulle han med alla sina fula egenskaper väcka vår vämjelse, om icke kärleken till hans ädla hustru sprede ett mildrande skimmer öfver hans lif, och om icke hans själsångest öfver det falska läge, hvari han sjelf försatt sig, påkallade vår menskliga medkänsla. För att få i sitt våld den åtrådda hedersposten svär han falskeligen att han känner gillets hemlighet. Men tidigt uppstå tvifvel både på sanningen af hans ed och på hans duglighet att föra det stora värfvet till slut. Det gäller alltså att fullborda templet snart. Nu vet han icke att redan hans fader, okunnig om hemligheten och okunnig om byggnadskonstens lagar, gått ifrån planen, utan tror sig kunna fortsätta, der denne slutat, och fullbordar derför djerft det af Hans började tornet, sjelf oförmögen att pröfva hvalfvets bärkraft. Valborgsaftonen är tornet redo att invigas. Då utbryter, medan vårdkasarne brinna och vårsångerna klinga, en rasande storm, som kastar hans torn till marken och grusar flere slägtens verk. Detta är en af de praktfullaste scener, som en skald har skapat. Jacques har härmed fått sin lön; det värf, som oduglingen äflades att fullborda, sjönk samman, och den ära, för hvilken han offrade sinnets frid, vardt hans eviga skam. Men ännu kämpar han, utan att vilja böja sig, förtviflad mot sitt öde. Förf. har skickligt ledt handlingen så, att hon ända till slutet följes med spänd väntan. Jacques vet, att ransakning och dom måste komma. Dessförinnan söker han att rödja ur vägen de två män, som kunde vittna att han byggt utan kännedom om den grundplan, som »hemligheten» tros innebära, sin kamrat Gerhard och sin egen fader. Till hans lycka misslyckas båda mordförsöken. Redovisning och straff kunna icke dröja längre. Men hans yttre fall medför hans inre upprättelse. Följd af sin trofasta hustru, hvars kärlek icke kallnar för hans skam och brott, drager han bannlyst från fosterbygden att i ödmjukt arbete börja ett nytt lif, medan det gamla gillet ramlar med allt sitt formelväsende och hemlighetsmakeri och tempelbyggnaden öfverlemnas åt en man, som eger den hemlighet, hvilken allena skänker framgång, insigt i sin konst och nit för sitt värf.

Denna sköna fullständiga lösning är det ypperliga konstverkets triumf. Hr Strindberg har lyckats mästerligt just i den del, som eljes är mest vansklig för dramaturgen. Äfven i vida mer omskrifna skådespel får man ju se, att efter en förträfflig början och fortgång ett slut kommer, som antingen innehåller en felaktig lösning eller ingen. Men här bringas alla de känslor, som under handlingens fortgång trängt in på åskådaren, till

ogrumlad harmoni. Detta är så mycket förtjenstfullare, ju mer mångfaldiga och stridiga de känslorna varit. Och det är verkligen omvexling och rikedom i detta stycke. Gripande, täcka, lustiga scener följa i rask fart, tecknade med den äkta dramatikerns lidelsefulla kraft.

Och all denna mångfald är sammanhållen genom en väl anlagd och i det hela klart utvecklad handling. Endast i ett par enskildheter råder något dunkel. Att Jacques' förgiftningsförsök mot Gerhard slår om i komisk oskadlighet, är en ren slump, eftersom ingen grund är förhanden, hvarför narren, som ju icke kan ana Jacques' hemska tankar, skulle förkläda sig och utbjuda sitt falska merkurium. Det må väl i allmänhet gälla, att en narr är oberäkneliga nyckers slaf, så att man icke bör fråga efter skäl till hans görande; men det är dock annorlunda, när såsom här hans görande väsentligt inverkar på hufvudhandlingens utgång. Att åter Jacques' afsigt mot sin far går om intet, beror derpå, att den gamle icke är lika slö som han synes. Sonens misstag i denna punkt är väl grundadt; men betänkligt är att äfven åskådaren frestas till samma misstag och derför har svårt att i Hans, sådan han visar sig i sista akten, igenkänna samma Hans, som han sett i de föregående. Gubbens samvetsqval öfver den mened, som äfven han liksom sonen begått, och hans medvetande att icke vara vuxen det kall, hvartill han trängt sig fram, hafva mer än åren knäckt hans krafter och verkat afbrott i templets byggnad. När han nu finner sig utan sitt samtycke ersatt af sonen, låtsar han sig vara mer afsigkommen än han verkligen är. Ehuru han hör och ser allt, ger han sig sken af att vara blind och döf, ty derigenom undviker han alla sonens spörsmål om den hemlighet, hvilken han är lika skyldig som oförmögen att för sin efterträdare uppenbara. Nu är det väl sant att af gubbens tal och svar i första akten, då domherren vill meddela honom hans afsättning, kan man ana att han hör och förstår, fastän han icke vill låtsa om det, och i andra akten, der han tyst öfvervar sonens julgille, bör genom skådespelarens miner och åtbörder visas att han tager del i hvad som föregår. Men ändock är det onekligt, att slutscenen mellan fader och son hade verkat mägtigare, om förf. något tydligare hade framhållit så väl att Hans hittills förstält sig som hvarför han så gjort.

Likasom handling, karakterer, situationer bära en afgjord tidsprägel, så äfven språket. På samma gång det är starkt och ljudrikt och fullt af plastisk kraft, flyttar det genom fornåldrigheten af enstaka ord och vändningar fantasien århundraden tillbaka. Så mycket underligare, att förf. tidt och ofta upptagit det i hvardagstal öfliga bruket att låta verbens singularändelse gälla äfven för pluralen och särskildt icke en enda gång nyttjat

den ändelse, som det svenska verbet alltid haft och ännu har efter I såsom subjekt.

Men så förträffligt detta stycke än är såsom en handlingsbild från femtonde seklet, kan det dock svårligen hänföra mängden. Redan det starkt naturalistiska i stilen med sina bjerta färger och skarpa motsatser, ehuru det står väl tillsammans med den skildrade tidens art, är kanske för många en stötesten. Men värre är, att då Gillets hemlighet behandlar en sida af medeltidens lif, som för de fleste är mindre känd, och såsom ett drama icke kan med episk bredd måla de yttre förhållandena inom den tecknade lifssferen, en inledande föreläsning om de gamla gillena torde för mången vara nödvändig för dess rätta uppfattning. Men intet konstverk bör redan för sin samtid tarfva en kommentar. Derför gör Gillets hemlighet i vissa delar mindre intryck af ett konstverk än af en kulturhistorisk studie och synes vara diktadt mera för Sveriges häfdaforskare än för Sveriges folk. Historiska insigter fordras för att fatta äfven de delar, som borde vara mest lättfattliga. Hvarför språket just i kärleksscenen mellan Sten och Cecilia får en så fornartad hållning, väcker i början förvåning. Man finner det naturligt, att der, om någonstädes, hvarest känslans ström går stark och strid, råmärkena mellan tidehvarfven skulle bortspolas. Men man påminner sig Vadstenanunnans ryktbara kärleksbref till sin riddare, man ser huru skalden derur lånat vändningar och tankar, som han konstfullt inflätat i dialogen, och man kan glädjas öfver teckningens trohet. Cecilia tilltalar Sten: »min aldrabästa amur!», det låter kallt och barockt midt i det hjertevarma talet, men man tänker sig in i den ungdoms själ, som frossade af riddarromanernas herrligheter, och uttrycket väcker en hel rad af stämningar och bilder. Men den, som icke har i sin magt att göra sådana jemförelser, måste inför dylikt stå handfallen. Han värmes icke af det väna, det synes honom sökt; han lifvas icke af det komiska, det synes honom tungt. Det är fara att för honom varder hela dikten lik detta underliga, obegripna utrop.

Men icke dess mindre är Gillets hemlighet det märkligaste arbete, som på många år gifvits åt den svenska vitterheten. Det har det äkta diktverkets insegel, att det tål läsas flere gånger. Dess författare har ärligt kämpat med verkligheten och till gengäld afvunnit henne en rik och saftig poesi. Mycket kan man hoppas af en skald, som vid så unga år skapat en dikt, vid hvilken intet annat af vigt är att erinra, än att hon på grund af det skildrade verldstillståndets oförenlighet med den valda konstformen icke är nog allmänfattlig.

Sr.

Det kristna samhället och romerska staten.

A. Chr. Bang. Kirken og Romerstaten indtil Constantin den store.

Vårt sekel torde för sina sträfvanden icke af någon tidsålder ha så många lärdomar att inhemta som af den, hvilken omfattar de tre första århundradena af vår tideräkning. Ty huru olika det nittonde seklet i mångt och mycket än synes vara med nyssnämda tidrymd, är det dock i några och kanske just i de vigtigaste afseendena på ett i ögonen fallande sätt dermed så beslägtadt, att man understundom kan fråga sig sjelf, om icke i det hela taget det nittonde århundradet står detta så högst betydelsefulla tidsskede närmare än något annat. De flesta af vår tids sociala och religiösa åsigter låta ju der spåra sig. Då såsom nu kämpade det nya med det gamla, de högsta verldsåskådningar med de lägsta. Nästan alla våra dagars »ismer» kunna der skönjas, såväl de förnuftigaste och nyktraste som de oförnuftigaste och vidunderligaste. Der låter sig pietismen återfinna icke mindre i sina fromma och ödmjuka yttringar än i sina fanatiska och prålsjuka. Af de första kristnes förnöjsamhet och uppfattning af egendomsgemenskapen torde socialismen ha långt mera rationella lärdomar att hämta än af Platon, som den understundom åberopar såsom stöd för sina åsigter. Sjelfva spiritismen torde icke ha varit alldeles obekant för Apollonii af Tyana lärjungar eller den äldre Neoplatonismens anhängare.

Och likasom det denna tid lyckades kristendomen — åtminstone delvis — att på den antika verldsåskådningens ruiner grundlägga en ny sakernas ordning, så torde man

också kunna hoppas, att det skall lyckas det nittonde eller tjugonde seklet att på grundvalen af en renare och djupare uppfattning af kristendomen uppföra en samhällsbyggnad, inom hvilken vårt slägte må kunna pånyttfödas och utvecklas i allt högre och ädlare riktning.

Då nu frändskapen mellan de båda tidshvarfven synes så stor, är det ej underligt, att flere af vår tids snillrike skriftställare och lärde forskare i olika länder sysselsätta sig med kristendomens första århundraden. Sverige har som bekant den förmånen att i »den sista Athenarens» vida frejdade författare ega en forskare, hvilken med den mest lysande framgång skildrat denna tidsålder. Äfven en annan nordisk författare, norrmannen Dr A. Chr. Bang har i sitt arbete »*Kirken og Romerstaten indtil Constantin den store*» lemnat ett intressant och så vidt vi förstå synnerligen förtjenstfullt bidrag till den rätta uppfattningen af densamma.

Men innan vi inlåta oss på en granskning af detta arbete skola vi försöka i allra största korthet framställa det hos detsamma karakteristiska och nya.

* * *

Den grekiske geografen Strabo fäller följande yttrande om det judiska folket: »Det är icke lätt att finna något ställe i den bebodda verlden, som icke har lemnat detta folk ett hemvist, och som icke är i dess makt». Denna judarnes utbredning bland främmande folkslag tog sin början med den babyloniska fångenskapen. Ty blott en ringa del begagnade sig af tillåtelsen att återvända till sina fäders land. Flertalet deremot spred sig öfver Babylonien och utbredde sig derifrån vidare österut. Hufvudpunkterna för den judiska odlingen i dessa nejder blefvo Nearda och Nisibis, hvarest ett rikt vetenskapligt lif snart började utveckla sig.

Af ännu större verldshistorisk betydelse är den ställning, judarne intogo bland främmande folk under Alexander den store och hans efterträdare. Både den förstnämde och Ptolemeus Lagi tvungo flere judar att flytta från Pa-

lestina till Alexandria, som snart blef den grekiska kulturens medelpunkt i österlandet. Ptolemeus Lagi gaf dem fri religionsutöfning och samma medborgerliga rättigheter som Egyptens eröfrare macedonierne samt tillstånd att bilda egna kommuner, som leddes af de »äldste» med en etnarch i spetsen. Denna fria ställning åtnjöto de i hela Egypten och utgjorde således på sätt och vis i religiöst och borgerligt hänseende en stat i staten. De förvärfvade sig snart stor rikedom och det inflytande som medföljer en sådan. Deras antal tillväxte till den grad, att af verldshandelsstaden Alexandrias fem hufvuddelar tvenne uteslutande voro bebodda af judar. Judarne utbredde sig vidare från Egypten öfver hela norra Afrika. Deras antal inom dessa landsträckor torde vid vår tidräknings början ha utgjort omkring en million.

Vända vi oss nu till Syrien och Mindre Asien, så finna vi den syriska staden Antiochia — den stad, från hvilken kristendomen senare skulle utbreda sig öfver den grekiska verlden — vara medelpunkten för den judiska kulturen i nyssnämda länder. Redan Seleucus Nikator gaf judarne i sitt rike samma rättigheter som deras stamförvandter i Egypten åtnjöto. Antiochus den store lät öfverflytta 2,000 judiska familjer från Mesopotamien och Babylon till Phrygiens och Lydiens städer för att genom dessa undersåtar af bepröfvad trohet hålla de orolige infödde i tygeln. Äfven dessa judiska kolonier erhöllo religionsfrihet och kommunal självständighet, och antogo liksom den i Antiochia grekiskan till sitt talspråk.

Ifrån Lydien och Phrygien utbredde sig judarne öfver Mindre Asiens kuststäder och derifrån vidare vesterut. Äfven här kommo judarne snart i följd af sin själfständiga ställning i religiöst och kommunalt afseende att bilda ett slags priviligierad kast. De förökades och utbredde sig allt mera på samma gång deras välstånd och rikedomar tillväxte. Att judarne redan då voro i besittning af *la haute finance* visar oss en uppgift af Josephus. Judarne i Mindre Asien hade frivilligt hopskjutit en större penningesumma, som de öfverförde till ön Kos för att derifrån

vid tillfälle sändas såsom gåfva till Jerusalems tempel. Då konung Mithridates den store fått kunskap härom, ville han komma i besittning af densamma, hvilket också lyckades honom. Der var icke underligt, att denna skatt frestade konungen, ty den bestod af 800 talenter. Huru välmående och rike måtte icke judarne i Mindre Asien ha varit, när de voro i stånd att frivilligt och på en gång sammanskjuta och bortskänka 800 talenter, hvilka i vårt mynt representera en summa af 2 millioner kronor. Men då man betänker, att penningevärdet i forntiden var mycket högre än nu, så torde denna summa i verkligheten ha varit långt större.

I Vesterlandet deremot blef det svårare för judarne att vinna en fri och oberoende ställning. Orsaken härtill var, att »Jehovah Zebaoth» kom att förväxlas med den thraciske guden Sabazius, hvilkens dyrkan var förbjuden i Rom så länge republiken egde bestånd. På grund af denna förväxling blefvo judarne år 139 f. Kr. fördrifne från Rom. Ehuru de nog såsom många andra från denna stad utdrifne främlingar lärde sig att gå ut genom en port, men in genom en annan, så synas de dock icke varit synnerligen talrike i Rom, förr än Pompejus eröfrat Palestina. Denne fältherre förde nämligen med sig en mängd judiske krigsfångar, hvilka såldes åt romerska medborgare. Men snart funno desse, att de nye slafvarne voro föga lämplige på grund af sitt högtidlighållande af Sabbathen och sin skrupulositet i afseende på ren och oren föda. De frigåfvos derför och anvisades bostäder på andra sidan Tibern, ungefär på samma ställe, hvarest den nuvarande romerska stadsdelen *Trastevere* ligger. Och emedan judeqvarteret i det kejserliga Rom låg på detta ställe, så var det också här, som de förste kristne i Rom hade sina bostäder. Efter ofvannämda förflyttning tillväxte judarnes antal i hög grad. Vid midten af kristendomens första århundrade torde det ha funnits 15,000 à 20,000 judar i Rom, hvilke i fyra synagogor firade sin gudstjenst. Och de hade nu icke allenast förvärfvat sig rätt att bo i Rom och hvar som helst inom riket, utan till och med samma rättigheter som de i Asien boende judarne. De hade fått dessa af Cæsar till belöning

för det bistånd, de gifvit honom mot Pompejus. Deras fri- och rättigheter blefvo till och med utvidgade af Cæsar, enär han befriade dem från all krigstjenst. Judarne hade alltså nu i hela romerska riket fri religionsutöfning och kommunal självständighet. Judiska församlingar bildades också efter denna tid i nästan hvarje större stad från Euphrats stränder till Herkules' stoder. Och dessa sistnämda omständigheter äro af allra största vigt för att förstå kristendomens hastiga utbredning samt dess yttre tillstånd och ställning i det romerska riket under det Apostoliska århundradet.

Utan tvifvel skulle judarne trots sin eminenta begåfning för all slags handel samt för stats- och krigstjenst — under Alexander den stores efterföljare finna vi flere judar kommendera hans veteraner — aldrig i så hög grad ådragit sig furstarnes uppmärksamhet, såvida de icke hade varit ett så pålitligt och nära nog till alla slags förrättningar användbart folk. Det låg derföre i furstarnes eget intresse att betjena sig af dem, och för den skull gåfvo de dem privilegier. Men om de också i hög grad åtnjöto furstarnes ynnest, så lyckades de dock aldrig förvärfva sig folkens. Ty de strängt monotheistiska judarne dolde ej sitt förakt för de polytheistiska religionernas bekännare. De ansågo andra folk för orena, men förklarade sig sjelfve vara Guds utvalda folk. Detta ådrog dem den förebråelsen, att de mot alla andra folk hyste det bittraste hat, hvilket egypterne besvarade med ett icke mindre bittert. De stolte romarne deremot kände till en början icke annat än ett medlidsamt förakt för judarnes religiösa fördomar. Ty de voro vane att värdera en gudoms magt och majestät efter det folks politiska betydenhet, som dyrkade honom. Då nu romarne hade underkufvat Palestina och gjort dess innevånare till sina undersåtar, kunde ju judarnes Gud ej ega någon synnerligen stor »magt eller kraft». Dessutom tyckte de, att judarnes Gud och religion voro lika besynnerliga som judarne sjelfva.

Men under egypternes hat och romarnes hån dolde sig också någonting annat — en vidskeplig fruktan. Kan-

ske var dock »denne osynlige Gud, som dyrkades i sinnet allena» icke så alldeles att skämta med. Kanske var han till och med en mägtig Gud. Alexander den store hade ju i egen person offrat i Jerusalems tempel, Ptolemeus Euergetes likaså. Augustus hade ju anslagit vissa summor af Palestinas inkomster till offrens underhåll. Dessutom var det mycket vanligt att se den ene efter den andre af denne Guds bespottare gå öfver till hans lära. I denna frivola och vidskepliga tid kunde man dock, sedan man blifvit trött vid »den eviga bacchanalen» och sedan högre syften börjat göra sig gällande i ens inre, i den judiska religionen finna en hamn som åtminstone tycktes kunna erbjuda sine bekännare lugn och ro.

Men i det stora hela förblef dock judarnes religion för den stora allmänheten en gåta. Och såväl i följd deraf, som af judarnes öfriga egendomliga bruk och sedvanor, hyste man en fiendtlig sinnesstämning mot dem, hvilken icke så sällan bröt ut i grymma förföljelser.

Det gjorde ju ingenting, om man kränkte judarnes rättigheter, endast man främjade andra planer. Dessa förföljelser voro dock endast öfvergående. Ofta klagade också judarne öfver förtryck, då de icke voro de förtryckte, utan förtryckande.

Sådan ungefär torde judarnes ställning i det romerska riket ha varit, då kristendomen framträdde. Och likasom den uppstått inom det judiska samhället, så är det också med detta den först stöter tillsammans. I början ser det ut, som om skilnaden mellan judendomen och den korsfästes lära vore ganska ringa, hvilket har sin grund deri, att de allra förste kristne så att säga voro medlemmar af två kyrkor, den judiska och den kristna.

Blott härigenom kan man förklara, att de stodo i stor ynnest hos folket, och så länge de gjorde detta, så vågade de magtegande ej ingripa mot dem, utan lemnade dem i fred. Men snart förändrades detta. För att göra slut på den hebreiska majoritetens orättvisa mot de grekiska fattiges enkor läto apostlarne utvälja sju män att ha vård om utdelningarne. Alla desse voro grekiske judar med un-

dantag af en proselyt från Anthiochia. Denna tilldragelse vardt af stor vigt. Ty den bidrog i hög grad till församlingens yttre tillväxt, och blef en orsak till, att det judiska samhället kom att intaga en annan hållning mot kristendomen, än förut. Bland de nyvalde var nämligen en, som skulle varda af den största betydelse för kyrkans inre och yttre historia nämligen Stephanus.

Apostlarne stodo ännu så att säga på judakristendomens ståndpunkt och sågo i kristendomen endast ett slags högre form af judendomen. Att den judiska kulten skulle upphöra i och med den nya läran, hade derför aldrig fallit dem in. Och öfvergången från hedendomen till kristendomen ansågo de endast kunna ske medelst judendomen. För så vidt det är tillåtet att tala om en urkristendom, så måste man säga, att den är oreflekterad judekristendom. Men den förste inom kyrkan, som i kristendomen såg något annat än en högre form af judendom var Stephanus. Med blicken vidgad genom grekisk bildning, märkte han, att det nya vinet måste spränga de gamla flaskorna, att kristendomen sjelf måste skapa sig egna lifsformer efter sitt eget väsen och oberoende af judendomen. Man kan säga, att det var den så kallade hednakristna ståndpunkten, som Stephanus betonade och härigenom är han näst Petrus den mest betydelsefulla personen i kyrkans historia före Paulus, hvilkens föregångare han kan sägas vara. Men just på grund af denna sin ståndpunkt vardt han martyr och den förste kristne martyren.

Men hade förhållandet redan mellan det judiska samfundet och de judekristne varit spändt, vardt stämningen rent af fiendtlig mellan det förra och de hednakristne. I synnerhet var desses apostel Paulus föremål för de ortodoxe judarnes hat. Ty ehuru han för sin egen del strängt iakttog de mosaiska stadgarna, var han likväl i deras ögon en revolutionär förförare, hvilken de på allt sätt borde skada. Detta afhöll dock hvarken Paulus eller andra evangelii förkunnare från att uppträda i de judiska församlingarne, hvilka såsom vi hafva visat, funnos spridda öfver hela romerska riket. De fleste judar förkasta den nya lä-

ran. Endast ett ringare antal antager den. Till desse sluta sig de omvände hedningarne, hvilka snart komma att utgöra flertalet i församlingarne. På detta sätt går kristendomen genom hela romerska verlden och till och med ut öfver dess gränser.

»Våra gamla dagar tala om ett budskap, som flög genom landet »såsom eld i torrt gräs», sådan kan man ock säga, att kristendomens tidigaste gång genom verlden var, om man ihågkommer, att det var inom de öfver alla land spridda judiska församlingarne, som elden först slog ned».

De kristne åtnjöto under det första århundradet samma fri- och rättigheter, som judarne. Och detta emedan romarne i kristendomen endast sågo en egendomlig judisk sekt. I följd af denna förväxling vordo de kristne lika mycket som judarne utsatte för förföljelser i synnerhet från de lägre folkklassernas sida. Men år 64 eft. Kr. råkade de kristne ensamme ut för romarnes och statsmyndigheternas vrede. Detta dock icke på grund af religiösa skäl, utan emedan Nero på dem sköt skulden för Roms brand.

Trettio år efter Neros förföljelse, inträffade Domitiani. Denne kejsare var girig, herrsklysten och despotisk samt såg dessutom faror i allt, hvarför han rasade mot alla, som voro framstående antingen genom sin rikedom eller sjelfständiga karaktär. Redan före Domitianus hade judarne måst betala en didrachm till romerska statskassan. Under hans regering utsträcktes denna skatt äfven till dem, som *utan att bekänna sig till judendomen lefde på judiskt vis*, med hvilka troligtvis de kristne menas. Dock var icke detta början till förföljelsen. Ty denna uppkom, derför att kristendomen hade trängt in sjelfva kejserliga familjen. Domitiani kusin Flavius Clemens och flere andre dömdes till döden emedan de ej längre dyrkade statens gudar — hvilket hos romarne kallades atheism — samt emedan de hade förirrat sig »in i judiska villfarelser». För öfrigt gäller om denna förföljelse det samma som om den Neroniska, att den icke var en allmän religionsförföljelse, utan mera en tillfällighetens.

Men om också kristendomen hittills fått slå rot och utbreda sig under ett skenbart skydd af en annan och tillåten religion — judendomen, så var dock nu den tid nära för handen, då det skulle gå upp för romarne, att de i kristendomen hade att göra med en ny religion. Men i och med en sådan upptäckt var en sammanstötning mellan kristendomen och den romerska statsreligionen oundviklig. Men före skildringen af denna tid torde en kort framställning af romerska religionen vara nödig.

Det romerska folket var ursprungligen ett strängt, tarfligt, praktiskt och realistiskt folk, hvars styrka icke låg i fantasien utan i en på nykter prosa hvilande handlingskraft. Det var som om sedlighet varit detta folk medfödd, som om en sträng rättskänsla varit en gåfva, hvilken gifvits det i vaggan, och som om samvetsgrannhet med afseende på ingångna förpligtelser legat i blodet.

Detta folks religion är i sin ursprungliga skepnad en trogen afspegling af folkkarakteren — deras religion var alltigenom prosa, den var lika så torftig som deras boningar och lika så invecklad som deras rättsvetenskap. Alla deras gudar voro gudar utan myther, utan historia, det var just ingenting att säga om dem annat än, att de hade ett bestämdt namn och en bestämd funktion, samt att hvar och en skulle dyrkas på ett bestämdt sätt och på en bestämd tid. För romaren bestod religionen nästan uteslutande i kultus. De heliga bruken voro faststälda med juridisk noggrannhet.

Lägger man nu märke till, huru bundne och afhängige af sin gudaverld romarne kände sig, samt att de uppfattade sitt förhållande till den egentligen från juridisk sida, så kan man ej undra öfver, att en utpräglad konservatism i hvad religionen angår, hos dem gjorde sig gällande.

Den romerska religionen var i vidsträcktaste mening en statsreligion, ty hela statsbyggnaden hvilade på densamma. Derför ansågs också hvarje försummelse af de religiöst medborgerliga pligterna, eller det religiösa behofvets tillfredsställande utanför statsreligionen såsom två de gröfsta brott en romare kunde begå. — — — Det första kal-

lades gudlöshet — impietas, det andra vidskepelse — superstitio hvilka straffades med döden och landsförvisning. Gudlöshet bestod icke i att hafva kätterska åsigter om religionen, ty sådana lemnades nära nog utan afseende, utan deri, att man afhöll sig från den officiella gudsdyrkan.

Men huru konservative än romarne voro i religiöst afseende, så kunde de dock ej undgå att småningom besmittas af grekernes och de andra underkufvade folkens religioner. Dessa folk fingo visserligen hvart och ett i sitt land fritt dyrka sina gudar, men att i Rom utöfva en af staten icke erkänd religion och att der göra proselyter, ansågs för en stor statsförbrytelse. Så länge den gammalromerska andan ännu var stark, förföljdes också alla nya religioner, som gång efter annan visade sig i Rom, men slutet på förföljelsen blef vanligen, att staten erkände den nya religionen, hvarigenom dess anhängare erhöllo rätt att inom sin krets utöfva sin gudsdyrkan.

Efter hand blefvo nästan alla möjliga orientaliska religioner erkända af staten. Och om deras insteg bland romarne å ena sidan visade, att den nationella religionen var på förfall, så visade det å andra sidan, att det religiösa behofvet hade ökats. De främmande religionernas historia i romarverlden är i sjelfva verket en sida af den romerska religionens upplösningshistoria, och detta, trots att den nationella religionen vardt så att säga reformerad af Augustus, hvilket visserligen kunde fördröja, men icke hindra kristendomens seger.

Bland de många asiatiska gudomligheter, som dyka upp i Rom, förföljas och till slut officielt erkännas, vilja vi dröja något vid den persiske Mithra, hvars dyrkan från och med det andra århundradet spelar en så stor rol i romarriket. Mithra var ursprungligen en personifikation af det skapade materiella ljuset, men vardt snart identifierad med solen, och varder som solgud dyrkad som den högste gudom och får nu verldshistorisk betydelse. Efter att i sig ha upptagit åtskilliga chaldeiska och egyptiska ideer, utbreder den sig öfver Vesterlandet. Till Rom tyckes den ha kommit redan 66 f. Kr., sedan kriget med sjöröfvarne var slu-

tadt. Snart genomgår den ännu en revolution, ty i följd af sammanstötningen med den mängd olika religioner, hvaraf riket hvimlade, synes den i sig ha upptagit elementer af dem alla. Särskildt må det framhållas, att Mithra-religionen, sedan kristendomen vunnit en allmännare utbredning i romerska riket, upptager icke få kristna beståndsdelar i sina mysterier, på samma gång den söker ombilda sina ceremonier i öfverensstämmelse med kristendomens. Snart visar den sig derför utrustad med flera slags dop samt konfirmation, nattvard, frälsning, hopp om uppståndelse. Af kristendomen lånar den äfven läran om försoningen. Och huru djupt behofvet af försoning kändes inom den antika verlden, finner man deraf, att Mithra-kulten just genom sitt starka framhållande af försoningstanken hade en oerhörd framgång och vann allt flere och flere bekännare. Af legionerna utbreddes den till Norditalien, Österrike, Tyskland, Frankrike, England och Nordafrika och slutar med, att i tredje seklet eft. Kr. varda hofreligion. — Kejsaren förenade då med dess mysterier dyrkandet af »den oöfvervinneliga solguden, personificationen af kejsarmagten, den öfver natt och vinter och alla fiendtliga magter triumferande herrskaren, gudarnes gud, konungarnes konung». Från och med Aurelianus varder Mithra företrädesvis en gud för kejsarne. Hans dyrkan når sin högsta höjd under Diocletianus, som fann sig mycket tilltalad af det österländska. I den oöfvervinnelige solguden hafva då såväl den persiske Mithra som grekiske Helios och Apollo sammansmält till en. Heliogabalus och senare Constantin den store ville sammansmälta Mithra-religionen och kristendomen, hvilket naturligtvis måste misslyckas.

Farlig för de kristna vardt äfven Cæsarskulten. Ty kärnan i denna kult var en chamitisk förgudning af statsmakten, och ju mera militärdespotismen utvecklade sig, ju mer vardt kejsardyrkan likbetydande med undersåtlig trohet, och i desto farligare kollisioner kom den, som af sitt samvete förbjöds att egna de aflidne kejsarne gudomliga vördnadsbetygelser eller offra rökelse åt den regerandes bildstod.

Då nu den romerska statsreligionen i eminent mening var en statsreligion, så kan man ej undra öfver, att det till slut kom till strid mellan den och kristendomen, så snart de magtegande upptäckt, att kristendomen ej var en egendomlig sekt af den tillåtna judiska religionen, utan en sjelfständig religion, som ej ännu blifvit erkänd af staten och ej heller gerna kunde blifva det, emedan den kräfde icke blott erkännande, utan ock andra religioners afskaffande.

Men denna upptäckt skedde icke förr än kristendomen hunnit utbreda sig vida omkring både i Vesterlandet och Österlandet, synnerligast hvad det senare angår. Det var också i en af Orientens provinser, som det upptäcktes, att man hade att göra med en ny religion. Så snart Bithyniens ståthållare G. Plinius lärt känna detta, vände han sig till Trajanus med den förfrågan, huru han skulle behandla de kristne, om hvilkas religion Plinius, såsom de fleste romare, hade de vidunderligaste föreställningar. Trajanus svarade, att de kristne icke skulle uppspåras af statsmyndigheterna, men, om de blefvo anklagade och öfverbevisade om sin tro, skulle de straffas. Anonyma angifvelser skulle man lemna utan afseende. Trajanus ville således genom en blandning af mildhet och stränghet göra slut på kristendomen, ty i följd af Plinii berättelser om densamma såg han i den endast en främmande vidskepelse, samt i dess församlingar endast hemliga sällskap, olagliga korporationer. Det hade nämligen under kejsartiden bildat sig en mängd hemliga sällskap, eller hvad vi skulle kalla gillen och skrån, som kunna delas i tre klasser, nämligen religiösa sällskap, som förenat sig om dyrkandet af en nationell eller främmande Gud, politiska, som i allmänhet torde ha varit säten för upproriska komplotter, och begrafningsföreningar för de olika slagen af fattige handtverkare eller arbetare, *collegia tenuiorum*. Med undantag af de sistnämda hade de flesta af dessa föreningar redan af Augustus blifvit upplösta.

Äfven Trajanus utfärdade ett förbud mot de hemliga sällskaperna, men detta drabbade ej heller nu begrafningsföreningarne. Dock påbjöd han, att de ej skulle få sammankomma oftare än en gång i månaden, för att betala sin

månadsafgift. Ur den kassa, som uppstod genom dessa bidrag, utbetalades hjelp till de aflidnes begrafning.

Det är mer än troligt, att de kristne genom att bilda dylika föreningar lyckats finna en rättslig form för sin existens, ty annars är det oförklarligt, att det ej från Trajani till Decii regering gjordes något försök att kränka de kristna menigheternas egande- och nyttjanderätt till begrafningsplatserna.

I enlighet med Trajani reskript förföljdes nu de kristne under mänge af hans efterträdare. Och ehuru förföljelsen icke i den aflägsnaste mån var så blodig, som det en tid antogs, så fingo mänge kristne besegla sin tro med sitt lif. Under Marcus Aurelius och Septimius Severus voro förföljelserna blodigast.

Det trajanska reskriptet förblef gällande omkring 150 år. Under denna tidrymd var kristendomen än utsatt för förföljelse än fick den åtnjuta fred, men i grunden saknade den rättsligt erkännande. Ty det skydd, som broderskapen gåfvo den, var väl temligen tillfälligt.

Det är under midten af denna tidrymd, som de kristne Apologeterne *Justinus Martyr*, *Athenagoras*, *Tertullianus* framträda och genom sina skrifter söka vederlägga hedningarnes beskyllningar mot de kristne för atheism, blodskam och förtärande af menniskokött och menniskoblod. Detta lyckades dem också, utom hvad den första angår. Ty Apologeterna fatta atheism i modern betydelse, hvaremot romarne dermed förstodo afhållandet från allt deltagande i statsreligionens ceremonier.

Vidare må det räknas Apologeterna och isynnerhet Tertullianus till odödlig förtjenst, att de varit de förste som kastade ut i verlden religionsfrihetens höga idée. Den sistnämde sade till och med rent ut, »att menniskan inom det religiösa området är fullkomligt fri, och att hon i religiöst afseende icke kan tvingas, samt att den enskilda menniskans religion är en angelägenhet som icke angår andra».

Främmande element hade under en längre tid till den grad öfversvämmat romerska riket, att de höllo på att alldeles förqväfva det nationella. Det hade lyckats den ene

främmande äfventyraren efter den andre, än en förryckt solprest från Syrien, än en f. d. röfvare från Arabien, än en djuriskt rå goth från Thracien att bestiga Augusti och Trajani tron. Men ännu farligare var, att den nationella gudsdyrkan endast med största svårighet kunde hålla sig vid lif. Det romerska Pantheon hade nämligen till en sådan grad blifvit förökadt med österländska gudar. Mithra hade inom vissa kretsar blifvit en farlig rival till sjelfve Jupiter. Under all den stora religionsblandning, som häraf uppstod, var kristendomen den enda religion, som höll sig obesmittad. Redan Alexander Severus, hvilken liksom sin kusin Heliogabalus var en religionsblandningens anhängare, hade låtit föreslå de kristne, att staten skulle officielt erkänna deras Gud, så vida de å sin sida ville deltaga i de nationella ceremonierna. Denna kompromiss hade de kristne förkastat. Ännu mindre kunde de sedan känna sig lockade till någon sådan, då de sågo, att deras samfund blef allt starkare och starkare ju mera den allmänna religions- och samhällsupplösningen tilltog. De kristna församlingarna, kringspridda i alla provinser, bildade ett fast organiseradt samhälle, hvilket styrdes af energiska biskopar, som kände sig vara uttryck af kraften och styrkan hos den organiska enhet, som kallades kyrkan.

Såväl mot de öfriga främmande elementen som isynnerhet mot kristendomen uppstod slutligen en stark reaktion, hvilken vardt så mycket farligare, som den erhöll en energisk ledare i *Cajus Messius Quintus Trajanus Decius*, hvilken efter Philippus Arabs' död i slaget vid Verona vardt herre öfver romerska riket.

Decii byst på Capitolium visar oss en hög, fårad panna, ett allvarsamt nästan bistert ansigte, hvars drag utvisa grubbleri, stränghet och energi. Detta öfverensstämmer också med det vi veta om Decii personlighet. Att återuppväcka den fornromerska strängheten i seder, att återupprätta den nationella religionen och derigenom åter göra riket mägtigt, så att det romerska namnet skulle återfå sin forna storhet och glans, se der de planer, som han länge närt. Och nu, sedan han af sine soldater blifvit upp-

höjd på den förnämsta bland troner, dröjde han ej med att söka förverkliga dem. För att nå sitt mål skulle han icke låta sig afskräckas eller hindras af några samvetsbetänkligheter. Orsaken till, att han först vände sig mot de kristne, torde kanske ligga i den omständigheten, att han hyst den största fruktan för biskoparnes magt. Bästa beviset härpå har man i hans yttrande vid underrättelsen om, att en ny biskop blifvit vald i Rom: »Jag skulle med större lugn ha mottagit underrättelsen om, att en tronpretendent uppstått, som kunnat göra mig magten stridig».

I slutet af år 249 utfärdar Decius ett edikt, som gick ut på ingenting mindre än kristendomens fullständiga utrotande. Nu skulle statsmyndigheterna ej längre vänta, till dess en kristen blef anklagad, nu skulle embetsmännen låta efterspana de kristne, och så vida de ej ville afsvärja sin tro och öfvergå till den nationella religionen utan misskund låta dem gå till döden. I få ord sagdt, Decii edikt är *inledningen till den första allmänna förföljelsen*, som fortsattes och till och med stegrades af hans närmaste efterträdare, isynnerhet Valerianus.

Slutligen märkte de magtegande, att hela det väldiga riket under denna strid på lif och död med kyrkan svigtade i sina grundvalar. Gallienus utfärdade derför sitt så kallade toleransedikt, hvilket från statlig synpunkt måste anses för revolutionärt, till den grad kan man säga, att det bröt med den gamla romerska traditionen och rättsuppfattningen. Ty genom detta edikt vardt kristendomen af staten erkänd för en tillåten religion, utan att man för detta medgifvande fordrade, att de kristne skulle deltaga i dyrkandet af statens gudar, hvilket alltid förut varit ett oeftergifligt vilkor för en ny religions officiella erkännande.

Kyrkan åtnjöt nu under skydd af detta edikt fred och lugn från 260 till 303, under hvilka år hon allt mera utbredde och befäste sig. Men under denna tiderymd skulle en ny fiende till kyrkan uppstå och göra sig färdig till strid nämligen Neoplatonismen.

Grunden till denna verldsåskådning hade redan före Kristi födelse blifvit lagd af juden Philo i Alexandria.

Vidare utvecklad och satt i system vardt den under senare hälften af tredje århundradet af Ammonias Saccas — en affälling från kristendomen — och Plotinos. Under sitt baner samlade Neoplatonismen snart nästan alla krafter, hedendomen ännu hade qvar. Ty i Neoplatonismens geniala blandning af vidskepelse och filosofi, af österländsk mystik och antik religion kunde både filosofer och folktrons anhängare mötas. Var man monotheistiskt anlagd och sökte det gudomliga i en enda gud såsom Mithra eller Apollo, var man likaledes hulpen. Här fans nämligen rum både för de lägre gudarne och den högste Guden — det absoluta, obestämda, oföränderliga varat.

För ett fåtal blef Neoplatonismen en bro, på hvilken man kunde närma sig eller komma öfver till kristendomen från hedendomen. Så kan man säga, att den var t. ex. för Constantius Chlorus och hans berömde son. Men det stora flertalet af dess anhängare intogo snart en rent af fiendtlig hållning mot kristendomen. I början inskränkte sig deras fiendskap till bittra stridsskrifter, men dervid skulle det ej stanna, sedan en fanatisk neoplatoniker blifvit en af de inflytelserikaste personer i romerska riket. Ty en sådan var Galerius, Diocletiani måg och cæsar.

I aderton år hade Diocletianus snarare visat sig välvilligt stämd mot de kristne än motsatsen. Det var till och med ingen hemlighet för honom, att både hans gemål och dotter hyste en viss förkärlek för de kristnes religion. Hade Diocletianus varit öfverlemnad åt sig sjelf, torde han aldrig låtit förfölja de kristna. Men Galerius, hvilken såsom vi redan nämt, var en ifrig anhängare af neoplatonismen och en fanatisk motståndare till kristendomen, lemnade honom icke i fred, förrän han gått in på hans planer.

År 303 började förföljelsen. Diocletianus ville att den skulle försiggå utan blodsutgjutelse. Han ansåg, att man skulle inskränka sig till att förstöra de kristnes kyrkor och om möjligt deras heliga skrifter samt att beröfva dem deras medborgerliga rättigheter. Olyckligtvis skulle det ej stanna vid detta. Kristendomens fiender intalade nämligen Diocletianus att hans egen person var föremål för de kristnes hat,

samt att hade de stämplat mot hans lif. Följden vardt nu också en allmän kristendomsförföljelse öfver hela riket. Den var dock mera skenbar än verklig i Gallien och Brittannien, öfver hvilka länder Constantius Chlorus herrskade. Ty såsom vi redan nämt, kände han en viss sympati för kristendomen. Men i de öfriga delarne af riket, isynnerhet i Orienten, rasade förföljelsen desto svårare och grymmare. Sedan Diocletianus och Maximianus nedlagt regeringen, vardt den ännu allmännare och grymmare, ehuru riket straxt efter denna tid sönderslets af striden mellan de sex motkejsarne. Men Galerius och hans cæsar, Maximinus Daza kommo likväl ej närmare sitt mål — kristendomens utrotande. Tvärtom tycktes kyrkan under denna pröfningarnes tid tillväxa i inre kraft och fasthet. Galerius började till slut tro, att han stod inför en magt, som han ej kunde besegra. Han utfärdade derför år 310 ett tolerance-edikt, hvilket förblef gällande tills förföljelsen i Orienten åter upptogs af Maximinus Daza och efter honom af Licinius.

Vi skola nu kasta en blick på förhållandena i Vesterlandet, hvarest en ny och i verldshistorien djupt ingripande person framträdt på den politiska skådebanan.

Redan innan förföljelsen mot de kristne utbröt vistades vid hofvet i Nikomedia en ung man, som hölls i en slags half fångenskap. En frikostig natur hade förutom en ovanlig skönhet utrustat honom med några af de yppersta själsgåfvor, som kunna falla på en menniskas lott. Dessa hade utvecklats och mognat i pröfningens och fältlägrens hårda skola. Han var född år 274 i staden Naissus i Moesien-Serbien. Hans moder var en värdshusflicka, hans fader åter en förnäm romare. Några år efter hans födelse hade fadren tagit hans lågättade, men sköna moder till äkta, men måste snart skilja sig från henne, emedan Vesterlandets Augustus Maximianus af politiska skäl ville förmäla honom med sin styfdotter. Sonen, som då var sjutton år gammal, måste derefter såsom en slags gisslan än vistas vid det kejserliga hofvet i Nikodemia än kämpa vid Diocletiani och Galerii sida mot rikets fiender. Under dessa båda utmärkte härförares ögon lärde han sig

de första grunderna till krigskonsten, i hvilken han sedan blef en sådan mästare.

Äfven efter Diocletiani och Maximiani tronafsägelse måste han qvarstanna i Nikomedia, emedan Galerius gång på gång afslog hans begäran om att få begifva sig derifrån. Han vardt således mot sin vilja vittne till skräcksystemet mot de kristna och till deras kyrkas fasta organisation. Det är icke omöjligt, att hans allt genomträngande förstånd redan nu upplyst honom om nödvändigheten af att grundlägga en ny sakernas ordning, samt hvarest han hade att finna en bundsförvandt till förverkligande af denna plan. Vare härmed hur som hälst, en dag år 306 försvann han i hemlighet från Nikomedia och skyndade med den kejserliga posten till Vesterlandet, ty flyktingen var son till öfverkejsaren derstädes Constantius Chlorus och — blef sedermera Constantin den store.

Han lyckades i rätt tid hinna fram till sin fader i Bretagne och deltog nu med honom i kriget mot Pikterne. Sedan Constantius samma år aflidit i York, vardt Constantin i enlighet med faderns förut uttalade önskan af soldaterna utropad till kejsare och öfvertog såsom sådan styrelsen af Britannien och Gallien. Trots hans oäkta börd och det sätt, hvarpå han kommit till magten erkände dock Galerius honom för cæsar. I afseende på de kristne följde han sin faders exempel d. v. s. han lemnade dem i fred och ro. Under de tronstridigheter som åter uppblossade efter kejsarkongressen i Canuntum inträffade en viss förändring i hans ställning. Ty när Orientens Cæsar Maximinus Daza helt egenmäktigt antog titeln af Augustus, så uppmanade Galerius Constantin att göra detsamma. För öfrigt intog han ännu en tid bortåt endast en afvaktande hållning. Han visste, att hans tid skulle komma, men att den ännu icke var kommen.

Men år 312 eller året efter Galerii död, ansåg han tiden vara inne att handla. Med 40,000 veteraner går han öfver Alperna för att angripa Italiens inkräktare Maxentius, hvilket företag ingen af de andre Augusti vågade inlåta

sig på. När han kom ned på Italiens slätter vardt han af de kristne helsad som en befriare. Hans motståndare hade nämligen en tid förut genom sin tygellöshet uppväckt desses djupaste förbittring. En förnäm romare hade en hustru, som var lika beundrad för sin skönhet som för sin kristliga vandel. Maxentius som blifvit intagen af den vildaste passion för henne, fordrade att hennes man skulle öfverlemna henne åt honom. Denne var också nog usel att vilja efterkomma denna önskan. Men när Maxentii utskickade kommit till hennes hus för att hemta henne, bad hon om ett par ögonblick för att smycka sig. Inkommen i sin kammare genomborrar hon sig med ett svärd och dör lik en annan Lucretia. Hennes död ådrog Maxentius de kristnes hat, hvilket i ej ringa grad skadade honom och hans sak.

Djerft tågade Constantin mot sin fiende. Vid Milviska bron utkämpades det berömda fältslaget. Trots Maxentii mer än fyrdubbla öfvermakt tvekade dock Constantin icke att leverera batalj. Sedan han öppnat slaget med ett lysande kavallerianfall, som kom fienden att vackla, förde han fram sitt legioninfanteri. Dettas tunga kraft spridde snart död och förfäran i fiendens leder. Maxentius sjelf och nästan hela hans här störtades i förderfvet. Hvad som ej föll för svärdet uppslukades af Tiberns böljor. — Romerska riket hade nu endast trenne kejsare.

Sedan Constantin genom denna förfärliga dag var vorden Vesterlandets herre, visade han snart, att han var kristendomen bevågen. År 313 utfärdade han och Licinius, hans forne Augustus, det milanesiska ediktet, genom hvilket kristendomen väl icke blef statsreligion, men fick jämte alla andra religioner fritt utöfvas. Samma år tillerkännas kyrkan och de andlige skattefrihet, hvarefter kejsaren förordnade, att slafvar rättsligt skulle kunna frigifvas i de kristnes kyrkor, såsom förut i de hedniska templen. Några år senare upphäfver han de gamla lagstadgarna mot coelibat och barnlöshet, hvilket var en stor gunstbevisning mot presterskapet, inom hvilket det ogifta ståndet redan nu började blifva mer och mer allmänt. Ett år derefter erhöll kyrkan

tillstånd att besitta egendom, som blifvit henne testamenterad. Mycken rikedom skulle härigenom tillfalla kyrkan — dock till föga fromma för henne.

Men Constantin sjelf var i sin lära och ännu mera i sitt lefverne långt ifrån att vara en kristen. Hans berättelse om den bekanta synen och drömmen före slaget vid Milviska bron bevisar ej motsatsen. Otvifvelaktigt har han sjelf uppdiktat den. Han var vidskeplig och älskade att gifva sig sken af att stå i en hemlig förbindelse med gudarne. Det var troligen genom en blandning af öfvertro och politik, som han drefs till att mer och mer utsmycka den med syner, drömmar och uppenbarelser. Men lika så litet som han var kristen, var han nu längre en äkta neoplatoniker. Han hade sjelf lagat ihop en religion. Endast om detta fasthålles kan hans kyrkopolitik ses i sitt rätta ljus. Constantin hade nämligen satt för sig det målet att åstadkomma en union mellån hedendom och kristendom. Det är derför hans yttranden i religiösa ämnen behaga både hedningarne och de kristne. De fleste biskopar läto narra sig, men till all lycka hade kyrkan i Athanasius och andra höge och djupe andar män, som hindrade, att kristendomen fördes in i religionsblandningens labyrinther.

Af alla hans inrättningar syftande till att sammansmälta kristendom och hedendom, är ingen så lätt att genomskåda som hans söndagslagstiftning. År 321 påbjuder han, att solens dag skall vara en officiell hvilodag. De kristne skulle tillbedja sin Kristus, hedningarne sin solgud. Enligt kejsarens uppfattning voro föremålen för begge religionernas dyrkan väsendtligen densamma, om ock de kristne dyrkade »det högsta väsendet» eller »den store Guds Gudom» på det värdigaste sättet. Den gemensamma hvilodagen skulle vara liksom föreningsbandet mellan de båda religionerna.

Men hade kejsaren mellan åren 313—323 på fullt allvar sökt förverkliga sitt mål, att sammansmälta hedendom och kristendom, så inträder efter sistnämda år hans kyrkopolitik i ett nytt stadium. Ty detta år utkämpades den redan länge väntade striden mellan kristendom och heden-

dom, mellan Constantin och Licinius, hvilken senare efter Maximinus Dazas besegrande blifvit Orientens herre. Vid Chalcedon stod den afgörande striden. Licinius dukade under för sin motståndares snille och lycka. — Den förskjutna värdshusflickans son var nu vorden ensam innehafvare af jordens mest lysande tron.

Constantin kunde nu fritt öfverlemna sig åt den plan som legat under hans religiösa kompromissförslag, romerska statens pånyttfödande och föryngrande. För att kristendomen skulle blifva grundvalen för denna sakernas nya ordning, främjar han den på fredligt sätt så mycket han kan. Kristendomen börjar derför också mera och mera antaga formen af en statsreligion, under det att hedendomen nedsjunker till att endast vara tolererad. Kejsaren lät nämligen offentligen kungöra, att de kristnes Gud var den ende och sanne Guden. Hedendomen fick derför också vidkännas flera inskränkningar. Först blefvo gladiatorsspelen förbjudna, derefter all osedlig hednisk kult, samt uppställandet i templet af kejsarens bildstoder.

Constantin, hvilken i rent verldsliga angelägenheter i så hög grad visat sig ega förmågan att kunna vänta, var deremot, då det gällde kyrkliga förhållanden sjelfva otåligheten och häftigheten. Alla strider inom kyrkan voro honom derför en styggelse, isynnerhet emedan han fruktade, att de skulle ha rikets upplösning till följd. Det var derför icke heller underligt, att de arianska striderna, såsom han sjelf sade, afpressade honom suckar och tårar, samt både natt och dag beröfvade honom lugn och frid. För att göra slut på oron inom kyrkan lät han fördenskull år 325 sammankalla mötet i Nicea. Ehuru utan egentlig insigt i sjelfva stridsfrågan förde honom hans öfverlägsna ande öfver på Athanasii sida, hvarigenom denne store kyrkolärares åsigt segrade. Likväl torde det ha varit lyckligare för kyrkan, om ej kejsaren i sin ifver påskyndat spörsmålets afgörande.

Och likväl var det först då han kände att döden närmade sig, som han lät döpa sig. Med följande ord: »nu försvinner all tvetydighet», mottog han

dopet. Och man torde nu kunna säga, att Constantin, som först varit neoplatoniker, derefter religionsmakare och sedan half kristen, nu omsider vardt kristen helt och hållet.

Hvad som gör att han förtjenar tillnamnet »den store», är att han, medan han ännu var hedning, insåg, att samhället och staten måste grundas på en ny religion, samt att han förstod, att kristendomen ensam var lifskraftig och dertill dugande.

* * *

Den öfversigt af Dr Bangs arbete, som vi härmed försökt lemna, torde visa, att det hufvudsakligen från så att säga yttre historisk synpunkt behandlar sitt ämne. Det är väl också derför, man i förf:s arbete »finder mange ting fremstillede paa en anden Maade, end man i andre skrifter har været vant til», samt att förf. icke så mycket har sökt, hvad »som er opbyggeligt og tiltalende som ene og alene, hvad der er Sandhed».

Men om också förf. visar en hos theologer mindre vanlig opartiskhet, så hade det dock varit att önska, att han icke i sitt arbete alldeles förbigått eller endast i få ord vidrört åtskilliga vigtiga förhållanden. Så t. ex. visar oss ej förf., hurudant det sociala tillståndet i romerska riket var under denna tid, lika litet som de kristnes uppfattning af staten och dess rättigheter. Och utan ett klart framhållande häraf torde man icke med rättvisa kunna bedöma de kristne eller hedningarne. Vi skola derför försöka att med ledning af den berömde tyske historieskrifvaren H. von Sybel gifva en kort skildring af ofvannämda förbigångna förhållanden.

Under kejsardömet tilltog den romerska statens gamla onda, den skarpa motsatsen mellan några medborgares stora rikedom och det stora flertalets ytterliga fattigdom. I följd af de ständiga krigen eller skatternas tryckande bördor hade efter hand de små och medelstora jordegendomarne försvunnit, och i deras ställe hade possessioner uppstått af tio till femton qv.mils utsträckning, hvilka brukades af slafvar eller af de vid torfvan bundne coloni. Ehuru sädesproduktionen nedsjunkit ända till fjerdedelen mot förut eller

endast utgjorde fyra gånger mera än utsädet, gåfvo dock dessa egendomar tre till fyra millioner kronor i årliga inkomster, hvilka i städerna förslösades på de vansinnigaste lustbarheter och utsväfningar, under det att de stackars brukarne af jorden på allt möjligt sätt förtrycktes eller utarmades.

I samma mån som dessa possessioner uppstodo minskades antalet af landtbygdens fria befolkning och ökades städernas. Ty till dem strömmade nu de smärre jordegarne, vare sig de egde något eller intet. Och egde det förra förhållandet rum så varade det merendels ej länge, innan detta lemnade rum för det senare. Ty tillfälle till att på ett fördelaktigt sätt använda kapitaler eller till arbetsförtjenst var ytterst ringa. Någon industri att tala om fans ej, om man undantager några städer i Mindre Asien, der den var af någon betydenhet. Den utländska handeln var visserligen så tillvida liflig, att en mängd utländska produkter infördes. Såsom exempel härpå kan anföras, att endast från den icke-romerska orienten lära specerier och vällukter årligen införts till ett värde af flera hundra millioner kronor, men icke ett enda öre af dessa summor kunde några romerska alster återföra till riket, ty dettas export var så godt som ingen. Härigenom aftog det rörliga kapitalet mera och mera. Och detta onda förminskades ej, utan förvärrades af de ofta återkommande myntförändringarne. Af allt detta följde till slut, att äfven den inländska handeln aldrig kunde uppnå den utveckling, som den bort, hvilket naturligtvis i sin ordning äfven inverkade på den allmänna välmågan.

I ännu mindre grad än handeln kunde handtverken lemna sysselsättning och arbetsförtjenst. Ty dels hade handtverken just aldrig åtnjutit något synnerligt anseende hos greker eller romare, dels torde de icke, äfven om detta förhållande varit annorlunda, kunnat uppmuntra månge att slå sig på deras idkande. De rike eller mera burgne höllo sig nämligen slafvar, som voro skicklige i olika handtverk, emedan detta föll sig långt billigare än att vända sig till de frie, som utöfvade samma handtverk.

Då nu handeln och näringarne stodo så lågt eller voro så litet lönande och stadsbefolkningen ständigt tillväxte, var ej underligt, om proletariatet mer och mer utbredde sig i städerna. Till dess ökande bidrog icke heller litet, att staten tid efter annan lät utdela spanmål bland detsamma eller på sin bekostnad anställa fäktarspel för att hålla det vid godt lynne.

När nu ett fåtal rike lefde vid sidan af den stora massan af utfattige eller hårdt förtryckte slafvar och lifegne, måste en den största klass-skilnad uppstå, hvilken kändes så mycket bittrare, som de ringare och fattigare dömdes och straffades efter andra och strängare lagar än de förnäme och rike. För första gången kände man sig i Europa stå inför pöbeln d. v. s. den rättslösa och föraktade fattigdomen, för hvilkens nöd de mera lyckligt lottade klasserna på sin höjd kände ett flygtigt medlidande. Dessa senares högre bildningsgrad kunde ej lära dem att bättre uppfylla sina pligter mot sina fattiga medmenniskor. Snarare bidrog den genom sin aristokratiska riktning att vidga klyftan mellan klasserna. Dessutom torde bildningens förädlande inflytande i allmänhet varit temligen svagt för denna i sedligt afseende så djupt sjunkna tid. I det stora hela var den endast ett medel, att på det mest förfinade sätt njuta af de onaturligaste njutningar, som kunde upptänkas. Den forne allvarlige romerske anden var nästan alldeles försvunnen. Man ansåg det numera för en lycka, att staten befriade en från all omtanke för det offentliga lifvet, som ju endast var en börda. Hvilket intresse kunde det väl också ega för ett slägte, som nästan saknade ungdomligt hopp, andlig friskhet och skapande fantasi. För detsamma var den sinnliga njutningen det enda verkliga. Det föraktade gudarne, men offrade dock åt dem, emedan det var möjligt, att de ändå existerade. Med ett ord den allmänna stämningen var en dyster gubbeålders. Öfver det hela hvilade en tröstlös resignation.

Sådant var det sociala tillståndet i romerska riket då den läran förkunnades, att alla menniskor äro bröder. I den allmänna broderskärlekens namn uppmanades de rike

att dela med sig åt de fattige, de senare åter att tåligt härda ut i lifvets armod och vedermödor, samt att akta gods och guld för intet.

Kristendomen fick derför också nästan genast rikedomen, den sociala stoltheten och bildningen emot sig. Men desto varmare omfattades den af de fattige och ringe. Det var icke bara en tom fras, då kristendomen kallade sig de fattiges religion.

Dock var det icke endast i detta afseende den vardt af betydelse för dem. Ty det låg i sjelfva dess ande att befordra arbetsamheten. Nya utvägar till förtjenst öppnades genom densamma. Handtverken kunde icke föraktas af dess bekännare, emedan ju nästan hvar och en kristen visste, att Paulus, den höge Apostelen, lifnärt sig med segelsömnad.

Genom läran, att alla menniskor äro bröder, hade en lycklig utgångspunkt blifvit funnen för en social och politisk pånyttfödelse, ehuru de kristne icke genast medvetet fullföljde detta mål. Orsakerna härtill voro, att de förste kristne kanske mest på grund af det allmänna förderfvet voro icke så litet öfverspända. Ty för dem egde kristendomens stora grundtanke, att menniskorna genom återlösningen äro Guds barn, en nära nog sinlig realitet. Ingen skilnad fans för dem mellan det naturliga och underbara, det jordiska och öfverjordiska. Hvarje ort, hvarje kyrka hade sin särskilda skyddsengel. Under gudstjensten trodde man kyrkorna vara fulla af englar. Och så naivt fattade man desses förhållande till menniskorna, att det var af omtanke för deras hjertero, som qvinnorna ålades att beslöjade infinna sig i kyrkorna.

För personer med sådana åsigter kunde naturligtvis icke denna verldens fröjder och njutningar ega något lockande. De bildade derför också snart en afskild klass, som icke dolde, hvad de tänkte om de andres lif och lefverne. Och om också den helgongloria, hvari man i allmänhet vant sig att betrakta de förste kristne till en stor del försvinner vid en närmare granskning af deras lif, så torde dock ingen kunna förneka, att de trots den religiösa prålsjuka och fanatism, till hvilka månge af dem under-

stundom gjorde sig skyldige, både i ord och handling visade, att något nytt och detta ett bättre trädt in i lifvet. Nu fans det åter menniskor, som trodde, som hoppades, och som icke öfverságo med lasten, derför att det hörde till goda tonen, utan hänsynslöst nämde den med dess rätta namn.

I politiskt afseende deremot vardt det svårare för kristendomen att ha samma gagnande inflytande som i socialt. Ty de kristnes uppfattning af staten och dess rättigheter voro sådana, att en konflikt med staten var oundviklig. Somlige af de kristne antogo staten rent af vara ett verk af djefvulen. För de hofsammare företedde den sig väl ej så, men desse betraktade den dock såsom ett ondt, som ännu en tid borde tolereras. All jordisk magt skulle ju snart förgås. Kristus skulle snart återkomma, och sedan han besegrat satan och hans anhang, upprätta det tusenåriga riket och styra det med sina trogne.

Med ett ord kejsarstaten var ett ondt, hvars undergång snart tillstundade. Den fordrade och gjorde ju så mycket som stred mot Guds ord. Ty stred det icke mot Guds lag och ord att låta döma menniskor till döden och att afrätta dem, utkräfva skatter samt att föra krig mot sina medmenniskor? Krigstjensten betraktades derför också mindre som en börda än som en synd, genom den vardt man ju så lätt en mördare. För att undgå densamma sökte månge kristne derför också martyrdöden. Likaledes betraktades all statstjenst nästan såsom synd. Voro också dess förrättningar i och för sig ej syndiga, så blefvo de det, när statens embetsmän kommo i beröring med statens religion, hvilket förr eller senare vardt oundvikligt.

Om också dessa åsigter och den glödande energi, med hvilken de omfattades, måtte anses ha varit nödvändiga för att kristendomen skulle kunna besegra hedendomens verldsmakt, så kan man dock ej undra på, om staten med stränghet uppträdde mot deras svärmiske förfäktare. Den kunde ju ej helt lugnt åskåda, huru man arbetade på all borgerlig ordnings upplösning. Kristendomen besegrade visserligen hedendomen, men romerska staten kunde den hvarken be-

segra eller grundligare pånyttföda, åtminstone icke utan hjelp af nya och friska krafter. Ty när omsider det oväntade inträffade, att kejsaren vardt kristen, och att det tusenåriga riket lät vänta på sig, så blef det äfven klart för de kristne, att staten var nödvändig, och att den behöfde både myndighet och embetsmän, ja, till och med soldater. Men ehuru deras politiska synkrets blifvit på sätt och vis vidgad, så hade de dock under allt för lång tid lefvat utom de vanliga jordiska förhållandena för att kunna omorganisera och förbättra dem. Icke ens kyrkan voro de i stånd att ställa på hennes tillbörliga jordiska grundval, utan att med detsamma draga ned henne i stoftet. Man experimenterade såväl i det ena som det andra afseendet, men följden vardt, att i Orienten krympte staten ihop, tills den lik en mumie föll för Osmanernas unga kraft, under det att kyrkan åter stelnade i en nära nog tom formalism, fråu hvilken den grekiska kyrkan ännu i dag kanske ej kunnat befria sig. Vesterlandet undgick väl på sitt sätt dessa faror, men icke ensamt genom de romerska kristnes förtjenst, utan emedan de germaniska folken tillförde detsamma friska krafter, så väl i det ena som andra afseendet.

Men om också Dr. *Bang* icke behandlat allt, som hör till hans ämne, så måste man dock känna sig tacksam för hvad han gifvit. Han har på ett klart och redigt sätt framställt det romerska religionsväsendet och dess utveckling under kejsar-tiden. Författaren har härvid haft mycken hjelp af den rika litteratur, som i senare tider börjat behandla de förkristna religionerna. En liten anmärkning mot detta kapitel anse vi oss dock böra göra, nämligen att litet mindre torrhet hade varit önskvärd. Den romerska nykterheten visar sig visserligen äfven i religionsväsendet, men dock icke till den grad, som författaren genom sin framställning ger oss anledning att tro. Vi erkänna dock villigt, att det varit svårt, att inom en så trång ram framhålla religionsväsendet bättre än författaren har gjort.

Äfven i sina skildringar af utvecklingen och karakteren hos de kejsare, som i följd af sitt skaplynne eller sinnesart mäktigt ingrepo i tiden, torde förf. inlagt mycken förtjenst.

Dessa små silhouetter synes oss vara nära nog mästerliga. Man kan till och med säga, att de *i någon mon* lemna ersättning för författarens brist på intresse för allt, som till författning hör.

Del är väl också denna brist, som gör, att han för att bestyrka sin i det hela sanna uppfattning af Diocletianus går så att säga öfver ån efter vatten. Dr. Bang vill nämligen visa, att nyssnämda kejsare med »en eminent administratorisk talent» omorganiserade hela romerska riket, hvilket fick sitt uttryck i införandet af medregentskapen. Denna inrättning torde dock snarare göra heder åt sin upphofsmans erkännande af sin menskliga ofullkomlighet än åt hans organisatoriska talent. Förf. har ju dock på ett särdeles åskådligt sätt visat, huru skröplig denna institution redan under Diocletiani egen lifstid visade sig vara. Galerius, som efter Diocletiani thron afsägelse skulle vara den förnämste kejsaren eller den ledande anden i riksstyrelsen, kunde ej skaffa sig lydnad af sine medregenter, hvilket förhållande höll på att åstadkomma rikets upplösning. Och dock var det detta, som Diocletianus med denna inrättning velat förekomma.

Intet hade dock varit lättare för förf. att visa, än att nyssnämde kejsare var icke blott en eminent organisatorisk talent, utan till och med ett eminent organisatoriskt snille och detta af första ordningen ändå. Ty vare sig nu *C. Aurelius Valerius Diocletianus* var son till en stackars frigifven, eller till en af de föraktade skrifvarnes klass, så hade dock naturen sjelf danat honom till att bära det kejserliga diademet och att styra det väldigaste bland riken. Hans skarpa blick upptäckte både att en omorganisation af rikets förvaltning var nödvändig, samt *huru* en sådan skulle göras. Genom att till det civila området öfverföra formerna från den militärförfattning, som under tredje århundradet utbildat sig, vardt Diocletianus grundläggaren för att icke säga skaparen — Constantin fulländaren — af det utmärktaste statsmaskineri, som kanske någonsin funnits. Det hade endast det felet att genom sin consequenta centralisation vara allt för fullkomligt. Och likasom detta författningssystem är

det sista antiken frambragt, så torde det också vara den följdriktigaste utvecklingen af dess statsidée. Ty om Diocletiani stat gäller i synnerhet, hvad som vanligen brukar sägas karakterisera den antika staten i motsats till den germaniska, att den uppslukar individen. Och denna statliga grundkarakter kan man återfinna den dag i dag hos romarnes afkomlingar — den latinska racens folk. Ty icke blott det moderna Frankrike, utan hvad mera är den romerska kyrkan hafva, så troget omständigheterna tillåtit, kopierat Diocletiani författningssystem och åtminstone hvad den sist nämda angår med samma resultat — individens uppslukande.

Redan så tidigt som på mötet i Nicæa började kyrkan ordna sin författning efter statens, hvilket verk hon under den närmaste tiden vidare fullföljde. I Orienten ledde detta till uppkomsten af en statskyrka, hvilken dock snart, såsom vi förut påpekat, stelnade i formerna. I Occidenten åter uppstod på grundvalen af nyssnämda författning den visserligen barocka, men underbara och majestätiska — romerk-katholska kyrkobyggnaden, hvilken kan sägas hafva sin Michel Angelo icke blott i Leo den store eller Gregorius VII, utan äfven i Pius IX eller åtminstone i den, som var själen i hans pontifikat. Den romerska kyrkans från romerska staten lånade författning har gjort henne till den äldsta af Europas för att icke säga jordens alla monarkier. Hon skall måhända också öfverlefva de stoltaste af tidens välden. Århundradets bränningar, som intill sista spillran bortsköljt så mången byggnad ämnad för årtusenden, bryta sig fåfängt mot foten af den tron, från hvilken St. Petri efterföljare lik en annan Oden i sitt Hlidskjalf skådar ut öfver verlden. Den utbredning, katolska kyrkan i vår tid vinner i både Europa och Amerika, samt den styrka, hon visat i striden mot det nya tyska kejsarriket jäfva icke Lord Macaulays profetia: »att hon i oförminskad kraft skall ega bestånd på en tid, då en resande från Nya Zeeland midt i den största ödslighet från en af de brustna hvalfbågarne af London-Bridge fåfängt spanar efter St. Paulskyrkans ruiner».

Då nu Diocletiani författning egt och indirekt eger en sådan verldshistorisk betydelse, så kan man ej annat än förundra sig öfver, att ett arbete som kallar sig »Kirken og Romerstaten indtil Konstantin den store» ej med ett enda ord antyder, hurudan den var, eller hvilken betydelse den har för kyrkan. Icke heller kan författaren sägas hafva gifvit oss en klar föreställning om kejsarstaten före Diocletianus. Antydningar fattas visserligen icke — men blotta antydningar äro ej nog.

Äfven af kyrkans organisation och författning får man endast en ofullständig bild. Dr Bangs framställning af kyrkoförfattningen inskränker sig till följande yttranden: »Kirkeforfatningen, som i det apostoliske Aarhundrede er presbyteriansk og ikke langt fra at være independentisk har nu udviklet sig til at blive episkopal, Bevidsheder om Kirkens Enhed under det samlede Episkopal har trængt i gjennem i Gemyterne — —»

Vid ett par tillfällen omnämnes visserligen — men endast i förbigående — den romerske biskopens höga maktställning redan i det andra århundradet samt episkopatets stora betydelse för kyrkan under förföljelserna från och med Decii regering. Men dessa antydningar ha hufvudsakligen den verkan, att de uppväcka den lifligaste önskan efter att få veta, *huru* episkopatet uppkom, *huru* det växte och *hvarför* det vardt sådant, det blef. Och att en så framstående författare, som Dr Bang visat sig vara, så till den grad försummat att framställa författningen i de båda samhällen, om hvilka hans arbete säger sig handla, kan ej annat än väcka hvarje historiskt bildad läsares förvåning. Denna försummelse är också den svåraste anmärkning vi hafva att göra mot hans arbete.

Huru förf. begagnat källorna ligger icke inom vår kompetens att yttra oss om. Men så långt vi af jämförelse med andra historiska verk, som beröra denna tidrymd kunna döma, synes författaren med kritik och sjelfständigket gått tillväga vid sitt arbete.

Hvad sjelfva framställningen åter angår, så lemnar den genom sin öfverskådlighet, liffullhet, finhet och elegans

föga öfrigt att önska. Såväl häraf som af åtskilligt annat märker man, att Dr Bang liksom en annan framstående norsk historiker prof. Sars är en lärjunge af fransmännen, hvilket vi för vår del anse för ett glädjande faktum. Enligt den store tyske historieskrifvaren Dr H. von Sybels förmenande står vetenskapligheten ungefär lika högt i Frankrike som i Tyskland. Men det är dock sällan man ser en nordisk vetenskapsman taga sina förebilder från förstnämda land. Vi lyckönska derför Dr Bang att vara en banbrytare äfven i detta afseende.

Vi ha nu slutat vår granskning. Såsom ett slutomdöme torde vi få uttala, att Dr Bang i sitt arbete ådagalagt så stora förtjenster, att de berättiga honom till ett framstående rum bland Nordens historiske författare.

C. A. H.

Literatur.

Englands historia från Jakob II:s tronbestigning. Af Lord Macaulay. Tredje genomsedda upplagan.

Englands historia i adertonde århundradet. Af William Edward Hartpole Lecky. Öfversättning af O. W. Ålund.

Det torde icke finnas något folk, ej ens det franska undantaget, hvars historia, näst det egna fosterlandets, i våra dagar omfattas af den bildade allmänheten med ett så varmt intresse, som det engelska folkets. Och ej kan man undra deröfver, när man besinnar, hvilken betydande roll engelsmännen spelat och spela i verlden. De hafva gjort sitt språk till det herskande i nästan en hel verldsdel och i den förnämsta delen af en annan; de hafva underkufvat vestra Indiens millioner innevånare och hålla på att uppfostra dem till hyfsning och odling; deras flotta råder öfver alla haf; deras författning har tjenat Europas stater till förebild, då dessa upprättat hos sig fria statsskick; de hafva slutligen på vetenskapens och vitterhetens fält frambragt arbeten, hörande till de allra yppersta, som finnas.

Men, om vi ej allt för mycket taga fel, beror den kärlek, hvarför den engelska historien är föremål, ej på dessa stordåd allena, utan äfven derpå, att vissa stycken af den samma blifvit skildrade af en författare, utrustad med så sällsynta gåfvor, att hans verk vunnit en spridning, vida större än någon historieskrifvares före eller efter honom och jemförlig endast med den, som kommit diktens förnämsta skapelser till del. Lord Macaulays skrifter hafva ej stannat inom de lärdes krets, utan trängt ned ända till sjelfva folket, och de läsas ej blott i hans eget fädernesland, utan öfver allt, dit civilisationen hunnit. Sjelf satte han bland dem, liksom äfven allmänheten gjort, sin »Englands historia» högst, och då hon nu i Sverge utgifvits i den tredje upplagan, synes den uppmärksamhet, som man är skyldig ett arbete af sådan rang, fordra, att denna tidskrift ej går henne under tystnad förbi, utan åtminstone med några ord berör hennes betydelse.

Huru stor skriftställare än Macaulay var, så har dock kritiken ej inskränkt sig till att tända rökelse för honom, och ne-

kas kan ej, att, om den äfven i sin häftighet understundom skjutit öfver målet, åtskilliga af de anmärkningar, som mot honom framställts, varit befogade. Så torde det vara sannt, att han i djup, filosofisk uppfattning ej kan mäta sig med sådana häfdatecknare som Gibbon, Geijer och Guizot. Sannt är det vidare, att, huru rättvis och ärlig han än ville vara, han ibland för ett språk, som mera påminner om den partiske advokaten än den lugne, nyktre, oväldige domaren. Det är äfven sannt, att han i sin sträfvan efter effekt lätt förledes till att måla med något starka färger, samt att han här och hvar i sin historia gör sig skyldig till faktiska oriktigheter*. Men huru mycket mer än dessa brister tynga ej i vågskålen hans många och stora förtjenster! Hans vidsträckta och grundliga lärdom; den konstnärlighet, hvarmed han förstår att gruppera ämnena; hans rikedom på nya, snillrika synpunkter; en förmåga att med dramatisk liflighet och åskådlighet teckna tilldragelser och personer, som inom historieskrifningen icke blott är oöfverträffad, utan kanske äfven ouppnådd; den lekande humor, som då och då kryddar hans berättelse; hans lågande hat mot hvarje yttring af politiskt eller religiöst förtryck; hans varma, innerliga medkänsla för olyckans och lidandets offer; slutligen en klar, genomskinlig, flytande stil, som ej sällan höjer sig till en verkligen praktfull vältalighet, men nästan aldrig brister i ädel takt och måtta: allt

* Med ledning hufvudsakligen af uppsatser i engelska tidskrifter påpeka vi några af dessa faktiska oriktigheter. Hans. skildring i sitt berömda tredje kapitel af den engelska statskyrkans presterskap är ej i alla delar sann. Detta inneslöt i sig rätt många medlemmar af adeln, dess ekonomiska ställning synes varit vida bättre, än han låter påskina, och bland kyrkoherdarne på landsbygden funnos flera framstående författare i teologien. Icke till den ryktbare qväkaren William Penn, utan till en George Penne har det tydligen varit, som drottning Marias af Modena hofdamer vände sig för att få penningar utpressade af föräldrarne till de stackars barn, som vågat bringa Monmouth sin hyllning vid hans intåg i Taunton. »The act of settlement», stiftad af det irländska parlamentet 1689, stadgade visserligen, att den jord, som blifvit konfiskerad på Cromwells tid, skulle återgå till sina gamle ägare eller desses arfvingar, men den bestämde äfven, att köpare af sådan egendom skulle godtgöras, för hvad de måste afträda. Wilhelm III har uppenbarligen icke varit okunnig om Stairs plan att alldeles utrota Mac Jans stam i Glencoe, utan mycket väl vetat, hvad frågan gällde, ehuru naturligtvis härmed icke är sagdt, att det trolösa, upprörande sätt, hvarpå saken utfördes, skedde med hans goda minne. Försvarsanstalterna i Brest på våren 1694, genom hvilka Talmash' landstigningsförsök misslyckades, föranleddes icke af Marlboroughs bekanta bref till konung Jakob. Detta afsändes nemligen den 4 maj, men redan i slutet af april var man i nämda ort i full verksamhet, och för öfrigt hade Godolphin i samma månad lemnat en jakobitisk agent meddelanden om det tillämnade anfallet, hvilka nådde Ludvig XIV den 1 maj.

detta är egenskaper, väl kända af dem, som haft tillfälle att njuta af hans hänförande skildringar. Det var Macaulays käraste hopp, då han arbetade på sin historia, att hon ej skulle dela dessa hundradetals böckers lott, som blott lefva för dagen, utan att hon skulle läsas äfven, sedan sekler gått fram öfver hans graf. Den allmänna meningen torde också nu vara den, att han med skäl kan inordnas i de klassiska skriftställarnes rad. Märkligt är ett uttalande härom, som för några år sedan förekom i en engelsk recension, märkligt icke blott för recensentens obestridliga lärdom och omdömesförmåga, utan äfven derför, att han svårligen kan anses såsom partisk för den, om hvilken han yttrar sig. Gladstone säger i en högst intressant uppsats, införd i tidskriften Quarterly Review för 1876, att i samma boning, der Homeros, Dante och Shakespeare skola lefva för efterverlden, man troligen också skall, ehuru på en lägre tron och i en mindre ståtlig sal, finna Macaulay ej blott år 2000, utan äfven år 3000. Och, såsom nämdes, Gladstone kan knappast misstänkas såsom partisk för den författare, öfver hvilken han fäller detta omdöme. Ty om äfven den gamle statsmannen för närvarande tillhör det liberala partiet i England, var han dock en afgjord tory på den tid, då Macaulay var som ifrigast whig, och ett hans arbete öfver kyrkan och staten har varit föremål för en skarp kritik från den senares sida.

Då Macaulay, kort efter hemkomsten från Indien år 1838, i ett förtroligt bref till en vän omtalade planen till sin tilltänkta historia, var det hans afsigt att beskrifva sitt fosterlands utveckling också under det 18:de århundradet, men vid hans oförmodade död i december 1859 befanns det, att han ej hunnit fullborda ens Wilhelm III:s regering. 1700 talets England har emellertid ej saknat sina historieskrifvare. Så hafva Wyon och Burton tecknat drottning Annas tid, Massey Georg III:s till och med freden i Amiens. En hos oss mera bekant författare är Lord Mahon eller, såsom han efter fadrens död hette, Earl Stanhope. I en rad af mycket förtjenstfulla verk, bland hvilka ännu intet, eget nog, blifvit öfverflyttadt till vårt språk, har han lämnat en sammanhängande framställning af det britiska rikets öden under hela århundradet. Öfver hela det 18:de seklet och ej blott öfver en del deraf är äfven det arbete ämnadt att sträcka sig, hvaraf William Edward Hartpole Lecky för några år sedan utgaf de tvenne första banden, omfattande tiden in till 1760*.

* Lecky är född år 1838 i närheten af Dublin och har erhållit sin akademiska bildning vid Treenighets kollegiet i denna stad. Utom den bok, som här anmäles, har han författat: »The Leaders of Public Opinion in Ireland», »History of the Rise and Influence of the Spirit of Rationalism in Europe» samt »A History of European Morals from Augustus to Charlemagne».

Af Leckys »Englands historia i det 18:de århundradet» har visserligen ännu blott den första delen — och den knappt fullständigt — framträdt i svensk drägt, men denna omständighet torde ej kunna anses såsom ett hinder för oss att göra begge banden till föremål för vår anmälan. Hvar och en, som kastar endast en flygtig blick på innehållsförteckningen i den engelska upplagan, finner lätt, att den plan, som författaren uppställt för sig, är en helt annan än den, som Jakob II:s och Wilhelm III:s berömde häfdatecknare följde vid utarbetandet af sin historia. Macaulay berättar händelserna år för år; Lecky tager ofta blott så mycken hänsyn till den kronologiska ordningen, som är alldeles nödvändig, och äfven der han låter binda sig så till vida af den samma, att han skildrar regering efter regering, ministèr efter ministèr, händer det, att han stannar då och då i sin framställning för att öfver något ämne meddela långa öfversigter, hvilka kunna sträcka sig vida utöfver den regering eller ministèr, hvarmed han för tillfället sysselsätter sig. Macaulay beskrifver med episk utförlighet fältslag, belägringar, parlamentsförhandlingar, rättegångar; Lecky, om han ej alldeles förbigår sådana saker, affärdar dem med några få ord. Macaulay tecknar med synnerlig kärlek lefnadsöden och karakterer; Lecky tillmäter åt det biografiska elementet i allmänhet ett ganska obetydligt rum i sitt verk.

Men låtom oss höra, hvad den sistnämde sjelf i sitt företal säger om den plan, som han utstakat för sig! «Det har varit min uppgift», yttrar han, «att ur den stora massan af fakta framdraga dem, som stå i samband med de ständigt verkande krafterna i nationen, eller som angifva några af de mera varaktiga dragen i det nationella lifvet. Den tillväxt eller det förfall, som monarkien, aristokratien och demokratien, kyrkan och dissenters, jordbruks-, industri- och handelsintressena undergått; parlamentets och pressens ökade makt; de politiska ideernas, konstens, sedernas och trons historia; de förändringar, som egt rum i folkets sociala och ekonomiska vilkor; de inflytelser, som ombildat den nationella karakteren; moderlandets ställning till sina kolonier och de orsaker, som hafva påskyndat eller fördröjt de senares framåtskridande, utgöra hufvudämnena för denna bok».

Visserligen är det sannt, att Lecky synes mest ösa ur andra historiska verk och ej så ofta uppsöka sjelfva urkällorna, dessa må nu vara arkivhandlingar eller annat; men äfven för den lärde fackmannen torde hos honom finnas ett och annat att inhemta och ännu mycket mer för den stora allmänheten. Det är blott en tillbörlig och billig gärd, som man gifver åt rättvisan, om man säger, att hans arbete innehåller en mängd högst läs-

värda stycken. Whig- och tory-partiernas sammansättning och sträfvanden; Walpole såsom statsman och menniska; parlamentets korruption och tyranni; det djupa sociala eländet, framträdande i dryckenskapens utsväfningar, i de talrika brotten mot den allmänna säkerheten, i de många lättsinniga giftermålen, i fängelsernas ohygglighet och dödsstraffens barbari; de sköna konsternas utveckling; ställningen i Skottland; tillståndet på Irland; den äldre Pitts förtjenster och fel; den religiösa pånyttfödelsen genom metodisterna: allt detta är saker, rörande hvilka Lecky är i hög grad upplysande och lärorik. De sidor i hans bok, som äro njutbarast för massan af läsare och på den komma att slå an mest, äro utan all fråga de, som handla om John Wesleys och George Whitefields imponerande personligheter och storartade verksamhet. Men den afdelning af arbetet, hvarpå historici skola sätta det största värdet, och hvilken mer än någon annan skall förmå dem att införlifva det samma med sina bibliotek, är, om vi ej bedraga oss, kapitlen om Irland.

Lecky besitter såsom historieskrifvare flera förtjenstfulla egenskaper. Hans forskning synes vara i hög grad omfattande, i sina uppgifter torde han, på det hela taget, kunna anses såsom pålitlig*, och han är särdeles innehållsrik. I sin uppfattning

* En granskare i tidskriften Edinburgh Review gifver honom det yppersta loford i fråga om tillförlitlighet i uppgifter. Emellertid hafva vi funnit hos honom åtskilliga faktiska misstag, ehuru de i allmänhet varit föga betydande. Några exempel må anföras. Sedan han berättat. att Sunderland i juni 1710 miste sitt embete och Godolphin sitt i augusti, säger han, att de öfriga whigministrarne afskedades i september. Men ett sådant uttryck är alldeles oriktigt, ty flera af dem, såsom Cowper, anhöllo sjelfva om sitt afsked. Han påstår, att så tidigt som hösten 1710 en hemlig underhandling var i gång mellan tory-ministèren och fransmännen, men om man skall sätta tro till Torcys egna memoirer, så skedde från det nya kabinettets sida i England ej någon framställning om fred förr än i januari 1711, då Gaultier ankom från London till Versailles. Han nämner, att bland de tolf män, som regeringen vid slutet af 1711 upphöjde till pärer för att stärka sitt parti i öfverhuset, äfven en broder till Mrs Masham befann sig. Här har en misskrifning egt rum; ty Lecky kan omöjligen vara okunnig om, att det var mannen och icke brodren till drottning Annas gunstling, som vid detta tillfälle blef lord. Han säger, att ett bref till Marlborough från pretendentens gemål finnes bevaradt, der hon besvär hertigen att ej nedlägga sitt befäl, ntan behålla det i Stuartarnes intresse. Hela sammanhanget visar, att det är fråga om den senare delen af Annas regering, men, så vidt vi veta, gifte sig pretendenten ej förr än 1719. Troligen afses här konung Jakobs enkedrottning. Han omtalar, att turkarne 1715 bröto freden i Karlowitz och förklarade venetianarne krig, men krigsförklaringen inträffade redan 1713, och under det följande året var striden i full låga. Han tviflar ingalunda på, att Karl XII var invecklad i Görtz' underhandlingar med jakobiterna 1716, och att konungen vid den tiden hade i sinnet att i spetsen för en här landstiga i Britannien. Af

alltid självständig och gående sin egen väg, bjuder han både i de betraktelser, som han här och der gerna anställer, och annars ofta på nya ideer och synpunkter, och om äfven dessa understundom ej kunna uthärda en närmare granskning, så äro de dock sinnrika och bidraga ej litet till att hålla läsarens intresse vid makt. Hans sanningskärlek och oväld äro öfver allt beröm, och det kan ej annat än verka förädlande att se, med hvilken sträng samvetsgrannhet han söker skipa rättvisa. Vi påpeka bland andra hans omdömen öfver whigs och tories, öfver de skottska presbyterianerna, öfver lagarne mot de engelska katolikerna, öfver den metodistiska rörelsen, öfver Walpole, den äldre Pitt och Georg II. Äfven när han behandlar de irländska förhållandena, förefaller han oss opartisk, om det också då blir svårare för honom att behålla en lugn och sansad ton. Han yttrar sig med mycken skärpa öfver de stora konfiskationerna, de skamliga strafflagarne mot katolikerna och Englands sjelfviska näringslagstiftning. Men på samma gång påminner han om, att Irland var och ansågs för ett eröfradt land, att i största delen af Europa det ännu rådde den bittraste och fiendtligaste stämning mellan protestanter och katoliker, och att nästan samma inskränkningar, som gjordes i den gröna öns näringsfrihet, drabbade de amerikanska kolonierna. I sin åskådning är han fördomsfri och liberal, såsom man med visshet kunde vänta af författaren till den rationalistiske andens historia, och hans frisinthet, städse hofsam och just derföre sann, framträder ej mindre i de religiösa frågorna än i de politiska och sociala. Hans språk är visserligen icke stilistens af högsta rang, men det utmärkes i ej ringa grad af klarhet, ledighet och behag.

Hvad Leckys fel vidkommer, så fästa vi oss mindre dervid, att han rätt ofta, ehuru visst icke alltid, är ganska torr i sin framställning. Ty dels beror detta i viss mån på arbetets plan, och dels är det en egenskap, som återfinnes hos kanske de flesta af nutidens mera ansedda historieskrifvare. Vida värre är, att det väl mycket saknas hos honom mått och proportioner. Att den andra stuartska resningen, som var så nära att störta det hanno-

---

Carlsons bekanta afhandling framgår emellertid, att ej något bevis finnes för ett sådant antagande. Längre fram yttrar han, att Karl just stod i beredskap att träffa anstalter för ett anfall på England, när en kula från Fredrikssteens fästning slutade hjeltens lif, men detta är, såsom man finner af samme författare, fullkomligt falskt. Han berättar, att en spansk styrka landade 1579 i grefskapet Kerry på Irland för att understödja Desmonds uppror, och man kan ej förstå denna uppgift på annat sätt, än att resningen redan var började, men nu förhåller det sig så, att Desmond under den närmaste tiden efter spanjorernas ankomst uppförde sig såsom en laglydig undersåte och att han först efter mycken tvekan kunde förmås att gripa till vapen och förena sig med främlingarne.

verska huset från tronen, affärdas med omkring två sidor, medan ett ungefärligen lika stort utrymme egnas t. ex. åt den preussiske konungen Fredrik II:s politik och fälttåg 1744 samt ett nästan dubbelt så stort åt det föga farliga upproret af 1715, sådant kan visserligen anses för småsaker, som litet betyda. Men det samma kan icke sägas derom, att författaren anslår åt den metodistiska rörelsen ensam öfver nittio af de 1220 sidor, som hans begge band utgöras utaf, och ännu svårare blir det att försvara honom, då han låter redogörelsen för de irländska förhållandena före 1760, hvilken egentligen är en inledning, upptaga ej mindre än 105 sidor. En annan vigtig anmärkning, som kan framställas mot Lecky, gäller det sätt, hvarpå han grupperar ämnena, och hvilket långt ifrån förråder mästaren i historisk konst. Det finnes nog hos honom många enskilda stycken, skrifna med en reda, som ingen kan förneka, men de äro icke ordnade och sammanstälda till en öfverskådlig tafla eller till ett organiskt helt. Utan all fråga ligger häri hans svagaste sida såsom häfdatecknare.

Så lider Leckys bok otvifvelaktigt af betydande brister, men vägas förtjenster och fel samvetsgrannt mot hvarandra, torde slutomdömet blifva, att hon utgör ett mycket godt bidrag till den historiska literaturen, och i England har hon äfven blifvit helsad med ej ringa bifall. Vi hoppas, att hon likaledes i Sverige måtte röna framgång, så mycket mera som öfversättningen synes vara utförd på ett lyckadt sätt. Visserligen hålla vi före, att förläggaren handlat visare, om han valt Stanhopes arbeten, då han ville gifva den svenska allmänheten en fortsättning af Macaulays historia. Ehuru dessa män i lifstiden tillhörde olika politiska partier, företer deras skaplynne såsom författare en rätt stor frändskap, och i afseende på plan och syfte öfverensstämma deras historiska verk med hvarandra, om äfven Stanhope ej fått på sin lott denna underbara förmåga att tjusa och hänföra läsaren, som vunnit åt Macaulay så många entusiastiska beundrare. Men sedan nu valet en gång har skett, kunna vi ej annat än önska, att den kärlek och det intresse för engelsk historia, som den sistnämde väckt hos Sveriges bildade allmänhet, skall locka denna att under Leckys ledning fortsätta sin vandring genom samma häfder. Om äfven färden i den nye vägvisarens sällskap blir mera mödosam och i estetiskt afseende mindre njutningsrik, så är dock visst, att den ej skall göras förgäfves.

E. B.

J. J. Herzog, *Handbok i den allmänna kyrkohistorien*, öfversättning från tyskan af *A. Neander*. — 3 häftet. Stockholm A. V. Carlsson.

Under sista decenniet inträffade att tvenne större kyrkohistoriska arbeten, det ena författadt af Hagenbach och det andra

af den från våra studentmöten bekante dansken Hammerich, blefvo genom öfversättning med vår literatur införlifvade, och att begge erhöllo en så vidsträckt krets af läsare, att den första upplagan (äfven af det förra arbetet, som dock kostade inemot 50 kr.) genast utsåldes. De nämnde, numera aflidne författarne hade skrifvit sina historiska verk, innan genom de nyaste forskningarne ett nytt ljus uppgått öfver apostlakyrkan, den gammalbrittiska missionen, pietismen m. m., och denna omständighet gör, att dessa verk, trots sina förtjenster för öfrigt, delvis redan äro antiqverade. Dertill kommer, att Hagenbach och Hammerich aldrig varit räknade såsom kyrkohistoriska auktoriteter af första ordningen, och under sådana förhållanden måste man hålla förläggaren af ofvanstående arbete räkning för hans beslut att i svensk drägt utgifva ett alldeles nytt, ännu icke fullständigt utkommet kyrkohistoriskt arbete, som af den tyska kritiken med sällspord enhällighet vunnit erkännande. Författarens namn är sedan länge bekant isynnerhet genom den af honom utgifna teologiska realencyklopedien.

Anmälaren har icke haft tillfälle taga kännedom af mera än början af den svenska öfversättningen, men då författaren der behandlat den äldsta kyrkans första skede, som med skäl räknas såsom det svåraste af alla, torde ett kort angifvande af det sätt och den rigtning, hvarpå förf. här löst sin uppgift, vara egnadt att åtminstone gifva en föreställning om hans ståndpunkt och om hans vilja att göra sig till godo de nyaste forskningarne.

Som bekant har alltsedan Tübingerteologen Baurs uppträdande på 1830-talet just det nämda skedet varit föremål för vidtomfattande specialundersökningar och i början vidt skilda omdömen. Det gälde att komma till klarhet rörande den Baurska hypotesen, att mellan Paulus och urapostlarne skall hafva funnits en principiel skiljaktighet, ja en öppen fiendskap, hvaraf tydliga spår, enligt hvad Tübingerskolan menade, funnos icke blott i den äldsta kyrkans lärostrider mellan hednakristne och judekristne utan äfven i nyatestamentets kanoniska skrifter. Länge ville den kyrkliga teologien frånkänna denna hypotes all grund och uppbjöd derföre hela sin kraft, för att häfda en absolut enformig harmoni mellan Jesu apostlar. Striden mellan de begge motsatta lägren är nu väsentligen utkämpad. Baur, som upplefde 1860-talet, hann knappt dö, förr än hans hypotes i dess ursprungliga form ansågs vederlagd. Från denna stund började flera af hans bästa lärjungar, en Keim och Beyschlag, närma sig en mera opartisk och sannt historisk ståndpunkt. Detsamma inträffade äfven på den motsatta sidan, och genom ett ömsesidigt tillmötesgående har nu ett slags fredstillstånd åvägabragts, som hvilar på hufvudsakligen följande grunder. Man har här, liksom

i så många andra stridsfrågor, velat finna en gyllene medelväg mellan tvenne ytterligheter, som länge brutit sig skarpt mot hvarandra. Å ena sidan erkänner man villigt, att i nya testamentet både Kristi historia (af de fyra evangelisterna) och Kristi lära (af de fyra epistelförfattarne Jakob, Petrus, Paulus och Johannes) blifvit framstäld från fyra olika synpunkter, hvilket närmast förklaras deraf, att författarne sjelfva äro fyra utpräglade individualiteter. Man erkänner äfven, att urapostlarne och de judekristne i allmänhet icke voro så fullkomligt som Paulus frigjorde från Mosaismen, hvilket i icke ringa mån förklarar det faktum, att hedna- och judekristne under sina inbördes strider åberopade sig, de förre på Paulus, de senare på urapostlarne. Men å andra sidan vill man äfven erkänna, att Paulus aldrig någonsin i dessa urapostlar såg verkliga motståndare, utan tvärtom, såsom det i Galaterbrefvet sker, uttryckligen skiljer dem från alla sina vedersakare, och vidare fasthåller man äfven, att i nya testamentet råder en så stor inre, ja organisk öfverensstämmelse trots mångfalden af författare, att det är svårt att säga, hos hvilken af dem kristendomens egen storhet mest framlyser.

Det är till denna genom detta sekels vetenskapliga strider uppnådda ståndpunkt, i våra dagar representerad af den exegetiska och historiska teologiens bästa målsmän, Godet och Harnack, som äfven Herzog anslutit sig och för hvars riktighet flera bevis af honom anföras. Det är på grundvalen häraf förf. sedermera skildrar hednakristendomens och judekristendomens strid mot hvarandra i den äldsta kyrkan. Ehuru det visserligen kan anmärkas, att hans framställning lemnar åtskilligt öfrigt att önska i fråga om åskådlighet, möter det dock ingen svårighet för hvarje uppmärksam läsare att taga reda på och sjelf pröfva värdet af de skäl, som från de begge motsatta ståndpunkterna anförts. Äfven må nämnas, att förf. öfverallt tyckes hafva med vaket sinne och berömvärd oväld tagit hänsyn till och tillegnat sig de verkliga resultat, som uppnåtts genom de nyaste specialundersökningarne. Slutligen vilja vi hafva sagdt, att framställningen alltigenom bär prägel af att vara grundad på källstudier, och å hvarje sida äro dessa källor tydligt angifna med vida större fullständighet, än vi funnit hos någon föregående kyrkohistoriker.

Då kyrkohistorien, isynnerhet sådan den numera brukar skrifvas, måste anses såsom ett särdeles vigtigt bidrag till kännedomen af den menskliga kulturhistorien i allmänhet, önska vi, att den grundliga forskning, som möter oss i Herzogs nu anmälda arbete, månne få bidraga, att äfven andra än teologer och prester blifva mera upplyste och kritiske i sina kyrkoåsigter gentemot såväl gammalt »historiskt ogräs» som dagens historiska hugskott.

R. S.

W. D. Whitney. *Språket, dess lif och utveckling.* Öfversättning och bearbetning af *Gustaf Stjernström.* Stockholm, A. W. Björcks förlag. 1880.

»Ändamålet med detta arbete är att uppställa och belysa grundsatserna för språkvetenskapen samt att, så fullständigt som det begränsade utrymmet medgifver, framlägga dess resultat». Med dessa ord anger den utmärkte amerikanske språkforskaren Whitney planen för det arbete, The life and growth of language, som nu med författarens tillstånd gjorts tillgängligt för en större allmänhet i vårt land. Utan tvifvel hör det till det värdefullaste, som vår literatur på senare år införlifvat med sig, något som ock blifvit erkändt, i det öfversättningen belönats med Letterstedtska priset. På samma gång detta arbete, i synnerhet genom sin fördomsfria och grundliga utredning af en mängd allmänna för språkvetenskapen grundläggande frågor, utöfvat stort inflytande på fackmännens uppfattning, är det genom författarens sunda, i klar och öfvertygande form framstälda åsigter egnadt att fördelaktigt inverka på vidsträcktare kretsar; det meddelar dessutom med sträng tillförlitlighet i behaglig form de vigtigaste resultaten af en vetenskap, som på jemförelsevis kort tid lyckats eröfra åt sig en aktad och framstående plats.

Språket är ej en naturprodukt; det är ej heller den omedelbara yttringen af någon särskild, menniskan medfödd, andlig förmåga. Det är en produkt af mensklig verksamhet för ett visst syfte, af menniskans vilja, ehuru visserligen den högre form af vilja, som med medvetenhet om sig sjelf vänder sig mot ett klart insedt mål, haft föga att skaffa med språkets uppkomst och utveckling. Menskliga individer ha så småningom bildat det för att meddela sina föreställningar och önskningar åt andra af sitt slägte, om ock ej i bestämd afsigt att skapa ett språk. Följaktligen måste språket vara yngre i förhållande till tanken, liksom öfver hufvud tecknet är senare än det, som derigenom meddelas; något som ej hindrar oss att antaga, att menniskans tänkande utan språkets hjelp aldrig kunnat utvecklas till samma fulländning som nu. — Detta kan sägas utgöra grundtanken i det nämda arbetet. Den står i närmaste samband med författarens uppfattning af språket som vissa medel, då fråga är om talspråket, hörbart uttalade ljud, genom hvilka menniskorna medvetet och afsigtligt framställa sina tankar, hufvudsakligen för att göra dem bekanta för andra; en definition, som passar väl in på de menskliga språk vi känna. Att ett språk i denna mening kunnat kräfva hvarjehanda historiska förutsättningar, kan man lätt föreställa sig; att närmare sysselsätta sig med dem har författaren här ej gjort till sin uppgift.

Språket kan, såsom Whitney bestämdt framhåller, betecknas som en mensklig inrättning, en del af kulturen, och liksom annat sådant tillegnar sig individen detsamma genom inlärande, genom tradition; ungefär så som den enskilda menniskan lär sig att använda verktyg eller att begagna kläder. Författaren vänder sig särskildt mot den uppfattningen, att språket skulle liksom t. ex. hudfärg eller vissa karaktärsdrag höra till rasegendomligheterna och på samma sätt som sådana ärfvas från förfäderna. Ett barn, som uppväxer bland medlemmar af ett främmande folk, tillegnar sig deras språk, och historien lemnar prof på huru folkstammar utan att i öfrigt i väsentlig mån uppgifva sina egendomligheter utbytt sitt språk mot ett främmande, såsom t. ex. gallerna efter romarnes eröfring af deras land tillegnade sig latinet. Ett folks språk får derför ock endast med försigtighet anlitas vid afgörandet af etnografiska frågor. — Man kan ej i motsatt syfte beropa sig på den s. k. språkkänslan eller språkets anda; med »denna mytologiska term», »detta uttryck af en beqväm dunkelhet» menas i sjelfva verket intet annat än summan af de talandes böjelser, såsom de blifvit bestämda af det redan för handen varande språkmaterialet och de bestående språkvanorna, hvilka naturligtvis i det hela måste öfverensstämma hos dem, som från barndomen lärt sig att tala samma språk.

Då vi använda ett visst ord som tecken för en viss föreställning, då vi t. ex. med uttrycket *grön* beteckna en särskild färgskiftning, beror detta följaktligen öfver hufvud derpå, att vi en gång af vår omgifning lärt oss att förbinda denna föreställning och detta ord, af den grund att det bland den »brukades så». Från vår ståndpunkt sedt är sambandet i allmänhet rent konventionelt; om de personer, med hvilka vi ha att meddela oss, för samma sak använde ett annat uttryck, skulle detta göra oss lika god tjenst. Så kan förhållandet ej alltid ha varit; vi kunna åtminstone ej underlåta att tänka, att det i hvarje uttryck ligger något, som föranledt dess egendomliga användande. För att finna orsaken till förbindelsen mellan tanken och dess tecken måste vi följa det senares historia, d. v. s. dess användning i äldre tid. I hvarjehanda fall kan man bestämdt uppvisa, när ett ord först användes, äfvensom anledningen till dess upptagande. Man finner då visserligen ett visst sammanhang med det betecknade, men i allmänhet ett skäligen godtyckligt sådant. Elektriciteten har fått sitt namn deraf, att de första elektriska fenomen, hvilka närmare iakttogos, visade sig vid gnidning af bernsten, hvars grekiska namn är elektron. Den nya verldsdel, som Kolumbus upptäckt, kallades Amerika af den anledning, att en af de män, som bidrogo att vidga kännedomen om densamma, till förnamn hette Amerigo. — I ett långt öfvervägande antal

fall äro vi hänvisade till de resultat, hvilka etymologien, vetenskapen om ordens härledning, lyckats vinna. Äfven på denna väg komma vi till en liknande slutsats. Ordet angaf i allmänhet äldst någon egenskap, någon sida hos det betecknade, visst icke alltid den väsentligaste; än mindre gaf det en uttömmande definition eller en fullständig och noggrann beskrifning på saken; det var nog, att det framhöll något, som dragit till sig uppmärksamheten hos dem, som hade att meddela sig med hvarandra, så att den tilltalade genom ordet leddes att tänka på det afsedda föremålet. Det nyssnämda *grön* står utan tvifvel i samband med *gro* och betecknade väl äldst något såsom växande; det kom emellertid att uteslutande användas om den färg, som växter oftast äga, men som förekommer hos många andra föremål. Mer än en gång var det en högst ofullkomlig eller en rent af oriktig uppfattning, som gaf anledning till valet af uttryck. Ordet hvalfisk utgår ju från en mycket klumpig och skef föreställning om hvad en fisk är; Amerikas urinvånare kallades indianer, emedan verldsdelens upptäckare hyste den falska åsigten, att det land man funnit vore Indien. — I många fall undandrager sig ett ords ursprungliga betydelse all forskning. Som allmän regel kan man emellertid våga säga, att den nuvarande förbindelsen mellan tanke och ord är af historisk art, att den beror på förhållanden under en förfluten tid. Grundbetydelsen råkar efter regeln snart i glömska och har intet inflytande på ordets senare användning; det är blott för språkforskaren och kulturhistorikern den är af vigt.. För ordens praktiska brukbarhet är denna glömska utan tvifvel en afgjord fördel.

Till de anmärkningsvärdaste företeelserna i ett språk höra de förändringar, som under tidernas lopp inträda deri, och hvilka så småningom kunna fullkomligt omgestalta det. Det är just de likheter man tyckt sig finna mellan dessa och lefvande varelsers utvecklingsgång, som gjort, att åtskilliga forskare betraktat språket som en naturorganism och talat om ett språkets lif oberoende af de talande och styrdt af lagar, i hvilka menniskorna ej kunna ingripa. Att Whitney ej skall kunna godkänna ett sådant åskådningssätt är lätt att förstå. I sjelfva verket låta de nämda förändringarna vida enklare förklara sig på annat sätt. Dels är, enligt Whitney, hvarje tradition i någon mån ofullständig och bristfull. Möjligheterna att oriktigt uppfatta och återge det hörda äro så mycket flere, som språkets inhämtande ej slutar med barnaåren, utan i viss mening fortgår lifvet igenom. — Vidare är det i följd af de talandes benägenhet att spara sig ansträngning mycket vanligt, att ord och former förkortas, äfvensom att ljud utbytas mot andra, som frambringas på närbeslägtadt sätt, och hvilka af någon anledning, olika under olika omständigheter, äro

beqvämare att uttala. Ordens betydelse och form stå i så ringa beroende af hvarandra, att en dylik förändring af den senare lätt går för sig utan inverkan på eller hinder från den förra; pronomen *jag* har i nysvenskan samma användning som det fornsvenska *iak*, oaktadt den förändring slutkonsonanten undergått. Å andra sidan följer af samma oberoende att ett ord i vår mun kan beteckna något helt annat än hos våra förfäder, utan att det undergått någon härmed sammanhängande formförändring; *resenär*, som fordom betydde ryttare, användes nu ofta i betydelsen resande; med *marskalk*, egentligen en tjenare, hvilken vården om hästar ålåg, mena vi nu något helt annat. Whitney har just i sitt arbete egnat dylika betydelseöfvergångar ett särdeles intressant kapitel. — Slutligen kan det hända, att den enskilde ej finner det språk han lärt vara ett fullt tillfredsställande uttryck för sina tankar, och att han derför med medveten afsigt söker rikta eller på annat sätt förbättra detsamma. En upptäckare utmärker t. ex. med ett nytt ord ett föremål, som förut ej varit kändt och följaktligen ej heller haft något namn. En vetenskapsman, t. ex. en filosof, finner åtskilliga ord vara uttryck för oklara, sväfvande föreställningar och således föga lämpliga som verktyg vid det arbete han har att utföra; han bestämmer derför noggrannare den mening, hvari han ämnar bruka dem, och om han har framgång och får sina förändringar antagna, kan han komma att omskapande inverka på sin vetenskaps terminologi, måhända äfven på det allmänna språkbruket.

I den svenska öfversättningen har afdelningen om språkets ombildning och särskildt om förändringar i ordens yttre gestalt blifvit i rätt betydlig mån omarbetad, detta för att större öfverensstämmelse måtte ernås med den nyaste forskningens resultat, sådana de i synnerhet vunnits genom den »unggrammatiska skolan», en under de sista åren i Tyskland uppkommen riktning inom språkvetenskapen, hvilken redan erhållit stor utbredning och betydelse. Onekligen fins det hos Whitney mycket, särdeles hans skarpa betonande af själslifvets inflytande på språkets utveckling, som står denna riktning nära, och det kan svårligen betviflas, att hans undersökningar i icke ringa mån befordrat dess uppkomst. Emellertid betecknar den nya riktningen helt visst ett framsteg äfven framför honom. Man kan mot Whitney anmärka, att han vid sin förklaring af språkliga företeelser tillmäter menniskans medvetna och afsigtliga verksamhet större andel, än som enligt erfarenheten tillkommer densamma. Ej heller har han närmare uppvisat grunden till den stränga lagbundenhet, som språket i vissa stycken, särskildt vid ljudöfvergångar, ådagalägger, och som utan alt tvifvel ej beror på någon afsigt hos de talande. Den nya riktningen betonar dels den så att säga fysiska sida

språket har, såsom bestående af ljud, hvilka frambringas medelst kroppsliga organ, hvilka ej blott lyda menniskans vilja, utan ock mekaniska naturlagar; dels ock det bestående, redan skapade språkmaterialets makt öfver den talande, en makt, som kan vara verksam till förändring i många enskildheter. Ljudlagarne, som stå i samband med röstorganets byggnad, och som ytterst långsamt utan någon vetskap eller afsigt från den talandes sida förändra hans sätt att frambringa ljuden, verka enligt de nya åsigterna under lika förhållanden strängt undantagslöst, på samma sätt som naturlagar, ehuru deras verksamhet ofta upphäfves af psykiska orsaker. Så har i svenskan under en viss tidrymd *k* framför s. k. len vokal i början af ord undantagslöst öfvergått till »tje-ljud», och uttalet af t. ex. *kö* ådagalägger genast, att detta ord lånats från ett främmande språk efter nämda ljudlags genomförande i svenskan (jfr franska queue). Vi ha nu »sje-ljud» i ord, i hvilka våra förfäder uttalade de tre ljuden *s*, *t* och *j*, och hvilka man ännu stafvar i öfverensstämmelse med detta äldre uttal, t. ex. stjerna. Samma ljudförbindelse fans, om ock annorlunda betecknad i det skrifna språket, inuti orden vestgöte, gästgifvare. Äfven här fick man ett sje-ljud, som ofta höres i dessa ord; att derjemte ett annat uttal, hvarvid *s*-, *t*- och *j*-ljuden höras hvart för sig, förekommer beror derpå, att man i följd af kännedom om ordens härledning, en kännedom, som stöddes af skriftspråket, återinsatt de äldre ljuden i deras gamla rätt. — Att ljudens större och mindre lätthet att uttala är af största vigt vid deras förändringar är obestridligt. Man får blott ej tänka sig, att de talande sträfva efter större beqvämlighet; det förhåller sig snarare så, att af de många ytterst små, för den talande omärkliga variationer, som faktiskt förekomma, då man vill frambringa ett visst ljud, den, som efter bestående förhållanden i talorganen äfvensom i språkmaterialet öfver hufvud erbjuder minst svårighet, har största utsigt att bli allmänt rådande; på detta sätt uppstår så småningom ett nytt ljud i det gamlas ställe. För öfrigt visa sig accentförhållanden vara något särdeles vigtigt vid framkallande af ljudöfvergångar; hvad som åter är orsak till nybildning på accentens område, är ännu föga kändt. — Vid sidan af ljudlagarne fins det en annan stor grupp af makter, som beherska språket, de som tillhöra menniskans själslif. Bland de på psykologiska grunder beroende förändringarna i språket framhåller den nyaste forskningen såsom synnerligen vigtiga de s. k. analogibildningarna, hvilka i alla språk under hvarje del af deras utveckling visa sig i särdeles stor mängd. Ett ord ombildas, i allmänhet utan all afsigt, efter mönstret af ett annat, hvarmed det i den talandes medvetande är på något sätt förbundet, genom betydelse, form eller båda

delar. Om denna ombildning ligger nära till hands, så att flere talande oberoende af hvarandra verkställa den, i synnerhet om den nya formen erbjuder något företräde framför den äldre, t. ex. öfverensstämmelse med någon vanlig och omtyckt grupp af former, kan den lätt undantränga denna. Under det att verbet *bjuda* för ej så länge sedan bildade imperfektum *böd*, heter det nu *bjöd*, emedan det låg nära att vid användandet af denna form tänka på infinitiven med dess *j*; på samma sätt har pluralen *budo* utbytts mot *bjödo* i följd af inverkan från singularformen. — Analogiens makt i språket är ingalunda något för Whitney obekant, men till sin fulla rätt kommer den i hans egen framställning knappast. I viss mån bero dylika företeelser på den bristfullhet i traditionen, som han påpekar, ty, om de talande säkert fasthållit i minnet den form de en gång hört, skulle de i allmänhet ej utbytt den mot en annan. Men den egentliga utgångspunktun för förändringen ligger på annat håll, i den inverkan, som utöfvas af någon beslägtad del af det riktigt inhämtade språkmaterialet.

Det kan naturligtvis här ej vara meningen att i enskildheter påpeka allt det lärorika och intressanta, som Whitneys arbete innehåller. Särskildt må blott ytterligare framhållas hans behandling af frågan om språkens slägtskapsförhållanden, der han bl. a. uppträder mot dem, som antagit, att jordens skilda språk ej kunna utgå från ett gemensamt urspråk, under det han dock anser, att språkvetenskapen ej äger medel att uppvisa, att menniskoslägtet verkligen från början utgjort ett enda samfund; äfvensom den i all sin korthet mästerliga och ytterst sakrika redogörelsen för såväl de indoeuropeiska språken som ock de vigtigaste af jordens öfriga stora språkstammar.

Herr Stjernströms åtgörande inskränker sig ej till öfversättning allenast. Dels ha esomoftast de från engelskan och dess fornspråk, anglosaxiskan, lånade exempel, hvarmed förf. belyser sin framställning, utbytts mot andra hämtade från svenska språket under dess olika utvecklingsskeden; dels ha, såsom redan blifvit antydt, åtskilliga partier af arbetet, särskildt de, som behandla språkets utveckling, omarbetats i öfverensstämmelse med de åsigter, som gjort sig gällande inom den nyaste språkforskningen, hvarjemte Whitneys mycket kortfattade framställning af språkvetenskapens historia blifvit något utvidgad. Att arbetet härigenom betydligt vunnit i värde, särskildt för den allmänhet, till hvilken det närmast vänder sig, är obestridligt. — Några oriktigheter och oegentligheter i öfversättningen måste vi här anmärka. »Tribes» är s. 237 i mindre lyckligt sammanhang fritt återgifvet med språk. Easter island öfversättes s. 234, såsom öfvers. sjelf enskildt påpekat, Österön i st. f. Påskön. Fram-

ställningen s. 240 ger det intryck, som om de himjariska dialekterna ännu talades i Arabien. Att de semitiska rötterna »bestå af tre-ljud» (s. 240), synes vara ett mindre lyckligt uttryck för det förhållande, att hvarje sådan rot karakteriseras af tre konsonanter (»the triliterality of the roots»); då man får se tveljud i betydelsen diftong, kan uttrycket lätt missförstås. S. 288 har författarens mening blifvit missförstådd; då han talar om ett oklart intryck, t. ex. af en hund, »just sufficient to make it possible to recognize another as agreeing with one already seen», menas ett sådant, som är jemt och nätt tillräckligt för att den, som fått intrycket, skall kunna igenkänna en annan hund såsom en varelse af samma slag som den förut sedda. Att djuren kunna »associate conceptions with signs» vill säga, att de kunna förbinda vissa föreställningar med tecken, nämligen sådana, medelst hvilka menniskorna leda dem, ej att de kunna genom tecken förbinda idéer (s. 295).

Störande tryckfel äro japansk s. 235 för papuansk; brahnispråket s. 237 för brahui; märkbar s. 269 för medelbar.

Efter originalets lofvärda föredöme är öfversättningen försedd med ett alfabetiskt ordnadt sakregister. — Boken är vackert utstyrd till det yttre och säljes till det billiga priset af 3 kronor.

M. L—n.

Öfversigt af frågan om ny Rättegångsordning. Promemoria och arbetsplan för Nya Lagberedningen. Sthm 1881.

Sedan lång tid tillbaka står frågan om reformen af vårt rättegångsväsen på dagordningen. Redan kort efter det 1734 års lag trädt i kraft klagade man öfver rättegångssättets långsamhet och förslag gåfvos redan under förra seklet att afhjelpa denna olägenhet. Tid efter annan hafva smärre förändringar i rättegångsordningen vidtagits — särskildt den år 1872 genomförda reformen af Häradsrätterna — och Lagkomitén och den äldre Lagberedningen hafva gifvit oss fullständiga förslag till ny rättegångsbalk. Men klagomålen hafva icke förstummats, och reformen af rättegångsordningen var derför ett af de ämnen, hvilka vid lagreformens återupptagande, genom Lagbyråns och nya Lagberedningens inrättande, sattes på föredragningslistan. Denna fråga har der nu främsta platsen.

Att en reform är behöflig, derom tvekar väl ingen, men *huru* den skall genomföras, är en fråga om hvilken enighet icke på lång tid torde kunna uppnås. Det är lättare att klaga än att hjelpa. Särskildt är processen ett område, der partiella reformer endast med svårighet låta sig genomföras; den bildar i sin helhet ett fint sammansatt maskineri, der det ena hjulet

griper i det andra och der ändring på ett håll nödvändigt kräfver ändring på ett annat, om icke hela verket skall stanna eller gå i stycken. Att bättra en eller annan detalj är endast undantagsvis möjligt; vill man förrbättra något måste det hela underkastas revision. Och ett sådant arbete är icke lätt; de faktorer, som skola beaktas, äro icke endast af juridisk natur. Domstolsorganisationen och rättegångssättet gripa djupt in i folkets lif, och hafva särskildt hos oss betydelse äfven på andra områden än rättskipningens. Frågan är sålunda redan i sig sjelf ömtålig och vidtomfattande; men den erbjuder ytterligare svårigheter derigenom att någon fast utgångspunkt och ett bestämdt mål för reformen icke äro gifna; man är icke ense om hvad behofvet kräfver och hvilka medel derför skola användas. Skall man bygga på den gamla grunden eller skall nytt sättas i stället?

För en sådan nybyggnad saknar man ingalunda mönster. De senaste årtiondena hafva bevittnat ett rastlöst reformarbete på processlagstiftningens område inom alla europeiska länder; der icke reformen ännu genomförts föreligga dock mer eller mindre vidtgående lagförslag. I Danmark är ett mycket radikalt reformförslag framlagdt för detta års riksdag och i Norge har just i dessa dagar dels väckts förslag om införande af jury dels, på ett mer enskildt initiativ, utarbetats ett förslag till rättegång i handelstvister grundadt på de nya processuela principerna. Det kan väl icke sättas i fråga att den svenska lagstiftaren skulle underlåta att göra sig till godo de frukter, som den utländska vetenskapens och erfarenhetens samarbete sålunda alstrat. Att en inrättning är »nationel» är i fråga om processen i och för sig intet skäl att behålla den, om den kan utbytas mot en bättre af främmande ursprung. Hela rättegångsordningen har ett rent praktiskt syfte: att skipa rätt, snabbt och väl; den är den arm, som skall tjena den materiella rätten, och lagstiftaren bör hafva till enda ögonmärke att göra den armen så tjenstbar som möjligt. Rättsgrundsatsernas nationalitet har icke här samma betydelse som på den materiella rättens område. Men en annan fråga är den, huruvida dessa främmande grundsatser kunna med fördel tillämpas hos oss, huruvida vi besitta eller kunna åstadkomma de förutsättningar de nödvändigt fordra och huruvida de kunna införas utan en skadlig rubbning i de förhållanden, som med de processuella institutionerna sammanhänga.

Frågan om processreformen tarfvar derför, om hon skall behandlas så som sig bör, en vidtgående utredning och en omsorgsfull pröfning. Ännu är jordmånen hos oss i detta hänseende föga beredd; vi känna knappt mer än vårt eget, och bristen på vetenskaplig bearbetning af processrätten gör äfven denna kännedom skäligen bristfällig. Det förtjenar derför obe-

tingadt gillande att lagberedningen, i dess af Kongl. Maj:t stadfästa förslag till arbetsplan, betecknat såsom reformarbetets första uppgift, att åstadkomma en, såvidt möjligt är »fullständig utredning», icke endast i fråga om vårt eget rättegångsväsen utan ock af utlandets reformarbeten och de deri framträdande allmänna grundsatser. Såsom en början till denna utredning framträder nu den publikation, på hvilken vi härmed vilja fästa allmänhetens uppmärksamhet. Utom planen för lagberedningens arbete finner man der en af Beredningens ledamot Herr Örbom utarbetad promemoria i frågan. Denna framställning, som redogör för de ledande tankarne i såväl den nyare främmande som den inhemska processlagstiftningen i tvistemål och brottmål, synes oss vara synnerligen lämplig för det ändamål den afser — att utgöra en orientering i den vidtomfattande frågan. Framställningen är öfverallt kort, klar och fördomsfri och bör kunna af hvarje bildad man med intresse läsas. Vi hoppas att detta också skall varda fallet och att derigenom skall väckas ett allmännare intresse för den stora frågan, hvars lyckliga lösning för hvarje medborgare i vårt land är af djupaste vigt.

—*s.*

Niels Lyhne. Roman af *J. P. Jacobsen.* Kjöbenhavn, 1880.

Som man vet, är nu för tiden det literära lägret i Danmark deladt i två partier. På den ena sidan stå de konservativa, som hålla på de gamla minnena och med sneda och misstänksamma blickar se på alla nyare rörelser. De ha för länge lefvat bland Oehlenschlägers heroer och gudar, i den kyliga, filosofiskt religiösa luft, som susar i Paludan-Müllers dikter, och bland de vackra, idylliska landtscenerna i Christian Winthers lyckliga poesi, för att vilja inrymma poesien plats i hvardagslifvet, utan de misstänka alla försök åt det realistiska hållet för att vara sånggudinnans oäkta afkomlingar. På den andra sidan står »det unga Danmark», som har svurit realismens fana och med stor ifver och mer eller mindre talang efterbildar den franska och nytyska literatur, som man förälskat sig i.

Menskligheten är nu en gång för alla lik den druckna bonden i historien: när han faller ned på den ena sidan af sin häst och man hjelper upp honom, så halkar han genast ned på den andra; en sund och kraftig ridt midt i sadeln är något, som man tyckes ha svårt att lära sig. Idealism eller realism! Så lyder stridsropet, och medlemmarne af de olika partierna se lika hatfullt på hvarandra som katoliker och protestanter fordomdags,

färdiga att bereda hvarandra den mest genomgående Bartolomeinatt, om de bara hade makt dertill.

Det är, som om man inom den literära verlden hade svårt för att förstå, hvad dock de flesta odlare af andra konster icke ha så krångligt med att fatta, att det nämligen behöfs både idealitet och realitet för att frambringa ett konstverk. Det fins väl ingen målare, som nekar, att innan man känner anatomi, perspektiv, lefvande modell o. s. v., duger man icke till något som målare. Men å andra sidan är det väl icke blott kunskapen, äfven om det vore en stor och fullständig kunskap i detta, som gör honom till en stor konstnär. Dertill hör, att han eger en konstnärspersonlighet, att han behandlar allt detta yttre såsom ett material, hvilket tjenar honom såsom medel till att uttala något, som han har på hjertat. Har han ingenting att säga, så hjelper det honom sannerligen icke, om han vet, hvar alla refben och nyckelben sitta. »Zu einem Talent gehört Charakter», har en gång en stor, omfattande ande sagt, och hvad annat betyder detta, än att, när allt kommer omkring, det är *personligheten*, som det ytterst beror på, den mottagande, uppfattande, skapande personligheten. Ju kraftigare, ju sjelfständigare, ju skönare den mottager och tillbakakastar sina syner, desto kraftigare och skönare gripas vi andra deraf. Först när en konstnär behärskar alla sina medel, de verkliga, reela medlen, först då kan han tala — och tala sitt eget språk. Om han sedan har något att säga? Ja, det är just detta, det kommer an på, och d e t är den idealitet, som finnes i all äkta konst. Tizian, Ruysdaël, Van Dyk — de ha icke velat tala om sig sjelfva, de ha alla hänryckta talat om, hvad de sågo och hörde; men de rå icke för, att ju bättre de uttryckt sig, desto tydligare se vi andra. »Der kommer mannen fram, der är den stora personligheten»!

Det finnes också i den moderna literaturen en race, som ständigt representerar den sunda uppfattningen i denna sammansmältning af realism och idealism, nämligen den anglosachsiska. I England har man förstått den konsten att se det stora i det lilla, att finna den mest hänryckande poesi i hvardagslifvet, den djupaste tragik i situationer, hvilka förekomma i så godt som alla menniskors lif. Och då de stora engelska författarne lagt sig till hvila, då Thackeray's salt trängt rensande in i nationen och Dickens skänkt henne alla sina lifslefvande personligheter, då gick poesien öfver Atlanten och sköt nya, friska skott i den amerikanska jorden. Sådana skalder som Bret Harte, Howells, James junior, Aldrich m. fl. hafva visat oss, att det beständigt finnes en ansenlig del af lifskraft i menniskoslägtet, och att för skaldens blick okända verldar kunna öppna sig i den torftigaste

omgifning. Man kan ju tvista om ord, och det finnes må hända personer, som ovilkorligen vilja kalla sådana skildringar af den hårda verkligheten för realism, hvaremot andra skola se en hög grad af idealism i den poetiska uppfattningen. Saken är den, att de båda sidorna fullkomligt hålla hvarandra i jemvigt. Men sådana blommor af sann poesi kunna blott slå ut från en sund stam. De europeiska samhällena äro i mångt och mycket så blaserade, att yttringarna af deras själslif äfven ofta få ett sjukligt utseende. I Danmark tyckes detta för ögonblicket i hög grad vara händelsen.

Författaren till föreliggande roman, »Niels Lyhne», hyllar i sin riktning det unga Danmarks tendens, realismen i och för sig. I sin stil har han, hvad italienarne kalla »*la lingua sciolta*». Ord fattas honom aldrig, och när de fattas honom, tillagar han sjelf i hast nya, svarande mot den föreställning, han vill uttrycka, och han skapar på detta sätt en hel hop precisa, briljanta uttryck, ofta också en del fantastiska och dunkla. Han är en afgjord kolorist, han älskar färger, reflexer, ljusverkningar af alla slag, och då han icke kan begagna pensel och färger, så tager han igen skadan genom att med sina ord framkalla det färgspel, som leker för hans ögon och glindrar, som om han såg hela verlden genom kulört glas.

Han är en stor virtuos, — en af dem, som icke nöja sig med den stora tonen i violinen och det sanna i föredraget, utan som kunna slå drillar fram- och baklänges, spela på två strängar och så högt uppe, att tonen icke längre är ton, utan blott ett pip. Alla dessa konster, som de store mästarne försmå, men som alltid en hel skara virtuoser har på sin répertoire, och som äfven den stora allmänheten mest applåderar, — alla dessa konster kan han på sina fem fingrar.

Om denna virtuositet måste man först tala, emedan den egentligen är hufvudsaken i hans talang. Han kan måla en hud med alla dess rynkor, vårtor, prickar och skönhetsfläckar, men man får icke söka någon personlighet bakom den. Personligheten intresserar honom icke, eller han har intet anlag att skapa den.

När man genomläst denna hans roman, frågar man ovilkorligen sig sjelf: »hvad menar han med det hela?» Något slags andligt eller konstnärligt sammanhang finnes ej i detta arbete. Det är en lös sammanfogning af en mängd scener, som gifva anledning till en hel hop kulörta belysningar; der uppdyker den ena efter den andra af en mängd personer, som sedan igen spårlöst försvinna, men utan något rimligt sammanhang i det hela. I en liten novell kan sådant gå an, der allting går ut på att skildra koncentrerade situationer; men i en utförd roman kan man for-

dra något annat än en tillfällig hoplimning af bokens olika perioder.

Om man från de svaga och otydliga konturerna af de personer, som skildras, skall gissa sig till författarens mening med sitt arbete, så förefaller det väl, som om boken skulle vara en tendensbok, ett slags puff för ateismen. Imellertid är denna sak behandlad så ytligt och så alldeles som en bisak, att man icke riktigt vågar säga, om det varit något allvar med förförfattarens afsigt.

Bokens hjelte är född af en svärmisk moder och en prosaisk fader. Vid tolf års ålder förälskar han sig i en tant, det vill säga, han angripes af det första anfallet af en sinlighet, hvilken sedan under hela hans lif förblifver den enda sida af kärlekens väsen, som han har någon känsla för. Då tanten håller på att dö, beder gossen Vår Herre att frälsa henne, och då detta icke sker, utsås det första fröet till ateism i hans själ. Der ligger det nu i godt förvar, och man hör ingenting vidare derom, medan han gör sin kur för en ung enka i Kjöbenhavn, som dock i sista ögonblicket halkar honom ur händerna.

Under tiden hafva hans moder och fader dött, och han har gjort sin moder den sonliga tjensten att följa henne till Schweiz och begrafva henne der. Han har försäkrat sin moder, att han är poet, men man hör hvarken något om, att han arbetar med denna sin talang, eller att han för resten gör något annat. En julafton kommer han derpå helt tillfälligt tillsammans med en doktor; de samtala om, huru ateismens »heliga sanning» skall ställa helt andra fordringar på menskligheten, än hvad kristendomen gjort, och man får då ett slags upplysning om, att Niels Lyhne vill kämpa för denna »heliga sanning».

Detta sätter han nu i verket genom att förälska sig, men tämligen flyktigt, såsom alltid, när han blir kär, i en flicka från Jylland, hvilken snart derpå gifter sig med hans barndomsvän, som är målare. Det är nu en smula otrefligt för Niels under någon tid, och han går och väntar på, att »something will turn up». Lyckligtvis blir han kär i sin väns hustru, då de träffas igen, det vill säga han blir sinligt betagen i henne och förför henne, och sedan lefva de ett muntert cyniskt lif midt under mannens ögon. Då målaren imellertid helt plötsligt dör, blir Niels Lyhne med förakt bortvisad af den ångrande hustrun, och så är det lika tråkigt igen.

En tid bortåt hör man hvarken något till hans höga ateistiska syften eller hans poetiska begåfning; men då imponerar han ett, tu, tre på en helt ung flicka, som gifter sig med honom. Hon lyssnar med hänryckning till denne sin »elskede Mesters» ord och blir lika omfattande i sina idéer som han. Då

hon imellertid plötsligt blir dödssjuk, känner hon sig orolig och börjar få igen sina gamla fixa idéer om, att menniskan har en själ och icke blott en kropp med hud öfver, och hon ser kallsinnigt på Niels, när hon dör.

Nu lefver han sålunda ensam med sina stora sanningar och sin lille son, men gossen dör också. Niels har i ångestens ögonblick den svagheten att bedja Gud om barnets lif, liksom i sin ungdom om tantens, och då underverket icke inträffar, blir han dels förnärmad på Vår Herre, dels full af förakt för sig sjelf, emedan han på ett så jämmerligt sätt svikit sina stora idéer. Han går då i krig som frivillig, blir skjuten och visar den för hans karakterslöshet högst oväntade konseqvensen att dö som ateist.

Hvilken verldsåskådning en författare eller en vanlig menniska har, är ju hans eller hennes ensak, och hvarje ärlig själ tager väl hatten af för den, som genom kamp och strid och sjelfförsakelse kommit till en fast öfvertygelse, låt också denna vara aldrig så hopplös och dyster; men i sådana saker fordras allvar, om man skall hafva vördnad eller aktning för personen. Den unge man, som här i boken framställes såsom en rekommendation för författarens egen lifsåskådning, är en mycket ytlig person. Han är obetydlig och sinlig — det är egentligen det enda, man vet om honom, och det är tvenne egenskaper, som förenade icke kunna väcka någon menniskas deltagande.

Sina meningar och åsigter — öfvertygelse och tro kan man icke kalla dem — har han antagit på samma sätt som man upptager en annan kuriositet, som fallit en i ögonen, och egentligen kan han ingenting annat än prata derom. I det hela hafva alla personerna i boken ett makalöst munläder. Men hvad gör han under hela sitt lif? Visar han en enda gång, hvad hans idéer duga till? Ja, ej en gång så mycket, men visar han någonsin en glimt af en allmänt mensklig känsla, utom då han i sin barndom har ett slags svärmeri för sin vän Erik? Kamp arbete, allvar, djup — allt sådant tyckes vara begrepp, som hvarken han eller någon af hans omgifning har den minsta aning om.

Om ändå hans dåliga handlingar vore följder af någon verklig passion, af något starkt i hans själ, hvars väldiga naturmakt kastade alla lagar, all hänsyn till heder och ära öfver ända, men långt derifrån! Han har egentligen aldrig älskat någon, hvarken enkefru Boye eller Eriks hustru, han eger blott ett ovanligt stort upplag af djurisk sinlighet.

Hans verldsåskådning tyckes lösa saken så, att man aldrig skall kämpa mot någonting. Dit en menniskas lägsta lustar föra henne, dit låter man sig drifvas bort som ruttnadt löf om

hösten, och så pratar man bara under mellanstunderna en smula om »de stora fordringar», som ateismen ställer på menniskan. Om det är författarens mening att framställa denne unge man som en varnande förebild, såsom till exempel Turgenjew gör med sina unga, karakterslösa hjeltar, hvilka han med sannfärdighetens hela förtrytelse sjelf med en spark förpassar ned i afgrunden, — om detta skulle vara hans mening — något, som man dock icke har minsta anledning att tro —, så borde han åtminstone i någon mon hålla oss skadelösa eller glädja oss en smula genom att hos en och annan af bokens personer gifva en liten glimt af något, som kunde väcka vår sympati. För att fortsätta med Turgenjew, denne store, djupsinnige menniskoskildrare, så har han en orubblig tro på, att ärlighet och sanning finnas i vissa menniskors natur och karakter. Hvilken tröst för den myckna uselheten ger han oss icke i sådana lysande företeelser som Vera i »Faust», Gemma i »Vårböljor», Tanja i »Rök»! Ja, det finnes knapt en enda berättelse af honom, huru kolsvart än den bakgrund är, mot hvilken dess figurer röra sig, som icke har att uppvisa någon personlighet, hos hvilken skalden hvilar ut från sitt menniskoförakt och säger: »der sen I, der är ändtligen en menniska!»

Niels Lyhnes författare tyckes anse, att det är i hög grad inskränkt att tro på något godt ibland menniskor; men en sådan herre som till exempel Shakspeare — och om honom tala författarens figurer gerna — var dock, det måste man medgifva, en ganska djupseende ande, och han tillät sig icke allenast att tro på, utan till och med beundra en hel mängd lefvande väsen. Hela den rad af sunda, sanna, ädla qvinnor, som han låter draga förbi som i ett triumftåg, äro icke framkallade af en sjuklig och öfverspänd fantasi. En författare, som aldrig kan skildra något af den godhet och ärlighet, kort sagdt, något af den dygd, som dock finnes på jorden, han måste antingen alls icke tro på den, eller också måste den icke finnas i hans omgifning. Sådana damer som fru Boye, Fenimore och tant Edele i »Niels Lyhne» ,höra, såsom vi hoppas, till undantagen här i verlden. Det är icke englar, man önskar trösta sig med, utan menniskor, menniskor med någon verklig känsla, något verkligt allvar inom sig. Dessa uppsminkade vaxkabinettsdockor, som icke ha en droppe sundt blod i sina ådror, går man helst ur vägen för. Det är, som om man varit i ett rum, der det luktar febersjukt: man vill ha upp fönstren, äfven om den sjuke sjelf icke märker stanken.

Då Niels ligger på sitt yttersta och han dervid tänker på sina medspelande, läses det om honom, att han, »när han tänkte på menniskorna, blef så sjuk i sinnet». Ja, det undrar man

verkligen icke på. En författare har naturligtvis rätt att skildra en fullkomligt intresselös menniska, — han kan skrifva en hel bok, full af intresselösa menniskor; men då har äfven läsaren rätt att icke intressera sig det ringaste för en sådan församling. Och huru vida hela detta sällskap af ohållbara figurer går till Blåkulla eller icke, det kan verkligen göra läsaren alldeles det samma; det finnes icke en enda af dem alla, för hvilken han har någon anledning att hysa den minsta medkänsla.

Likasom menniskorna i denna bok icke ha någon själ — och det är ju detta de icke få hafva —, så har naturen heller ingen sådan. När man erinrar sig, huru till exempel Turgenjew kan väcka hjertats slag i en rörande, innerlig, stor känsla för den allra simplaste natur, emedan han ser den med sin egen stora personlighets ögon, så förblir man iskall inför alla herr Jacobsens virtuosmessiga skildringar af naturens lif. Äfven henne ser man blott på ytan. Tomhet, tomhet, idel tomhet ligger det i hans uppfattning deraf. Hufvudintrycket af hela denna bok är just detta — en gränslös tomhet, en liflös afgrund, öfver hvilken alla »stribede Vellugter» och ljusgröna och rosenröda reflexer förgäfves kasta sitt illusoriska behag.

H. A. N.

C. D. af Wirsén. *Nya dikter.* Stockholm, Seligman & C:i.

Emil von Qvanten. *Dikter,* nya och gamla. Stockholm, Seligman & C:i.

Literärt Album. Tredje årgången. Redigeradt af *Gustaf Meyer.* Stockholm, Lamm.

Dessa torde varit de anmärkningsvärdaste af de poetiska samlingsarbeten, som utkommo till sistliden jul — Nyboms dikter voro nämligen synliga tidigare. I spetsen hafva vi satt *Wirsén*, såsom varande obestridligen en af de förnämste — och må hända den mest populäre — bland våra nu lefvande skalder.

I sitt förra dikthäfte framstod Wirsén hufvudsakligen såsom lofsångare af hemmets fröjder. Bland de två varelser, som alltid måste utgöra de väsentliga föremålen för en sådan lofsång, nämligen makan och barnet, har i nu föreliggande häfte särskildt det senare besjungits i toner, ännu renare och vackrare än förr. I sånger sådana som »Barnet och fogeln» eller »Elfvaåringen» har skalden visat sig sympatiskt berörd af och innerligt förtrogen med barnaverlden och dess i sin naivitet så obeskrifligt tilldragande föreställningskrets. Den halft humoristiska »Storken» är ett litet mästerverk, bland de friskaste Wirsén någonsin skrifvit. Och »Välkommen hem!» är en liten verkligt bländande ljus-

bild, i sin fromma färgprakt nästan liksom en kommentar till något Kristusbarn af Fiesole eller Francesco Francia, i det skalden gjort den högst på trappuppgången stående, af aftonrodnaden strålomgjutne och sin hemvändande fader välkomnande gossen till symbol för Marias son, som skall, »när slägtets aftontimme slår»,

»gloriekrönt oss vinka öfverst från
andeverldens trappa, till sin fred,
medan ändlighetens sol går ned».

Nyss nämda sång berör, som man finner, i Wirséns inre en annan och kanske ännu djupare stämd sträng än hemmets, nämligen religionens; en sträng, som vi måste säga utgör på en gång hans styrka och svaghet. Det sista icke så att fatta, som skulle Wirséns religiositet vara denna hemska askes, som i jordelifvet ser en beckmörk jämmerdal, och vid dess gräns visserligen ljusglimtar men mest sådana från helvetet; tvärt om röjes i »Silléry» en ystert skummande lifsglädje, och i »Hopp», »De dödes dag», »Signe Sohlman» m. fl. uttalar sig en fast och segerviss förtröstan på en all tings förklaring i ett lif efter detta. Men likafullt är det onekligt, att Wirséns diktning ej alldeles saknar beröringspunkter med pietismens verldssmärta och dådlöshet. Från en öken till en jämmerdal är ju steget icke stort, och enligt Wirsén vandrar skalden, lik Hagar, i en öken, der först, sedan hans foster varit nära att dö af qvalm, en frälsande »Öknens källa» uppspringer vid englavingars sus; att denna skildring vill vara allmängiltig, synes af slutorden:

»Men det är lag för skalden än i dag:
Förutan ödemark ej vattendrag!»

En något ensidig uppskattning af kristendomen — oväntad hos en docent i estetik, som blifvit prisad för sin »hellenism» och som låter »Sångarn» ega *trenne* fosterländer: »Thule, Zion och Athen» — uttalar sig i dikten om den sorgbetvingande örten »Nepenthes», som visserligen erkännes spira både på konstens marmorställ, uppför tankens alper och i hemmens trefna tjäll, men hvars rot dock i hvad fall som hälst säges stå vid *korsets* fot. En ännu betänkligare, icke blott ensidig utan verkligt farlig och pietistisk — för att icke säga qvietistisk — verldsåskådning yttrar sig i »Systrarna»:

»*Handling* är den ena: ifrigt vandra
hennes fötter genom snår;
och *Betraktelse* den andra:
vid ett kors hon står» —

i det förf. uppkallar dessa båda med namnen *Martha* och *Maria*, dermed naturligtvis menande att den senare, d. v. s. Betraktel-

sen, skulle ha gjort det bästa valet och vara förmer än Handlingen. Ett sådant upphöjande af menniskans teoretiska verksamhet på bekostnad af den praktiska kan svårligen vara enligt med en sund etik, och kan väl ej häller ha varit Kristi mening i hans bekanta yttrande till Maria. Den rätta bibelexegesen torde fast mer vara den, att Mästaren velat framhålla, icke betraktelsen framför handlingen, utan den *andliga* sysselsättningen framför det *materiella* bestyret, en motsats, som icke klart framgår hos Wirsén, hvilken för öfrigt synes oss ha förvexlat Maria och Martha med Rachel och Lea hos Dante: »Lei lo vedere e me l'ovrare appaga» (Purgatorio XXVII, 108).

Må hända har emellertid förf. icke ment så allvarsamt med denna qvietism; åtminstone låter den sig svårligen förena med de rätt handlingskraftiga uppropen i »Två svärd» och »Prolog». Visserligen har den förra af dessa dikter ej fullt den rätta stålklangen. Den stämma, som älskar »sången om undergången mer än segersången» (»Förkärlek»), är för vek till att rätt tolka det blodiga vredens och smärtans skri, som gick ur alla fosterländska bröst vid underrättelsen om den nesliga försvarsvägran i Andra kammaren den 24 april 1877. Dertill hade fordrats ingenting mindre än en Tyrtäos' klubba i förening med en Juvenalis' dolk, dertill hade med ett ord fordrats helt andra lyror än Wirséns, Bäckströms och Fjalars. Ty värr var dock »pansar»-sångaren död, och ej häller lefde den manliga ande, som visste sjunga så,

»att hafvets bölja blefve varm,
och bergen skälfde utaf harm,
af vrede himlen brann:
att björnen röt på enslig stråt,
och ängen badade i gråt,
och bäcken under suckar rann!» — —

Men i alla fall: med all dess matthet kunna välmening, patriotism och indignation icke frånkännas dikten »Två svärd», och tanken att försvarets klinga byttes ut mot tvedrägtens är dess värre lika sann som den är poetiskt uttryckt. Hur står nu emellertid »Betraktelsens» logik tillsammans med denna indignation? Och hur står den tillsammans med följande kraftiga och allvarliga Kassandravarning ur prologen till sällskapsspektaklen för skandinavisk-etnografiska samlingen:

»Ty hvad är innerst all vår sträfvans syftning?
Att ge det fosterländska sinnet lyftning
och mota faror, hvilka dock följt med
vår sköna, gyllne, sextiåra fred,

och dåsighetens slapphetssömn förjaga
med bild af forntidslif och forntidssaga.
Ack, det är kanske redan elfte timmen,
fast I det anen ej och ej förnimmen!» —?

Skalden blir oss skyldig svaret på vår fråga.

Vi råkade nämna ordet hellenism, en egenskap, som man ej sällan hör tilldelas Wirsén. Vi måste tillstå, att vi ej förmått upptäcka densamma. Det harmoniska, friska, positiva och obrutna, som man plägar fatta under detta begrepp, är honom tvärt om i allmänhet främmande, och han hör i grunden till de brutna skaldenaturerna, aflägset erinrande om Stagnelius, den han äfven i språkets fulltoniga musik kommer närmast. Det är icke ur det grekiska tidehvarfvet han med förkärlek hemtar sina antika ämnen, det är ur det romerska efter kristendomens brytning (»På Capri», »Aster»), och hos Böttigers sångmö framhåller han visserligen den attiska profilen, men ännu starkare det »urbana» draget. I hans prisande af lefnadsnjutningen ligger ock stundom något romerskt raffineradt och elegant, och Flaccus står honom onekligen närmare än Anakreon. Af samma skäl måste vi bland de båda sagorna sätta den djupt rörande och vemodigt sköna »Aster» högre än »Trollspöt», hvilken med all sin praktfulla poesi och sitt tjusande sjelfsvåld icke synes oss ega den riktigt naiva, italienska färgen. Sinligheten är dertill alt för skygg och förfinad, icke så tveklös, munter och urkraftig som hos »Orlandos skald», den förf. förgäfves anropar, ty Ariosto har för visso icke ansett sig behöfva göra ett slags ursäkt som denna:

»Jag trott naturens lätta sjelfsvåld vara
det samma som naturens oskuld bara» —

ej ens för långt värre nuditeter (se t. ex. Orlando furioso, VII; VIII, X m. fl.). Det vackraste i Trollspöt är skildringen af de älskandes flykt. Med denna borde emellertid sagan vara slut, tillägget om den anstolta farmodern är en episod af helt annan färg, som stör kompositionens helgjutenhet.

Betecknande för den nyss nämda skyggheten hos Wirsén är att han ur »Skyddsmagt» uteslutit en strof (nr 4), som ännu förekom i Literärt album af år 1877, der dikten först offentliggjordes, och som väl försvarar sin plats trots sin lätt sinliga erotik. Sällan låter han sig gå i en så positiv lefnadslust som i den redan nämda »Silléry», hvilken emellertid just derför hör bland de mest friska och fullgångna.

Vi äro medvetna om att här ofvan hafva öfver Wirséns skaldekynne uttalat ett omdöme, som i åtskilligt afviker från de annars af pressen officielt hallstämplade, men som icke dess mindre med säkerhet delas af många. Derom torde åter alla vara

ense, att Wirsén, ehuru ingalunda oberörd af både klassisk idealitet och modern realism, likväl i grund och botten är en romantiker; endast en sådan kunde skapa sådana underbara, mystiskt sagolika mästerverk som »Merlin» eller »Pelarskogen i San Paolo». Likaså äro vi eniga med öfrige granskare derom, att hans religiositet — ehuru enligt hvad vi uppvisat icke fri från ett betänkligt drag af pietism — är så långt ifrån hvarje sekterisk och fariseisk egenrättfärdighet och ofördragsamhet, att han fast mer i sitt »Deltagande» träffat både kristligheten och humaniteten i deras innersta hjertrot och skönaste föreningspunkt. Men ej blott med den botfärdiga Magdalena sympatiserar han, utan äfven med de sublima, sönderslitna andar, hvilka burit på menskligbetens högsta ideer: se den vackra runan öfver Rousseau och Byron i »Clarens».

* *
*

Om Wirsén är romantiker, så gäller detta om *Emil v. Qvanten* i ännu högre grad. Denne är ock mindre reflekterad och mera barnsligt naiv samt mera centrallyriker än den förre. Om han dermed på samma gång varder mindre objektiv konstnär och troligen icke skulle kunna mejsla sagor sådana som »Aster» eller »Merlin», så gör han å andra sidan ett mera friskt och omedelbart intryck, endast stundom stördt af någon liten uppskrufning eller af sentimentala sötsaker sådana som dessa:

»Jag lyss till mitt hjerta: det susar
och blommar och frågar: hvar är hon?
Det spelar och suckar och brusar
och böljar och vågar: hvar är hon?»

Vår oförgripliga tro är att numera dylik poesi hör till det föråldrade nyromantiska skillingstrycket, som ej borde få plats i en i det hela så homogen och vacker samling. Öfver hufvud måste vi anse, att en noggrannare sofring af denna diktsamling bort företagas, hvarvid lämpligen hade bortfallit dels rent obetydliga tillfällighetsstycken sådana som »Huss på bålet», »Till Lars Stenbäck», »Till Louise Michaeli», hvilka svårligen med fog försvara sitt anspråk på sidofyllnad, dels äfven, såsom antyddes, en del ungdomsdikter som allt för mycket röra sig i nu för tiden barslitna, ehuru kanske på 40-talet ännu jämförelsevis fraîcha rustningar ur nyromantikens arsenal af loci communes. Till de senare räkna vi stycken som »Morgondikt», »Aftonsaga», »Aftontoner», med sitt stereotypa brudpar af ros och fjäril, eller sådana som »Frågor», »Ljuflig oro», »Rikedom», med sin ej mindre stereotypa bildkrets af vind, våg och stjerna. Just emedan dylika äro ett fåtal, hade det ej bort vara mycket påkostande för skalden att

genom deras strykande göra ett offer af sin faderskärlek. Ännu så sent som 1879 framskymtar emellertid förf:s romantiska terminologi då han i en för öfrigt vacker och realistiskt hållen dikt om »Våra hem» uttrycker sig sålunda: »der pressas kring din hals en snöhvit arm Uti ditt hem». Nog kan väl ett nordiskt hem ega både frid och poesi utan att den famnande armen alltid är så hvit som snö?

Men härmed ha vi ock uttömt våra väsentliga anmärkningar, och det är oss ett nöje att erkänna det samlingen innesluter rika skatter af poetisk skönhet. Ungdomsdikterna äro till och med i sitt flertal de bästa och mest omedelbara, hvaremot på de senare decennierna reflexionen helt naturligt tagit öfverhand. I många stycken är ämnet, om ej alldeles nytt, likväl tilltalande genom sin behandling, genom stämningens innerlighet och versens musikaliska melodi, hvilken ej sällan oemotståndligt inbjuder till komposition — hvad ock bekräftas deraf att flere tonsättare begärligt bemäktigat sig Qvantens texter: så t. ex. Pacius och Söderman »Suomis sång», Norman »Eolstoner» o. s. v. Bland dessa tilltalande »stämningar» nämna vi exempelvis »Storm och höst», »Nattsång», »Stjernfallet», »I månens skimmer», »Slummersång», »Polstjernan», »Midsommarsånger», »Flickans julklappar», »Första advent», »Mia Michaeli», »I Kisa». Till cykler äro sammanfattade åtskilliga dikter under de båda rubrikerna »Under en sjukdom» och »Minnen från Kaplandet», hvilka bägge till hvarandra stå i en verksam kontrast af skugga och ljus, af sjuklighet och helsa, den förra utmärkt af en nästan Freseskt blid resignation, den senare fyld af gladare målningar, badande i klar exotisk lokalfärg. »En Alhambrasaga» är vackert berättad; skada, att ämnet är tämligen nött.

Den skönaste sidan i Emil v. Qvantens skaldskap är dock hans manliga och osläckligt brinnande kärlek till sitt fosterland, den »späda systern», den »röfvade kungamön» på hinsidan Bottenhafvet, det oförgätliga land, der

»Ljungen doftar gömd i skogen,
Skogen susar mörk och enslig,
Ensam göken gal på stranden
Af den vida Saimas yta,
Af den vilda insjöns spegel».

Vi tveka icke att räkna till det vackraste, ur ej blott Qvantens egen utan samtidens poesi, sådana dikter som »Suomis sång», »Röster i ödemarken», Suometar», Suomis sång vid Seinen», »I kungens bibliotek», »Tsarevitsch i Sverige», »Den lille», hvilka alla röra sig omkring det kära ämnet, och hvilka ofta komma

Runeberg och Topelius nära. Vi kunna ej neka oss nöjet att anföra följande Sveas ord till tsarens son:

»Sof, tsarens arfving, sof hos mig,
Hos Svea sof i frid!
Ej hämd, ej hat jag bär till dig
Från fordomtima strid.
Pultavas graf och Ehr'nsvärds borg
Mitt hjerta aldrig glömt,
Din ätt mig bragte mången sorg,
Men — ödet har så dömt.

Tro dock ej, ens uti en dröm
Uppå förbund; ty mins,
Oss skiljer seklers breda ström
Och alt hvad heligt fins!
Oss skiljer frihets dyra blod
Och dyster despoti,
Oss skiljer öppet, trofast mod
Och lömskt förräderi!

Sof, tsarens arfving, ej din blund
Hos Svea någon stör;
Kanske att just i denna stund
Din far ett verop hör;
Kanske af dolk vid eget hof
Han hotad är som bäst.
Du är hans närmsta arfving, sof,
Sof lugnt — du är min gäst»!

Ja, så *borde* Svea tala. Sådan bör den fosterlandskänsla se ut, som ej är antingen munväder eller mani, sådan den urnordiska mannadyrd, som öfvar ädelmodig gästfrihet mot en arffiendes ättling, men likafullt *aldrig* låter handen glida slapt ned från svärdfästet. —

En egenhet hos förf. som kulminerar i dikten »Ögonblick», är hans förkärlek för parallellismer. I de stycken, hvilkas form är bildad efter Kalevala eller Runebergs »Idyll och epigram», är denna förkärlek fullt stilistiskt berättigad; eljest gör den stundom intryck af manér. En annan formell anmärkning tillåta vi oss, nämligen mot sången »Narcissus», som bär alt utseende att vilja vara skrifven i sapphiska strofer men i så fall är felaktig, enär i den sapphiska versen daktylen bör stå i tredje foten, men hvarken, såsom i Flemings bekanta melodi till »Integer vitæ», i den första, ej häller, såsom här, i den andra foten.

Samlingen innehåller äfven tvänne praktprof på förf:s prosastil, i det ena (»Hebriderna») kristallklar och liljeren som sjelfva den ödesdigra källan i den tröstlöst vemodiga sagan, i det andra (»Drömmarnes palats») sprakande af en fantastisk fyrverkeriglans, som nästan för tanken tillbaka till Almqvists »De dödas sagor».

* * *

Literärt album har upplefvat sin tredje årgång. Man var något nyfiken på, hvad denna månde innehålla, då de föregående så der tämligen tagit med sig de berömdaste bland våra vittra författare. Men redaktören har visat samma fyndighet i att framdraga mindre — på detta område nämligen — kända pennor, som stundom Svenska akademien visat i uppsökandet af nya ledamöter. Tilläggom emellertid, att valet här i allmänhet varit rätt lyckligt. Ty äfven om man från de båda prestmännen (*F. Grafström* och *Th. Strömberg*), framför alt den först nämde, stundom förnimmer toner, som mera höra hemma i retoriken än i poesien, och äfven om man stundom öfverraskar målaren (*G. v. Rosen*) med en lätt darrning på den hand, som icke för pennan med samma vana som penseln, så ligger dock i deras bidrag tillräckligt af värde för att godt försvara sin plats i ett poetiskt album. Af Grafström framhålla vi i synnerhet »En fattigbegrafning», en bild, tydligen icke tecknad blott å ämbetets vägnar för predikstolen eller personalierna, utan gripen direkt ur verkligheten och uppdragen med osökt värma och kraft. Af Strömberg föredraga vi den förträffligt berättade »1719» framför den mera bredt anlagda »Kung Karl Gustafs gille», som i trots af frisk, ungdomlig flägt och duktiga enskildheter saknar egentlig komposition och historisk illusion, och hvars slutord: »Redan morgonsolens lågor lysa på vår väg — till Bält!» antyda en framsynthet hos Karl Gustaf, som erinrar om den beryktade kriaskrifvarens, hvilken lät Gustaf II Adolfs afskedstal till ständerna börja sålunda: »Då jag nu afreser till Tyskland för att deltaga i trettiåriga kriget — —». G. v. Rosens »Sista dagen» är — såsom man af den fräjdade målaren kunde vänta — i alt hvad det objektiva, yttre, åskådliga beträffar, skildrad med stor styrka, färgglöd och natursanning, under det att det subjektiva, psykologiska ej fullt håller jämna steg med det förra, utan stundom förråder dilettanten.

Säkert ha många läsare med oss häpnat en smula vid åsynen i »Literärt album» af *A. Th. Lysanders* öfverraskande fråga: »Var Luigi Pulci utan gudsfruktan och var hans mening någonsin att komma förargelse å stad?» Om på en slump kanske $^1/_{10}$ af bokens läsare öfver hufvud ens hört Luigi Pulci om-

talas, så har med säkerhet ej mer än 1/10 af nämda tiondel hört honom anklagas för gudlöshet, och äfven bland dem, som det gjort, torde få, om någon, intressera sig för en vetenskaplig specialfråga, så främmande för både vår tids och vårt lands närmaste kulturintressen. Naturligtvis utgör detta ingen anmärkning mot sjelfva uppsatsen — som är lärd och skarpsinnig — men väl mot dess intagande i *denna* bok. Detta är den enda erinran vi ha att göra vid bokens redaktion. — De återstående bidragen äro af *H. Sätherberg*, som utom en tribut åt »Vegas segerfärd» lemnat en af reminiscenser från C. F. Dahlgren och H. C. Andersen sammansatt beskrifning på »Elfvornas midsommarfest», samt *N. P. Ödman*, som med sin väl kända och rättvisligen omtyckta, friska och hjertegoda humor i »Morbror Pelle och hans pojkar» tecknat en bild från ett förgånget patriarkaliskt tidehvarf, hvilken i mycket torde kunna mäta sig med hans namnes, Samuel Ödmanns, berömda »Hogkomster».

A. L.

Redaktionen tillsända tidskrifter:

Nordisk tidskrift, utgifven af Letterstedtska föreningen, red. af O. Montelius, 1881, 1:sta häftet, innehåller: Rydberg, Viktor, Sibyllinerna och Völuspå; Lange, Jul., De nye skulptur-fund i Pergamon; Malmberg, F., Om norra Atlantiska oceanens stormar; Literaturöfversigt; C. R. N., Ny svensk skönliteratur; Piehl, Karl, Om Lägekunsten hos de gamle Egyptere af J. Lieblein; m. m.; Nyutkomna böcker.

Finsk Tidskrift, utgifven af C. G. Estlander, Februari 1881, innehåller: Fredrik Cygnæus †; Finlands ekonomiska tillstånd åren 1856-1865, af E. Schybergson; Gabr. Lagus' senaste skådespel, af W. Bolin; Lejonsprånget, poem af Rafael Hertzberg; Från sjunde himmeln, af P. P.; Om Lönnrots förfarande vid utarbetandet af Kalevala, af O. G.; En postillon d'amour, studie af H—a; I bokhandeln; Öfversigt; Bref från Sverige; Teater; Underrättelser från vetenskapliga och literära samfund; Polemik.

Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif, Tidskrift, utgifven genom J. A. Lundell, 1879 ock 1880, innehåller: L. F. Leffler, Ordet *eld* belyst af de svenska landsmålen; Adolf Noreen, Fårömålets ljudlära; Johan Nordlander, Norrländska husdjursnamn; G. Bn, Folkmelodier; Landsmålsföreningarnes fest i Upsala d. 7 nov. 1879.

Historiskt bibliotek, utgifvet af Carl Silfverstolpe, 1880, tredje häftet, innehåller bland annat: Om Sveriges förhållande till Ryssland under Konung Gustaf IV Adolfs förmyndarestyrelse, af F. J. Bæhrendtz; Ur brefvexlingen mellan Konung Johan III och tsar Ivan Vasilievitj, meddeladt af H. Hjärne; Strödda meddelanden.

Tidskrift för Svenska Näringarne, utgifven af föreningen Svenska arbetets vänner, 1881, 3:dje häftet, innehåller: Från Riksdagen, I; Hurudan är för närvarande vårt lands finansiella ställning, II.

Hemvännen, utg. af Lars Hökerberg, 1881, n:r 1, 2, och 3, innehålla bl. a.; »Godt nytt år», originalteckning af Edv. Forsström; Svarta Lenas historia, af Anna K.; Sveriges-Norges konungafamilj 1881, porträttgrupp af Edv. Forsström; Per Fjellstedt, porträtt med lefnadsteckning af M. F.; I sista stund, af Lea; Något om gamla Konstverks öden och äfventyr, med teckningar; Från en solbelyst ö, resebref af M-i-g; »Ett redskap i Försynens hand», efter Aurétien Scholl; Stockholms vinterbilder, 1881, af Carl Aspelin; Pelle Lindqvist, af Georg Nordensvan.

Djurvännen, red. G. V. Sjöstedt, 1881, n:r 2 och 3, innehålla bl. a: Huru skall man kontrollera hofslagaren; Elgen; Något för söndagsjägare; En hund äktenskapsmäklare; Den arabiska hästen; Kattugglan; Åsnorna i Italien; Om utfärdande af en lag till vivisektionens inskränkning, riksdagsmotion af R. Arfwedson.

Karaktersbilder från Sveriges senaste historia.

1. Georg Adlersparre.

På bostället Hofvermo i Jämtland vid stranden af Mysjön, en åt söder nedträngande vik af Storsjön, föddes Georg Adlersparre den 28 mars 1760. Den som växer upp i Jämtland undgår ej intrycken af den natur, som der omger honom. Öfver allt öppnar sig en fri utsigt öfver kullriga, skogbevuxna höjder med forsande strömmar i dalgångarne, öfver långsträckta sjöar med labyrintiskt slingrande vikar och längst bort öfver barrskogens tunga, mörka massor; öfver alltsammans höja sig majestätiskt vid synkretsens rand de mörkblå, af snöfläckar ibland hvitstrimmiga fjällen, hvilka, ofta på flere mils afstånd, som lätta molnbilder te sig för ögat. Sådan är ock nejden kring Hofvermo, der sjöar, sammanhängande med Storsjön utbreda sig i norr och de väldiga Oviksfjällen höja sig långt bort i vester. Denna natur, som gör menniskan förtrogen med det allvarliga och storslagna, ter sig dock ej hård och frånstötande; sjelfva fjällen äro klädda med gräs och ljung, på åsarnes sluttningar breda sig ljufliga blomsterängar och kring Storsjöns vikar gå täcka, fruktbara stränder. Sjelfva den kalla vinterdagen, då allt glittrar af snö och rimfrost, sprider öfver nejderna ett mildt skimmer af obeskriflig glans. Den tunnsådda befolkningen, här och der sammanträngd i små bylag, lefver isolerad, omgifven af vida obygder, der ödemarkens tystnad råder. Sluten inom sig sjelf, lugn, allvarlig och drömmande, bär den högväxte, kraftigt danade jämtländingen prägeln af en sinnets ro, som ej förspridts i det rörliga menniskolifvets äflan och trängsel. Det

var i en sådan natur, som Georg Adlersparre växte upp, och hans skaplynne bar tydliga aftryck efter den.

Hans fader, öfverstlöjtnanten Kristofersson, hvilken 1757 adlades och då antog namnet Adlersparre, stod i nära förhållande till grefve Erik Brahe, hvilken afrättades 1756, och var invecklad i dennes planer. Frihetstidens ränksmideri med det hat, den bitterhet och de mörka misstankar, som derur föddes, måtte således hafva bredt sin skugga äfven till gossens föräldrahem.

Starka själskrafter söka gerna sitt första utbrott i ett ystert sinnes obändiga öfverdåd. Om sin egen gossålder berättar Adlersparre: »Allt som i mina ögon kunde synas vågsamt var mitt älsklingsnöje: att klifva upp i toppen af de högsta träd, att rida i vall de ostyrigaste hästarne, att vara den förste, som vågade sig ut om vintrarne på den tillfrusna sjön, att brottas med bygdens pojkar, hvilket ej sällan slutade med ganska hårda slag å ömse sidor, voro mina käraste tidsfördrif».

Denna pojkaktighet, af hvilken Adlersparre för öfrigt behöll en god rest qvar hela lifvet igenom, var parad med ett i grunden vekt sinne. »Det var mig omöjligt», yttrar han, »att plåga ett djur eller se det plågas». Gossens vägran att träda en metmask på kroken ådrog honom en tillrättavisning af den stränge fadern och hade till följd ett uppträde, efter hvilket den unge Georg helt tvärt beslöt att från sitt hem rymma öfver norska gränsen. Ensam, endast med några silfverslantar i fickan, gaf han sig i väg till fots på den äfventyrliga resan. Endast med goda ord och öfvertalning lyckades fadern, som upphunnit honom, att afstyra tilltaget. Den veka känsligheten var således redan då hos honom förenad med en viljestyrka, som rufvade på dristiga beslut och förberedt satte oväntade ting i verket.

Tolfårig var han med sin fader på besök i Stockholm 1772, just under de dagar då statshvälfningen pågick. Fadern var belåten med de uppträden han åsåg; på sonen gjorde de ett helt annat intryck. Gustaf III med sin spinkiga gestalt och klemiga, teatraliska hållning syntes honom

mer likna en »dansmästare» än en konung. Han frågade fadern, hvad stort och gagneligt en sådan man nu hade uträttat; svaret blef, att konungen »knäckt sina fiender, de förbannade ständerna och deras kreatur riksråden». På frågan, hvad ständerna voro för folk, svarades att det vore dels personer som blifvit valda till folkombud, emedan de vunnit det allmännas högsta förtroende, dels några sjelfskrifna. »Efter denna förklaring», berättar Adlersparre, »kunde jag omöjligt finna något stort och beundransvärdt i denna Gustaf III:s handling; tvärtom tyckte jag, att konungen skymfat sina bästa undersåtar; jag önskade i min ungdoms öfvermod att tillhöra dessa ständer i hopp att med dem kunna i vår ordning knäcka den usurperande konungen». Så grydde redan här den blifvande oppositionsmannen och »revolutionsmakaren». Han såg den hvita bindeln, nyss för första gången knuten om armen på den nya ordningens försvarare; »aldrig kunde jag föreställa mig», yttrade han sedan, »att jag i en framtid skulle blifva den, som borttog detta kläde».

Fjortonårig skickades han till Upsala att studera. Hans ystra sinne dref honom visserligen i början till deltagande i ungdomens bullrande samqväm och upptåg; men för lifvets allvarliga uppgift fick ungdomsyran vika. År 1775 inträdde han som korporal vid lifregementet, hvars chef hertig Karl då var; han blef qvartermästare, kornett, löjtnant och slutligen ryttmästare. I Gustaf III:s finska krig bevistade han alla fälttågen, men blef på det sista under en expedition till Davidstad tillfångatagen och förd till Moskva på väg till Sibirien, fick dock snart återvända i följd af fredsslutet. Under de sista fälttågen tjente han under G. M. Armfelt, af hvilken han sedan omfattades med stor välvilja. Återkommen (1790) sändes han af konungen till Norge i en af dessa hemliga beskickningar, som hörde till Gustaf III:s intrigspel gentemot detta land; redan då torde tanken på de båda rikenas förening kunnat hos Adlersparre vakna.

Under förmyndareregeringen tjenstgjorde han i början som adjutant hos hertig Karl, till hvilken han vid denna

tid synes stått i nära förhållande; han var på den tiden äfven gerna sedd af den unge konungen, hvilken vid ett tillfälle gjorde sitt kanske enda rimförsök med att ifylla de bouts rimés, som Adlersparre lemnat honom. Armfelts missöde och otrefnaden under Reuterholms styrelse synes emellertid varit anledningen till, att Adlersparre inom kort fick eller tog afsked från sin syssla och från krigstjensten.

Om han än föga kom i tillfälle att skära några lagrar med svärdet, så arbetade han så mycket mera och följdrikare med pennan. Det hörde på den tiden till god ton, att en bildad man skulle i någon mon befatta sig med »vitterheten». Mången, som egde mindre anlag för poesi än Adlersparre, gjorde sig besvär med att efter den franska »smakens» regler hopsätta rimmade utgjutelser, för ingen del bättre än dennes »De två naturerna», hvilket dock af sällskapet Utile Dulci fick priset i täflan med Thorilds »Passionerna»; eller hans visserligen svaga »Försök i skaldekonsten» (Ups. 1784). Ett företräde hade dock Adlersparre framför flere andra: han fann att hans kallelse ej låg åt det hållet.

På den reela verklighetens mark fann han deremot rätta fältet för sitt skriftställeri. Han gaf ett par bidrag till militärlitteraturen, hvilka af kännare mottogos med bifall. Då han afgått ur krigstjensten, slog han sig ned (efter 1793) på det lilla täcka torpet Aludden under Djursholm, besluten att hädanefter egna sig åt litterär verksamhet. Det var dock ingalunda något eremitlif han här förde; till den intelligenta umgängeskrets, som samlades kring honom, hörde Calonius, Tingstadius, Hallenberg, Leopold, Lehnberg och Silfverstolpe. »Filosofen på Aludden» gjorde sig snart vida känd, och hans ord kom att väga tungt.

Det var Adlersparre, som under Gustaf IV Adolfs skuggrädda, frihetsfiendtliga tidehvarf öppnade ett fält för den medborgerliga diskussionen och beredde inträde för den nya tidens ideer. Först utgaf han »Läsning för landtmän», en tidskrift, hvaraf tre häften utkommo under åren 1795 och 1796. Upsatserna voro till stor del hemtade från danskan och berörde ej uteslutande landtmannaämnen;

en frisinnad betraktelse »om uppfostran» väckte redan vederbörandes misshag och torde hafva föranledt ett påföljande förbud mot danska böckers införande i riket; en annan uppsats, lånad från Kant, om »frihet och jämnlikhet» torde ock genom sin titel väckt misstanke om »jakobinism». Mesta uppseende väckte dock den i första häftet införda originalafhandlingen »om borgerlig frihet samt bevis att den ganska väl står att förena med en vidsträckt konungamakt». Den onämnde författaren framställer här i utkast de grundsatser, som Adlersparre under sitt följande lif blef trogen. Det är här ingen »jakobin», som angriper konungamakten; men mot det ämbetsmannaförtryck, som, omgärdadt af privilegiiväsen, slägtrelationer, militarism, skråband och tryncktvång, öfvas bakom konungens rygg och i lagens namn, står redan en stark motståndare rustad till kamp.

Adlersparre fann snart behofvet att utvidga planen för sin tidskrift, så att större plats kunde inrymmas åt ämnen af allmänt medborgerligt innehåll. Från 1797 utkom den derför i större format och under titeln »Läsning i blandade ämnen». Aldrig förut hade i vårt land någon periodisk skrift varit redigerad så väl, efter en så omfattande plan samt öfvat ett så betydligt inflytande som denna. Flere inom litteraturen och i vetenskapen framstående män, isynnerhet A. G. Silfverstolpe, Leopold och Hans Hjerta (Järta) voro medarbetare eller lemnade åtminstone värdefulla bidrag. »From sounds to things» var med rätta mottot på tidskriftens häften, ty syftet var ej teoretiskt, utan praktiskt; det var det nya samhällsskicket, som här förebådades, liksom det var de blifvande 1809 års män, som här framträdde inför allmänheten. Som ledare af detta tidskriftsföretag har i sjelfva verket Adlersparre utfört sin kanske förnämsta lifsgerning.

Tidskriften öppnade sin verksamhet med en märklig afhandling af Adlersparre sjelf »om svenska tryckfriheten». En närmare utredning af detta ämne förklarades nödig på den grund, att svårigheten af urskiljningen vållade missbruk vid rättegångar, vacklande begrepp om lagbrott samt förhetsningar af ett öfverdrifvet tjenstemannanit. De tra-

kasserier, för hvilka skriftställarne voro utsatte, påpekades och ogillades. »Jag påstår», hette det, »att lagarne böra vördas i allt, men främst och heligast i deras stora princip den allmänna tryggheten, att skribenternas trygghet utgör deraf en ganska vigtig del och att det lilla strafflösa sjelfsvåld, hvartill denna trygghet någon gång kunde föranleda, alldeles icke är af den fara för samhället, att man derför skulle behöfva uppoffra en af dess största och nödvändigaste fördelar». Det frimodiga i ton och syfte väckte naturligtvis regeringens höga misshag. Den utlofvade fortsättningen af uppsatsen måste inställas; ja till och med den lilla tryckfrihet, som fanns qvar blef af Gustaf Adolf 1798 helt och hållet borttagen, och den periodiska pressen sattes under hofkansleren Zibets hårda, godtyckliga uppsigt.

Att en tidskrift, som börjat på det sättet, skulle utropas som »jakobinsk», var hvad man kunde vänta. I ett af de följande häftena under året upptog Adlersparre till besvarande frågan »Hvad är jakobinism»? Genom framställning af dennas grundsatser och syftemål bevisar han, att just despoterna sjelfve vore de rätte jakobinerna. I afslutningen yttras, spetsigt nog: »Om derför en storvisir eller mufti skulle i hufvudstaden Constantinopel söka inbilla en okunnig och slafvisk menighet, att sann upplysning och sann medborgerlighet vore jakobinism, behöfde man icke tvifla, att ju den ene eller andre ville derigenom utbreda falska begrepp för att på allmänna välfärdens bekostnad trygga sitt eget välde och befrämja sina egna enskilda fördelar. Detta vore isynnerhet tydligt för en innebyggare i Stockholm, der allmänheten af styrelsens vishet, verkligen (!) njuter friheten att tänka och att meddela sina tankar och af grundlagen njuter rättigheten att sjelf gifva sig lagar och sjelf besluta öfver sin beskattning».

I en uppsats (1799) »om moderation» angifver deremot tidskriften sin egen ställning, som den sansade medborgerlighetens, sjelfständigt pröfvande och lugnt öfvervägande, lika fri från revolutionsyrans lidelse som från lycksökande kryperi för makten. Denna sans vore en egenskap, som de maktegande endast allt för väl behöfva. Derom heter

det: »Genom en besynnerlig nyck hos menniskolynnet finnes sällan moderation, der den främst borde finnas, hos makten och högheten. Kanske ligger orsaken deri, att misstänksamheten gerna följer den förra och fåfängan den senare: den ena en svaghet i förståndet, den andra i hjertat; det är i sin ordning, att svagheten fruktar och att fruktan förföljer».

För den nya verldsåskådning, som öppnades genom Kants filosofi sökte tidskriften i flere artiklar väcka allmänhetens intresse. Äfven detta betraktades som vådligt och revolutionärt. Konungen sjelf lät i Dagligt Allehanda införa en honom af Taube meddelad historia, att konungen af Preussen skulle förbjudit föredragandet af Kants filosofi vid kadettskolan i Berlin med yttrandet, att lärjungarne skulle lära sig »marchera, men icke resonnera». Tidskriften gaf ett svar, både skarpt och qvickt, enligt sägen författadt af Leopold. Bland annat yttrades: »Efter de underrättelser vi redan ega om den preussiske konungens mogna och oförhastade urskillning, hans hat mot allt arbiträrt tanketvång, hans aktning för all rätt och sanning är det en vördnadspligt att ej lättsinnigt tro och lättsinnigt kungöra något, som kunde anses mindre förenligt med dessa underrättelser». Gustaf Adolf sväljde denna gång det beska pillret, ty eget nog uteblef nu något åtal mot tidskriften.

Mot den stela, ortodoxa renlärighet och det kyrkliga tanketvång, som från högre ort varmt omhuldades, uppträdde tidskriften flerfaldiga gånger. Uppsatserna i dylika ämnen voro till största delen författade af A. G. Silfverstolpe, hvilken städse vidhöll upplysningstidehvarfvets uppfattning. Adlersparre, som under sina ungdomsår tillegnat sig den, ändrade sig väl något vid äldre år under intrycket af verldshändelserna och en annan tidsanda, dock aldrig derhän, att han underkände detta sunda menniskoförstånd, hvilket det i en följande tid blef modernt att förkättra och förlöjliga, eller beundrade den lärda konstfärdigheten att inkrångla och förveckla hvad som för oförvillad syn är klart.

I de statsekonomiska frågorna gaf tidskriften inlägg, hvilka af ett följande tidehvarf ej lemnades utan uppmärksamhet. Frihet att välja medlen till sin förkofran utan tvång af monopoliska lagar, af författningars förmynderskap eller förfördelande förmonsrättigheter hade här en förespråkare midt i monopolernas och statsförmynderskapets gyllene tid. I en afhandling om Sveriges skattejord (1799) klandrade Adlersparre upphäfvandet af jordbrukares ursprungliga rätt att inom allmänningen upptaga sjelfständiga hemman, bruksegares gynnande på det jordbrukande folkets bekostnad, de tryckande taxorna och det genom ekonomiska lagar af vederbörande sjelftagna väldet öfver skattejorden. De yrkanden, som gjordes i afhandlingen om »enkel rättvisa och bon sens i Sveriges nuvarande finansangelägenheter» hafva nästan alla i en följande tid uppfylts. Här förordades nämligen: att frigifva bränvinsbränningen, men belägga henne med skatt; att sammanslå bankens och riksgäldskontorets sedelmassor och »tillskapa ett allmänt riksmynt i papper»; samt att göra ett slut på »den af lagarne påbjudna hemlighet, inom hvilken kunskapen om bankens belägenhet ligger undangömd för allmänhetens öga och den likaledes af lagen påbjudna tysthetspligt som revisorer, fullmäktige och ämbetsmän i riksgäldskontoret äro tvungne att iakttaga».

Tidskriftens dristiga uppträdande gjorde, att höga vederbörande i henne fruktande sågo en »läsning i *brännbara* ämnen». Särdeles brännande voro för tillfället de ekonomiska frågorna; i dem kom också tidskriftens utgifvare verkligen »from sounds to things» vid riksdagen 1800, vid hvars början han invaldes i hemliga utskottet. Det var förnämligast mot det officiella hemlighetsmakeriet som oppositionen här uppträdde. Det yrkades, att tillståndet och förvaltningen inom banken och riksgäldskontoret måtte offentliggöras. Vid plenum den 24 mars »bröts för första gången», säger Adlerbeth, »det lugn, som ditintills rådt». Hjerta, Schulzenheim, Skjöldebrand och Adlersparre yttrade sig mot hemlighetsmakeriet och för offentligheten. Då landtmarskalken till slut skilde frågorna åt med förklaring,

att han ämnade proponera om bankens publicitet, men ej tilltrodde sig att göra det i fråga om riksgäldskontoret, blef oron stor. Adlersparre föreslog, att landtmarskalken åtminstone måtte till proposition framställa, huruvida frågan om offentlighet af riksgäldskontorets förvaltning nödvändigt måste tillhöra hemliga utskottet eller icke. Då äfven detta vägrades, afsade han sig sin plats i hemliga utskottet. I följande plenum den 1 april fick landtmarskalken ett nådigt erkännande och oppositionen en onådig skrapa i en skrifvelse från konungen, som »icke förmodat, att frågor skulle väckas, så föga svarande mot H. M:ts rena afsigter och yttrade uppriktighet». Vid Adlersparres afsägelse lät H. M. för tillfället bero, men stadgade tillika för framtiden som ett slags förklaring till 1617 års riksdagsordning, att den, som i hemliga utskottet en gång sitt rum intagit, »icke mă blifva borta och följaktligen detta förtroende sig ej afsäga, utan att hos K. M:t sitt förfall anmäla».

I det uppträde, som tillstäldes vid protokollsjusteringen den 29 maj tog äfven Georg Adlersparre del. Det af pluraliteten i fråga om bevillningen yrkade förbehållet, hvarom landtmarskalken yttrat, att det »förstodes af sig sjelf», hade dock icke blifvit infördt i det protokollsutdrag, hvarmed en deputation af adeln skulle afgå till de ofrälse stånden. Protest mot detta förfarande gjordes af G. Adlersparre, som yttrade: »Jag anhåller, att expeditionen måtte blifva enlig med det i dag justerade protokollet och ej vridas genom någon advokatur». Instämmandet från hans meningsfränders sida blef mer och mer högljudt, och många reste sig upp på sina bänkar. Toll och hans anhängare uppmanade deremot landtmarskalken att »utöfva sin makt att afskicka deputationen». Då landtmarskalken sjelf uttalade sig i samma syfte, steg oväsendet till sin höjd. Det var nu, som Hans Hjerta (från den dagen Hans Järta) sönderref sin pollett och dermed afsade sig adelskapet, hvilket exempel följdes af Schulzenheim (Schulz), Cederström (Classon), Tham (Tamm) och Adelheim. Bröderna Adlersparre, Georg och Axel, gingo ej så långt; de nöjde sig med att afsäga sig vidare deltagande i ridderskapets och adelns

öfverläggningar. Toll torde väl i det hela intet haft mot att få dessa »patrioter» bort från riksdagen, och afsägelserna fingo för tillfället passera.

Det kom snart ett efterspel uti den rättegång, som inför Göta hofrätt anstäldes mot Axel Adlersparre och fem andra oppositionsmän för deras mot landtmarskalken vid riksdagen fälda utlåtelser. Mot Georg Adlersparre och Hans Järta måtte man ej funnit tillräcklig sak eller ock fruktade man att utan bindande skäl antasta dem. Som en följd af Georg Adlersparres uppträdande på riksdagen får väl deremot anses, att hans tidskrift med det följande året måste upphöra. Under året 1802 utgaf han emellertid under titeln »Bihang till läsning i blandade ämnen» några nya afhandlingar, till en del ämnade att intagas i den upphörda tidskriften. Bland dessa var en »om suveränetet», hvilken redan genom sin titel stötte vederbörande för hufvudet, hvarför Bihanget seqvestrerades och fortsättningen af dess utgifvande förbjöds. Adlersparre sökte sedan förgäfves att få utgifva tidskrifter eller tidningar under andra namn.

Han tillbragte sedan några år i filosofiskt lugn och angenämt sällskapslif * dels på Aludden, dels i Stockholm. Med den nu till fäderneslandet återkomne Armfelt synes han hafva återknutit sin forna förbindelse. Denne, som fick sig erbjudet militärbefälet i Finland, skref genast till Adlersparre ett bref (af den 23 mars 1805), deri han erbjöd honom anställning som förste adjutant, men tillika lät honom förstå, hvad det innebar att vara för de maktegande en ingrata persona. »Knappt hade», skref han, »de första momenten af H. M:ts varelse i hufvudstaden lemnat rum åt vanliga intriger och hofkabaler, förrän jag fick underrättelse, att en ämbetsmannaliga förenade sig för att hindra min återkomst till fäderneslandet och isynnerhet, att jag der skulle bekläda ett ämbete, som skulle sätta mig i stånd

* Några bref af honom från denna tid innehafvas af friherrinnan S. Adlersparre. De röra endast det enskilda lifvet, men äro för hans skaplynne betecknande. Flere bref från honom finnas på Kongl. Biblioteket.

att *utmärka hvar och en efter dess förtjenst*». Armfelt, som i Pommern ej varit alldeles främmande för planerna på en statshvälfning, återupptog dem med vanlig äfventyrslust efter sin återkomst till Stockholm, der han snart fann sig försonad med hertig Karl.

Adlersparre hörde till de äkta nordiska naturerna, hos hvilka en lång overksamhets vinterhvila föregår och förbereder en ingripande dådkrafts mäktiga vårflöde. Han kände inom sig islossningens stund inne, ju mer styrelsens oefterrättlighet bragte allt i förvirring och farorna för rikets sjelfbestånd tilltogo. Till sin broder Karl skref han (sannolikt 1807): »Jag bör icke neka, att jag emellanåt önskar mig åter under tjenstemannaoket, icke såsom hade detta i och för sig sjelf några för mig precist lockande retelser, eller som hade jag någon lust att klifva fram på befordringarnes väg; men jag känner med mig, att jag duger till något mera än att lefva blott för mig sjelf.»

Året 1808 kom, och kriget bröt ut både vid östra och vestra gränsen. Armfelt, missnöjd att ej hafva fått befälet i Finland, framkastade för några förtrogna ideen om en statshvälfning i hemlig förbindelse med England, hvars styrelse troddes ej ogerna se svenska regeringsmakten satt i en bättre hand, och Björnstjerna, en af hans förtrogne, meddelade sig i det syftet hemligen med den engelske envoyéen Bathurst. Imellertid fick Armfelt öfverbefälet vid norska gränsen och måste afresa dit. Den gången hindrades han icke af »hofkabalerna» att »utmärka en hvar efter förtjenst». På hertig Karls förord fick Adlersparre anställning som öfverstlöjtnant och öfveradjutant under Armfelts befäl vid vestra armeen, hvars högra fördelning han kom att anföra; den venstra anfördes af K. H. Posse. Till Stockholm kom emellertid (i april), troligen på Bathursts tillskyndelse, ett engelskt ombud, Brown, som inlät sig i förbindelse med personer, hvilkas omhvälfningsplaner han lofvade understödja i sitt fädernesland.

Föga blef under det norska fälttåget att uträtta med en här, spridd i små posteringar utefter den långa vestra gränsen under en chef sådan som Armfelt, i hvars oroliga

hufvud föddes skiftande planer, ständigt korsade af de förvirrade och motsägande befallningarne från högsta ort. Men man fick tillfälle att blicka in i regeringssystemets fullständiga oreda; officerarne sågo med blygsel och harm den ställning hvari de voro försatta; landtvärnets lidanden uppväckte förbittring, och de ökade krigsgärderna mottogos af allmänhetens knot. Sysslolösheten gaf tid till planläggningar och ränksmiderier.

Tanken på statshvälfning låg liksom i luften och ordnade sig småningom till en sammanhängande plan. Om dennas trådar utgingo från någon medelpunkt på Rosersberg, i Stockholm eller i Armfelts högqvarter, eller om de utan inbördes sammanhang knötos här och der i landet, det kommer väl alltid att blifva en hemlighet; har man velat sopa igen spåren efter sig, nog har man kunnat det. Att man hoppades mycket af Adlersparre är emellertid lika naturligt som visst. Som skriftställare var han uppburen af allmänheten och isynnerhet af sina yrkesbröder aktad som ett orakel för sina statsmannainsigter, dem de tillskrefvo honom i öfverdrifvet mått. Man visste ock uppskatta det medborgerliga mod, som han ådagalagt. Sjelfva hans massiva personlighet, med en storslagen ande brytande fram ur tröghetens töcken, hade något anslående, och den tillbakadragenhet, hvari han lefvat, väfde kring honom en nimbus, som gaf mera prestige åt den höga gestalten. Hvad oroliga hufvuden, såsom Armfelt, eller hetsiga viljor, såsom Anckarsvärd, eggade till, det förnam han med skenbar likgiltighet. Ense med dem i *syftet,* var han det icke så i *sättet.* Här lade han i dagen en annan egenskap, rätt väl behöflig, då man skall samverka med brushufvuden. Hans tankes klarhet och hans viljas kraft kände man; hvad man icke kände och hvarken då eller sedan till sitt rätta värde bedömt, var denna metodiska försigtighet, hvilken i spelet ej framflyttar en enda pjes, utan att den är garderad, och ej skrider till angrepp förr, än det kan ske med samlad, öfverväldigande styrka. Om landets ställning och räddningsmedlen mottog han bref, men skref sällan och begärde tillbaka hvad han skrifvit; muntligt rådgjorde han

derom, men icke med två på en gång närvarande personer. Men så samlade han dock stilla molntapparne ihop till en stormsky.

Förtretad öfver, att en del af vestra armeen bortkommenderats söderut, höll Armfelt i slutet af maj 1808 med Adlersparre och den nyutnämnde befälhafvaren för venstra fördelningen, K. H. Posse ett sammanträde i Vestra Ed, der vigtiga aftal synas hafva blifvit gjorda. I juni återvände Brown från Stockholm på en lång omväg öfver Vermland och Bohuslän till England, der han ämnade för ministrarne framlägga de i Stockholm uppgjorda förslagen, hvilka gingo ut på att afsätta Gustaf Adolf, välja hertig Karl till konung och hertigen af Glocester till tronföljare. På Gustafsvik sammanträffade han med Adlersparre, i Strömstad antagligen med Armfelt. Den 17 juni sammanträdde Armfelt i Næsby med Adlersparre och Posse, hvilka rådde att dröja tills man fått stillestånd med norrmännen samt inhemtat besked från de engelska ministrarne. Att de voro för hertigens af Glocester tronföljareval och med allvar räknade på någon engelsk hjelp, är emellertid knappt troligt.

De svenska revolutionsplanerna sträckte emellertid sina verkningar äfven till Norge och Danmark. Grefve Vedel Jarlsberg, som ville bereda åt sitt fädernesland en fri författning efter engelskt mönster och återställa föreningen mellan Skandinaviens riken, hoppades att en blifvande statshvälfning i Sverige kunde bana vägen till detta mål: det kunde ju vara tänkbart att Fredrik VI, om han valdes till tronföljare i Sverige och utnämnde prins Kristian af Augustenburg till vice konung i Norge, med tiden kunde gifva verklighet åt dessa önskemål. Prins Kristian var tidigt inne i dessa syften och derför villig till det stillestånd som var behöfligt, om anslagen skulle kunna komma till utförande. Han mottog (i juli) ett bref från Armfelt, som antydde, att kriget »skulle kunna slutas, i den händelse man lyckades förstå hvarandra» samt anmälte, att han till prinsen afsändt Posse, hvilken skulle gifva förslag »af vigt för närvarande ögonblick». Några dagar derefter

mottogs Posse af prinsen på Hafslund (28 juli). »Ett stillestånd eger rum de facto, och det synes mig vara nog», yttrade prinsen, som äfven lät förstå, att han ansåg kriget opolitiskt. Armfelt som ej kunde till sin rapport bilägga handlingarne hvarken i original eller kopia och som väl äfven börjat ådraga sig misstankar, blef nu (i augusti) återkallad från sitt öfverbefäl och tillsagd att uppehålla sig på sin landtegendom. Bror Cederström, som ej var invigd i statshvälfningsplanerna, blef hans efterträdare, och Adlersparre erhöll ett vidsträcktare befäl öfver högra fördelningen. Vid denna tid sammanträffade han med Posse på Svarteborg i Bohuslän, der den senare berättade om mötet i Hafslund och derid yttrade om prins Kristian: »En sådan prins är det som vi behöfva!» De ordens verkan på Adlersparre förfelades icke.

Den degradering, som konungen (i oktober) ådömde gardesregementena, väckte bland dessas officerare och soldater en oerhörd förbittring. Majoren Karl Henrik Anckarsvärd, hvilken då tjenstgjorde vid vestra armén, blef den som häftigast uppmanade Adlersparre att ofördröjligen bryta löst, ehuru Adlersparre, ännu obenägen att för nära inviga denne i hvad som förehades, länge mottog framställningarne med skenbar köld. På Åland kommo af samma anledning trupperna rent af i upprorstillstånd, och bland officerarne i Stockholm var Jakob Cederström den, som hetsigast trådde efter hämnd och förmådde likasinnade till en sammansvärjning.

I september hade konungen sändt Borgenstjerna med fredsförslag till Köpenhamn och befalt Cederström att med prinsen af Augustenburg underhandla om stillestånd. Medan Borgenstjerna i Köpenhamn fick svaret, att danske konungen hvarken ville ingå enskild fred eller ens enskildt stillestånd, fick underhandlingen på norska sidan ett alldeles motsatt resultat. Adlersparre, som på Cederströms uppdrag framstälde förslaget i bref till general Staffelt, fick (13 okt.) till svar, att prinsen på vissa vilkor gaf bifall till stilleståndet. Gustaf Adolf fann denna motsägelse svår att lösa, hvarför han befalde Cederström att anhålla om med-

delande af den fullmakt enligt hvilken prinsen handlade. Prinsens svar blef, att han vore »berättigad försäkra, att de vilkor, om hvilka man blefve öfverens, skulle å hans sida uppfyllas». Cederström afsände nu (i slutet af november) Posse, försedd med fullmakt till trakten af Svinesund, der prinsen uppehöll sig.

På vägen uppsöktes Posse af Adlersparre, hvilken träffade honom mellan Uddevalla och Strömstad. De stego ur sina vagnar och gingo ett stycke på sidan om vägen i en upplöjd, smutsig åker, medan bådas staber stannade vid vagnarne. De bestämde sig nu för att åt prins Kristian söka bereda tronföljden i Sverige, hvars förening med Norge de redan väntade sig som en följd deraf. Adlersparre lofvade att söka utforska, hvad framgång dessa åsigter kunde påräkna hos de sammansvurne i hufvudstaden, hvilka möjligen ännu fasthöllo vid prinsen af Glocester, ehuru något besked från England ej ännu erhållits. Posses följande underhandling med prinsens adjutant Darre ledde efterhand till det stillestånd, som den 2 december ingicks mellan de båda generalbefälhafvarne vid vestra gränsen. Adlersparre kallades nu med Cederström till Stockholm för att med konungen öfverlägga om det tillämnade nya fälttåget, men denna resa var honom nu ingalunda läglig. Han tillstälde derför så, att hans vagn stjelpte några timmars väg från Sofielund, der han hade sitt högqvarter, och föregaf ett af detta missöde härledt sjukdomsfall som skäl för sitt uteblifvande och begärde sitt afsked.

Vid jultiden fick Adlersparre från Stockholm ett bref, som meddelade underrättelse om den mellan Napoleon och Alexander på mötet i Erfurt ingångna öfverenskommelsen, hvilken påstods gå ut på att dela Sverige mellan Danmark och Ryssland. »Fåfängt är», säger han sjelf, »att beskrifva hvad jag inom mig kände i dessa ögonblick; jag ville gråta som ett barn, men kunde dock ej få fram en tår». Beslutet att raskt handla bragtes med ens till mognad. Tidigt följande morgon for han till Karl Anckarsvärd, hvilken då vistades på Ulriksdal i Köla socken, och förklarade sig nu »beredd till allt». De sista dagarne af året 1808 afgick

Karl Anckarsvärd till Åmål för att åt uppresningen vinna det deromkring förlagda Dalregimentet, och hans broder August for till Karlstad i samma uppdrag till der i orten varande trupper. På båda ställena lyckades det väl, och trupperna afvaktade endast signal till uppbrott mot hufvudstaden, hvarest de sammansvurne dock dessförinnan borde bemäktiga sig konungens person.

Karl Anckarsvärd återförde med sig en helsning från Posse, att denne önskade möta Adlersparre den 9 januari 1809 på Ökne gästgifvaregård. Redan aftonen förut anlände Adlersparre till mötesplatsen. Han inläste sig genast i ett rum och, i brist på annat papper, utref han ur dagboken några blad, på hvilka han i vermländska fördelningens namn skref denna ryktbara proklamation, som kom att utgöra hans revolutionsmanifest. Följande dagen, då Posse anländt, uppgjordes planen för den blifvande uppresningen. De beslöto att afvakta det förspel, som borde uppföras af de sammansvurne i Stockholm och under tiden genom kurirer besörja meddelanden sins emellan.

Några dagar efter mötet med Posse reste Adlersparre till Karlstad, som var bestämdt till insurrektionens högqvarter och utgångspunkt. Han förblef sedan der under ständigt nya förevändningar, då han icke hade någon tjenstebefattning på stället. Officerare från flere regimenten, bland hvilka afsigten var känd, kommo och betygade sin beredvillighet. Å andra sidan förnummos äfven misstankar, och man märkte, att planerna började genomskådas äfven af sådana som ej gillade dem. Allt var nu emellertid inom kort förberedt; »vi voro», skref Adlersparre, »lika färdiga i slutet af januari, som sedan vid det verkliga uppbrottet». Till hufvudstaden afgick Karl Anckarsvärd för att »underrätta vissa personer af vigt» om det förestående uppbrottet samt hemta kunskap om utgången af den förberedande kupp, som der skulle företagas.

Revolutionsvännerna i Stockholm utgjordes dels af militärer, dels af civila tjenstemän; för de förre var Jakob Cederström hufvudmannen, på de senare öfvade Hans Järta ett stort inflytande; de förre ville en handling af militäriskt

våld, de senare ville helst vinna ändamålet utan militärisk inblandning. I december 1808 var uppgjord en plan att tillfångataga konungen i Hagaparken och bortföra honom till Gefle, der Skjöldebrand stod med sin fördelning, eller till Åland. Ett annat förslag var, att Armfelt, som befann sig på Nynäs i Södermanland, skulle sätta sig i spetsen för de uppproriske trupperna på Åland och med dem tåga till Stockholm. Troligen omintetgjordes dessa planer genom de civiles motstånd och Armfelts tvekan. I början af januari 1809 anlände Adlercreutz, om hvars biträde man tidigt, men till utseendet länge fruktlöst, sökte förvissa sig. Den 25 januari hölls sammankomsten på Mon Bijou, der man enades om planen att på vägen mellan Haga och Stockholm gripa konungen samt derefter bortföra honom till Vaxholm. Så långt var man kommen, då Anckarsvärd anlände till hufvudstaden; på tillskyndelse af Järta, som ej ville samverka med Adlersparre, gick äfven nu planen om intet. Den 3 febr. anlände Skjöldebrand incognito till Stockholm för att bringa företaget till utförande; den 5 febr. öfverenskom han med de öfriga sammansvurne officerarne på Beckers värdshus, att de 3 dagar derefter skulle gripa den förbi samma ställe passerande konungen och föra honom till Vaxholm; kändt är, huru äfven denna plan omintetgjordes af Hans Järta. Men vid middagen den 8 febr. yttrade Anckarsvärd om vestra arméen: *»Den skall ändå marschera»*. Genom bref underrättade han emellertid Adlersparre om de svikna förväntningarne samt afreste derpå från Stockholm, sedan han dock dess förinnan utverkat löfte om Adlercreutz' medverkan.

Efter inhändigandet af Anckarsvärds bref sammankallade Adlersparre genast officerarne, hvilka, långt ifrån att modfällas, tvärtom betygade sin glädje, att fäderneslandets räddning nu skulle blifva endast *deras* verk. Sjelf bar han dock oro inom sig, då blodsutgjutelse nu knappt syntes kunna undvikas. Uppbrottet bestämdes till den 6 och 7 mars. Den 5 mars anlände Anckarsvärd, medförande underrättelse om sitt samtal med Adlercreutz, till hvilken man

nu ytterligare sände en kurir med uppmaning att ej låta konungen undkomma. Följande dagen intågade trupperna i Karlstad, hvarifrån sedan uppbrottet egde rum.

Konungen som af Stedingk underrättats om vestra armeens uppbrott, ämnade afresa till Skåne. Järta och Cederström afsände derföre ett ilbud till Adlersparre med uppmaning att påskynda marschen. Han anträffades den 11 mars, åkande i sin vagn med Anckarsvärd, vid Sunds herregård mellan Vermland och Nerike. Adlersparre, uppbragt öfver misslyckandet i Stockholm och orolig för den blodsutgjutelse, som kunde följa, gaf åt budbäraren det föga tröstande svaret: »Helsa Hans Järta, att det svenska blod, som varder rinnande, det varder rinnande öfver hans hufvud». Följande dagen inryckte truppen i Örebro, hvarifrån landssekreteraren Cassel beredde sig tillfälle att genast afsända ett ilbud med rapport derom till Stockholm. Hvad verkan detta budskap der gjorde och huru Adlercreutz genom sin dristiga »hemgång» satte konungen ur stånd både att afresa och regera, är väl kändt.

Den 13 mars 1809, en vändpunkt i Sveriges historia, blef äfven en vändpunkt i förhållandet mellan Adlersparre och revolutionsherrarne i Stockholm. I fråga om konungens aflägsnande hade de alla varit öfverens, men sedan skildes tvärt vägarne. Stockholmsherrarne ville med detta aflägsnande rädda ämbetsmannaväldet och skaffa upprättelse åt gardesmilitärerne; de ville få eller inga förändringar och hade föga emot, att det gamla systemet fortlefde under prins Gustafs namn. Men det var just hela det gamla regeringssättet, ämbetsmannaväldet och klassföreträdena, som Adlersparre ville i grund nedbryta; han hade uttalat sig i dylik anda på en tid, då det var vådligare att förtäckt säga sådant, än nu att öppet sätta det i verket. Dessa ämbetsmän, mera begåfvade med intrigsinne än med dådkraft, hade i handlingens stund kommit till korta. Endast af det skälet hade de till sist, ehuru motvilligt, sökt ryggstöd hos vestra arméen, liksom de ock af det skälet litat till Adlercreutz arm och sedan stälde sig under dennes skydd. Ad-

lercreutz, som nu ledde hertigen, höll också framgent sin beskyddande hand öfver dem.

Genom en order, utfärdad redan den 13 mars och kontrasignerad af Adlercreutz, befalde hertigen Adlersparre att med blott hälften af sin styrka komma till Stockholm. Samma dag upprättades en konselj, till största delen bestående af det gamla regeringssystemets män och den följande utskrefs kallelse till folkombuden att *ståndsvis* infinna sig. Reträtten från Åland, stilleståndsförhandling med ryssarne och affärdande af sändebud till Napoleon ombesörjdes samma dagar. I allt röjer sig en feberaktig brådska att förekomma »revolutionsmakarens» inblandning. Natten till den 14 mars mottog Adlersparre i Vesterås hertigens order. Men han var ej sinnad att låta tränga sig undan. Under hans ledning hade uppresningen samlat sina små bäckar till en stark vårflod, hvilken nu mäktigt bröt fram, utan att akta några fördämningar. »Vi erkänna inga andra order än vår chefs», förklarade hans officerare, och på de orden fortsatte han med samlad styrka beslutsamt marschen mot hufvudstaden. Han fick ny skrifvelse från hertigen och Adlercreutz med uppmaning att ensam begifva sig till Stockholm för att deltaga i vigtiga rådplägningar samt låta sina trupper stanna ett stycke utanför staden. I Grans gästgifvargård meddelades denna skrifvelse till officerarne, som genast förklarade, att arméen skulle med sin chef oskingrad intåga uti Stockholm. Nu uppsatte han till riksföreståndaren ett bref, deri han rent ut förklarade, att trupperna skulle inrycka för att skydda riksdagens frihet och att endast i deras samlade styrka funnes trygghet, så länge »de forna konseljledamöterna ännu voro qvar i affärerna och polisen var i samma händer som förut». I Stockholm väckte denna skrifvelse både fruktan och harm: Ehrenheim, Stedingk och Klingspor, som funno sig mest hotade, sökte beskydd hos Adlercreutz, hvilken, lågande af förtrytelse, lofvade dem sitt hägn. Hertigen gaf på brefvet det svar, att han heldre än att börja någon förföljelse mot redliga statens tjenare, ville nedlägga sin värdighet och draga sig tillbaka i det enskilda lifvet. »Adlercreutz», heter det i en anteck-

ning från denna tid, »var grufligt uppbragt, de öfrige grufligt rädda, och man väntade nästan, att utgången skulle blifva krig på Stockholms gator».

Adlersparre hade redan erhållit hertigens svar då han (den 18 mars) anlände till Tibble. Stora tankar rörde sig i hans sinne. De hinder, som reste sig mot hans syften sökte han på annan väg kringgå genom att vinna hertigen på sin sida. För det ändamålet tog han ett dristigt steg genom att erbjuda denne kronan, hvilken han i detta ögonblick kände sig stark nog att kunna bortskänka. Han afsände (den 20) till hertigen ett undfallande bref, deri han förklarade sig på intet sätt vilja lägga band på dennes vilja; dagen derpå afsände han Anckarsvärd med en promemoria, hvari föreslogs, att hertigen dagen efter truppernas intåg skulle förändra sin konselj genom att utesluta Ehrenheim, Stedingk och Klingspor, i hvilkas ställe Lagerbjelke, unga grefve Wachtmeister, Essen och Armfelt skulle inkallas, den sistnämnde såsom öfverståthållare; konseljen skulle dessutom utvidgas genom inkallande af 2 prester, 2 borgare och 2 bönder som representanter af de ofrälse stånden. Ugglas borde under bevakning förpassas till Stäket. Fortsättningen lyder:

»Dagen efter denna för det allmänna angenäma förändring, uppmarschera alla trupperna och det beväpnade, då prevenerade, borgerskapet kring slottet. De 50 äldste församla sig på sitt rum. Hans kongl. höghet reklamerar sin arfsrätt till svenska kronan i sittande konselj, förklarar sig i följd deraf för Sveriges konung, erbjuder sig att inför ständerna med handlingar bevisa sin arfsrätt, uppdrar dem att välja en adopterad tronföljare efter deras eget välbehag, kungör detta för borgarena och militären och utropas för Sveriges konung.

»Dermed ett saligt slut på alla intriger, all svaghet, allt vacklande. Om tronföljaren blir af fransk eller dansk fabrik, så blir dessa makters inflytande föga sårande för svenska lynnet, så länge hertigen eller den nye arfkonungen regerar; och den adopterade hinner naturalisera sig.»

Den 22 mars intågade vestra arméen i Stockholm, helsad af en oräknelig folkmassas jublande hurrarop. Vid skeppsbron helsades trupperna af riksföreståndaren, som till dem och deras anförare yttrade några smickrande, om bevågenhet vitnande ord. Derefter gick Adlersparre upp på slottet, der han och Adlercreutz omfamnade hvarandra. Han intog sedan sitt högqvarter i Vestmanska huset, numera Vetenskapsakademien. Från den stunden funnos i Stockholm två styrande viljor, den ena i kungliga slottet, den andra vid Kungsbacken, den ena hägnande den gamla tidens qvarlefvor, den andra trotsigt frambärande en ny tids fordringar och anspråk. Ur de viljornas förening och brottning framgick till en del vårt nya statsskick.

Adlersparres högqvarter gaf en anblick af krigstillstånd: laddade kanoner voro utstälda, vid hvilka luntan brann natt och dag; en talrik vakt var uppstäld kring byggnaden; hästarne höllos sadlade och piketer redo stundeligen ut. Han ville genom att visa sin styrka hålla motpartiet i schack, medan han sökte raskt genomföra de stora saker, som voro i görningen. Gustaf Adolf drefs till tronafsägelse genom hotelsen att uppvisa hans oäkta börd; det lyckades dock icke att förmå honom till afsägelse af prins Gustafs anspråk. Likaledes biföll riksföreståndaren, på Adlersparres anhållan, att mottaga kronan, men under förutsättning att afsägelse äfven skedde för prins Gustaf, samt medgaf, att en komité nedsattes för utarbetande af en ny konstitution. I denna komité ingick Adlersparre sjelf jemte Håkanson, Järta och 4 andra. Genom Ehrenheims afgång var konseljens rensning åtminstone började, ehuru Armfelt ej lyckades undantränga Klingspor. Hufvudsyftet, hertig Karls utropande till konung, strandade dock redan mot Gustaf Adolfs bestämda vägran att lemna afsägelse för prins Gustaf, än mera mot tvekan hos Adlersparres egna officerare. Bearbetningar kunna hafva skett; men antagligt är att revolutionschefen här stötte mot en laglydnad, som besinnade, att suveräneteten hade sitt rättsfäste hos riksens ständer.

Armfelts förhållande vid denna tid var något mystiskt. I stället för att erhålla öfverståthållareämbetet, utnämndes han till befälhafvare öfver vestra hären vid norska gränsen och reste derför ned till Göteborg. Här umgicks han, påstås det, med en plan att i rikets andra stad låta utropa hertig Karl till konung och låta kungöra en för konungamakten gynnsam författning. Planen omintetgjordes af Posse, som nekade sin medverkan. Till utseendet tycktes Armfelt gå Adlersparres ärenden, men i sjelfva verket ser det ut, som om han velat gå denne i förväg och för egen del vinna hertig Karl; i sjelfva verket var han dock nu misstrodd af alla partier. Mellan honom och Adlersparre inträdde ock från denna tid en brytning, och Armfelt slöt sig afgjordt till dem, som arbetade för prins Gustaf.

Den af komiterade uppgjorda regeringsformen hade, synnerligen genom Håkanssons inflytande fått en temligen absolutistisk prägel, hvarför den ock af Järta kallades »en förklädd säkerhetsakt». Adlersparre, som väl ännu vidhöll sin åsigt om folkfrihets förenlighet med en vidsträckt konungamakt, var besluten att söka genomdrifva den samma. Han hade med de inflytelserikaste regeringsledamöterna uppgjort följande plan för den stundande riksdagen. Sedan ständerna dömt Gustaf Adolf och hans ätt förlustiga Sveriges krona, skulle hertigen på grund af Vesterås arfförening förklara sig för konung och derpå oktrojera den Håkanssonska regeringsformen.

Den 1 maj sammanträdde riksdagen. På Adlersparres tillskyndan utsågs till landtmarskalk den gamle Mikaël Anckarsvärd, fader till de båda bröderna, hvilka tagit en så betydande del i revolutionsverket. Gustaf Adolfs och hans ätts detronisering genomdrefs, icke så hertigens tronbestigning och den Håkanssonska regeringsformen. Innan den förra hunnit försiggå uppvaktades hertigen af Adelsvärd och Maklean, hvilka i adelns namn yrkade riksdagens rätt att utarbeta den nya grundlagen samt gåfvo hertigen säker utsigt att blifva vald till konung, om han antoge den samma. Karl hotade att, i fall han ej genom arfsrätt erhölle kronan före grundlagens utarbetande, draga sig undan i

det enskilda lifvet. I ett följande plenum den 8 maj bekräftade adeln, trots landtmarskalkens motstånd, sina ombuds yrkande. Efter sessionens slut begaf sig Skjöldebrand till hertigen. Snart derefter infann sig ock Adlersparre, utom sig af vrede. »Jag råder E. K. H.», sade han, »att genast låta sina vagnar komma, resa till Rosersberg och gifva dessa menniskor f-n. Må de sedermera rifva hvarandra i stycken, om det roar dem». Det var här mera lidelsen än hjertat som talade; det var ett utbrott för stunden af den vulkan, som våldsamt sjöd under den kalla, tröga ytan. På aftonen genomdref verkligen Adlersparre, att hertigen skulle följande dag i plenum plenorum nedlägga riksföreståndarskapet och sedan draga sig tillbaka till Rosersberg; på samma gång skulle Adlersparre sjelf nedlägga befälet, landtmarskalken skulle återlemna sin staf och konseljens ledamöter afgå från sina ämbeten. Meningen torde hafva varit att betvinga ständerna ungefär på samma sätt, som Gustaf Vasa begagnade på riksdagen i Vesterås. Det lyckades dock till slut för Skjöldebrand att omstämma hertigen. Nu först (den 9 maj) öppnades riksdagen med sedvanlig högtidlighet; dagen derpå uppsade ständerna Gustaf Adolf och hans bröstarfvingar tro och lydnad samt mottogo hertigens löfte att behålla riksföreståndarskapet tills en regeringsform blifvit af dem utarbetad. Under intrycket af de uppträden, som timat, blef också denna regeringsform utarbetad med flygande hast; det var för Hans Järta, som handlingens tid då var inne.

Redan i slutet af mars hade Adlersparre på omvägar sökt utverka prins Kristians bifall att mottaga den svenska tronföljden, men af denne, som ännu var med om de danska planerna, blifvit mött med försigtig tillbakadragenhet. Deremot började Vedel Jarlsberg omfatta tanken på en Sveriges och Norges förening utan Danmark. I slutet af april skickade Armfelt Platen till Norge. Till denne yttrade Vedel: »Gör allt i verlden att ständerna välja honom. Det är det enda och säkraste medlet att bestämma honom». Platens ord blefvo också ej utan inflytelse på prinsen. Senare afsände äfven Adlersparre Forsell till prinsen med

ett bref, hvari han inneslöt en afskrift af den utaf konstitutionsutskottet utarbetade regeringsformen. Nu vanns prinsens vilkorliga bifall. Snart genomdrefs äfven tronföljarevalet vid riksdagen. Den 12 juli föreslog hemliga utskottet prinsen af Augustenburg till tronföljare; tre dagar derefter afläts derom konungens proposition, hvilken genast bifölls af bondeståndet och under de följande dagarne äfven af de öfriga stånden.

Hos bönderna var Adlersparre sjelf väl anskrifven. Han anlitade äfven den fruktansvärde folktribunen och skriftställaren Grewesmöhlen som en verksam mellanhand, då det gälde att på dem inverka. Genom deras bearbetningar lyckades det, ehuru ej utan svårighet, att förmå ståndet tillåta sin talman att underteckna den nya regeringsformen, hvilken återigen bekräftade en del missförhållanden, mot hvilka bönderna alltid protesterat; här var dock den nya samhällsordningens stadgande en nödvändig sak, för hvilken andra betänkligheter måste vika. Genom Grewesmöhlen torde ock bönderna blifvit förmådda att genast och enhälligt utse prinsen af Augustenburg till tronföljare.

Den 9 juni inträdde Adlersparre som medlem af Karl XIII:s statsråd, hvilket nu, med undantag af Rosenblad, bestod af män, som voro i hjertat tillgifna den skedda omhvälfningen. Tronföljarvalet var den nya regeringens första verk. Freden med Ryssland och föreningen med Norge skulle blifva det följande, och man började redan i juli månad lägga hand dervid. På samma gång underhandlare sändes till Fredrikshamn och en här utrustades mot de i Norrland inträngande ryssarne, afreste nu Adlersparre till norska gränsen för att bringa föreningen i verkställighet. Vedels bearbetningar hade i Norge ej varit utan frukt; man hade till och med utsett den bataljon, som först skulle höja upprorsfanan. Men prinsens obeslutsamhet och uteblifvandet af det väntade understödet från det norska folket gjorde företaget om intet. Adlersparres anbud att med väpnad mellankomst påskynda Norges öfvergång måste derför af Vedel afböjas. Genom penningars och spannmåls

utdelande samt ströskrifters spridande sökte emellertid Adlersparre oförtrutet vinna anhängare bland norrmännen. Imellertid öppnades (i augusti) fredsunderhandlingarne med Danmark i Jönköping, och detta gjorde mycket för att häfva prinsens betänkligheter.

Att vestra arméens närvaro varit behöflig i hufvudstaden, visade sig efter hennes aftåg derifrån. Stämplingarne mot sakernas nya ordning togo med ens fart. En plan var uppgjord af E. v. Vegesach m. fl. att bortföra prins Gustaf och hans moder från Gripsholm och föra dem till dalkarlarne, hvilka skulle utropa prinsen till tronföljare och med honom marschera mot hufvudstaden. Posse, som qvarlemnats i Stockholm för att hålla ett vaksamt öga på de misstänkte, lyckades imellertid, ej minst genom Grewesmöhlens nitiska biträde, att i rätt tid komma anläggningen på spåren och förhindra den. Till Dalarne afsände Adlersparre öfverste Gahn för att mota Vegesachs planer och hålla den nya ordningen upprätt.

Det var under sådana förhållanden som Adlersparre använde sitt inflytande för att motarbeta Adlercreutz' syfte att få befälet öfver den tillämnade expeditionen till Norrland. Han hade dertill skäl vida vigtigare än blott afvogheten mot en medtäflare. Han visste eller kunde åtminstone på goda skäl förmoda, att konungen sjelf icke var så alldeles främmande för de gustavianska anläggningarne, och han kände Adlercreutz' inflytande öfver denne. Den berömde härförarens närvaro i hufvudstaden bidrog mer kanske än en truppstyrka att åtminstone hålla orostiftare i respekt. Adlersparre var misstänksam, och man må ej anse otänkbart, att han fruktat för följderna, i händelse Adlercreutz med en segrande, honom blindt tillgifven här återvändt till hufvudstaden, helst som den finske revolutionsmannen och den svenske i åtskilliga ting, ja äfven i fråga om tronföljarvalet och styrelsepersonalen, ingalunda voro af lika tankar. Det gjorda valet af befälhafvare för expeditionen syntes ändå kunna rättfärdiga hoppet om framgång. För de omständigheter som närmast vållade missödet eller rät-

tare sagdt den förfelade framgången vid Ratan bär i alla händelser icke Adlersparre skulden.

Medan Gustavianska stämplingar i Stockholm som bäst pågingo, insjuknade hastigt den gamle konungen, och man fruktade för omhvälfningar i händelse af hans död. Adlersparre uppmanades derföre att ofördröjligen återvända till Stockholm, dit han också i slutet af december ankom. Först bidrog han kraftigt till beslutet att ofördröjligen föra f. d. konungen och dennes familj utom Sveriges gränser. Vidare lofvade han att öfvertala den nye tronföljaren att utan uppskof afresa till Sverige; det beslöts ock, att man, i händelse af konungens dödsfall, genast skulle utropa prinsen till konung. Omedelbart derefter (den 29 november) afreste Alersparre åter till vestra gränsen. Derpå sammanträffade han i Kongsvinger (den 19 december) med prins Kristian, hvilken nu antog den erbjudna tronföljden och lofvade att den 6 januari följande året inträffa i Svinesund för att derifrån anträda resan till Stockholm.

I Stockholm rådde under tiden närmast före prinsens ankomst en orolig upphetsning. Gustavianerna inkastade anonyma upprorsmaningar i husen; »Mannerheimarne» trodde sig hafva kommit på spåren en plan att taga prinsen afdaga och menade, att en dylik plan äfven låg under Rossis utnämning till hans läkare. Den 14 januari afsände de derför ett ilbud till Adlersparre för att uppmana honom att vidtaga försigtighetsmått till skyddande af prinsens lif. En sådan uppmaning förfelade ej sin verkan på Adlersparre; hans farhågor stegrades oupphörligt, och han dolde dem icke ens för prinsen sjelf, hvilken verkligen synes hafva blifvit oroad deraf. För Rossi visade prinsen genast en afgjord motvilja. Under vägen trodde sig Adlersparre fått anledning att misstänka Fabian Fersen, helst sedan prinsen plötsligt insjuknat i Ekolsund, ännu mer sedan Fersen, utan att derom nämna ett ord till Adlersparre, mottagit befallning att ensam och incognito fara med prinsen till Drottningholm. Imellertid höll prinsen, nu kronprinsen Karl August, den 22 januari oskadd sitt intåg i hufvudstaden. Adlersparre öfvade på honom framgent ett stort inflytande

samt hoppades i honom få en konung och under denne konung ett styrelsesätt efter sitt sinne. Sjelf kom han dock ej att höra till prinsens närmaste omgifning, enär han, till stor del i missnöje öfver vestra arméens upplösning, tog afsked från sitt statsrådsämbete och lät utnämna sig till landshöfding öfver Mariestads län.

Prinsens hastiga död vållade honom djup smärta, och för de mörka misstankarne angående dödsorsaken var Adlersparre minst främmande. Har han verkligen vid underrättelsen om mordet på Axel Fersen utropat: »Mer af *den* sorten!» så har han dermed snarare gifvit ett hemskt uttryck för den misstanke, som han närde mot den mördades broder, än uttalat någon tillfredsställelse öfver sjelfva mordgerningen i och för sig, ehuru han visserligen var med om dennas innersta syfte att skrämma gustavianerna från att vid det blifvande tronföljarevalet arbeta för prins Gustaf.

Med Karl Augusts död såg Adlersparre sin politska bana slutad. Ryckvis grep han väl under den följande tiden en och annan gång in i de allmänna angelägenheterna, men icke längre med samma kraft och intresse som fordom. Han gaf väl upphof till förslaget att utse den aflidnes bror, den fromsinte, boksynte prinsen af Augustenburg, till tronföljare, och vid valriksdagen 1810 var han ledamot af hemliga utskottet, som afgaf sitt betänkande i denna riktning. Bernadottes oförmodadt framkastade, af krigsbefälet varmt önskade kandidatur gaf dock inom kort det allmänna tänkesättet en helt annan riktning. I början sökte Adlersparre, hufvudsakligen genom sin inflytelse på Karl XIII, motarbeta denna. Han upphörde dock äfven dermed, då Bernadottesvindeln stegrades till det oerhörda genom Fourniers bålstora löften, och han förklarade nu, att prinsen af Augustenburg under sådana förhållanden af grannlagenhetsskäl ej vore sinnad att mottaga tronföljden.

Till Karl Johan stod väl icke Adlersparre i något spändt förhållande, men det rådde mellan dem båda ett ömsesidigt misstroende, äfven under vänskapliga former. Karl Johan, angelägen att för sig vinna och kring sig samla landets framstående män, meddelade sig skriftligen med

Adlersparre och mottog äfven af denne bref med råd och upplysningar rörande den tilltänkta föreningen med Norge, men han behöll städse en viss skygghet för »revolutionsmakaren» och tyckte ej om dennes vid hvarje lägligt tillfälle framhållna dyrkan för Karl Augusts minne, hvilket ju nu skulle fördunklas af den nya solen. Adlersparre blef väl i någon mon vunnen af Karl Johans personlighet, isynnerhet då han i denne såg utföraren af sin tanke, föreningen med Norge utan våldförande af Norges frihet. Men i fråga om Karl Johans politik mot Napoleon och Ryssland delade han de känslor, som bland den svenska allmänheten voro vanliga; i den tilltagande militärlyxen, den omhuldade aristokratien, det åter uppspirande ämbetsmannaväldet, gunstlingsinflytandet samt offrandet åt sken och grannlåt såg han, ju längre tiden skred fram, ett fortgående aflägsnande från de grundsatser, som han tänkt sig skola blifva gällande en gång under Karl Augusts styrelse. Inskränkningen af tryckfriheten misshagade honom, som städse kämpat för ordets frihet; han reste snart ock i missnöje hem från riksdagen i Örebro 1812, och från den tiden daterar sig hans brytning med Vetterstedt. I sin brochyr »Blick på de äldre Vasakonungarnes, isynnerhet Karl IX:s och Karl XI:s regentvärde» gaf han (1821) uttryck åt sina fordringar på en verkligen svensk regering och uttalade der åtskilliga sanningar, som för det rådande systemets män ej voro behagliga att höra.

Någon synnerligen driftig landshöfding var tvifvelsutan Adlersparre icke; hans intresse för göromålen var brutet, och han älskade i alla fall städse högt det makliga lugnet. Han tog afsked från denna befattning 1824 och tillbragte sedan sin återstående lefnad i stillhet på Gustafsvik.

En gång trädde han från sitt tillbakadragna lif ut i den politiska verksamheten; det var då han åtog sig ordförandeskapet vid den märkvärdiga revisionen 1827, hvilken skulle hålla räfst öfver skeppshandeln. Fegheten hos åtskilliga höga herrar, hvilka, skygga för de obehag, som med detta företag voro förenade, undanbedt sig det, framkallade hans harm, och han mottog uppdraget med en ljungande

förebråelse mot dem, som af klenmodighet undandrogo sig sin pligt mot det allmänna. Hans misstänksamhet var, ehuru obefogad, riktad mot Virsén. På inbjudningen till dennes landtgods svarade han, att han »ej vore kommen för att festa hos statsråden». Mot Virsén var hans ljungande anförande om »oskickligheten, oredligheten och försnillningsbegäret» riktadt. Men å andra sidan visste han ock att tygla Anckarsvärds hänsynslösa skärpa.

Mot det officiela hemlighetsmakeriet uttalade han vid denna revision slående ord. Han stod i sin lefnads sena afton anklagad för att hafva offentliggjort, hvad som ännu en tid man ville hafva hemlighållet. Mer än de i »Handlingar ur Sveriges äldre, nyare och nyaste historia» offentliggjorda brefven torde väl meddelandet af ett Vetterstedts anförande i statsrådet 1809 rörande Sveriges förhållande till Ryssland och till Napoleon hafva väckt förtrytelse. Men folkmassan hurrade och blottade sina hufvuden, då den åter såg den gamle Georg Adlersparres höga gestalt skrida fram på Stockholms gator.

Han afled 1835. »O mitt fädernesland!» var hans sista ord.

Otto Sjögren.

Några iakttagelser med anledning af den nynorska språkrörelsen, betraktad från svensk synpunkt.

I.

Att en liflig verksamhet under de fem sista decennierna pågått i vårt brödraland, ej blott inom det politiska, utan, ännu mer, inom det fosterländskt-språkliga området, är ett faktum, som, hvad angår den språkliga sidan: kampen för ett erkändt, nationelt idiom, torde vara bekant för den i slika ting intresserade svenska allmänheten dels genom offentliga föredrag, hållna hos oss af åtskilliga målsträfsmän, dels genom litteraturen (se t. ex. *J. Storms* förträffliga uppsats »Det norske Maalstræv», i Nordisk tidskrift, utgifven af Letterstedtska föreningen, 1878, s. 407 o. f.). Den nationelt-politiska rörelsen räknar sin historia ifrån Eidsvoldsdagen 1814, hvaremot striden för ett inhemskt litteraturspråk ej kan sägas med full medvetenhet begynna förr än omkring tjugo år senare. Dock är att märka, det grunden för denna strid ligger vida längre tillbaka, visserligen ej uttalad i några bestämdt formulerade anspråk gent emot danskan, men icke dess mindre stödd på den obestridliga tillvaron af en i flere fall sjelfständigt (d. v. s. idiomatiskt) utvecklad dansk-norsk dialekt, bland hvars äldste bärare vi särskildt vilja nämna *Peder Claussön* (slutet af 16:de årh.) och *Petter Dass* (slutet af 17:de årh.). Denna alltjämt fortgående litterärt-språkliga rörelse, med sina slitningar mellan det dansk-norska och det norsk-norska partiet, är långt ifrån blottad på intresse för oss svenskar och förtjenar i hvarje fall att en gång betraktas med svenska ögon. Framför allt är det en sida af densamma, som ej kan vara oss likgiltig. Det visar sig nämligen vid ett närmare studium af rörelsens

utvecklingsgång, att det språk, som nu en gång blifvit de bildade klassernas tal- och skriftspråk (den s. k. *dansk-norskan*) och som, trots målsträfvarnes* protester och förtviflade utfall mot »förnorskningspartiet» (om den i detta afseende rådande stämningen kan man få en föreställning genom det 1877 af *A. Garborg* utgifna arbetet »Den nynorske Sprog- og Nationalitetsbevægelse», en hetsig, i bitter målsträfvaranda affattad skrift på 239 sidor), helt visst kommer att för framtiden förblifva Norges kulturspråk, — att detta språk under tidernas lopp kommit vårt eget så nära, att en mängd jämförelsepunkter osökt erbjuda sig, hvilkas gemensamma lagar med tämlig noggranhet låta deducera sig. Det är ett försök i denna riktning, som närvarande uppsats är afsedd att utgöra. Vår uppgift är att söka visa, hurusom den norska språkutvecklingen, under det den merendels stått i halft polemiskt förhållande till det rent danska idiomets utvecklingsgång, medvetet eller omedvetet arbetat i en riktning, som allt mer närmat det vestskandiska litteraturspråket till det östskandiska. Vi mena härmed ej de närmanden, som åvägabragts genom bevisliga lån ifrån svenskan, — lån, genom hvilka understundom en varaktig eröfring vunnits för norskan. I detta afseende kunna vi påminna om de suecismer, som *Wergeland* (han använder t. ex. *fæste, bild, fönster, branter, yr* m. fl.), *L. Kr. Daa* (*forinte, tillit, pålitlig, ihærdig*), *Ibsen* (*forskingre, yr, brottsling,* en *tråkig* moralist) m. fl. användt. Ej häller mena vi de försök, som man tid efter annan (på rättstafningsmöten o. d.) gjort, i afsigt att i yttre måtto närma Nordens beslägtade tungomål till hvarandra. De förslag, som i sammanhang härmed framstälts, hafva i all-

* Vi hafva tillåtit oss att i denna uppsats försvenska de norska uttrycken *Maalstræv* och *Maalstræver,* så mycket häldre som orden *målsträf* och *målsträfvare* redan förut användts i vår litteratur, bl. a. af den bekanta signaturen C. F. B. i en uppsats »Sommarbesök i brödrariket» (i Svensk tidskrift för 1875). I afseende på rättskrifningen af norska och danska ord hafva vi följt den numera tämligen vanliga seden att skrifva substantiv med liten begynnelsebokstaf, hvarjämte vi städse använda *å* (i st. f. *aa*) och *ö* (i st. f. *ø*).

mänhet ej afsett annat än att åvägabringa en viss öfverensstämmelse i användandet af principer, hvilka redan förut teoretiskt förefunnits i alla tre språken (såsom t. ex. det föreslagna användandet af *v* i slutet af ord och emellan vokaler i st. f. *f* och *fv*, af *æ* i st. f. *ä*, af *å* i st. f. *aa*, af *små* begynnelsebokstäfver i nomina appellativa o. d.), men de hafva ej sträckt sig till språkets konstitutiva delar: ljudläran, ordböjningen, ordfogningen och ordförrådet. Det är dessa sistnämnda, sådana de gestalta sig i nynorskan, som vi här hafva för afsigt att göra till föremål för en granskning från svensk synpunkt.

Först är då nödigt att gå något tillbaka i tiden för att angifva och motivera det norska språkets ståndpunkt vid tiden för det nationella arbetets begynnelse.

Den domning, under hvilken den norska nationen för flere århundraden var hemfallen och under hvars tid den danska (och väl äfven den svenska) maktlystnaden fritt dref sitt spel, systematiskt undertryckande allt, som kunde kallas yttring af själfständighet, hade sin grund i det politiska system, som infördes af den norske konungen Sverre (1184—1202) och sedermera i hans anda utvecklades af Håkon den gamle (1217—1263) samt dennes närmaste efterträdare. Genom de af desse konungar påbudna reformerna och deras följder trampades den i Norge urgamla folkfriheten, eller snarare folkmyndigheten, så småningom, men med oblidkelig nödvändighet till döds, under det att samtidigt de blodiga tronkrigen reducerade de gamla mäktiga ätterna, hvilkas stolta höfdingar städse fört folkets talan emot konungamakten. Sedan den nationella kraften på detta sätt var bruten, försjönk det norska folket småningom i en dvala, hvilken under kalmarunionens och det därpå följande danska enväldets tider blef allt djupare. Norge blef en provins under ett främmande land (låt vara ett stambefryndadt), hvars kulturförhållanden, politiska institutioner och språk under tidernas lopp tagit en utveckling, vida skild från den, som af gammalt haft sitt bo mellan Norges fjäll. Ingen Håkon Jarl höjde längre sin stämma till den inhemska frihetens försvar, intet försök gjordes att

häfda landets sjelfständighet. Hvad under då, att Norge under tidernas lopp blef nära nog lika fördanskadt som Danmark sjelf! Det språk, som talats af Harald Hårfager och Olof den helige, som eldat kämparne vid Hafrsfjord och Hjörungavåg, måste lemna plats för ett annat med sydländska tonfall och veklig klang. Det gick ej utan motstånd, — men så kom reformationen, och genom denna fullbordades den språkliga ödeläggelsen. I motsats till förhållandet i Sverige, der reformationen blef ett medel till frigörelse i andligt och materielt hänseende och särskildt hade en afgörande betydelse för språkets fosterländska utveckling, var den i Norge kallad att fullborda den norska folkandens nederlag, i det den derstädes gjorde det danska språket till erkändt tal- och skriftspråk.

Så kom året 1814, och med detta uppgick solen öfver fjällen efter en lång, sömntyngd natt. Den uppvaknade nationen började att inom sig sjelf söka till rätta de krafter, som så länge legat obegagnade — eller i hvarje fall ej kommit Norge till gagns. Med den yra otålighet, som är ett kännemärke på unga folk, har verket allt ifrån nämnda tidpunkt drifvits framåt i alla riktningar, — under jäsningar och öfverdrifter, men likväl afgjordt framåt. Den sakta rinnande underström, som, ehuru tidtals omärklig, dock aldrig varit fullständigt utsinad, har, berättigad som den numera får känna sig, i våra tider börjat att svälla, ungdomligt yster och öfverdådig, liksom en ung kämpe, hvilken ej på länge fått pröfva sin mandom. Mer än något annat vittna den sega kraft, den fosterlandskärlek och intelligens, hvilka lagts i dagen under denna litterära och språkliga jäsningsperiod, om de friska lifskällor, som stå vårt brödrafolk till buds. Trots de högljudda protester, som då och då under senare tider höjts, i synnerhet i Danmark, mot de »ensidige Afsondringsidéer», den »overspændte Selvforgudelse» o. m. d., som på vissa håll ansetts vara drifffjädrarne till de nynorska språkrörelserna, närma sig dessa med hvarje år alltmera mot sitt stora mål: erkännandet af ett med de öfriga nordiska språken jemnbördigt, specifikt

norskt språk. Och det *berättigade* i en sådan sträfvan hos ett folk, hvars kärna ovedersägligen utgjort och utgör en till språklynne sjelfständig, med bestämda nationella karaktersdrag utrustad gren af den nordiska stammen, torde ej af någon fördomsfri kunna förnekas. Men, — hvad är då *norskt* språk? Det är svaren på denna fråga, som nu i öfver femtio år splittrat den tänkande delen af den norska nationen i tvenne från hvarandra grundskilda läger, och frågan är ännu ej definitivt afgjord, om också hufvuddrabbningarna kunna sägas vara utkämpade. Det ena partiet, de s. k. *»målsträfvarne»* (äfven det *norsk-norska* partiet kalladt), arbetar derhän att till norskt riksspråk upphöja »landsmålet», hvarmed menas ett af Norges olika dialekter (med bergensiskan och söndmörskan såsom grundval och gammalnorskan som regulativ) sammanarbetadt språk, uppfunnet af språkmannen *Ivar Aasen* och föreliggande i hans »Ordbog over det norske Folkesprog» (1850; i omarbetad uppl. under titeln »Norsk Ordbog», 1873). Bland nu lefvande förfäktare af detta »landsmål» såsom Norges framtidsspråk vilja vi nämna *Kristofer Janson*, *A. Garborg*, *H. Ross* m. fl. Man har med skäl invändt emot det aasenska landsmålet, att det såsom till sitt väsen saknande organiskt sammanhang med landets föregående historiska utveckling samt på den grund, att det är ett helt och hållet »lavet idiom», aldrig kan hoppas att blifva ett *lefvande* språk, än mindre en hel nations uttrycksmedel. Något, som äfven framhållits såsom ett obotligt fel hos detta konstgjorda språk, är dess afgjordt vestnorska karakter (Aasen har alltför mycket skattat åt sitt modersmål, söndmörskan, och de med denna nära befryndade bergensiska munarterna), hvilken omständighet gör det omöjligt i »östlandet» (se härom J. Storms ofvan anförda uppsats, s. 420 o. flst.), såvida man ej vill göra våld på en ej ringa del af nationen. — Det andra partiet, det s. k. *dansk-norska* eller *förnorskningspartiet*, hvilket i allmänhet förfarit med mera hofsamhet och derigenom mindre stött den dansk-konservativa delen af nationen för hufvudet, har till sitt program att till sjelfständigt kulturspråk uppodla det i Norge sedan flere århundraden tillbaka tradi-

tionella, efter skilsmessan från Danmark i många hänseenden fritt utvecklade tal- och skriftspråket (dansk-norskan), på hvilket dessutom redan en rik litteratur uppblomstrat, — en omständighet af afgörande betydelse för dess framtid. Långt mindre, än det påstås af det norsk-norska målsträfvets förfäktare, står förnorskningspartiet fientligt mot detta. Tvärtom har det städse kraftigt framhållit nödvändigheten af att i norskhetens intresse flitigt begagna sig af de tillflöden, som bygdemålen äfvensom gammalnorskan (»oldnorsk») erbjuda, för att dymedelst förkofra det gemensamma modersmålet i en för detsamma naturlig riktning. Vi finna lätt, att det dansk-norska partiet alldeles ej har i sigte några mera våldsamma åtgärder än dem, som Stjernhjelm, Spegel m. fl. begagnat i afseende på vårt eget språk för dess utveckling i fosterländsk anda. Betraktar man saken närmare, inser man likaledes lätteligen, att förnorskningspartiet uppenbarligen ej afser att (såsom landsmålets män) på ett mot all historisk utveckling stridande sätt skapa ett språk af en mängd från alla håll sammanletade element, — många af dessa utan inbördes sammanhang, — utan ansluter sig till en faktisk rörelse, hvilken, dess åtgörande förutan, redan länge af sig sjelf fortgått. Det är nemligen en obestridlig sak, att det från Danmark öfverförda språket, ifrån att vara en, visserligen af lokala egendomligheter starkt färgad, dialekt af det sydskandiska idiomet, utvecklat sig till allt större frihet och individualitet. Skriftspråket har allt mer, påverkadt af det bildade talspråket, detta åter påverkadt af dialekternas skiftande rikedom i afseende på ordförråd och ljudförhållanden, frigjort sig från det danska regeltvånget. Man har börjat att i Norge ej längre erkänna den danska klassiciteten såsom äfven norsk klassicitet. Redan Norges första folkskald, den ofvannämnde *Petter Dass*, skydde ej att, ehuru han skref på dansk-norska, rikligen använda rent norska ord och former. Detsamma gäller i någon mån om *Holberg* och *Wessel*, genom hvilka åtskilliga norvegismer t. o. m. vunnit insteg i danskan och der qvarstannat. I ännu högre grad fingo de nationella malmtillgångarne släppa till af sitt innehåll, sedan Norge vunnit politisk sjelf-

ständighet. Särskildt i skildringar af den norska naturen och folklifvet röjer sig tidigt en specifikt norsk ton och språkfärg. Så hos *Mauritz Hansen* (d. 1842), en af de förste, som bidragit till skapandet af en sjelfständig norsk* litteratur. Det påbörjade fosterländska verket fortsattes af sådana män som *Wergeland, Welhaven, N. R. Östgaard, H. Meltzer, E. Sundt, Asbjörnsen, A. Munch, Bj. Björnson, H. Ibsen* m. fl., med den påföljd att Norge i närvarande stund eger både en litteratur och ett språk, som högljudt vittna om dess sjelfständiga ståndpunkt i förhållande till de öfriga nordiska folken. Denna frigörelse har ingalunda gått för sig i lugn och ro. Det dansk-konservativa lägret i Norge, som blir allt mera fåtaligt (n. b. det i språkligt hänseende konservativa), för att ej tala om målsträfsfolket, har gjort allt för att försena utvecklingen. Af obefogad fruktan att med språket nödgas afsvärja den danska kulturen och bryta med hela den förflutna utvecklingen hafva danskvännerna föredragit att finna sig i de främmande ledbanden. Svårast föll det sig i Danmark att hålla god min vid utsigten till en stundande skilsmessa äfven i litterärt hänseende, den hotande följden af den nynorska emancipationen. Man försökte i det längsta förneka skilnaden mellan danskan och norskan, och ännu 1842 kunde C. Molbech tillåta sig att besvara en af Karl Johan framställd förmodan om likheten mellan de bägge språken med dessa ord: »Med Deres Majestæts Tilladelse, Skriftsproget er i begge Lande *aldeles* det samme» (*Molbech,* »Lund, Upsala og Stockholm i Sommeren 1842», s. 169). Kraften af detta yttrande förringas dock af en mängd dermed samtidiga uttalanden i motsatt riktning inom den danska litteraturen. Tidt och ofta förspordes nemligen klagan öfver

* Det bör fasthållas, att i denna uppsats orden *norsk* och *nynorsk* (om litteratur och språk) användas i samma betydelse som *dansk-norsk* (hvars begrepp här ofvan närmare bestämts). För att beteckna målsträfvarnes »norska» språk bruka vi det vedertagna uttrycket *landsmålet* (aasenska landsmålet), hvilket nu en gång vunnit burskap, ehuru det för oss svenskar är litet vilseledande, alldenstund vi med »landsmål» vanligen beteckna dialekternas mål, hvilka åter af norrmännen benämnas »bygdemål».

svårigheten att förstå den »malabariske Dialekt», som skrefs i Norge. T. o. m. i språkligt hänseende mera moderata norska författare, hvilka af sina landsmän ansetts skrifva ren danska, t. ex. *Welhaven* (särdeles i yngre år), *A. Munch* m. fl., hafva haft svårt att göra sig förstådda af danskarne. Det var om den förstnämnde af dessa som det sedan klassiskt vordna uttrycket »en norsk Nordmand fra det nordlige Norge» fäldes i en dansk tidning på 1850-talet. Bägge desse författare vägrades plats i en dansk läsebok, af det skäl att »Börnene vilde ikke kunne forstaa deres norske Sprog». Efter detta kan det ej förvåna någon, att en dansk anmälare haft sådana uttryck om språket hos Bj. Björnson som det, att det »river i Halsen», är »uforståeligt og ubehageligt» m. m. Men det är långt ifrån *endast* ogillande, som i Danmark uttalats öfver den norska språkrörelsen. En del af den danska nationen ej blott tolererar norskheten, utan helsar den med glädje såsom ett medel att återföra äfven danskan till en mera nordisk karakter och att tjena såsom korrektiv emot den sedan länge fortgående förtyskningen. I denna anda hafva *N. F. S. Grundtvig*, *Fr. Barfod, N. M. Petersen* m. fl. yttrat sig, liksom ett par offentliga organ (»Fædrelandet» redan 1856) städse tagit norskhetens parti. Säkert är emellertid, att klyftan emellan danskan och norskan numera antagit en sådan omfattning, att den ej längre kan fyllas. Ljudförhållanden, tonfall, böjningsformer, tusentals ord och satsvändningar äro så specifikt norska, att åtminstone ingen dansk, knappast en svensk, skall tro sig hafva att göra med en dansk, när han hör en norrman tala. Detsamma gäller, ehuru naturligtvis i något ringare grad, om skriftspråket. För att få en föreställning om skiljaktigheterna och den helt olika språktonen i norskan och danskan behöfver man endast jemföra t. ex. Asbjörnsen & Moes »Norske Folkeeventyr» i deras dansk-norska form med den af Molbech verkstälda rent danska öfversättningen, utgifven under titel »Udvalgte Eventyr». (Denna parallel finnes framstäld i K. Knudsens »Er Norsk det samme som Dansk?», 1862, ett grundligt arbete af största värde för kännedomen om den norska språkrörelsens utvecklinghistoria och hvilket

varit af stort gagn äfven vid utarbetandet af närvarande uppsats.) Men — hvad danskarne förlorat på norrmännen, det hafva svenskarne vunnit. Nynorskan skattar härvid endast åt ett förhållande, som egde rum redan innan det danska inflytandet började göra sig gällande. Det torde nemligen vara en känd sak, att språken på bägge sidor om Kölen under den senare medeltiden voro så lika, att man i Norge obehindradt använde svensk uppbyggelselitteratur, hvaraf en god del afskrefs i de norska birgittinerklostren. Blott ett och annat ord ändrades vid afskrifningen, men texten i sin helhet var den svenska. Äfven mellan flere norska bygdemål och svenskan har sedan långliga tider rådt en påfallande likhet. Ett par exempel på öfverensstämmelsen i detta hänseende kunna vi ej underlåta att meddela. Kristofer Janson berättade för några år sedan i ett föredrag om målsträfvet följande om en gammal qvinna i Sogn, hvilken han funnit läsande Rosenius på svenska. Hon sade sig ej kunna begripa, hvarför man öfversatte andaktsböcker från svenska till danska (dansknorska), något hvarigenom de förlorade all sin must. Det svenska språket vore nemligen i hennes tycke långt kraftigare och hjertligare och dertill lätt att förstå. (Jfr nämnde förf:s »Hvad vi Maalstræevere vil, og hvorfor vi vil det», s. 30 f.). Man har äfven haft exempel på, att svenskar med framgång på grund af likheten i ordförrådet, anlitats såsom tolkar emellan Kristianiabor och gudbrandsdalska bönder. I Danmark händer det ej sällan, att norrmän för sitt tungomål blifva tagna för svenskar*, något som åter en svensk har mycket svårt att fatta. Denna förvexling visar bättre än något annat den naturliga frändskapen, särskildt i afseende på tonfall och accentueringslagar, mellan de tvänne språken å ömse sidor om Kölen.

II.

Likheten och olikheten mellan tvenne språk samt möjligheten för begge att tjena såsom andligt samfärdsme-

* »Det er en bekjendt sag, at danskerne tage nordmændene for svensker». (*J. Storm*, »Om tonefaldet» etc., i Kristiania Vidensk. selsk. forhandl. 1874.)

del mellan de tvenne folk, som de tillhöra, bestämmes i väsentlig grad af skilnaden i *språkstoffet*, först i andra rummet af *formskilnaden*. Med andra ord: den afgörande skilnaden mellan tvenne språkidiom (här är ej fråga om en skilnad i etnografiskt hänseende, endast om lättheten att förstås) är den, som ligger i ordmassans olikhet, den mindre betydande åter den, som ligger i skilda grammatiska förhållanden, ordböjning o. d. Franskan, italienskan och spanskan, hvilka alla tre utgått från latinet och ännu i väsentlig mån hafva en och samma grammatiska byggnad, äro dock genom sitt olika ordförråd — genom språkens historiska utvecklingsgång har nemligen detta hos hvart och ett af de tre folken följt sin egen sjelfständiga väg — så skilda, att de trenne landens innevånare ej utan särskildt studium förstå hvarandra. I det närmaste samma förhållande gäller i afseende på norskan gent emot danskan. Den danska grammatiken och den danska rättskrifningen äro ännu i dag i så hög grad rådande inom det norska skriftspråket, att man stundom — åtminstone hos oss — frestas att identifiera norskt och danskt bokspråk. För en svensk faller det sig ofta svårt att vid ett flyktigt påseende afgöra, huruvida en på norska skrifven bok verkligen är norsk eller dansk. Detta kan afgöras först vid ett närmare skärskådande af ordförrådet. Emellertid har man sedan ett par decennier tillbaka på flere håll börjat att låta de egendomliga norska ljudförhållandena afspegla sig äfven i skriften, och det är denna tryckta litteratur som väsentligen måste tjena vid bedömandet af språkets utveckling och närvarande ståndpunkt. Materialet är redan tillräckligt rikhaltigt för att kunna uppvisa en mångfald af specifikt norska företeelser både i afseende på ljudläran och ordboken. Hvad som åter måste hemtas från studiet af det talade språket är läran om betoningen. Denna må här med några ord beröras. Lagarne för »tonelaget» (tonfallet) äro väsentligen olika i norskan och danskan. Den förra står i detta fall på samma grundval som svenskan, i det den använder två slags betoning: *akut* (hög) och *grav* (låg), danskan deremot endast den akuta. Ensamt denna omständighet vållar en stor

olikhet i språkfärg mellan danskan och norskan. En norrman vet att i uttalet skilja mellan enstafvelsebetoningen i *svålen* (sv. farstusvalen) och *svàlen* (sv. svalan) mellan *bőnnen* (sv. bönen) och *bònnen* (sv. bönan), *lómmen* (en fågel) och *lòmmen* (fickan) o. s. v., en dansk har det första af dessa uttal för bägge orden*. Såsom något hithörande kan nämnas, att den finsk-svenska betoningen förhåller sig till den högsvenska alldeles som den danska till den norska. En finne har ej öra för skilnaden mellan t. ex. *áxel* (skuldra) och *àxel* (hjulaxel), eller mellan *fállen* (plur. af *fall*) och *fàllen* (part. pret. af *falla*).

* * *

Hvad nu först *ljudläran* angår, så visar sig en genomgripande olikhet i norskan och danskan i afseende på de ordstammar, som innehålla s. k. muta. Man frestas att säga, att i dessa fall en ljudskridning eger rum mellan de bägge språken. Norskan använder nemligen såsom regel i mid- och utljud — i full öfverensstämmelse med svenskan, gammalnorskan och den äldsta danskan — hårda konsonanter *(k, p, t)*, der nydanskan har mjuka *(g, b, d)*. Ehuru uttalet i detta fall är obestridligt, har dock den danska rättskrifningen länge och väl gjort sig gällande och gör det till en del ännu, ett förhållande som vållar en betänklig dualism mellan det norska tal- och skriftspråket. Riktigheten af den fonetiska rättskrifningen (särskildt af hårda konsonantljud) gör sig dock allt mera erkänd i Norge, och den är redan så godt som genomförd i fråga om ortnamn, åtminstone sådana som tillika äro nomina appellativa. I hög grad har *P. A. Munchs* karta öfver Norge bidragit att på detta sätt stadga det vacklande stafsättet. Sålunda finner man numera nästan uteslutande *Akershus* (förut *Agershus*, *Aggershus*), *Ringsaker*, *Vikedal*, *Eker*, *Brevik*, *Piperviken* (ett distrikt af Kri-

* Visserligen göres äfven i danskan, isynnerhet i det högre föredraget, en liten skilnad i uttalet af sådana till det yttre lika ord som de ofvan anförda, men denna skilnad är ingen skilnad i afseende på »tonelag» alldenstund bägge falla inom området för den akuta betoningen. Se härom *J. Storm* »Om tonefaldet (tonelaget) i de skandin. sprog» (i Kristiania Vidensk. selsk. forhandl. 1874).

stiania stad, för ej länge sedan skrifvet *Pibervigen* eller t. o. m. *Pebervigen,* oaktadt ordet innebär familjenamnet Piper eller Pipper), *Gryten*, *Fitje, Grip, Hopen* och en mängd andra. Sedan isen blifvit bruten, hafva tusentals andra ord, i hvilka konsonanternas hårda uttal är erkändt som godt norskt uttal, undergått samma behandling som ortnamnen, t. ex. *buskap*, *gråte* (da. græde), *sakne* (da. savne), *såpe* (da. sæbe), *knip i magen* (da. knib i maven), *vite* (da. vide), *pengeknipe, skrape* o. s. v. I åtskilliga ord, som tillhöra norskan utan att jemväl vara brukliga i danskan, såsom *sæter*, *bråte, sope*, *supe*, *næpe* (rofva), *rype* (sv. ripa), *sik* (en fisk), *råk* m. fl., har det danska skrifsättet aldrig vunnit insteg. I de flesta norska bygdemål äro de hårda konsonanterna allena herskande, och deras införande i böckerna kan ej annat än bidraga till att göra dessa mera läsbara för allmogen. Också hafva de nämnda stafningssätten tillämpats i en mängd för folket afsedda skrifter, i stycken för scenen, i Landstads psalmer (dock ej genomgående), i flere tidskrifter och större historiska verk. Den första tryckta skrift, der de hårda konsonanterna konseqvent användes, skall hafva varit Bj. Björnsons »Arne» (som utkom 1858). — Vi finna af flere bland de ofvan anförda exemplen, huruledes dessa hårda medljud närma norskan till svenskan, ett förhållande som gifvit anledning att tillvita en del norska författare (t. ex. Knudsen o. a.) att »skrive halv svensk», något som i mångas ögon är hardt när detsamma som landsförräderi.

I sammanhang med de hårdare konsonanternas återupptagande står äfven bruket af ursprungligt *g*, der danskan försvagat detta, antingen till *v* (såsom i no. och sv. *hage*, da. have; no. och sv. *mage*, da. mave; no. *våge,* da. vove, sv. våga; no. *lage,* da. lave, sv. laga o. d.) eller till *j* (såsom i no. och sv. *dryg,* da. dröj o. d.), eller låtit det alldeles försvinna (no. *duge*, da. due; no. och sv. *stig*, da. sti). I alla tre fallen öfverensstämmer norskan med svenskan. Detsamma är äfven förhållandet i fråga om uttalet af begynnande *g, k* och *sk* framför mjuk vokal samt af *gj*, *kj* och *skj* framför hård vokal. I danskan hafva *g* och *k* i dessa förbindelser sitt hårda uttal (*gik*, *kiste*, *skib*, *gjorde,*

kjole, *skjul)*, då norskan (liksom svenskan) har för regel att uttala dem mjukt (de ofvannämnda orden uttalas i no. jik, tjiste, sjib, jorde, tjol, sjul), ett uttal, som äfven af norska grammatici erkännes såsom riktigt. Denna skilnad mellan da. och no., i förening med de hårda konsonanterna ini orden, bidrager att gifva en kraftig, halft svensk karakter åt talet och gör vid uppläsning t. o. m. af en dansk författare ett helt och hållet odanskt intryck. När så dertill kommer den norska (= svenska) betoningen, kan man ej förundra sig öfver det här förut anmärkta faktum, att norrmän, som utan affektation tala sitt modersmål, bland danskar blifva tagna för svenskar.

Det »åndende» *d* (ð) och *g* (*gh*), som danskan har i en mängd ord (exempelvis bla*d*, ti*d*, sö*d*me, fö*dd*er, da*g*, do*g*, bor*g*, val*g*, fla*g*re, sa*g*n), är okändt i norskan och svenska högspråket*. Danskan har derjemte benägenhet att förkorta vokalen i dylika ord. Så t. ex. uttalas *blad* som »blaðð», *tid* som »tiðð» o. s. v. Danskans böjelse för vekt uttal af hårda konsonanter visar sig äfven i fråga om *k*, *p*, *t* (utom när de stå i början af ett ord). Så t. ex. ljuda *stå*, *op-ilde* i det närmaste som »sdå», ob-ilde», — allt yttringar af tendenser rakt motsatta dem, som göra sig gällande i norskan och svenskan.

Äfven i fråga om *vokalerna* är något att märka. Det fornnord. språkets rikedom på diftonger återfinnes ännu till en del i de norska bygdemålen, och tveljud höras äfven någon gång i dagligt tal från bildade norrmän (så t. ex. *haug*, da. höj, sv. hög; *beite*, da. græsse, sv. beta; *grei*, da. och sv. redig; *lej*, da. och sv. led), men de anses tills vidare vulgära. Emellertid finna vi hos P. A. Munch *naut* (sv. nöt) samt hos andra godkända författare *höi* (sv. hö), *leiv* (brödlef), Krok*kleiven* o. n. fl. Diftongerna hafva ingen användning inom de öfriga skandiska högspråken (vi tala här ej om nyisländskan); de voro i det närmaste försvunna redan vid dessas första framträdande i skrift. Vi hafva således här en ren norvegism.

* I dalskan deremot förekommer ð, t. ex. i *värða* (varda), *ið säið* (I sågen), *við* (vi).

Norskan närmar sig vidare svenskan i sin kärlek för klangfulla och starka vokalljud. Grundvokalerna *a*, *i*, *u*, som i danskan lidit mycket afbräck, föra ett kraftigt lif i norskan, hvilken senare likväl ej (med undantag för några dialekter, t. ex. de bergensiska) i detta fall kan mäta sig med sv., särskildt hvad *a* i böjnings- och afledningsändelser beträffar*. Dansken har svårt att uttala rent *i*, hvilket han ger en anstrykning af *e* (t. ex. *spid*, *splitte* uttalas »speðð», »splette», liksom i sv. dialekter: *tell*, *vell*, *meddag* i st. f. till, vill, middag); likaledes ljuder *u* som *ó* (t. ex. *sund, guld* som »sónnd», »gólld»), *o* åter oftas om *å* (*tom*, *lomme* som »tåmm», »låmme») och *y* som *ö* (*synd*, *bryst* som »sönd», »bröst»), i hvilka fall norskan och svenskan hålla sig vid det gammalnordiska uttalet. I ett par andra fall åter, der danskan har slutet ljud (nemligen i *ö*, *ø*, och *æ*, *ä*, framför *r*, t. ex. *mörk, være*, hvilka uttalas nästan som »myrk», »vere»), hafva norskan och svenskan samfäldt öppet.

Innan vi lemna ljudläran, måste vi omnämna en, visserligen mindre betydande punkt, i hvilken norskan och svenskan operera tillsammans contra danskan. Den danska förbindelsen *-ld-*, *-nd-* har i norskan och svenskan blifvit *ll* och *-nn-*. Så t. ex. skrifvas no. *falle*, *kalle*, *mannen, finne* i da. falde, kalde, manden, finde, ett skrifsätt som hvarken i härledningen** eller uttalet (ej ens i det danska) har något stöd. Frågan om ett likformigt skrifsätt i detta fall (*ll*, *nn*) för hela Norden var före på rättstafningsmötet i Stockholm 1869, men föll med anledning af danskarnes motstånd. I Norge är det till väsentlig del Bj. Björnson, som äfven i detta fall gifvit kurs åt de riktigare formerna.

* * *

Då ordförrådet i nynorskan hufvudsakligen förkofras genom upptagande i litteraturspråket af ord ur bygdemålen,

* »Vårt dunder *a*, som hafver högsätet och förmånen för alle andre bokstäfvor uti alphabeto», såsom N. Tjällman uttrycker sig,

** Visserligen återfinnas på mesogötiskt stadium formerna *faldan, finþan* o. d., men hemuln för de danska formernas riktighet är i alla fall endast skenbar, då *ld, nd* redan vid sitt första framträdande på nordiskt område enligt regeln assimilerats. Skrifningen *falde, finde* är således ingenting annat än en grafisk kuriositet.

spelar *ordbildningen* såsom sådan ej någon synnerligen betydande roll. Verksamheten i denna riktning är snarare af negativ art, i det man söker inskränka de tyska ordbildningselementen, särskildt tyska prefix (t. ex. *an-, be-, er-*, *for-*, *ge-* o. d.) och afledningsändelser (såsom *-hed*, *-bar*, *-isk*, *-agtig*, *-haftig* o. d.), hvilka förut haft obegränsadt spelrum. Der man har att välja, föredragas inhemska ord; och vid nybildningar griper man till nordiska afledningsändelser, såsom *-nad* (*-ned*, *-net*), *-ing* och *-lek* (*-leik*). Den första af dessa, *-nad*, som äfven i svenskan är mycket lifskraftig, visar sig i norskan under formerna *-ned*, *-net* och vinner alltmer fält på andra ändelsers bekostnad, t. ex. no. *vævnet,* da. vævning, sv. väfnad; no. *tyvnet*, da. tyveri, sv. tjufnad (jämte det halfromanska tjufveri); no. och sv. *kostnad*, da. bekostning; no. *trivnad*, da. trivsel, sv. trefnad; no. och sv. *lydnad*, da. lydighed; no. *vyrdnad, hugnad*, *fagnad* m. fl. Mest griper dock ändelsen *-ing* i abstrakta substantiva omkring sig (der da. och sv. begagna sig af *-ning*), bl. a. för att ersätta det från tyskan inkomna *-en* (som ännu blomstrar i Danmark) och *-else.* Sålunda har man *banking*, *skriving*, *staving*, *regning* i st. f. de »pæredanske» *banken*, *skriven*, *staven*, *regnen.* Eller ock återgår man till de enkla orden utan afledning, t. ex. *knur, larm*, *löb*, i st. f. *knurren* o. s. v., *slut* i st. f. *slutning* m. fl., ett föredöme, som innebär åtskilliga lärdomar för oss svenskar.

Äfven de tyska formerna på *-er*, såsom *islænder, hollænder, grönlænder*, betraktas med sneda blickar, och man föredrager *islænding*, *hollænding, grönlænding,* o. d., i likhet med *sydlænding*, *udlænding.* I svenskan brukas i detta fall ömsevis former på *-are* och *-ing*, och det vill ej rätt lyckas att hålla fram formerna på *-ing* (t. ex. *isländing*, vid sidan af *isländare*): endast i inhemska nomina gentilia har *-ing* afgjordt företräde: *norrländing*, *öländing, gotländing, upländing, värmländing* o. s. v. — Norskan har äfven andra inhemska medel till ordbildning, hvilka de öfriga nordborna kunna afundas dem. Så t. ex. bildas substantiv af adjektiv genom afledning på *-as: styggas, fulas*, *kryas* (en som är stygg, ful, kry) o. s. v. (forts.)

* * *

R. Geete.

En blick på det svenska riksdagsskicket.

Femton år hafva snart förflutit, sedan konung Karl XV den 22 juni 1866 gaf sin stadfästelse åt det af riksens ständer antagna förslaget till ny riksdagsordning. För sjette gången efter dess upphöjelse till svensk grundlag skola inom några månader valmännen samlas, för att i enlighet med dess föreskrifter utse ledamöter i riksdagens andra kammare.

I nära nog en half mansålder har alltså den De Geer-Gripenstedtska riksdagsordningen stått sitt prof. Tid kan då vara att se till, i hvad mån de förhoppningar blifvit uppfylda, som i så rikt mått fästes vid dess genomförande.

Domen om hvad den nya representationen verkat för de stora samhällsfrågornas lösning skall väl utfalla olika, allt efter den dömandes politiska ståndpunkt. Men för att döma om, i hvad mån riksdagsordningens stadganden om sättet för riksdagens bildande och formerna för dess verksamhet uppfylla de af lagstiftarne dermed afsedda ändamål, — för ett sådant omdöme finnes ett godt underlag i de sakförhållanden, som framgå ur riksdagens protokoll och statistiska centralbyråns valstatistik.

Att framhålla några af de vigtigaste bland dessa sakförhållanden, samt att ur dem söka draga de slutsatser, hvartill de närmast kunna föranleda, skall varda föremålet för denna uppsats.

* * *

Om *åtskiljandet af stad och land* vid bildandet af valkretsar till andra kammaren yttrar frih. De Geer i sitt anförande till statsrådsprotokollet i fråga om förslaget till ny

riksdagsordning: »Detta åtskiljande, som icke bör motiveras af stridiga intressen mellan stad och land, torde ega giltig grund i den olikartade organisationen af hvarderas kommunala förhållanden, förvaltning och lagskipning m. m. Samma åtskilnad förekommer ock i landstingen och i de flesta förslag till nationalrepresentationens ombildning, som vunnit något allmännare bifall. Vid öfvergången från en ståndsrepresentation till en författning, enligt hvilken, om de gamla ståndstraditionerna fortfarande skola göra sig gällande, ett af de forna riksstånden egde ett öfvervägande inflytande på valens utgång, är det måhända ock af praktisk omtanke påkalladt att försäkra ett antal platser åt dem, som icke tillhöra nämda stånd».

Till skydd för mindretalets rätt, — onekligen det vigtigaste af nyss anförda skäl, — bestämdes att riksdagsmännen ej skulle fördelas efter samma folkmängdsgrund i stad och på land. Som grundregel angifver riksdagsordningens författare på anfördt ställe, att 10,000 invånare i stad och 20,000 på landet skola sända en riksdagsman, — således ett förhållande af 1 till 2, eller samma grund som följts vid landstingens bildande. Om denna grund följdriktigt tillämpats, skulle landsbygden blifvit betydligt talrikare representerad än nu. Andra kammaren skulle då vid 1866 års val bestått af vid pass 50 ledamöter för städerna och 180 för landsbygden, eller tillsammans 230, hvilka tal vid 1878 års val skulle stigit till resp. 65 och 191, eller tillsammans 256. Men detta antal torde ansetts väl högt; och folkmängdsgrunden blef faktiskt bestämd på ett för landsbygden vida mindre gynsamt sätt. De större städerna fingo som bekant en riksdagsman för hvarje 10,000 invånare; de mindre ordnades i valkretsar med 6—12,000 invånare; och å landet stadgades, att först vid en folkmängd af mer än 40,000 finge en domsaga utse två riksdagsmän.

Som skäl för dessa afvikelser från den en gång uppstälda regeln hade grundlagsstiftaren kunnat hänvisa på bestående förhållanden. De gamla borgare- och bondestånden kunde vid ståndsriksdagarne på visst sätt anses till sammans motsvara en nedra kammare. I den nya re-

presentationen skulle alltså den andra kammaren efterträda dem. Men nu är föga troligt att borgarståndet skulle låtit sig nöja med en andra kammare, utsedd af efter folkmängden likformigt fördelade valkretsar. Fast mera skola de af dess inflytelserike män, som åtspordes vid representationsförslagets uppgörande, hafva fordrat att städerna i andra kammaren måtte få insätta ett antal representanter, någorlunda motsvarande det gamla borgarståndet. Men enligt den gamla riksdagsordningen egde hvarje småstad rätt att utse en ledamot i borgarståndet, liksom å landet hvarje härad hade rätt att sända en fullmäktig i bondeståndet. I verkligheten hade dock förhållandet ställt sig så, att på landet hvarje domsaga utgjorde en valkrets, som likväl kunde upplösas, då stridiga intressen eller andra skäl dertill föranledde; och de mindre städerna plägade förena sig två till tre om en riksdagsman hvilket skedde på ett skäligen godtyckligt sätt, så att t. ex. vid sista ståndsriksdagen Karlstad och Luleå utgjorde en valkrets, Enköping, Söderköping och Söderhamn en annan, o. s. v. Vid denna riksdag hade borgarståndet 69, bondeståndet 111 ledamöter. Häri gjorde den nya riksdagsordningen ej annan ändring, än att i andra kammaren städernas representation jemnare fördelades, och att på landet de folkrikare domsagorna fingo välja två riksdagsmän.

Föreskriften att de mindre städernas valkretsar endast hvart tionde år skola regleras har ledt till åtskilliga olägenheter. Vid den andra regleringen 1876 befunnos två valkretsar redan ha öfverskridit det stadgade folkmängdsmaximum 12,000; af de då bildade valkretsarne har redan vid 1880 års slut det samma inträffat med kretsen Söderhamn—Hudiksvall; och en annan, Vestervik—Oskarshamn, stannar med blott ett par hundratal nedom maximum. — Då det i början af 1870-talet bestämdes, att städer under landsrätt skulle välja till sammans med öfriga städer, och då samtidigt köpingen Trelleborg upphöjdes till stad, försattes vederbörande i valet mellan att låta Trelleborg, Borgholm, Skellefteå och Haparanda *förlora sin represen-*

tationsrätt i andra kammaren till dess 1876 års reglering egt rum, eller att på eget bevåg inordna dem under närliggande valkretsar. Den senare utvägen valdes. På samma sätt förlade andra kammaren i år den nya staden Motala till Vadstena m. fl. städers valkrets, ehuru dermed enligt grundlagens bokstaf bort dröja till 1886. — Af stadgandet, att valkretsarne böra så vidt ske kan ordnas länsvis, följer att antalet valkretsar, belägna i flera län, måste nedbringas till det inom de gifna folkmängdsgränserna minsta möjliga. Detta iakttogs också noggrant vid 1876 års reglering. Men sedan Motala blifvit stad, och Östergötlands småstäder dermed uppnått den folkmängd, som fordras för bildande af egen valkrets, skulle, om reglering finge ske när som hälst, antalet från regeln afvikande valkretsar redan i år kunna minskas med en, om Grenna skildes från nämda städer och förenades med Vexjö och Eksjö, då Kalmar läns småstäder måste fördelas på två valkretsar. Härmed måste nu dröjas till 1887 års val, året efter nästa allmänna reglering. — Dessa olägenheter skulle undvikits, om orden »hvart tionde år» helt enkelt varit borta ur 13 § 3 mom. R. O. Reglering hade då alltid måst vidtagas, så ofta en valkrets öfverstigit folkmängdsmaximum eller understigit minimum, och så ofta antalet oregelbundet bildade valkretsar till följe af ändrade förhållanden kunnat minskas. Härmed skulle ock undvikits, att antalet af småstädernas riksdagsmän stötvis ökats och dess emellan stått stilla, i olikhet med förhållandet inom öfriga valkretsar.

Anmärkningar af vida större vigt hafva dock framstälts mot sättet för städernas representation. Sedan den nya riksdagsordningen förelades rikets ständer har folkmängden i städerna ökats med 50 proc., på landet samtidigt med endast 10 proc. Denna olikhet i folkökningen, som fortfarit vid pass en mansålder, torde förblifva konstant åtminstone så länge det ekonomiska öfvergångstillstånd fortfar, hvari vårt samhälle kommit genom jernvägar, närings- och tullfrihet m. m. En gifven följd häraf är, att städernas representanter, så länge denna olikhet fortfar, komma att

ökas hastigare än landets. Efter 1866 ha de förra ökats från 55 till 64, de senare endast från 135 till 140. Detta kunde i en framtid leda till ett helt annat förhållande mellan stad och land i andra kammaren än grundlagens stiftare tänkt sig.

Vid 1878 års val utgjorde den folkmängd, som i medeltal svarade mot en riksdagsman, i städerna 10,224 och på landet 27,358, — således ett ungefärligt förhållande af 3 till 8. Genom att nu, för undvikande af framtida missförhållanden, återföras till det af frih. De Geer såsom regel uppstälda proportionstalet 1 till 2 skulle dock andra kammaren blifvit allt för talrik, i det dess antal, såsom förut är nämdt, skulle ökas från 204 till 256. Ett annat, på sitt sätt rätt märkligt förslag väcktes i fjor i andra kammaren. Förslagställaren, hr N. Petersson från Kalmar län, utgår från den åsigt att stad och land egentligen borde representeras efter samma folkmängdsgrund, men nöjer sig af praktiska skäl med att föreslå, att domsagor med mer än 40,000 invånare skulle utse en riksdagsman för hvarje fullt 20,000-tal af folkmängden, städer med minst 10,000 invånare en för hvarje börjadt 20,000-tal, och öfriga städer ordnas i valkretsar med 10—20,000 invånare, som hvardera utse en riksdagsman. För landsbygden var detta förslag utan all betydelse, då det blott med en enda ökade antalet af dess riksdagsmän; städernas representanter skulle deremot minskats från 64 till 43, om småstadskretsarne ordnats länsvis. Förslagets partifärg var dock allt för uppenbar, för att det skulle hafva någon utsigt till framgång; och i alla fall torde inom ett eller annat årtionde städernas ökade folkmängd gifvit uppslag till nya strider.

De förhållanden, som framkallat nämda förslag, torde dock förtjena att tagas i närmare skärskådande. Att försäkra ett antal platser i kammaren åt mindretalet är både nödigt och nyttigt; men sättet, hvarpå det skett, är kanske ej det bästa. Då städernas representanter, utsedde efter gynsammare folkmängdsgrund än landsbygdens, i bredd med folkmängden ökas hastigare än de senare, blifver der-

med skyddet för mindretalet större i samma mån behofvet deraf varder mindre, eller i samma mån städerna genom sin tillväxt blifva bättre i stånd att äfven det förutan skydda sig sjelfva. Detta har Norges grundlag undvikit genom att en gång för alla fastställa en viss proportion mellan städernas och landets representanter, så att städerna utse en tredjedel, landskommunerna två tredjedelar af stortingsmännen. Om ett dylikt stadgande gälde för vår andra kammare, med tillägg att landsbygdens ombud skulle vara lika många som första kammarens ledamöter, så skulle andra kammaren vid 1878 års val bestått af 136 ombud från landet och 68 från städerna, i stället för resp. 140 och 64; och tillväxten i antal skulle då äfven blifvit likformig. Ett annat sätt vore att fastställa städernas och landets representation, icke i förhållande till hvarderas folkmängd, utan till hela rikets. Tager man då de faktiskt gifna förhållandena till utgångspunkt, så visar sig, att vid 1878 års val städernas representanter utgjorde vid pass 1 på 70,000, landets 1 på 32,000 af rikets folkmängd. Genom att för framtiden stadga ett dylikt förhållande undvikes all inverkan af partihänsyn vid stadsvalkretsarnes bildande; och nödiga regleringar af domsagor kunde framdeles vidtagas utan tanke på att deras representanter blefve flere eller färre.

Frågan lär dock ej i närmaste framtid blifva brännande. Städernas riksdagsmän komma vid årets allmänna val blott att ökas med en, som Stockholm till följe af befolkningens tillväxt får utse. Genom regleringar af domsagor i Södermanlands, Vesternorrlands och Jämtlands län komma deremot landsbygdens riksdagsmän i höst att ökas med en från hvarje af dessa län, hvarjemte minst en domsaga, sedan den öfverskridit befolkningsgränsen 40,000, får sända ytterligare en riksdagsman. Nästa andra kammare kommer alltså att bestå af 65 ledamöter från städerna och minst 144 från landet, till sammans minst 209. Ett ej ringa antal domsagor närma sig dessutom 40,000-talet; och utsigterna för landsbygden äro således gynsammare i detta årtionde än i det förra.

Men en annan fråga dyker upp vid den politiska synranden, sedan underdomstolarnes ombildning åter blifvit ställd på dagordningen. Om stad och land förenas i juridiskt hänseende, bortfaller ett hufvudskäl för deras åtskiljande i politiskt. Men skall detta åtskiljande upphöra, måste ett valsätt utfinnas, som kan skydda mindretalens rätt. Och härmed äro vi inne på en fråga af allt för stort omfång att här kunna närmare afhandlas.

* * *

Om *sättet för val till andra kammaren* yttrar frih. De Geer på anfördt ställe: »I fråga om medelbara eller omedelbara val hyser jag för min del ingen tvekan att tillerkänna företrädet åt de senare, så vida de förra skola förrättas genom elektorer, hvilka utses endast för att förrätta ett visst val, utan att i öfrigt hafva något med hvarandra gemensamt. Af de valberättigade bör man nämligen icke kunna förvänta något intresse för den förberedande åtgärden att välja en elektor, om de icke hysa intresse för det slutliga resultatet, eller utgången af sjelfva riksdagsmannavalet. Men hysa de intresse för det slutliga resultatet, så utse de sannolikt till elektor den som röstar på deras egen kandidat, utan afseende på huru vida elektorn för denna befattning eger de utmärktaste egenskaper, hvilka dessutom äro svåra att bedöma; och hela syftemålet med de medelbara valen är då förfeladt. Härtill kommer, att faran för obehörig inverkan på valen är vida mindre, om denna måste riktas mot en hel menighet, än om blott ett ringa antal elektorer behöfver vinnas».

Svårigheter anses dock i verkställigheten möta vid de omedelbara valen. Utan föregående valmöten befaras röstsplittring; men talrika besök vid valmötena försvåras i ett glest befolkadt land genom de stora afstånden. Af denna anledning är omedelbart valsätt endast i större städer ovilkorligt föreskrifvet, medan småstads- och landkretsarne fått frihet att välja mellan båda valsätten.

Under de mångåriga striderna om representationsreformen hade frågan om medelbara eller omedelbara val ut-

gjort ett af de förnämsta tvisteämnena. Fördelen af omedelbara val erkändes af de fleste; men man tänkte sig dem då endast på det sätt, att rösterna afgåfvos på ett enda ställe för hela valkretsen, hvilket dock i vårt vidsträckta land på många ställen skulle mött svårigheter. Det ansågs derför som ett särdeles lyckligt grepp af riksdagsordningens författare att låta rösterna uppsamlas inom kommunerna och lemna åt de röstegande sjelfve att bestämma om valsättet.

Ett oväntadt stort antal valkretsar har också begagnat sig af den medgifna rätten att använda omedelbart valsätt. På landet hade det 1878 antagits af 73 valkretsar, under det medelbara val bibehöllos i 67; och ännu flera kretsar ha sedan dess ombytt valsätt. De större afstånden synas ingalunda ha utgjort hinder för det omedelbara valsättets användande. Inom hela Svea och Göta land är det alldeles genomgående just de vidsträcktaste kretsarne som antagit detsamma. I Norrland väljer bland annat hela Jämtlands län omedelbart; en af dess valkretsar innehöll ej mindre än 235 qvadratmil, ett område nästan lika stort som konungariket Belgien. Lemnas de län å sido, der endast medelbara val förekomma, — Upland och Vestergötland ha hittills segast vidhållit detta valsätt, — blifver medelvidden för kretsar med omedelbart valsätt vid pass en tredjedel större än för kretsar med medelbara val. — Af småstädernas valkretsar hade redan vid 1866 års val halfva antalet antagit det omedelbara valsättet. År 1875 användes medelbara val blott i en enda krets, 1878 deremot i tre, hvaraf två vid 1876 års reglering nybildade, der valmännen på god tro antagit, att omedelbart valsätt äfven efter regleringen utan nytt beslut derom skulle fortfara att tillämpas. Den tid torde alltså ej vara särdeles aflägsen, då sistnämda valsätt, med undantag möjligen för någon afskild landsbygd, är ensamt rådande öfver hela riket.

Om redan detta antyder ett ökadt politiskt intresse hos valmännen, framträder denna stegring ännu tydligare vid jemförelse mellan det antal valmän, som deltagit i omedelbara och medelbara val. År 1878 deltogo i de förra

27,5, och de senare 10,6 proc. af de valberättigade, deraf resp. 23,1 och 10,2 proc. å landet och resp. 39,8 och 33 proc. i städerna. På landet röstade mindre än 10 proc. af valmännen i 34 kretsar af 67 med medelbara val, men endast i 4 kretsar af 73 med omedelbara val, hvaremot i ej mindre än 43 af de senare ett relativt högre röstetal nåddes än i någon enda krets med medelbara val. I de sex kretsar, som efter 1875 ombytte valsätt, steg de röstandes medeltal från 12,2 proc. år 1875 till 23,7 proc. år 1878. Då det omedelbara valsättet i så hög grad visat sig främja ett lifligare politiskt intresse, bör dess allmännare utbredning vara ett önskemål för en hvar, som anser politisk lifaktighet önskvärd.

En ganska känbar olägenhet har dock framträdt vid de omedelbara valen. De förberedande valmöten, som riksdagsordningens författare tänkt sig, ha särdeles på landet och i småstäderna i de allra flesta fall uteblifvit. Följden har mångenstädes blifvit en stark splittring af rösterna; och det har ibland rent af berott på en tillfällighet hvem som blifvit vald.

I de städer, som ensamma bilda valkrets, har blott ett fall inträffat, der år 1878 den valde fått mindre än halfva röstetalet. Ett annat fall, — i Örebro, — förklaras deraf, att mer än hälften af valmännen röstat på en person som ej var valbar (f. d. statsrådet Bergström), i följd hvaraf den i röstetal närmaste trädde i hans ställe. Bland 21 valkretsar med två eller flera städer har absolut majoritet icke uppnåtts i 3. På landet åter har samma fall inträffat i ej mindre än 36 bland de 73 valkretsar, som använda omedelbart valsätt, men deremot endast i 11 kretsar bland 67 med medelbara val. Vid föregående val har proportionen i allmänhet varit den samma. Stänkröster, eller sådana som hvarken tillfallit den valde eller hans närmaste man, voro 1878 vid *medelbara* val i städerna inga, på landet 6,2 proc. af de afgifna rösterna; vid *omedelbara* val i städer som ensamma sända en riksdagsman 6,7 proc., i valkretsar med minst två städer 11 proc., på landet ej mindre än 20,6 proc af de afgifna rösterna. En valkrets, i hvars politiska uppfostran ännu mycket torde återstå, är norra och södra Ved-

bo härad i Jönköpings län. Der fick år 1875 den valde 70, den i röstetal närmaste 57, andra personer 206 af 333 afgifna röster; år 1878 fick den valde 180, den närmaste äfven 180 (valet afgjordes genom lottning), andra personer 437 af 797 afgifna röster.

Att inom de kretsar, der sådana valresultat förekomma, valet icke kan anses gifva ett uttryck åt de inom kretsen rådande åsigter, ligger i öppen dag. Ett litet men enigt kotteri kan under sådana förhållanden ganska lätt få sin kandidat vald. Fall kunna uppvisas, der en eller två kommuner mot hela den öfriga kretsens önskan genomdrifvit valet af sin kandidat. Detta har så mycket lättare kunnat ske, som ett slags lokalpatriotism visat sig allt för lätt få öfverhand, då rösterna uppsamlas inom kommunerna, och bringat hvarje kommun att rösta på sin kandidat, utan afseende på om han haft utsigt att blifva vald eller ej.

Större sammanhållning mellan valmännen skulle med all sannolikhet uppnås, om de blott på ett enda, för hela kretsen gemensamt valställe finge aflemna sina röstsedlar. Om det politiska intresse, som framkallat öfvergången till omedelbart valsätt, ej räckt till för dervid nödiga valförberedelser, så skulle då åtminstone vid valstället tillfälle till samråd beredas de skilda kommunernas valmän. Men hindren för aflägset boende valmäns deltagande i valen blefve i sådant fall allt för stora. Redan i Danmark, der folketingskretsarnes medelstorlek endast utgör 3—4 svenska qvadratmil, hafva betydande svårigheter rest sig mot rösternas afgifvande på ett enda ställe; och valmännen från aflägsna trakter, såsom öarne Anholt och Læsö i Kattegat, ha ofta rent af uteblifvit från valen. I Sverge stanna blott några få af de allra sydligaste landkretsarne vid denna ringa storlek; och svårigheterna skulle här alltså mångdubblas.

Deremot skulle röstsplittring visserligen icke förekommas, men de svåraste följderna deraf upphäfvas, om det vore stadgadt att, då absolut röstöfvervigt ej uppnåtts, omval skulle företagas mellan dem som fått de flesta rösterna intill dubbla antalet af dem som skola väljas. Vid val af

landstingsmän iakttages detta; om vid andra omröstningen en skall väljas, ha valmännen att rösta på en af de två, som förra gången voro främst i röstetal; om två skola väljas, gäller valet mellan fyra, o. s. v. I samma riktning gick ett förslag, till ändring af 17 § riksdagsordningen, som för ett par riksdagar sedan väcktes i andra kammaren af östgötarepresentanten hr Asklöf. Förslaget afsåg dock ny omröstning endast i det fall, då lotten annars skulle skilja mellan lika röstetal, — motionären hade sjelf på detta sätt blifvit utsedd till riksdagsman; och förslaget var väl alltså egentligen framkalladt af grannlagenhet mot valmännen, — och det fick derför såsom mindre vigtigt förfalla. Hade det afsett alla de fall, då absolut majoritet ej vinnes, skulle det sannolikt rönt större uppmärksamhet.

Men ett stadgande om absolut röstöfvervigt, ehuru väl behöfligt i och för sig, skulle dock ej leda till minskad röstsplittring, så länge tillfälle ej bereddes de röstande från valkretsens skilda delar att lära känna hvarandras kandidater. Om absolut majoritet fordrats för valens giltighet, skulle 1878 ej mindre än 52 omval med ty åtföljande besvärligheter och tidsutdrägt varit af nöden. Rätt märkligt är, att samma år i de kretsar på landet med omedelbart valsätt, der den afgående riksdagsmannen blef omvald, och der således åtminstone en kandidat var på förhand gifven, i 31 fall bland 50 absolut majoritet uppnåddes, hvilket åter var fallet med endast 6 bland 23 nyvalde. Af 50 omvalde ha 31, af de 23 nyvalde endast 4 fått minst dubbelt så många röster som de i röstetal närmaste. Då ett öfverklagadt val upphäfts, har alltid valstriden blifvit skärpt vid omvalet, då kandidaterna alltid från föregående val varit gifna. I ett fall ha de röstande vid omvalet ökats från 289 till 452; i ett annat från 219 till 1,009. Det samma har nyligen inträffat vid ett omval i Oxie och Skytts härad i Skåne. Valstatistiken innehåller dock om dylika fall endast ofullständiga uppgifter.

Mer och mer bjudande framträder alltså, i samma mån det omedelbara valsättet vinner ökad utbredning, krafvet på en lagstadgad *politisk kandidatur*, såsom det enda verk-

samma botemedlet mot röstsplittring och det enda sättet att göra valen till verkliga uttryck för det väljande folkets vilja. Ej utan skäl har visserligen riksdagsordningens författare underlåtit att stadga, det kandidaterna sjelfva skola framställa sig inför valmännen; och erfarenheten har hittills gifvit honom till fullo rätt i hans åsigt, att detta slag af kandidatur icke stämmer öfverens med det svenska lynnet. Särdeles slående är ock hans ofta återgifna anmärkning, att »det är andras förtroende och ej sjelfförtroendet, som är representantkallets rätta ursprung». Men allt det betänkliga i kandidaturen skulle falla bort, om kandidaterna ej uppstälde sig sjelfve, utan framstäldes inför valmännen af andra. Särdeles i de större städerna har det för öfrigt redan blifvit sed, att ansedde medborgare framträda på valmöten och föreslå kandidater.. Det finnes intet hinder, hvarför denna sed ej kan varda lag. Och den kandidat, som ej väcker så stort intresse, att någon för hans skull vill underkasta sig besväret att resa till ett förberedande valmöte, torde det ej löna mödan att låta komma under omröstning.

* * *

Om vilkoren för *valbarhet till första kammaren* yttrar frih. De Geer: »Den första kammarens inre styrka är att söka deruti, att den jemväl utgår från hela folket, till och med i större utsträckning än den andra kammaren, enär från valrätt till denna senare äro uteslutne många, som ega rösträtt inom kommunen och sålunda deltaga i tillsättandet af valnämderna för första kammaren. — — — Förmögenhetens konservatism kommer äfven denna kammare till godo dels derigenom, att vid val af landstingsmän rösterna beräknas efter skala, hvartill kommer att landstingsmännen ej för sitt uppdrag njuta ersättning, dels ock genom de förmögenhetsqvalifikationer, som äro stadgade för valbarhet till riksdagsman i första kammaren. Med de härvid valda siffror af 80,000 rdr fastighetsvärde eller 4,000 rdr årlig inkomst har afsigten varit att inskränka valbarheten till dem, som kunna anses ega fast egendom, idka någon betydligare rörelse, innehafva högre tjenst eller eljest, efter vårt lands

förhållanden, befinna sig i en någorlunda betryggad ekonomisk ställning. Inom dessa kategorier torde ock i allmänhet den högre bildningen och den mera omfattande erfarenheten vara att söka».

Ursprungliga afsigten skall hafva varit att sätta census något högre, eller till 100,000 kronor för fastighet och 5,000 kronor för inkomst; men detta lär ansetts för högt. För öfrigt är åt väljarne lemnad den största frihet. Medan riksdagsordningens 16—18 §§ innehålla omständliga föreskrifter om sättet för val till andra kammaren, nämnes ej ett ord om valsättet till den första. Vederbörande landsting och stadsfullmäktige kunna således derom besluta efter behag; och intet synes hindra dem att t. ex. välja riksdagsmän efter det danska »forholdsvalgsystemet», om de så finna för godt; blott de iakttaga att (enligt § 25) på röstsedlarne skrifva namn på lika många som skola väljas. — Få delar af riksdagsordningen torde varit föremål för så olika omdömen som sättet för första kammarens bildande. Onekligen är det ett af statskonstens svåraste problem att dana en första kammare, som står på sjelfständig grund gent emot den andra utan att förverkliga Franklins liknelse om de båda hästarne, som äro spända vid motsatta ändar af samma vagn, hvilken de söka draga åt hvar sitt håll. Af ett visst intresse kan det vara att se, huru den De Geerska representationsreformens motståndare tänkte sig en första kammare. I de grunder för representationens ombildning, som under de betydelsefulla Decemberdagarne 1865 af dem framstäldes på riddarhuset, talas om en första kammare, utsedd till en fjerdedel af ridderskapet och adeln, till en fjerdedel af presteskapet, med särskilda representanter för universiteten och vetenskapsakademien, till en fjerdedel af de högst beskattade och till den återstående fjerdedelen af landstingen och dermed likstälda stadsfullmäktige. Valbarheten skulle deremot vara lika vidsträckt som till andra kammaren och de valde åtnjuta lika stort arvode som andra kammarens ledamöter. Det var att rädda hvad möjligen räddas kunde af de gamla stånden, hvilket, om det påtänkts tjugo år tidigare, sannolikt skulle påskyndat den stora reformen, på samma gång

det erbjudit en lämplig förmedling vid öfvergången från det gamla till det nya. Men i December 1865 lyckades ej de, som så tänkte, att öfvertyga någon om styrkan af sitt sent påkomna nit för reformen; man hade då hunnit till »gränsen af detta *för sent*, som så mången gång oväntadt genljudat öfver andra länder».

Beklagligen lemnar vår svenska valstatistik ej den ringaste upplysning om det sätt, hvarpå censusbestämmelserna för första kammaren verkat. I andra stater, der första kammaren utses bland de högst beskattade, såsom Holland och Belgien, ha lagstiftarne haft all möda ospard att lemna de mest omständliga och noggranna föreskrifter om upprättande af listor öfver de valbare till ledning för valmännen; men vår riksdagsordning innehåller derom ingenting. Behofvet af sådana listor är dock så uppenbart, att man med skäl kunnat vänta, att åtminstone vid de första valen efter nya riksdagsordningen statistiska byrån skulle fått sig förelagdt att gå väljarne till handa med fullständiga förteckningar öfver de valbare; men så skedde ej, hvarken då eller sedermera. I början af 1870-talet lät redaktionen af Tidskrift för Sveriges landsting af egen drift med stor möda och kostnad utarbeta och i tidskriften införa sådana listor. Men företaget, utfördt af enskild man, kunde ej med bästa vilja blifva så tillfyllestgörande, som om det verkstälts af offentlig myndighet, och afstannade snart af brist på uppmuntran. I år drogs frågan af enskild motionär under riksdagens pröfning, men fick förfalla på grund af de praktiska svårigheter, som ansågos möta vid upprättande af vallistor, — svårigheter, hvilka lika väl som i andra stater borde kunna öfvervinnas. Särskildt borde första kammaren sjelf hysa intresse för, att det blefve kändt, hvilka som ega rätt att der taga säte.

Under tiden fortfara orubbade de missförhållanden, som genom upprättande af vallistor skulle varda afhulpna. Å ena sidan varder faktiskt mången lämplig och duglig person vid valen förbigången, emedan väljarne äro ovisse om han är valbar. Å andra sidan kunna röster tillfalla en icke valbar, hvaraf följden blir, om förhållandet iakttages och anmärkes, att de röstsedlar, som upptaga den icke valbares

namn, kasseras och att de återstående röstsedlarne komma att bestämma valresultatet. Genom valmännens bristande kännedom om kandidaternas valbarhet har sålunda mer än ett vals utgång blifvit sådan, att personer förklarats valde till representanter, som endast genom ett mindretals röster kallats till detta förtroendeuppdrag.

Af de omnämda uppgifterna i landstingstidskriften lär framgå, att de valbares antal inom hela riket för tio år sedan uppgick till vid pass 6,000, deraf 1,750 ensamt i Stockholm och lika många på landet. För den följande tiden ha vi ej lyckats finna något annat, som i någon mån kan tjena till ledning, än de i den s. k. förberedande skattejemkningskoméns betänkande af 1876 förekommande uppgifter om antal af och taxeringsvärde å jordbruksfastighet, uppskattad till minst 80,000 kronor, samt bevillning för inkomst af kapital och arbete från och med 4,000 kronor och deröfver, allt enligt 1874 års skattelängder. Om annan fastighet än jord lemnas intet besked. I redogörelsen ingå äfven qvinnor, bolag, dödsbon och de som uppfylla förmögenhets- men ej åldersvilkoren för valbarhet, hvilka ej kunnat frånskiljas. Men hvad som här är af vigt är de relativa talen, hvilka ej torde rubbas genom ett afdrag; och de slutsatser som kunna göras, ehuru begränsade, blifva derför ej af mindre intresse. Antalet af jordegendom till minst 80,000 kronors värde utgjorde år 1874 för hela riket endast 854, hvaremot bevillning för minst 4,000 kronors inkomst var påförd ej mindre än 9,409 skattskyldige. Proportionen är således en valbar på grund af jordegendom mot elfva valbare på grund af inkomst. Ännu ogynsammare ställer sig förhållandet vid en jemförelse mellan olika län. För Gotland upptager tabellen en, för Jämtland en, för Vesterbotten ingen, för Norrbotten två jordegendomar af det värde att de kunna göra sina egare valbare. I 13 af rikets 24 län, — Jönköpings, Kronobergs, Gotlands, Blekinge, Hallands, Göteborgs, Elfsborgs och de sex norra länen, — stannar antalet under 25 och utgör för alla dessa län till hopa 114.

Just inom dessa län har det äfven visat sig svårast att finna lämplige kandidater till första kammaren. Det saknar ej sin betydelse, att af de 58 ledamöter, som 1879 suto i kammaren för dessa län, ej mindre än 24 — så vidt vi räknat rätt, ty valstatistiken lemnar härom inga upplysningar, — bodde utom valkretsen, hvilket deremot var fallet med endast 10 af kammarens öfrige 78 ledamöter.

Orsaken till de valbares ojemna fördelning får väl närmast sökas i det kända förhållandet, att i Sverige jorden är delad på många händer, hvadan få stora gods finnas, under det de stora förmögenheterna hufvudsakligen påträffas i städerna. Men det torde ock kunna sättas i fråga, om riksdagsordningens författare riktigt träffat den gräns, hvarinom »förmögenhetens konservatism» bör sökas. Detta slags konservatism lär väl ej så mycket bero på förmögenhetens storlek, som på den tryggade ställning i samhället, den gifver sin egare. I medvetande häraf har ock census till andra kammaren blifvit satt betydligt lägre för fastighet än för inkomst. Med första kammaren har detta ej iakttagits, utan census gjorts lika hög för fastighet som för inkomst, kapitaliserad efter fem för hundra. Den skenbart låga census för inkomst höjes dock faktiskt derigenom, att många på grund deraf valbare aldrig skulle vara i stånd att utan arvode taga plats i första kammaren. Häraf följer ock den förut antydda svårigheten för en del landsting att finna representanter inom eget område.

Härtill kommer ytterligare den motsats, som i sjelfva grundlagen är nedlagd mellan väljarne och de valbare. »Då majoriteten bland de politiskt berättigade har i sin makt att tillsätta båda kamrarne», säger frih. De Geer, »torde det icke heller vara obilligt, om den i valet af den ena kammarens ledamöter inskränkes till dem, som icke uteslutande representera denna majoritets egna intressen». Men hvarje valförsamling söker helt naturligt att hos dem den önskar välja i högsta möjliga mån återfinna sina egna syften och intressen. Följaktligen skall den städse sträfva att undanrödja eller så vidt möjligt kringgå alla deremot i

förväg lagda hinder. Om nu väljarnes flertal hyllar en politisk grundåsigt, men de valbares flertal en annan, så är klart, att de valde oftare skola tagas bland de valbares mindretal, i samma mån de politiska partierna skarpare begränsas. Men på samma gång den krets inskränkes, inom hvilken de valde uppsökas, varder det äfven svårare att finna skicklige och duglige representanter; och en sålunda sammansatt kammares andliga nivå skall nödvändigt så småningom sjunka, hvilket i sin ordning ej kan blifva utan inverkan på dess betydelse i statslifvet. Medan nu i vårt land jordbruksnäringen är särdeles svagt företrädd bland de till första kammaren valbare, utgöres de väljande landstingsmännens stora flertal af jordbrukare. Denna omständighet har ej heller blifvit utan inflytande på valen. Af föreliggande uppgifter om yrkesfördelningen för första kammarens ledamöter framgår, att de civile och militäre embetsmännen inom kammaren från 1867 till 1879 minskats från 49 till 35, medan godsegarne samtidigt ökats från 40 till 45, hvarjemte de egentligen s. k. hemmansegarne 1867 företräddes af ingen, 1879 deremot af 8 ledamöter i kammaren. Jemföras vidare dessa yrkesgrupper med de förut nämda beskattningsgrupperna från 1874, så finnes, att mot 854 jordegendomar, som kunna göra sina egare valbare, svara 53 jordegare inom kammaren, medan mot de 9,409 skattskyldige med minst 4,000 kronors inkomst svara 61 riksdagsmän, hvilka hvarken upptagas såsom jord- eller bruksegare, men bland hvilka dock sannolikt många ega sådan stads- eller landtfastighet, som ensam kunnat göra dem valbare. Bland jordegarne sitter således hvar 16:de, bland icke fastighetsegare allra högst hvar 154:de i kammaren.

Här är alltså en punkt, der riksdagsordningens hållfasthet framdeles torde komma att sättas på prof. Men just det, att redan under närvarande ogynsamma förhållanden så många jordegare fått plats i kammaren, måste för dem, som rädas för jordbruksintressets öfvervigt vid riksdagen, utgöra ett skäl att motsätta sig hvarje jemkning af

grundlagen till dess förmån. En beklaglig följd af motsatsen mellan väljare och valbare till första kammaren är, att hvarje försök att vinna ändring i den kommunala rösträtten på landet hittills strandat på farhågan, att en billigare röstskala skulle förflytta tyngdpunkten inom landstingen nedåt, och dermed ytterligare skärpa sagda motsats.

I en annan riktning hafva deremot från ett håll, som eljest sällan plägar gifva sitt stöd åt jordbruksintresset, förslag framkommit, egnade att i hög grad stärka dess inflytande i första kammaren. Som bekant har i samband med den förestående reformen i jordbeskattningen stälts en omarbetning af bevillningsstadgan. Om dervid, såsom många önska, skatt lades särskildt på fastighet och särskildt på inkomst deraf, med afdrag för lägre inkomst såsom för andra skatteföremål, och om kommunalbeskattningen i samband dermed underginge en motsvarande förändring, skulle jordbrukarnes fyrktal, och dermed äfven deras inflytande på landstingens sammansättning, högst betydligt ökas. Om vidare, såsom äfven föreslagits, jordegendomens uppskattningsvärde öfver hela riket höjdes med minst en tredjedel, skulle antalet till första kammaren valbare jordegare vinna en väsentlig förstärkning. På hvad sätt detta skulle inverka på kammarens sammansättning, behöfver knapt påpekas.

I en tid, då den politiska gränsen mellan stridiga intressen ständigt varder skarpare tecknad, framträder emellertid för hvarje dag med ökad styrka behofvet af förmedlande element. Inom första kammaren motverkas dock i väsentlig mån uppkomsten af sådana genom valbarhetsvilkorens egendomliga uppställning. Oafsedt om census till första kammaren i det hela är väl afvägd eller ej, äro väl alla ense derom, att t. ex. den, som skattar för 79,000 kronors fastighet och 3,900 kronors inkomst på en gång, i högre grad besitter »förmögenhetens konservatism» än den, som ensamt skattar för antingen 80,000 kronors fastighet eller 4,000 kronors inkomst. Sådana personer vore särdeles lämplige att inom representationen intaga samma förmedlande ställning, som beskaffenheten af deras lefnadsvilkor anvisar dem inom samhället. Men genom ordalydel-

sen af 9 § riksdagsordningen äro de från valbarhet till första kammaren uteslutne. Det kan dock ej vara enligt med grundlagens anda, om gränserna för valbarhet göras trängre än nödigt är. En rättelse af detta förbiseende genom en sådan ändring af § 9, att valbarhet gjordes beroende ensamt af inkomst till minst 4,000 kronor, med förbehåll att inkomst af fastighet och kapital skulle beräknas efter samma grunder, vore ett ej ovärdigt föremål för lagstiftarens omsorg.

* * *

Om de *gemensamma voteringarne* yttrar frih. De Geer: »Enär andra kammaren, derest regeln (att båda kamrarnes bifall erfordras för att åstadkomma ett riksdagens beslut) konseqvent vidhållits äfven för beskattningsfrågor, skulle, liksom i de flesta andra länders representationer, ensam bestämt utgången i alla de fall, då den beviljat mindre än första kammaren, så är sammanräkningen af de båda kamrarnes röster en åt första kammaren medgifven förmån, som kan vara af ett afgörande inflytande, så ofta dess majoritet är mera kompakt än andra kammarens. I afseende å dessa frågor torde derföre någon grundad anmärkning mot det föreslagna förfaringssättet icke kunna hemtas derifrån, att den andra kammaren genom sitt större antal ledamöter får större inflytande på utgången än den första».

Sådana anmärkningar hafva dock ej uteblifvit från de konservativa intressenas målsmän. De mena att den öfvervigt, som här tilldelats andra kammaren, står i strid med det grundlagsbud, som tillägger båda kamrarne lika behörighet och myndighet i *alla* frågor. Att andra kammaren dermed fått större inflytande i beskattningsfrågor än den första skulle vara så mycket mindre berättigadt, som båda kamrarne enligt grundlagen utgå från hela folket.

Det antals-förhållande grundlagens stiftare tänkt sig mellan båda kamrarnes ledamöter är som två till tre. Full likställighet mellan kamrarne vid de gemensamma voteringarne skulle således vinnas, om hvarje röst i första kammaren räknades lika med tre, i den andra lika med två. Antalet ledamöter var 1879 i första kammaren 136, i den andra

204; tages det förra talet tre gånger och det senare två gånger, fås i båda fallen produkten 408. Man har således här den stora fördelen att på förhand kunna se, huru kamrarnes likställighet vid gemensamma voteringar skulle taga sig ut i tillämpningen. Under några år har det roat oss att med användande af nyss nämda beräkningssätt följa dessa voteringar; och det har visat sig, att ej särdeles många skulle fått en annan utgång, om rösterna sålunda beräknats. Af de åtta gemensamma voteringar, som egt rum vid årets riksdag då detta skrifves, ha två utfallit enligt första, sex enligt andra kammarens beslut. Af de senare skulle två fått en motsatt utgång, i fall rösterna räknats så som nämdt är, nämligen frågan om ett pansarskepp samt en pensionsfråga. I den förra afgåfvos 169 röster (i första kammaren 31, i den andra 138) för afslag och 152 (resp. 92 och 60) för bifall. Efter den andra beräkningen skulle röstfördelningen blifvit 369 (resp. 31 × 3 = 93 och 138 × 2 = 276) för afslag och 396 (resp. 92 × 3 = 276 och 60 × 2 = 120) för bifall. Medeltalen för majoritet och minoritet voro sådana, att 83 från första och 59 från andra kammaren, eller till hopa 142 stodo mot resp. 38 och 137, till hopa 175. Förändras dessa tal på antydt sätt, varder resultatet 83 × 3 = 249 och 59 × 2 = 118, till hopa 367, å ena sidan, samt 38 × 3 = 114 och 137 × 2 = 274, till hopa 388, å den andra. En hvar, som aktar mödan värdt att på detta sätt gå igenom de föregående årens gemensamma voteringar, skall med lätthet kunna se, hvad som skulle vinnas eller förloras på en dylik reform, — i fall det verkligen vore någon reform.

Lika litet som andra kammaren lär vara hugad att gå in härpå, lika litet torde första kammaren finnas villig att lyssna till de anmärkningar, som framställas från den motsatta sidan. Här heter det, att båda kamrarne visserligen enligt grundlagen utgå från hela folket, men under så inskränkande bestämmelser angående valbarhet och valsätt till den första, att den i lika hög grad som någon öfre kammare kan anses som representant för »the upper ten thousand». Vid sådant förhållande borde den ock i beskatt-

ningsfrågor intaga samma ställning som i de flesta andra länder; och skäl saknas då för hvarje afvikelse till dess förmån från regeln, att riksdags beslut endast kommer till stånd genom båda kamrarnes bifall.

Om denna regel vore utan inskränkning genomförd, skulle utgången ständigt föreskrifvas af den kammare, som beviljade de lägre anslagen. Men detta förekommer i regeln i andra kammaren. För den, som granskar det sätt, hvarpå de gemensamma voteringarne hittills utfallit, och jemför det med röstresultaten särskildt i andra kammaren, visar det sig snart, huru mycket lättare det då blifvit för denna kammare att förverkliga sina syften. Men dermed skulle ock följa strider, hvilka hittills i vårt politiska lif varit kända blott till namnet. Spänningen mellan Danmarks regering och dess folkething visar på ett sätt, som ej manar till efterföljd, till hvilka kraftåtgärder de stridande parterna under sådana omständigheter kunna låta sig förledas; och mången förståndig dansk man skulle för visso vara nöjd, om i hans land ett sådant sätt funnes att häfva denna spänning, som vårt lands gemensamma voteringar.

Dessa innebära således en ganska lyckligt funnen medelväg; och de skulle göra det än mer, om grundlagens bud noggrannare följdes, än nu synes vara fallet. Det heter nämligen i 63 § riksdagsordningen: »Stanna kamrarne öfver någon fråga, deri ständigt eller i dess ställe särskildt tillsatt utskott sig yttrar, uti hufvudsakligen eller till vissa delar olika beslut, då skall utskottet söka att *de olika meningarne så vidt möjligt är sammanjemka* och med förslag derom till kamrarne inkomma»; — och i 65 §: »När i fråga om statsutgifter — — — kamrarne fatta stridiga beslut, *som ej uppå vederbörligt utskotts-förslag varda sammanjemkade*, skola bägge kamrarne hvar för sig rösta om de olika beslut, hvari hvardera förut stannat». — Åt vederbörande utskott är således öfverlätet att pröfva, när och huru den så uttryckligt föreskrifna sammanjemkningen bör komma i fråga; men der den är möjlig, måste den försökas, innan gemensam votering såsom sista utväg företages. Om

till ett uppgifvet ändamål af den ena kammaren anslås t. ex. 150,000, af den andra 100,000 kronor så borde det vara vederbörande utskotts pligt att se till, i hvad mån samma ändamål kunde vinnas med t. ex. 125,000 kr. om kamrarne vore böjda för en sådan medelväg. Detta tillämpas nu så, att mellan kamrarnes första beslut och den deraf föranledda gemensamma voteringen något försök till sammanjemkning veterligen aldrig förekommer. Oafsedt att grundlagarne i hvarje särskildt fall böra efter sin ordalydelse tillämpas, skulle genom sådan jemkning många svårigheter kunna undvikas, der ej bestämda grundsatser föranleda kamrarne att hålla fast vid en gång fattade beslut. Grundlagen synes i detta fall vara bättre än sin tillämpning.

* * *

Den utan all gensägelse vigtigaste och mest intressanta af de frågor, hvartill en granskning af vårt riksdagsskick kan föranleda, är den, i hvad mån den under nu gällande riksdagsordning hittills vunna erfarenhet gifver vid handen behofvet af *utvidgad valrätt till andra kammaren.* Men denna fråga är så omfattande och af så djupt ingripande betydelse för hela vårt politiska lif, att den väl torde tarfva sitt eget kapitel.

Emil Svensén.

Några iakttagelser med anledning af den nynorska språkrörelsen, betraktad från svensk synpunkt.

(Forts. från föreg. häfte.)

Den danska *grammatiken* har funnit villiga slafvar i Norge långt sedan man i sistnämnda land börjat tillämpa frihetens grundsats i afseende på införandet af nya ord i litteraturen. Verbal- och nominalböjningen är ännu till väsentlig del dansk i det norska bokspråket, detta till följd af en grannlagenhet och försynthet, som åtminstone i Danmark borde skattas högt. Men talspråket med sin sjelfständiga utveckling yrkar på sin rätt och tränger sig, hvad det lider, allt mer in i bokspråket. Vi hafva redan i afseende på ljudläran sett åtskilligt märkligt i denna väg. När man nu erinrar sig den gamla satsen, att språket (och af detta »språk» bör väl skriftspråket i någon mån vara ett uttryck) är den förnämsta exponenten för ett folks lynne och individualitet, faller det sig svårt att förklara, huru tvenne så utprägladt olika folk som det norska och danska kunnat, utan att det ena undergått våld, så länge enas om samma skriftspråk. Och om detta knappast låter förklara sig med afseende på den tid, då Norge såsom en provins ingick i den danska helstaten, måste missförhållandet ännu bjertare framstå med afseende på tiden efter 1830, då Norge gått sina egna språkliga vägar, utan att rådfråga sin f. d. förmyndare. Det är derför ingalunda underligt, att den länge tillbakahållna kraften nu brusar fram och att de egendomligheter, som i århundraden betraktats såsom yttringar af råhet och brist på uppfostran, nu träda fram med anspråk

på erkännande och giltighet. »Hvad örat hör, bör ock ögat se», har en svensk språkman (J. Ihre) yttrat, och detta utgör en af de ledande tankarne i den nynorska rättskrifningen, hvilken derigenom kommit ett betydligt steg framom sina nordiska syskonspråk. Ordstammarne (i synnerhet de, som innehålla muta) hafva härigenom fått ett väsentligen olika utseende i danskan och norskan. Den danska stafningen *pige* (läs pie), hvilken knappast borde tillfredsställa en dansk, kan ännu mindre tilltala en norrman, i hvars mun det ljuder: *pike*. En mängd konseqvenser af den norska rättskrifningen visa sig bäst i sammanhang med studiet af ordförrådet, till hvilket vi längre fram komma. För ögonblicket är det närmast de grammatiska egendomligheterna, på hvilka vi önska att rigta uppmärksamheten. Äfven dessa lemna nemligen vigtiga bidrag till en jemförelse mellan å ena sidan danskan, å den andra norskan och svenskan. Det är här ej fråga om endast ett vacklande i rättskrifningen eller en godtycklighet i språkbruket, det gäller en faktisk skilnad. Vi vända oss först till:

Ordens kön. Redan för 600 år sedan började i danskan skilnaden mellan maskulinum och femininum att bortfalla, och man fick det s. k. »fælleskönet». Ej nöjd härmed, sträfvade man att göra fælleskönsorden till neutra, en riktning, som ännu i dag fortgår. En del ord hafva emellertid stannat i villrådighet och låta använda sig än såsom fælleskönsord, än som neutra, utan att derför betydelsen skiftar (sålunda t. ex. en l. et *lod,* en l. et *værge* o. s. v.). Om rörelsen får fortgå, kommer troligen fælleskönsordens antal att betydligt reduceras (jfr Levin, »Dansk kjönslære og lydlære»). I norska folkspråket lefva alla tre könen, det norska talspråket åter har endast två kön, fælleskön och intetkön, af hvilka det senare uppbär den svagare rollen. Såsom en följd af det danska inflytandet inom »fælleslitteraturen» får man naturligtvis äfven i norsk skrift stundom se neutralt kön tilläggas ord, hvilka i talspråket hafva fælleskön. I danskan heter det *et kys*, *et skjold*, *et* (finger-)*led, et levnet, et sogn, et syn,* — hos norska allmogen åter *en kys, en skjold* o. s. v. Å andra sidan spörjes en rörelse åt motsatt

håll, så nemligen, att danskan har fælleskön, der norskan (merendels ledsagad af svenskan) har neutrum. Sålunda heter det t. ex. på norska (och svenska): *et* rus, *et* hinder, *et* snöre, *et* regn, *et* trold (sv. troll) o. s. v., medan det danska språkbruket fordrar: *en* rus, *en* hinder, *en* snöre o. s. v., alla af fælleskön. Något, som ytterligare ökar genusoredan i danskan, är, att sammansatta ord ej alltid behålla det enkla ordets kön. Sålunda heter det *en* færd, men *et* folkefærd, *et* gjenfærd, hvilka bägge i norskan äro af fælleskön liksom det enkla ordet. Danskarne säga *en* stav, *en* leg, men *et* bogstav, *et* strengeleg (strängaspel), norrmännen åter *en* bokstav, *en* strenglek, liksom bruket är i fornspråket och i svenskan. Den känsla för det grammatiska könet, som, nedärfd från förfäderna, lefver hos det norska folket, vinner alltmera fält äfven hos de bildade klasserna och har från dem redan inträngt i litteraturen. Skriftspråket följer härvidlag i de flesta fall de traditioner, som fornspråket skapat, eller med andra ord rent nordiska lagar, och häruti har man ock förklaringen till öfverensstämmelsen i genus mellan norskan och svenskan (se exemplen här ofvan), under det att danskan — hvars grammatik mera än de öfriga skandiska språkens påverkats af den tyska grammatikens lagar — gått sina egna vägar.

I afseende på substantivens *numerus* råder en lika genomgående skilnad mellan nynorskan och danskan som i afseende på genus. I danskan är pluraländelsen *-e* eller -(*e*)*r*. Ursprungligen var *-e* ändelsen för mask. och -(*e*)*r* för fem., hvaremot neutra enligt regeln voro lika i sing. och plur. (så ännu i midten af 1600-talet). Men med tiden inträdde, till följd af han- och honkönets sammanblandning i fælleskönet, en stor förvirring i pluraländelsernas användande, hvilken ännu fortfar. Så t. ex. få många fem. ord i plur. ändelsen *-e* (t. ex. elv*e*, gang*e*, grav*e*, seng*e*), medan å andra sidan -(*e*)*r* insmugit sig som ändelse äfven i åtskilliga mask. (t. ex. hövding*er*, hedning*er*), hvarförutom neutra ej sällan få *-e* eller -(*e*)*r* (så t. ex. land*e*, hus*e*; æbl*er*, træ*er*). I några neutra finnes den rigtiga pluralformen (= sing.) vid sidan af en på *-e* (t. ex. forslag och *-e*, forhold

och *-e*), hvilken senare ändelse, liksom den på *-er*, stundom har sin förklaring i det förhållandet, att ord, hvilka ursprungligen varit mask. eller fem. och följaktligen haft dessas regelbundna plur., äfven sedan de öfvergått till neutra bibehållit sin gamla ändelse. Godtycket i fråga om pluraländelsernas användande, hvilket har sin grund i den allmänna förvirringen i genusmedvetandet, vållar en af de största svårigheterna vid danska språkets lärande. Analogibildningar äro inom detta språk farliga, då språknycken så ofta drifver sitt spel. Hvarför t. ex. heter det på danska: præst*er*, gjæst*er* — men hest*e*? hvarför engl*e*, djævl*e* — men bængl*er*, regl*er*? hvarför klump*er*, stump*er* — men sump*e*? hvarför hatt*e*, katt*e* — men klatt*er*, rabatt*er*? I detta fall äro norrmännen stadda på en säkrare väg än danskarne. Det norska talspråket sträfvar nemligen derhän att använda *-er* såsom genomgående pluralform för alla ord af fælleskön, en norvegism, som går långt tillbaka i tiden. Redan P. Claussön har t. ex. elfv*er*, fjord*er*, eng*er*, dal*er*, gård*er*, træl*er*. I det nuvarande talspråket höres pluralformen hest*er* (lika väl som præster, fester), gård*er*, fjord*er* (lika väl som gjorder, færder) o. s. v. Nynorskan är på detta område stadd i en förnuftig återgång till de allmänna nordiska lagar, som varit bestämmande för böjningen i äldre tider och hvilka ännu ega full giltighet i afseende på den svenska nominalböjningen. Vi återfinna i denna no. pluraländelse *-er* hos mask. det svenska *-ar*, endast med försvagad vokal (en följd af det månghundraäriga danska inflytandet). I norska dialekter lefver *a* ännu qvar i böjningsändelser, och då denna klangfulla vokal derjemte har urminnes häfd i gammalnorskan, är det visst ej omöjligt, att den (liksom äfven *o*) också i de bildades tal- och skriftspråk en gång kan komma till heders. Det visar sig ju i afseende på ordförrådet, att dialekterna, framför allt der de äro stödda på fornspråket, förmått arbeta fram sina bidrag till allmän norsk egendom. Detta är öfver allt gången för den norska språkutvecklingen. — Det närmande till den svenska mask. pluralböjningen, som ligger i upptagandet af en genomgående pluralform på *-er*, har ett sidostycke i för-

hållandet vid den neutrala pluralbildningen. Denna blir nemligen i nynorskan alltmera lik svenskan (plur. = sing.) i olikhet med förhållandet i danskan, hvarest ännu fullständig villervalla råder — till förmån för tyskeriet. Detta senare visar sig särskildt inom neutralböjningen i en mängd onordiska pluraler på *-e* och *-er,* och öfver hufvud torde man kunna säga, att den danska grammatiken blifvit mera påverkad af den tyska, än hvad som är förenligt med upprätthållandet af språkets nordiska lynne. I de öfriga skandiska språken sträcker sig det tyska inflytandet egentligen blott till ordförrådet, hvadan det ingalunda faller inom det omöjligas område att inskränka, om ock ej tillintetgöra det.

Såsom en norsk egenhet i det dansk-norska »fælles»-språket, men på samma gång en egenhet som står i full öfverensstämmelse med det svenska bruket, har man att betrakta användningen af *bestämda artikeln* hos subst. föregångna af ett adj. med pron. *den.* Danskarne säga och skrifva: »den gamle *mand*», »det röde *hus*», norrmännen deremot »den gamle mann*en*», »det röde hus*et*». Ett 1868 stiftadt sällskap för främjande af landsmålet och bygdemålen bär namnet »det norske samlag*et*». Detta nordskandiska bruk, som återfinnes i gammalnorskan, och äfven i danskan före reformationen, har i nynorskan vunnit fart genom bl. a. Asbjörnsen & Moes »Eventyr».

I afseende på *räkneorden* är klyftan mellan norskan och danskan afgjordt mycket betydlig. I norskan heta tiotalen: *tjuge*, *tretti*, *fyrti*, *femti*, *sexti*, *sytti*, *otti*, *nitti*, hvilka, såsom synes, noga öfverensstämma med de svenska talorden. Danskan åter släpar sig ännu fram med sina tungt rustade *fyrgetyve* (40), *halvtredsindstyve* (50), *halvfjerdsindstyve* (70), *halvfemsindstyve* (90) o. s. v., hvilka numera ytterst sällan spörjas i Norge, om ej hos en och annan i det danska oket fastvuxen äldre samhällsmedlem. Hos den uppväxande generationen deremot äro de korta och uttrycksfulla äkta norska talorden uteslutande i bruk.

Hvad som i afseende på de norska *pronomina* är att erinra, rör mest ordfogningen. Norrmännen (liksom svenskarne) nyttja: *sig*, *de* — *sin*, der danskarne hafva: *dem,*

de — *deres*. Det förra uttryckssättet förekommer redan hos Holberg (»de bære sådant om *sin* hals») och har af dansken Molbech framhållits såsom norvegism. — I st. f. det danska bruket: »det er *mig*, *dig*, *hende*» tala och skrifva norrmännen, öfverensstämmande med det svenska bruket: »det er *jeg*, *du*, *hun*». Också i detta fall skref redan Holberg som våra dagars norrmän. — Användningen af pronomen *det* i norskan (»*det* var en gang», »*det* gives» o. s. v.), der danskan har adv. *der* (»der var engang» o. s. v.) går jemnsides med bruket i rikssvenskan (»*det* var en gång»). Såsom ett fall, der norskan är mera nordisk än både svenskan och danskan, kan anföras bruket af pron. *en* såsom subj. De bägge senare språken hafva här det från tyskan lånade *man*. Dock återfinna vi *en* i bet. *man* i svenska munarter, t. ex. »nu ska' en tro...», »en kan väl inte sörja sig till döds heller» o. s. v. — De relativa pronomina *hvilken*, *hvem* äro knappast i bruk i norska folkspråken och mycket ringa i skriftspråket, der detta vill vara rent. I stället för dessa, som, tack vare det tyska mönstret, skjutit fart i danskan och svenskan, nyttjas i norskan heldre *som*, *der*. Denna till utseendet obetydliga egenhet bidrager dock genom sin koncisa kraft att gifva den norska satsbygnaden en viss särskild färg. »Som han reiste med» är onekligen mindre långsläpigt och färglöst än: »med hvilke han reiste». Flere af Norges nyare författare hafva också genomgående afsvurit bruket af *hvilken*, *hvem* såsom relativ.

* * *

Den vigtiga del af språkläran, som handlar om *verbet*, företer vid en jemförelse mellan de tre nordiska kulturspråken åtskilliga punkter af intresse. De starka verben äro, såsom man kan vänta af ett språk, hvilket hemtar sin förnämsta näring ur dialekterna, lifskraftigare i norskan än i danskan och rikssvenskan. Sålunda har norskan: *jog* (jemte *jagede*), *grov* (jemte *gravede*), *hug* (och *huggede*), *brandt* (da. brændte), *drap* (da. dræbte) m. fl. I detta fall närmar sig norskan mera till svenska dialekter än till högspråket,

hvilket snarare visar böjelse att försvaga verbens preteritiformer. — En ny grupp af svaga verb (motsvarande Rydqvists 3:dje svenska konjug., med böjningsmönstret: fly flydde flytt), hvilken i äldre danska och norska böcker ej var sällsynt, men sedan försvunnit, har åter arbetat sig upp i nynorskan och visar sig äfven tidt och ofta i bokspråket. Den igenkännes på sin vokaliskt slutande stam och sin fördubbling af tempustecknet i preteritum. Såsom exempel bland den talrika skaran af hithörande verb må tjena *så sådde såt* (da. *såe såede sået,* der preteritiformerna, liksom i de följande orden, merendels uttalas resp. 3- och 2-stafviga), *sy sydde syt* (da. *syede*, *-et*), *tro*, *trodde* (da. *troede*) m. fl. samt de, som böjas efter mönstret af *föde födde föt* (da. *födte*), *blöde blödde* (da. *blödede*) o. d. Denna konjugation är äfven i svenskan en jemförelsevis nyare företeelse (den stadgades egentligen genom bibelöfversättningen af 1541), men en som har framtiden för sig. I danskan fördelar sig denna verbalklass på Rydqv. 1 och 2 konjug. (jfr Rydqv. I, s. 116—142). Äfven i andra fall har norskan genom att efter talspråket modifiera skriften närmat sin verbalböjning till den svenska, såsom i preteritiformerna *spurte spurt*, *valte valt*, *solte solt* o. d., der danskan har *spurgte spurgt, valgte valgt*, *solgte solgt* o. s. v. De i danskan vanligen tvåstafvigt uttalade participialformerna *fået, gået*, *stået* o. d. äro i norskan, liksom i svenskan, enstafviga och skrifvas *fåt*, *gåt*, *ståt** o. s. v.

I förenklingen af verbalböjningen har norskan hunnit längre än det öfriga Norden. Liksom i engelskan skrifves nu allt mer och mer det norska verbum finitum lika i sing. och plur., något som ännu i svenskan anses tillhöra det mest ovårdade språket, ehuru det i dagligt tal är så godt som uteslutande användt (t. ex. vi finner, vi kom, vi har erfarit). Enligt K. Knudsen förskrifver sig det nämnda brukets återupptagande i norsk skrift (det var nemligen ej ovanligt i äldre norska och danska böcker) först ifrån 1848, men det har numera vunnit insteg i flere norska tidskrifter

* Äfven i Danmark hafva röster höjts för att vinna erkännande för sistnämnda uttal med ty åtföljande rättskrifning.

och allmänt spridda verk. I detta, liksom i åtskilliga andra fall pekar den norska språkutvecklingen hän till det mål, till hvilket äfven vi en gång måste komma, ehuru det ännu är aflägset. I Norge hafva mer än hos oss de yttre omständigheterna, i främsta rummet den agitation, som de på senare tiden inträffade sammandrabbningarna mellan de motsatta åsigternas förfäktare framkallat, påskyndat rörelsen och föranledt förnuftiga grundsatsers allmännare tillämpning.

Innan vi lemna verbet, förtjena ännu ett par anknytningspunkter mellan nynorskan och svenskan att anmärkas. Bägge dessa språk tyckas föredraga den med hjelpverb omskrifna passivformen (no. *bliver*, *vorder, er;* sv. *blifver*, *varder*), — hvilken äfven i det fornnord. språket hade företräde — framför den ursprungligen reflexiva formen på *-s*. Denna senare har troligen genom bokspråket blifvit spridd i Norge. Både norskan och svenskan hafva dessutom större lätthet än danskan att bilda passiva verb på *-ne, -na*, t. ex. no. ***klarne, kålne*** (sv. kallna), ***kvikne***, ***mjukne, stilne, tystne***, ***veikne*** (sv. vekna), hvilka danskan måste uttrycka genom omskrifningar: blive klar, kold, oplives, tabe sin hårdhed o. s. v. Äfven deri öfverensstämma norskan och svenskan, att bägge såsom hjelpverb för neutrala verb och deponentia enligt regeln använda *har* (något som redan hos Holberg är karakteristiskt och af danskar anmärkts såsom språkfel), hvaremot danskan, till följd af tyskt inflytande, använder *er*, t. ex. da. »jeg *er* truffen sammen med ham», no. »jeg *har* truffet sammen m. h.»; da. »det *er* lykkedes», no. »det *har* l.», da. »han *er* trivedes», no. »han *har* tr.» o. s. v.

Dessa äro, om vi hålla oss till grammatiken, i korthet de väsentligaste punkterna, inom hvilka en, ofta mycket nära, öfverensstämmelse mellan de tvenne nordskandiska språken låter uppvisa sig, medan det sydskandiska står på en annan, från bägge afvikande ståndpunkt. I många fall är, genom tillämpning af danska rättskrifningslagar på norska litteraturen samt till följd af en på många håll öfverdrifven fruktan för »norvegismer», den faktiska skilnaden mellan danskan och norskan mer eller mindre maskerad.

Ännu råder onekligen mycken osäkerhet och villervalla såsom följd af dessa slitningar mellan den »klassiska» danskans och det inhemska tungomålets hvar för sig mycket olika fordringar. Först när en gång den danska auktoriteten blifvit fullständigt bruten, kan det nationella komma till full heder. Tiden är härvidlag den bästa bundsförvandten, och den litterära produktionen den rätta vägen, på hvilken det äkta fosterländska kan arbeta sig fram till erkännande.

* * *

Mer än annorstädes är det i *ordboken*, som vi hafva afgörande bevis för tillnärmelsen mellan norskan och vårt eget språk, hvilken tillnärmelse vi förut sökt påpeka inom ljudläran och ordböjningen. Skilnaden mellan det norska och det danska ordförrådet ligger ej endast deri, att ettdera af dessa språk använder ord och uttryck, som äro okända eller mindre brukliga i det andra (t. ex. da. *smuk*, no. *frid*; da. *behagelig*, no. *tekk*; da. *uvejsom*, no. *ulændt* o. s. v.), det gifves äfven ord, som ingå i bägge språken, men i olika form (t. ex. da. *fyr*, no. *furu*, *fure*; da. *sæbe*, no. *såpe*; da. *tælle*, no. *talg* m. fl.) eller hvilka under lika form hafva skild betydelse (t. ex. *kjende*, som på da. betyder 'veta', på no. 'känna på', hvilket åter på da. heter *föle*; *rar* betyder på da. 'underlig', på no. 'ypperlig'; *feig* på da. 'rädd', på no. 'den som är nära döden'; likaså är betydelsen i de bägge språken olika för *grum*, *unåd*, *langsom*, *regnskur*, *ildebrand*, *snild* m. fl.), för att ej tala om de många ord, som, till följd af någon bland de redan omhandlade ljudlagarne, framställa sig under en något olika skepnad i det ena och det andra språket (såsom no. *skog*, da. *skov*; no. *låg*, da. *lav*; no. *sakne*, da. *savne*; no. *hegre*, da. *hejre*, sv. häger; no. *blyges*, da. *blues*, sv. blygas m. fl.) eller som i norskan hafva annat genus än i danskan (se här ofvan s. 200 o. f.). Inom alla dessa kategorier finna vi i de allra flesta fall svenskan stå på norskans sida. Hvad speciellt ordförrådet vidkommer, är det en upptäckt, som troligen litet hvar redan sjelf gjort. Man behöfver endast

kasta en blick i någon nyare norsk bok, tryckt i Danmark. Der finnas merendels till danska läsares upplysning förklaringar af de för de senare obegripliga norska orden. För en svensk ställer sig saken annorlunda. Vi våga påstå, att åtminstone halfva antalet af dessa öfversatta ord och uttryck i allmänhet för en svensk läsare är mera begripligt i sin norska än i sin danska form. För att styrka detta med ett exempel välja vi en i fjor i Köpenhamn tryckt roman af norrmannen *A. Kielland* (»Garman & Worse»), ur hvilken vi hitsätta följande förklaringar. Det norska ordet står i första rummet och förklaringen dernäst. Ehuru knappt behöfligt, bifoga vi dertill det svenska ordet:

rig, takkelads (sv. *rigg;* i både no. och sv. lånadt från eng.),
teine, ruse (sv. *tina*, i hummertina),
vrang, gjenstridig (sv. *vrång*),
fjös, kostald (sv. dial. *fjös*, *fjås*),
snil, god (sv. *snäll*),
flek, plet (sv. *fläck*),
stelle, arrangere, ordne (sv. *ställa* med ngt),
fort, hurtigt (sv. *fort*),
kjende, föle (sv. *känna*),
lei, kjedelig, ubehagelig (sv. *led*),
vinde, nå (sv. *vinna* ett mål),
trost, drossel (sv. *trast*),
sobe, feje (sv. *sopa*),
holde på, være i færd med (sv. *hålla på* med),
borte, henne (sv. *borta*),
fiffe, pynte (sv. *fiffa*),
myr, mose (sv. *myr*),
vidde, strækning (sv. ego-*vidd*),
drengestue, karlestue (sv. *drängstuga*),
igjen, lukket (sv. *igen*, om en dörr),
glytte på dören, åbne dören på klem (*glutta*, *glänta* på dörren),
helle, stenplade (sv. *häll*).

Samma erfarenhet som vid de anförda orden kan man göra vid läsning t. ex. af Bj. Björnsons och andra norska författares skrifter.

Det är emellertid först under de senaste 50 åren som de tusentals specifikt norska ord, hvilka numera tillhöra bokspråket, hafva vunnit inträde i litteraturen. De språkliga bidrag, som den af danskarne ringaktade norska »dialekten» före nämnda tid afgåfvo till »fælleslitteraturen», förtjena knappast att nämnas. År 1749 utgaf den danskfödde *Erik Pontoppidan*, biskop i Bergen, såsom resultat af en visitationsresa i sitt stift ett »Glossarium norvagicum», en förteckning på omkring 680 norska ord, hvilka han hört användas, men som på den tiden voro okända i skriftspråket. I den »Norsk ordsamling», som *L. Hallager* (född i Bergen, men uppfostrad i Danmark) år 1802 utgaf, återfinnas, bland omkring 6,000 norska ord, så godt som alla af Pontoppi-

dan anförda ord, hvilka således ej ens på Hallagers tid ännu ingått i skriftspråket. Vi finna häraf, att, för så vidt man får bygga någon slutsats på dessa tvänne arbeten, skriftspråket under perioden 1749—1802 ej ökades med något nämnvärdt antal norska ord. Säkerligen tillkommer dock ett och annat ord, som, dessa män ovetande, ingått i bokspråket, men siffran var helt visst i alla händelser mycket låg intill 1830-talet, då den egentliga språkrörelsen började. Enligt *K. Knudsen* hade af Hallagers samling 1138 ord ingått i det norska litteraturspråket år 1862 (då han gjorde sin undersökning), och han uttalar tillika den förmodan, att man efter en noggrannare ransakning troligen skulle kunna få upp siffran till dubbelt denna summa. Af (dansken) *A. Listovs* »Ordsamling fra den norske æsthetiske literatur siden året 1842», som utkom 1866, visar det sig, att endast inom det rent skönlitterära området (Listov har inskränkt sin undersökning till 42 uppgifna norska arbeten, af hvilka dock fem äro på landsmål eller bygdemål) antalet specifikt norska ord sistnämnda år uppgick till omkr. 3,400. Efter denna tid har tillväxten gått i crescendo, och säkerligen öfverskatta vi den ej, om vi antaga, att antalet af de rent norska ord, som i närvarande stund ingå i vårt broderlands hela litteraturspråk, kan uppskattas till 6 à 7,000.

Vid genomgåendet af Listovs ordsamling möter oss en ansenlig mängd ord (omkr. 750), som både till form och betydelse nästan falla samman med motsvarande svenska ord. Merendels tillhöra dessa senare riksspråket, och när de någon gång äro dialektord, hafva de en temligen allmän spridning. Såsom exempel på norska ord, hvilka återfinnas endast i svenska landskapsmål, anföra vi:

no. *anpusten*, da. stakåndet, sv. dial. *andpusten*.
— *bagst*, så mycket som bakas på en gång, sv. dial. *bakst(er)*, med samma betydelse. No. *bagstefjæl*, sv. dial. *bakfjäl*, *-fjöl*.
— *bent*, da. lige, uden omveje, sv. dial. '*bent* fram', rakt fram.
— *doning*, da. redskab, sv. dial. *doning(ar)*.
— *fivreld*, da. sommerfugl, sv. dial. *fjärålder*, *fjädervall*, *fjäralle*, m. fl.
— *frohatt*, da. fråde, skumbobler, sv. dial. *frahatt*, *froghatt*.
— *hangla*, da. slide sig igjennem, sv. dial. *hangla*, *hångla*.
— *hjeld*, da. hylde, galleri, sv. dial. *hjäll*, *-e*, loft, hylla.

no. *hokken*, hvilken, sv. dial. *hocken*.
— *hugse*, huske, sv. dial. *hugsa*, *hógsa*, komma ihåg.
— *kippe*, rykke, snappe, sv. dial. *kippa*, med samma bet.
— *kringmælt*, hurtigtalende, sv. dial. »kring i munnen». Jfr *kringtänkt*, omtänksam, o. d.
— *lefse*, fint fladbröd, sv. dial. *läfsa*, tunt och mjukt bröd.
— *lik*, vakker, god, sv. dial. *liker*, förträfflig, t. ex. »han va' den likksta, ja' såg».
— *ljome*, buldre, dundre, sv. dial. *ljómma*, *ljumma*.
— *orv*, skaft på en lee, sv. dial. *orv*, *liå-orv*, lieskaft.
— *rya*, uldent sængetæppe, sv. dial. *rya*, groft täcke.
— *skrott*, krop, sv. dial, *skrott*, bål, benstomme, äfven kärnhus: äpple*skrott*.
— *skyve*, *skuva*, skyde fra sig, sv. dial. *skjufva*.
— *smult*, svinefedt, sv. dial. *smult*, flott, gåsflott.
— *snerpa*, bråd på korn, sv. dial. *snärp*, agnborst.
— *sod*, suppe, sv. dial. *sod*, soppa: kol-*sod*, fisk-*sod*.
— *soleglad*, solnedgang, sv. dial. *solegladning*, samma bet.
— *sop*, svamp, paddehat, sv. dial. *sópp*, *supp*.
— *stabbe*, huggeblok, sv. dial. *stabbe*, afhuggen trästam.
— *stabbur*, stolpebod, madbod, sv. dial. *stabbur*.
— *såte*, liden stak af hö, sv. dial. hö-*såte*.
— *tyre*, fedt træ med harpix i, sv. dial. *tyre*, *töre*, torrved.
— *vagle*, *vagl*, bjælke til hvilested for husfuglene, sv. dial. *vagle*, *vagel*, stång, käpp för hönsen.
— *vas-drag*, *vas-fad*, vand-, sv. dial. *vass-drag*, *vassfat*.
— *vetteljos*, lygtemand, sv. dial. *vättaljus*, förstenadt djur, belemnit.
— *åklæde*, sængetæppe, sv. dial. *åkläde*, groft kläde, sängtäcke af hårgarn.

Vi lemna här till sist en liten förteckning på norska ord (jemte deras danska öfversättningar), hvilkas öfverensstämmelse med högsvenskan synes oss betecknande. Vi beklaga, att ej alla de omkr. 750 orden kunna inflyta på detta ställe såsom bevis på den mångsidiga samstämmighet, hvars tillvaro denna uppsats hufvudsakligen gått ut på att bestyrka. Vi hänvisa för öfrigt till Listovs här ofvan citerade intressanta arbete.

No. Da. Sv.

Agg, ængstelse, nag, *agg*,
agn, mading, lokkemad, *agn*,
akerren, engkant, *åkerren*,
andlit, *anlett*, ansigt, *anlete*,
ange, duft, *ånga*,
arg på ngn, fortrydelig, ærgerlig, *arg* på ngn.
bar, nåletræernes blade, *barr*,
barskog, nåleskov, *barrskog*,
bergknat, bjergtop, *bergknatte*,
bestyr, omsorg, *bestyr*,
bing, stor kasse, sädes-*binge*,
bjart, klar, blank, *bjärt*,
björk, birketræ, *björk*,

No. Da. Sv.

blak, blegagtig, *black*. No. *blakken*, vanligt hästnamn.
blæa, lagen, *blöja*,
blæme, vable i huden, *blemma*,
blomme, blomstre, *blomma*,
bogtræ, del af hesteselen, *bogträ*,
borterste, fjerneste, den *borterste*,
bos, skjæve, strå, *boss*,
bot, hjælp, lægedom, *bot*,
bringa, barm, bryst, *bringa*,
brodd, kornspire, *brodd*,
brote, forhugning, *bråte*,
bry sig med, ulejlige, *bry* sig med, om,
bryn, udstående kant, *bryn*,

No. Da. Sv.
bryne, hvæsse, slibe, *bryna*,
brå, hastig, *bråd*. No. *brådt*, pludseligt, *brådt*,
bunad, klæde*bunad*, klædedragt, klädbonad,
bunke, mælkekar, *bunke*,
buskap, kvægbesætning, *boskap*,
butt, dunk, bimpel, *bytta*,
byde til, forsöge, *bjuda till* att...
bygd, beboet egn, *bygd*. Hvem skulle tro, att detta ord är okändt i danskan?
byrja, begynde, *börja*,
bære, kalve, föde, *bära*, om kreatur,
diger, tyk, dröj, *diger*,
dikje, pöl, sump, *dike*,
dimma, dunkelhed, mörke, *dimma*,
drav, mask, bærme, *draf*,
drev, opplukket tougværk, *dref*,
drygsel, dröjhed, *drygsel*,
dæld, liden dal, *däld*,
dænge, banke, prygle, *dänga*,
eid, landsnevring, *ed*,
einsleg, alene, *enslig*,
einstaka, enestående, *enstaka*,
elak, slem, slet, *elak*,
elg, elsdyr, *elg*,
embær, spand, *ämbar*,
emne, stof, *ämne*,
endelykt, ende, udfald, *ändalykt*,
enkom, ene og alene, *enkom*,
enne, pande, *änne*,
envis, egensindig, *envis*,
fagnad, gjæstfrihed, *fägnad*,
fange, byrde, favnfuld, *fång*,
farkost, båd, fartöj, *farkost*,
feld, tæppe af loddent skind, *fäll*,
fenad, kvæg, kreature, *fänad*,
flagsa, slå med vingerne, *flaxa*.
fleinskalla, skaldet midt på hovedet, *flintskallig*,
fletta, hårfletning, *fläta*,
fodsid, som rækker ned til foden, *fotsid*,
fore, færd, gang, *fora*,
forfare, fordærve, ödelægge, *förfara*,
foss, vandfald, *fors*,
framstupes, næsegrus, *framstupa*,
fruse, sprudle, *frusa*, *frusta*,
fremludt, böjet forover, *framlutad*,
fremst, forrest, *främst*,
fri: det er ikke *fritt*, det kan ikke negtes, det är ej *fritt*,
friske til, tiltage, *friska till*, om vinden,

No. Da. Sv.
ful, slem, vansklig, *ful*,
fåvis, tosset, fjantet, *fåvitsk*,
föise, drive, jage, *fösa*,
gamp, hest, *kamp*,
gast, spögelse, trold, *gast*,
gilder, *gildre*, fælle, snare, *giller*,
gilja, bejle, *gilja*,
gisne, blive læk, utæt, *gissna*,
gissa, gjette, *gissa*,
gjemeen, nedladende, *gemen*, göra sig gemen,
glefs, grams med munden, *gläfs*,
glefsa, snappe efter ngt, *gläfsa*,
glittre, glindse, glimre, *glittra*,
glugge, åbning, *glugg*,
glåmet, stirrende, *glåmig*,
glötte, åbne, lukke op på klem, *glutta*,
gnella, skrige, hvine, *gnälla*,
godtykke, godtbefindende, *godtycke*,
granne, nabo, gjenbo, *granne*,
grind, led i et gjærde, *grind*,
grine, fordreje ansigtet, *grina*,
grjot, sten, *gryt*,
grop, liden hule i jorden, *grop*,
grætten, vranten, ærgerlig, *grätten*,
hakkespette, træpikker, *hackspett*,
handfallen, forvirret, *handfallen*,
hejd, fjeldslette, *hed*,
helg, helligdag, höjtid, *helg*,
herme, efterligne, *härma*,
hob: *i hob*, sammen, *i hop*,
holke, *hålke*, glathed, *halka*,
holt, lille skov, *hult*,
hovedstupes, hovedkulds, *hufvudstupa*,
hugad, lysten, tilböjelig, *hugad*,
hugnad, fornöjelse, *hugnad*,
hugskud, tanke, overvejelse, *hugskott*,
huta, true, *huta* åt,
hverv, kreds, omgang, *hvarf*,
hybel, slet værelse, *hybble*,
hytte, true, löfte hånden mod en, *hötta* åt ngn.
håv, fiskeredskab af garn, *håf*,
hæg, *hegg*, vildt kirsebærtræ, *hägg*,
hænde, ske, *hända*. No. *kanhænde*, kanske, *kanhända*,
hærde, holde ud, *härda* ut med.
höves, passe, anstå, *höfvas*,
ihærdig, vedholdende, *ihärdig*,
ilsk, arrig, heftig, *ilsk(en)*,
indrede, udstyre, *inreda*,
jamt ok samt, uophörlig, *jämt och samt*,
kagge, dunk, bimpel, *kagge*,
kakse, storbonde, matador, *kaxe*,

No. Da. Sv.

kalvedands, ost kogt af råmælk, *kalfdans,*
kare, rage, skrabe, *kara* ihop,
kart, knop, omoden frugt, *kart,*
kave, famle, pladske, *kafva,*
kavle, rulle, valse, *kafle,*
kerr, kjerr, krat, buskads, *kärr,*
kjern, sump, myr, *tjärn,*
klandre, dadle, *klandra,*
klarne, blive klar, *klarna,*
klave, böjle om halsen på köer, *klafve,*
klev, brat bakke i en vej, brink, *klef,*
klöv, klyv, byrde for en hest, *klöfsadel.*
klövje, lägge 'klöv' på en hest, *klöfja,*
knade, ælte deig, *knåda,*
knyte, pakke, bylt, *knyte,*
knægge, vrinske, *gnägga,*
kolje, kuller, en fisk, *kolja,*
kolla, ko som ikke har horn, *kull-ko,*
kopp, trækar, -skål, *kopp,*
korp, ravn, *korp,*
krafse, grave, skrabe, *krafsa,*
kram, fugtig, blöd, *kram*-snö,
krangle, trættes, kives, *krångla,*
krok, krumning, vinkel, vrå, *krok,*
krus, komplimenter, *krus,*
kröke, kroge, böje, *kröka,*
kubb, klods, blok, *kubb(e),*
kul, bule efter slag, *kula,*
kulle, sæterkulle, pige, qvindfolk, *kulla,*
kurv, pölse, *korf,*
kveld, aften, *kväll,*
kveldsværd, aftensmåltid, *kvällsvard,*
kvik, levende, livlig, *kvick,*
kvoda, kå, harpix af gran, *kåda,*
kyte, skryde, prale, *kyta* i uttrycket: 'kyta och byta', rosa sina varor för att komma i byte.
lade sig, strække sig, *lata sig,*
lag, skik, sind: *til lags,* tilpas, *till lags;* no. och sv. *stå vid lag,* vedvare, holde sig vedlige,
lag, række, rad, selskab, *lag,*
lage sig til, gjöre sig færdig, *laga sig till.*
lak, fejl, mangel, *lack* (och lyte),
lav, hængende mos på træer, *laf,*
ledig, smidig, behændig, *ledig,*
ledsom, kjedelig, *ledsam,*
legg, læg, skinneben, *lägg,*
lendt, beskaffent til jordbund, i sammansättn. *brat-, myr-, sidlendt,* liksom i sv.

No. Da. Sv.

letvindt, bekvem, belejlig, *lättvindt,*
lin, hör, *lin,*
linde, svöbebind, list til barnesvöb, *linda,*
linne, blive mildt, töe, *lena* upp,
lod, bössekugle, *lod,*
logn, stille, rolig; stilhed, hvile, *lugn,*
lom, en sjöfågel, Colymbus, *lom,*
love, den invendige side af håndfladen, hand*lofve,* hvilket ord ursprungligen hade samma betyd. som det no. ännu har (Rietz),
lue, luva, hue, *lufva,*
lugg, hårtop, *lugg,*
lugge, rykke i håret, *lugga,*
lunke, lunte, gå langsomt, *lunka,*
lur, instrument af træ til at blæse i, *lur,*
lydnad, påhör, *lydnad,*
lykkja, indhegnet engestykke, åker*lycka,* ängs*lycka,*
lysledt, lysladen, *ljuslett,*
låt, lyd, tone, klagen, *låt,*
læse, lukke, låse, *läsa* (igen),
mark, jord, *mark,*
miste, fejl, forgjæves, (taga) *miste,*
mjöl, mel, *mjöl,*
mo, flade, slette, *mo,*
modstjæle, tage modet fra ngn, jfr sv. *modstulen,*
mon, mun, grad, forhold, smule o. s. v., *mån.* No. *prutningsmon,* noget som kan afslåes i prisen, *prutmån,*
morgenkvist, den förste del af dagen, *morgonkvist,*
morkjen, mör, frönnet, *murken,*
morsk, barsk, bister, *morsk,*
mott, möl, midder, *mott* (och mal),
myr, sump, mose, *myr,*
myrja, mörje, hob, dynge, aske, *mörja,*
måfå, forgjæves, uden nytte, på *måfå,*
måg, svigersön, *måg,*
målsman, talsmand for en anden, *målsman,*
mær, hoppe, *märr,*
nappes, rykkes, trækkes med hinanden, *nappas,*
nappetag, liden strid, dyst, *nappatag,*
naver, groft bor, *nafvare,*
nesle, netle, brændenælde, *nässla,*
nidstirre, stirre uafbrudt, *nidstirra,*
not, stort tætbundet næt, *not,*
næver, overbark på birken, *näfver,*

No. Da. Sv.
nöddeskrige, skovskade, Garrulus, *nötskrika*,
nöjd, tilfreds, fornöjet, *nöjd*,
nöste, vinde garn, *nysta*,
omkring, omtrent, *omkring*,
orre, urhane, årfugl, *orre*,
otte, morgenstund, *otta*. — *Ottesang*, morgensang, *ottesång*,
plagg, törklæde, *plagg*,
plugg, nagle, *plugg*,
potete, kartoffel, *potäter*,
prov, bevis, vidnesbyrd, *prof*,
puttre, boble, syde, *puttra*,
påk, gren, vidje, *påk*,
rag, groft, stridt hår, *ragg*,
ramle, buldre, styrte sammen, *ramla*,
rappe, overdrage med kalk, *rappa*,
reiv, fiskeline, met-*ref*,
riste, ruske, *rista*. — *Riste på sig*, skjælve, *rista på sig*,
ruse, fare voldsomt frem, *rusa*,
rusk, storm med regn og sne, *rusk*,
råd, mulighed, udvej, *råd*, t. ex. 'ej veta sig någon råd'.
råk, hul i isen, *råk*,
råke, stöde sammen med, *råka*,
række, nåe, komme til, *räcka*,
rör, kant, bryn, rå och *rör*, i lagspr.
rös, *röys*, stenhob, *rös*, stenrös,
sak, skyld, ansvar, *sak*,
sandspået, som spåer sandt, *sannspådd*,
seig, som ikke kan adskilles, *seg*,
semska, bereda skind, *sämska*,
sentænkt, langsom, *sentänkt*,
sik, helt, en fisk, *sik*,
skaka, ryste, *skaka*,
skapnad, skikkelse, form, figur, *skapnad*,
skare, hård skorpe på sneen, *skare*,
skine, bisse, löbe uroligt omkring, *skena*, om hästar,
skipa, ordne, indrette, *skipa*,
skjul, skur, *skjul*,
skjöttsel, rögt, pleje, orden, *skötsel*,
skogatæge, *-teig*, udskiftet stykke af en skov, *skogsteg*,
skolt, hjerneskal, pande, *skult*,
skot, den forreste og bageste ende af en båd, stavnrum, *skott*,
skral, ringe, dårlig, *skral*,
skrid, nedstyrtning af sten og jord fra et fjæld, jord-*skred*,
skryte, prale, *skryta*,
skum, mörk, dunkel, *skum*,
skur, byge, iling, regn-*skur*,

No. Da. Sv.
skyds, befordring for rejsende, *skjuts*,
skyld, beslægtet, när-*skyld*, o-*skyld*,
skyldskap, slægtskab, *skyldskap*,
sköier, omstrejfende tigger, tater, *skojare*,
slarv, sluske, *slarf*,
slægge, smedhammer, *slägga*,
snartænkt, snarrådig, *snartänkt*; jfr *sentænkt*,
sneid: *på sneid*, skjævt, *på sned*,
snild, artig, tækkelig, forekommende, *snäll*,
snår, *snar*, krat, *snår*.
sokk, strömpe, *sock(a)*,
solröyk, törre dunster, damp af jorden i stærk varme, *solrök*,
sopa, feje, *sopa*,
spad, kjödesuppe, *spad*,
spene, patte på köer ok gjeder, *spene*,
spis, arnested, ildsted, *spis*,
sprute, vb. och sbst. sprudle, spröjte, *spruta*,
språke, snakke, *språka*,
sprænge, ödelægge en hest, *spränga*,
spænde, sparke med foden, *spänna*,
stad, afsted, bort, å *stad*,
steg, skridt, *steg*,
stråk, strid ström i en elv, *stråk*,
strype, knibe, indklemme, *strypa*,
stubbe, stamme efter et nedhugget træ, *stubbe*,
stupe, styrte, falde, *stupa*,
stængsel, lukke, lås, skåde, *stängsel*,
stöp, *staup*, bæger, krus, *stop*,
suge, die, patte, *suga*,
sugga, so, *sugga*,
svarva, dreje, *svarfva*,
svigt, böjning, böjelighed, *svigt*,
synd, 'synes synd i ngn', da. have medlidenhed med ngn, tycka *synd* om,
så, *såd*, klid, skaller af korn, *sådor*,
sæl, lykkelig, glad, *säll*,
sælepind, skaglepind, *selpinne*,
sörpe, *surpe*, röre, blanding til foder, *sörpa* (åt kreatur),
tage sig, blive stærk, *ta' sig* (förkofras),
tagl, hår af en hestehale, *tagel*,
takes med ngn, brydes, kæmpe, *tagas med* ngn,
taksom, taknæmmelig, *tacksam*,
tall, fyrretræ, *tall*,
tap, lidet knippe, *tapp* (hö o. d.),
tevling, kappestrid, *täfling*,
tik, hunhund, tæve, *tik*,

No. Da. Sv.
tilje, fjæl, bret, planke i gulv, *tilja*,
tine, töe, smelte, *tina*,
tjern, kjær, stillestående vand, *tjärn*,
toppe, *tupp*, hane, *tupp*,
tordivel, skarnbasse, *tordyfvel*,
trąkt, strög, egn, *trakt*,
trivelig, livlig, behagelig, *treflig*,
tro, udhulet blok, *tråg*,
tråke, slæbe, arbejde, *tråka*,
tufse, nakkedusk, hueslöjfe, *tofs*,
tung, *tyngre*, *tyngst*, svær, *tung*,
två, toe, vadske, *två*,
tværbrat, brat som en væg, *tvärbrant*,
tæle, frossen jord, *tjäle*, den riktiga formen för 'käle',
tælje, tilhugge, *tälja*,
tænje, udstrække, *tänja*,
töie, strække, forlænge, *töja*,
ufærdig, beskadiget, fordærvet, *ofärdig*,
ulag, uorden, bröstfældighed, *olag*,
ulåt, ulyd, *olåt*,
unna, bort, af vejen, *undan*,
uroa, forurolige, *oroa*,
utföre, ned af, *utför*, t. ex. ett berg,
utolig, ömfindtlig, pirrelig, *otålig*,
utrivlig, ubehagelig, *otreflig*,
vank, skade, lyde, *vank* (och brist),
var, varsom, opmærksom på, sky, *var*, 'hunden är *var*', 'bättre före *var* än efter *snar*, o. s. v.
varg, ulv, *varg*,

No. Da. Sv.
veen, smuk, *vän*,
vejrbidt, vejrslået, *väderbiten*,
vejre, lugte, stöve, spore, *vädra*,
vek, svag, *vek*,
vindfald, *-fæld*, omstyrtning af træer, *vindfälle*,
vingle, tumle omkring, fare hid og did, *vingla*,
vit, forstand, sands og samling, *vett*, ('vara från vettet'),
von, formodning, sandsynlighed, *vån*, ('det är ingen vån'),
voren, beskaffen, i en vis forfatning, -agtig, *vorden*, »*vulen*»,
vrangvis, egensindig, *vrångvis*,
våg, bölge, *våg*,
vår, forår, *vår*,
vækning, det at hugge åbning i tillagt is, jfr sv. *väcka* vakar,
værpe, lægge æg, *värpa*,
væske, randsel, taske, *väska*,
ymse, *ömse*, af og til, afvexlende, *ömse(vis)*,
yrke, håndtering, levevej, *yrke*,
yste, lave ost, *ysta*,
å nyo, på ny, *å nyo*,
ås, tagbjælke; bjergryg, *ås*,
öde, skjebne, tilskikkelse, *öde*,
ödemark, ubeboet egn, *ödemark*,
ör, sandbanke, sten-*ören*,

* * *

På den mängd karakteristiska *talesätt* och *ordförbindelser*, som tillhöra norskan, utan att tillhöra danskan, kunna vi ej här ingå. För att få en föreställning om hvartdera språkets egendomliga skaplynne gör man bäst i att först läsa arbeten af genuina norska författare (såsom *Ibsen*, *Bj. Björnson, Asbjörnsen*, *Ole Vig* m. fl.) och derpå sådana rent danska författare som *Andersen, N. F. S. Grundtvig, E. Bögh* o. dyl. Det är naturligtvis inom skönlitteraturen som skilnaden faller mest i ögonen, mindre är detta händelsen inom den vetenskapliga och minst inom uppbyggelselitteraturen. Denna sistnämnda är ännu i det närmaste rent dansk öfver hela Norge. Det är nemligen ett område, der man ej tillåter, att en bokstaf rubbas af det traditionella: motsatsen förmenas vara att förfalska Guds ord. Vi veta

af förhållandet i Sverige, hvilka strider det kostat att närma bibel- och postillstilen till talspråket. Då emellertid den norska litteraturen med hvart år sväller ut och arbetet för språkets fosterländska utveckling vinner allt flere vetenskapligt bildade män*, kan man med full förtröstan förespå det nynorska sträfvandet en ljus framtid. Vägen är bruten, och de många, som arbeta framåt, hafva numera sitt mål klart för ögat. — Skilsmässan från Danmark är gifven, men sambandet mellan detta lands språk och norskan är derför ej oåterkalleligen bruten. Ännu en gång kan norskan, derigenom att hon afgjordt närmat sig bägges gemensamma moder, det nordiska fornspråket, komma att utöfva ett inflytande, visserligen ej af samma beskaffenhet som det, danskan gjort gällande i »provinsen Norge», men af högre värde, ett inflytande som skall hafva till följd äfven det sydskandiska språkets förkofring i sund nordisk anda. Först genom att lyssna till rösterna från norden skall det lyckas att sätta en dam för tyskeriets oinskränkta välde.

* Vi fästa med glädje uppmärksamheten på det senaste alstret af en om den norska språkutvecklingen högt förtjent man, hvilket är egnadt att fylla ett länge kändt tomrum. Det är den flere gånger af oss nämnde *K. Knudsens* lexikaliska verk: »Unorsk og Norsk eller fremmedords avlösning», Kristiania 1881, ett arbete, som har till uppgift att gifva ledning vid valet af rent norska ord i st. f. danska eller andra främmande ord.

R. Geete.

Evig osalighet eller alltings återställelse.

Till läran om de yttersta tingen af V. Rydberg. Stockholm 1880. **Den bibliskt-kristliga läran om de yttersta tingen.** Exegetiskt-kritisk undersökning af A. F. Granfelt. Helsingfors 1880.

»Jag leder in till grafven, plågohäktet,
Jag leder in till evigt qval och ve.
Jag leder in till det fördömda slägtet
Rättvisa dref min höge skapare.
Mig födde kärlek, evig kärlek bara,
Den högsta kärleken mig skapade.
I, som inträden, låten hoppet fara.»

Så tänkte sig den, som plockat de yppersta frukterna af det 13:de århundradets tankearbete lika väl som af dess fantasi och känslolif, så tänkte han sig, att de skulle helsas, hvilka gingo bort till »evigt qval och ve.» Det är fråga om ett lidande, ett outsägligt lidande, hvilket han, den odödliga skalden sjelf, om än med en pensel, doppad i jordiska färger, tecknat så som ingen annan. Om detta lidande heter det, att det är födt af »evig kärlek,» ja af »den högste kärleken.» Ja väl, kunde någon här säga, strängt kunna fader och moder aga det älskade barnet, de afse ju blott dess sanna väl dermed. — Men nej, här är ju icke alls tal om något sådant, om något lidande, hvarmed förbättring afsåges. »I, som inträden, låten hoppet fara» heter det ju. Detta är ju ett hårdt tal, rent af en paradox. Det nittonde århundradets filantropi vill också minst af allt höra talas om någonting sådant. Snarare borde väl Gud helt enkelt låta menniskan, sedan hon lefvat ett så mönstergilt lif på jorden, som hon vanligen gör, i synnerhet om hon der låtit bli att mörda och stjäla, få obehindradt spatsera in

i den eviga saligheten. Gud är ju god och barmhertig, ja man har ju t. o. m. sagt, att han är kärleken, och hvarföre skulle man ej sätta tro till deras ord, som påstått detta. På det sättet får man ju allt, alldeles som man sjelf skulle vilja ha' det, ty då är det väl tydligt, att Gud ej räknar så noga med syndaren. Ty hvad samme män jemväl påstått, att omvändelse och viljans fulla hängifvenhet åt Gud vore vilkor för att blifva delaktig af hans kärlek, och att man först under förutsättning häraf kan i sanning förnimma, att Gud är kärleken, det är väl något, som i vår »upplysta tid» får »tolkas med förstånd.»

Dock, vi lemna det religiösa kannstöperiet i sitt värde. Det är visst ej vår afsigt att sätta den s. k. ny-rationalismen i hennes ädlare former på samma nivå, som dylikt frasmakeri. Vi måste fast hällre skänka vår odelade högaktning åt det allvarliga sedliga medvetande, som i dem ofta tar sitt uttryck. Obestridligt är emellertid, att den nämda rigtningen med alla sina ansatser till religiositet har en öfvervägande etisk tendens. Den lägger mer vigt på hvad menniskan gör, än hvad Gud gör, mer på friheten än på nåden. Fortgår man i denna rigtning, så måste man, efter hvad vi längre fram skola söka visa, ovilkorligen drifvas till det antagandet, att en evig osalighet är tänkbar, ehuru det visserligen då alltjemt blir menniskan, som skapat sitt helvete. Emellertid är det ett faktum, att anhängarne af denna rigtning nästan allesammans kommit till ett motsatt resultat. Detta skulle vara egnadt att väcka förvåning, om det ej funne sin förklaring i en ytlig och förutsättningsfull uppfattning af sjelfva frågan samt i brist på djupare erfarenhet af det onda.

Man behöfver emellertid ej hemta sina vapen ur den moderna filantropiens rustkammare eller ens underskrifva nyrationalismens program för att få syn på att, om Guds rättvisa och kärlek ställas emot hvarandra såsom tvänne motsatta egenskaper, mellan hvilka en slags kompromiss skulle tänkas ega rum, då är hans kärlek ej »den högsta kärleken,» ty den får alltjemt i någon mån så att säga maka åt sig för hans rättfärdighet och blir då ej den högsta tänkbara.

Detta brukar ofta framhållas i våra dagar, och ingen kan mer än vi vara benägen att erkänna, att man häri har fullkomligt rätt. Skulle för att råga måttet af syndarens elände, förutom hans egen sjelfviskhet äfven tarfvas, att Guds hämnande rättvisa tillfogade honom ett yttre lidande, då vore denna sjelfviskhet ej det i sig sjelft värsta onda. Men då vore ej heller Guds kärlek den högsta, ty är dess tillbakastötande ej det högsta onda, så är dess emottagande ej heller det högsta goda; och den kärlek är ej den högsta, som ej kan gifva den älskade det högsta goda, i fall denne vill emottaga det.

Ur olika synpunkter tyckas vi sålunda drifvas till antagandet, att, är Guds kärlek den högsta kärlek, så är hans rättvisa ej en hämnande rättvisa. Icke Gud, utan syndaren sjelf, icke kärlek, utan kärlekslöshet har skapat syndarens »qval och ve.»

Detta är ock den synpunkt, vi i det följande alltjemt vilja fasthålla. Det är syndaren sjelf, som genom sin onda vilja skapat och allt framgent skapar helvetet, om ett sådant finnes, eller rättare detta helvete är just hans onda vilja, tänkt i sin fulla mognad och utveckling. Visserligen tro vi, att bakom Dantes ord, om de rätt fattas, döljer sig en djup sanning. Ty om än Guds rättvisa ej har formen af en *hämnande* rättvisa, så följer dock ej deraf, att han skulle sakna denna egenskap. Rättvisa innebär egentligen ingenting annat, än att man låter det goda vara godt och det onda vara ondt, hvilket, tillagdt Gud, måste betyda, att han är grunden, till att det goda är godt och det onda ondt och, komna till sin fulla utveckling, äfven måste i verkligheten så fattas och förnimmas, m. a. o. till en konstant, ej en tillfällig och öfvergående skilnad mellan båda.

Så fattad innebär rättvisan ingen strid emot kärleken, fasthellre är hon af denna en följd. Det är den sanna kärlekens karakter af oändligt fordrande, som härmed framhålles. I våra dagar är man mycket benägen att förbise denna sida, icke blott i religiösa, utan äfven i rent menskliga förhållanden. Men skall kärleken verkligen hafva sitt värde som ett godt, så måste han vara oändligt fordrande,

ty hans tillbakastötande blir endast så ett ondt, ja det högsta tänkbara onda. Och så låter sig ock förklaras, hvad säkerligen hvarje religiös menniska erfarit, att syndaren nalkas Gud ej *blott* som patienten sin läkare, utan som brottslingen sin domare.

Vi hafva ansett oss böra ett ögonblick dröja vid den så mycket omordade frågan om Guds vrede öfver synden, enär den både i sig sjelf står och äfven vanligen brukar behandlas i sammanhang med det ämne, som föreligger oss. Genom Guds vilja hvarken uppkommer eller fortfar någons osalighet, ty osalighet är just strid med denna Guds vilja. »Gud vill, att alla menniskor skola frälste varda.»

Det anförda, som vi här icke hafva anledning att närmare utföra, eger emellertid sin tillämpning jemväl på det onda, som möter oss i vårt nuvarande lif. Men menniskan kan ej, utan att göra våld på sin innersta varelse, begränsa sin diktan och traktan inom detta jordelif, om hvilket det så sant heter, att dess »dagar äro sjuttio år, till det högsta åttatio, och när det bäst varit hafver, hafver det möda och arbete varit.» Hon känner behof, som gå utöfver det närvarande lifvet, behof som detta lif, äfven då det bäst varit, likväl aldrig kan fylla, och hon har redan i tillvaron af dessa behof en borgen för möjligheten af deras tillfredsställelse. Men vill den spanande menniskoanden låta sina blickar genomtränga den dunkla förlåt, som döljer det kommande, så finner han allt för lätt, huru vanmägtigt detta hans försök är. Föga eller intet är det, som vi menniskor känna om allt, som faller utom jordelifvets gränser. Endast genom att aktgifva på det närvarande lifvets behof kunna vi sluta till så mycket, som vi behöfva veta, tills mot den stund kommer, då täckelset faller.

Den fråga, som då närmast inställer sig är den: Här i verlden finnes så mycket ondt, icke blott fysiskt ondt, utan jemväl äfven moraliskt ondt; skall detta fortfara äfven på andra sidan om grafven? Här är ju en stor skilnad emellan olika menniskors etiskt-religiösa sinnesbeskaffenhet, sträcker den sig äfven längre? Eller är det kommande lifvet för alla ett ljus utan skugga? Betrakta vi denna fråga, så torde

den, som fått blicken öppen för lifvets allvar och helgden af de kraf, det ställer på menniskan, icke länge behöfva tveka i valet af svar. Obetingadt skall han ansluta sig till det senare alternativet, obetingadt skall han säga, att menniskas tillstånd efter döden är beroende af den sinnesbeskaffenhet, i hvilken hon lemnade det jordiska. Döden är en ofri akt, den innebär icke viljans, icke sinnelagets förändring. Den onda viljan måste vidare äfven i ett kommande lif vara ett ondt, och väl kunna vi påstå, att, om det nya lifvet till sjelfva sin form är, ett högre och fullkomligare lif, så skall den disharmoni, som ligger i den onda viljan sjelf, i bortstötande af den gudomliga kärleken, der kännas så mycket djupare. Någon salighet är i det kommande lifvet lika så litet som här på jorden möjlig, utan omvändelse och bättring, ty saligheten är den goda viljan sjelf.

Men, frågar man vidare, är då det onda, som på detta sätt inträder i eller, om vi så få uttrycka oss, medföres till det kommande lifvet, är detta onda derför oförbätterligt? Är menniskans öde i dödsstunden för all evighet afgjordt? Förhastadt vore det att draga en sådan slutsats. Vår erfarenhet talar med bestämdhet deremot. Många, ja de flesta menniskor, äfven bland de jemförelsevis få, som uppnått mogen ålder inom ett civiliseradt, kristet folk — för att ej tala om de millioner, med hvilka detta ej är fallet — hafva aldrig intill sin lefnads sista stund kommit till den ståndpunkt att de med verkligt ansvar kunna vare sig antaga eller stöta ifrån sig lifvet i Gud, och säger man, att alla, som här icke gjort det förra, skulle gå evigt förlorade, så hyllar man i sjelfva verket en fullständig predestinationslära, oförenlig med en rättvis verldsordning. Vill man, trogen lutherska kyrkans principer, förkasta en sådan lära såsom hädisk, så måste man ock erkänna, att möjlighet till omvändelse efter döden efter regeln står menniskan öppen, en lära, mot hvilken, efter hvad vi längre fram få tillfälle att anmärka, ej ett enda, vare sig bibliskt-exegetiskt, dogmatiskt, filosofiskt eller ens lutherskt konfessionellt [1]) skäl kan anföras.

[1]) Jmf. Lutherska kyrkans Bekännelse af Gottfrid Billing, pag. 562—3.

Det moraliskt onda kan sålunda hvarken anses af sig sjelft försvinna i döden ej heller genom sin fortvaro efter denna blifva oförbätterligt. Det är för menskligheten af stor vigt att fasthålla såväl det ena som det andra. Båda sanningarna äro konseqvenser deraf, att det moraliskt onda har sin grund allenast i menniskans vilja och ej är till sitt väsende något yttre lidande, samt att följaktligen ingenting annat än sann omvändelse kan befria menniskan derifrån, ingenting annat än förhärdelse binda henne fast vid det samma. Fasthållas båda, så undvikas på en gång slapphet i uppfattningen af det ondas betydelse och den paniska förskräckelse, ej för ondskan sjelf, utan för dess vedergällning bortom grafven, som drifvit så mången till vanvett.

Men, erkännes än allt detta, så återstår dock ännu alltjemt den frågan: Inträder omsider för menniskan en punkt, då omvändelse ej längre är för henne möjlig, eller står denna alltjemt för henne öppen, eller ändtligen måste den en gång blifva verklighet?

Vi uppställa i detta afseende följande antinomi:

1. *En evig osalighet är tänkbar.* Nödvändig är den icke, åtminstone ej i ordets fulla bemärkelse, men den är möjlig. Så länge menniskan är ändlig, och detta kan hon aldrig upphöra att vara, så länge hon är ändlig, säga vi, så länge har hon en lägre sida, och den sidan kan hon då ock göra till centrum för lifvet. Så länge hon detta gör stannar hon i ondska och olycksalighet. Visserligen har det påståtts, att i den högsta lifsformen skulle ett val af det onda vara omöjligt, enär den lägre sidan här ej ur någon synpunkt skulle visa sig god framför den högre. Sjelfklart är dock, att detta ej ligger i den högsta lifsformens begrepp (att påstå detta vore att göra sig skyldig till en circulus in demonstrando), och så länge man sålunda ej rörande densamma kan meddela några detaljerade upplysningar, vunna genom erfarenhet af förhållandena derstädes, så kan detta blott gälla som ett obevisadt påstående. Men skall omvändelse städse stå menniskan öppen eller inträder någonsin en punkt, då den ej längre är tänkbar? Det är af det sagda klart, att *om* man biträder det senare alternativet,

detta blott kan innebära, att man håller före, att omvändelsen omsider varder en psykologisk omöjlighet — det kan icke betyda, att Guds vilja vore, att menniskan hädanefter förblefve i sin ondska, ty ondskan är just strid emot Guds vilja, och Gud kan sjelf ej vilja en sådan strid. Vi fatta sålunda omöjligheten som en psykologisk omöjlighet. Se vi då till, hvad det närvarande lifvets erfarenhet i och för frågans lösning kan erbjuda oss, så finna vi, att ju längre en menniska i detta lifvet fortgår i en viss rigtning, desto svårare blir det för henne att vända åter. Vill man öfverflytta denna erfarenhet på ett kommande lif, så kunde deremot visserligen den anmärkningen göras, att döden innebär en så pass grundlig omgestaltning af sjelfva de former och organer, i hvilka lifvet framträder, att det onda derigenom i viss mån kunde, om ej utplånas, så dock till sitt välde minskas. Emellertid är det icke så alldeles utan, att vårt jordiska lif stundom erbjuder vissa analogier med en dylik förändring. Det finnes perioder af större eller mindre omfattning inom sjelfva detta lif, vanligen bestämda af en viss förherskande princip. Öfvergången från en sådan period af lifvet till en annan innebär alltjemt i viss mån en ganska genomgripande förändring af menniskans krafter och förhållanden. Men erfarenheten lär oss visst ej, att en sådan öfvergång befordrar *verklig* moralisk förbättring. Har ungdomen verkligen »rasat ut,» så händer det nog, att den mognare åldern slutar att »rasa,» emedan han är trött dervid och fått andra (sinliga) intressen att lefva för. Men har han derföre blifvit moraliskt förbättrad? Ingalunda. Han är nu än mer otillgänglig för moralisk och religiös väckelse. Hans moraliska lyten, det är sant, hafva framträdt i en annan form, i följd af högre själsutveckling och nya förhållanden, men de hafva ej blifvit mindre, fasthellre större. Ondskan ligger djupare än att en dylik förändring skulle väsentligen bidraga till att motarbeta henne. Öfverflyttas denna analogi på vårt ämne, så synes den göra troligt, att utsigterna till moralisk och religiös omvändelse blifva mindre, ju högre den lifsform är,

i hvilken menniskan inträder med det onda som bestämmande princip för sitt lif.

Vårt lands kanske sjelfständigaste tänkare, Chr. J. Boström, har med öfvertygelsens hela värma uttalat en annan åsigt. I sina »Anmärkningar om helvetesläran, våra theologer och prester allvarligen att förehålla» likasom ock annorstädes framhåller han nödvändigheten af en alltings återställelse. Hvarje varelse måste enligt honom slutligen uppnå det för densamma »högsta tänkbara måttet af lif och salighet». De argument, han härför andrager, gå dock tydligen ut på att visa, att Gud ej kan vara det ondas, således ej heller den eviga osalighetens grund. Deremot hafva vi ej i hans skrifter funnit något egentligt skäl ur *psykologisk* synpunkt anfördt för nödvändigheten af en alltings återställelse, otänkbarheten af att en varelse faktiskt kunde alltjemt förblifva i sin ondska, således ej heller för nödvändigheten af en alltings återställelse. Ty såsom sådant kunna vi omöjligen anse den satsen, att begreppen evig och osalig ej skulle kunna förenas hos samma subjekt. Klart är, att när man talar om evig osalighet, tager man alltjemt ordet evig i en annan betydelse än det har, användt såsom term i den Boströmska filosofien. I denna förstnämda betydelse är det ock här alltjemt i enlighet med vanligt religiöst språkbruk af oss fattadt. Invänder man nu häremot, att den föreställning om en tid, utan slut, som ligger i ordet i denna betydelse, icke kan hafva någon tillämpning på de områden, hvarom här är fråga, enär det åtminstone är tänkbart, att ett ändligt lif finnes, som ej är af tiden bestämdt, och att ett sådant lif omsider inträder för menniskan, så svara vi, att vi menniskor, som icke känna något annat ändligt lif än det tidliga, måste fatta äfven de särskilda lifsformerna såsom efter hvarandra i tiden, så framt vi öfver hufvud om dem vilja göra oss någon föreställning. Vigten ligger i alla fall icke här på denna sak, utan derpå, huruvida det öfver hufvud är möjligt, att inom en ändlig varelses hela medvetna viljelif disharmoni faller, m. a. o. frågan om en evig osalighets psykiska möjlighet och under vissa förutsättningar nödvändighet. Denna fråga

finna vi i det hela oberörd af Boströms argumentation — och dock är det väl så och ej som en följd af Guds hämnande, i hämden svalkade vrede som de upplystare bland vår kyrkas målsmän nu mera tänka sig den eviga osaligheten.

Härvid skulle dock med fog en anmärkning kunna göras. Om menniskan har sitt sanna väsende i Gud, huru är det möjligt, att ett stadium för henne inträffade, då det blefve henne omöjligt att bringa till verklighet för sig sjelf, hvad hon dock till sitt egentliga väsende är? Härvid må dock först och främst anmärkas, att häraf ej följer, att hon ej *faktiskt* kan underlåta att göra detta, på sin höjd, att det för henne aldrig kan blifva omöjligt att i framtiden göra det. Men jemväl denna sistnämda slutsats synes oss temligen förhastad. Åtminstone låter det tänka sig, att ondskan så djupt ingripit i menniskans subjektivt personliga lif, att omvändelse för detta lif, sådant det faktiskt är för handen, vore i det närmaste likbetydande med förintelse. Man måste i alla händelser resonnera med ytterlig varsamhet om dessa ämnen, enär de röra sig omkring förhållanden, som för oss äro i det allra närmaste fullkomligt obekanta.

2. *En evig osalighet är omöjlig.* »Jag önskade mig sjelf förbannad vara från Kristus för mina bröders skull, mina fränder efter köttet, hvilka äro Israeliter». I dessa djupt rörande ord, dem vi läsa i Rom. 9: 3, uttalar apostelen Paulus sin djupa förtviflan öfver den religiösa förhärdelse, som på hans tid rådde bland flertalet af det judiska folkets medlemmar. Erkänner man, hvilket man väl näppeligen kan underlåta att göra, dessa ord, med all sin styrka, allt sitt skenbart paradoxa innehåll, vara ett uttryck för en verkligt kristlig sinnesförfattning, så ligger visserligen, häri icke det obetydligaste beviset för att en sådan sinnesförfattning, der hon framträder i hela sitt djup, måste leda till hoppet om en alltings återställelse. Man talar i våra dagar mycket om det organiska sammanhanget inom menskligheten. Mycket återstår dock ännu, innan detta sammanhang blir i sitt tillbörliga djup verkligen upplefdt och klart fattadt, som ett i ordets fullaste bemärkelse per-

sonligt samband mellan menniskorna inbördes samt emellan dem och Gud. Vi misstaga oss dock måhända icke alltför mycket, om vi hålla före, att samtidens religiösa uppgift från en sida kan karakteriseras som en sträfvan att bestämdare än förr tillgodogöra sig denna sanning, som, om än predikad lika länge som kristendomen sjelf, dock ej under någon föregående epok af kristendomens utveckling blifvit med vederbörlig klarhet upplefd och i sitt vederbörliga djup insedd.

Anmärkningsvärdt är, att Boström, ehuru han obestridligen kan sägas hafva kommit fram till insigt i det nämda sammanhanget, likväl ej, åtminstone ej hufvudsakligen, derpå stödjer sin argumentation för alltings återställelse. Anledningarna härtill kunna vara mångahanda. För egen del äro vi benägna att tro, att en af dessa ligger i en brist i hans uppfattning af sjelfva det organiska sambandets natur och väsen, så vidt det skall tänkas som ett samband emellan personer, möjligen sammanhängande med vissa andra inskränkningar i den Boströmska verldsåsigten.

Dock, huru härmed än må förhålla sig, så synes det oss, som skulle en fullt genomlefd erfarenhet af detta samband verkligen leda till antagandet af en alltings återställelse. Ty under denna förutsättning kan väl näppeligen någon varelse komma fram till full salighet, om blott en enda blefve derifrån utesluten. Han kan icke vinna salighetens fullhet, ty om en lem lider, så lida alla lemmarne. Han kan, om han sjelf varit ond, ej vinna försoning; ty allt det onda, som en menniska gör, det blir, just i följd af det gjorda antagandet, ett ondt för alla, låt vara blott en frestelse till det onda. Hvad salighet skall då väl kunna förunnas dem, som icke blott veta, att en, vore det ock blott enda, varelse blifvit förtappad för evigt, utan ock veta, *att de sjelfva* dertill bidragit?

Vi stanna sålunda vid en motsägelse, och vi må öppet och ärligt tillstå, att denna är för oss olöslig. Den är det med vetenskapens nuvarande resurser, och den kommer säkerligen alltjemt för oss menniskor här på jorden att förblifva det, ty vi känna ej förhållandena i andra lifsformer,

vi känna ej Guds och vårt eget väsende tillräckligt för att kunna lösa den. Här föreligger motsättningen mellan ändlighet och oändlighet i dess skarpaste form. Vi må hoppas på en alltings återställelse som det slutliga målet, men vårt förstånd kan icke aflägsna de svårigheter, med hvilka dess antagande är förbundet. Lika så litet, som vi, då fråga är om oss sjelfva, böra lättsinnigt tänka: »Jag måste dock slutligen en gång bli salig» eller en »möjlighet till omvändelse står mig alltjemt öppen», likaså litet böra vi, särskildt i fråga om andra, tänka ringa om vidden af de möjligheter, genom hvilka en frälsning för dem kan inträda. Finnes ock en gräns härför, så må vi besinna, att just om *den* gränsen blifvit yttradt: »Om den dagen och om den stunden (då menniskans öde är för evigheten afgjordt) vet ingen, icke englarne i himmelen, icke heller Sonen, utom min Fader allena».

De arbeten, som gifvit oss anledning till dessa betraktelser, äro egnade åt utredningen af den bibliska, särskildt den ny-testamentliga läran om de yttersta tingen. Huru olika än dessa arbeten äro såväl med afseende på den allmänna verldsåsigt, på hvilken de stödja sig, som jemväl äfven med afseende på sjelfva de åsigter, rörande deras egentliga föremål, som i dem uttalas, så är det å andra sidan obestridligt, att stor likhet förefinnes, beträffande uppfattningen af många vigtiga frågor. Dit må först och främst räknas, att de båda betrakta menniskans religiösa och irreligiösa lif såsom en organisk utveckling, salighet och osalighet i enlighet härmed såsom godhet och ondska i deras fulla mognad — såsom utvecklingens mål och slut i den ena eller den andra rigtningen. Att denna utveckling skulle afbrytas eller åtminstone i sin rigtning för all evighet fixeras genom en fysisk akt, sådan som döden, måste under dessa förhållanden framstå som en uppenbar orimlighet, särskildt när man besinnar, i huru outveckladt tillstånd många menniskor, äfven de, som tillhöra den kristna församlingen, lemna jordelifvet. Båda framhålla de ock derföre, huru obefogadt det är, att, som inom den

lutherska dogmatiken vanligt är eller rättare länge varit, identifiera den bibliska föreställningen om Hades, de dödas hemvist, med den om Gehenna, helvetet, de fördömdes boningsort, samt att i följd deraf hålla före, att »menniskans tillstånd skulle i dödsstunden för evigheten afgöras»*. Särskildt visar Granfelt, som oss synes till full evidens, att det sistnämda antagandet saknar hvarje stöd i skriften, hvilken deremot ej är utan antydningar i motsatt rigtning. Särskildt betonar han, att då det heter, att all synd, som ej är synd emot den Helige Ande, varder menniskan förlåten, men att den sistnämda synden hvarken förlåtes henne i denna eller den kommande verlden (Matth. 13: 32), så innebär detta, dels att synder verkligen förlåtas menniskan i en annan verld, dels att hvarje synd, som faktiskt icke blir förlåten, är en synd emot den Helige Ande. Hvarje menniska, anmärker han, måste antingen omvända sig och komma till det eviga lifvet, eller ock i fortgången på det ondas väg råga måttet af sin förhärdelse genom fullt afsigtligt och medvetet förkastande af den bjudna nåden, ett så fullständigt förkastande, att det efter detta för all evighet afgörande val blir för henne en psykisk omöjlighet att mottaga den. Verldsutvecklingens slut kan först då inträda, när hvarje ändlig varelse gjort ett sådant val. Men häraf visas ock, anmärker han, huru litet denna lära, rätt fattad, kan gifva stöd åt lojhet och försoffning; hvarje menniska, som ej fortskrider på det godas väg, föres med nödvändighet tillbaka och kommer slutligen till en punkt, då hon ej längre kan vända om.

Dessa åsigter äro nu visserligen sådana, att de ej kunna anses falla utom den sfer, som begränsas af den lutherska kyrkans i hennes bekännelse uttryckta läronormer. Under den s. k. ortodoxiens tid förblandade man emellertid i allmänhet Hades och Gehenna med hvarandra och såg i den eviga osaligheten i allmänhet ett yttre lidande af den rys-

---

* *Norbeck*, Lärobok i Theologien för elementarläroverken. Lund 1866, pag. 203.

ligaste beskaffenhet — ofta t. o. m. ett kroppsligt sådant — som Gud efter döden tillskyndade den menniska, som dött i sina synder, ett lidande, som aldrig kunde taga något slut. Till hvilka följder för lifvet en sådan åsigt ledt, är allom bekant. Att dylika åskådningssätt mångenstädes fortlefva känna vi äfven, men i det hela taget torde de numera kunna betraktas som en temligen öfvervunnen ståndpunkt. Vi tänka ej synnerligen högt om vår tid i religiöst afseende — åtminstone ej i jemförelse med de stora ord, man i detta afseende får höra i vår tid. Att man *talar* mycket om religionen, är sant, men man *gör* litet för densamma. *En* verkligen religiös sanning har det dock blifvit det nittonde århundradet förbehållet att tillgodogöra sig så som ingen föregående tid — den att ingenting är egentligen godt utom en god vilja, ingenting ondt, följaktligen, utom en ond sådan. Vi säga visst icke, att den läran varit främmande för förgångna tider — hon är nog lika gammal som kristendomen, ja man kunde väl säga, att hon är ännu äldre (»Hvarmed skall jag träda inför Jehovah, böja mig för höjdens Gud? Skall jag framträda för honom med brandoffer, med årsgamla kalfvar? Har väl Jehovah behag i mång tusen vädurar, i tiotusenden af strömmar olja? Skall jag gifva honom min förstfödde för min öfverträdelse, min lifsfrukt för min själs synder? Man har förkunnat dig, menniska, hvad godt är, och hvad Jehovah af dig fordrar: *ingenting annat än göra rätt och öfva kärlek och vandra ödmjuk med din Gud*». Mich. 6: 6 o. följ.). Man behöfver dock blott betrakta det sätt, hvarpå försoningsläran fordom fattades, för att se, att den ofvannämda sanningen ej framstått i vederbörlig klarhet. Vi säga ej heller, att hon skulle hafva så genomträngt samtidens religiösa medvetande, att kristendomens hela innehåll skulle tydligt framstå i det ljus, som ett nytt fullständigt upplefdt lifsmoment kan skänka. Det är egentligen ur etisk synpunkt, vår tid kommit till henne, men hon har äfven så starkt påverkat det religiösa medvetandet, att hon blifvit bestämmande för flera dess yttringar och inom den theolo-

giska vetenskapen spridt ljus i mångfaldiga afseenden. Tänka vi särskildt på vårt land, så är det en af Boströms stora förtjenster att med skärpa och eftertryck hafva gjort henne gällande, särskildt i religiöst afseende. Den moderna theologien, särskildt dess eskatologi, har ock häraf rönt en stark inverkan. Så skiljer man nu ock, i följd deraf eller i full öfverensstämmelse härmed, emellan Hades och Gehenna. Särskildt hafva vi oss bekant, att åtminstone flere bland den theologiska vetenskapens målsmän i vårt land antaga möjligheten af en omvändelse efter döden, och vi gå t. o. m. så långt, att vi hålla före, det samma vetenskap för närvarande starkt lutar åt antagandet af en alltings återställelse. Under sådana förhållanden vore det en stor orättvisa emot den moderna theologien att i detta eller andra afseenden sätta henne på samma linie som 1600-talets. Vi kunna icke lemna oanmärkt, att herr Rydberg i sitt nu föreliggande arbete, likasom i sitt religiösa skriftställeri i öfrigt ej sällan gör sig skyldig till en sådan orättvisa. Mången finnes, som på grund häraf anser sig befogad att betvifla, att herr R. verkligen utan förutfattade meningar gått till ett nog grundligt studium af den moderna theologien. Åtminstone förefaller det underligt, att han talar om den nutida och 1600-talets lutherska theologi, såsom vore de alldeles samma sak, och drager i härnad emot af den theologiska vetenskapen sjelf för länge sedan öfvergifna ståndpunkter. Detta har ock påpekats af en ortodox författare, som för öfrigt från denna sin ståndpunkt kan erkänna den hans skrift, som här föreligger oss, såsom ett »i många afseenden synnerligen förtjenstfullt arbete».

Vidkommande herr R:s bok i öfrigt, så är dess författare, i motsats till herr G., en afgjord anhängare af läran om alltings återställelse, hvilken han ock finner uttalad i nya testamentet. De exegetiska skäl, han härför anför, kunna vi här ej närmare pröfva, och vi vilja under dessa förhållanden hålla oss fjerran från att öfver dem uttala något som helst omdöme. Hufvudsakligen grunda de sig på den betydelse, författaren anser böra tilläggas det grekiska ordet

aionos, som vanligen brukar öfversättas med evig, men enligt herr R. skulle hafva en betydelse, som närmast torde böra återgifvas med »outsäglig», »öfversvinnerlig» eller något dylikt.

På någon mer detaljerad redogörelse för den båda arbetenas innehåll kunna vi här icke inlåta oss. En sådan vore ock temligen öfverflödig, då de båda äro lätt tillgängliga för en hvar, som intresserar sig för de vigtiga frågor, de afhandla. Vi må dock af alla de värderika detaljundersökningar, som i dem förekomma, tillåta oss att fästa våra läsares uppmärksamhet på de djupsinniga tolkningarna af parabeln om den rike mannen och Lazarus, hvilka, med en och annan afvikelse i detalj, i det väsentliga öfverensstämma. Öfvervinner man den gamla fördomen, enligt hvilken den rike mannens lidanden i de dödas verld* voro af evig varaktighet, blir det ljus, denna parabel sprider öfver vårt jordiska lif med dess skenbart så orättvisa skickelser och öden, verkligen lika storartad som den blir trösterik.

* * *

Våra betraktelser äro härmed afslutade. Att i minsta mån uttömmande behandla vårt ämne har naturligtvis ej varit vår afsigt, och äfven den, som i öfrigt skulle hafva förmåga härtill, har omöjligen kunnat göra detta inom den korta ramen af en tidskriftsartikel. Mången torde tycka, att vi utgått från i flera afseenden obevisade antaganden. I våra dagar gifvas många, som hvarken antaga själens odödlighet eller Guds tillvaro, ännu mindre att Guds vilja bör vara den bestämmande normen för men-

* Vi kunna ej lemna det beklagliga förhållande oanmärkt, att i den nyligen utgifna proföfversättningen af nya testamentet ordet »hades» här likasom på andra ställen, der orimligheten ej blir uppenbar, öfversättes med »helvete» i stället för med »de dödas verld», och Luc. 16: 23 sålunda kommer att lyda: »Då han var i helvetet och i plågor o. s. v.» i stället för: »Då han nu var i de dödas verld och (der befann sig) i plågor o. s. v.»

niskans lif. För dem saknar vår framställning naturligtvis allt intresse, och vi förmoda, att de ej heller göra sig den mödan att genomläsa den. Men för dem, som ännu vilja vara med om dylika »gammalmodiga» förutsättningar och ännu några till af samma slag, hafva vi velat framställa några af de synpunkter, dem vi ansett icke böra alldeles förbises i fråga om det vigtiga ämne, som utgjort föremål för vår betraktelse.

L. H. Å.

De missnöjda i Ryssland.

Kejsar Alexander den II:s våldsamma död har under en tid gifvit Ryssland en sorgligt framstående plats i dagens krönika, och den frågan framställer sig helt naturligt, i hvilket samhällstillstånd man har att söka orsakerna till detta och liknande brott, för hvilka enskildt hat och enskilda intressen tydligen hafva varit främmande. Mordförsök mot statschefer hafva visserligen under de sista årtiondena varit så vanliga, att i vissa länder furstarne synas böra vid sin tronbestigning taga dem i betraktande ibland skuggsidorna af deras värdighet, men å andra sidan hade man så vant sig att se dessa försök misslyckas, att det knappast mer föreföll som om de, som voro föremål derför, löpte någon verklig fara. Det var lifegenskapens upphäfvare i Ryssland förbehållet att med den store bekämparen af slafveriet i Förenta Staterna dela ett öde som så många andra monarker i Europa lyckligen hade undgått. Mot ingen hade attentaterna så ofta och så envist förnyats, och i intet land har den socialistiskt-anarkiska rörelsen tagit en så afgjordt fiendtlig rigtning mot statsöfverhufvudet. Intet af mordförsöken i de andra länderna har kunnat uppvisas vara framgånget ur en af ett helt parti anlagd plan; de hafva alla varit uttryck af en isolerad fanatism hos en mer eller mindre rubbad hjerna.

Och det kunde icke gerna vara på annat sätt. Man har i sjelfva verket svårt att tänka sig, att ett parti med ett mål framför sig, ledt af menniskor med endast vanligt förstånd och omdöme, kan komma på den tanken att använda som medel för sina ändamål det politiska mordet

— ett tveeggadt vapen, om något, och hvars skarpare egg synes oundvikligt skola med dubbel kraft träffa den som begagnar sig deraf.

Inför detta faktum befinna vi oss dock för närvarande i Ryssland. Låt vara att det ligger mycken öfverdrift i de nu afrättade kejsaremördarnes berättelser om deras partis utsträckning och organisation — att 47 personer skulle hafva erbjudit sig till utförande af kejsarmordet, låter fabelaktigt, och man kan väl förstå att en och annan tviflar på tillvaron af denna beryktade »exekutivkomité», hvarom alltid talas, men hvaraf ingen hittills ertappad nihilist har erkänt sig vara medlem. Detta oaktadt låter det icke förneka sig, att sedan två år tillbaka en icke alldeles obetydlig grupp af menniskor har inskrifvit kejsarmordet på sin fana, och att efter hvarje misslyckadt försök och efter hvarje afrättning det har funnits nya personer färdiga att våga sitt lif för detta ändamål. Det är ett nog besynnerligt fenomen för att förtjena en undersökning af de förhållanden ur hvilka det har kunnat framgå. Ty då ryssarne förklara, att det helt enkelt är ett inbrott i Rysslands historia af ett främmande element af vesterländsk socialism, så låta de tydligen vilseleda sig af sin patriotism; den ryska nihilismen har med vesterns socialism blott det gemensamt, att han är revolutionär. Men under det den senare vill i främsta rummet realisera sitt ideal och önskar en revolution blott som medel dertill, är för nihilismen omstörtningen hufvudsak, och hvad sedan kan komma likgiltigt. Socialismen är mera en teori än ett program. Nihilismen har ingen teori och ett mycket obestämdt program; han är i främsta rummet ett praktiskt missnöje, han är revolutionär, och ingenting annat än revolutionär.

Då jag går att undersöka hvarföre så är förhållandet, ber jag att få förutskicka den anmärkningen, att min undersökning ingalunda har anspråk på att vara uttömmande. Min kännedom af ryska förhållanden är dertill alltför ytlig, och mina personliga iakttagelser röra sig inom en alltför inskränkt krets. Det är derföre sannolikt att jag förbiser många af frågans faktorer, men hufvudsaken för mig är

att blott taga sådana med i räkningen om hvilkas sanning jag är öfvertygad.

Det är mycket vanligt att framställa den revolutionära rörelsen i Ryssland som en följd af lifegenskapens upphäfvande, och denna sammanställning göres icke blott af dem, som anse denna åtgärd hafva varit ett missgrepp, utan också af många liberala, som med det lifligaste bifall hafva helsat denna akt af menniskokärlek och en rättvis politik. Många af de senare gå till och med så långt, att de sätta i fråga, huru vida icke det ryska folket ännu var omoget för en reform, som kanske mera betingades af en öfverdrifven generositet hos kejsaren och hos den bildade klassen än af ett verkligt behof hos massorna.

De som hysa dessa retrospektiva betänkligheter, glömma två omständigheter. Först och främst har icke lifegenskapen varit ett urgammalt element i Rysslands historia, utan har utvecklat sig under de senaste århundradena, och först af Peter den Store och Katarina II blifvit fullt organiserad. Skulle då det ryska folket i våra dagar vara mindre moget för den personliga friheten än det var för århundraden sedan? För det andra, huru bedöma behofvet af frihet hos en hjord af lifegne, som aldrig blir tillfrågad om sin åsigt i detta fall, för hvilken begreppet af personlig sjelfbestämmelse är helt och hållet främmande, och som blott förstår att skilja mellan god och dålig behandling? Det finnes reformer som kunna vara tidsenliga eller icke, men afskaffandet af en orättvisa kan icke komma för tidigt.

Den nihilistiska rörelsens inträffande så nära efter böndernas befrielse är, derom är jag öfvertygad, en ren tillfällighet — eller rättare, om det består ett sammanhang mellan dessa båda fakta, så är detta ett helt annat än ett förhållande af orsak och verkan. Båda äro tvärt om betingade af samma allmänna inflytanden, som utöfva sin oemotståndliga magt och skjuta äfven den tunga och trögt arbetande ryska samhällskroppen framåt mot förbättrade statsformer och lyckligare lefnadsvilkor. Det kan förefalla oss i detta ögonblick motbjudande att nödgas spåra ett gemensamt ursprung för de storsinta idéer som i Alexander II:s älsk-

värda och menniskovänliga karakter funno ett så ädelt uttryck, och de bevekelsegrunder hvilka genom en serie af omdaningar i beröringen med elände och brott slutade med att i förvillade hjernor väcka tanken på hans mord. Men det kan icke tjena till något att blunda för sanningen och man skall förgäfves söka att bekämpa nihilismen, så länge man förbiser att den är något annat än blott och bart ett brottsligt vansinne. Den urartar dertill, men dess grund är en annan.

Blott så till vida torde folkets frigörelse hafva medverkat till den revolutionära rörelsens uppkomst, som derigenom begreppen om den enskildes berättigande gent öfver staten spriddes i vidare kretsar. Med rätten att bruka friheten följer rätten att missbruka henne, och mången som såsom lifegen arbetade, emedan han måste arbeta, förföll i elände, sedan han blef fri, emedan han hängaf sig åt lättja och superi. En förfallen menniska är i regeln en missnöjd, och det tör väl hända att en och annan af dessa har gått att förstora nihilisternas leder, men vanligt synes ett sådant förhållande icke hafva varit, och ibland alla upptäckta nihilister hvilkas namn hafva offentliggjorts, har knappast någon utgått från denna klass. — Det är för öfrigt mycket svårt att bedöma, i hvad mån man får tillskrifva lifegenskapens upphäfvande en inverkan till påskyndande af händelserna. Bristen på alla offentliga uppgifter om dem som hafva dömts för politiska förbrytelser, utan att hafva varit invecklade i processerna om mordförsöken, gör det omöjligt att anställa några undersökningar beträffande frågan, inom hvilka samhällsklasser den stora massan af de revolutionäre rekryteras. En sådan undersökning skulle säkerligen lemna många vigtiga bidrag till bedömande af ställningen, men jag tror icke att dess resultater skulle komma att motsäga min öfvertygelse att, om lifegenskapen hade upprätthållits, nihilismen skulle hafva utvecklat sig fullt lika starkt som nu, och kanske hafva fått en betydligt större utsträckning.

En annan nyhet, i och för sig lika vigtig för Ryssland som de lifegnes frigifvande, jernvägarne, har antagligen

mera bidragit att väcka och sprida omstörtningsidéerna. Jernvägen är en demokratisk och nivellerande magt, på samma gång som han är en ojemförlig befordrare af idéer och af odling. Jernvägsnätet har i sina maskor fångat in hela Europa och dragit det tillsammans på ett sådant sätt, att det som sker i ett land utöfvar på det andra ett vida omedelbarare inflytande än förr; och sjelfva denna kolossala kontinent som kallas Ryssland är, sedan skenorna hafva dragit sina bindestreck i alla rigtningar öfver dess karta, icke mer den formlösa oändlighet, öfver hvilken zaren sväfvade som ett högre väsende för de på marken krälande undersåternas inbillning. För intet land i Europa voro jernvägarne nödvändigare än för Ryssland med dess i förhållande till rikets utsträckning försvinnande obetydliga kuster, och med dess floder som sex månader af året äro betäckta med is. Men man kan väl säga, att den dag då kejsar Nikolaus undertecknade förslaget till jernväg mellan Petersburg och Moskwa, skref han medvetet eller omedvetet det absoluta zarväldets dödsdom. En jernväg är början till ett jernvägsnät, och ett jernvägsnät är mer än en början till social omskapning. Ryssland har icke längre valet mellan att förblifva en autokratisk, halfbarbarisk stat eller att förvandla sig till ett upplyst och välmående samhälle med fria institutioner. Att utveckla sina materiella tillgångar utan att väcka till lif behofvet af andlig frihet är lika omöjligt, som det är att vilja befordra cirkulationen af resande och varor, men spärra vägen för idéer.

Man kan allt efter sina politiska sympatier beklaga eller lyckönska sig till detta förhållande; blunda derför får en statsman icke göra, om han icke vill utsätta sitt land för svåra olyckor. Impulsen är gifven, och rörelsen måste hafva sin gång; slitningar och skakningar äro oåtskiljaktiga från omdaningen af en gammal samhällskropp, men deras våldsamhet beror i väsentlig mon af visheten hos statsmän som förstå att följa med och länka rörelsen, eller af envisheten hos sådana för hvilka medgifvande är liktydigt med svaghet.

Det är icke möjligt att misstaga sig derpå: det finnes i Ryssland en kompakt opinion som fordrar införande af ett friare statsskick. Några önska en efterbildning af vesterländska parlamentariska institutioner, andra tänka sig möjligheten af en liberal utveckling på rent national grund, men det stora flertalet saknar, som naturligt är, tillräckliga insigter i statskunskap för att hafva förkärlek för något visst system. Det tyckes derföre erbjudas ett tacksamt fält för en reformerande regering, ehuru man visserligen icke får glömma, huru litet det är att bygga på ett sådant till utseendet gynnsamt opinionsläge, och huru lätt, då sinnena hafva kommit i rörelse, det kan gå derhän att ingenting tillfredsställer, och att händelserna råka in i ett spår, der de ytterliga elementen få ledningen. — Ryssland befinner sig i ett kritiskt ögonblick, och det är lätt att förstå, att dess statsmän tveka om hvad de böra göra för att göra rätt. Men, om icke alla tecken bedraga, vore det farligaste af allt att icke göra någonting.

Att det icke saknas tillfälle till reformer, vet hela verlden. Frågan hvari de skulle bestå, sammanfaller med frågan om orsakerna till det befintliga missnöjet, och denna förer oss in på en undersökning af de väsentligaste egendomligheterna i den ryska samhällsorganisationen.

Det som här närmast faller i ögonen, är den fullständiga frånvaron af motvigter inom staten. Rysslands historiska utveckling har varit sådan, att hvarje atom af inflytande och magt småningom har absorberats af det allt uppslukande zarväldet, som har blifvit den enda öfverväldigande tyngdpunkten, omkring hvilken allt som har rörelse och lif måste rotera. Bland de roterande kropparne finnes icke någon nog mägtig att bilda en grupp med en sjelfständig rörelse.

En aristokrati i meningen af en privilegierad klass med politiskt inflytande finnes icke och har sedan länge icke funnits i Ryssland. Enskilda monarker hafva kunnat skänka åt adelige stora förmåner, och öfverlemna åt dem ett visst inflytande, men detta har endast varit öfvergående och egt rum under tider då herskaren icke har känt sig fullt säker

på tronen, utan behöft att försäkra sig om ett stöd. Sådant var till exempel fallet under början af Katarina II:s regering; hennes rätt till tronen var långt ifrån obestridd, och det var nödvändigt för henne att vinna anhängare. Emellertid uppoffrade hon för detta ändamål icke det ringaste af sin egen magt; hon gjorde adelns välde öfver de lifegna ännu oinskränktare än förut, hon smickrade densamma och utstyrde honom med allahanda höga värdigheter och hoftitlar, men i grunden gjorde hon dess beroende minst lika fullständigt som det var under Peter den store. — Adeln har, med ett ord, i Ryssland sedan århundraden tillbaka icke haft något annat inflytande på regeringen än som monarkens lydiga tjenare, och han har icke heller förstått, eller icke brytt sig om att förvärfva det lokala inflytande inom provins och härad, som hade varit fullt lika vigtigt som det andra för skapande af en verklig aristokrati.

Ännu betydelselösare i politiskt afseende är presterskapet. Denna klass, som i Sverige genom sin bildning och sitt oberoende har spelat en så stor roll, besitter i Ryssland hvarken det ena eller det andra af dessa element till inflytande. Zarväldet har icke ens i religionssaker velat tåla någon magt bredvid sig, och presterskapet har blifvit en klass af embetsmän, som har att vaka öfver att folket fastar och ber, liksom andra hafva att tillse, att det betalar sina skatter. Det lägre presterskapets inkomster äro så knappt tilltagna, att det icke är att begära att menniskor med begåfning och bildning skola egna sig åt denna bana, och nödvändigheten för en rysk prest att vara gift gör att hans hela sträfvan i vanliga fall blir att genom mer eller mindre med hans värdighet förenliga biförtjenster kunna försörja sin familj.

Till ett Tredje Stånd hafva ända till lifegenskapens upphäfvande blott svaga element förefunnits. Tillvaron af sådana element förutsätter antingen fria statsformer eller en så hög grad af välstånd, att det handels- och industriidkande folket har kunnat förvärfva den bildningsgrad, utan hvilken det icke erfar något behof af deltagande i

allmänna värf. De lifegnes befrielse och den kraftiga utvecklingen under de sista årtiondena af kommunikationsmedlen äro egnade att framkalla en hastigare utbildning än hittills af välståndet, ehuru af skäl som jag snart skall beröra, jag tror att detta framåtgående icke kommer att blifva så snabbt som man kunde hafva rätt att vänta.

Rysslands statliga organisation erbjuder sålunda samma enformiga anblick som dess geografiska bildning. Lika litet som naturen har upprest några skiljoväggar mellan landets olika provinser, lika litet har ur folkets historia framgått någon politisk klassindelning, som kunde begränsa och motväga det oinskränkta zarväldet med dess allt nivellerande centralisation. För många ryssar är detta en anledning till tillfredsställelse, då de mena att denna enkelhet i statsformer erbjuder vida bättre garantier för en sund utveckling än de tillkonstlade och inveckIade förhållanden som hafva framgått ur de vestra ländernas brokiga historia. Ryssarne tyckas i sjelfva verket hafva mera förkärlek för filosofiska än för historiska synpunkter; för dem som hafva denna uppfattning är en tabula rasa, på hvilken samhällsförbättrare kunna få konstruera upp efter principer en mönstergiltig utveckling, att föredraga framför de långsamt vunna resultaten af en under århundraden fortgående strid mellan hvarandra motvägande magter.

Utan att behöfva dela denna uppfattning måste man medgifva, att under de gifna förhållandena frånvaron af alla andra statsmagter än regeringen betydligt underlättade bondeemancipationen. Men det kan väl sättas i fråga, huruvida icke denna reform hade kunnat få en mera praktisk och på samma gång mera rättvis karakter, om densamma, i stället för att vara en ensidig regeringshandling, hade tillvägabragts genom en kompromiss mellan de intresserade parterna. Jag vill icke uttala någon bestämd åsigt i detta fall, ty det är mycket svårt för oss vesterlänningar att fullt sätta oss in i ryssarnes åskådning af sina sociala förhållanden, men det förefaller mig åtminstone icke omöjligt, att den jordegande adeln, om han hade fått lof att framlägga några egna förslag, och icke, som skedde, blott blifvit

ålagd att säga ja eller nej till regeringens, skulle hafva föredragit att lemna bönderna fullständig frihet i valet af arbete och vistelseort framför att afstå till dem hälften af sin egendom. Så rättvis och nödvändig befrielsen var som politisk handling, synes densamma i sina till det ekonomiska området hörande bestämmelser icke hafva varit lycklig. Hon har ruinerat adeln, och hon har icke gifvit välstånd åt bönderna.

Jag vet mer än väl att detta är ett ämne, i hvilket det är lättare att klandra än att lagstifta, och det skulle fordras en mycket grundlig kännedom om förhållandena inom de ryska landtkommunerna för att kunna säga huru, om det hade funnits hvad man kan kalla en ledande klass, och om denna klass hade fått sig uppdraget att lösa frågan, hon skulle hafva bestämt de ekonomiska grunderna för bondeemancipationen. Vi stöta nemligen här på denna egendomliga organisation af landtkommunerna, i hvilken många bildade ryssar se en verklig panacé emot alla de sociala och ekonomiska lidanden, för hvilka de hafva så mycket medlidande med vesterlandet. Det är den i tidernas längd utbildade solidariska ansvarighet byinnevånarne emellan, i kraft af hvilken en rysk bonde aldrig kan fullt frigöra sig från den torfva der han är född. Han kan icke lemna henne utan byfogdens och de äldstes medgifvande, och får han nu på en aflägsen plats en ställning i hvilken det går honom väl, så kunna de aftvinga honom en verklig tribut, i brist af hvilken han kan hemkallas att odla en bit dålig jord, hvars afkastning icke räcker till att betala den skatt som hvilar derpå. För denna skatt är nemligen kommunen solidariskt ansvarig, och man kan deraf förstå, huru litet angenämt det kan vara för en man med någon förmögenhet att besitta del i jorden i någon usel by, hvars innevånare med knapp nöd kunna lifnära sig.

Och detta är ingalunda blott något teoretiskt fall. I en stor del af norra Rysslands guvernement, S:t Petersburg, Novgorod, Olonetz m. fl., är landtbruket så litet lönande, att det icke utom det allra nödtorftigaste lifsuppehället inbringar så mycket som kronan fordrar i skatt.

Denna måste derföre betalas af den del af de arbetsföra männen, som i städerna eller i rikare landsbygder söker sin utkomst.

Då man sålunda säger att emancipationen gjorde bönderna till jordegare, så är detta visserligen till en viss grad sant, men på många ställen innebär det en bitter ironi, och allmänt sant är blott att de hafva blifvit skattdragare. Verklig eganderätt har ingen bonde; jorden eges af byalaget, och skiftas emellan detsamma allteftersom nya hushåll bildas. — På grund af denna ofullständiga eganderätt i följd af hvilken ingen har ett personligt intresse i att förbättra sin jord, är det som man, enligt hvad jag redan har antydt, måste vänta sig att se Rysslands ekonomiska förhållanden blott långsamt utvecklas.

Det är i denna på sitt sätt kommunistiska anordning som ryssarne se ett så säkert värn mot den vesterländska pauperismen. Jag har här endast kunnat i största förbigående beröra denna den mest karakteristiska af det ryska samhällets egendomligheter, men jag har måst omnämna densamma för att förklara ett agrariskt missnöje af en egen art, beroende på jordegendomstvånget. Bönderna hafva blifvit fria från beroendet af jordegarne, men de hafva icke upphört att vara bundna vid torfvan, de hafva fått en jordbesittning, men som saknar det betecknande kännemärket på egendom att kunna afhändas och ärfvas. Lifegenskapsbandet har i sjelfva verket icke borttagits, utan blott förflyttats så, att det har blifvit ett förhållande mellan staten och bonden ifrån att förut hafva varit ett förhållande mellan godsherren och bonden. Med den konseqvens som allt sedan Peter den store aldrig har förnekat sig, har den ryska statsmagten äfven i detta icke afstått ett jota af sina rättigheter; hvad hon har skänkt bönderna, har hon tagit af jordegarne.

Det var säkerligen icke så, som den liberala delen af adeln hade förstått bondeemancipationen, då han med en så beundransvärd entusiasm kastade sig in i den verkliga nationella rörelse som denna fråga på sin tid uppväckte. Han var beredd att göra stora offer, men han hade hop-

pats — och man hade icke motsagt detta hopp — att i utbyte mot dem få en viss grad af politiskt inflytande. Det är icke alldeles utan grund som många af reformen ruinerade godsegare anklaga Alexander II att genom ett halft bedrägeri hafva på deras bekostnad köpt en billig ära som folkets befriare, under det han i grunden snarare ökade än afstod något af sin egen magt.

Inrättningen af Semstvot eller landstinget, den andra af Alexander II:s liberala regeringsåtgärder, kan icke heller sägas hafva deplacerat någon del af regeringens myndighet. Denna institutions befogenhet är rent lokal, och äfven inom de trånga gränser som äro densamma anvisade, så ringa, att densamma på de flesta ställen tynar bort af brist på material att behandla. Dess betydelse är säkerligen icke ens så stor som hushållningssällskapens i Sverige.

Vi äro nu långt ifrån denna tid af liberala illusioner, då Alexander II syntes skola blifva Rysslands pånyttfödare. Den senare delen af hans regering fylde till stor del igen spåren af hans tidigare verksamhet, och sjelfva juryinrättgen, den tredje af hans reformer, har blott ett relatift värde, så länge bredvid densamma hvarjehanda andra domaremagter existera. Det har fattats vare sig nödig energi eller god vilja hos regeringen, vare sig hos folket de nödiga elementen till utveckling; nog af, det ryska samhället rymmer icke nu mer än för 30 år sedan en atom af politisk sjelfständighet. Det absoluta zarväldet står formelt lika allsmägtigt som någonsin, och har icke afstått det ringaste af sina anspråk på att fylla alla nationens behof och kontrollera hvarje yttring af dess lif.

Jag tvekar icke att säga det: här är sjukdomen. Denna formella allmagt döljer en verklig vanmagt gent öfver den nya tidens fordringar. Den sociala utvecklingen går för sig — sakta, det är sant, men hon går, och jernvägsnätet tvingar henne småningom att taga en raskare fart. Nya behof, nya lefnadsförhållanden göra sig plats, och samhällsmekanismen förgrenar sig och fullkomligar sig i en rikare vexling af former. Statskroppen ensam tror sig kunna förblifva oförändrad; en oinskränkt monark förestäl-

ler sig att, emedan han af Guds nåde regerar, skall Guds nåd ingjuta i honom vishet att kunna sörja för 80 millioner i oändligt vexlande förhållanden lefvande menniskors trefnad, hvar inom den krets som är hans. En jättelik spindelväf af embetsmän, lydande den enda spindelns vilja, som sitter i midten och regerar, skall vara i stånd att inhemta allt som behöfver inhemtas, utföra allt som bör utföras, förmedla hela statsverksamheten och monopolisera hvarje omsorg om nationens gemensamma intressen.

Det är denna spindelväf som blir för tät, som hindrar luftens cirkulation och slutar med att täcka förruttnelse. I denna förruttnelse är nihilismen född.

Mängden af tjenstemän och förvaltningsorgan i Ryssland gränsar i sjelfva verket till det otroliga. Som de äro dåligt aflönade, gäller det för dem att, då de hafva blifvit befordrade, skaffa sig ersättning för tidigare umbäranden. Regeringen vet detta och sätter derföre andra tjenstemän att kontrollera dem, så att hon i bästa fall har att arbeta med en invecklad, kostsam och trögt verkande förvaltning, på hvilken i det sämsta ännu mindre lofordande och mera positiva epitet passa in.

Embetsmannaförvaltningen har alltid varit och kommer alltid att vara de stora oinskränkta monarkiernas stötesten. Icke många sjelfherskare hafva kunnat säga, att deras tjenare hafva större utsigt att blifva saliga än att blifva rika. Åtminstone hafva i Ryssland alla de mångfaldiga kontrollerna icke hindrat, att helgonen måtte hafva ett strängt arbete för att göra tjinovniker saliga; och om de icke blifva rika, beror sådant mera på hvad de gifva ut än på hvad de taga in. »Den ena korpen rifver icke ut ögat på den andre» säger ordspråket, och så länge korparne blott skola kontrolleras af hvarandra, är det föga utsigt att denna kontroll blir verksam. Den allmänna opinionen kan blott undantagsvis bidraga dertill, i ett land der hon hvarken förfogar öfver en representation eller öfver en fri press för att göra sig hörd. Samvetet, liksom andra förmögenheter, utvecklas blott genom öfning, och ett offentligt samvete som aldrig får uttala sig, upphör slutligen att finnas till.

Detta är icke långt ifrån att vara fallet i Ryssland, der vissa fläckar på en mans karakter, med hvilka vi hafva svårt att öfverse, knappast synas inverka på det anseende han åtnjuter.

Att Ryssland sålunda i moralitet faktiskt står lägre än det vestra Europa, är för ingen en nyhet. Det är mycket vanligt att höra detta förhållande tillskrifvas hos folket medfödda dåliga anlag, och i synnerhet äro tyskarne mycket stränga i sina omdömen om den slaviska rasen. Detta tal om högre och lägre begåfvade raser förefaller mig både förhatligt och orättvist, så länge icke jemförelsen har kunnat göras under å ömse sidor lika förhållanden, och jag tror, att det ryska folket är icke sämre än de flesta andra hafva varit, då de befunno sig på samma utvecklingsgrad och regerades efter samma system. Sekelgammal despotism lemnar naturligtvis djupare spår än en öfvergående, och derföre torde det ryska folkets uppfostran komma att draga längre tid än många andras, men jag ser icke det ringaste skäl att alldeles misströsta om denna uppfostran. Jag tror icke heller att regeringen är sämre än envåldsregeringar i allmänhet bruka vara; hon besitter samma fördelar af enhet och konseqvens gent öfver den yttre politiken, parade med samma svaghet gent öfver sina tjenare och samma oförmåga i fråga om befordring af landets inre utveckling.

Det är derföre af föga intresse att uppehålla sig vid sådana från de gifna förhållandena oskiljaktiga enskilda fall af godtycke och korruption, som otvifvelaktigt hafva en stor omedelbar inverkan till missnöje, men som i stort sedt blott tjena att på enskilda punkter belysa den i sjelfva verket öfverallt befintliga ruttenheten. Det allmänna faktum som ligger för oss, är denna ruttenhet sjelf, den qvafva, osunda luften, som aldrig förnyas, emedan man saknar den ventilation som består i ett lagligt oppositionsmedel.

Alexander II trodde sig kunna i denna luft låta ljus brinna utan att sörja för denna ventilation, hvarförutan tillströmning af nytt syre är omöjlig. Hans regerings i och

för sig mycket vackra nit för folkbildningen var politiskt oklokt, så snart han icke ville fortgå på den reformernas väg som han en gång tycktes så beslutsamt beträda. Så länge upplysningen var ett monopol för de lyckligt lottade, innebar hon ingen fara för regeringen. De liberala idéer som det var god ton att yttra i den fina verldens salonger, voro af en mycket platonisk natur, och om de också vid tidpunkten för bondeemancipationen sågo ut att vilja få en mera passionerad pregel, så var det dock för kejsaren en lätt sak att återkalla dem till besinning.

Men då man lemnade tillträdet till universiteten fritt och inrättade en mängd af gymnasier, så för manliga som för qvinliga lärjungar, och då man till på köpet genom stipendier lockade fattiga alumner till dessa läroanstalter, skapades snart ett bildningens proletariat, emedan samhällets behof af teoretiskt bildade krafter icke växte i kapp med anbudet, hvilket ytterligare ökades derigenom att samtidigt många forna godsegare, mer eller mindre ruinerade af bondeemancipationen, måste i statens tjenst söka sin utkomst. Denna fattiga studerade klass bildade ett nytt samhällselement, för hvilket det icke fanns plats i de gamla patriarkaliska förhållandena. Med det ryska folkets ringa smak för ett ihärdigt arbete och benägenhet att låta hänföra sig af allmänna idéer, snarare än att grundligt sätta sig in i detaljer, uppstod ett öfverflöd af qvasi filosofer och samhällsförbättrare, hvilkas ideala studententusiasm var svår att omsätta i ett mynt som har köpförmåga för den prosaiska marknaden der lefvebrödet erbjudes.

Att dessa menniskor icke utan bitterhet och förödmjukelse skulle jemföra sin ställning med sina likars i mera framskridna länder, var naturligt, och icke mindre naturligt var det att de önskade föra sitt fosterland framåt mot den frihet och det välstånd som de visste herska bland vesterns folk. Det lider intet tvifvel, att sådan har varit den ursprungliga, fredliga tanken hos de missnöjda, ibland hvilka denna »nihilism» har uppväxt, hvars namn nu är liktydigt med mord och anarki. Alla ertappade nihilister hafva varit enstämmiga i att förklara, det tanken på poli-

tiska brott har uppstått först sedan det hade visat sig vara omöjligt att på något annat sätt inverka på regeringen. Och dessa förklaringar stämma alldeles för väl öfverens med hvad vi på grund af partiets förutsättningar kunna vänta oss, för att vi skulle böra utan vidare anse dem för osanna.

Man har ofta påstått — icke utan en smula hårdhet, synes det mig — att ett folk har alltid den styrelse som det förtjenar. Jag tror att man kunde med minst lika mycken sanning säga, att en regering har ett sådant folk som hon är värd. En våldsmagt som qväfver all kritik och all opposition, kan icke begära en uppriktig tillgifvenhet af sitt folk; hon måste vara beredd på att de missnöjda elementen, som hon nekar all laglig möjlighet att uttrycka sitt missnöje, skola taga sin tillflykt till list och våld för att vinna sina ändamål. Från lojala motståndare gör hon de missnöjda till oförsonliga fiender, som förföljelsen småningom leder in på vägar, hvilka de i början aldrig hafva anat att de kunde komma att gå. Öfvertygelsen att de arbeta för sitt fosterlands bästa kan leda i grunden ädla naturer derhän, att de för detta ändamål äro färdiga att offra icke blott lif och blod, utan också sin moraliska känsla. Då en rörelse har inträdt i detta stadium, är det fara värdt att hon icke af stränghetsåtgärder låter hejda sig.

På denna punkt befinner sig nu den revolutionära rörelsen i Ryssland. Den närmaste framtiden kommer sannolikt att visa, om ett strängt repressivsystem skall mägta qväfva henne eller icke, ty det moskovitiska partiet, som nu har kommit till styret, tyckes, utgående från sin sats att denna rörelse är af främmande ursprung och saknar verkliga rötter i det ryska folket, ämna genom ett utrotningskrig göra ett slut derpå. Som af det föregående framgår, är detta enligt min öfvertygelse ett beklagligt misstag, som kommer att förlänga och ytterligare skärpa krisen samt låta dyrbara år gå förlorade för Rysslands inre utveckling.

Denna teori om nihilismens främmande ursprung söker ett stöd i det sammanhang som man har velat uppvisa

mellan de ryske revolutionäre och vestra Europas socialister. Detta sammanhang är, som jag redan har antydt, mera skenbart än verkligt. Revolutionära element i olika länder hafva helt naturligt sympati för hvarandra, och nihilisterna hafva lånat vesterifrån en del uttryckssätt och idéer som för närvarande hafva kurs i det revolutionära språket. Men längre sträcker sig knappast slägtskapen. Socialismen är den i våra dagar moderna formen för revolutionära sträfvanden; samhällsomstörtare bekänna sig till henne, på samma sätt som författare till naturalismen, och på samma sätt som fruntimmer hylla moder som råda i Paris — hvilket alls icke hindrar både nihilister, författare och damer att vara uppväxta ur ganska nationell grund.

Först då man besluter sig att inse, att det i Ryssland finnes verkliga anledningar till missnöje, att det nuvarande regeringssystemet icke längre räcker till för de af nya förhållanden skapade olikartade behofven, att upplysning, välstånd och frihet äro korrelata begrepp, så att det icke låter sig göra att befordra de förra och qväfva den senare — först då skall nihilismen upphöra att finnas och Rysslands verkliga utveckling taga sin början.

Det är lätt att uppställa detta allmänna påstående, men jag vet mer än väl att dess praktiska tillämpning på de gifna förhållandena möter svårigheter af intet vanligt slag. Äfven under förutsättning af en regering med verkligt liberala tendenser är det föga utsigt för att en sjelfherskare skall godvilligt låta taga bort sjelfva grunden för sin egen magt. Som Alexander II, skall han gerna skänka sitt folk en del friheter som icke inkräkta något på hans egen magtfullkomlighet, men då det blifver fråga om att gå derutöfver i liberalism, skall han antagligen förskansa sig bakom den fäderneärfda suveräniteten. En ännu mera afgjord fiendtlighet skola liberala reformer möta hos embetsmannaklassen. Denna klass, öfverallt konservativ, är den enda som förstår att inrätta sig hemtrefligt i en autokrati; hon är visserligen i de lägre graderna klent aflönad, men

dels uppväges detta af hoppet om befordran till rundligt aflönade platser och dels har hon i en oansvarig regering en vida medgörligare herre än i en folkrepresentation med dess borgerliga sparsamhet. Icke mindre än tolf millioner rubel utdelades under år 1878 i gratifikationer och tillfälliga lönetillägg åt tjenstemän. Då man härtill lägger den slappa kontroll som utöfvas af öfverordnade hvilka å sin sida icke hafva att frukta någon allvarsam efterräkning, så är det lätt begripligt att embetsmännen finna sig ganska väl i en régime, under hvilken de kunna arbeta ungefär så litet de vilja, göra sig hvarjehanda extra förtjenster genom att trakassera allmänheten och, om de hinna en upphöjd ställning, spela den smickrande rollen af en liten despot i en omgifning på hvars väl och ve de kunna utöfva ett betydligt inflytande.

Hvad landtbefolkningen beträffar, är densamma ännu alltför rå och alltför arm för att kunna göra sig ett begrepp om fördelarne af en förändring, och det är mera sannolikt att hon skulle kunna låta fanatisera sig emot än för en sådan. Huru köpmannaklassen skulle förhålla sig till en sådan förändring, är icke lätt att säga; i grunden är det icke osannolikt att hon skulle vara gynnsamt stämd derför, eller rättare att hon skulle med nöje se att omskapningen vore genomförd, men med den för köpmannaintresset egna försigtigheten och kortsyntheten skulle troligen fruktan för omedelbara störingar i affärsverksamheten förestafva denna klass en snarare fiendtlig än vänlig neutralitet.

De enda verkligt pålitliga bundsförvandter som en reformerande regering kunde påräkna, synas vara den intelligenta delen af den jordegande adeln och de många varesig främmande invandrare eller deras afkomlingar, som i Ryssland idka landtbruk eller industri. Det gifves rätt många adliga godsegare som efter lifegenskapens upphäfvande hafva förstått att lämpa sig efter de nya förhållandena, sjelfva blifvit landtbrukare och genom en förståndig och ekonomisk skötsel af sina gårdar uppbringat dessas förminskade areal till en afkastning som öfverstiger hvad de en gång, medan de ännu voro hela, inbragte. Dessa män,

som söka sina förebilder i det vestra Europa, äro naturliga befordrare af folkets utveckling till välstånd och frihet, hvaremot den stora del af godsegarne, som efter bondeemancipationen icke ville ändra sina vanor och sitt lefnadssätt, småningom ruineras och vanligen sätter sig på tvären emot den nya utvecklingen, bildande en klass af missnöjde som drömmer sig tillbaka till den gamla goda tiden. Oförmögna att sköta sin ekonomi, skuldsätta de sig allt mer och mer och pantförskrifva sina gårdar, hvilka till slut öfvergå i händerna på ockrare och spekulanter.

Denna fortgående omflyttning af jordegendom och omskapning af godsegarnes förhållanden kan icke annat än utöfva ett kraftigt inflytande på samhällsutvecklingen. För ögonblicket kan endast den del af adeln som omskapar sig sjelf till en klass af upplysta jordbrukare, anses som ett verkligt godt element bland den ryska landtbefolkningen, under det de tvungna försäljningarna mestadels bringa jorden i händerna på ett dåligt och egoistiskt slägte af spekulanter och parvenyer. Sådan är dock de menskliga tingens ordning, att man väl kan hoppas, det dessas söner skola med välståndet ärfva behofvet af bildning och småningom tillegna sig den förädlade smak, den ärelystnad och allmänanda som kunna göra dem till en värdefull hjelptrupp åt den liberala adeln.

Ur dessa element torde väl en gång den ledande klass kunna framgå, i hvilken antingen en reformerande regering eller en folklig rörelse skola söka det ryska folkets representanter. De synas ännu hafva tid att växa, men vi få icke glömma, att Ryssland befinner sig i en af dessa jäsningsperioder, under hvilka händelserna någon gång utveckla sig med förfärande hastighet.

Efil. —

Några ord om kritik.

Det finnes en del ord i det språk, vi hvarje dag begagna, vid hvilka man väl i början har fäst samma begrepp, men hvilkas betydelse så småningom har antagit något dunkla konturer. Det skadar derför icke att då och då stanna vid ett ord, som uttrycker ett sådant begrepp, och, innan man fortsätter samtalet, söka ömsesidigt blifva ense om, hvad man med ett sådant ord vill uttrycka. Ett af dessa mycket olika uppfattade uttryck är ordet *kritik*.

Det finnes väl åtskilliga menniskor, som äro ense derom, att det, att kallas kritiklös eller utan personlig kritik, just icke är någon berömmande egenskap; men i det stora hela anses kritik just icke vara någon eftersträfvansvärd sak. Man anser den snarare som ett nödvändigt ondt, som ormen i paradiset: utan detta obehagliga och lömska kräldjur skulle man lefva i ett paradisiskt oskuldstillstånd. Huru ofta hör man icke menniskor i det dagliga lifvet säga: »det är en så älskvärd person, alldeles icke kritisk!», eller motsatsen: »den personen skall man akta sig för; han är så förskräckligt kritisk». Härvid antydes då, att man bör sätta sig i försvarstillstånd och vara på sin vakt. Och i det stora samhället, bland de producerande konstnärerne i alla fack, betraktas en kritiker såsom en person af mycket tvetydig beskaffenhet. Man ser snedt på honom såsom en, den der står utanför facket och egentligen blott kan blifva fet på andras undergång. Konstnärerna betrakta honom med en blandning af förakt och förskräckelse, emedan man vet, att han är en af dem, som »förvilla folket», arffienden till all entusiasm och all omedelbar känsla. Så snart han

vänder sitt sura ansigte mot en ny skapelse, följa publikens ögon med, och färgerna vissna, tonerna dö bort, och man gör som han: man rycker på axlarne och beklagar felen hos det, som man nyligen så varmt låtit hänföra sig af. Ungefär så står en kritiker inför det allmänna medvetandet.

Skulle man i en kort sats försöka uttrycka, hvad kritik är, så kunde man kanske efter härledningen kalla den »förmågan att i sitt omdöme göra skilnad, att sikta eller skilja hufvudsak från bisak». Om också denna bestämning icke är uttömmande, innehåller den dock må hända den väsentliga delen af saken.

Ser man närmare efter, så hafva alla menniskor, som äro vid sitt fulla förstånd, hvad man kallar kritik, och de begagna den äfven alla. Men det är med kritiken som med samvetet: det kan slumra på ett betänkligt sätt, ehuru det finnes hos alla. Hvarje menniska föredrager *ett* framför *ett annat* i de allra flesta saker, och om äfven detta väljande i många fall endast har sin grund i en svag instinkt, så är det dock alltid uttryck för personlighetens kritik, och det är, alltifrån valet af den mat, man äter, och de kläder, man bär, ett försök att närma sig det själs- eller kroppstillstånd, som man anser för det behagligaste eller det rätta. Kritiken gör valet, — valet mellan hvad som passar eller icke passar min personlighet, om jag blott handlar af instinkt, valet mellan det rätta och orätta, i fall jag handlar efter högre lagar.

Men, invändes det, finnes öfverallt något rätt och orätt? Är det af något slags betydelse, om man föredrager *en* konstsak framför *en annan*, *ett* slags klädedrägt, tapetsering eller möblering framför *ett annat*. Alldeles afgjordt har det en ganska stor betydelse, då det häri såsom i allt annat finnes något, som är godt, och något, som är mindre godt eller dåligt, och i skönhetens verld är alltid det fula ondt.

Man måste dock här noga akta sig att sammanblanda de olika *arterna* af lifvets uppenbarelser och *beskaffenheten* af dessa arter. Olika personer känna sig alla — och alla med lika rätt — tilldragna af olika företeelser. Den ene

älskar idyllen, hvaremot en annan ser det bästa uttrycket för sina känslor i det storartade; en vill ha öfverflöd, en annan röres mera af det anspråkslösa; en ser blott på det andliga uttrycket, en annan kan också känna sig uppbygd af den yttre formens skönhet; en tycker mest om mörkgrönt, en annan om ljusrödt. Alla dessa olika sympatier ha sitt fulla berättigande, men man måste blott noga se till, att beskaffenheten af den art, man älskar, är sann.

Allt uttryck af konst har sin berättigade plats, om detta uttryck är försökt med uppriktighet. Det absolut talanglösa faller naturligtvis bort af sig sjelf, emedan man icke kan tänka sig någon konstnärlig produkt utan en viss grad af talang. Sedan kan det blott vara fråga om tvenne saker: är en konstnär eller poet på den rätta vägen, eller är han det icke? Vill han frambringa det sanna, sträfvar han efter natur och lif, eller vill han få fram sina falska föreställningar om dem? Kritikens sak är att kunna skilja på detta, och ej allenast den kritik, som uppträder i tidningar och tidskrifter, utan alla menniskors kritik borde lära sig att skilja härutinnan. Det är icke fråga om, att alla konstnärer och poeter skulle vara snillen för att ha rätt att existera, men väl att de, som forma och dikta, skulle göra det ärligt. Det falska, det sjukliga, det onaturliga ej blott får, utan *skall* man vända sig ifrån med lika mycken ovilja, som man i moraliskt hänseende skulle vända sig ifrån det, som strider mot det sanna och rätta i menniskonaturen.

Kritiken är det konstnärliga samvetet, som ropar: halt!, när det är något farligt å färde — eller rättare, det är, hvad den borde vara. Den indignation, som så många konstens utöfvare känna gent emot kritiken, härleder sig derifrån, att kritiken ofta är så kritiklös, så beröfvad förmåga att skilja och sikta. En bisak, en hel mängd ofullkomligheter, som ju vidlåda allt menskligt, är hvad som först faller i ögonen, och är då icke kritikern en sådan, som kan se hufvudsaken, kan spana uttrycket af en personlig, lefvande idé (när en sådan finnes), så blir domen falsk. Är deremot en del detaljer hänförande, men hufvudsaken humbug, då kan det mycket lätt gå så, att den stora allmänheten, med alla

kritiker i spetsen, ropar bravo. Målet, som en konstnär eller poet ställer för sig, bör ju alltid vara fullkomlighet i hans egen genre, om denna också är aldrig så liten. Den, som hjelper honom att se, hvad som fattas i denna fullkomlighet, borde han väl anse för en god vän, skulle man tro. Det är icke de talanglösa eleverna, som en musiklärare är sträng emot. Det är de mest lofvande, de rikast begåfvade, för hvilka han har det strängaste örat. Den minsta orenhet i tonsättningen hos dem gör honom olycklig, och han skulle råka i eld och lågor af vrede öfver en falsk frasering. En sådan lärare plägar man kalla en god och vaken lärare, och man kan vara viss på, att ingen njuter som han af en fullkomligt ren ton och ett sant föredrag.

»Nå ja», svarar man, »allt detta kan vara godt och väl för fackmän, som skola göra det till sin uppgift att leda andra; men vi, som äro publiken, böra ej vara så stränga. Låt oss icke ha så stora fordringar! Vi äro blygsamma». — Hvad menar man? Hvar önskar man egentligen sätta gränsen för hvad man skall låta passera? En liten smula falskt, en liten smula osant? Hvad är en liten smula? — Konseqvensen häraf skulle vara att säga: »allting är lika bra; jag njuter lika mycket af, när en orkester spelar utan minsta sammanhang, som när den uppgår i en himmelsk harmoni;» eller: »jag tackar Gud, att jag är stendöf, ty då hör jag alls icke, när man spelar falskt». Så snart man icke vill medgifva det berättigade i denna sats, så börjar kritiken vid det minsta fel. Icke så, att man för ett eller för hundra fels skull alltid behöfver kassera en sak; sträfvar dess rigtning efter det sanna, så kan allt en gång blifva godt. Men då gör man, som man gör med menniskor: man älskar dem, *trots* deras fel. Fullkomlig är ingen och intet.

Ju mera kritiken, förmågan att sikta och bestämma, är vaken, dess mera ser man icke blott alla fel, utan ännu mer alla förtjenster. Det är endast den djupa blicken, som kan uppdaga de små förtjenster, hvilka begynna att spira

fram bakom en hel hop ogräs. Säkert är, att de icke uppdagas af de ögon, hvilka icke se felen.

Öfverallt bör man använda denna kritik. Det finnes intet område, der det icke är ens pligt att urskilja och bedömma; ja, såsom nyss sades, till och med maten, kläderna, möbleringen i ett rum äro inga småsaker, utan mycket vigtiga insatser i denna vår tillvaro, och ju sundare, vackrare, ändamålsenligare dessa ting äro, desto bättre för oss sjelfva och andra.

Vi känna invändningen: »en sådan menniska, som öfverallt vill ha det bästa, — hvem skall våga umgås med henne? En, som kan befinna sig illa af att bo i ett rum med fula tapeter eller blifva obehagligt berörd af en smaklös drägt, den tager sig lifvet allt för nära; och huru skall han bära sig åt, när han icke kan få det så, som han vill?» Detta blir en annan fråga. Det är visst och sant, att en person med vaken kritik alltid plågas af det, som icke är, hvad det borde vara; men en annan sak är att uthärda det, när det icke kan undvikas. Det beror på andra krafter, hvilka oaflåtligt måste tagas till hjelp i lifvet för att kunna stå ut med det, som icke är godt. Men lika litet som man bör säga: »jag får icke låta mitt barn umgås med för goda menniskor, ty huru skall det då kunna gå i land med att umgås med slynglarne?», — lika litet kan man säga: »lär dig icke att förstå, hvad som är vackert och bäst i lifvet och konsten; huru skulle du annars kunna undvara det?» Skulle det icke vara rigtigare att säga: »sätt stora fordringar i det mindre som i det större, och låt endast det bästa, till och med i den minsta genre, vara godt nog. Sträfva sjelf derefter, och lär andra att sträfva derefter, och måste du umbära det eller lefva med dess motsatser, så bär detta, som man bär en sjukdom eller som man bär umgänget med en obehaglig menniska, — med tålamod, ty det *är* ett ondt».

I det dagliga lifvet blir det alltid ens pligt att hålla ut med det myckna bristfulla. I konsten är det icke så. Ingen tvingar oss att beundra talanglösa taflor eller att läsa falska och sentimentala böcker. Det finnes alltid nog af

det bästa i alla arter, och det finnes en hel del sträfvan efter det rätta. Måtte många af våra kritiska domare förmå att se, hvar detta finnes! Icke behöfver hvarje liten kyckling, som piper, mördas med eldgafflar. Piper han naturligt, så låt honom vara! Men deremot borde aldrig någon sångfogel ha lof att sjunga med falska toner. I naturen göra de det aldrig.

I vårt land är kritiken ännu ej fullt vaken. Jemför man oss t. ex. med England, då ser man, med hvilken skoningslös ironi allt falskt der dräpes på stället och med hvilken varm sympati allt godt mottages. Vi äro så försigtiga, så tillbakahållna och färglösa, emedan vi för det mesta så litet urskilja och göra oss fullt reda för våra sympatier. Lika väl som man ber himlen om ett godt samvete, lika väl kunde man också bedja om en vaken och omutlig kritik.

H. A. N.

Literatur.

Z. Topelius. *Vinterqvällar. Första cykeln: Noveller.* Tvenne delar. Stockholm. Adolf Bonniers förlag 1880.

Svensk odling införde Finland bland kulturländernas antal och till tack derför har detta land alltsedan troget samarbetat med moderlandet till förkofrande och utvidgande af den gemensamma bildningsskatten. Särskildt har dess insats i den svenska literaturen varit af stor betydenhet, aldrig likväl större än efter den olyckliga politiska skilsmessan. Selmasångarens älskliga visor, Runebergs hela storartade skaldskap, Topelius' sånger och berättelser räknas ju bland det yppersta, som finnes skrifvet på svenskt språk och tillhöra vårt folks käraste läsning. Bandet är härdadt genom sekler och det brister ej så lätt; Finlands förändrade politiska förhållanden ha ej mägtat försvaga det och lika litet, sådan är vår tro, skall ett, om man får döma af några dess yttringar, missrigtadt nationalitetssträfvande lyckas i sin ovisa äflan att slita dess trådar. Gemensamma minnen, en ärorik historia, ett ädelt språk hafva tvinnat dem och bandet är färgadt af de båda nationernas hjertblod, samdrägtigt gjutet i hundrade strider.

Dessa gemensamma minnen och strider har ingen härligare skildrat än den nyaste svensk-finska literaturens stormän — ej under då att de blifvit så kära äfven för svenska hjertan! Den äldre af dem har fält sitt väldiga strängaspel och gått till ro; men den yngre verkar ännu med som det synes oförminskad arbetskraft. Fjolåret har gifvit oss förnyade påminnelser om denna verksamhet: då sjöng nemligen Topelius sitt utomordentligt vackra poem *Vegas spår*, till julen utgaf han en ny del af sin förträffliga *Läsning för barn* och ändtligen fingo vi då mottaga den novellcykel med titel *Vinterqvällar*, som vi här gå att anmäla.

I ett bref från Topelius till redaktionskomitén af den bekanta festskriften »Nordost-passagen», skrifvet såsom svar på en anhållan om bidrag till densamma och derstädes infördt, yttrar

han: »Z. T. lefver, enslig och lugn, på sin lilla villa Björkudden i Östersundom kapell vid hafskusten, två mil öster om Helsingfors, och stökar f. n. hop gammalt, innan han börjar med nytt». — Detta »hopstökade gamla» har till en början utgjorts af några noveller, skrifna under åren 1859—67, och efter behörig revision utgifna under den gemensamma rubriken *Vinterqvällar, första cykeln.* I ett förord, ställdt »till den benägne läsaren» och i älsklig pratsamhet något erinrande om Walter Scotts företal till sina romaner, redogör förf. för återupptäckten af detta gamla pappersgods och sitt beslut att offentliggöra det. Novellerna äro följande sex: *Konungens handske, Gröna kammaren i Linnais gård, Vincent Vågbrytaren, Pastorsvalet i Aulango, Tant Mirabeau* och *Det gyllene spöket.* Man återfinner hos dem mycket af den Topelius vi alla lärt känna och älska från »Fältskärns berättelser», framför allt den varma fosterlandskärleken och den lifliga berättaregåfvan. En viss förkärlek för anordnandet af spökscener gör sig förnimbar i flere af novellerna; de få visserligen sin ganska naturliga förklaring, hvilket emellertid icke hindrar att läsaren behåller ett helt visst berättigadt tvifvelsmål, huruvida sådant kan passera i en verld der det verkligen icke spökar. En »romantisk» osannolikhet har ibland allt för mycket fått inkräkta på handlingens gång, hvarigenom denna, det bör ej nekas, fått ett ytterligare »spännande» element för den myckenhet läsare, som älskar sådan romantik. Kan sålunda kompositionen i dessa berättelser enligt vårt förmenande med skäl betecknas som deras svagaste sida, ha de deremot i stil och karaktersteckning andra sidor att uppvisa, om hvilkas förträfflighet endast en mening kan råda. Stilen måste betecknas såsom mönstergill för berättelser af detta slag: lättflytande, i skildringar af naturscenerier likasom i de skiftande uppträdena mellan de handlande personerna lika lifligt målande, i samtalstonen naturligt otvungen och slående sann. Särskildt vilja vi i detta afseende framhålla *Tant Mirabeau,* den förträffligast *skrifna* af samtliga novellerna. Karaktersteckningen är i allmänhet gjord med stor talang. Minst lycklig i de särskilda berättelsernas hufvudfigurer, hvilka för det mesta blifvit allt för romantiskt intressanta, kulminerar deremot förf:s förmåga i teckningen af åtskilliga bifigurer, gripna ur lifvet, framstälda med en slående sanning och omedelbarhet och derjemte esomoftast med ett hjertligt tilltalande humoristiskt godmod. Från alla de sex novellerna kunna mångfaldiga exempel härpå anföras. Man erinre sig, för att nu påpeka blott ett par sådana, hofrådinnan Winterloo och hennes son kaptenen i *Gröna kammarn,* lagmanskan Åkerström i *Pastorsvalet* och den unga brefskrifverskans moder i *Tant Mirabeau.*

Slutligen, men ej minst, böra vi påpeka den i sannaste mening poetiska tendens förf. nedlagt i sina noveller. I *Konungens handske* är temat fosterlandskärlekens heliga känsla, i *Gröna kammarn* rör det sig om rätta begreppet af ordet adel, i det sinnelagets ädelhet ställes upp mot anstolthetens, i *Vincent Vågbrytaren* berör det ungdomsillusionernas drömmar om stora ting, krossade i lifvets strid. *Pastorsvalet* skildrar den sanna religiositetens kamp mot den ihåliga skenkristendomen och *Det gyllene spöket* ristar i gripande drag den lärdomen i vårt inre: gif aldrig din själ åt penningen! *Tant Mirabeau*, den gladaste och sorglösaste af dem alla, visar oss ålderdomens vackra hängifvenhet för hvad han i ungdomen hållit kärt och ger oss för öfrigt i sin begynnelse ett roande exempel på den gudnås så vanliga konservatism, som sitter djupt rotfäst i den andliga trögheten.

Förläggaren utlofvar under innevarande år en ny cykel *Vinterqvällar*, hvartill vi lyckönska vår literatur.

J. A. R.

Karaktersbilder från Sveriges senaste historia.

2. Karl August Grevesmöhlen.

Grevesmöhlens namn har nu en gång fått en dålig klang hos efterverlden. Att så skett med rätta, får väl ej bestridas; ty icke var mannen en af de bättre karaktererna och som skriftställare har han gifvit till en del ingalunda vackra föredömen. I åtskilligt torde ändå denne »pöbelsofist» hafva varit bättre än sitt rykte, och hans rastlösa, oroliga verksamhet har, med det onda den gjort, äfven frambragt kanske mera godt, än efterverlden velat erkänna.

Om hans tidigare år och enskilda lefnadsomständigheter vet man icke mycket. Slägten härstammar från Tyskland och är der adlig. I Sverige förekommer den redan vid början af 1700-talet. En Johan August Grewesmöhlen, som var hofrättsråd, adlades 1770 och tog introduktion på riddarhuset. Karl August Grevesmöhlen (han skref sjelf alltid sitt namn med enkelt v), var sannolikt en brorsson till denne. Han föddes omkring 1750, studerade i Upsala, ingick i statens tjenst 1771, blef 1778 notarie i tullarrende-societetens kansli, 1781 notarie i Svea hofrätt, 1787 sekreterare hos generaltulldirektionen, 1788 assessor i Svea hofrätt, 1791 öfverdirektör vid landtullverket. Det var i denna sista befattning som han med sina förmän råkade i en strid, genom hvars följder han för en tid rycktes in i det politiska lifvets hvirfvel och kom att öfva ett ej obetydligt inflytande.

Både anletsdrag och skrifsätt buro vitne om ett lidelsefullt, stolt, obändigt sinne. Hans starkt bygda, blodfulla och muskulösa gestalt utvisade lifskraft och tilltagsenhet. Säkerligen var han en af de yppersta advokater i

vårt land, väl hemmastadd och bevandrad i rättegångsväsendets alla labyrinter, samt hade i juridiska och statsekonomiska ämnen en ej ringa kunskap. Helt visst var han en krångelmakare af första ordningen, fyndig att få lagensbokstaf på sin sida och för öfrigt hvarken generad af grannlagenhetshänsyn eller af moraliska skrupler. Sjelf kastade han sig gerna öfver sina motståndares enskilda lif; hans eget har också af dem icke blifvit skonadt. Han beskyldes för otrohet och tyranniskt uppförande mot sin hustru (från hvilken han äfven slutligen blef skild), för ett dåligt förhållande mot sin son, i hvars namn han utgifvit en revers med den påföljd, att sonen insattes på gäldstugan, för en bedräglig konkurs samt för krångligt och svikligt förfarande mot åtskilliga personer. Så påstod man, att han på sin landtegendom nära Sigtuna tillverkade bränvin i olaga tid samt för det ändamålet lät tullbetjeningen olofligt hemta ved ur grannens skog; i det rättegångsmål, som med anledning deraf uppkom, blefvo tretton särskilda domare efter hvarandra af honom jäfvade. Han sålde, berättades det, sitt olagligt tillverkade bränvin till en handlande och lät sedan såsom tullöfverdirektör konfiskera det. Något häraf torde väl höra till de dikter och öfverdrifter, som under det stora smädelseregnet rikligt föllo. Men icke kunna beskyllningarne så helt och hållet hafva saknat grund, då kammarrådet Edman, en redlig och human man, hvilken G. hotat med en granskning, kunde i ett genmäle yttra: »Jag fritager mig från besväret att i anseende till herr öfverdirektören anställa en sådan granskning, men anser mig både berättigad och skyldig gifva herr öfverdirektören det råd att, medan han tager sig frihet granska och bedöma andra, hålla en något allvarsam räfst öfver sina egna handlingar som undersåte och medborgare, d. v. s. såsom embetsman, lydande eller befallande, såsom make och fader, såsom husbonde, granne, vän eller förtrogen och såsom hushållare med egen och andras egendom.»

Redan i sjelf var landtullsinstitutionen förhatlig för allmänheten. Den blef det ännu mera genom en förvaltning, som starkt påminde om det gamla romerska publikanväsendet

Tulluppbörden var nemligen under Gustaf IV Adolfs tid bortarrenderad till ett bolag, »tull-arrende-societeten», hvars fullmäktige, bestående af högre embetsmän och rika grosshandlare, styrde verket med stor godtycklighet samt för inkomsternas uppdrifvande brukade en hänsynslöshet, som ej tillbakahölls af några fjettrande lagbud. Ordföranden, den mäktige grefve S. af Ugglas, var icke den man, som lät sig besväras af någon finkänslighet, och brukade helst de medel, som snabbast förde till målet. Underståthållaren Liljensparre, som i denna direktion var Ugglas' närmaste man och högra hand, var van att gå, om möjligt, ännu mera hänsynslöst och despotiskt till väga. Från 1803, då Liljensparre inträdde bland fullmäktige, infördes i tullförvaltningen ett formligt skräckvälde, och godtycket kände icke mer några gränser. Som öfverdirektör stod Grevesmöhlen i för nära beröring med denna styrelse för att kunna undgå kollision, äfven om hans lynne varit mera fromsint, än som nu var fallet. Hans trots synes emellertid, det måste man medgifva, här hafva goda skäl af rätt och billighet för sig.

Som förnämsta medlet att hålla tullpersonalen i skräck och underdånighet användes täta omflyttningar; man statuerade derigenom rätt fruktansvärda exempel. Så blef plötsligen en tullbetjent förflyttad 167 mil från Halmstad till Torneå, en annan 93 mil från Engelholm till Nådendal, o. s. v. i mängd. En sådan flyttning var nog att i grund ruinera en misshaglig person och förde med sig sådana obehag, att tjenstemännen heldre underkastade sig det mest slafviska kryperi och gingo in på de orimligaste fordringar, än de utsatte sig för en dylik bestraffning, hvilken kunde när som helst utan dom och ransakning komma att öfvergå dem. Genom detta förflyttningssystem blef det också för styrelsen lättare att placera slägtingar eller andra gynnade personer på fördelaktiga platser. Så måste en tullskrifvare i Göteborg lemna sin syssla åt Liljensparres brorson och sjelf mottaga en sämre aflönad plats. Grevesmöhlen, som på sin lott hade det förhatliga kallet att bringa dylika beslut i verkställighet, gjorde det icke utan

knot och tillät sig mer än en gång förtrytsamma anmärkningar, hvilka ingalunda nådigt upptogos. »Jag har,» skref han, »trott mig såsom menniska icke hafva felat, om jag vid den oskyldiges förtryck och vid det myckna lidande, hvartill jag varit vittne, i tysthet önskat, att hvarje sådan handling måtte vara den sista. Jag har trott, att icke någon eger rättighet att leka med en annan menniskas välfärd. Jag har förestält mig en försyn, hvars rättfärdighet ehuru förglömd hos den kalle, känslolöse förtryckaren, ändå förr eller senare skall åt den oskyldigt lidande hämna hvarje förtryck, hvarje tår, ja till och med hvarje utpressad suck.»

Fullmäktige beslöto genast i början att förhöja accisarrendesummorna i alla städer. Ordningen kom då äfven till »bryggarembetet» i Stockholm, hvilket yrke redan förut erlade den högsta af alla arrendesummor. Grevesmöhlen fick dervid förebråelse att ej sjelfmant hafva inkommit med förslag till förhöjning. Han uppsatte då en kalkyl, hvari han ådagalade, att bryggarembetet redan betalte en högre summa, än det enligt taxan, strängt taget, var förbundet till, och lemnade den till ordföranden. Ugglas uppläste genast denna kalkyl för fullmäktige som bevis på, att Grevesmöhlen uppträdde som »bryggarembetets ombud.» Då nu bryggarne ej ville ingå på förhöjningen, infordrades från Grevesmöhlen förslag, huru bevakningen borde anställas. Han förklarade, att, då 1776 års tullstadga föreskref, huru bevakningen borde ske, vore ej tillständigt derifrån afvika. Men detta ansågs med misshag, och fullmäktige vidtogo sjelfva bevakningsanstalter, som i tullstadgan icke voro medgifna, deribland att bryggkaren skulle med lås förses, hvarjemte en massa öfver- och underbetjenter förordnades till denna bevakning. Af det trakasseri, som sålunda sattes i gång, tvangs bryggeriembetet till slut att medgifva den äskade tillökningen i arrendesumman.

Grevesmöhlens opposition sträckte sig äfven till åtskilliga andra anstalter, hvilka han fann dels åsyfta en per fas et nefas oskäligt förhöjd tulluppbörd, dels innebära försök att på handel och rörelser i alla öfriga städer lägga sådana band och olägenheter, att hela handeln slutligen skulle komma

att koncentreras inom Stockholms handelskår, »hvari jag,» skref han, »ännu mera styrktes af den obenägenhet, som ofta ville visas dels Gefle stad, som dragit mycken handel från Stockholm, dels ock mot kommerserådet Björnberg i Göteborg, hvilken för de handlande är en farlig rival.»

Missnöjda med Grevesmöhlens utlåtanden, läto fullmäktige honom på förhand förstå, huru dessa till sitt syfte borde vara inrättade. Dylika vinkar hafva väl hvarken förut eller senare varit så ovanliga och oftast äfven blifvit tjenstvilligt efterkomna; här stötte de mot en envis och naturligtvis högst förarglig trotsighet. Spänningen blef dag från dag större. Fullmäktige läto förstå, att Grevesmöhlen »måste bort, emedan han låg inne med betjeningen och var en menniskohatare.» Man sökte först en tid att genom trakasserier utledsna honom. Afdrag gjordes på hans lön, så att han blef sämre aflönad än de honom närmast underordnade tjenstemänen. I hans förnyade instruktion tillades skyldigheten att besöka hamnar, torg och saluhallar, men på samma gång vägrades honom hästlega för resorna, hvadan han nödgades af egna medel hålla sig hästar. Vid midsommarstiden 1805 blef han af Liljensparre i de öfrige fullmäktiges närvaro tillsagd att afflytta ur accishuset och han hyrde sig derför rum annorstädes, men kort före afflyttningen tillsades han att bo qvar och fick sålunda onödigt betala hyra för den andra lägenheten. Då en ombyggnad af huset företogs, ville Liljensparre förlägga stallrummet för Grevesmöhlens hästar ned i källaren, der de äfventyrade att omkomma af fukt och dessutom, som Grevesmöhlen menade, skulle »drunkna i sitt eget vatten.» Arkitekten kallade i sitt utlåtande, halft ironiskt, detta förslag »sinnrikt»; men Liljensparre ändrade på eget bevåg uttrycket till »riktigt.» Förslaget blef dock icke desto mindre förkastadt.

Man började nu med all ifver söka efter en förevändning att afskeda Grevesmöhlen. »Vi få verkligen lof skilja oss vid er,» yttrade till honom Ugglas helt öppet redan i början af 1806, och hotelsen sattes före årets slut i verket. Grevesmöhlens instruktion tillät honom icke att vara borta

från staden öfver ett dygn. Man började kunskapa och skaffade sig en angifvelse, att denna föreskrift en gång skulle hafva blifvit öfverskriden. Dessutom fick man på samma väg notis om, att Grevesmöhlen vid en företagen tillfällig kassainventering ej varit åtföljd af öfverinspektoren Muhr, ehuru man i brådskan ej tog reda på, att sådant endast vore nödigt vid de ordinarie inventeringarne. En underordnad tjensteman, Almqvist, hade stått vederbörande till tjenst med dessa angifvelser och förfrågade sig hos Ugglas, om han i ämnet borde aflåta officiel anmälan. Han fick till svar: »Kan ni bevisa er uppgift, så bör ni inkomma dermed, men se er noga för, ty Grevesmöhlen är icke att leka med.» Anmälan inkom, och fullmäktige höllo session den 1 november, konungens födelsedag, då de — »med ohelgande af denna dagens högtidlighet,» skref Grevesmöhlen — beslöto, att målet skulle öfverlemnas till kammarkollegium (der Ugglas var president) och Grevesmöhlen under tiden från utöfvande af öfverdirektörsbefattningen skiljas. Han begärde besvärshänvisning, men fick till svar, att han hade att afvakta kammarkollegii beslut. Att underdånigt »afvakta» var dock icke i hans smak, lika litet som att »uppvakta». I en ingifven skrifvelse jäfvade han kammarkollegium och bestred dess behörighet att i detta målet döma; men genom kollegii utslag af den 3 maj 1808 blef invändningen ogillad och Grevesmöhlens tjenstefel förklarades »uppenbara» — emedan han blifvit för dem suspenderad.

Grevesmöhlen anförde emellertid hos kongl. maj:t sina »besvär och påminnelser» angående tullstyrelsen. Han inskränkte sig här icke till sjelfförsvar blott, utan skred äfven till angrepp, i det han mot fullmäktige framstälde icke mindre än 40 anklagelser för öfvergrepp och olagligheter. Skriften, som hade ett sakrikt innehåll och var affattad i ett jemförelsevis värdigt språk, ådrog sig genast stort uppseende. Grevesmöhlen blef uppkallad till riksdrotset Wachtmeister, hvilken lofvade honom en ledig kommerserådsbefattning samt återbekommande af de 1800 rdr, som fullmäktige indragit på hans lön, om den inlemnade skriften

återtoges. Härtill gaf Grevesmöhlen sitt bifall, men på det vilkor, att löftet inom 14 dagar skulle infrias, och återtog verkligen skriften. Då någon uppfyllelse af löftet icke hördes af, inlemnade han den ånyo, men uteslöt då några svårare tillmälen och anklagelser »för att ej förmörka utsigten af en möjlig förlikning.» En biograf yttrar, att denna episod »belyser ganska väl halten af Gr:s karakter». Må så vara; men bjelken i höga vederbörandes öga kan man väl ändå icke undgå att se.

Skriften utgafs nu äfven i tryck under den pikanta titeln *»Sällan Värre»*. Den lilla boken blef inom kort utsåld. Säkerligen talade man i Stockholm den tiden vida mer om hennes innehåll än om Tilsit och Stralsund. Den dristighet hvarmed Grevesmöhlen blottat så många öfvergrepp, om hvilka man förut icke vågat yttra sig, och den orättvisa, som uppenbarligen vederfors honom sjelf, förvärfvade honom allmänhetens lifliga deltagande, helst som han i striden mot så mäktiga fiender tycktes med visshet komma att gå under. »Hela nationen», skrifver han, »ansåg mig blifva ett oskyldigt offer för den svenska friheten och trodde sig i mig se en sjelfspilling.»

Genom högsta domstolens utslag af den 25 jan. 1808 förklarades till en början, att de af Grevesmöhlen framstälda anklagelserna mot tullstyrelsen »icke tillhörde hans embetes uppmärksamhet,» hvadan de lemnades utan afseende. Hans besvär öfver kammarkollegii utslag ogillades också på den grund, att han påstods hafva medgifvit sin felaktighet i fråga om kassainventeringen. I följd deraf skildes han (den 2 mars) från utöfningen af sitt embete samt förlorade hushyran och halfva lönen. Grevesmöhlen anhöll då att hos högsta domstolen få se de handlingar, på hvilka påståendet om något af honom vidkändt tjenstefel vore grundadt. Genom utslag af den 23 mars 1809 förklarades denna anhållan förgriplig, och det fälda utslaget blef ytterligare faststäldt.

Det var just vid denna tid, som vestra arméen under Adlersparre intågade i Stockholm. Derigenom gafs en kraftig ansats till brytande af det gamla, på embetsmännens oantastlighet grundade regeringssystemet, hvilket ge-

nom konungens arrestering snarare räddats än lidit intrång. Till Adlersparre kom Grevesmöhlen genast från början i ett vänligt förhållande och var i tillfälle att göra honom ej ovigtiga tjenster. Under riksdagen utvecklade sig än mera de nya tingens ordning. Det klander som förut måst försigtigt hviskas fram, uttalades nu högljudt och förkrossande. Hos ridderskapet och adeln höllos öfverläggningar, om Ugglas och Liljensparre skulle tillåtas bevista ståndets öfverläggningar, innan de rentvått sig för de mot dem gjorda graverande beskyllningarne. I följd häraf lät Liljensparre instämma Grevesmöhlen till Svea hofrätt för den ärekränkande uppgiften om det (genom ändringen från »sinnrikt» till »riktigt») förfalskade dokumentet. Han fick emellertid den förargelsen att verkligen nödgas vidgå den omtalade ändringen i dokumentet, samt att Grevesmöhlen, genom att under titeln »*Processen om ingenting*» låta trycka handlingarne i denna rättegång, gjorde honom till en skottafla för allmänhetens åtlöje.

Den 22 sept. uppläste Ugglas uti ridderskapets och adelns plenum ett försvarsdiktamen, åtföljdt af flere bilagor. Innan månadens slut utgaf Grevesmöhlen skarpa »Påminnelser» med anledning af detta. Han vidhöll den förut gjorda beskyllningen, att Ugglas som öfverståthållare försummat den honom ålagda skyldighet beträffande hufvudstadens räkenskaper, att han uppburit landshöfdingelön, utan att sköta motsvarande embete, samt att han tillerkänt sig flere oskäliga sportler. Då Ugglas mot den sista tillvitelsen till sitt försvar åberopade ett kungabref från 1808, svarade Grevesmöhlen: »Detta kungabref är ett ojäfaktigt bevis, att H. Exc. förledt f. d. konungen till steg som äro olagliga och då hemställer jag till hvar och en opartisk, om det är billigt, att han ensam lider och att H. Exc. går fri.» I bondeståndet der Grevesmöhlen från början vann stort inflytande, upplästes ett af honom föranledt, troligen äfven under hans medverkan författadt memorial, undertecknadt af Schåre, Oxelberg m. fl., hvilka på anförda skäl yrkade, att Ugglas skulle ur konungens och rikets tjenst afskedas.

Det var emellertid ej utan sina vådor att angripa en ännu högtstående ämbetsman. På förordnande af justitiekansleren blef Grevesmöhlen af advokatfiskalen Evelius inför Svea hofrätt åtalad för den mot Ugglas förgripliga beskyllningen, att denne skulle förledt f. d. konungen till olagligheter. Åklagaren gick till väga med öfverilad hetsighet. Han åberopade kongl. befallning, men vägrade att på svarandens uppfordran framvisa den (Gr. *visste*, att den aldrig blifvit från högsta ort gifven); han yrkade, att Grevesmöhlen genast skulle arresteras och målet afgöras summario processu utan afseende på svarandens invändning mot domstolens och actors behörighet. »Ett sådant projekt», erinrade Grevesmöhlen, »föreslår den förvända ordning, att en domstol först skall börja med arrestering, derefter pröfva sin egen behörighet att befatta sig med målet, vidare utlåta sig, om anklagaren är behörig, slutligen undersöka, om den angifne är brottslig eller icke, och sist, om målet är urbota eller ej.» Han anmärkte, att hvarken justitiekansleren eller advokatfiskalen här vore rätt målsman som kärande, utan det vore endast grefve Ugglas sjelf, hvilken dock ej som sådan anmält sig, hvadan alltså, då laglig kärandepart saknades, domstolen ej vore behörig att upptaga målet. Hofrätten blef också tveksam i fråga om sin behörighet, men Grevesmöhlen, som ej försummade begagna ett vunnet öfvertag, tog ännu ett steg längre. Han väckte nu i sin ordning åtal mot Evelius för rättskränkning; men detta mål förklarade hofrätten sig genast obehörig att upptaga. Han anförde då (i december) besvär öfver hofrättens utslag. I fråga om Evelii vägran att uppvisa den kongl. befallningen, yttrade han så här: »Om ett blott åberopande skulle vara ett bevis på en kongl. befallnings tillvaro, så skulle en enda embetsman, om han egde samma tilltagsenhet, som här icke varit utan exempel, kunna, för att verkställa egna afsigter, förebära, att konungen befalt åtskilligt, som vore emot lag. Detta försök är dessutom ett förrädiskt projekt, huru 38 § R. F. ganska beqvämligt skulle kunna illuderas och förvandlas till en vaxnäsa, och jag skall icke missunna uppfinnaren den belöning, som rik-

sens ständer för en sådan patriotism torde finna lämpligt att honom tilldela.» Om Evelii förfarande i öfrigt yttras, att »deruti tydligt visar sig en viss persekutionsplan, icke med försigtighet förborgad, utan omogen, förhastad och obetäckt framstäld till allmänhetens åskådande, då likväl vid dylika planer merendels alltid plägat försökas insvepa dem i någon tunn klädnad, som åtminstone för ögonblicket kunnat gifva dem något sken af rättvisa för att icke allt för hastigt blottställa sig för ett uppenbart motstånd af opinionens hela förenade styrka, som till bevis af sedernas ännu ofullkomnade totala fall alltid hatar och afskyr alla försök, som antyda en oskyldigs förföljelse». Anklagelsen ogillades imellertid äfven af högsta domstolen. Hela denna rättegång tycktes således icke hafva ledt till något resultat; men handlingarne i målet, hvilka häfte efter häfte trycktes under titeln »Processen utan parter», intresserade allmänheten och bragte åtminstone skrattarne på Grevesmöhlens sida.

I januari 1810 anförde han hos justitiekansleren besvär öfver högsta domstolens utslag. Han saknade nu ej mäktiga förespråkare och var ju dessutom en fruktad »folktribun». Båda omständigheterna torde hafva samverkat till det resultat, att hans mål, efter att under flere utgreningar hafva genomlupit alla instanserna, åter hänvisades till kammarkollegium för att börja ett nytt kretslopp. Samtidigt med denna återförvisning af målet återfick han (i december 1809) genom högsta domstolens utslag lönen och hushyran för sitt ämbete; någon tjenstgöring kunde han ej tillträda i följd af de förändringar, som under tiden inträffat vid tullverket.

Grevesmöhlen var redan vid riksdagens början en politisk personlighet, hvilken som agitator öfvade ett ej litet inflytande, synnerligen på bondeståndet, inom hvilket framstående medlemmar, såsom Oxelberg, Mats Persson m. fl. voro hans vänner. Man måste göra honom den rättvisan, att han vid mer än ett tillfälle brukat denna sin inflytelse på ett för det allmänna gagneligt sätt. Att han haft någon andel i bondeståndets protest mot förnyelsen af ståndsprivilegierna, är ej bevisadt; den protesten hade väl också i alla händelser kommit till stånd, äfven hans åtgärd förutan.

Visst är deremot att det var till ej ringa del genom Grevesmöhlens biträde som Adlersparre till slut lyckades förmå bönderna till den eftergift, som behöfdes för att man till slut skulle få regeringsformen antagen som grundlag. Reformeringen af den förhatliga tullarrendeinstitutionen skedde till stor del i följd af hans skrifvelser och bearbetningar. Genom en ansökan till kongl. maj:t om förnyadt arrende gåfvo fullmäktige sjelfve uppslaget till sitt väldes fall. Grevesmöhlen offentliggjorde ett »Svar på tullarrendesocietetens fullmäktiges underdåniga osanningar», hvilket på riksdagsmännen ej blef utan verkan, liksom han ock hade sin hand med i åtskilliga af de i frågan uppsatta memorialerna, synnerligen hos bönderna. Om således tullreformen är en af förtjensterna hos 1809 års riksdag, så har Grevesmöhlen i den förtjensten äfven sin andel.

Ifrig vän af den nya samhällsordningen och motståndare till den gustavianska ämbetsmannahierarkien slöt sig Grevesmöhlen nära till Adlersparre och, efter dennes afresa från Stockholm, till Posse och »Mannerheimarne». Då desse för att afstyra gustavianernas kontrarevolutionära anläggningar, upprättade en hemlig polis uti hufvudstaden, åtog sig Grevesmöhlen att blifva ledaren för denna polis. Genom den myckna beröring, hvari han stått och stod med åtskilliga slags menniskor, ja väl äfven genom sin tilltagsenhet och hänsynslöshet, passade han väl för ett sådant uppdrag. Inom kort gjorde han också en betydlig tjenst, då han uppdagade den af Vegesach med biträde af Båth och Panzarhjelm förehafda planen att bortföra drottning Fredrika och prins Gustaf från Gripsholm för att sätta dem i spetsen för en folkuppvigling i Dalarne. Genom den hemliga polisens försorg utspriddes eller vederlades rykten, kringsändes hemliga skrifvelser och bud samt bearbetades stämningen hos allmänheten. Hvar helst någon verksamhet i den vägen öfvades trodde man gerna, och väl icke alltid så utan skäl, att Grevesmöhlen hade sin hand med i spelet. För sina ändamåls bättre främjande aktade han icke under sin värdighet att äfven låta inskrifva sig i den kungliga polisen.

I tillgifvenhet för Karl August täflade Grevesmöhlen med Adlersparre sjelf. Kring den nye kronprinsen bildade Mannerheimarne liksom en sköldborg. Och helt säkert är icke Grevesmöhlen minst den, som bidrog att tända hänförelsen för prinsen och väcka oron för de verkliga eller förmenta anslagen mot dennes lif. I den polisberättelse som han den 13 januari 1810 afgaf, uttalade han misstanken om mordanläggningar som åsyftade att undanrödja prinsen under sjelfva resan till Sverige; särskildt betonade han, att den förnäma »ligan» umgicks med planen att på Drottningholm taga denne afdaga för att så omintetgöra det tillämnade intåget i Stockholm. På natten skref med anledning deraf Wetterstedt sitt bekanta varningsbref till Adlersparre. Kort före Rossis afresa till Göteborg yttrade Grevesmöhlen till en ansedd man i Stockholm: »Men finnes då ingen ärlig svensk att skicka mot prinsen? Italienare och giftblandare kommer på ett ut.» Det var en allmänt utbredd opinion, som han då uttryckte. Han bidrog äfven att gifva fart åt förgiftningsryktena efter prinsens död samt vända allmänhetens harm mot några af de förnämsta gustavianerna; att pastejen i Åby var förgiftad på den sidan, som var prinsen närmast (fastän sedan betjeningen kunde utan skada äta af den på motsatta sidan) det var allmänhetens gängse misstanke, hvilken Lodins och Berzelii utlåtanden ej voro egnade att förtaga; Grevesmöhlen menade sig till och med hafva fått reda på, att det gift, som användts, var *pulvriserad kristall.* Det må blifva rättsmedicinens sak att undersöka, huruvida ett sådant gift, intaget i »små och upprepade doser» möjligen kan framkalla sjukdomssymptomer, liknande dem, som prinsen led utaf.

Det omtalas i de Schinkelska minnena, med hvad trovärdighet måste vi lemna derhän, att Grevesmöhlen genom spridande af uppviglingsskrifter och proskriptionslistor hade stor andel i de våldsuppträden, som timade, då Karl Augusts lik infördes till Stockholm. Bland dem, som folkmassan då ämnade kasta sig öfver, var äfven Ugglas, hvilken räddades endast genom en af Adlercreutz i rättan tid till hans hus afsänd fördelning af Svea lifgarde. Att Gre-

vesmöhlen för sin del ej hade något mot detta attentat, är nog mycket troligt; att det skett på hans uppmaning, är icke styrkt, och det kan väl sättas i fråga, huruvida någon särskild uppmaning ens behöfdes.

Under tiden hade Grevesmöhlens till kommerskollegium återförvisade mål blifvit afgjordt till hans förmon. Det hade redan från början bättre utsigter, då Ugglas icke nu längre dikterade kollegiets beslut. Väl yrkade actor (P. Hambræus), att Grevesmöhlen skulle mista embetet och äran samt afstraffas med 14 dagars fängelse vid vatten och bröd; men den tiden var förbi, då man kunde så grundligt qväsa misshagliga underlydande. Under titeln »*Förödelsens styggelse*, juridisk hjeltedikt på oren prosa» offentliggjorde Grevesmöhlen så väl actors yrkande som sitt eget kraftiga svar derpå. I jämförelse med actors yrkande blef kammarkollegiets dom mycket lindrig: för den obevisade bortovaron frikändes han alldeles, för den enligt angifvelsen formvidriga inventeringen ådömdes han en föreställning, och för missfirmande skrifsätt dömdes han till 66 rdr 32 sk. böter. Det blef den nästan komiska upplösningen af en rättegångsstrid, som så länge hade sysselsatt domstolarne och hållit allmänheten i spänning. Grevesmöhlen var dock icke nöjd med den i hans tycke ofullständiga upprättelsen, utan besvärade sig hos hofrätten, der hans föregående rättegång för utlåtelserna om Ugglas ännu hvilade. Nu blef emellertid detta mål afskrifvet i följd af den nya tryckfrihetsförordningens föreskrift (i 5 § 9 mom.) att smädelser mot embetsmän, då de ej rörde deras embete, skulle af dem sjelfva åtalas. Det ser nästan ut, som detta stadgande tillkommit just af hänsyn till Grevesmöhlen. Men advokatfiskal Evelius, nu oberättigad att föra talan i det förra målet, väckte i stället åtal mot Grevesmöhlen för rättegångsmissbruk. Tillika upptogs en annan anklagelse, som Grevesmöhlen fick ännu svårare att reda sig ifrån. I en af sina äldre skrifter hade han beskylt Ugglas, hvilken dref stora bränvinsaffärer, för att hafva från sitt bränneri låtit genom Norrtull hemligen införa i staden ett stort parti bränvin oförtulladt, och dertill i förbjuden tid. Under

titeln *Syndaräkningen* utgaf Grevesmöhlen äfven handlingarne i dessa mål.

I kammarkollegii utslag kunde hofrätten icke göra någon annan skärpning, än att de Grevesmöhlen ådömda böterna för »vanvördeligt, smädeligt och högst oanständigt skrifsätt» förhöjdes till 200 rdr. Deremot syntes åtalet för den mot Ugglas äreröriga beskyllningen om bränvinsinförseln arta sig värre. Som Grevesmöhlen ej till en sådan angifvelse var rätter målsman, ämnade man döma honom till urbota straff för missfirmelse mot förman i tjensten. Så skedde ock. Det blef nu på fullt allvar fråga om att arrestera Grevesmöhlen, hvilken derför vanligen höll sig undan på landet. Men återigen gynnades hans äfventyrliga färd af ett händelsernas vindkast, som dref honom in i en verksamhet, hvarigenom han bidrog att åt vårt land bereda helt nya politiska förhållanden och åt sig sjelf en väsentligt förändrad ställning.

Redan bland Adlersparres officerare fans opinion för en tronföljare »af fransk fabrik». I de militära kretsarne åstundade man varmt att få någon af Napoleons marskalkar, nästan lika godt hvilken, som blifvande öfverbefälhafvare »till lands och vatten». Funck var väl egentligen den, som afgjordt ledde tankarne från Beauharnais eller Masséna till Bernadotte. Otto Mörner handlade helt raskt och oväntadt i öfverensstämmelse med den opinion, som så bildat sig. Under det konungen och Adlersparre ännu icke ville veta af någon annan tronföljare än prinsen af Augustenburg, hade Bernadotte redan för sig icke blott stora sympatier hos den stora allmänheten, utan fick äfven i konungens närmaste omgifning så betydande förespråkare som Wetterstedt och Skjöldebrand.

Funck gaf upphof åt tanken att medtaga en inflytelserik skriftställare till Örebro och genom denne inverka på bondeståndet. Skjöldebrand, som då var öfverståthållare, fann just Grevesmöhlen vara rätte mannen, och Engeström var i början af samma tanke. Det öfverenskoms derför att erbjuda Grevesmöhlen rättegångens nedläggande, i fall han vid riksdagen gjorde de tjenster, som önskades. Skjöl-

debrand skickade genast efter honom och gaf försäkran att han med full trygghet kunde komma och återvända. Grevesmöhlen infann sig och underhandlingen företogs.

»Jag vet», yttrade Skjöldebrand, »att ni verkar med edra skrifter och hittills endast till ondt. Men jag vill fråga er. Om ni kunde bli betryggad för alla olägenheter, som ni fruktar, och finner er förmon dervid, skulle ni ej vilja använda er förmåga på den goda sidan?»

»Aldrig har någon gjort mig en sådan fråga», utropade Grevesmöhlen förvånad.

»Hvad är då svaret?» återtog Skjöldebrand.

»Jo, mycket gerna», blef svaret, »och jag vet att jag *kan* något verka.»

»Välan då!» sade Skjöldebrand, »från denna stund kan ni visa er öfverallt med säkerhet, så länge ni verkligen håller ert löfte, och skulle Kongl. Maj:t efter en tid vara nöjd med ert förhållande, kan jag lofva er, att processen, som jag vet vara orättvis, skall för alltid nedläggas. Ni får lof komma hit, när ni vill.»

Saken blef nu uppgjord. Grevesmöhlen fick af Skjöldebrand respenningar till Örebro samt ett bref att medföra till excellensen Engeström, hvilken redan uppehöll sig derstädes. Men denne hade under tiden fått betänklighet mot användandet af ett sådant verktyg samt börjat fatta stark misstro till Grevesmöhlens karakter och afsigter. Kort efter sin ankomst till Örebro fick han nemligen veta, att denne skrifvit till en bekant, att han »af konungen vore befald att komma». Detta förargade Engeström. Han synes först hafva ämnat uppfånga Grevesmöhlen på vägen, i förmodan att denne redan anträdt sin resa. I ett bref från C. Wijnblad till Engeström (af den 2 juli) skrifves nemligen: »Namnet Grevesmühl observerade jag skrifvet utan caractère i några dagböcker i Södermanland; och enligt berättelse skulle det vara möbelhandlarens son, som der ute i trakten har en egendom; men den ifrågavarande mannen finnes ej härstädes, ehuru han är född i orten. Skulle han anses farlig, torde en lofvad plan vid tullen säkert sätta honom i overksamhet.» Huruvida den heder-

lige möbelhandlarens son på något sätt råkade illa ut i följd af namnlikheten med den fruktade öfverdirektören, det förmäler ej historien. Men Engeström skref längre fram till Skjöldebrand med uppmaning att inhibera Grevesmöhlens afresa. Detta bref försatte Skjöldebrand i stort bryderi. I sitt svar (af den 23 juli) förestälde han Engeström, huru orådligt det numera vore att ändra sig. »Hans influence är gifven», skref han. »Med mycket besvär har jag riktat den åt den goda sidan. Förbjuder jag honom resa, ser han sig misstrodd, och då verkar han allt, som kan verkas, emot. Att han under förra riksdagen deciderade bondeståndets bifall till regeringsformen, har E. E. sjelf täckts anse som säkert och säga mig det. Efter en sådan bekräftelse på hvad han kan uträtta, har jag ej tvekat att med allvar arbeta med honom efter regeringens afsigt. Pass har han uttagit. Jag kan ej återfordra det. Om han är qvar i staden, skall jag, under Gud vet hvad för pretext, söka uppehålla honom. Men ifall han är rest, och E. E. finner det nödigt, kan rum nekas i Örebro. Men i den händelsen kan jag ej svara för följderna. Genom en vink åt sina efterföljare kan han sätta allt i opposition. Jag rår ej för allt hvad deraf kan uppstå. Ståndens påstående om alla utskotts väljande och deras verksamhet, bondeståndets påstående om det sätt, hvarpå konskriptionsfrågan afgjorts, kanske påstående om riksdagens flyttning hit, — med mycket mera, som blott behöfver väckas för att göra stora svårigheter.»

Åtlydande Engeströms uppmaning, qvarhöll emellertid Skjöldebrand Grevesmöhlen ett par veckor. Han föregaf sig nemligen vänta en vigtig underrättelse, hvarom han först ville rådgöra med denne, innan afresan företoges. Under sin väntan sysselsatte sig Grevesmöhlen med slutbehandlingen af sin rättegång; han anförde (den 30 juli) hos kongl. maj:t besvär öfver hofrättens utslag. Väntan blef honom väl till slut för lång, ty Skjöldebrand måste »genom persuasion uppehålla» honom och lyckades dermed ända till den 8 augusti, då han ej längre ansåg sig kunna hindra Grevesmöhlens afresa. »Men», skref han då till Engeström,

»så vidt man möjligen kan se in i menniskors tänkesätt, är jag öfvertygad, att han ej kommer med uppsåt att göra oro. Tvärtom tror jag honom med säkerhet kunna nyttjas att ställa till rätta, om något skulle uppstå i bondeståndet.»

Grevesmöhlen stod vid denna tid på höjden af sitt anseende hos folkmassan och hade äfven hos mer framstående personer en betydande inflytelse. »Han är», skref Skjöldebrand, »i korrespondans med de mest betydande af flere stånd, hvilka fråga honom om råd.» De långa rättegångarne, genom hvilka vederbörande sökt störta honom, hade af allmänheten följts med det lifligaste deltagande och slutat på ett sätt, som väl kunde kallas segerrikt. De många småskrifter, hvilka under vexlande pikanta titlar innehöllo handlingarne i hans mål, hade funnit en enorm afsättning. En ännu lefvande gammal man, som då var bodgosse i den boklåda, der de såldes, vet berätta, huru folket, skockadt i tät massa vid disken och utanför fönstren, framsträckte hand vid hand och hur det kräfdes »ferm expedition» för att ur de många händerna mottaga sexstyfrarne (vanliga priset) och räcka skrifterna i utbyte, om hvilka man ibland formligen slets och slogs. Under titeln »*Sista smörjelsen*, rättegångsroman», utgaf han till slut en med samma intresse mottagen öfversigt af den märkliga rättsstridens förlopp. I Skara utgafs, troligen af Edman, ett »Samtal på allmänna spelhustorget i kejserliga hufvudstaden Mareno» i syfte att försvara Ugglas och illa tilltyga Grevesmöhlen. Men Grevesmöhlen utgaf genast »*Gåtan* eller fortsättning af samtalet på allmänna spelhustorget i Mareno» och blef hvarken i sak eller i ovett svaret skyldig. I en senare skrift yttrade han, väl icke så alldeles utan grund: »Då under hela den långa rättegången, hvilken alltid skall stå som en skamfläck i tullarrendets historia, vederbörande ej kunde, oaktadt all använd möda, tillvita mig ett enda embetsfel och bland 5,000 mina underhafvande icke kunde, oaktadt sin skräckregering, uppvigla en enda att beskylla mig för minsta afsteg från pligt och skyldighet, var denna rättegång för mig den största triumf, som är möjlig för en förut obemärkt person, hvilken skulle helt ensam och utan hjelp försvara

sig mot en stor och väl sammanknuten aristokratisk liga». Dertill kom nu, att Grevesmöhlen egde obestridligen vidsträckta insigter, besatt mycken personkännedom samt var väl hemmastadd med vårt samhälles juridiska och administrativa former. Detta gjorde, att man gerna frågade honom till råds och fäste vigt vid hans mening. Visserligen var han något för mer än en »pöbelsofist».

Grevesmöhlens bearbetning, utförd på hans egendomliga och föga grannlaga sätt, gjorde på bondeståndet afsedd verkan. Icke fingo bönderna just någon fullständig upplysning om den person, som skulle väljas. »Ponte Corvo vilja vi inte ha, men marskalk Bernadotte, det lär vara en bra karl, det», menade de. Men saken gick i alla fall fram.

En mörk episod från denna riksdag är förföljelsen mot Oxelberg. Dennes i hufvudsak välgrundade, fast i formen just icke lena memorial mot magasinsstyrelsen är nog skrifvet af honom sjelf, men det är icke osannolikt att Grevesmöhlen biträdt med upplysningar och argumenter. Han brukade dock dervid stor försigtighet för att ej råka illa ut hos sina nya förnäma gynnare. Skjöldebrand skref (den 17 sept.) till Engeström: »Jag är mycket förargad öfver Oxelbergska historien; men det, som roar mig, var, att Grevesmöhlen, som jag ämnade förebrå att ej hafva hindrat sådant, kom och beskärmade sig grufligt deröfver, innan jag hann säga ett ord.» Det påföljande åtalet mot Oxelberg och hvad derpå följde var från Järtas sida ett bakslag mot Mannerheimarne och väl äfven mot deras forne fruktade polischef.

Grevesmöhlen hörde från början till Karl Johans varmaste vänner och beundrare. Sjelf synes Karl Johan icke varit känslolös för den tjenst, som Grevesmöhlen gjort vid valriksdagen, icke heller ringaktat hans användbarhet och förmåga. Om också icke kronprinsen väntat att i öfverdirektören finna en svensk Fouché, så var han dock ingalunda blind för »den högre polisens» gagn, ej heller var han obenägen att betjena sig af den samma. Som rapportör och opinionens bearbetare var också Grevesmöhlen genast färdig att betjena Karl Johan; han gjorde också ingen hem-

lighet af det förtroende, som uti dit hörande angelägenheter visades honom från kronprinsens sida. Derigenom blef han mera fruktad och fruktansvärd; men hans popularitet hos massan fick också med det samma sin första hårda stöt.

Från början synes Grevesmöhlen varit ämnad att blifva den nya styrelsens åtminstone halfofficielle journalist och saknade ingalunda duglighet för en sådan uppgift. Som statsekonomisk skriftställare vann han 1802 patriotiska sällskapets stora pris för ett arbete om trädesjords användande; boken anmäldes med stora loford i Åbo literaturtidning och öfversattes på danska. Hans juridiska insigter voro väl kända, och att han var användbar som publicist, det hade hans rättegångsskrifter till fullo ådagalagt. Han behöfde blott hålla något i styr sitt lättretliga vredesmod och det försökte han verkligen under någon tid äfven göra. Tidningarne *Åskådaren, Trompeten, Skandinavien* och *Nya Skandinavien*, hvilka af honom utgåfvos under åren 1810—13, förtjena tvifvelsutan mera uppmärksamhet, än som kommit dem till del. Ej utan skäl, om ock något öfverdrifvet, säger hans lefnadstecknare (i biogr. lex.), att de »brutit vägen för den offentliga granskningen i vårt land»; deremot torde det omdömet, att »dagens frågor och statens mest framstående personligheter ofta i dem behandlades på ett mindre passande och mot sann grannlagenhet stridande sätt», ock få vidkännas en afprutning, större än man kunnat vänta sig, då det gäller en sådan redaktör.

Åskådaren, som utsände sitt första nummer den 26 nov. 1810 och sedan utgafs under hela loppet af 1811, hade, såsom redan namnet antyder, sökt inrätta sig efter mönstret af den engelska tidskriften Spectator. Var också Grevesmöhlen icke någon Addison, sökte han åtminstone, i hvad på honom ankom, att närma sig förebilden. »Åskådaren» betraktar egentligen icke dagens frågor och företeelser, ännu mindre yttrar den sig om namngifna eller åsyftade personer bland de samtida; den innehåller snarare en fortlöpande följd af föreläsningar öfver vår svenska statsförfattningsrätt och nationalekonomi. I det förra ämnet innehåller den afhandlingar om statsrådet, justitieministern, ären-

denas allmänna beredning, förtroendesysslor, tryckfrihetens missbruk, nationalförsvaret och domaremaktens organisation; i det senare innehåller den rätt sakrika uppsatser om nationalkredit, handelsbalans, manufakturdiskonten, orsakerna till jordbrukets förfall m. m. Grevesmöhlen är en af de förste, som i vårt land uttalat näringsfrihetens och frihandelns grundsatser. Sådant var icke välbehagligt för den tidens borgerskap. Dertill kom äfven, att han gerna framhöll den orättvisa och misshandling, som till städernas förmon vederfarits landsbygden. En sådan landtmannavänlighet har aldrig för stadsfolket varit behaglig; aldraminst kom Grevesmöhlen derigenom i någon gunst hos Stockholms borgerskap, som städse med oblida ögon sett »landtmannapartiet.» »Åskådaren» tyckes egentligen vara ämnad att utgöra en tidskrift för riksdagsmän. I ett bref från mars 1812 till C. M. Lindh i Örebro omtalar Gr. att han öfversändt några öfverblifna exemplar, »som till äfventyrs komma att få afsättning under riksdagen. Det kommer», tillägger han, »snart den tid då denna bok icke finnes, ty jag har ej mycket qvar, inalles 140 à 150 ex., och den är nyttig och vägledande för alla.»

»*Trompeten* eller krigsförklaring mot allt ondt» utgafs under året 1812 och var hållen i den lättare stilen. Äfven denna tidning berörde föga dagens händelser och innehöll mest allmänna reflexioner, hvilka framställas såsom förda af den gamle mititären Gyllenpatriot, af den hedersmannen pastor Koftander och den ärlige borgersmannen Honnête. Tidningen uppträdde till tryckfrihetens försvar och var i den vägen således icke regeringsorgan. Deremot uppträdde Grevesmöhlen med öppet visir som regeringens vapendragare mot en af Jakob Cederström utgifven för vederbörande misshaglig bok, som utkommit under titeln »Militäriskt A. B. C.» Till Lindh, som vägrat införa hans mot Cederström riktade artikel i Örebro tidning, skref han: »Förmodligen var det väl vanligt poltroneri, kan jag tänka, men i alla fall var detta vägrande mindre hederligt, då jag icke fick ens något svar. Det var lycka, att Stockholms boktryckare icke äro så krukrädda. Jag lyckönskar bror till

alla de stora förmoner, som C. kan skaffa bror som belöning.» I samhällsfrågor yttrade sig för öfrigt Trompeten blott en och annan gång, såsom då den förordade biskopsembetenas indragning. För öfrigt innehöll den mest betraktelser öfver umgängeslifvet och sederna; här förekommo artiklar om skrymteri, afund, de nya moderna i klädedrägten m. m.

Skandinavien och *Nya Skandinavien* hade deremot ett hufvudsakligen politiskt syfte. De utkommo under åren 1812 och 1813. Den förra tidningen utgafs på regeringens särskilda föranstaltande och hade till tydligt framträdande syfte att stämma sinnena gunstigt för Karl Johans politik. Med regeringen kommunicerade sig också Grevesmöhlen träget om hvad som skulle i tidningen införas. I ett ännu bevaradt bref till hofkansleren Wetterstedt yttrar han: »Jag har väl föresatt mig att icke skrifva någon politik, som icke förut blifvit bifallen af H. K. H. eller af herr baron och hofkansleren, men jag tror mig icke hafva gjort illa deri, att jag i Skandinavien för nästa måndag den 12 juli recenserat en förliden onsdag från Grans tryckeri utkommen öfversättning af ett svar på danska officiella tidningen af den 4 juni. Detta svar har säkerligen utkommit med H. K. H:s tillstånd, och jag har trott, att det således bör få mycken publicité, hvilken naturligtvis ökas, då det recenseras i en tidning.» Äfven här skymtar fram, att Grevesmöhlen hade kanske något för mycket af »sjelfständig bundsförvandt» för att i längden kunna behaga en styrelse, som blott ville veta af passivt lydiga verktyg. Den i fråga varande artikeln väckte stort misshag hos Engeström, med hvilken Grevesmöhlen från denna tid blef afgjordt ovän.

Man har sagt, att Grevesmöhlen vållade Ugglas' död. Det gjorde han dock ej genom sina afslöjanden af tulldirektionens beteende, icke heller genom det mot Ugglas vända utbrottet af folkförbittringen; af en vida ringare anledning framkallades den följden. Ugglas var mycket fåfäng. Till minne af den nybygda Norrbro var midt i stora porten under Lejonbacken upprest en obäklig minnessten, lik en kakelugn, med Gustaf Adolfs namn och naturligtvis äfven

Ugglas'. Att denna sten genom inverkan af Grevesmöhlen borttogs, det gick Ugglas så till sinnes, att han deraf tog döden.

Karl Johan lär hafva yttrat, att Grevesmöhlen var »un buldog, qu'il est bon d'avoir dans la main pour le lâcher au besoin.» Antagligen var denne »buldog» 1812 hetsad mot Jakob Cederström. Han gjorde ett par år derefter tjenst mot Ludvig Boye; men den hetsjagt, som då anställdes, öfvergick till ett raseri, som vållade ofärd för Grevesmöhlen sjelf. Med Boye hade han sedan flere år stått i beröring, men denna synes hafva slutat med ovänskap och en djup missaktning, som antagligen var ömsesidig. I sin under titeln »Syndaräkningen» i tryck utgifna förklaring till Svea hofrätt af den 20 sept. 1810 yttrar han: »Såväl angående dessa omständigheter, som angående vissa ändringar i Högsta Domstolens utslag, hvilka på min erinran blefvo vidtagna, anhåller jag, att revisionssekreteraren baron Ludv. Boye måtte höras, hvars redliga tänkesätt icke medgifva att dölja de sanningar, som förtjena att en gång förr eller senare blifva upptäckte». Yttrandet låter ironiskt. Med Boye hade han äfven sedan affärstransaktioner, genom hvilka han fick kasta en inblick i baronens penningeställning, som då synes hafva varit klen, äfvensom i hans husliga lif, hvilket ej synes hafva varit lyckligt. En sådan kännedom brukade Grevesmöhlen utan betänklighet som vapen mot anfallande och anfallna.

I slutet af 1814 utgaf Boye anonymt en liten skrift med titel: »Tankar i anledning af den klagan, som nu mera än förr höres öfver en allmän penningenöd.» Att höra en dylik klagan i stället för lofprisning och segerjubel var för Karl Johan misshagligt, och att obehöriga personer hade sina »tankar» derom behagade ej heller, då han helst ville sjelf och ensam öfvertaga finansernas ordnande. Men om bokens titel måtte hafva låtit illa för Karl Johan, så fann innehållet lika litet nåd för Grevesmöhlen, mot hvars indragnings- och sparsamhetsteorier det var stridande. Han skyndade sig ock att utgifva en liten motskrift, kallad »A. B. C. i finanserna». På Boyes något våldsamma yr-

kande, att banken borde realisera sin sedelstock genom sedlarnes nedsättning till 50 procent och derefter utgifva 10 millioner i sedlar, svarar han kort och slående: »Det är att göra bankrutt den ena dagen och åter dagen derefter genast göra sig färdig till en ny». Boye beklagade sig öfver den indragning, som 1809 års ständer gjort af sedelstocken, och ville deri finna en orsak till penningebristen. Grevesmöhlen erinrade dervid, att denna indragning endast hade för afsigt att småningom reducera den då utelöpande penningemassan till normalt belopp, som den föregående nöden tvingat att öfverskrida, samt bestred derför, att denna indragning vore orsak till penningebristen, »hvilken, när man tänker förståndigt, i sjelfva verket icke existerar». På Boyes anmärkning, att penningeindragning vore lika skadlig för statskroppen, som åderlåtning för menniskans kropp, svarar han: »Efter som min herre älskar liknelser, vill jag i motsatt förhållande framställa en annan, som väl är trivial, men så mycket mer analog till min herres begrepp. Om min herre låter koka sig ett stop god och kraftig buljong och derefter uppspäder denna buljong med en hel så vatten, tror min herre sig då ega i denna vattenmassa en större föda, än han egde i det enda stopet god och kraftig buljong? Och om vattnet efter detta försök kunde frånskiljas, månne icke en sådan operation då vore nyttig? Min herre undvek då mödan att sitta för länge till bords och att utspänna sin mage med en onödig vattenmassa, som ej föder, utan blott fyller buken». Boye svarade härpå med »Anmärkningar» och Grevesmöhlen på dessa med »D. E. F. eller två gånger två är fyra äfven i finanserna». Striden började öfvergå till personlig genom Gr:s antydningar, att Boyes dåliga penningeställning framkallat hans benägenhet för dylika finansreformer.

Boye fick nog höra, att hans finansfunderingar icke voro för regeringen behagliga. I början af år 1815 utgaf han, troligen med anledning deraf, en liten skrift »Om allmänna nyttan af den politiska uppmärksamhetens offentliga användande, eller opposition». Ordet opposition lät illa i vederbörandes öron. I skriften »Några grundsatser i finans-

och statsekonomi» uppträdde derför åter Grevesmöhlen som »buldog», och nu blef polemiken något mera personlig. Boye hade yttrat sig mot förtroendemäns afsättlighet utan dom och ransakning; då måtte förf. sjelf vara innehafvare af ett sådant ämbete, menade Grevesmöhlen. Han hade yrkat på kollegiernas och allmänna beredningens bibehållande; han måtte då, menade Gr., aspirera på en plats i beredningen. Han hade uttryckt den farhoga, att en förhöjning af den exekutiva makten skulle medföra vådliga följder för allmänna säkerheten; ergo, menade motståndaren, måtte förf. hafva ett dåligt samvete och sjelf frukta för efterräkning. Med dessa invektiver syntes emellertid striden komma att sluta, — då ett annat uppslag gafs, hvarigenom den åter uppflammade med hätsk förbittring.

I borgarståndet uppträdde den 20 mars riksdagsmannen Stabeck, ombud för Sigtuna, med ett memorial, hvari han framhöll den skada, som judarne vållade genom sitt ocker, sin import af utländska lyxvaror samt sin på svenska köpmäns bekostnad förvärfvade rikedom. Han föreslog med anledning deraf, att ett nytt reglemente skulle för dem upprättas. Deruti instämde handlanden Lindström från Stockholm. Inom ridderskapet och adeln uppträdde Boye med samma skäl och yrkande. Det reglemente, som man ville genomdrifva, kunde verkligen synas värdigt Filip II:s tidehvarf: inga judar skulle hädanefter få till riket inflytta; de, som här funnos, skulle vara underkastade flere stränga inskränkningar; underkastade de sig ej dessa, skulle de från riket afföras, sedan de dock här qvarlemnat $^1/_3$ af sin egendom. Mot detta ur ofördragsamhet, yrkesafund och missledd patriotism framgångna förslag inlades på riddarhuset en gensaga af Påhlman, som framhöll, att judarne genom sin flit och sin förmögenhet äfven med en måttlig handelsförtjenst åstadkommit mer nytta än skada för riket, samt tillade: »De, som nu vilja jaga dem ur riket, hafva säkert annat skäl än fäderneslandets bästa för sina nitfulla bemödanden». Grevesmöhlen utgaf nu äfven en skrift till judarnes försvar. Det har i hans biografi uttalats den förmodan, att han af dem varit »rikligen betald för besväret»; visst är emellertid,

att han sjelf uppger sig hafva blifvit af Stockholms *kristna* handlande erbjuden riklig betalning, om han åtoge sig att upphetsa allmänheten mot judarne. Till grund för hans uppträdande låg möjligen det misshag, hvarmed kronprinsen måtte hafva sett denna judeförföljelse, hvilket så mycket stred mot hans i afseende på näringslifvet liberala grundsatser. Han fick också här ett nytt tillfälle att kasta sig öfver Boye, hvars »opposition» kunde syfta högre upp än till angrepp mot de näringsidkande judarne.

»Antisemiterna», köpta eller fanatiserade, blefvo ej svarslösa. En svärm af ilskna småskrifter haglade på en gång öfver judarne och deras försvarare. Redan titlarne voro betecknande nog, såsom: »Samlingar till judarnes historia, dedicerade till herr C. A. Grevesmöhlen, tjenstfri öfverdirektör, tjenstgörande suppleant för de svenska judarnes väntade förlossare» — »Judar äro judar och blifva i evighet judar» — »Om judarnes företräde, välde och lycka» — »Plan till en ärestod åt de svenska judarne» — »Vivarop för Grevesmöhlen, Påhlman och judarne» (af C. G. Valberg) — »Judeindustrien eller den allmänna kreditens likbegängelse» (af A. Kullberg) — »Det judiska stallbrödraskapet» m. fl.

Nu utgaf Boye den 8 maj en skrift »till herr C. A. Grevesmöhlen» och lät denna som bihang följa med tidningen Allmänna journalen. Denna skrift lemnade i hejdlös bitterhet de föregående långt bakom sig. Han antyder, att Grevesmöhlen af höga vederbörande »njutit ett lagstridigt skydd» och för deras räkning arbetar i misstänkt syfte. Med anledning deraf utbrister han: »Om Edert ändamål kunde vara att åter införa envåldet, så borde ni aldrig förgäta, att genaste och lättaste medlet dertill består i att göra nationen väl ledsen vid följderna af frihetens missbruk». Vidare yttras: »Med ingen grannlagenhet hvarken i ändamål eller medel, med en länge beskyddad djerfhet och med en glupskhet i anfall vore det kanske icke omöjligt att resa ett skräckvälde till fördel för hvilka farliga begrepp och hvilka villosatser, som man ville hafva antagna». Patetiskt utropar han: »O mitt fädernesland! Måtte till räddning för ditt väl ännu en gång den herkuliska klubba lyftas, som

för blott några år sedan svingades öfver demagogen (Oxelberg), så att masken föll». Grevesmöhlens finansåsigter och hans judeförsvar drabbas båda i en smäll af orden: »Gläd er då M. H. öfver blodsugeriets bibehållande, dit alla edra grundsatser syfta».

Grevesmöhlen, som på förhand skaffat sig kännedom om Boyes skrift, var redan följande dagen färdig med utgifvandet af en motskrift, kallad: »Förlikningsprojekt till biläggande af anfallskriget mot judarne». De personliga anfall, som på honom gjorts, återgäldade han här med ränta. Inom ridderskapet och adeln, yttrade han, hade ingen mer än Boye framkommit med något deportationsprojekt; också hade Boye ensam yrkat på sedelmassans förökning, hvilket projekt innebar ett indirekt medgifvande, att »man är gäldskyldig och vill begagna ständernas biträde att bedraga sina kreditorer med assignater». Märkvärdigt vore äfven, att Boyes ifver mot judarne icke yttrade sig förr, än han gjort fåfänga försök att af dem få låna penningar. Mot Boyes person utslungas de mest skandaliserande beskyllningar. »I synnerhet» heter det »vore den man i behof af detta undanrödjande (af filosofien och allm. opinionen), som till exempel börjat sin bana med att genom sin underskrift på ett falskt dokument vilja förråda sitt fäderneslands frihet*; som velat aftvinga någon hederlig man en betydlig penningesumma under hotelse att i annat fall yppa någon allt för nära bekantskap med hans dotter; som, efter att hafva förstört sin hustrus betydliga förmögenhet och försatt sig sjelf och henne i större skuld än de kunna betala, på köpet piskar henne galen och nödgar hennes slägt att taga henne och hennes barn ur våldsverkarens hus; som, oaktadt han af ingen tros, låtsar föreställa oppositionschef och likväl i hemlighet tager drickspengar för att löpa med sjelfgjordt sqvaller åt dem, som äro enfaldige nog att tro honom vara betydande; som under hela sin tjenstetid varit känd som en vårdslös, opålitlig och försumlig tjensteman; som . . . . Baron Boye måtte väl icke kunna lämpa *allt*

* Syftar på Boyes förh. vid riksdagen 1789, der han var en af »subskribenterna».

detta på sig sjelf; ty då hade han väl icke vågat uppstå som talare bland ridderskapet och adeln, som alltid afskyr alla slags bofvar och som då säkerligen hade kört honom på dörren».

Vid samma tid inlemnade Boyes svärmor till hofrätten en ansökan om äktenskaps- och boskilnad för hennes dotter. Ansökan sades hafva blifvit af Grevesmöhlen åt henne uppsatt. Med anledning häraf lät Boye den 10 maj utgå en skrift »Till allmänheten» deri han tog sitt eget husliga lif i försvar och framstälde sig som ett offer för det Grevesmöhlenska skräckväldet. »Hvilken makt», utropar han, »eller rättare sagdt hvilket beskydd har då denne Grevesmöhlen? Och hvilken säkerhet återstår numera för oss? Tigen, riksdagsmän af alla stånd eller frågen Grevesmöhlen, hvilken mening det är er tillåtet att yttra. Författare! Sen tigern, som rusar på er och söndersliter er, om I framställen några frimodiga sanningar eller vinnen något förtroende». Han säger sig ämna »upplysa allmänheten om, hvem mannen egentligen är, en påminnelse, som skall föga hedra hans beskyddare».

Striden var nu personligt bitter ända till ohygglighet. Grevesmöhlen utsläppte, likaledes den 12 maj, en skrift som bar den rafflande titeln: »Likbegängelse öfver baron L. Boyes moraliska stoft». Att Boye mot Grevesmöhlen skrifvit anonymt förklaras vara »småaktigt, lågt, gement, nedrigt, följaktligen endast passande för baron Boye». Den cyniska grofheten urladdade sig i sådana tillmälen som: »Är ni då sjelf alldeles från förståndet, sedan ni piskat er beskedliga fru galen?» eller: »Ert tänkesätt beror blott på edra finanser men ej på edra principer». Sådana excesser gjorde, att allmänheten började känna sig öfvermätt på skandaliserandet.

Den 13 maj ingick Boye till justitiekanslern med anmälan, att han af Grevesmöhlen blifvit i två smädeskrifter (Förlikningsprojektet och Likbegängelsen) till heder och ära angripen; han begärde derför actors förordnande och »brottslingens häktande». Målet hänvisades till södra kämnersrätten. Samma dag, som han hit inlemnade sitt stäm-

ningsmemorial (den 16 maj) yttrade han sig i saken äfven på riddarhuset och lät genom trycket bekantgöra sitt yttrande för allmänheten. Han började nu äfven under titeln »Försvarsskrifter» låta trycka sina rättegångskrifvelser i målet.

Grevesmöhlen var långt ifrån svarslös. Han instämde nu i sin ordning Boye för ärekränkande utlåtelser och beskyllningar samt yrkade å honom fängelsestraff. På den enligt vanan till trycket befordrade stämningsskriften satte han den något vågade titeln: »Fjerde akten af baron Boyes pinos historia; hvad baron Boye gör och lider inför verldsliga domare och huru han står till rätta på rådhuset». Målet, som började handläggas vid kämnersrätten, blef, enär Boye var adelsman, slutbehandladt vid hofrätten.

En lika oväntad som komisk mellankomst af en tredje part inträffade nu. Boye hade fäst det vid riksdagen samlade preseståndets uppmärksamhet på den nyss nämnda skriftens titel. De högvördiga fäderna funno den så anstötlig och religionsbespottande, att de i skrifvelse till hofkansleren anhöllo om författarens befordrande till sträng näpst. Hofkansleren aflät den 29 maj en skrifvelse i ämnet till justitiekansleren; »i intet fall» yttrar han högtidligt, »kan det vara en författare tillåtet att i mer eller mindre mon gäckas med någon af de sanningar, hvarvid både samhällsmenniskans och den kristnes heligaste öfvertygelse hvilar och måste hvila». I anledning deraf säger han sig ej kunnat »lemna utan uppmärksamhet bokens titel såsom obehörigen lånad ur ett heligt ämne i våra religionshäfder.» Han åberopar dervid 3 § 3 mom. T. Fr. O., der det talas om »gäckeri af den allmänna gudstjensten, Guds ord och sakramenten» samt yrkar på konfiskation och 100 rdrs böter. Målet hänvisades till södra kämnersrätten, der det i början af juni utagerades.

Under titeln »Svarta bröderna eller det föregifna religionsnitet» utgaf Grevesmöhlen sitt svaromål, hvilket mycket roade allmänheten. Han bestred den åberopade paragrafens tillämplighet på denna sak; ty det vore ju klart, att baron Boyes pinos historia hvarken hör till gudstjensten

eller till sakramenten, och i Guds ord hvarken omnämnes baron Boye eller förekommer uttrycket »pinos historia»; de åtalade orden »stå icke i den heliga skrift, utan blott i psalmboken och äro inventerade af syndiga menniskor som rubrik på en berättelse, sammansatt af ställen, hemtade ur nya testamentet». Som gäckeri med gudstjensten ville dock presteståndet hafva titeln ansedd enär den var hemtad från »de för allmänna gudstjensten förordnade texter.» Grevesmöhlen svarade derpå: »Jag känner ingen text, som liknar baron Boyes pinas historia eller ens kan lämpas på den, ty baron Boye är *ännu* icke hvarken hudflängd, törnekrönt eller korsfäst. Aldra minst har baron Boyes pina någon den ringaste likhet med Kristi lidande, såsom presteståndet likväl som grund antagit. Ty Kristus led för våra synder oskyldigt, men baron Boye för sina egna väl förtjent. Menar åter högv. Presteståndet, att någon liknelse vore användbar mellan baron Boye och den obotfärdige röfvaren, så har jag väl ingenting deremot; men jag tror också, att i sådant fall vore det icke någon religionstext, utan blott baron Boye, som vore gäckad eller kanhända snarare sjelfva — röfvaren». Han förebrådde dessutom presteståndet att hafva gått i ogjordt väder, då det vore vederbörande tjenstemans, men ej högv. ståndets sak att beifra tryckfrihetens möjliga missbruk.. Om det religionsnit, som gifvit upphof till hela åtalet, yttrade han: »Jag har hört många förhärdade syndare fräckt yrka, att religionen i och för sig är enkel, sann och grundad på en allmän menniskokärlek, på fördragsamhet, på medlidande och på den regeln: älska Gud öfver allt och din nästa som dig sjelf, men att den blifvit uppspädd med dogmer, med former, med skenhelighet, med hat mot andra religionsförvandter, och blifvit sammanblandad med begreppet om prester, presträttigheter, ritualer och ceremonier, hvilket allt man sökt göra till ett och samma med sjelfva den rena och uppenbarade religionen.»

Hofkanslerens yrkande, att qvarstad skulle läggas på boken, kunde ej efterkommas, då den blott innehöll aftryck ur rättegångshandlingar. Justitiekansleren måste derför inskränka sig till att yrka konfiskation af — titelbladet. Men

innan ens denna hunnit ådömas, var boken redan utsåld. Dessutom yrkades 100 rdr i böter. »Men af hvem?» frågade Grevesmöhlen. Sjelf uppgaf han sig hafva bortbytt manuskriptet till boktryckaren Delén, hvilken låtit trycka det och äfven åtog sig ansvaret för titeln. Det skämtades nu mycket öfver det notvarp, i hvilket man ämnat fånga den store, fule fisken Grevesmöhlen, men i stället fick blott »den lille Delén».

Den 22 maj hade Grevesmöhlen anmält sig hos justitiekanslersembetet som kärande mot Boye samt begärt, att actor måtte i målet förordnas. Denna anmälan lemnades utan afseende, tills Svea hofrätt förklarade, att actor vore nödig och anmodade justitie kanslersembetet att sådan utse. Då förordnades väl häradshöfdingen Bellander att *vara tillstädes* vid undersökningen i kämnersrätten, men i och med detsamma erhöll han af justitiekanslersembetet permission till den 17 juli. De akter som härom i tryck framlades för allmänheten, fingo titeln: »Räfsaxen eller baron Boyes tillämnade flykt ur skärselden».

Medan målet agerades vid kämnersrätten och sedan derifrån öfvergick till hofrätten, uppträdde ett helt koppel af anonyma skriftställare på hetsjagt efter det skadedjuret Grevesmöhlen. Deltagandet för Boye, relationerna till honom, möjligen äfven köpt eller tillvunnet biträde kunde här göra mycket till. Afunden hos skriftställarne, hvilka funno sina egna snillefoster sakna efterfrågan, medan de Grevesmöhlenska »pamfletterna» såldes i tusental (af »Fjerde akten» såldes t. ex. öfver 3,000 exemplar) har, såsom flere antydningar visa, gjort ganska mycket. I sin ställning till regeringen och det rådande systemet (särskildt hvad angår »den högre polisen») var Grevesmöhlen både fruktad och afundad. Dertill kom, och det icke minst, hans hållning i den ömtåliga judefrågan; det var till en del just »antisemiterna» som kommo igen såsom bundsförvandter åt baron Boye, och de hade nu att påräkna begärliga afnämare hos Stockholms borgerskap. I motsats mot Grevesmöhlen, hvilken, med få undantag, blott lemnade sina literära bidrag till striden i form af tryckta rättegångsförhandlingar och då

ständigt utsatte sitt namn, uppträdde dessa under anonymitetens skydd med rent af ohyggliga skandalhistorier och smädeuttryck om Grevesmöhlen personligen.

Författarne blefvo emellertid af den erfarne polismannen snart uppspårade och stälda till ansvar. Skrifternas innehåll gjorde ock, att laga påföljd ej gerna kunde undgås. Ruskigast bland dessa skrifter var »Banditen Galgeniano», författad af C. A. Valberg, hvilken här uppdukade en mängd verkligen rafflande skandalhistorier om den under namnet Galgeniano framstälde Grevesmöhlen; af Valberg utgåfvos ock »Nya klubben» och »Adieu mon plaisir», som voro föga bättre. Bellander, actor i målet, utgaf anonymt »Hvita bröderna», som pendant till »Svarta bröderna». Kullberg, som förut uppträdt i judefrågan, gaf äfven sitt bidrag under titel: »Den gamle stuten». Hammarsköld och Törneblad utgåfvo 6 häften af »Grevesmöhliana». Gravander, regementspastor vid Södermanlands regemente, gjorde sig också bemärkt med en liten näsvis skrift, som hette »Näsknäppen». Anders Lindeberg, då fänrik, gjorde i detta sällskap sitt första inträde på den litterära banan med smädeskrifterna »Stentors vålnad» och »En storljugare, tecknad efter naturen». J. M. Fryxell uppträdde med »Drömmar om Marat, Grevesmöhlen och helvetet» samt »Yttersta domen». Äfven Fr. Cederborg gaf ett litet, rätt qvickt bidrag, kalladt »Öfverdirektören C. A. Grevesmöhlens porträtt»; af ansigtslinierna uti Grevesmöhlens uti boklådorna utstälda porträtt visade han efter Lavaters system att detta ansigte tillhörde en menniska med rå, hatfull, passionerad och illslug karakter samt slöt deraf till — falskheten af Lavaters system.

Grevesmöhlen svarade helt kort dermed att han instämde dessa opåkallade kämpar inför kämnersrätten och fick dem, den ene efter den andre, pliktfälde eller ålagde offentlig afbön (hvilken senare dock Grevesmöhlen efterskänkte för Lindeberg). Mot dessa författare nöjde han sig i allmänhet med att påpeka det opåkallade i deras uppträdande midt under pågående rättegång samt det kitsliga i att ofreda en man, som aldrig gjort dem något för när. Somliga af dem blefvo dock äfven till sina personer illa

medfarna, såsom isynnerhet var fallet med Bellander. Namnet på sju af dem satte han på första bladet af de aftryckta rättegångsakterna och deröfver titeln: »De sju magra nöten». Till regementspastor Gravallius, hvilken salvelsefullt förklarat sig med sin skrift åsyfta Grevesmöhlens moraliska förbättring, svarade han helt kort: »Jag hör icke till Södermanlands regemente och är icke hr Gravallii åhörare». Men åt kämnersrätten hemstälde han att »genom något tjenligt kroppsstraff denne oborstade prestman behörigen bestraffa», helst som denne framför andra bort af sitt embete känna sig manad till fridsamhet. Kämnersrätten ville väl ej bifalla detta, men fann dock Gravallii skrift vara af den brottsliga beskaffenhet, att domkapitlet i Strengnäs borde derom underrättas för utseende af konsistoriiombud.

Man har misstänkt, att Grevesmöhlens angrepp mot Boye varit en tillställning af vederbörande för att tukta en gryende opposition; man har anmärkt att det stora »Grevesmöhlenska slagsmålet» under året 1815 åtminstone kom dem väl till pass just på en tid, då allmänheten och riksdagsmännen möjligen annars lätt kunnat frestas till kannstöperier om Norge, Pommern, Guadeloupe, metoden för riksskuldens betalande och andra lika ömtåliga ämnen. Huru än dermed må vara, visst är, att nu hade »moren gjort sin tjenst». På slutet hade Grevesmöhlen väl mycket komprometterat icke blott sig sjelf, utan äfven sina höga beskyddare för att i längden kunna åtminstone uppenbarligen användas. Dertill kom äfven, att han genom egen oförsigtighet sårade den ömtåliga fåfängan på högre ort och gaf sina mäktigaste ovänner vapen, dem de ej försummade bruka. Till dessa ovänner hörde, såsom redan är nämndt, Engeström, isynnerhet sedan Lagerbjelke, efter sin brytning med denne, vid ett och annat tillfälle begagnat sig af Grevesmöhlens biträde.

På hösten infann sig boktryckaren Marqvard hos Engeström och förfrågade sig angående tryckningen af en politisk artikel. Statsministern rådde honom att lemna den otryckt. »Det kan jag icke», svarade Marqvard, »ty den lär vara skrifven på hög befallning». Engeström förklarade sig

i alla fall böra underrätta kronprinsen innan han lemnade svar. Artikeln gälde de från dansk sida gjorda och ingalunda framgångslösa försöken att undergräfva våra diskonters kredit; författaren visade sig hafva goda källor och lät äfven framskymta den antydningen, att han hade en hög persons förtroende. »Det var», skrifver Engeström, »Grevesmöhlens taktik att skaffa sig kronprinsens förtroende derigenom, att han framstälde sig som allmänhetens gunstling, och att skrämma denna, sin verkliga ovän, med kronprinsens ynnest. Jag förmodade således, att stycket, hvaruti så mycken hog att synas betydande framlyste, flutit ur hans penna.»

Kronprinsen befalde, att man skulle förhöra Marqvard för att få veta författarens namn. Marqvard, som ej gerna ville yppa det, tvangs slutligen dertill, och Grevesmöhlen var verkligen den sannskyldige. Karl Johan uttryckte sin förtrytelse öfver dennes antydning om åtnjuten ynnest hos kronprinsen. »Så gör han alltid», inföll genast Engeström, »och det som visar, huru långt han kan gå, det är, att han bär en guldsnusdosa med E. K. H:s porträtt, hvilken han säger sig ha fått af Eder sjelf, min nådige herre.» Karl Johan, som åtminstone ej ville vidkännas att hafva gifvit presenten, yttrade: »Det går för långt. Jag skall låta höra efter, om det är sant.»

Det hade sin riktighet, att Grevesmöhlen bar den omtalade dosan. »Detta öfvertygade kronprinsen om mannens oförskämdhet», berättar Engeström. Nu beslöt kronprinsen att yrka på en kraftåtgärd från domstolarnes sida. I nästa justitiekonselj begärde han konungens befallning till hofrätten att påskynda sitt domslut i den länge sväfvande rättegången, och han fick naturligtvis sin önskan uppfyld. I följd af nådig befallning grep sig hofrätten nu allvarligen an med processens afgörande, så att domen fäldes i början af året 1816. Hofrätten lät straffet drabba åt alla sidor lika opartiskt, som då pojkar, hvilka örfilat upp hvarandra, få hvar sin afbasning af rektor. Genom utslag af den 19 januari dömdes Grevesmöhlen till ärans förlust och landsförvisning, Boye till tre års fängelse på Vaxholms fästning.

Samtidigt begärdes i skrifvelse till öfverståthållaren bådas arrestering, hvilken äfven gick i verkställighet. Grevesmöhlen berättar, att i början, hvad honom angår, »bevakningen blef ganska sträng, men sedermera, genom h. exc:s (öfverståthållarens) vanliga ädelmod småningom förmildrad», ehuru han visserligen ej egde frihet att enskildt samtala med någon utan vittnen eller fick föra obehindrad brefvexling. I början af februari anförde han besvär i högsta domstolen. Han anmärkte dervid, att hofrätten pröfvat och afgjort frågor, hvilka dels icke blifvit af kärande parten utvecklade till den mer eller mindre brottsliga egenskap, han ville anse dem ega, dels ännu icke blifvit af underdomstolen fullt pröfvade. Han bestred äfven, att hofrätten här vore behörig domstol; det ålåg henne visserligen att döma öfver förgripelser med skymfliga ord och gerningar mellan frälsemän och deras vederlikar; »men», invände han, »härmed förstås muntligt ovett och stryk in natura, ej skrifter, om hvilka tryckfrihetsförordningen, som är senare, handlar». Han anhåller till slut, att, i händelse kongl. maj:t skulle afslå besvären och möjligen ämna förvandla straffet till något annat, han då måtte ega sin rättighet öppen att få begagna den af hofrätten honom ålagda landsflykten »hvars eljest naturliga bitterhet», skref han, »man med mycken oförtrutenhet sökt betydligen hos mig förmildra, dels genom en mer än 9-årig sysslolöshet, dels genom obilliga och oförtjenta förföljelser.» Han sökte emellertid, den 15 maj, kongl. nåd, men erhöll den icke. »Rättigheten» till landsflykt blef honom så ålagd som en skyldighet.

Dermed tog Grevesmöhlen farväl af Sverige, på hvars inre lif han både som oppositionsman och regeringsadvokat, både som publicist och yrkespolitiker, öfvat ett ej så litet inflytande. Han uppehöll sig från denna tid i Norge, der han mot slutet af sin lefnad bodde i Kongsvinger. Brist och nöd led han väl här icke; ty någon behållning hade han vunnit på sina skrifters afsättning, och han lär, såsom det berättas, äfven hafva fått ett lifstidsunderhåll ur Karl Johans handkassa, detta med vilkor, att han icke mera skulle låta höra af sig i Sverige. Men någon mera bety-

dande verksamhet öfvade han numera icke, åtminstone icke någon, som kommit till efterverldens kännedom. »Lifstidsunderhållet aftjenade han med en och annan hemlig underrättelse om ställningar och personligheter på andra sidan fjällen», berättar Crusenstolpe. Just i Hedemarkens amt och i nejderna kring Kongsvinger utbröt i augusti 1818 ett mot storthinget riktadt bondeupplopp, hvars deltagare tyckte det »vara bättre, att konungen blefve förklarad för enväldig och att man afskaffade storthinget, som endast vore sammansatt af stackare». Men hvarken i denna eller i senare rörelser har Grevesmöhlens namn blifvit inblandadt, ehuru man skulle tycka, att han, den gamle agitatorn, ej gerna skulle vid dylikt förhållit sig som ett overksamt vittne. Han afled i slutet af 1822 eller i början af 1823. Med orden »Förliter eder icke uppå furstar» berättas han, liksom så många andra, hafva tagit afsked ur lifvet.

Det är så kort tid, sedan Grevesmöhlen lefde, och ändå är hans lefnadshistoria till stor del svept i ett slags mystiskt dunkel. Han är en Loke i vår publicistiska gudaverld. Så får man läsa och höra försäkradt, att han började sin bana med »ohemula smädelser» och kitsliga angrepp mot aktade, högtuppsatte män, då det dock är uppenbart, att han började den med en försvarskamp som han ensam förde mot öfvermodiga herrar, hvilka svårt förfördelat honom, och det var endast den mellankommande revolutionen, som gjorde, att han till slut fick åtnjuta rättvisa. Han skildras som en arg demagog, en »tigernatur» (gerna användt uttryck), en »Marats like», hvilken blott predikade uppror och laglöshet. Denna hans upprorsdemagogi, verklig eller förment, har aldrig kunnat ledas i bevis samt motsäges af hans ofta uttalade hängifvenhet för en stark (dock äfven rättvis) styrelse och lagbunden ordning. Deremot kan det icke bestridas, att han förmådde bönderna till eftergift för herremännen i privilegiifrågan, att hans verksamhet vid valriksdagen 1810 icke heller ansetts riksförderflig och att han under de närmast påföljande åren utvecklade ett lojalt nit. I de af honom utgifna tidningarne säges han hafva uppträdt som »pöbelsofist» samt utöst smädelser mot

de högtuppsatta. Sanningen är dock, att man ej gerna kan tänka sig en tidning mera objektivt och polemikfritt diskuterande än Åskådaren, mera oförargligt moraliserande än Trompeten och mera lojalt regeringsvänlig än Skandinaven. Som nationalekonomisk skriftställare var han dessutom, åtminstone för sin tid, väl något mer än en klåpare. Han framställes såsom den der utan något egentligt skäl med otidigheter kastade sig öfver Boye för att med ett frispektakel sysselsätta allmänheten; sanningen är dock, att striden dem emellan var på det nationalekonomiska området började, fortsattes i judefrågan och fördes in på den personliga skandalen hufvudsakligen af Boye sjelf, då denne uti sitt öppna sändebref till Grevesmöhlen slog an den ton, hvilken sedan fick gensvar i »Förlikningsprojektet». I alla händelser gick Boye, såsom också den af hofrätten fälda domen utvisade, fullt ut lika långt i smädelse som Grevesmöhlen, och de i striden obehörigt sig inblandande litteratörerna gingo ännu mycket längre. Väl finnes skäl till det antagandet att Grevesmöhlens enskilda lif ej varit fläckfritt; men hittills är »Banditen Galgeniano», smädeskrifternas primas, den egentliga källan, och det är nog möjligt, att den öfverdrifvit något. Att han som skriftställare, politiker och enskild man varit i många stycken högst klandervärd, det ligger nog i öppen dag, och man har ingalunda försummat att framhålla det. Erinras må dock, att det sedliga tillståndet i de högre samhällsklasserna under det tidehvarfvet var i allmänhet lika genomförderfvadt, som det politiska tillståndet var förvirradt, och att åtskilliga bland Grevesmöhlens högförnäma ovänner voro i sitt medborgerliga och enskilda lif för ingen del bättre än han.

Otto Sjögren.

Nya Skolan bedömd i literaturhistorien.

Nya skolan bedömd i literaturhistorien. *Anmärkningar af Börje Norling.* Stockholm, Seligmann 1881.

Fosforisterne hafva ofta förkunnat, att den literära nyfödelsen i århundradets början var deras verk. Men vår literaturhistoriska forskning har icke varit villig att gifva dem denna ära oafkortad. De kommo först till arbetsfältet, det är deras stora beröm; deras hänförelse och offervillighet förnekas ej heller, men målet vanns icke blott genom deras krafter. Främjades literaturens omskapelse äfven genom dem, så var hon likväl icke deras verk allena. Dels led deras eget arbete af sådana svagheter och brister, att det icke skulle hafva ländt till svenska literaturens fromma, om de kunnat fullt genomdrifva sina syften, dels framträdde efter hand på samma fält andre arbetare, som med större framgång verkade för det gemensamma målet. Den vitterhetsform, som efter den tioåriga striden vardt gällande, erkände icke Atterbom för sin hufvudman.

Till fosforismens försvar mot denna uppfattning träder hr Norling inom skranket. Å ena sidan vill han värja den nya skolan mot de anklagelser, som riktats mot henne, och å den andra visa, att den nya literära verksamhet, som vid dess sida utvecklade sig, hade i henne sin grund och gick i samma spår som hon. Hans bok vänder sig hufvudsakligen mot Malmströms och Fryxells historiska arbeten, ehuru äfven andre författare, såsom Beskow och Ljunggren, ställas till svars för sina mindre gynsamma omdömen om den nya skolan.

Det är ofta förut erkändt, att de två förstnämnde häfdatecknarne dömt skolan för hårdt. Deras orättvisa ligger dock mindre deri, att de påbördat henne ogrundade förvillelser, än deri, att de icke nog framhållit hennes histori-

ska betydelse. Derför har hon giltiga anspråk på upprättelse. Hr N. går deremot för långt i sin beundran. Hans bok liknar icke en oveldig forskares arbete utan en inlaga af en fyndig advokat, som med alla medel vill ställa sin klients åtgöranden i den ljusaste dager. Derför har hans mildhet mot Fryxell och Malmström icke blifvit större än deras mot fosforismen, och nödgas vi i det följande å nyo påminna om skolans fel, så sker detta ingalunda af ovilja mot henne, utan af vördnad för de författare, som hennes sakförare med otillbörlig bitterhet klandrar.

Värdet af skolans verksamhet kan icke rätt bestämmas utan en undersökning af den verldsuppfattning, som för den låg till grund. Hennes sätt att betrakta menniskolif, samhälle, konst, religion måste skärskådas. Detta har Malmström gjort, delvis äfven Fryxell. Hade hr N. också gjort det, skulle han kanske funnit billigt att mildra sin dom öfver deras arbeten. Han kan visa att de uppfattat många yttre förhållanden orätt, att de skildrat en och annan tilldragelse ofullständigt, att de förbigått åtskilliga ej alldeles ovigtiga omständigheter, han kan med fog yrka att tonen i deras historiska verk varit mera skonsam mot den vittra skola, hvars brister de blottade; men om deras uppfattning af den grundval, på hvilken skolan var bygd, är rigtig, om de med skäl hafva bekämpat hennes godtyckligt konstruerande filosofi, hennes halfvakna verklighetsskygga poesi, hennes medeltidsåsigter i kyrkliga och borgerliga frågor, så hafva de i hufvudsaken rätt och deras misstag i bisaker ter sig i mildare ljus.

Om halten af fosforisternes filosofi säger förf. så godt som ingenting. Han söker fritaga dem från beskyllningen att eftersäga Schelling genom att anföra ett yttrande i Polyfem, som innebär, att man ej behöfver »anse för orakelspråk allt hvad han sagt och skrifvit». Men en sådan utsaga har intet vitsord emot deras egna filosofiska uppsatser, som bäst visa, huru beroende de voro af den tyske tänkaren. Med anledning af de upplysande profstycken, som Fryxell meddelat för att visa huru fantastiskt de filosoferade, anmärkes, att »sådana ur sitt sammanhang lösryckta episo-

der ej äro svåra att förläna ett osammanhängande utseende». Det ser ut, som om förf. ville inbilla oss, att episoden om språkets metalliska natur och dess syskon skulle synas helt vetenskapliga, om de lästes i sitt sammanhang. Hos Malmström kan han på många ställen finna en djupgående pröfning af skolans både filosofiska och estetiska läror; men åt denna pröfning har han icke egnat den minsta uppmärksamhet.

Nästan lika ytligt behandlas skolans skaldekonst. Intet försök att bestämma hennes allmänna riktning eller lynnet af enskilda alster eller de olika författarnes egendomligheter. Detta torde dock icke vara utan vigt, när fråga är om en vitter skola. Icke heller kunna förf:s omdömen öfver enstaka dikters skönhetsvärde alltid göra anspråk på allmängiltighet. Så försvarar han versen:

Herrliga kyssens idé fullast i rosen beskrefs,

om hvilken, Malmström med full rätt yttrar: »att söka begreppet af en handling i det naturföremål, som man tagit till bild af organet för denna handling är lika litet poesi som det är filosofi». Så gillar han äfven den strof ur epilogen till Fosforos, som slutar med denna platta och löjliga antites:

I trots af er vi äro dock poeter,
I vitterlekande förnämligheter!

Både pro- och epilogen till Fosforos sägas vara sant poetiska, ett omdöme som dock gäller blott om vissa delar. I allmänhet öfverskattas skolans skaldskap, ja det påstås, att hon »frambragte under striden månget alster, som i intet fall står de berömde mästarnes efter». Då med mästarne här menas Shakspeare, Goethe m. fl., så måste vi tillstå, att det vore en stor fröjd för vår fosterlandskärlek, om vi kunde tro detta.

Om det vore möjligt, skulle vi likaledes gerna tro, att skolan redan vid sitt första framträdande var mera sjelfständig, än man hittills antagit, i förhållande till den tyska nyromantiken. Malmström beklagar, att hon, vid försöket att göra svenskarne bekanta med den nya estetiska bildningen i Tyskland, icke tog Goethe och Schiller till före-

bilder, utan Schleglarne, Tieck och Novalis. Om hr N. hade närmare undersökt beskaffenheten af skolans kritik och poesi, så skulle han ej tro sig kunna jäfva detta omdöme genom att anföra som motbevis den varma beundran, hon ofta uttalat för Tysklands två störste skalder. Den tyska romantiken sjelf erkände ju i Goethe, ursprungligen äfven i Schiller, sin läromästare. Talade fosforisterne till deras pris, så gjorde de intet annat, än hvad Schleglarne gjort förut, på samma sätt som när de prisade Calderon och Tasso. Icke deras ord, men deras gerningar döme dem, och deras gerningar i konst och konstkritik röja fullväl, af hvilken ande de äro ingifna, icke af den klassiskthumana, som talade genom Schiller och Goethe, utan af den katolskt romantiska, som korade Schleglarne till sina profeter.

Skolans religiösa ståndpunkt har Fryxell utförligt skildrat. Han lofordar hennes riktning till djupare och varmare religiositet, han nekar icke att hon stundom uttryckte sig sannt protestantiskt, men han visar, att hon särskildt genom Atterbom dref många andra och mot hvarandra stridande läror. Hr N. synes göra sig lustig öfver mängden och vidunderligheten af dessa läror, men eget nog är hans skämt riktadt mot Fryxell, liksom om denne kunde bära ansvaret för Atterboms osäkerhet och oreda. Denne följde äfven i dessa frågor sina tyska mästare troget. Än fann han likt Schelling i den kristna trons föreställningar blott sinnebilder af filosofiska begrepp, än längtade han med Schleglarne efter en folklig mytologi lämplig till rustkammare för poetiska bilder. Härur uppstod tanken på en särskild religion för de i filosofien invigde och en annan för de obildade. Det heter uttryckligen, att »religionen för att bibehålla sin idealitet måste draga sig inom mysteriernas heliga dunkel», och sammanställningen med de grekiska mysterierna visar än uttryckligare, hvad meningen är. Katolicismen med sin mytiska rikedom och yttre prakt tycktes mest egnad att fängsla massornas sinnen. Vid mognare år tadlade Atterbom Tieck, för att denne hela sitt lif hade lekt med katolicismen; men i denna lek del-

tog Atterbom sjelf i sin ungdom. Mycket har blifvit anfördt till bevis härför, vi vilja påminna om ett enda ställe, hvars mening hr N. uppenbarligen missförstått. Tankegången är nemligen denna. I följd af kristenhetens krämpor vardt reformationen nödvändig liksom en svår operation. Men hon är blott ett ledsamt öfvergångsskede. »Karakteren af reformationen sjelf och dess följder var rent negativ». Reformationens och upplysningens sammanhang har icke undgått Atterbom; hans ovilja mot den senare drabbar följdrätt äfven den förra. Om hela tiden från Luther till Kant heter det, att hon blott är en mångartad jäsning af förgängelse, som icke kunnat skapa positiva former i religion, vetenskap och konst, utan tvärtom varit ett hinder för deras framträdande. Hon har likväl redan upplöst sig sjelf genom den närmast före Kant herskande empirismen och scepticismen. Nu först är alltså genom den nya filosofien och poesien i Tyskland möjlighet gifven att bilda en ny kyrka. Och visst är att denna nya kyrka måste närmast likna den äldre katolicismen, hvilken förklaras för den fullkomligaste form af kristendom, som är tänkbar. Det bör härvid märkas, att äfven Tysklands romantiker drömde om att i någon mån omskapa katolicismen, innan de i verkligheten lemnade sig åt honom, sådan han var. Och våra romantikers hat till folkupplysning och till fri förutsättningslös forskning, hvad var det annat än ett beslöjadt affall från protestantismens ande?

Vid skolans åsigter om stat och samhälle skola vi ej uppehålla oss, emedan hr N. icke talat derom. Det synes dock af ett par anmärkningar, som han gör i förbigående, att han lika litet i hennes politik som i hennes teologi märker någon betänklig motsats mot förra tiders frisinne.

Bättre än den nya skolans inre egenskaper utredas och bedömas åtskilliga förhållanden, som röra hennes yttre uppträdande. Särskildt har förf. väl belyst Höijers beröring med skolan och dervid aftvagit en svår misstanke, som häftat vid Palmblad. Äfven om fosforismens dom öfver den gamla vitterheten, om hans vexelbeprisning, om förhållandet mellan de stridande skolorna förekomma många

nya och sanna anmärkningar, ehuru förf:s förkärlek för de unga upprorsmakarne städse framlyser.

Påståendet att skolans stränga dom icke gälde hela det gustavianska skedet utan blott dess sista årtionde håller icke streck. Om hon än fann, att under den tredje Gustafs tid större skaldekrafter verkat än under den fjerdes, så har hon granneligen märkt begge tidrymdernas inre frändskap och derför ogillat grundkarakteren hos begge lika skarpt. Det var två välden hon ville störta: upplysningsfilosofiens och den franska smakens. Derför har hon rikligen och på de efterföljandes bekostnad lofprisat det tidehvarf, då ingendera var rådande, storhetstiden. Men med Dalin hade begge vunnit hemortsrätt i Sverige, och dermed hade vår literatur, menade hon, råkat i en neslig träldom under fransk filosofi och poesi. Hennes hätskhet mot Frankrikes vittre stormän, hennes utfall mot Voltaires »charlataniserande empirism», mot den »långörade» skolmästaren Boileau, mot Racine, hvars odödliga Athalie säges »låta läsa sig, när man har godt om stunder», visa bäst hvad hon tänkte om de tidehvarf, då vår literatur tog lagar af Frankrikes. Men hon hade bort märka, att det franska inflytandet efter 1800 icke var stadt i tillväxt utan tvärtom. Hon har visserligen medgifvit, att många goda krafter då verkade, det har ingen förnekat, men just af detta medgifvande har man slutit, att hon dömt årtiondet i det hela för hårdt. Om fosforisterne påstått, att man före 1816 för svenskarne »uppdukat usel drafvel under namn af vetenskap och vitterhet», så kan man derför visserligen icke anklaga dem för att hafva kallat hvart enskildt verk för drafvel; men när man kan uppräkna en hel rad vetenskapsmän och skalder, hvilkas verk än i dag hedra det svenska namnet, så har man ådagalagt, att detta hela tiden sammanfattande omdöme var orättvist. Det samma kan sägas om den sats, som väckte biskop Bjurbäcks förvåning: »ett slags domning hade från medlet af sjuttonde till medlet af adertonde seklet förstenat Europa». Man kan icke deraf sluta, att de velat förklara Spinoza, Leibnitz, Newton m. fl. för petrifikat, men man kan påstå, att ett

århundrade, som frambragt dessa och dylika män, icke är domnadt och förstenadt. Vi antaga, att hvad Bjurbäck ville framhålla var just totalomdömets vrånghet. Upplysningens hela bragdrika tid ville fosforisterne helst utplåna ur historien; det visar, med huru stort skäl man sagt, att de ville återföra menskligheten till den blinda lydnaden för länsherren och den blinda tron på presten.

Särskildt har man klandrat skolans sårande arghet mot Leopold. Hammarsköld har i den vägen brutit mest, men Atterbom föga mindre. Se hans anfall på Svenska Akademien i Literaturtidningen 1814! Ett grekiskt tänkespråk gjorde försyntheten till dygdernas moder. Om så är, hafva fosforisterne syndat svårt. De visade alls icke för Leopold den försynthet, som en stor man har rätt att vänta af alla, och mest af unge yrkesbröder. De hade dock i många fall kunnat i honom vörda sin mästare. Sådant var icke Leopolds förhållande till Thorild eller Enbom, och derför är det icke sant, att fosforisternes lek med honom var densamma som hans med dessa. Det var för öfrigt lång tid sedan Leopolds vapenlekar; med hvad skäl kan man påstå, att han 1810 stod färdig att när som helst spela en öfversittarrol? Hvad berättigar att teckna honom som en literär despot? Det är en frihandsteckning, som tydligen är tillkommen för att urskulda hans vederdelomän. Tvärtom finnas många bevis på hans frisinthet. Ur hr N:s bok kan också ett letas fram. Der berättas, att Leopold var personligen ingen vän af den metriska versen. Men ändå gaf Svenska Akademien, hvars hufvud han var, upprepade gånger sitt pris åt hexametriska öfversättningar.

Tadlet af den gamla skolans alster var öfverdrifvet, berömmet af stridsbrödernes likaså. Detta kan till en del förklaras af den nödvändighet, som vid hvarje vitter brytning inträder, att i bästa ljus framhålla förtjensterna hos det nya, hvaråt man vill vinna rum. Så till vida äro vi ense med hr N. Men vi undra icke heller, att man dömt fosforisternes vexelberöm strängare än andra skolors. Det stack bjert af mot de smädelser, som haglade öfver motståndarne, mot den brist på mognad, som stämplade deras

förstlingsalster. När det anmärkes, att 1810 kunde ej högre mognad hos dem väntas, så kan man frestas att spörja, om det hade varit stor skada för svenska literaturen, om de hade ännu några år öfvat sig i det tysta. Skulle icke reformationen hafva skett hastigare och fridfullare, om Iduna kommit före Fosforos? Böttigers framställning af Aurora-förbundet visar, att täflingen med Lyceum bragte Upsala-fosforisterne att stiga fram för allmänheten tidigare, än de ämnat. De fruktade, att andre skulle förekomma dem i att predika läror, hvilkas förkunnande de ansågo för sin företrädesrätt. Och när de en gång trädt fram ur det fördolda med det stora anspråket att reformera hela literaturen, var det ju nödvändigt för dem att till det yttersta upphöja betydelsen af sina lärospån. Äfven deri ligger en grund till deras vexelbeprisning. Att denna åtminstone stundom fick utseende af ett sjelfberöm, bör icke misskännas, t. ex. när Hammarsköld prisade Atterbom såsom Sveriges störste skald och af honom prisades tillbaka för kritisk takt och säkerhet. Malmström tadlas af förf. häftigt, för att han skulle illasinnadt hafva uttydt medbrödernes stora artigheter till Atterbom, så att de synas större än meningen var. Vi måste bekänna, att på de vigtigaste ställena synes oss Malmströms tolkning vara fullt riktig. Literaturtidningens yttranden om Fågel Blå kunna ej betyda annat, än att Atterbom såsom fulländad mästare i det romantiska skådespelet bör ställas vid sidan af Shakspeare, Calderon, Goethe, Tieck, Oelenschläger, och det är icke sant, att Geijer genom sin förtjusning öfver detta fragments »oöfverträffliga ställen» gjort gemensam sak med Literaturtidningen. En annan gång säger samma tidning, att Atterbom väckt en ny anda i vår vitterhet, »för hvilken den sanna konstens enda och egentliga väsen så länge varit främmande». Malmström anmärker härvid, att den sanna konstens väsen icke var främmande för en literatur, som egde en Kellgren, en Bellman, en Franzén m. fl. Hr N. åter påstår, att orden »så länge» åsyfta blott tiden 1800—1810. Något skäl för sin tvärsäkra utsago har han icke förebragt, och sammanhanget, hvari de anförda orden stå, visar att han har orätt.

Det lär oss nemligen, att den ande, genom hvilken Atterbom säges hafva höjt vår vitterhet till sann konst, är ingen annan än den naturfilosofiska romantiska anden. Är det blott en dylik ande, som förmår »göra verser till poesi», så lär icke den fosforistiska estetiken hafva satt ett särdeles högt pris på en Kellgrens, en Bellmans, en Franzéns dikter. De rosades i jemförelse med många andra, men de fingo blygsamt maka åt sig för skolans unge hufvudman, hvilken, såsom man hoppades, skulle inleda den svenska poesiens gyllene tid.

Om striden mellan den gamla och nya skolan har förf. den åsigt, att bristen på sans och hyfsning var ungefär lika stor hos båda. Derom vilja vi icke tvista. Mera tvifvelaktigt kan vara, om man på grund af artikeln om Gaturenhållningen, Journalens första stridskrift, har rätt att företrädesvis på den gamla skolan kasta skulden för denna brist. När man i Auroraförbundets handlingar före stridens början finner de starkaste utbrott af sjelfförtröstan och öfvermod mot olika tänkande, måste man antaga, att Gaturenhållningen ingenting gjort för att öka polemikens skärpa. Dessutom kunde denna artikel ej rättvisligen förnärma någon annan fosforist än Hammarsköld, och han hade långt förut tänkt på en tidning, som skulle afse att »begabba» Wallmarks. Men hvad skäl gaf den Atterbom att börja sin bana med Xenierna och Rimmarbandet?

Svårare är beskyllningen att den gamla skolans män skulle anlitat öfverhetens hjelp i den vittra striden. Men då de bevis, som förf. andrager för att styrka denna beskyllning, äro hemtade ur fosforistiska urkunder, torde man ej vara skyldig att låta dem gälla obetingadt. Om hinder lades för spridningen af fosforisternes skrifter genom posten, om varningar tilldelades dem af konsistorier och hofkanslerer, huru vet man att dessa myndigheter handlat på uppmaning af de äldre literatörerne? Fosforisternes uppgifter härom böra mottagas varsamt. Det var för dem en stor lockelse att spela martyrer. Medan de, okände för verlden höllo sina tal och diktade sina sånger i Auroras

stängda rum, tyckte de sig redan vara förföljde »med hån, med outsläckligt hat».

Trots alla misstag har dock den nya skolan kraftigt bidragit till literaturens omskapelse. Men hon har icke ensam omskapat den. Hvad genom andra krafter utfördes, var icke heller litet.

Hvad fosforisternes kritiska uppsatser gjort för att ombilda folkets poetiska smak, må icke anslås för högt. Den bästa teori verkar föga i jemförelse med utförda konstverk. Den gamla vitterheten skall icke disputeras utan sjungas bort, sade Tegnér. Det var onekligen det kraftigaste vapnet, och Idunas skalder visste att nyttja det. Fosforismen hade visserligen också en stor skald, men hans dikters lynne öfverensstämde föga med svenska folkets.

Frändskapen mellan göter och fosforister är oförneklig. Romantikens ström delade sig hos oss i två armar: fosforismen och gotismen. För begge var fordran på nationalitet i poesi gemensam, en fordran som tillhörde romantiken i alla land, och samtidigt med göterne vände fosforisterne uppmärksamheten på den nordiska sången och sagan. Allt detta är sant, men icke dess mindre är den satsen af hr N. osann, att »emellan götiska förbundet och nya skolan finnes rätteligen ingen gräns». Hvilka upplifvade kännedomen om forntiden? Göterne. Fosforisternes nitälskan stannade för det mesta vid uppmaningar och förslag, då Göterne deremot handlade. Hvilka skapade den nationela poesien? Göterne. Af dem fick det svenska folket de bilder af nordens fornlif, som både genom sin konstnärliga öfverlägsenhet och sin kraftigt nationela ton vida starkare än fosforisternes trängde till dess hjerta och derför mäktigare än deras inverkade på dess poetiska uppfattning. Deremot låg fosforismens ideal i medeltiden. Denna skilnad mellan de båda riktningarna har Atterbom sjelf angifvit. Nu hade redan under medeltiden det nordiska lifvet mist mycket af sin egendomliga art och tagit starka intryck utifrån, särskildt från Tyskland. När härtill kommer fosforisternes ungdomliga förtjusning för sina tyska förebilder, så förklaras tillräckligt, hvad man ofta anmärkt, att deras fle-

sta dikter ljuda osvenskt. De brås icke såsom Göternes på »Saga den djupaugda» med hennes »skarpa ögon och friska lemmar». Den nationalitet, som fosforisterne förde på tungan, var mera den allmänt germaniska än den nordiska eller svenska.

Ingen af göterne deltog i det vittra kifvet. De föraktade hvarken den gamla skolan eller hennes franska förebild. Deraf kan inses, att de stodo på en höjd med friare utsigt än fosforisterne. Medan desse sönderplockade Gustavianernes gamla lagerkransar, tryckte Ling och Tegnér friska på deras pannor. Geijer, ehuru han stod fosforisterne närmast, gaf ingalunda odeladt bifall åt deras mödor, Ling harmades öfver den sydländska flärden i deras skaldskap, och Tegnér fördömde, så snart Fosforos syntes, i bref till Geijer deras kärlek till föråldrade former i konsten. Sedermera fann han samma kärlek till det föråldrade i religion och stat. Då vände han sig öppet emot dem.

Mot Tegnér är förf. orättvisare än mot någon annan af fosforisternes motståndare. I alla tvistemålen gifver han dessa rätt, ja han vill göra troligt, att Tegnér blott af sårad författarefåfänga drefs till striden.

Detta söker han visa derigenom, att Tegnér före den nedsättande kritiken af Nore, skulle hafva tänkt gynsammare om fosforismen än derefter. Det nyss nämda brefvet till Geijer, som skrefs i början af 1811, visar raka motsatsen. Kahl berättar också, att han flera år före 1815 plägade i sällskapskretsar låta sitt uddiga skämt spela mot nya skolan. Tänk om några af hans speord kommit fram och satt färg på hennes kritik. Vare härmed huru som helst; när Agardh i bref från Lund försäkrade, att Tegnér var »ein ausgemachter Polyfemist», handlade han troligen utan fullmakt; när Tegnér gjorde besök i Hammarskölds hem, afsåg han sannolikt något annat än att förklara sig för hans literära stållbroder; och när han önskade sig en samling af Polyfem till förströelse i ensamheten, menade han förmodligen icke att dermed gifva tidningen sitt approbatur. Man kan hafva mycket nöje af en skrift utan att godkänna hvad der står, det skulle hr N:s bok hafva

lärt oss, om vi ej vetat det förut. Minst kan man tro, att Tegnér någonsin ville blanda sig i skolans vittra fejder. Med anledning af Wallmarks tvist med Geijer skrifver han 1812: »Det gläder mig verkligen att kriget nu är förklaradt». Här kan icke vara tal om det fosforistiska kriget, som var förklaradt för nära tre år tillbaka. Tegnér har icke tänkt sig ett krig i förbund med fosforisterne mot hela den gustavianska vitterheten, utan i förbund med Idunamännen mot Wallmark, som borde tuktas för sina antigötiska tänkesätt.

Kritiken af Nore var orättvis och så mycket retsammare, som skolan dervid tog tillbaka sitt förra slösande beröm öfver Tegnérs skaldskap. Han jemfördes med en transparentmålare, han fick veta, att för honom tycktes den poetiska fernissan vara allt i ett konstverk, medan ungefär samtidigt Atterbom höjdes till Goethes och Shakspeares granskap. Härigenom röjde skolan obestridligt en stor kritisk ensidighet, som Tegnér i Jubeltalet nämde bland hennes fel. Att slik orättvisa förbittrade honom, är mycket troligt och ursäktligt, men hon ändrade icke hans tänkesätt om skolans verksamhet, ty det var stadgadt förut, och orsaken till hans angrepp låg vida djupare. Man jemföre Tegnér med den nya skolan; man ställe hans Kantiska tvifvel på metafysikens allvetenhet mot hennes ungdomliga tillförsigt till dess förmåga att besvara andens högsta frågor, hans religiösa och politiska frisinnighet mot hennes tro på kyrkodogmernas vetenskapliga värde och furstemaktens gudomliga ursprung, hans hänförelse för klarhet och kraft i lif och konst, för hellenisk lifslust och nordiskt vikingamod mot hennes förkärlek för det dunkla och drömmande, det barnsliga och hjerteveka, och man skall vidgå, att motsatserna voro nog starka för att leda till en lansbrytning, äfven om hennes handlingssätt mot skalden varit rättvisare.

Det var ögonskenligen reaktionens seger i Europa efter Napoleons fall, som fullt öppnade Tegnérs ögon för det skefva i romantikens läror och visade honom, hvart de följdrätt tillämpade skulle leda. Derom vitnar ej mindre grafsången öfver Elof Tegnér än »Nyåret 1816». Vid samma

tid föreslog han i bref till Leopold, att nationens tänkande män skulle under dennes fana förena sig till krig mot fosforismen. För detta ändamål borde en ny tidskrift uppsättas.

Af detta bref har hr N. tagit sig anledning att framkasta en anklagelse för dubbelhet mot den gamla skolan. Tegnér skulle hafva erbjudit sig till hennes kämpe, ehuru han väl visste med sig att han ej delade hennes åsigter, blott för att få Leopolds förord till Fellingsbro pastorat. Vi ha fåfängt försökt att utfinna en mindre ful mening ur förf:s ord. Att Tegnér hade fullt allvar med sitt tidskriftsförslag, ser man af hans bref till Lundblad, Dec. 1815. Icke heller har han dolt sina åsigter för Leopold. Han låter honom tvärtom otvetydigt förstå, att han ej var någon ensidig vän af det gamla, fast han ogillade det nya. »Det är visserligen ingen omöjlighet att på en gång göra rättvisa åt det goda, som här och der torde ligga till grund för den nya skolans hugskott, och tillika beifra såsom sig vederbör det oerhörda vanvettet hos skolgossarne. Herr Kanslirådet vet bättre än jag, att en uteslutande smak är så godt som ingen och att det sköna och sanna trifves i alla former och tål all luft, hospitalsluften endast undantagen» Företaget blef ej af. Hvilka yttre omständigheter verkade detta, tilltro vi oss ej att utreda, men den inre orsaken är tydlig nog: de tilltänkta vapenbröderne hade vidt skilda syften. Tegnér ville bestrida den nya vitterheten, Leopold försvara den gamla. För oss är lätt att inse, hvilka hinder denna olikhet måste skapa för ett gemensamt fälttåg, för dem var det icke så lätt, förr än de genom skriftvexlingen känt hvarandra på pulsen. Hvad Tegnér insåg i slutet af 1816, att hans förslag var outförbart, det insåg han icke ett år tidigare. Det är allt man i denna sak kan förebrå honom.

»Men», hade han skrifvit till Lundblad, »misslyckas det, så vet jag nog hvad jag för min enskilda del har att göra». Hvad han ämnade göra, blef klart, när han höll Jubeltalet 1817.

Man fattar hela talet orätt, om man tror Tegnérs mening vara »att leverera ännu en batalj med dagens literära partier.» Han ville ställa för sin samtids ögon, hvad sundt och osundt hon bar i sitt bröst. Men för att hennes lynne skulle lättare fattas, var det nödigt att i korthet påminna om det förra seklets. Ur dess öfverdrifter åt ett håll förklaras det nittondes öfverdrifter åt ett annat. Tegnér målar begge tidehvarfvens fel i bjerta färger; men han glömmer dock icke deras förtjenster. Sådana erkännanden, som han gifver åt upplysningstiden och revolutionen, kunde ingen af fosforisterne gifva, och omvändt kunde ingen af gustavianerne göra sådan rättvisa åt den nya tidens sträfvanden som han. Pojkaktigheter, såsom han sjelf efteråt sade, saknas icke; men i det väsentliga är hans skildring sann. Han skakar på hufvudet åt den nya filosofiens stolta löften och dimmiga språk, men han berömmer varmt hennes andliga riktning, hennes sträfvan efter grundlighet och djup. Han ogillar lutningen åt öfvertro och ler åt försöken att bevisa trosdogmerna, men han gläder sig åt den varmare religiositet, som började upptändas. Han klandrar mörkret, formlösheten, de metafysiska abstraktionerna i fosforisternes skaldekonst, men han gillar hennes friare grundsatser och erkänner med tillfredsställelse, att »djupa hjertgripande toner blifvit hörda bland det öfriga oljudet.» Man ser, med hvad rätt hr N. påstår, att han sökt bestrida dem alla förtjenster.

Palmblads kritik af Jubelbladet innehöll åtskilliga misstydningar, bland hvilka den svåraste, äfven af andra upprepad, var den att Tegnér fattade religion och förnuft såsom motsatta, så att religionen blefve förnuftslös och förnuftet irreligiöst, ehuru Tegnér uttryckligen förklarar att blott den urartade af vidskepelse uppfylda religionen strider mot förnuftet och blott den urartade vid det jordiska fastvuxna forskningen strider mot religionen, då deremot sann religion och sann forskning alltid öfverensstämma. Men denna och några andra misstydningar oräknade, bestod Palmblads hela taktik deri, att han helt enkelt låtsade sig vara okunnig om de fantastiska vågsatser, som hans medbröder mer än han sjelf

hade framstält. Hvad skulle då Tegnér hafva gjort, om han velat svara på kritiken? Han skulle hafva aftryckt fosforisternes skrifter. Men den mödan kunde han med fog anse öfverflödig, då den läsande allmänheten redan hade dem mellan sina händer.

I Jubeltalet framstälde Tegnér hvad han i allmänhet fann förvändt i den nya skolan. Epilogen och Sången äro riktade mot vissa lyten i hennes skaldekonst, den förra mot oklarheten, den senare mot gråtmildheten.

Vid sin granskning af dessa skaldestycken har hr N. glömt, att de äro skaldestycken. Han har bedömt dem som vetenskapliga uppsatser. Vetenskapsmannen bör noga bestämma de gränser, inom hvilka hans satser äro giltiga; han kan göra inskränkningar och undantag. Men »om» och »men» äro inga poetiska ord. Skalden måste nöja sig att framställa hufvudregeln i stora och målande drag. Betänker man detta, lär man finna föga skäl att klaga öfver Tegnérs ensidighet.

Vi lemna derhän den bugtande tankegång, som skall ådagalägga, att Tegnérs yttrande, hvarigenom han ville påminna, att oklarhet i språk visst icke vitnar om djup i innehåll, utan blott om oklarhet i uppfattning: »det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta», är ett »nonsens», en »stor ensidighet», en »dunkelt uttalad osanning». Härom må endast anmärkas, att alla poetiska tänkespråk i verlden kunna med sådan tydning få sådana benämningar. Icke heller uppehålla vi oss dervid, att förf. ogillar Tegnérs fordran på klarhet till och med inom vetandets område, ehuru detta är underligt af en man, som icke ens i poesi vill tåla uttrycket »dunkelt tänkt», emedan tänkandet alltid är klart. Eljes plär hvarje lärobok i logik omtala, att vetenskapens gräns är densamma som klarhetens. Men kärnpunkten i hans granskning, försvaret för det dunkla inom poesien, kräfver några rader. Han säger: »Poesi lär hafva rätt att existera äfven — för känslan. Det finnes, säga vi, dikter, der klar het är högligen lofvärd, der hvarje rads bestämda mening står att utreda; men det finnes äfven sådana, der hvad orden lemna öfrigt säges i toner . . . Att förvisa det dunkla,

drömmande från poesien, det är detsamma som att förvisa en stor del af känslan».

Att poesi är till för känslan är säkert. Men icke gäller detta endast om en viss art af poesi utan om alla. Ja hvarje verkligt föremål gör intryck på vår känsla. Det klaraste vi känna, solen, värmer jemte annat äfven vårt skönhetssinne, och när hafva vi en lifligare känsla af rosens fägring, i halfmörkret eller i dagens ljus? — All poesi är till för känslan, men ingen poesi är till för känslan allena. Der inbillningen intet ser eller tanken intet fattar, »der har konsten felat.» Om man ställer sig framför diktens tittskåp och upptäcker endast Egyptens mörker, så uppstå inga andra känslor än ledsnad och sviken väntan. I hvarje dikt bör alltså de särskilda satsernas mening kunna utredas; men det fordras mera än detta, de måste ock alla tjena till att åskådliggöra den totalbild, som dikten vill framställa. Fosforismens dunkel låg icke blott i det dunkla uttryckssättet, utan lika ofta i bristen på inre sammanhang; främmande beståndsdelar inskötos i bilden. Språkets musikaliska element är ett godt medel att antyda diktens stämning, men det är icke ensamt tillräckligt. Välljudande men meningslöst ordkram är icke poesi. Om det är riktigt, att hvad orden lemna öfrigt säges i toner, så måste dock äfven orden säga något, och detta måste vara klart sagdt. Bakom de enklaste ord ligger ofta den djupaste känsla dold. Att klarheten skulle minska stämningens värme, är falskt. Det är alldeles tvärtom. Ju klarare och fullständigare fantasien åskådar det skildrade föremålet, dess varmare och djupare blir intrycket. Förf. prisar värmen i Runebergs dikter, han kan likaväl prisa deras klarhet och redan af denne ende skald lära sig, i hvilken grundlig villfarelse han är stadd, då han fattar poetisk klarhet och känslovärme såsom fiender. Det är sant, att det dunkla mer eller mindre vidlåder hvarje menniskoverk; men det är dock ett ondt, som konstnären sträfvar att undanrödja. Sådan var Tegnérs mening. Atterbom åter såg i det dunkla något berättigadt; för honom var det »roten af tanke och dikt». »Natten är färgers och skepnaders moder». »Det mystiska är poesiens väsende».

Den allkända dikten Sången gifver förf. anledning att upprepa den gamla beskyllningen, att Tegnér ville tillintetgöra all elegisk poesi. Men äfven häri har man missförstått skalden. Elegiska dikter har han sjelf skrifvit under hela sin skaldebana. I samma häfte af Iduna, som innehöll Sången, trycktes två grafsånger samt ännu en dikt med elegisk grundton, Klosterruinerna. Vill man tro att han fördömt elegien i samma andedrag som han diktat elegier? Till och med i Sången nekar han ej skalden att sakna och sucka, men han yrkar, att äfven då det skönas glans skall ligga öfver hans ord. Det heter om sångens genius:

Hans saknad är en flod, som brusar
Melodiskt mot det sökta haf;
Hans suck är vindens lek, som susar
Emellan blomstren på en graf.

Det är icke sorgen, som Tegnér bannar, utan pjunket; det är icke det elegiska han vill tillintetgöra utan det sentimentala, ty i detta ser han med full rätt en dödsfiende till det poetiska. Sorgen må gerna som andra känslor göra sig hörd i poesien, om hon blott sjunger och icke qvider. Deremot hafva fosforisterne verkligen velat upphöja sorgens poesi till den högsta. Liksom de dyrkade natten, så äfven smärtan. Det är betecknande, att till och med den nyktre Palmblad deltog i denna kult. Summan af de utfall mot Tegnérs skaldskap, som han inryckte i kritiken af Jubeltalet, var denna: »Hans harpa har ingen återklang för sorgen, ingen sträng för ömheten, vemodet, längtan, hoppet; med ett ord, för ingen af menniskosinnets heligaste och djupaste känslor». Att omdömet är falskt, så vidt det rör Tegnér, angår oss icke nu. Men hvarför skulle sorg vara heligare än glädje, vemod än friskt mod, hvarför skulle längtan och hopp, de känslor, som det väntade goda uppväcker, vara heligare än fröjden öfver det goda man har? Mot slik förgudning af det sorgliga reste sig Tegnér. Men för detta tilltag har han dyrt fått plikta, om man får tro hr N., ty det grymma qval han led, när han diktade Mjeltsjukan, lär vara ett straff för hans öfvermod att qvista fosforistiska tårpilar. Tegnér var dock icke den

ende, som tog anstöt af den myckna jemmern. Hvad straff fick Literaturtidningen, då hon talade om »den sjukliga halft förtviflade tonen» i mängden af Atterboms smådikter? Hvad straff fick Geijer, som i bref till samme Atterbom förklarade hans sorgmodighet rent af för syndig? Så sträng var icke Tegnér, han nöjde sig med att kalla den oskön.

Förf. framhåller med fog, att fosforisternes vittra strider ingalunda varit gagnlösa för svensk bildning. Han borde framhålla detsamma om Tegnérs, ty i sak hade Tegnér otvifvelaktigt rätt. Att han i stridsifvern förgick sig, må vara sant; men föllo hans hugg stundom för skarpa, så följde han ju blott den regel, som förf. med mindre skäl gillar i fosforisternes kamp mot Leopold, att vara sträng mot den stränge.

Vi göra heder åt förf:s varma nit för en grupp förtjente skriftställare, som hittills onekligen blifvit omildt dömda. Men han har gått för långt både i att förringa deras fel och uppskatta deras förtjenster. Derigenom har han blifvit i sin tur orättvis mot andre. Vi böra tacksamt erkänna hvad fosforismen uträttat; äfven den har haft sin stora gerning att göra i den fosterländska odlingens tjenst. Hvad i den var godt och sant må framhållas med rättvisa; hvad i den var falskt och orätt må icke skylas eller bortolkas, men historiskt förklaras och med kärlek dömas.

Sr.

Literatur.

Nationalekonomiens Grunddrag populärt framstälda af *Claes Westman*. 1:sta häftet. Stockholm 1881. Fahlcrantz & Comp.

I Tyskland grasserar sedan mer än ett tiotal af år en epidemi att skrifva nationalekonomiska »ledtrådar», »läroböcker» eller hvad de nu må heta. Hvarje års bokkatalog har enligt regeln en ståtlig rad af Grundrisse, Grundzüge, Leitfaden etc. i detta ämne att skyldra med. Vid första påseende skulle det kunna synas, som om denna företeelse på naturligaste sätt kunde förklaras genom användning af den Bastiatska formeln för det ekonomiska lifvet nemligen »Behof — Möda — Tillfredsställelse» och dess egentliga orsak altså vore allmänhetens omåttliga begär efter dylika alster. Dock behöfves endast ringa eftertanke för att inse det berättigade i den förklaring häraf, som v. Scheel redan för 9 år sedan gaf, då han i en recension i en tysk tidskrift anmärkte att »hvarje tysk, som sysslat med nationalekonomi i fyra veckor anser det första han har att göra vara att författa en lärobok». Känner man något så när till nationalekonomiens nuvarande ståndpunkt samt den tyska allmänhetens ställning gent emot denna disciplin, måste man äfven inse, att det här ej är behofvet, som framkallat mödan, utan tvärtom mödan kommer först och sedan behofvet — om det ej rent af uteblir.

Vårt land har hittills varit tvunget att nöja sig med de smulor, som en eller annan för nationalekonomiskt vetande ifrande person i form af öfversättningar eller bearbetningar samlat upp af utlandets rikliga skördar. Så hafva Rau's, Kayser's, Gad's m. fl. läroböcker införlifvats med vår literatur. En bland dem som på detta sätt riktat vår literatur är Herr Cl. Westman, som genom en fri bearbetning af »De första grunderna af den politiska ekonomien, lättfattligt framstälda af George Henry Smith» sökte i sin mån afhjelpa den stora bristen på handledningar i nationalekonomi. Nämde skriftställare har emellertid ej velat stanna härvid. Med ett arbete »Nationalekonomiens grunddrag, populärt framstälda», hvaraf 1:sta häftet utkom i våras, har han dels velat åstadkomma ett svenskt originalarbete, dels ej nöjt

sig med de »första grunderna», utan såsom sitt mål uppställt »Grunddragen af Nationalekonomien». Med afseende å den första punkten har visserligen Herr W. sjelf betonat att arbetet författats »med ledning af de förnämste utländske nationalekonomers skrifter». Men då han af en af hufvudstadens dagliga tidningar utan gensägelse emottagit det vitsordet, att hans arbete är »mer än en bearbetning», måste hans mening vara, att hvad han presterat är ett sjelfständigt arbete. Med afseende å den senare punkten är visserligen att märka, att Herr W. afsett att gifva ej någon vetenskaplig utan en populär framställning af den politiska ekonomien. För recensenten framställa sig derför otvunget följande frågor:

1) Har författaren verkligen följt ledningen af »de förnämsta utländska nationalekonomers skrifter»?

2) Har författaren blott begagnat sina källor såsom ledning, så att hans arbete kan anses vara »mer än en bearbetning»?

3) Uppfyller författarens arbete de anspråk, som kunna ställas på en populär handbok i nationalekonomi?

Hvad den förstnämda frågan beträffar, så skulle det visserligen kunna synas vara för tidigt att i detta afseende fälla ett omdöme, då ju af författarens arbete endast 1:sta häftet föreligger*. Redan detta häfte röjer likväl, att författaren ej mäktat fylla den uppgift han ställt för sig att vid sitt arbete tillgodogöra sig de resultat, hvartill nationalekonomien hittills kommit. Ty hade författaren så gjort, skulle han t. ex. ej behöft stanna vid sådana torftiga och triviala bevis på att folkhushållet är en organism, som att »förbrukaren är för sin tillvaro hänvisad på tillverkaren och tvärtom» eller att »det icke är möjligt att en medborgare(!) eller en klass af medborgare inom ett samhälle ensam kan förkofras, medan alla andra gå under». Han skulle ej låtit narra sig att utan inskränkning acceptera Roschers sats, att hos ett folk är »en högt uppdrifven industri icke möjlig utan ett blomstrande jordbruk». Han skulle då funnit, att det finnes andra arter af hushåll än individens hushåll, familje-, folk- och verldshushållen. Han skulle ha insett, att det i en *national*ekonomi varit på sin plats att på tal om behofven åtminstone omnämna samhällslifvets kraf vis à vis behofvens tillfredsställande. Han skulle mindre slösat sina loford på de menskliga behofvens uttänjbarhet och ej iakttagit en vältalig tystnad med afseende å det faktum, att den ene medborgaren eller samhällsklassen kan, genom att stegra sina anspråk på lifvet, hindra andra medborgare eller klasser att till-

* Sedan detta var skrifvet har äfven andra häftet utkommit, om hvilket rec. dock hittills ej haft tid att taga närmare kännedom.

fredsställa de mest trängande behof. Han skulle ej definierat förmögenhet så, att en fattiglapp, som lyckats låna en summa penningar, blir lika förmögen som den, som eger samma summa. Han skulle vid sina indelningar af förmögenhet beaktat den vigtiga skilnaden mellan den privatekonomiska och den nationalekonomiska synpunkten. Han skulle vidare ej gjort sig skyldig till så svåra fel som följande:

Herr W. påstår visserligen, att inom folkhushållet visar sig en vexelverkan emellan det enskilda intresset och samfundsandan. Men Herr W. kan ej ange skilnaden mellan det enskilda intresset och samfundsandan, utan definierar den senare så, att den kommer att blifva namn på ett välförstådt enskildt intresse. Detta framgår redan af det exempel på samfundsanda, som Herr W. anför, nemligen att »äfven den mest sjelfviske kan, om han vill lefva bland menniskor, begagna menniskor såsom redskap för sina intressen och taga deras tjenster i anspråk, å sin sida icke undandraga sig att göra dem gentjenster». Ty den som gör andra gentjenster derför, att han ej på andra vilkor kan få »lefva bland menniskor, begagna dem såsom redskap för sina intressen och taga deras tjenster i anspråk», den ledes ej af någon s. k. samfundsanda utan af ett om än något förfinadt enskildt intresse. Och icke blir förhållandet annorlunda genom Herr W:s definition på samfundsandan, eller att den »i sjelfva verket är ingenting annat än den äfven af de mest obildade menniskor insedda nödvändigheten att sluta sig till andra menniskor, emedan de hafva likartade behof». — Förf. definierar först sjelf nationalekonomien såsom »den vetenskap, hvars uppgift är att framställa lagarne för folkens hushållning» och bifogar sedermera två andra, nemligen att nationalekonomien är »läran om den ekonomiska principens uppträdande i det menskliga samhället (Schäffle)» och »läran om de enskilda hushållens förhållande till hvarandra och staten» (Fr. X. Neumann). Men inser då förf. icke, att han härigenom ofrivilligt framkallar följande resonnemang, som han ej besvarar: Dessa senare definitioner kunna ej vara väsentligen lika med författarens. Det måste finnas någon skilnad mellan dem, som gör att förf:s vore att föredraga. Men hvarför har förf. då framställt dessa andra? Och hvad tjenar det till att framställa dem, då förf. ej påpekar hvari skilnaden består. Den är ej så uppenbar, att den utan fingervisning kan upptäckas af personer med medelklassens bildning. Att läsaren ej får någon egentlig insigt om den uppgift, som t. ex. Schäffle uppställer för nationalekonomien, äfven om läsaren begrundar hvad som sid. 4 sägs om den ekonomiska principen, inser hvar och en som ur Schäffles egna skrifter lärt känna hans åsigt. Vänder man sig vidare till förf:s definition och söker i förf:s arbete under-

visning om naturen af dessa lagar, som skola blifva föremålet för den följande undersökningen, så finner man sid. 11 en förklaring häraf af sådan beskaffenhet, att man utan fara att misstaga sig kan påstå, att allra största delen af den publik, för hvilken arbetet är afsedt, ej begriper densamma. Herr W. kan ej åberopa sig på att hans förklaring är en ordagrann öfversättning ur H. Bischoffs Nationalekonomi. Ty dels är denna afsedd för en delvis annan publik än W:s, dels har H. B. hänvisningar till andra förf., dels är B:s bok intet mönster för *populära* Nationalekonomier. Dertill kommer att Bruno Hildebrand, som är upphofsman till ideerna, ansåg sig behöfva omkring 31 stora trycksidor för att för fackmän förklara hvad han menade. Och är Herr W. säker på att hvad han sålunda efter Bischoff och Hildebrand framställt verkligen är riktigt? Vi våga betvifla, att Herr W. sjelf genomtänkt dessa Bischoffs satser, ty hade han så gjort, skulle han ej haft den osmaken att insätta dem i ett populärt arbete. — I fjerde kapitlet håller förf. ett loftal öfver nationalekonomien och dess praktiska nytta. Herr W. har härvid först och främst förbisett, att nationalekonomien f. n. står på en ganska låg ståndpunkt. Men äfven med frånseende häraf, äfven om vetenskapen stode på sin höjdpunkt, så kunde *national*ekonomien ej ha den praktiska brukbarhet som W. påstår. Det är ej nationalekonomien som lärer, huru en teknisk verksamhet blir ekonomisk, utan detta tillhör de privatekonomiska disciplinerna såsom landthushållningslära, industri- och handels-vetenskaperna m. m. Herr W. kan ju probera, huruvida en skomakarelärling, som har tekniken inne, kan med ledning af Herr W:s bok inordna sin teknik under de ekonomiska lagarna. Icke heller lär man känna »lefvande menniskor, med deras behof och önskningar, med deras inbördes handel och vandel» genom att studera nationalekonomi. I hvad mån vidare nationalekonomien f. n. är mägtig lära affärsmännen »aktgifva på de tecken, som bebåda en annalkande kris eller stockning inom affärslifvet och att i tid taga sina mått och steg», eller att »med oförvillad blick skåda ut i verlden och bilda sig en på riktiga grunder och ej blott på lösa hugskott fotad föreställning om industriens och handelns gång», derom lemna krisernas historia värdefulla upplysningar. Herr W. påstår, att studiet af den ekonomiska vetenskapen är af »framstående betydelse för den som vill bilda sig en sjelfständig och fördomsfri uppfattning i de ekonomiskt-sociala frågorna». Men hur går det, när, såsom ofta händer, två personer genom studiet af det, som från hvar sitt kompetent håll erkännes vara nationalekonomi, komma till alldeles olika uppfattningar af den sociala frågan? Herr W. anmärker visserligen, att affärsmannen behöfver nationalekonomiska insigter af samma skäl som den,

som vill förstå ett inveckladt maskineri, måste studera mekanik. Men affärsmannen står ej till folkhushållet i samma ställning, som denne nyssnämde person står till maskinen, utan en dylik ställning till folkhushållet intages af statsmannen och lagstiftaren, under det att affärsmannens ställning är mer analog med maskinistens. Rec. har härmed ej velat afråda affärsmän från att studera nationalekonomi, utan blott inlägga en gensaga emot ett dylikt utbasunande af nationalekonomiens förträfflighet som det, hvartill Herr W. gjort sig skyldig. Detta är visst icke på sin plats, allraminst i en populär nationalekonomi. Ty det vore möjligt, att just Herr W:s bok hos den tänkande delen af publiken väckte eller ökade ringaktningen för nationalekonomien, som lofvar rundt och håller tunnt.

Dessa och andra felgrepp skulle Herr W. kunnat undvika, om han verkligt anlitat de förnämsta alstren af utlandets literatur.

Den andra frågan som det här berörda arbetet framkallar var, huruvida Herr W., när han begagnat andras skrifter, endast tagit ledning af desamma, så att hans arbete är att betrakta såsom »mer än en bearbetning». Rec. kan ej komma till annat resultat än att Herr W:s bok hittills visat sig vara »mindre än en bearbetning». Rec. grundar detta omdöme derpå, att han utan några vidlyftigare efterforskningar funnit hälften af det föreliggande häftets innehåll vara ordagrann öfversättning af utländska författare. Det är, så vidt rec. kunnat finna, egentligen Mangoldts Volkswirtschaftslehre, som tjenat såsom hufvudkälla till denna del. Så har förf. ur Mangoldt på detta sätt hemtat: en del af sid. 8; hela sid. 9; en del af sid. 10; hela sidan 48 och en del af sid. 49; hela sid. 53; en del af sidd. 54, 55, 57, 58 och 59; nästan hela sid. 60 och lika stor del af s. 61; en del af sidd. 63, 64, 65 och 66; nästan hela sid. 67; en del af sidd. 68, 69, 71, 75; nästan hela sidd. 76, 77 och 79; en del af sidd. 78 och 80, sammanlagdt omkring 15 sidor. Dernäst synas Wagner och Hermann Bischoff mest anlitats. Till denna del är arbetet en ren öfversättning. Hvad den återstående hälften beträffar, har rec. i densamma ej kunnat upptäcka någon originel idé eller vändning.

Uppfyller Herr W:s arbete de fordringar, som kunna ställas på en populär handbok i nationalekonomi? är naturligtvis en fråga, som det är för tidigt att besvara, då ännu blott första häftet föreligger*. Några anmärkningar i detta afseende äro dock på sin plats. Den som skall kunna skrifva en verkligt god populär handbok måste fullständigt beherska det ämne, som han behandlar. Af det redan sagda torde framgå, att så ej är för-

* Se noten sid. 317.

hållandet med förf., åtminstone såvidt man får döma af föreliggande arbete. Derjemte bör framställningen vara klar, redig och precis, utan att vara torr. I denna punkt eger arbetet de minsta bristerna. Naturligt är dock att det sätt hvarpå arbetet kommit till stånd ej kunnat annat än menligt inverka i detta afseende. Ty satser, som ursprungligen hört tillsammans, ha af författaren blifvit kringspridda åt skilda håll, medan å andra sidan satser af de mest olika ursprung sammanförts för att bilda ett gemensamt helt.

Med dessa anmärkningar har recensenten ej afsett att frånkänna arbetet alla förtjenster. Tvärtom erkännes, att det ej hör till de sämre populära handböckerna. Men rec. kan ej instämma i det beröm, som redan från flere håll kommit arbetet till del. Rec. kan ej heller instämma med den ofvannämda tidningen då den »med glädje helsar detta arbete såsom det första förebudet till större produktivitet hos våra skriftställare på detta område» utan anser sig tvärtom böra uppmana dem, som egna sig åt nationalekonomi att icke i något afseende följa Herr Westmans exempel. Ty först och främst gäller äfven för vårt land, att nationalekonomiens n. v. ståndpunkt gör det nödvändigt, att dess idkare egna sig åt specialundersökningar. Dessutom är det mycket tvifvelaktigt, huruvida nationalekonomien f. n. kan i sin helhet göras till föremål för en fruktbar popularisering. Att ett populärt nationalekonomiskt arbete, äfven Herr Westmans, kan komma mången läsare att tro sig känna hela hemligheten med den ekonomiska mekanismen och vara mogen att uppträda såsom reformator på det ekonomiska området, det veta vi väl. Men vi veta också, att detta icke är ett mål, som kan vara eftersträfvansvärdt.

David Davidson.

August Strindberg: Svenska folket i helg och söken, i krig och i fred, hemma och ute eller ett tusen år af svenska bildningens och sedernas historia, med illustrationer af Carl Larsson m. fl., första häftet. Stockholm, C. E. Fritzes k. hofbokhandel.

Då det för någon tid sedan bebådades, att man inom kort af herr August Strindberg hade att vänta ett arbete öfver den svenska kulturens och sedernas historia från medlet af 800-talet till nuvarande tid, framkallade detta troligen hos åtskilliga en känsla af öfverraskning. Herr Strindberg hade visserligen förut gjort sig känd genom kulturhistoriska undersökningar, men att dessa nått en sådan utsträckning och grundlighet, att han redan var färdig att skänka vårt folk en fullständig kulturhistoria, torde man ej i allmänhet hafva väntat. Det stora verkets första häfte

har emellertid nu sett dagen. Huruvida det uppfyller de anspråk hvarmed det framträdt, »derom» säger Förf. i sin anmälan, »kan ingen döma förrän arbetet föreligger färdigt», men då det ej torde vara alldeles omöjligt att af en del af en författares verk åtminstone i *någon mån* bedöma det sätt, hvarpå han löser sin uppgift, hoppas vi, att Förf. ej allt för illa upptager, att den offentliga granskningen ej iakttager de tidsgränser, som han med dessa ord synes hafva velat utstaka för dess framträdande.

Hvad som i det nu utkomna häftet i första rummet är egnadt att ådraga sig uppmärksamhet är den anmälan af verket, som Förf. deri sjelf meddelat och som innehåller så märkeliga ting, att den synes fordra en något utförligare behandling, än som annars plägar komma omslagstrycket till del. Det är såsom bekant en vanlig sak, att författare börja med att framhålla vigten och betydelsen af det ämne de valt till föremål för sin framställning. Herr August Strindberg är emellertid förmodligen en allt för *ovanlig* författare för att kunna låta sig nöja med något så *vanligt*. Ej nöjd med att framhålla det betydelsefulla i sin egen uppgift, låter han nämligen allmänheten förstå, att den synpunkt hvarifrån *han* betraktat den historiska utvecklingen är *den enda* berättigade, och för att göra detta på ett rätt eklatant sätt framställer han såsom den mörka bakgrunden till sitt eget lysande företag det arbete, som hittills plägat anses såsom den svenska häfdaforskningens yppersta: *Svenska folkets historia af Erik Gustaf Geijer*. Man läser nemligen i den ifrågavarande anmälan följande: *»Då jag skrifver Svenska Folkets Historia känner jag bättre än någon annan att det är dess konungars», har en en kunglig historieskrifvare i ett ödesdigert ögonblick yttrat och, hvad värre är, han har blifvit trodd. Den bok han kallat Svenska Folkets Historia är dock hufvudsakligen de kungliga familjernas, officerarnes och embetsmännens historia, här och der försedd med några kortfattade tillägg om huru kungen »uppmuntrade näringarna, bergsbruket, konsterna», eller huru det var en och annan hungersnöd i landet under det kungen var ute i dessa krig, som oftast endast varit stora jagtpartier; andra samhällsmedlemmar än konungens tjenare hafva icke blifvit räknade till Svenska Folket af vår berömde historieskrifvare, oaktadt denne ändock varit beskyld för adelshat. För att godtgöra denna ensidighet har jag tagit till min uppgift att skrifva Svenska Folkets historia under konungarnes och dervid visa, huru litet dessa krig och dessa fredsslut haft inflytande på folkets andliga utveckling.*

Detta märkliga uttalande kommer sannolikt att för Förf. medföra åtskilliga fördelar. Han bör derigenom på förhand hafva tillförsäkrat sitt arbete de varmaste sympatier från de kretsar,

för hvilka det är en styggelse att behöfva erkänna, det tider funnits, då Sveriges folk offrat lif och egendom för bevarandet af sin nationella eller religiösa sjelfständighet och inom hvilka man derför med jubel helsar hvarje försök, vore det än aldrig så lättvindigt, att uppvisa, det våra fäders strider och uppoffringar endast tjenat den »kungliga» hersklystnadens syften. Genom att intaga en dylik »liberal» ståndpunkt bör han äfven hafva vunnit ett skydd mot kritikens anfall, ty hvarje ogillande granskning af hans arbete skall förmodligen nu, att döma af vissa den senare tidens företeelser, från detta håll stämplas såsom ett »auktoritetstrons» angrepp på »den fria forskningen», såsom en »förföljelse» mot författaren derför att han vågat bryta med den »akademiska slentrianen». Hvad man inom »frasradikalismens» läger menar med forskningens frihet synes nämligen egentligen blott vara rätt för dess egna koryféer att *fria från kritik* framkomma med för partiet smakliga *hugskott*. Det oaktadt drista vi oss dock att inlägga en gensaga mot detta herr Strindbergs älskvärda försök att neddraga i smutsen en af den svenska literaturens stormän för att på den sålunda ledigblifna piedestalen uppsätta — sig sjelf.

Vi bekänna då, att hvad vi erforo vid läsandet af den ofvananförda tiraden, var en känsla af häpnad kanske ej så mycket öfver den sjelfkänsla, den lägger i dagen, som fastmer öfver den fullkomliga missuppfattning af Geijers hela historieskrifning, som deri röjer sig — en missuppfattning så stor, att man nästan kunde känna sig frestad misstänka, att det enda af Geijers »Svenska folkets historia» som kommit till Förf:s kännedom är den bekanta paradoxen (»Svenska folkets historia är dess konungars») mot hvilken, om den lösryckes ur sitt sammanhang, det visserligen ej är svårt att rida spärr. Ty hvad först angår insinuationen att det hufvudsakliga föremålet för Geijers skildring varit kungliga krig, som saknat betydelse för folkets andliga utveckling, så synes den samma endast bevisa, att herr Strindberg gjort sig skyldig till det lilla förbiseendet att ej ens hafva tagit i betraktande om hvilken tid det arbete han velat nedsätta handlar. Geijers svenska folkets historia sträcker sig nämligen såsom bekant ej längre än till Kristinas tronafsägelse; de långvarigaste fejder, som vårt fädernesland under denna tidrymd utkämpade, voro de, genom hvilka det räddade sitt nationella oberoende (1435—1523) och dessa krig borde väl funnit nåd för en författare, hvilken så som herr Strindberg, ger sig min af att hålla på det nationella, synnerligast då de regenter, som »voro ute» i dem, ej hade det i hans ögon oförlåtliga felet att vara arfkonungar. Att de äldre medeltidsregenterna inlåtit sig på några större krigsföretag utom korstågen känner historien just ej till och likaledes ej att Gustaf Vasa (såsom konung) Erik XIV, Johan III, Sigismund och Kristina synnerligen sjelfva »voro ute», i några krig. Återstå derför

blott två regenter, Karl IX och Gustaf II Adolf, på hvilka Förf:s omdöme skulle kunna tillämpas, men då desses krig förnämligast afsågo bevarandet af Sveriges protestantiska tro, är det svårt att förstå, det de ej skulle haft något inflytande på folkets »andliga utveckling». Dock, vi hade ju så när glömt herr Julius Mankell! Den »sjelfständiga» insats, som den svenska häfdaforskningen erhållit genom hans uppkok på den tyska ultramontanismens historieskrifning, har förmodligen lifligt tilltalat herr Strindberg, och då vi ej här ämna inlåta oss på en granskning deraf, lemna vi frågan om *betydelsen* af dessa båda regenters krig å sido och nöja oss med att påpeka, att, äfven om man med herr Strindberg betraktar dem såsom blotta jagtpartier, blir ändock insinuationen, att dylika företag skulle utgjort det hufvudsakliga föremålet för Geijers svenska folkets historia, lika sanningslös. Det är nemligen *8—9 århundraden* af svenska folkets lif som Geijer i sin historia hunnit skildra och de ifrågavarande konungarnes krig rymmas inom den korta tiden af 32 år! Om möjligt ännu oförsyntare än försöket att karakterisera »Svenska folkets historia» såsom en ensidig krigshistoria är Förf:s påstående att den samma utom krigen hufvudsakligen skildrar »de kungliga familjernas, officerarnes och embetsmännens historia» samt att »andra samhällsmedlemmar än konungens tjenare deri ej blifvit räknade till svenska folket». För enhvar, som studerar det nämda arbetet, plägar det annars genast blifva klart, att hvad Geijer förnämligast velat lemna är en skildring af det svenska *rättssamhällets* uppkomst och utveckling. Han har tydligen framförallt bemödat sig att visa huru det svenska folket under skilda tider bygt på samt mot yttre eller inre våld sökt skydda den fasta samhällsordningen, vilkoret för dess trefnad på det enskilda lifvets olika områden, och det är helt enkelt i den mån de särskilda samhällsklasserna och de enskilda samhällsmedlemmarne, de må hafva kallats konungar, adelsmän, bönder eller något annat, befrämjat eller förhindrat detta arbete, som de fallit under den synpunkt, hvarifrån han betraktat den historiska utvecklingen; det är emedan han funnit, att Sveriges folk ofta haft att tacka konungar med stora statsmannatankar för det betydelsefulla verkets framåtskridande, som hans uppfattning fått denna prägel af konungskhet, hvilken i så hög grad ådragit honom herr Strindbergs onåd; det är å andra sidan emedan han strängt bedömt aristokratien, när den satt det enskilda intresset öfver det allmänna, när den velat göra sjelfsváldet i stället för lagen till samhällslifvets norm, som detta Geijers rykte för adelsfiendskap uppkommit, hvartill herr Strindberg förmodligen lika litet fattat den verkliga grunden som till hans konungskhet. Det var slutligen genom att under största delen af sitt lif hafva gjort den svenska rätts-

ordningens utveckling till föremål för sina forskningar, som Geijer kunde höja sig till den fördomsfria uppfattning af samhällets väsen och uppgift, som vid slutet af hans bana satte honom i stånd att bryta med sin äldre ensidigare uppfattning och att ej, liksom mången för öfrigt klarsynt personlighet bland hans samtid af afsmak för det värdelösa glitterguld, hvilket då som nu stundom af dagens lyckojägare utbjöds såsom liberalismens skatter, låta sig hindras från att se det verkligt berättigade i denna uppfattning.

Rätt skulle deremot herr Strindberg hafva haft, om han nöjt sig med att säga, det den synpunkt, som *förnämligast* varit bestämmande för Geijers historieskrifning —eller statsidéens, ej är den enda hvarifrån ett folks utveckling kan betraktas, och uppgiften att skildra, huru vårt folk under förgångna tider »hade det i det tysta lifvets små förhållanden» eger också sin stora betydelse. Det är emellertid ingalunda herr Strindberg som man har att tacka för upptäckten af denna sanning; vi erinra t. ex. om herr H. Hildebrands förtjenstfulla, under utarbetning varande kulturhistoriska arbete, om hvilket herr Strindberg iakttagit en betecknande tystnad, och att äfven Geijer haft öppen blick för denna synpunkt, framgår bland annat af hans yttrande i teckningen af Frihetstiden: »Vi hafva bemödat oss om sanning och oveld, men måste erkänna att hvad vi framstält ändå icke innefattar hela sanningen om fäderneslandets tillstånd under denna tid. Vår tafla har förnämligast haft till föremål regeringssättet med dess driffjädrar och följder. Men regeringarnes historia är sällan fullständigt folkens».

Att Geijers svenska folkets historia det oaktadt förnämligast — ej uteslutande — blef en politisk historia (man behöfver blott läsa det andra och det sjunde kapitlet i D. I och det första i D. III, för att finna den fullkomliga haltlösheten af herr Strindbergs utfall om de »kortfattade tilläggen om huru kungen uppmuntrade näringarna, bergsbruket, konsterna»), har sin enkla förklaringsgrund deri, att han förstod bedöma omfattningen af den uppgift, som förelåg honom, en uppgift som oaktadt planens begränsning det likväl ej blef honom förunnadt att fullständigt lösa. Vi förstå emellertid, att detta ej kan gälla såsom ursäkt för en författare, hvars forskningsmetod är sådan, att han på två år tror sig kunna skrifva den svenska bildningens och sedernas historia under ett tusen år, men det finnes dock en synpunkt, som äfven tyckes hafva bort verka förmildrande på herr Strindbergs omdöme. Det heter nemligen i hans anmälan att hans arbete endast blifvit möjligt genom några nyligen inträffade omständigheter, deribland det kungl. bibliotekets flyttning, »i hvilket arbete jag (herr Strindberg) under vår, utom mitt beröm stående, öfverbibliotekarie m. m. G. Klemmings* öfverinseende

* Vi förstå ej rätt Förf:s blygsamhet vid detta tillfälle. Det skulle utan tvifvel varit ganska pikant, om han gifvit oss en liten

tagit en blygsam del». Då Geijer tydligen ej kunde begagna sig af denna och de andra gynsamma omständigheterna, hemställa vi till herr Strindbergs egen pröfning, om det ej skulle kunna ursäktas honom, att han, i stället för att låta sina pund ligga obegagnade, företog sig att utarbeta en sådan framställning af vårt folks historia, som möjliggjordes af de då för handen varande omständigheterna — en framställning af huru en lagbunden frihet utvecklat sig i vårt land.

Och härmed lemna vi herr Strindbergs anmälan för att något betrakta den mera positiva delen af hans historiska skriftställeri. Vi måste då erkänna, att den samma ej behagar oss synnerligt mera än den negativa. Visserligen förekomma i detta häfte några rätt läsvärda kulturhistoriska skildringar, men allt emellanåt mötes man af faktiska misstag eller bizarra fantasterier, hvilka möjligen, nästan oförlåtliga hos hvilken författare som helst, i synnerhet förefalla oväntade hos den svenska häfdaforskningens sjelfutnämde Herodotus. Betänkligare än detta är dock det frasmakeri, hvarigenom Förf. ställer historieskrifningen i det politiska partiintressets tjenst och som är af den beskaffenhet, att det endera bevisar att Förf. talar mot bättre vetande eller ock att den historiska kunskap, med hvilken han gått till lösandet af sin stora uppgift, varit af det lösligaste slag. Är det förra antagandet riktigt behöfva vi ej spilla några ord derpå; är det senare åter händelsen, visar det mer än något annat nödvändigheten af att såsom Geijer låta den politiska historien utgöra stommen för den kulturhistoriska, och vi tro, att det varit lyckligare för herr Strindberg, om han i stället för att såsom inledning till sitt arbete »ur djupet af sitt medvetande» uppkonstruera en Geijer, som aldrig funnits, i stället börjat sina forskningar inom den svenska historien med ett verkligt *studium* af denne författare. Dessa omdömen kunna synas hårda, men vi behöfva ej lida brist på bevis för deras riktighet. Utrymmet tillåter oss dock blott att meddela ett urval bland den mängd sottiser, som finnas samlade inom detta första häftes 80 sidor.

I en inledning till arbetet framställer Förf. den originella satsen att det svenska folket saknar nationell enhet samt att detta i allmänhet hindrat »framfödandet af ett nationelt». De bevis hvarpå han stöder detta påstående äro hufvudsakligen följande: 1) att de svenska nationaldrägterna ej äro ursvenska, 2) att insekten Maria nyckelpiga i en del af landet äfven kallas Gullhöna, 3) att i äldre tider förekommit flere olika lagar i vårt

jemförelse mellan sina och herr Klemmings förtjenster liksom förut mellan sina och Geijers. Det ena synes hafva kunnat vara lika mycket på sin plats som det andra.

land, 4) att en mängd olika dialekter förekomma i vårt språk, 5) att folkvisorna ej äro författade af allmogen utan t. o. m. ofta äro af utländskt ursprung, 6) att en mängd utländingar på olika tider hit inflyttat, 7) att innevånarne i olika socknar och härad ofta på marknader och andra möten råka i strid med hvarandra. Hvad angår de båda första af dessa bevis: folkdrägterna och Maria nyckelpiga, torde det ej vara värdt att på dem spilla många ord. Vi tro nämligen ej, att någon förståndig menniska i vår tid betraktar de förra såsom ett palladium för ursvenskheten, eller att många skola låta sig öfvertygas om att vårt folks nationella enhet i någon mån är beroende af olika benämningar på en liten insekt, äfven om dessa, såsom Förf. sökt visa, skulle leda sitt ursprung från olika kulturinflytelser. Att en tid funnits, då det svenska folket var deladt i olika fylken med något olika rättssedvänjor är sant, men om man deraf skall sluta till att det saknar nationell enhet, så bör samma slutsats gälla om alla folk af germaniskt ursprung, ty detta är för hela den germaniska stammen ett gemensamt drag. Om möjligt ännu mera naiv är Förf., då han på grund deraf, att dialektiska olikheter förekomma i vårt språk, förnekar den nationella enheten. Man har annars antagit, att tillvaron af dylika är en allmän språklig företeelse och att dialekternas grund ingalunda behöfver vara en stamblandning, utan att de ofta utveckla sig ur samma språk. Förhållandet är, att Förf. helt och hållet missuppfattat den nationella enhetens betydelse. Den består nämligen ej, såsom han synes förmena, i en flack enformighet eller i en bornerad afstängdhet gent mot främmande element, utan hvad som utgör kännemärket på dess befintlighet, det är, att ett folk känner sig såsom ett lefvande helt samt eger kraft att göra till sin verkliga egendom de främmande bildningselement, som det *måste* upptaga för att ej blifva stående på barbariets ståndpunkt. Det var dessa egenskaper som gjorde, att det helleniska folket under forntiden, i huru mångskiftande former dess lifsyttringar än framträdde, huru söndersplittradt det än var i sins emellan fiendtliga samhällen och huru mycket det än upptagit från andra folk, med fog kunde sägas ega en verklig nationell enhet, och samma egenskaper skall man ej kunna frånkänna det svenska folket, trots alla skiftande dialekter, alla skiftande namn på små skalbaggar, trots folkdrägternas främmande ursprung, ja t. o. m. i trots af alla marknads- och beväringsgräl. Ser man frågan från denna synpunkt, blifva också de bevis, som Förf. ur folkvisornas främmande ursprung och inflyttningarna från utlandet sökt hemta mot tillvaron af ett verkligt nationelt lif hos vårt folk, snarare bevis för motsatsen. Det må vara sant att många af dessa folkvisor och deras melodier leda sitt ursprung från främmande håll.

Det är dock nu ej en helgon- och martyrhistoria utan en sant mensklig bild som tilltalar oss i den i all sin enkelhet så rörande visan: Liten Karin, och skilnaden mellan den innerliga och stämningsfulla sången: »till Österland vill jag fara» och den holländska slagdänga, som skall hafva gifvit upphof dertill, är så stor att sambandet endast genom lärda undersökningar kan uppvisas; här har således ej varit ett blott lån utan en ombildning, hvarigenom det mottagna gjorts till verklig egendom, ja vi våga säga till ett bland de bästa uttrycken för det egendomligt nationella hos vårt folk, ty just i denna folkvisornas egenskap synes förklaringen böra sökas till den tjusning de utöfva på vårt sinne. Hvilken samhällsklass det är som verkställt denna ombildning af de främmande motiven eller som diktat de rent inhemska bland dessa sånger, om det skett i riddarborgen, i klostret eller i skogen, inverkar ej på frågan om dessa visors nationella karakter, ty ingen särskild samhällsklass har, enligt vårt förmenande, monopol på att utgöra det svenska *folket;* men visserligen har allmogen genom att under århundradenas lopp undan glömskan bevara dessa perlor på ett alldeles särskildt sätt inlagt förtjenst derom, och denna samhällsklass har härigenom visat sig ega vida mera sinne för poesi än som Förf. synes vilja tillerkänna den samma. Hvad åter angår den omständigheten, att Sverige tid efter annan fått mottaga främmande folkelement, är det så långt ifrån att en dylik blandning behöfver förqväfva det nationella, att den tvärtom, enligt historiens vitnesbörd, plägar verka stärkande på utvecklingen, *för så vidt nemligen det mottagande folket eger tillräcklig lifskraft för att med sig assimilera de nya elementen,* och vi behöfva i detta hänseende blott hänvisa på Europas kanske kraftfullaste och mest nationella folk — det engelska, som mer än något annat är ett blandfolk. Nu är förhållandet, att det svenska folket visat sig ega en dylik assimileringsförmåga i ovanligt hög grad. Erfarenheten lär nemligen, att det ej plägar dröja många generationer, förr än inflyttade familjer blifva fullkomligt försvenskade, och vi tro ej att någon på allvar skall kunna påstå, att ättlingarne af de i äldre tider inflyttade adelsmännen, handtverkarne, smederna, ja äfven af de inflyttade »Buddaisterna» (om Förf. annars verkligen kan bevisa sitt påstående att äfven sådana inkommit i landet) äro sämre svenskar än de, som leda sitt ursprung från gamla odalslägter. Om dessa inflyttningar skulle bevisa något, synes det snarare vara det, att vårt folk eger en stark nationell lifskraft.

De nu anförda funderingarna om svenska folkets nationella enhet må tjena såsom exempel på hvad vi kallat Förf:s bizarra fantasterier. Såsom exempel på bristande noggrannhet i hans arbete må bl. annat anföras: uppgiften att Ornäs är en soc-

ken i Dalarne (s. 6), hvilket förmodligen är beroende af att Förf. ej kunnat öfversätta ordet prædium (landtgods); påståendet att landet under medeltiden var så öfversvämmadt af tyskar, att lagen ända till 1471 bestämde att halfva antalet rådmän i Stockholm skulle utgöras af tyskar (s. 14); detta stadgande gälde ej blott Stockholm utan var en allmän bestämning i stadslagen, men bevisar ej att *hela landet* var öfversvämmadt af tyskar, utan blott att våra *städer* uppväxt under tyskt inflytande; vidare den oväntade nyheten att landskapslagarne först i slutet af 1400-talet sammanslogos till en gemensam. Huru lättsinnigt Förf. framkastar alldeles obevisade förslagsmeningar kan ses af påståendet att Eddorna handla om indiska, ungerska, ryska eller österrikiska (!) förhållanden (ss. 20 o. 44); och de barnsliga hypoteserna om uppkomsten af runorna ᛉ och ᛡ, s. 43, synas tydligen ådagalägga, att Förf. gått till lösningen af dessa frågor utan att ens hafva tagit kännedom om Wimmers vigtiga redan 1874 utkomna arbete: Runeskriftens oprindelse og udvikling i Norden, hvaraf han genast kunnat inse orimligheten af sina påståenden.

Begagnandet af historien till politiska konststycken möter oss i synnerhet i behandlingen af konungadömet. Att Förf. ej är någon vän af detta, kommer naturligtvis icke oss vid, men hvad vi anse oss berättigade att på det skarpaste beifra, är det sätt, hvarpå han till förmån för denna sin åskådning misshandlar den historiska sanningen. Förf. påstår till en början ej blott att Sverige af ålder var ett valrike, utan ock att valet var fullkomligt fritt, i det man valde utan hänsyn till slägten. Beviset härför hemtas ur landskapslagarne (vi anmärka här i förbigående att Förf. tyckes anse att Vestgötalagens: »Svear» varit liktydigt med svenska folket (!), samt hans om lika grof okunnighet vitnande påstående att gemensamma konungaval allt från kristendomens införande egt rum vid Mora stenar) och ur lagman Edmunds förslag om Olof Skötkonungs afsättning, men Förf. omtalar hvarken att landslagarne, enligt hvilka Sverige äfven skulle vara valrike, föreskrifva, att konungasöner helst skulle väljas, ej heller att Freyvid, som förmodligen väl kände till gammal sedvänja, motsatte sig lagman Edmunds förslag, i det han yttrade, att konungadömet ej borde gå ur den *gamla* konungaätten, hvilket också blef folkets mening. Rådfrågar man historien i stället för fantasien, så visar det sig ock, att man i äldre tider i allmänhet höll sig inom konungaätten, och detta var säkerligen ej en »tillfällighet» hos ett folk, hvilket så som våra förfäder höll på slägtens betydelse. Under 11—12-hundratalet finner man visserligen att konungarna tagits ur olika ätter, men detta berodde såsom bekant af att Svear och Götar då höllo sig till hvar sin *ätt*. Det är först på 13-hundratalet som

man vid valet gick utom ej blott den gamla ätten, utan ock utom landet, men orsaken härtill var ej någon demokratisk republikanism, utan aristokratiens önskan att under utländska namnkonungar sjelf få styra; följden af dessa fria val blef också förutom en rad sällspordt odugliga och dåliga regenter ett stormannavälde, lika farligt för samhällsmyndigheten som för allmogens frihet, och det var från dessa missförhållanden som Sverige räddades genom arfrikets införande. För den, som *vill* eller *kan* låta hvar sak gälla hvad den är, har derför frågan om republik eller monarki i våra dagar alls intet att göra med frågan om valrike eller arfrike under medeltiden, ty förutsättningarna äro helt och hållet olika. Herr Strindbergs mening är emellertid alldeles tydligt att med det gamla svenska valriket (af honom fattadt såsom en slags republik) till utgångspunkt slå ett slag mot vår tids ärftliga monarki. Han yttrar nämligen: »Sverige var ursprungligen ett valrike; den dugligaste blef regent; när arfriket uppkom, förlorade konungainstitutionen så småningom sitt anseende på grund af att många oduglingar helt naturligt råkade att sitta och styra». Meningen härmed måste naturligtvis vara att arfkonungarne i allmänhet varit oduglig are än de valda: således 15- och 16-hundra talets Vasar och regenter af Pfalziska huset odugligare än en Albrekt af Mecklenburg, Erik af Pommern etc.! En oblygare förvridning af historiska fakta torde man ej gerna kunna tänka sig. Af ungefär samma beskaffenhet äro åtskilliga andra af de utsigter Förf. öppnar öfver den svenska statsförfattningens utveckling. Sålunda yttrar han, sedan han omtalat, huru en gammal man vid Ansgarii besök i Sverige på tinget rådde till att kristendomen skulle fritt få förkunnas: »Denna praktiska synpunkt blef vållande till ett svenska folkets riksdagsbeslut, som lärer gälla ännu i dag, men det skulle dröja tusen år innan folket återfick sin frihet att yttra sig högt och bestämmande i sina egna angelägenheter». Utom den naiva uppfattningen att ett landskapstings beslut skulle vara det samma som ett riksdagsbeslut, anmärka vi det lättvindiga sätt hvarpå Förf. här frånkänner svenska folket den lagstiftningsrätt, som det enligt historiens vitnesbörd i verkligheten blott varit beröfvadt under 36 år (1682—1718) af de 10 århundraden, som förflutit sedan konung Björns dagar. Åtskilliga andra likartade exempel skulle kunna anföras, mer det må ursäktas oss att vi ej längre gitta sysselsätta oss med dessa yttringar af okunnighet eller — efektsökeri.

Det återstår oss nu blott att tillägga några ord om språket och illustrationerna. I det förra igenkänner man väl stundom den lediga penna, som man förut lärt känna i Röda rummet, men stundom mötes man af uttryck, hvartill endast den sämsta öfver-

sättningsliteraturen torde kunna uppvisa motstycken. Så heter det t. ex. i inledningen: »Det är några gynsamma omständigheter jag måste med tacksamhet erkänna att de hafva gjort detta arbete möjligt», eller i texten: »om Eddorna lefvat bland svenska folket, tro vi ej». Att en Förf. med herr Strindbergs stilistiska förmåga tillåter sig något dylikt, kan ej gerna betecknas såsom annat än ett oförlåtligt sjelfsvåld.

Illustrationerna äro i allmänhet utförda med artistisk fulländning. En sådan bild som n:o 49 synes oss dock ej utgöra någon prydnad för arbetet, och för öfrigt hade vi trott, att den tid skulle vara förbi, då man försåg historiska arbeten med bilder, hvilkas komposition är den skapande fantasiens verk. Då fantasien fått hafva ett så vidsträckt spelrum i texten, har man dock kanske ej heller velat undertrycka den i illustrationerna.

Härmed nedlägga vi för denna gång pennan. Det granskningsarbete, som vi haft för händer, har ej varit det behagligaste, ty det är alltid en pinsam sak att nödgas bevitna huru en person med begåfning råkar på irrvägar. Med de omdömen vi fält hafva vi naturligtvis ej velat bryta stafven öfver arbetet i dess helhet; men visserligen är det vår öfvertygelse, att om de följande häftena ej komma att vitna om mindre förflugenhet och mera samvetsgrannhet i forskningen, så skall man få skäl att beklaga, det ett arbete sådant som detta framträdt inom vår historiska literatur.

S. J. Boëthius.

Stat och kyrka i deras inbördes förhållande.

Föredrag hållet i Stockholms prestsällskap på dess högtidsdag den 31 oktober 1881.

Bland stora frågor, på hvilkas lösning samtidens uppmärksamhet är rigtad, intager otvifvelaktigt den angående förhållandet mellan stat och kyrka ett af de allra främsta rummen. Dess i menskligtetens högsta intressen djupt ingripande betydelse förklarar lätt den lifaktighet — för att icke nyttja något annat uttryck — hvarmed den öfver alt behandlas. Knappast torde heller på något annat område af menskligt tankeutbyte meningarna ännu i den dag, som är, vara hvarandra mera snörrätt motsatta.

Å ena sidan stå förfäktarne af den åsigt, som låter stat och kyrka sammanfalla till ett; å andra sidan målsmännen för den, som håller före, att intet samband finnes eller bör finnas mellan båda. Till hvilkendera ståndpunkten hafva vi att sluta oss? Eller gifves månne ännu en tredje åsigt vid sidan af de nämda, en dem emellan på visst sätt förmedlande åsigt, hvilken priset tillhör? Vår följande framställning skall söka gifva ett svar på dessa frågor.

Det var en lång tid i folkens lif, innan ännu blicken öppnats för den väsentliga olikheten i det andliga och det verldsliga, det religiösa och det politiska samfundets vilkor och bestämmelse. Denna olikhet synes i sjelfva verket hafva varit hela den förkristna forntiden förborgad. Å ena sidan lät man derför här förbindelsen med gudomligheten vara det enande band, som sammanhöll och bestämde statslifvets olika yttringar. Å andra sidan betraktade man statens idé såsom den högsta och ursprungliga, hvilken för sitt förverkligande hade att under sig underordna och i ett direkt tje-

nande förhållande till sig bringa det menskliga lifvets hela rika mångfald af anlag och krafter. I förra fallet blef staten en teokrati. I senare fallet blef religionen en statsinstitution. Det förra utmärker österlandets stora verldsriken, likasom, och framför alt, riket Israel. Det senare gäller företrädesvis om Grekland och Rom.

Det var först med kristendomen, som äfven i detta afseende den omhvälfning i tänkesätten inträdde, hvilken banade vägen för ett nytt tingens skick. Först nu blef det religiösa samfundet fattadt i sin renhet och sanning såsom ett från alt, hvad verldsliga samhällen heter, till sin grundkarakter strängt åtskildt. Mästaren hade ju uttryckligen sagt: »mitt rike är icke af denna verlden».

Den utsagans mening hade också den kristna kyrkan under de första århundradena af sin tillvaro rikligt tillfälle att finna bekräftad. Martyrernas kyrka kunde icke gerna uppträda med anspråk på att vilja beherska ett statsväsen, som stod och föll med den naturdyrkan, hvarmed det under tidernas lopp vuxit samman, lika litet som å sin sida detta statsväsen rimligen kunde falla på den tanken att uppdraga sina ärendens utförande åt bekännarne af en religion, hvilken de romerske magthafvande från sin ståndpunkt ansågo sig befogade att frånkänna sjelfva rätten att vara till.

Ett annat blef emellertid förhållandet, då den förtryckta kyrkan, tack vare kraften af sin inneboende styrka, blifvit den segerkrönta. Då framträdde tillförene okända uppgifter för de ledande männen i stat och kyrka. Hvem har väl rätt att förundra sig öfver, att de uppgifternas lösning blef, sådan den blef? Ty man må, huru mycket man vill, och det med alt skäl, beklaga den ödesdigra sammanblandning af statens och kyrkans magtområden, som nu gjorde sig gällande, man lär dock svårligen, om man vill vara rättvis, kunna undgå att på samma gång på det hela finna det ganska naturligt, att man för förverkligandet af de nya uppgifter, som här förelågo, till en början såg sig hänvisad att beträda de gamla, sedan århundraden banade vägarna. Det nya vinet behöfde nya läglar, det låter sig visserligen icke bestrida; derför skulle det ock få dem — i sinom tid. Men

ännu har intet, som varit underkastadt mensklig förmedling, framträdt med ens fullfärdigt på vår jord.

Det är egendomligt att iakttaga, huru som de båda kyrkopolitiska system, hvilka ända in i nyare tider med så godt som oinskränkt magt hafva beherskat kristenheten, i trots af den grundväsentligt olika ställning, hvilken de sinsemellan intaga till sjelfva hufvudfrågorna, samfäldt leda sitt ursprung från Konstantini tidehvarf. Ja, menskligt att döma, ser det nästan ut, som om den skenbart så obetydliga omständigheten, att nämnde kejsare kom att flytta sittr esidens från Tiberns till Bosporens stränder, af lätt insedda orsaker framkallat så väl byzantinismen som papalismen, så väl det stränga statskyrko- som det stränga kyrkostatssystemet.

Det är icke vår afsigt att här söka ingå på någon, om än så kortfattad, skildring af dessa företeelser, sådana de historiskt hafva framträdt, så mycket mindre som vi i sådant fall endast skulle se oss nödsakade att framdraga allmänt kända sakförhållanden. Blott så mycket må här vara sagdt, att så väl det ena systemet som det andra, så väl det system, hvilket förlägger kyrkans tyngdpunkt till staten eller rent af yrkar på kyrkans uppgående i staten, som ock det system, hvilket tvärt om förlägger statens tyngdpunkt till kyrkan eller rent af yrkar på statens uppgående i kyrkan, en gång för alla genom de verkningar, de hvar på sitt håll frambragt, oåterkalleligen torde hafva fält sin egen dom. Eller skulle månne i detta afseende ännu någon ovisshet kunna vara rådande? Skulle verkligen en teori sådan som byzantinismen, hvilken, strängt följdrigtigt utförd, leder och historiskt har ledt dertill, att för ett rikes invånare en tronvexling i sig inneburit en trosvexling, en hofteologi fastställt den gudomliga nådens och salighetens ordning, på allvar kunna rättfärdiga sig inför ett ärligt tänkande, ett icke alldeles till döds slaget samvete? Och åter, skulle det å andra sidan kunna vara en hårsmån bättre beställdt med en teori sådan som papalismen, hvilken i full öfverensstämmelse med sina en gång antagna grundsatser visat sig i stånd att förfärdiga en text, sådan som den i nådens år 1302 af Bonifacius VIII utfärdade beryktade bullan »Unam

sanctam», och upplysande kommentarier dertill, sådana som de allestädes anordnade inqvisitionsdomstolarna och kättarebålen? Skulle man månne icke med sådana företeelser för ögonen vara berättigad att utropa: hvad göres oss mera vittnesbörd behof?

Reformationens män i det 16:de århundradet, som i så många stycken visste bot för rådande missförhållanden, och som särskildt röjde så öppen blick för evighetsnaturen i det religiösa samfundets uppgifter, jemförda med det borgerliga samfundets af tidens gränser omslutna, fingo dock icke tillfälle att annat än på ett mera provisoriskt sätt ordna förhållandet mellan stat och kyrka. Luther såg i landsherren ett slags »nödbiskop», åt hvars vishet och goda vilja han anförtrodde det högsta handhafvandet af kyrkostyrelsen. Calvin gjorde ett försök, som är långt ifrån att kunna anses mönstergilt, att i Genève införa ett teokratiskt samhällsskick. Det skulle också snart visa sig., att medan den katolska kyrkan alt fort i förhållande till staten vidhöll, ja, än ytterligare skärpte sina redan förut så högt flygande papalistiska anspråk, de protestantiska kyrkorna å sin sida mestadels måste finna sig uti att lefva under förhållanden, som röjde en mer eller mindre omisskänlig frändskap med det byzantinska systemet, och som i historien äro kända under namn af cäsaropapism, territorialism m. m.

De många olägenheter, hvilka dessa herskande system enligt sakens egen natur medförde för både stat och kyrka, hopade sig och blefvo outhärdliga, i den mån den moderna statens begrepp utvecklades och vann insteg i det allmänna medvetandet. I den mån detta skedde, måste med hänsyn till den katolska kyrkans alt betänkligare öfvergrepp statsmagterna för att värna sin egen sjelfständighet göra sig beredda på en strid, som ofta blef hårdnackad nog, och i hvilken de mera än en gång nödgades draga det kortare strået, hvarom konkordatens historia har åtskilligt anmärkningsvärdt att förtälja. I samma mån framträdde ock för staten i dess förhållande till de protestantiska kyrkorna ett alt mer oafvisligt behof att i öfverensstämmelse med den länge förbisedda, ofta först i förlägenhetens ögonblick ihåg-

komna goda grundsatsen: *suum cuique tribuere*, utstaka gränserna för sin magtbefogenhet.

Nu började ock på samma gång med alt större eftertryck de rop att höjas, som yrkade på en fullständig skilsmessa mellan stat och kyrka. I en sådan åtgärd vore, så menade man, det osvikligt verkande botemedel funnet, som i ett slag skulle göra slut på det månghöfdade onda, hvilket den förra olycksaliga sammankopplingen af statens och kyrkans angelägenheter fört med sig. Hvad som för öfrigt helt naturligt gaf nämda rop deras egentliga styrka, var den omständigheten, att de delvis förde sådana intressens talan, som hörde till de för menskligheten allra dyrbaraste, och hvilkas rätt icke desto mindre blifvit hänsynslöst kränkt under den gamla regimens dagar.

Det är egentligen blott på tvenne håll, man hittills i någon större omfattning sökt förverkliga nu sist nämnda program, gående ut på statens och kyrkans fullständiga skiljande från hvarandra, nemligen dels i Nordamerikas förenta stater, dels i konungariket Belgien, på båda ställena under alldeles säregna förhållanden, som åtminstone till en viss grad förklara ett sådant programs antagande. Huru försöket lyckats, derom föreligga erfarenheter, som på det förra stället sträcka sig ett helt, på det senare ett halft århundrade tillbaka i tiden. Det torde dock ännu vara för tidigt att på grund af dem vilja fälla något slutgiltigt omdöme angående sjelfva principen. Så mycket torde likväl, af hvad man redan pröfvat och sett, vara klart, att detta sätt att söka bilägga förvecklingarna på i fråga varande område icke medför alla de menliga följder, man velat påbörda det samma; det gör hvarken staten religionslös eller religionen biltog inom staten, hvadan några omedelbara faror för vare sig den enes eller andras plötsliga undergång icke deraf kunna härledas. Men lika klart torde ock vara på grund af de så väl i Amerika som i Belgien gjorda rönen, att detta sätt att lösa frågan icke kan betraktas såsom tillfredsställande. Att nu icke tala derom, att icke ens i Amerika principen låtit sig strängt följdrigtigt genomföra — vi inskränka oss att i detta afseende endast påminna om den omedelbart

efter der senast timade presidentskifte af kabinettet utfärdade proklamationen till folket att fira den aflidne presidentens begrafningsdag såsom en allmän bot- och fastedag -- så äro i Belgien de ständigt återkommande konflikterna med det romerska kleresiet framför alt i undervisningsfrågan, i det nyss nämda landet på andra sidan Atlanten åter den alt mer framträngande romerska propagandan och ett icke mindre aggressivt, hand i hand dermed gående ändlöst sektväsens framfart lika många tecken, som tyda derpå, att de af blind beundran hänförde anhängarne af denna teori dock i alla händelser något för tidigt sjungit dess lof.

Det låter sig visserligen icke bestrida, att den af så mången i våra dagar högt beprisade teori, om hvilken vi här tala, anbefaller sig genom sin enkelhet. Ett så mycket egendomligare intryck gör det derför att iakttaga, att äfven på senaste tider med det enda undantag, som utgöres af Belgien, öfver alt, der det borgerliga samhällets ställning till kyrkan varit sådan, att sannerligen goda råd varit dyra, man dock uttryckligen betackat sig för *det* rådet. Det nyupprättade konungariket Italien aktade sig väl att i en sådan rigtning tillämpa den Cavourska satsen om »fri kyrka i fri stat». Det stora tyska kejsarriket såg sig kort efter sin grundläggning af förhållandenas magt likaledes nödsakadt att vid sin lagstiftning under sist förflutna årtionde beträda en väg, som måste förefalla alla en oinskränkt kyrkofrihets vänner såsom i högsta måtto förkastlig. Kantonen Genève afgjorde genom en allmän folkomröstning den 4 juli förlidet år, att den för sin del fortfarande höll på sin gamla, af staten underhållna nationalkyrka. Och ännu i år för blott några månader sedan förklarade inför den franska deputerade-kammaren ministern Ferry, hvilken väl dock svårligen kan misstänkas för att hysa några reaktionära tendenser, att han, som förut varit en ifrig anhängare af teorien för statens och kyrkans skiljande från hvarandra, derefter af år och erfarenheter bragts att omfatta en annan mening.

Vi tro, att sådana företeelser som dessa icke gerna kunna fattas på mera än *ett* sätt. Vi tro, att de alla aflägga ett otvetydigt vittnesbörd derom, att åtminstone inom

våra gamla europeiska samhällen med deras stora folkkyrkor de af tusende olika trådar väfda band, som ännu förena stat och kyrka, äro för många och starka för att ens *kunna* slitas, förutsatt också att en åtgärd i det syftet vore vare sig för stat eller för kyrka rätt välbetänkt, hvilket vi visserligen icke heller tro.

En enkel utredning af hit hörande grundbegrepp skall gifva stöd åt vår sålunda uttalade åsigt.

Staten är i första hand till för rättsordningens upprätthållande. Men han är något mera än en blott rättsanstalt. Han har tillika till sin uppgift att främja alla de allmänna intressen, hvilka antingen alldeles icke eller icke på ett sätt, som synes honom tillfredsställande, blifva af enskilde eller föreningar af sådane sedda till godo. Han har att, i hvad på honom ankommer och med de medel, som stå honom till buds, verka för den nationela odlingens allsidiga utveckling. Han har alla sannskyldiga humanitetsintressens vård sig anförtrodd.

Af statens första bestämmelse blifver en följd, att han obetingadt måste hylla religionsfrihetens grundsats.

Han måste, så sant hans eget bestånd ligger honom om hjertat, fordra ovilkorlig lydnad för sina lagar. Han skulle sätta sin egen värdighet å sido, derest han sporde medborgarne till, huru vida de för sin del *vilja* hörsamma de samma; han *ålägger* dem det helt enkelt. Han eger i sin hand de medel, genom hvilka han kan framtvinga denna lydnad, vare sig positivt eller negativt, i senare fallet genom de straff, som drabba dem, hvilka bryta mot hans lagar. Derför kunna icke heller dessa lagar föreskrifva något annat och mera än sådant, hvars noggranna iakttagande det står i hans magt att öfvervaka. Nu tillhör å andra sidan religionen ett område, hvilket på grund af sitt en gång för alla gifna skaplynne undandrager sig hvarje statsmyndigheternas uppsigt. Hvilande på frivillighetens grundsats, trifves hon endast i frihetens lifsluft. Staten må derför sätta huru högt värde som helst på henne, i det han till och med, och det med rätta, kan betrakta henne såsom den mägtigaste häfstång, som gifves, för befordrande af ett sundt, både inåt

och utåt starkt, samhällslif, men, emedan det icke står i hans magt att framtvinga en religiositet, kan han icke heller ålägga någon en sådan. Han kan af sina medborgare icke fordra vare sig anslutningen till någon viss kyrka eller ens till någon kyrka, något religionssamfund öfver hufvud, så önskvärdt det än må förefalla honom, att åtminstone ettdera skedde. Han måste låta åtnjutandet af de medborgerliga rättigheterna vara oberoende af den religiösa bekännelsen, denna må hos den enskilde vara hurudan som helst eller till och med alldeles saknas. Korteligen, han måste göra allvar af religionsfrihetens grundsats, äfven med fara att denna vid sin tillämpning på mera än ett håll skulle visa sig liktydig med en frihet *från* all religion. Der så är fallet, skulle ju för öfrigt icke något tvång i verlden kunna göra tillståndet bättre, utan endast långt värre.

Men *ett* är att med hänsyn till staten utan omsvep yrka på en följdrigtig tillämpning af religionsfrihetens grundsats, ett annat är att vilja fritaga honom från hvarje förpligtelse gent emot religionen och de samfund, som framträda såsom dess målsmän. Från denna senare förpligtelse torde han i sjelfva verket icke ens under den förutsättning kunna anses fritagen, att hans uppgift inskränkte sig till denna nu nämnda, häfdande af rättens idé, åtminstone icke i dens ögon, för hvilken religionen allena utgör den fasta grundval, på hvilken både sedligheten och rätten sjelfva ytterst hvila. Ännu mindre kan han anses fritagen derifrån, om vi fästa blicken på de uppgifter, hvilka här ofvan framhöllos såsom i andra rummet tillhörande honom.

Ty huru skulle det väl vara möjligt att på allvar befordra en verklig bildnings och humanitets intressen och på samma gång stå likgiltig gent emot en företeelse af så omätlig betydelse för just denna bildning och humanitet som religionen? Och deraf, att staten icke sjelf omedelbart kan sörja för folkets evighetsbehof — staten kan lika litet blifva kyrka, som kyrkan stat — följer tydligen icke, att han dock icke medelbart kan göra mycket för, att de behofven blifva väl tillgodosedda.

Hvad har han då att göra i detta fall?

Några skola helt visst här genast vara till hands med det svaret: staten gör bäst uti att i detta afseende ingenting göra; må han blott lemna obegränsad yttrande- och handlingsfrihet åt de olika kyrkosamfund och sektbildningar, som redan uppstått eller komma att uppstå inom hans område, må han låta dem hvar för sig ordna sina förhållanden, såsom dem för godt synes, och de skola alla genom sin inbördes täflan veta att göra hvarje statens åtgärd för folkets religiösa uppfostran obehöflig. Med ett ord, man betackar sig i de religiösa samfundens egna förmenta intressen för hvarje skydd af, hvarje förbindelse med det borgerliga samfundet.

Vi vilja till en början se bort från de inkast, hvilka i fråga om flertalet af våra europeiska samhällen, och bland dem vårt eget, från synpunkten af det egna folkets historiska utveckling med all rätt kunna göras emot en slik tankegång. Men vi fråga helt ärligt: skulle verkligen den här förordade kyrkosamfundens konkurrens med ty åtföljande »bellum omnium inter omnes» på det religiösa området kunna vara det önskningsmål, för hvars uppnående staten borde känna sig uppfordrad att bana vägen? Vi fråga vidare: kunna icke hvarje kyrkosamfunds medlemmar hafva rätt att fordra af staten att äfven på det religiösa området få åtnjuta det skydd, som allena fredar dem för ett oförsynt proselytmakeri från andra religionssamfunds sida? Och huru skulle åter staten kunna lemna dem detta väl behöfliga skydd, derest det en gång för alla vore honom förmenadt att taga någon befattning med de kyrkliga förhållandenas ordnande? Vi fråga än mer: kan det månne för den stat, som känner och erkänner religionens ofantliga inflytande på ett folks hela tänkesätt och lif, vara en så likgiltig sak, hvilka de äro, och för hvilka syften de verka, som taga ledningen af folkets, det i så vidsträckt mån omyndiga och lätt på afvägar förda folkets religiösa angelägenheter om hand, att han frivilligt skulle frånsäga sig hvarje uppsigt öfver dem och deras förfarande? Vi fråga slutligen: huru skall staten å sin sida kunna värna sin sjelfständighet, derest under en sådan oinskränkt frihets regemente en hersklysten och med herskarkraft utrustad kyrka, såsom exempelvis den

romersk-katolska, slår under sig befolkningens flertal för att sedan såsom en stat i staten uppträda med magtanspråk, som icke utan vidt gående eftergifter af statens egen öfverhöghet kunna tillfredsställas och bringas till ro? Om då dertill kommer såsom en historiskt gifven förutsättning i något särskildt fall — och den förutsättningen synes oss mångenstädes vara för handen — att ett förbund mellan stat och kyrka, hvilket icke är alldeles det samma som ett förbund mellan tronen och altaret, enligt århundradens erfarenhet visat sig bära rika frukter till välsignelse för båda parterna, må man icke förtänka den stat, om hvilken detta gäller, att han icke vid första anlopp af svårigheter utbyter ett bepröfvadt gammalt mot ett opröfvadt nytt, likasom man icke heller må förtänka den kyrka, med afseende på hvilken enahanda förutsättning träffar in, att hon icke sjelf lånar sin hand till de i fråga varande förbundsinseglens brytande.

Vi kunna förstå, att *de* yrka på skilsmessa mellan stat och kyrka, hvilka helst skulle se den senares och all, åtminstone kristen, religions undergång, och för hvilkas föreställning, såsom någon sagt, kultusbudgeten är det enda band, som ännu förenar menniskan med Gud. Vi kunna också förstå, att *de*, ehuru i alldeles motsatt syfte, framställa samma yrkande, hvilka hafva att göra med ett borgerligt samhälle, hvilket, såsom fallet synes vara flerstädes i Schweiz i våra dagar, genom sin lagstiftning gång på gång lägger en mot kyrkan och dess lifsuppgifter uppenbart fiendtlig stämning i dagen. Icke är det heller att undra på, att alla länders alla dissenters med brinnande ifver arbeta för denna skilsmessa; de vänta ju, och från sin ståndpunkt icke utan en viss följdrigtighet, af en sådan åtgärd de nu varande stora kyrkornas snara undergång och äro helt naturligt otålige att få dela arfvet efter dem. Slutligen är det också lätt förklarligt, att de, hvilkas religiösa samfundsideal är en strängt exklusiv konfessionskyrka, lika godt om med hierarkisk eller demokratisk författning, om med prestvälde eller massvälde, skola arbeta den frikyrkliga rigtningens målsmän i händerna. Men hvad vi icke kunna förstå, är, att statsmän med verkligt politisk blick, att teologer och prester, som

älska en lagbunden frihet med en deraf betingad lugn och jemn utveckling äfven inom kyrkan, skulle vilja skänka sitt understöd åt en teori, som till sin princip med bortseende från i verkligheten gifna förhållanden, med bortseende från menniskornas beskaffenhet, sådan denna nu en gång är, må vara huru förträfflig som helst, men som dock, på grund af de många oundvikliga vanskligheterna vid dess tillämpning, tills vidare åtminstone icke torde kunna anses annat än såsom i högsta måtto otillfredsställande och omogen.

Vi yrka altså, för att återgå till vår ofvan framstälda fråga, att statens uppgift med hänsyn till de religiösa förhållandena icke får inskränka sig till iakttagandet af ett mångbesjunget »dolce far niente». Vi yrka, att han fast hellre genom positiva åtgärder, så vidt ske kan, utan att derigenom de enskilde medborgarnes goda rätt trädes för nära, kraftigt bör understödja det eller de inom hans område befintliga kyrkosamfund, hvilka han på grund af så väl hela arten af deras verksamhet som omfattningen af deras inflytande på befolkningen anser vara förtjenta af och berättigade till ett sådant understöd. Vi yrka vidare, att han öfver alt, hvad kyrkosamfund inom hans gränser heter, öfvar en rättsligt ordnad uppsigt både i deras förhållande till honom sjelf och i deras förhållande till hvarandra inbördes, en uppsigt, som måste blifva stor och af ingripande betydelse i mån af de olika samfundens egen inre magtställning. Vi skulle endast i det fall kunna afstå från dessa yrkanden, att inom något samhälle det religiösa lifvet gått upp i mer eller mindre rent individuela former, med andra ord upplöst sig i en mängd smärre grupperingar eller sekter, af hvilka ingen lyckats vinna något allmännare erkännande.

Det särskilda skydd och den hand i hand dermed gående särskilda uppsigt, hvilka staten kan känna sig uppfordrad att egna en kyrka, äro gifna dermed, att han erkänner henne icke blott såsom ett med juridisk personlighet utrustadt privatsamfund utan såsom en offentlig korporation. Såsom en sådan eger hon sig förlänade korporativa privilegier. Såsom en sådan är hon ock det borgerliga samhället ansvarig för alla sina inom det yttres område fallande åt-

gärder. Privilegierna kunna vara af åtskilliga slag; mer eller mindre gå de dock alla ut derpå att tillförsäkra kyrkan i fråga den yttre tryggade ställning i samhället, genom hvilken hon skall sättas i stånd att med så mycket större utsigt till framgång, oberörd som hon under sådana förhållanden får vara af en mängd vanskliga sidoinflytelser af olika slag, som annars helt visst icke skulle uteblifva, i lugn verka för sitt höga syfte: Guds rikes utbredande. Till den ändan kan staten, såsom oss synes, med all rätt ställa af sina medel till hennes förfogande, hvad hon behöfver för sitt underhåll; han kan se prestbildningen inom henne till godo genom upprättande för detta ändamål af offentliga läroanstalter, universitetens teologiska fakulteter; han kan anförtro åt henne rätten att genom vigsel afsluta äktenskap, som ega giltighet inför hans lagar; han kan, om annars en sådan åtgärd synes honom förestafvad af hans intressen, i och för sin civilståndsregistrering förläna officiel karakter åt hennes i lagstadgad ordning förda församlingsböckers uppgifter angående födde och döde, inflyttande och utflyttande m. m.; han kan med det undantag, som hänsynen till andra religionssamfunds medlemmar gör nödvändigt, öfverlåta åt henne det uppväxande slägtets religiösa undervisning; han kan göra alt detta och mera dertill, emedan han anser, att de behof, dem hon tillgodoser, äro lika allmänt kända som betydelsefulla; han kan göra det, emedan han anser, att hon å sin sida gör honom så väsentliga tjenster. Till ersättning för alt detta får han väl icke beröfva henne någon enda af de friheter, hvilkas fulla åtnjutande hon behöfver för att uppfylla sin bestämmelse — vi skulle i sådant fall genom ett smyghål här åter få in det statskyrkosystem, hvilket vi nyss funnit i allo förkastligt — men å andra sidan måste han yrka på och med den magt, som är honom egen, drifva igenom, att han får göra gällande sin »jus inspiciendi» i hela dess utsträckning. Han får icke med grof hand lägga beslag på det religiösa troslifvet sjelft, hvilket kyrkan allena har att efter sina inneboende lagar utveckla. Men han måste, sin pligt likmätigt, med grannlaga vishet vaka deröfver, att icke det samma får framträda i sådana

yttringar, som äro egnade att låta fanatismens alt förhärjande brand få bemägtiga sig land och rike. Han eger, såsom de gamle protestantiske rättslärarne uttryckte saken, ingen »jus in sacra» utan endast en »jus circa sacra». Han får icke tvinga kyrkan att behålla inom sig sådane, som visa sig öppet motverka dess syften; han skulle i sådant fall sjelf läna handen åt dess upplösning, hvadan vi icke kunna annat än lifligt beklaga, för att här kasta en sidoblick på vår svenska kyrkas förhållanden i detta fall, att på senaste tider framstälda förslag, som utgått från denna rigtiga grundtanke, hittills icke lyckats vinna svenska riksdagens bifall. Men han kan icke heller tillåta, att en med slika privilegier utrustad kyrka vare sig inom sitt samfund qvarhåller eller upptager någon mot hans uttryckliga vilja, ej heller från sambandet med sig utesluter element blott derför, att de till äfventyrs af någon anledning råka att vara den herskande opinionen för dagen inom kyrkostyrelsen misshagliga. Han bekläder denna kyrkostyrelse med nödig yttre auktoritet; han sörjer för, att dess föreskrifter vederbörligen åtlydas; men han inlägger på samma gång en kraftig gensaga emot, med andra ord han gör om intet och bestraffar hvarje dess försök till öfvergrepp vare sig utåt eller inåt, vare sig på statens eget område eller med hänsyn till de kyrkligt underordnades fria sjelfbestämningsrätt inom stadgade gränser. Såsom stående öfver och utom de olika kyrkliga partierna, håller han dem alla inom deras tillbörliga gränser, bevakande på sådant sätt äfven minoriteternas goda rätt, så länge den synes honom vara en sådan. Han erkänner ingen annan såsom församlingslärare än den, hvilken uppfylt de af honom föreskrifna kompetensvilkoren derför; men den, som en gång vunnit den sociala ställning, som ett kyrkoembetes innehafvande medför, kan icke heller, honom oåtspord, beröfvas den samma. Han hänvisar till sin jurisdiktion alla dem, hvilka annars skulle stå rättslöse gent emot öfverordnades eller underordnades godtyckligheter. Han förbehåller sig, om icke den direkta utnämningsrätten, så i alla händelser vetorätten med hänsyn till alla de platser inom kyrkan, med hvilka ett mera vidt

gående inflytande utåt och inåt är förenadt; han måste ju förvissa sig om, att icke andre än sådane blifva kyrkans styresmän, som, med lämplighet i öfrigt för sitt embete, kunna erbjuda honom någorlunda tillförlitliga garantier derför, att de icke genom sin af honom understödda verksamhet skola motarbeta hans ändamål. Äfven med afseende på kyrkotukten måste han tillse, att denna icke handhafves på ett sätt, hvarigenom den för dem, som drabbas deraf, kommer att innebära en borgerlig rättskränkning eller skymf. Vi hålla altså före, för att nämna ett icke synnerligen i fjerran liggande exempel, att de på sin tid och ännu i dag så mycket omordade preussiska majlagarne af år 1873 i princip träffat det rigtiga, äfven om de i vissa enskildheter skulle hafva skjutit öfver målet och i hvad fall som helst må hända kunnat tillämpas med något större hänsyn till de katolska menigheternas verkligt berättigade intressen. Det synes oss med ett ord, som om staten icke gerna i sitt förhållande till någon kyrka, den vare hvilken som helst, som inom hans område blifvit beklädd med en offentlig korporations värdighet, kunde afstå från någon enda af de rättigheter, som särskildt i fråga om statens förhållande till den katolska kyrkan, af ålder betecknats genom de bekanta namnen: *placet*, *exequatur* och *appellatio ab abusu*.

Det säger emellertid sig sjelft, det är ock i det föregående uttryckligen anmärkt, att staten med en sådan privilegierad ställning endast kan utmärka den eller de kyrkor — helst en, på sin höjd två, svårligen flere — hvilka utöfva ett bestämmande inflytande på en jemförelsevis stor eller, derest det endast är fråga om *en* kyrka, på den långt öfvervägande delen af statens hela befolkning. Skulle utan en sådan förutsättning någon stat taga sig före att särskildt gynna och omhulda en kyrka, skulle ett dylikt förfaringssätt snart hämna sig sjelft; det skulle nämligen framför alt verka derhän, att just den kyrkan blefve rätt grundligt misstänkt och förhatlig i allmänhetens ögon. Ett slående bevis på rigtigheten af denna förmodan företer — för att här icke tala om den ända till för tolf år sedan bestående sorgligt ryktbara anglikanska statskyrkan i Irland — från senaste tider

den gammalkatolska rörelsen både i Tyskland och i Schweiz; samma exempel tjenar tillika att åskådliggöra den icke mindre af alla tiders erfarenhet bekräftade sanningen, att den kyrka, som icke kan stå på sina egna fötter, icke heller blifver något egentligt hulpen dermed, att hon af staten tages under armarna. Ett enda i sitt slag rätt betecknande drag i detta afseende må det tillåtas oss att i detta sammanhang anföra. Så berättas från Genève, der regeringen, låt vara af lätt förklarliga skäl, men med derför icke mindre förkastlig mannamån och oklokhet, tog sig nämnda efter vatikanska konciliet uppkomna rörelse an, att de gendarmer, som beordrades att för lugnets upprätthållande närvara vid gammalkatolikernas gudstjenster, visserligen för sin del fingo åhöra så många messor, som de någonsin till absolution för ett helt lifs synder kunde behöfva, men att de också gemenligen voro snart sagdt de ende åhörarne vid dessa gudstjenster. Ja, hvad värre var, de användes, desse gendarmer, äfven för det något egendomliga uppdraget att hålla vakt utanför de hus, der gammalkatolske prester bodde, enär det mer än en gång lär hafva händt, att desse under nattens tystnad rymt sin kos till något närbeläget romerskt kloster, der de sedan fallit till fota och å nyo låtit sig upptagas i den stora, allena saliggörande moderkyrkans sköte.

Det behöfves, såsom nämndt är, icke skarp blick för att inse, att anordningar, sådana som de här senast berörda, icke låta rättfärdiga sig hvarken från statens eller kyrkans synpunkt. Emellertid antaget också, att någonstädes de nödvändiga förutsättningar finnas, hvilka enligt vårt förmenande betinga upprättandet af en national- eller folkkyrka af ofvan skildrade skaplynne likasom ock, derest en sådan redan blifvit upprättad, dess fortbestånd — och vi nyttja afsigtligt uttrycket folkkyrka i stället för den mera allmänt använda, men, såsom oss synes, icke så litet vilseledande benämningen statskyrka — så följer deraf dock alldeles icke, att på denna väg med nödvändighet ett sådant tingens skick skulle bringas till stånd, som i och för sig löste alla svårigheter, omöjliggjorde alla förvecklingar. Långt derifrån. Hvar skulle idealet väl vara att finna förverkligadt på vår jord! Nej,

svårigheter och förvecklingar af mångahanda slag skola aldrig komma att saknas äfven med den bästa möjliga anordning af hit hörande förhållanden; gränsregleringen mellan statens och kyrkans olika magtområden blifver aldrig lätt; äfven de, som i hufvudsak äro af samma tankar med afseende på den, skola helt visst i många enskilda punkter hysa från hvarandra afvikande åsigter. Men det är icke heller för en fullkomlig, en i alt tillfredsställande lösning af frågan om statens och kyrkans inbördes förhållande vi här hafva tagit till orda; det är, såsom hvar man väl inser, endast för en sådan lösning deraf, som under nu en gång i verkligheten gifna förutsättningar synes oss vara den bästa möjliga.*

Fredrik Fehr.

---

* Den nyare literaturen i ämnet, för så vidt den varit författaren af ofvan stående uppsats tillgänglig, är följande:

Martin, *Alfred.* L'état, est-il compétent en matière religieuse? Genève 1870. — *Harless, Ad. v.* Staat und Kirche, oder Irrthum und Wahrheit in den Vorstellungen von »christlichem» Staat und von »freier» Kirche. Leipzig 1870. — *Zeller*, *Eduard.* Staat und Kirche. Vorlesungen an der Universität zu Berlin gehalten. Leipzig 1873. — *Forssell, Hans.* Kyrka och stat i nittonde århundradet. Svensk tidskrift 1873. S. 106 ff. 270 ff. 305 ff. — *Hammarskjöld*, *C. G.* Om förslaget till ny dissenterlag. Teologisk tidskrift 1873. S. 129 ff. — *Beck*, *J. T.* Kirche und Staat und ihr Verhältniss zu einander. Heilbronn 1878. — *Johansson, Martin.* Om kyrkans uppgift gent emot andra samfundsformer. Teologisk tidskrift 1878. S. 1 ff. 261 ff. 329 ff. — *Stroehlin, Ernest.* L'église et l'état. Genève 1879. — Följande år 1880 i Genève utgifna broschyrer, rörande den då der försiggående striden om statens och kyrkans inbördes förhållande (se ofvan s. 338): *Hornung*, *Joseph.* La séparation de l'église et de l'état au point de vue des questions sociales actuelles. *Dens.* La suppression du budget des cultes. Pourquoi faut-il voter non? *Bouvier, Aug.* Maintenons notre église une! I. Pourquoi; II. Comment; Sermons; *Gampert, A.* La séparation de l'église et de l'état. Examen des objections; *Coulin, F.* La séparation de l'église et de l'état à Genève. — *Nippold, Friedrich.* Die Theorie der Trennung von Kirche und Staat geschichtlich beleuchtet. Bern 1881. — *Minghetti*, *Marco.* Staat und Kirche. Autorisierte Uebersetzung aus dem Italienischen. Gotha 1881. — *Astié*, *J. F.* La crise théologique et ecclésiastique. Lausanne 1881.

I detta sammanhang må ock hänvisas till *Macaulays* ännu i dag i hög grad lärorika essays öfver Gladstones »The state in its relations with the church» och öfver Rankes »Påfvarnes historia».

Valrätten till andra kammaren.

Vid de försök att vinna utsträckning af valrätten till riksdagens andra kammare, som hittills hos oss egt rum, liksom vid behandlingen af politiska frågor i allmänhet, har man i hufvudsak haft att välja mellan tvenne olika sätt att gå till väga.

Det ena — vi kunna kalla det för det franska, enär det påminner om det sätt, hvarpå man i Frankrike plägar lösa stora samhällsfrågor — består i att stödja den önskade reformen på blott och bart teoretiska grunder. Ur någon allmän grundsats söker man bevisa giltigheten af sina kraf; man tager en utvidgad eller allmän rösträtt i anspråk såsom hörande till menniskan oförytterliga rättigheter och fäster sig föga vid, huru vida man inom eget land står på historisk grund eller ej.

Det andra — vi vilja kalla det för det engelska efter det folk, hos hvilket det företrädesvis vunnit häfd — består i att så vidt som möjligt söka fota sina anspråk på rent praktisk grund. Utgående från för handen varande förhållanden, söker man uppvisa de faktiska olägenheter, hvartill dessa i förevarande fall kunna leda, och stödjande sig på de omsorgsfullaste och mest noggranna undersökningar, föreslår man de utvägar och medel, hvarmed sådana olägenheter lättast kunna afhjelpas, utan att det jemna förloppet af samhällets historiska utveckling derigenom rubbas.

Svårligen låter det sig förnekas att vid den behandling, som hittills kommit den politiska rösträttsfrågan till del i vårt land, reformens vänner — och för öfrigt icke mindre dess motståndare — allt för mycket utgått från teoretiska påståenden och allt för litet från faktiska förhållanden. Men på det sättet har man ej kommit ur fläcken.

Å andra sidan må villigt medgifvas, att det möter de största svårigheter att, vid det outvecklade skick hvari vår politiska valstatistik befinner sig, skaffa sig de faktiska uppgifter, som äro af nöden för att vinna en någorlunda klar uppfattning af rösträttsförhållandena i vårt land. De källor, hvarur man i detta hänseende skulle hafva att ösa, nemligen statistiska centralbyråns redogörelser för riksdagsmannavalen under åren 1872, 75 och 78 meddela visserligen uppgift om antalet valmän till andra kammaren samt om deras fördelning på de särskilda valkretsarne och dylikt, men innehålla för öfrigt så godt som inga upplysningar af intresse om det politiska streckets verkningar. Hvad man om den saken vill veta måste mödosamt hopplockas från olika håll; och de uppgifter, man här och der kan få fatt i, måste underkastas en noggrann sofring och pröfning, innan de sammanställas till jemförelse.

De härmed förenade svårigheter få dock ingalunda afskräcka hvarken lagstiftarne eller andra för saken intresserade, allra minst då det gäller en för hela landet så vigtig fråga som denna.

* * *

Då Karl XV:s regering beslöt sig för att gå till mötes den anhållan om framläggande af ett representationsförslag, som borgare- och bondestånden vid slutet af 1860 års riksdag framburo inför tronen, var dess afsigt visserligen icke att med ens förverkliga ett eller annat demokratiskt samhällsideal. Tvärtom uttalar frih. De Geer i sin motivering till det förslag, som sedan blef vår riksdagsordning, så tydligt och oförbehållsamt som möjligt, att den vigtiga åtgärden företogs i ett konservativt och samhällsbevarande syfte. Han yttrar härom:

»Ett ofullständigt organ för den representerade delen af folket, utestänger den (ståndsförfattningen) från representationen hela samhällsklasser, hvilkas deltagande deruti påkallas af dess eget ändamål, och — hvad ännu betänkligare är — den hotar att åt den ena hälften af representationen gifva en för det helas jemvigt vådlig tyngd. Under

det sjelfva tidsandan oafbrutet arbetar på att minska de två första riksståndens politiska vigt, vinna de begge andra förstärkning genom de efterhand i representationen ingående nya element, — — — hvilkas oförenlighet med grunden för de två förstnämndas representationsrätt tvingar dem in i de två andra. Den sannolika följden häraf är, att en öfvervägande del af representationens magt, utan motsvarande ansvar, småningom öfvergår till dessa sistnämnda, och att dermed den i sitt inre upplösta ståndsförfattningen af sig sjelf sammanstörtar. Beskaffenheten af den nya representationsform, som i denna händelse kunde komma att träda i stället för den gamla, beror af omständigheter, som ligga utom den menskliga beräkningen; och lätteligen skulle dervid en strid om representationsformen kunna förvandla sig till en strid om statsförfattningen. En sådan fara bör i tid afvärjas» — — —

Sedt från denna synpunkt, var det ock hög tid, att något gjordes vid saken. Knappast någonsin har i vårt land den liberala rigtningen haft ett sådant öfvertag som vid början af 1860-talet. Den var förherskande inom borgare- och bondestånden, hvilka slutit sig samman till endrägtig samverkan och allt mera började spela rolen af en folkvald nedre kammare, arbetande på tvenne afdelningar. Emot deras energiska, af tidsandan uppburna framåtsträfvande förmådde ej de två första stånden häfda sin ställning såsom vårdare af de sant konservativa intressena, och deras motstånd bar snarast pregeln af den envishet, som gerna plägar känneteckna svagheten. Följden var, att de lägre stånden började beherska den politiska ställningen; och hade ej ståndsfördelningen ofta ledt till fyra olika beslut om en och samma sak, eller de förstärkta utskotten, der i regeln två stånds ledamöter stodo mot två, låtit de vigtigaste frågors utgång bero på den förseglade sedelns slump, skulle för visso reformarbetet tagit en aldrig anad fart. Ett längre dröjsmål med den stora reformen skulle kanske föranledt de lägre stånden att låta allt förblifva som det var, möjligen med någon ändring i afseende på de förstärkta utskotten, så vida ej de sjelfve fått bestämma sättet och vil-

koren för reformen. Men till denna punkt var det ännu ej kommet, då regeringen framlade sitt förslag. Ögonblicket var så mycket lyckligare valdt, som alla voro utledsne vid ståndssplitet och längtade efter en förändring.

Äfven ett ur liberal synpunkt mindre antagligt förslag än det som nu blef lag skulle kanske på den tiden kunnat gå igenom, om det haft stöd af regeringens inflytande. Men så som regeringen såg saken, kunde man i alla händelser ej vänta, att förslagets bestämmelser om valrätt till den från folket mera omedelbart utgående kammaren skulle få en allt för demokratisk färg. Och i sjelfva verket tillfredsställde de hvarken de konservative eller de liberale.

Det är ganska märkligt, att under den strid, som föregick förslagets antagande, och särskildt under dess dryftning på riddarhuset, bland de tyngst vägande skäl för afslag, som dess motståndare framburo, var den allt för inskränkta valrätten till andra kammaren. I de grunder för representationens ombildning, som af mindretalet på riddarhuset den 9 December 1865 reservationsvis framlades, har äfven denna åsigt funnit ett uttryck. Der föreslås, att valrätt bör tillkomma »hvar och en svensk man, som för egendom, tjenst, yrke eller inkomst till staten eller till den kommun, der han mantalsskrifven är, erlägger skatt och i kommunens allmänna angelägenheter eger rösträtt», — hvarvid dock fogas undantag för gemenskapen vid landt- och sjöförsvaret, tjenstehjon och med dem likställige personer, omyndige, cessionanter, vanfrejdade och röstvärfvare. Valen skulle alltid ske genom elektorer, utom i de större städerna, och röstskalan skulle varit den samma som inom kommunen. Den liberalitet, reservanterna i början visat, får härmed en rätt betydlig afprutning, då de sålunda låta den ena handen återtaga hvad den andra gifvit, äfven om af öfverläggningen framgår, att de åsyftat en ansenlig jemkning af den kommunala röstskalan.

Äfven bland reformvännerna var man ej rätt belåten. De hade önskat en census af 400 kronor, sammanfallande med bevillningsggränsen. Deras mest framstående ledare ifrade härför; och man afstod från att väcka något förslag i detta

syfte endast af konsiderationsskäl samt på uppmaning af en inflytelserik ledamot i borgarståndet, som ansåg sig ega grundad anledning till det hopp, att om blott regeringens förslag ginge igenom, rättelse i valcensus inom tio år derefter skulle vara vunnen. Man vet huru detta hopp gått i fullbordan.

* * *

Som vi sett, afsåg den nya riksdagsordningen ingalunda en omstörtning af magtfördelningen mellan samhällsklasserna i landet, utan snarare ett fortbyggande på den för handen varande grunden, för så vidt som denna ej befans vittrad. Meningen var att utsträcka de politiska rättigheterna till alla, hvilka kunde anses lika mogna för deras utöfning som de förutvarande innehafvarne. Så långt ville man då gå, men ej vidare.

Minst till freds härmed måste naturligtvis de vara, som af grundsats yrka på allmän rösträtt. Man kan ej heller rimligen begära, att de från sin ståndpunkt skola finna sig nöjde med en census, som från valrätt utesluter sju niondedelar — icke, såsom man ofta får höra, fem sjettedelar — af Sverges myndiga manliga befolkning. Och deras åsigt har samma anspråk som hvarje annan ärlig öfvertygelse att bemötas med aktning och ej med hån och att noga pröfvas, innan den förkastas.

Gör man anspråk på rösträtt såsom något, hvilket bör tillkomma hvarje menniska såsom sådan, och anser man följaktligen, att uteslutande derifrån innebär ett underskattande af menniskovärdet, så bör naturligen hvarje dröjsmål med dess införande hos alla jordens folk anses som en olycka. Äfven vida större utsväfningar i den allmänna rösträttens namn, än historien nu har att uppvisa, borde då ej afskräcka dess vänner, enär ju rättvisa bör ske, äfven om verlden dervid skulle förgås. De yttersta slutföljderna af en sådan åsigt har dock näppeligen någon annan djerfts draga än en Anacharsis Cloots, då han i egenskap af »menskighetens taleman» framträder inför den första franska nationalförsamlingen för att bedja den bevaka turkars, negrers,

kinesers m. fl:s menskliga rättigheter. Men den som skyggar till baka för snarast möjliga införande af allmän rösträtt i det himmelska riket eller i negerstaterna vid Nilens källor, har ju med det samma uppstält en om än aldrig så ringa grad af mognad såsom vilkor för politiska rättigheters ernående.

Mot den allmänna rösträtten plägar anmärkas, att, om den skall tjena till skydd för de fattige och betryckte, borde den äfven utsträckas till fattighjon, idioter och brottslingar, som ju mer än andra äro i behof af skydd för sina intressen. Härmed har man dock, synes det, gjort dess försvarare orätt. Om de begära politiska rättigheter för alla, så kan ej gerna ligga någon motsägelse i, att derifrån undantagas de som ej fullgöra de skyldigheter, hvilkas uppfyllande samhället med rätta fordrar af alla; och dit hör väl att lyda statens lagar, att ej ligga andra till last och att göra hvar man rätt. Med allmän rösträtt förstås således en rösträtt, hvilken tillkommer hvarje fullmyndig och välfrejdad medborgare, som eger sjelf råda öfver sig och sitt gods. Härtill pläga dock gerna fogas ytterligare inskränkningar. Så vill man temligen allmänt från rösträtt utesluta gemenskapen vid landt- och sjöförsvaret samt dem som äro i enskild mans tjenst eller bröd, af det enkla skäl att man fruktar, att de förre skola votera efter trumma och de senare efter sina brödherrars föreskrifter. Men fordras sålunda en viss grad af oberoende för rösträtts utöfvande, är ju redan en gränsbestämning gifven.

Om dermed anspråken på allmän rösträtt ur teoretiska grunder förlorat all annan betydelse för det politiska lifvet än den som tillkommer t. ex. den boströmska åsigten om staten såsom ett personligt väsende eller hvilken som helst annan mer eller mindre filosofisk samhällsteori, så är med det samma frågan öfverförd på det praktiska området. Frågan blifver då, om behofvet af allmän rösträtts införande hos oss kan med fakta styrkas.

Villigt må då medgifvas, att den utgör ett mycket godt politiskt uppfostringsmedel och innebär ett vackert erkännande af allas likhet, hvilket vi allt mera nalkas, i den mån en sant medborgerlig anda tränger in på djupet hos mas-

sorna. Faran för dess missbruk borde ingenstädes vara mindre än i ett land, der politisk sjelfständighet har så åldriga anor som här, ej ens i England med sina rörliga arbetarmassor, som ej veta den ena veckan hvar de skola finna bröd den andra. Och Söderns yrvakna oro torde sist och minst finna gensvar hos det kalla Nordens stillfärdiga stammar.

Men å andra sidan lär det ej kunna nekas, att de, hvilka en allmän rösträtt — till skilnad från utvidgad rösträtt — egentligen skulle komma till godo, eller i främsta rummet de från direkt bevillning fritagne jordarbetarne, hittills visat sig sakna det förnämsta vilkoret för dess erhållande och utöfvande, nemligen ett vaket politiskt intresse. De åter, hos hvilka detta finnes, och ej minst de arbetare i stad och på land, som erlägga bevillning, skulle till vida öfvervägande grad ses till godo genom en ej allt för obetydlig nedflyttning af strecket.

Som bevis häremot och för tillvaron af ett verkligt utbredt politiskt intresse bland landtbefolkningens lägre lager plägar utvandringen anföras. Det heter nemligen, att saknaden af politiska rättigheter skulle vara en hufvudorsak till utvandringens hastiga tillväxt. Hittills har veterligen intet försök gjorts att på allvar vederlägga detta påstående. Ty lika litet som det kan bevisas genom tomma deklamationer om bristande frihet, lär det kunna bestridas genom lika tomma deklamationer om bristande fosterlandskärlek. Lemnande å sido, huru vida en mer eller mindre berättigad känsla af social olikhet eller religiös ofrihet kan medverka till utvandringen, — hvilket ligger utom vårt ämne, — skola vi söka se till, i hvad mån den verkligen kan stå i samband med saknaden af rösträtt.

Som bekant ha olika delar af landet i mycket olika grad bidragit till utvandringen. För tidrymden 1861—78 vexla talen, om de utvandrades hela antal jemföres med befolkningens medeltal, mellan 9,6 och 0,6 % inom olika län med ett riksmedeltal af 5,1 %. Lika kändt är, att valrätten till andra kammaren är mycket ojemt fördelad. För år 1878 vexla talen mellan 8,6 och 3,3 % af befolkningen

inom olika län med ett riksmedeltal af 6 %; och särskilda valkretsar visa vida större olikheter. Om nu politiskt missnöje vore en hufvudorsak till utvandringen, så borde detta kunna spåras i uppgifterna derom, enär missnöjet och följaktligen äfven utvandringen borde vara störst i de orter, der rösträtten är minst utsträckt. Jemför man nu uppgifterna om utvandringen 1861—78 med uppgifterna om rösträtten sistnämnda år, så kommer man emellertid till det öfverraskande resultat, att just inom de län, der rösträtten är minst utsträckt, har äfven utvandringen varit svagast. I båda fallen intager Mälardalen det lägsta rummet. I förhållande till folkmängden har Stockholms län att uppvisa det lägsta antalet utvandrade, eller endast 0,6 % mot 5 % röstegande; dernäst följer Upsala län med resp. 0,7 och 4,9 %, vidare Södermanlands län med resp. 1,1 och 3,3 % (den lägsta valmanssiffra i hela riket); och nära härtill sluter sig Vestmanlands län med resp. 1,4 och 5 %. De län, som hafva det relativt största antalet valmän, gifva med sin ganska ringa utvandring ett skenbart stöd åt åsigten i fråga — Gotlands län med 3,3 % utvandrare och 8,6 % valmän, Jemtlands län med resp. 2,8 och 8,5 % och Vesterbottens län med resp. 1,2 och 8,4 %; — men det län, som näst efter dem är mest gynnadt i afseende på rösträtt, eller Jönköpings län, har också att uppvisa den ojemförligt starkaste utvandringen, nemligen 9,6 % utvandrare mot 7,1 % valmän. I Östergötlands län med endast 4,2 % valmän uppbringas utvandringssiffran genom det starka utflödet från dess skogsbygder till 5,7 %. I huru hög grad motsatsen mellan skogsbygdens rörliga och slättbygdens mera vid torfvan bundna befolkning inverkar på utvandringen, framgår ej rätt väl af de statistiska uppgifterna, som endast fästa afseende vid länsindelningen, men kan i viss mån belysas genom förhållandet mellan Elfsborgs och Skaraborgs närliggande län. I båda två uppgår antalet valmän till 6,7 %; men i Elfsborgs län utgöra de utvandrade 5,9 %, i Skaraborgs endast 3,6 % af befolkningens medeltal.

För att göra uppgifterna fullt nöjaktiga borde rätteligen frånskiljas utvandrarne från 1861—65, innan nya riksdags-

ordningen trädde i kraft, äfvensom de under den följande tiden utvandrade, hvilka haft politisk rösträtt; men detta har ej låtit sig göra. Men de förstnämnde utgöra knappt mer än 9 % af hela antalet och kunna alltså ej inverka störande; och de senares betydande bidrag till utvandringen hänvisar på helt andra orsaker dertill än saknad af rösträtt. Uppgifterna för tiden i fråga nämna ett antal af 57,874 jordbruksidkare bland 212,970 utvandrade, och bland dem torde varit ej så få smärre jordegare med valrätt. Kändt är, att i de län, der jordstyckningen gått längst, antalet utvandrade jordegare varit störst. Utrymmet tillåter ej att vidare ingå på detta intressanta ämne. Men nog torde vara sagdt för att visa omöjligheten att förklara utvandringen ur politiska orsaker.

Vidare plägar som stöd för krafven på allmän rösträtt anföras den tillämnade utsträckningen af allmänna värnpligten. Det kan ju vara en vacker tanke att den, som i krig vågar lif och blod för sitt lands väl, äfven må aktas värdig att vaka deröfver under fred. Men hela denna åsigt hvilar på en föråldrad uppfattning af samhället, i samband med mer eller mindre klara föreställningar om förhållandet i forntidens stater. På den tid då kriget var regel och freden undantag — i motsats till hvad nu, dess bättre, börjat blifva fallet, — och då främling var det samma som fiende, var det naturligt, att folket och hären blefvo två liktydiga begrepp. Den som ej kunde föra vapen kom då gerna under strecket. Men detta skulle i våra dagar leda till att från det politiska lifvet utestänga en del af dess bästa förmågor. Lika naturligt var, att den segersällaste fältherren gerna blef den mägtigaste folkhöfdingen, snart utrustad med samma magt inom staten som inom hären. Det är svårt att förstå, huru demokrater kunna hylla en åsigt, som leder rakt till cæsarismen. Och vännerna af allmän rösträtt torde handla klokt i att, med öfvergifvande af ohållbara ställningar, söka efter andra skäl för en sak, som dock är värd ett bättre försvar.

Förnämsta grunden för deras sträfvan får väl sökas i hoppet om en väsentligt förbättrad ställning i allmänhet för

de lägre klasserna, om deras mål uppnåddes. Det är en obestridlig sanning, att blott den som sjelf får göra sig hörd kan vänta gensvar hos andra, och att ju mer mångsidigt en representation är sammansatt, dess bättre blifva samhällets olika intressen bevakade. Men man misskänner betydelsen af denna sanning, om man af den allmänna rösträtten väntar ett tusenårigt rike på jorden.

»Gif oss blott allmän rösträtt, så faller oss allt det öfriga till», utropade nyligen en svensk folktalare. Ja väl, så talar och tänker, — om uttrycket tillåtes, — den demokratiska barnatron. Det är denna åsigt, som ännu alltid hoppas, att menskligighetens nöd skall häfvas genom lagar och författningar. Men det är också denna åsigt, som, när erfarenheten lärt den, att ej ens der allmän rösträtt snart är hundraårig »allt det öfriga» faller dem till, som fattige och betungade äro, — som då, säga vi, slår öfver i förtviflan och bryter ut i revolutioner.

Här i landet torde allmän rösträtt gifva en helt annorlunda sammansatt andra kammare, än dess vänner föreställa sig. De ha bildat sitt omdöme med stöd af förhållandena i de större städerna, der de i allmänhet lefva och hafva sin varelse. Så till vida komme nog utgången att gifva dem rätt, att segern väl i Stockholm tillfölle den lista, som vid de senaste allmänna valen der lidit nederlag, och att ett dylikt förhållande torde inträda i en del öfriga städer, som bilda egen valkrets; och häri kunde ju endast skuggrädslan, som i hvarje vrå skymtar »bränvinsadvokater och idealister», finna någon fara. Men i småstädernas valkretsar komme väl härefter som hittills striden att förnämligast gälla, hvilkendera staden som skulle sätta till riksdagsman. Der Skråköping och Kråkvinkel äro i en valkrets förenade, der blifver alltid hufvudfrågan, om riksdagsmannen skall vara en skråköpingsbo eller en kråkvinkelsbo. Inom slättbygdens valkretsar på landet torde valresultatet i det närmaste blifva oförändradt. Men inom skogs- och bergsbygden, i vårt land så vidsträckt, komme med all sannolikt en alldeles ny samhällsmagt att resa upp hufvudet. Det kan ej lida något tvifvel, att segern der, ofta med en alldeles förkrossande

öfvervigt, skulle tillfalla — läseriet. Åtskilliga tecken ha redan länge pekat åt detta håll, ej minst vid årets allmänna val; och om magten lades i deras händer, vore det väl underligt, om ej de andligt sinnade med sin kända vakenhet och förmåga af sammanhållning skulle veta att göra bruk af den, för att tillvinna sig en ställning, liknande centerns vid tyska riksdagen. En gång vordne herrar inom halfva antalet af landsbygdens valkretsar, skulle snart intet kunna i kammaren uträttas utan dem; och man skulle kanske få upplefva den dag, då riksdagens andra kammare började och slutade sina sammanträden med afsjungandet af Sankeys sånger. Och med all aktning för Sankeys sånger, som ju ibland kunna vara ganska vackra, — så var det väl ändå ej dit våra varmhjertade demokrater ville komma.

Den form, hvari de senare inför riksdagen framlägga sina anspråk, synes ej heller rätt lyckligt vald. En från reformföreningen i Stockholm utgången adress om allmän rösträtt, som vunnit talrikt understöd bland städernas arbetareföreningar och vid årets riksdag i form af motion genom hr A. P. Lind frambars inom andra kammaren, uppställer såsom vilkor för rösträttens utöfvande »att skatta till stat och kommun» Det är svårt att tänka sig en mer oklar och osäker form för ett lagförslag. Menas med den skatt, som skall förläna rösträtt, bevillning efter andra artikeln och deraf beroende kommunalskatt, så skiljer sig förslaget ej särdeles mycket från det, som andra kammaren redan två gånger biträdt; men det är då svårt att fatta huru en rösträtt kunde kallas allmän, hvarifrån mer än hälften af landets myndige män blefve uteslutne. Menas åter personlig skatt, förfaller väl denna anmärkning; men valrätten gjordes då beroende på fortvaron af en skatteform, hvars bestånd hänger på den sköra tråden af en gemensam votering, och som just af hänsyn för de mindre bemedlade nu mera är på allvar satt i fråga.

Så länge krafven på allmän rösträtt ej framträda i en klarare och bestämdare form, är och förblifver rösträttsfrågan en gränsfråga.

* * *

Vid bestämmande af gränsen mellan de politiskt myndige och omyndige kan man gå till väga på flera sätt.

Man kan sluta sig till det system, som börjat vinna häfd i England, att lemna rösträtt åt en hvar som har egen hushållning och försörjer sig sjelf. Eller man kan fordra en mognad ålder och en stadgad vistelseort som vilkor för valrätt, såsom i Danmark, der den tillkommer hvar man som fylt tretio år och i minst ett år haft sin bostad inom valorten. Eller ock kan afseende fästas hufvudsakligen vid bofastheten, såsom i den andra franska republiken, hvilken mot slutet af sin korta tillvaro fordrade minst tre års fast bostad inom valorten. Äfven kan en bildningscensus uppställas i och med fordran af ett ej allt för högt kunskapsmått hos väljarne, hvilket är fallet i Italien, dock der i förening med en ganska dryg penningecensus.

Men alla dessa system äro blott att anse såsom större eller mindre jemkningar af den allmänna rösträtten, och såsom sådana värda att beaktas; men de kunde ej komma i fråga vid uppgörandet af den nya riksdagsordningen, hvars syften ej sträckte sig så långt.

Vid öfvergången från en ståndsförfattning, och sedan man funnit lämpligast att icke bestämma sig för val klassvis, kunde det legat nära till hands att utsträcka rösträtten till de skilda samhällsklasser, som voro närmast likställiga med de förut representerade. I Norge är på detta sätt rösträtten bunden vid vissa klasser, nemligen embetsmän, jordägare eller arrendatorer på landet samt köpstadsborgare eller ägare i stad af gård eller grund till minst 600 kronors värde. Men det förhatliga deri, att öfriga klasser redan såsom sådana skola vara från politiska rättigheter uteslutna, ligger för öppen dag, hvadan äfven hos norrmännen inflytelserika stämmor höja sig för öfvergång till en penningecensus.

Detta har äfven vunnit erkännande hos riksdagsordningens författare. I den förut omnämnda motiveringen heter det: »Då detta (valrättens begränsande) icke lärer kunna ske efter några fullt tillfredsställande och allmängiltiga grunder, hafva begränsningarne synts åtminstone böra göras så få som möjligt och likartade för alla, så att icke några vissa

medborgareklasser såsom sådana uteslutas från ifrågavarande rättighet. — — — Då för öfrigt det ena yrket icke bör mera än det andra berättiga till andel i lagstiftningen, synas skattebidragen till staten vara den bästa gemensamma måttstocken för bestämmandet af den gräns, nedom hvilken valrätten till riksdagsman ej må sträckas«.

Penningen var också i sjelfva verket den enda antagliga mätare af den politiska mognaden hos folket, som återstod för riksdagsordningens stiftare, sedan de öfriga blifvit förkastade. Orsaken hvarför den dertill antogs må ingalunda sökas deri, att man ville ställa penningvärdet högre än menniskovärdet — en uppfattning, som är ganska allmän inom de djupa leden, och som der väckt en liflig harm, hvilken vore fullt berättigad, i fall förutsättningen vore rigtig — ej ens deri, att man ansåg det förra såsom den bästa möjliga måttstock på det senare; utan man ansåg, att förmögenheten skulle utgöra den säkraste eller i alla händelser den lättast tillgängliga mätaren af de intressen, hvarje medborgare har att inom samhället bevaka. Denna måttstock är visserligen ingalunda den bästa man kunde önska sig, men lär väl i brist på bättre få göra tjenst, till dess en lämpligare blifvit funnen.

Skall nu förmögenheten tjena som grund för politiska rättigheter, bör emellertid afseende fästas ej blott vid dess storlek, utan äfven vid den säkerhet, hvarmed egaren innehar den samma, och den tryggade ställning i samhället, den kan förläna honom, samt hans deremot svarande större eller mindre intresse i samhällets bestånd och välgång. För den skull ansåg man sig kunna utsträcka rösträtten för fastighetsägare så långt som till 1,000 kronors värde, medan man för arrendator ej vågade gå lägre än till 6,000 kronors värde, och dessutom af dem fordrade den tryggare besittningsrätt, som åtföljer en arrendetid af minst fem år, samt för öfriga samhällsklasser trodde sig böra fordra minst 800 kronors årlig inkomst. Hade deremot en viss för alla lika skatt till staten, t. ex. 5 kronors bevillning, gjorts till vilkor för valrätt, så skulle väl census för inkomst blifvit den samma som nu; men egare af jord under 16,700 eller annan fastighet under 10,000 kronors värde skulle ej fått rösträtt.

Med hvarje penningecensus följer oundvikligen en viss godtycklighet, så till vida som det ingalunda är säkert att t. ex. en man med 800 kronors inkomst är mera mogen för utöfning af rösträtt än en annan med 700 kronor; och det är mycket lätt för den som står vid gränsen att förlora sin rösträtt genom en obetydlig nedsättning i hans bevillning, — en olägenhet som blir svårare ju lägre census är, efter som det är flera som erlägga en låg bevillning än en högre. Men lika litet skulle godtycket kunna bannlysas från något annat tänkbart slag af census, och sådana olägenheter måste följa med alla det s. k. lagliga godtyckets bestämmelser. Lagen måste sålunda fordra en viss myndighetsålder, innan den tillåter en person att sjelf handhafva sin egendom, oaktadt en omyndig ibland skulle kunna rätt väl vårda hvad han eger, och den fordrar bland annat en viss kroppslängd hos den som skall utöfva sin värnpligt, oaktadt en undermålig ibland skulle kunna försvara sitt fosterland rätt så väl som någon annan. Men deri faller det ingen in att finna något orättvist eller yrka ändring.

De siffror, hvarvid riksdagsordningens författare stannat vid fastställandet af census, äro för öfrigt icke så alldeles godtyckliga. Då man ville förläna valrätt åt dem, som i ekonomiskt afseende voro likställige med de förutvarande valmännen, sattes census för fast egendom så lågt, som man trodde det lägsta ungefärliga värdet vara å den fastighet som medförde valrätt i det gamla bondeståndet, och census för inkomst till det lägsta ungefärliga belopp, som förmodades medföra valrätt inom borgarståndet. Några bestämda uppgifter att stödja sig på synas ej ha funnits att tillgå; och någon egentlig census fans knappast i de gamla stånden.

Enär efter gällande bevillningsstadga arrendatorer af jord i allmänhet ej skatta för inkomst, har till deras förmån den bestämmelse upptagits, som särskildt tillägger dem valrätt, om deras arrendejord uppgår till minst 6,000 kronors värde. Deremot ha riksdagsordningens författare, genom att allt för troget efterfölja nämnda bevillningsstadga, i ett annat fall gjort sig skyldig till samma fel som den, nemligen att förbise skilnaden mellan inkomst af kapital och inkomst af

arbete. Härigenom har från valrätt uteslutits en klass, som blifver allt mera betydande i mån af penningerörelsens tillväxt, — de smärre kapitalisterna. Och dock borde t. ex. den som äger 15,000 kronor, placerade på säkra papper, fullt lika väl kunna göra skäl för sin valrätt, som egaren af en jordlott om 1,000 kr.

Vida tyngre väger dock den anmärkningen, som redan före riksdagsordningens antagande uttalades af framstående motståndare deremot, att valrätten till andra kammaren — liksom ock valbarheten till den första — blifvit bunden, icke vid förmögenheten i och för sig, utan vid de skattebidrag, som derför kunna erläggas till stat och kommun.

Grundlagsstiftarne hafva härmed sannolikt endast velat utesluta dem, som försummat att erlägga sin skatt. Och det kan ju låta säga sig, att den, som undandrager sig att fullgöra sina skyldigheter mot stat och kommun, ej heller kan hafva anspråk på några politiska rättigheter. Men man har härvid förbisett, huru olämplig den direkta skatten är som vilkor för de senare, då just de lägst eller icke alls direkt beskattade här liksom i alla länder tyngst drabbas af den indirekta beskattningen, och dermed lemna ett ojemförligt drygare bidrag till staten än på direkt väg. Man har i England beräknat, att två tredjedelar af dess indirekta skatter betalas af personer, hvilkas ekonomiska ställning ej tillåter dem att betala inkomstskatt, — en beräkning, som väl ej omedelbart kan öfverföras på våra förhållanden, då vår bevillning är fotad på andra grunder, men som dock i och för sig talar alldeles tillräckligt tydligt.

Antalet af dem, som väl innehafva nödig förmögenhet eller inkomst, men ej uppfylla vilkoret att ha betalat skatt, är i alla fall ej så stort, att det kan utöfva nämnvärd inverkan på valens utgång, — detta dock med undantag för de större städerna, der det t. ex. i Stockholm kunnat uppgå ända till 14,8 % af hela antalet. Men den tvifvelaktiga vinsten af deras utestängande har blifvit köpt med så svåra olägenheter, att man här utan gensägelse står inför en af riksdagsordningens svagaste punkter.

En sådan olägenhet är att den, som har sin förmögenhet helt eller delvis i aktier, ej kan få räkna sig dem till godo för valrätt, då det ej är han sjelf, utan hans bolag, som skattar för inkomst. Detta inverkar dock mera på val till första kammaren än till den andra; och det har händt att sådana val upphäfts, emedan den valde af nyss angifna orsak ej varit valbar.

En annan vigtig omständighet vore, om en blifvande ny bevillningsstadga komme att föreskrifva, att vid taxeringen å en egendom skulle frånräknas en större eller mindre del af de inteckningar, hvarmed den vore belastad. Den svenska jorden bär, om vi rätt minnas, inteckningar till omkring en tredjedel af sitt taxerade värde; och en hel mängd fastighetsegare kunde på detta sätt gå i mistning af både valrätt och valbarhet.

Af vida mera genomgripande inverkan på representationens sammansättning kan emellertid under vissa förhållanden den osäkra grund blifva, hvarpå embets- och tjenstemäns valrätt och valbarhet hvilar. Deras politiska rättigheter ha som bekant varit föremål för mycket olika meningar. Det har ofta och med styrka framhållits, att de såsom valmän eller valda ombud lätt kunna komma i strid mellan pligten mot sina förmän och pligten mot sina medborgare, en strid som blefve svårare i den mån deras ställning vore mindre sjelfständig. Nu kan den lösning af frågan tänkas och med ganska goda teoretiska grunder stödjas, att den för politiska rättigheters utöfning nödiga sjelfständighet endast förutsättes hos dem, som utöfver sin lön innehafva någon förmögenhet, och som alltså ej med tjensten skulle förlora hela sin existens. Och en sådan åsigt kunde i tider, då statsinkomster eller partistrider befunne sig i tillväxt, lätteligen antaga formen af ett riksdagsbeslut, som befriade statens löntagare från bevillning för deras löner, och på samma gång från deras representationsrätt, så vida de ej utom lönen innehade fastighet eller inkomst till resp. 1,000, 6,000 eller 800 kronors värde eller belopp. Detta kunde ske af ömhet för de fattige löntagarne, helst det ju äfven månde kallas oegentligt, att staten gifver med

den ena handen och tager åter med den andra; men det kunde också ske för att frigöra sig från besvärlige politiske motståndare. En riddarhustalare 1865, nu ledamot af första kammaren, beräknade att härmed skulle från första kammaren uteslutas 526 och från den andra 34,000 personer — det senare tydligen öfverdrifvet, då de vid 1866 års val på annan grund än fastighet röstberättigade knappast öfverstego detta antal. Men om ock endast ett mindre antal nuvarande riksdagsmän härmed skulle uteslutas, så är alldeles klart hvilken inverkan det skulle hafva på valmanskårens sammansättning. Och då denna sak icke behöfde behandlas som grundlagsfråga, utan endast som bevillningsfråga, kunde den på fullt lagligt sätt af ett flertal i andra kammaren jemte ett mindretal i den första afgöras vid en gemensam votering, utan att hvarken första kammarens bifall eller konungens stadfästelse tarfvades.

Å andra sidan kan det bero på tolkningen af ordet *taxeringsvärde*, om det nödvändigt förutsätter att bevillning skall erläggas eller ej, huru vida ej på samma väg, men under andra förhållanden, en mängd smärre fastighetsegare skulle kunna från politiska rättigheter uteslutas genom in förandet af ett existensminimum äfven för bevillning af fastighet. Härmed kunde sålunda det ena svärdet hålla det andra qvar i skidan; men ett stadgande, som gör en sådan ställning möjlig, kan ej gerna vara lämpligt.

Närmast borde väl de, hvilkas ställning häraf är mest hotad, hafva intresse af att söka en ändring deri. Men denna lär ej kunna vinnas utan i samband med en fullständig valreform. Och en sådan åter lär svårligen komma till stånd med mindre fullständig utredning förut vunnits om, huru det nuvarande strecket verkat, om en sänkning deraf verkligen visat sig vara af behofvet påkallad, samt i hvilken rigtning nedflyttningen bör gå. (Forts.)

Emil Svensén.

Om Romanens ursprung och äldsta former.

Erwin Rohde. Der griechische Roman und seine Vorläufer.

Man har först i en jemförelsevis sen tid börjat vända sin uppmärksamhet till studiet af romanens historia, och det är en så mycket vanskligare sak att allvarligt taga itu dermed, som konstartens begynnelser falla inom en af historiens dunklaste perioder, och dess källor ligga fördolda i folksagans och lokalmytens ogenomträngda skogar. Lika många författare som uppträdt på detta område, lika många hafva teorierna för konstartens uppkomst varit, och man torde ej med skäl kunna påstå, att sista ordet i denna strid blifvit uttaladt. Det har först och främst icke varit någon lätt sak att afgränsa de arter af prosadiktning, som sedermera utbildade sig till roman gentemot öfriga närliggande arter, och ännu vanskligare har det varit att fullfölja dessa svaga och otydliga spår, till dess man stod inför den utbildade konstföreteelsen. Man har ej heller varit ense om i hvilken trakt af verlden romanens vagga stod. Somliga leda dess upphof från den orientaliska sagan, andra anse, att de äldsta spåren först kunna uppvisas i den tidigare eller senare grekiska diktningen. Under det den lärde Huet (Traité de l'origine des Romans) omfattade den föregående åsigten, hafva nyare forskare såsom Dunlop, Wolff, Paldanus m. fl. förenat sig om den senare, och man torde svårligen kunna vederlägga deras grunder. En undersökning af romanens ursprung och första utvecklingsskeden måste derför stöda sig på en grundlig kännedom af grekernas språk och kultur ej blott under den klassiska utan äfven under den hellenistiska och byzantinska tiden. — En af samtidens lärdaste filologer, Erwin Rohde, som icke blott utmärkt sig genom sina forskningar inom den klassiska litteraturen och ej heller, såsom de flesta, med förnämt klassiskt förakt skådar ner på den efterklassiska bildningen, utan äfven är en mångsidig kännare af Medeltidens och den moderna tidens literatur, har i sitt ofvan nämnda arbete skänkt oss ett af de yppersta bidrag till romanens tidigaste historia, och de åsigter, han der uttalar, torde vara förtjenta af ett utförligare omnämnande. Man får likväl icke glömma, att en framställning af romanens utveckling

aldrig, för dem som ej äro fackmän, kan påräkna samma intresse som öfriga konstgrenars. De poetiska produkter, som måste betraktas som de första romanerna, ega föga estetiskt värde, och man är tvungen att skrida till deras studium med en läkares dissekerknif utan att sky det oangenäma i arbetet. Ty vår tid, som blifvit bortskämd med en Dickens', en Daudets spännande berättelser med deras konkreta personligheter, intressanta konflikter och klara karaktersutveckling, erbjuda dessa primitiva foster föga njutbart, och dertill återstå de delvis endast i fragment, ur hvilka arbetena i sin helhet måste framkonstrueras. — Och likväl betecknar romanens uppkomst ett stort och vigtigt skede i poesiens historia. All dikt har ursprungligen varit oupplösligen förenad med tonkonsten och följaktligen i ett eller annat afseende varit rytmisk eller metrisk; romanen är den första konstnärligt utbildade diktart, der det af fantasien skapade innehållet vågar slita sig löst från denna omklädnad och framträda i prosans form. Men utom denna nyhet företer romanen en annan icke mindre betydelsefull. Den grekiske skalden hade hittills med få undantag gripit sitt ämne ur myternas verld; han hade visserligen på sitt sätt omgestaltat detta stoff, men han hade aldrig fritt uppfunnit sitt ämne. Detta åter gör romanförfattaren: hans skapelse är i fullständig mening uppfunnen och diktad. Härtill kommer såsom en tredje nyhet ett element, visserligen ej förut okändt i grekernas skaldekonst, men som först genom romanen erhåller en konstnärlig och enaherskande användning i berättelsen: *kärleken*. — Vi hafva således framför oss en alldeles ny och egendomlig skapelse, som i vidsträckt mån skiljer sig från den föregående poesien, och som, sedermera öfvergående genom byzantinarne till den moderna konsten, genom sitt subjektiva innehåll ställer sig nästan i opposition till Hellenismen, som alstrat den, utan att dock hafva något gemensamt med den samtidigt uppblomstrande kristna kulturen. — Uppkomsten af denna diktart vilja vi nu närmare betrakta.

Då Chassang i sin »Histoire du Roman» för att förklara den grekiska romanen utgår från de tidigaste försök att fabulera eller att i sanna berättelser inflicka uppdiktade historier och beskrifningar och i följd häraf härleder romanen från sådana företeelser som Herodotos' historia och Xenofons Cyropædi, så har han icke förklarat romanen mera än hvilken annan uppdiktad prosaberättelse som helst, han kan härur få fram både fabeldiktningen och den menippeiska satiren. Lika litet vinner Huet, då han anför de orientaliska sagorna såsom romanens ursprung, ty de hafva väl spelat en roll i grekisk diktning genom införande af åtskilligt nytt stoff, men romanens skaplynne var allt för skiljaktigt från dessa för att vare sig i form eller innehåll kunna

hafva något gemensamt med dem. Lika litet får man i det borgerliga lustspelet se någon begynnelse till romanen; grekernas nya komedi var en realistisk konstart, som grep sina personer ur det verkliga lifvet och gaf sin samtids menniskor en spegelbild af den verld, i hvilken de lefde och verkade. Men i de idealistiska och fantastiska grekiska romanerna med deras tomma drömbilder och orimliga kärleksäfventyr söka vi förgäfves sådana lifskraftiga figurer som komediens parasiter, storskrytare, hetärer eller hvad eljes tidens gouterade typer månde heta.

Helt annat är den äldsta romanens skaplynne. Dess kärna är kärleken: ett älskande par, som efter tusen vedermödor och äfventyr af de mest orimliga slag når en säker hamn och lyckligen förenas, se der det i dem alla på olika sätt varierade ämnet. För att nu uppspåra elementen till denna roman, måste vi först betrakta det e r o t i s k a elementets och derpå ä f v e n t y r e t s utvecklingsgång hos grekerna.

Sedan grekerna genomlefvat sin ungdomsålder, började det mytiska (Homeriska) uppfattningssättet hos dem alltmera upplösas. Den gamla gudaläran kunde ej mera göra sig gällande gentemot en nyare tids högre filosofiska bildning. Till en tid uppbars den visserligen af de store skalderna, såsom Pindaros och tragikerne, men äfven af dem behandlades gudarne mera såsom skönhetsideal eller räddades genom att få sig tillagd en för dem ursprungligen främmande moral. I bärarne af den filosofiska bildningen hade de sina värsta motståndare; redan filosofen Xenofanes klandrar Homeros' religiösa uppfattningssätt, och från Sokrates och hans skola kan deras fall dateras. Icke bättre gick det dem hos de senare skalderna, Euripides uttalar nära nog hån mot gudaverlden. Äfven en annan förändring i åskådningssättet hade under tidernas lopp försiggått hos grekerna, nemligen utbredandet af kosmopolitiska ideer. Motsatsen mellan hellen och barbar, förr en trosartikel, sammanjemkas alltmera. Redan filosofen Theodoros Atheos sade, att den vises fädernesland är hela verlden, och Stoikerne utbildade detta uppfattningssätt, hvilket vinner sin fullständiga seger med hellenismen, då det makedoniska väldet gripit omkring sig åt alla håll. I och med detta tilltager individualismen; den upplysta despotismen under Alexanders efterföljare föder en större personlig obundenhet, i det statens enhet, som berodde på individens oupplösliga förening med det hela, löste sig. Äfven det vetenskapliga lifvet gestaltar sig på ett nytt sätt: »den vise», som förut representerat höjden af sin tids vetande och kultur, viker nu för fackvetenskapsmannen i modern mening, och svalget vidgar sig mellan

lärde och olärde. Hvad kunde väl, säger vår författare, religionen, roten till förfädrens gemensamma åskådningssätt, betyda för ett sålunda splittradt folk? Myterna förlora sin kredit och ersättas af de filosofiska systemen för dagen, hvilka i allmänhet visade missnöje med verldens gång och menniskoödena, subjektet sluter sig inom sig sjelf, och moralen blir »un morale dei solitari» (Vico).

Men då nu de stora mytiska kretsarna, som hittills hade fått tjenstgöra såsom ämne för så många framstående skalders diktning, icke mera voro i stånd att inspirera de nya, hvarmed sysselsatte sig då dessa? De flesta alexandrinska skalder roade sig med författande af epigram, poetiska epistlar, idyller och annat småkram, många arbetade endast för att öfva sig i formen. Tragedien kunde dock ej gerna undvika de gamla myterna, men derom veta vi föga, ty den tragiska plejaden har under tidernas lopp helt och hållet gått förlorad. Huru tidens epos var beskaffadt finna vi, om vi betrakta Apollonios' stora hjeltedikt »Argonautika». Vi se här endast ett liflöst historicerande af den gamla fantastiska sagan, ett blott och bart uppräknande af händelser. Dock redan här börjar man igenkänna det nya subjektivt-erotiska elementet i den fullkomligt oepiska skildringen af Medeas känslostämningar och själsstrider, under det att epikerns egentliga uppgift, handlingens lifvande till plastisk åskådlighet, helt och hållet saknas. — Man måste dock göra hellenisterna det medgifvande, att de sjelfva ansågo den episka diktningens tid vara förbi. Kallimachos tillbakavisade Apollonios' dikt med hån, och i sin egen utropar han: »Vänten icke af mig en vidt dånande sång» i motsats mot Homeros' och äldre epikers storartade invokationer.

Då således myterna nu ej mera voro kuranta, vände man sig till en annan art skapelser af folkfantasien, och dessa nya ämnen för diktningen fann man i *folklegenden*.

Det är Welcker, som i sin grekiska gudalära först fäst uppmärksamheten på skilnaden mellan de grekiska myterna och legenderna. Dessa senare, som icke stå i samband med de stora mytologiska kretsarna, hafva vanligen *kärleken* till hufvudämne och hafva i tysthet uppvuxit såsom folksagor utan att våga sig ut i konsten. De voro vanligen ætiologiska d. v. s. de hade uppkommit för att förklara någon egendomlighet i naturen eller hos folket, och kring en sådan företeelse hade sedan en saga utspunnit sig. Derför voro de i allmänhet bundna vid en särskild ort, och de flesta grekiska städer hade sina egna lokallegender såsom de milesiska, efesiska, rhodiska sagorna o. d. Sådana legender voro, bland andra, sagorna om Amor och Psyche och om den förstenade hårdhjertade Anaxarete. — Det är nu sådana

erotiska sagor, legender, som de hellenistiska skalderna upptogo till föremål för sin diktning, och de voro i detta hänseende icke utan föregångare. Redan Stesichoros behandlar den siciliska folksagan om Dafnis, som älskas af nymfen Kloë, och då han blir henne otrogen, bländas och går en sorglig död till mötes. Sparsamt upptogos derefter dylika ämnen ända till tragikern Euripides, hvilken i detta, likasom i många andra afseenden, bröt med den gamla traditionen. Ännu vanligare blir folklegenden hos senare sorgespelsförfattare, och sådana ämnen som Myrrhas kärlek till sin far Kinyras, Dido och Eneas, Apollo och Dafne förekomma tidt och ofta i den senare tragedien.

Under det tragikerna på detta sätt upptogo och använde de ifrågavarande legenderna, togos dessa för sitt stoffliga och historiska värde om händer af historiker och antiqvarier. — Förut hade de s. k. logograferna lika litet som Herodotos, oaktadt deras intresse för stam- och lokalsagor, fäst sig vid kärlekssagorna. En öfvergång härutinnan bildar den lärde historikern *Ktesias*, som med full afsigt att berätta något rörande och gripande omtalar den romantiska sagan om Medern Stryangäos och Sakerdrottningen Zarinäa, och detta torde vara det första exemplet på en poetiskt-prosaisk berättande framställning af ett kärleksförhållande och således i viss mening en liten kärleksnovell. — De stora historikerna under tredje och fjerde århundradet upptogo derefter dessa ämnen; så Timäos, hvilken berättade den af Stesichoros behandlade sagan om Dafnis samt för första gången sagan om Dido och Eneas, Fylarchos var den förste som berättade sagan om Apollo och Dafne, och på detta sätt upptogs den ena efter den andra af de erotiska folksagorna. Det vigtigaste rummet intaga likväl *lokalsagorna*. Dessa blomstrade isynnerhet i städerna på Mindre Asiens kust, hvilka mottogo ett utpregladt inflytande från Orienten, och främst bland dessa städer gick Miletos, hvars sagor berättas i Aristoteles' Politik i afdelningen om Miletos. På andra ställen nöjde man sig ej med att anknyta erotiska sagor till stadens fornminnen, man började äfven omgifva de gamla mytiska personligheterna med doften af mildare känslor. Så t. ex. uppträdde Achilles icke mera såsom den hårde hjelte, Homeros skildrat, utan fastmera såsom en riddare, hos hvilken man hufvudsakligen fäste sig vid de bekanta kärleksförhållandena till Laodamia, till Briseis och andra qvinnor. Likaså omgafs Odysseus af samma ridderliga romantik. — Men icke allenast de gamla myterna förvandlades till kärlekslegender, äfven historiska händelser af ganska sent datum romantiserades på enahanda sätt, såsom följande exempel väl är egnadt att visa. Hvar och en känner, om också endast från Göthes »Wilhelm Meister», den bekanta historien om Antiochos, som älskade sin styfmoder Stra-

tonike, konung Selevkos' andra gemål. Den dolda passionen nedlade ynglingen på sjuksängen. Då läkaren Erasistratos från Keos tillkallades, utrönte denne sjukdomens art på så sätt, att han lät alla hofvets skönheter passera genom det rum, der ynglingen låg; vid hvar och en som passerade kände läkaren på ynglingens puls, hvilken naturligen slog hårdare, då drottningen gick förbi. Med klok beräkning berättade läkaren för konungen att hans, läkarens, fru älskades af ynglingen, och då konungen enträget bad honom afstå henne, frågade denne om konungen skulle göra detta, i fall han befunne sig i samma belägenhet. Då denne jakade härtill, upptäckte Erasistratos rätta förhållandet, och konungen afstod ädelmodigt sin gemål åt sin son. — Denna berättelse, som i sig sjelf icke innehåller något osannolikt, öfvergick sedan till Orienten, der den berättades om den arabiske läkaren Avicenna och derifrån genom Gesta Romanorum till Boccaccio. Detta ger oss dock ingen anledning att betvifla sagans historiska äkthet, men hvad som med säkerhet visar dess brist på historisk sanning är, att den hos *grekiska* författare berättas om andra personer, nemligen om Hippokrates och Alexander I:s son Perdiccas i Pseudo-Soranos' Hippokrates'-biografi. — Denna berättelse tydliggör dessutom för oss i hvilket nära samband de hellenistiska historikernas erotiska berättelser stå till den senare sofistiska kärleksromanen, ty Heliodoros begagnar i 4:de Boken af sina »Ethiopiska Historier» samma diagnos för kärlekssjukan, i det att läkaren Akestinos der på detta sätt igenkänner Karikleas' sjukdom.

Men icke blott skalder och historiker bearbetade dessa erotiska ämnen, äfven *filosofernas* skrifter sysselsätta sig härmed. Redan Plato hade, utom på andra ställen, äfven i sin Symposion behandlat kärleken: detta var likväl en kärlek af helt annan natur än den, hvilken senare filosofer gjorde till föremål för sin behandling. Aristoteles gjorde en undersökning om kärleken och efter honom Peripatetikerna, och sedermera blef detta ämne, »om kärleken», lika vanligt bland filosofer af alla skolor som skrifter »om naturen» hade varit under den första grekiska kulturens tid. Dessa undersökningar om kärleken företogos dock icke så mycket för att bestämma dess begrepp, utan man fäste sig företrädesvis vid dess verkningar, och den filosofiska apparaten tjenade egentligen blott till omklädnad för mer eller mindre lascivt erotiska äfventyr. På detta sätt sysselsätter sig filosofen Klearchos med diverse kärlekshistorier samt gör mycket spetsfundiga undersökningar öfver vissa bruk bland älskande, såsom det hvarför man bekransar en älskandes dörr, hvarför älskande bära frukter och blommor i händerna och dylika saker — allt för belysa kärlekens natur. Man igenkänner redan här ett vigtigt drag i den senare erotiska romanen.

Vi hafva sålunda sett det erotiska elementet med oemotståndlig magt tränga sig fram på alla kulturens vägar, vi hafva spårat det i folkpoesien, vi hafva följt det, då det först vågade sig fram i de klassiska författarnes diktverk, och vi hafva ändtligen sett det omhägnas af historiker och filosofer — vi skola nu betrakta det såsom enaherskande i den sengrekiska diktningen.

Den *erotiska berättelsen* ligger tydligen midt emellan lyrik och epos och måste också derför uppstå ur någon konstform, som förenar båda. En sådan var *Elegien*. Redan hos Mimnermos finnas antydningar till episk berättelse ehuru ej af erotisk natur. En innerligare förbindelse mellan de båda elementen, ehuru gjord på ett temligen klumpigt sätt, förete Antimachos' elegier, der denne, vid tal om sin älskade Lydes' död, för att trösta sig berättar en mängd »sorgliga händelser från den heroiska tiden». Oaktadt den skarpa kritik, denne författare får tåla af Kallimachos, är det likväl han, som är grundläggare till denna berättande lyrik, som sedan blir alexandrinarnes förnämsta diktart. Dessa fortgingo nemligen just på den af Antimachos inslagna vägen. Filetas åsidosätter ännu lyriken för det episka elementet; hans lärjunge Hermesianax sammanknyter i sin dikt »Leontion» erotiska berättelser från forntiden till en diktkrans för att åskådliggöra sin kärlek till Leontion och fira »den närmaste närhetens lycka», sin sköna älskade. Låtom oss nu, för att förstå betydelsen af det sagostoff, som tillfördes litteraturen af dessa alexandrinska erotiker, exempelvis betrakta en af berättelserna i »Leontion». Arkeofon, en rik men lågättad yngling, älskade Arsinoë, dotter till den stolte Nikokreon, Konung af Cypern. Förgäfves bjuder han de största brudgåfvor, förgäfves klagar han sin sorg vid den skönas fönster; då han ändtligen besticker amman, upptäcker Arsinoë allt för sina föräldrar. Amman misshandlas grymt och drifves ur huset. Arkeofon dödar sig. Då på tredje dagen derefter hans anförvandter bortbära hans döda kropp för att begrafva den, blickar Arsinoë från sitt fönster hånfullt efter liktåget. Afrodite, uppretad öfver hennes hårdhet, förvandlar henne till en sten. — Vi hafva här en liten kärleksnovell, som på ett förträffligt sätt visar arten af de alexandrinska berättelserna. Af en folklegend, synbarligen uppkommen i anledning af en menniskoliknande sten och som i den stränga vedergällningen för kall känslolöshet framställer en älsklingstanke hos den tidens menniskor, har författaren hemtat ämne till en pathetisk historia, som han troligen helt godtyckligt förlagt till en nyligen förgången tid; ty Nikokreon är ingen annan än en furste af Salamis, som år 312 af Ptolomäos insattes till strateg på Cypern. På denne som typ för en stolt tyrann tillämpas nu en berättelse, hvilken ursprungligen såsom en äkta saga

är helt och hållet tidlös. Ty samma saga förekommer hos andra författare, t. ex. hos Ovidius, under andra namn och med åtskilliga förändringar.

Detta beträffande materialet. Hvad åter ramen kring det hela och grupperingen af sagorna beträffar, så varierades dessa hos de olika författarne på det mest olika sätt. Så lät Alexander från Aetolien i sin dikt »Apollo» denne gud spådomsvis förutsäga alla de historier, som i samlingen berättas. Somliga skalder förbinda sina sagor endast helt lösligen genom ett »eller som», under det andra förstodo att med en konst, närmande sig Boccacios och de italienske novellisternas, bringa sitt verk till en enhet.

Den ymnigaste källan för tidens diktning voro de historiske och antiqvariske samlarnes skrifter. Desse vandrade omkring, tillvaratogo och nedskrefvo lokallegender och allahanda sällsamheter, som stodo i förbindelse med folkets seder och lokala egendomligheter. Att skalderne verkligen flitigt begagnade dessa källor, derpå hafva vi ett förträffligt bevis i Parthenios' lilla skrift »Om kärleksäfventyr». Detta verk är en samling af erotiska sagor, hemtade ur historikernas och antiqvariernas skrifter, till poetiskt bruk reducerade till korta excerpter. Man har brukat ställa detta lilla arbete i spetsen för de grekiska kärleksromanerna. Snarare bör det betraktas såsom tillhörande de nu behandlade erotiska berättelserna, men det ger oss tillika mer än något annat arbete en inblick i sammanhanget mellan dessa båda hvarandra följande konstarter. Ty i sjelfva verket måste man, oaktadt all olikhet i både form och innehåll, betrakta de ifrågavarande erotiska berättelserna såsom förelöpare till de senare sofistiska romanerna, och denna deras likhet blir ännu tydligare vid en jemförelse med den klassiska tidens poesi.

Öfverallt iakttager man den företeelsen, att poesien i ett visst skede af sin utveckling öfvergår från en eldig ungdoms lifliga kraftyttringar till ett lugnare och subjektivare lif. Efter storartade skildringar af heroiska händelser drager den sig tillbaka inom en trängre krets af innerliga känslostämningar; den öfvergår från ett heroiskt till ett idylliskt lif med dess hufvudsakliga ämne: kärleken. Detta var just fallet med den grekiska poesien under den hellenistiska tiden, och ur förbindelsen mellan idylliska tendenser och gammalmytiska ämnen förklarar sig dess dåvarande karakter. Det är icke mera gerningen utan känslan och passionen, hvilka utgöra dess väsen, och med rätta kan man kalla den sentimental. Och denna öfvergång från handlingens till känslans poesi får ej tillskrifvas enskilda skalders inverkan, utan den inträder ovilkorligt då folkets kultur såsom här börjar luta till öfvermognad, der menniskorna längta till hvila.

Man må icke, såsom man vanligen gör, föreställa sig den hellenistiska poesien endast som en konstlad skapelse af hofpoeter och lärde; den saknar alldeles icke popularitet, om den ock ej i samma grad som föregående tiders skaldskap på lika sätt tjusade hög och låg och hvilade på allas läppar. Bästa beviset härför är dess ofantliga inflytande, dels på den senare grekiska poesien, dels på den romerska. Det är också till dessa literaturer, vi måste vända oss för att lära känna den, alldenstund dess egna minnesmärken äro för ofullständiga och knapphändiga för att lemna oss tillräcklig ledning vid dess bedömande. Den romerska poesien delar sig med afseende på de alexandrinska mönstren i två perioder, hvilka skilja sig genom sin olika ställning till dessa, i det den första, den sjunkande republikens tid, slafviskt efterbildar dem (t. ex. Catullus), under det den andra, det begynnande kejsardömets, fritt upptager och bearbetar dem med smak och urskiljning (de tre stora elegikerna, Virgilius, samt isynnerhet Ovidius). Så se vi Virgilius imitera Parthenios och Euforion, i sin lärodikt Nikander samt i sina ekloger Theokritos. Det sengrekiska epos återger likaledes många drag, tillhörande hellenisternas diktning. Den i andra årh. efter Kr. återvaknade episka poesien visar en stor osäkerhet i val af ämnen; jemte historiska upptar den äfven erotiska i alexandrinarnas smak; uppenbarligen hade man åter börjat studera de alexandrinska diktarne, och det är isynnerhet i två diktverk, vi vid ett kritiskt betraktande återfinna hellenisternas erotik; dessa äro Nonnos' stora dionysiska epos och Musäos' »Hero och Leander». Genom dessa trenne hjelpmedel — återstoden af egna minnesmärken, den romerska och den sengrekiska poesien — kan man vinna åtskillig kännedom om hellenisternas diktkonst, då man betraktar deras gemensamma drag, och det återstår nu att tillse i hvilken mening denna diktkonst kan betraktas såsom föregångare till romanen.

Den hellenistiska erotiska novellen har, såsom vi sett, framgått ur elegien, som ursprungligen varit bestämd för musikaliskt föredrag; dess ton är naturligtvis beroende häraf, och den kan derför ej heller omedelbarligen vara föregångare till den af rhetoriken, musikens fiende, beherskade romanen. Vidare utbreder ämnet i de flesta hellenistiska diktverk öfver dessa en för romanen alldeles främmande poetisk kolorit; om också mytiska ämnen icke behandlas, så lefver och rörer sig dock denna berättelse för det mesta uti en fantastisk verld, bland nymfer och sjörån, i skogen, vid källan och i den fria naturens sköte, och derför bevara ännu dessa berättelser en friskhet och doft, som helt och hållet saknas i den senare romanen. — Närmast denna

roman stå sådana sagor som spela, visserligen i en obestämd forntid, men dock bland menniskor och i menskliga förhållanden, såsom den af Kallimachos behandlade legenden om Akontios och Kydippe, om Pyramus och Thisbe, om Hero och Leander m. fl. — Dessa skulle man ock på sätt och vis kunna kalla de första små romanerna.

Med all denna olikhet i ämne och ton mellan de ifrågavarande två konstarterna, novellen och romanen, visar dock behandlingen af sjelfva kärleksäfventyret den största frändskap dem emellan, och dessa likheter häntyda på ett verkligt historiskt sammanhang mellan de båda diktarterna. Huru nu detta tillkommit under den långa mellanliggande tiden är svårt att bestämma, men säkert är, att de gamle hellenisterna jemte föregående tiders skaldekonst ifrigt studerades af de sengrekiska sofisterna, och detta vinner ännu mera bekräftelse, då man vet, att en af de senaste medlemmarne af det sofistiska skrået, författaren till de s. k. Aristenetos' erotiska bref, helt enkelt på prosa omskref Kallimachos' berömda berättelse om Akontios och Kydippe.

Den grekiska romanen, sådan den uppträder hos sofisterna ett par århundraden e. Kr., företer en helt annan fysionomi än den moderna, och man skulle nästan vara frestad att säga, att den enda likheten dem emellan är berättelsens bredd. Under det den moderna romanen rigtar sig på det inre och psykologiska och gör de yttre handlingarna till uttryck för detta, äro händelserna, och dertill de mest ovanliga och äfventyrliga, allt för de grekiska romanerna, och dessas hufvudsakliga svaghet ligger just i att de lemna det gamla episka maneret utan att kunna nå fram till ett psykologiskt. Vi hafva i det föregående uppvisat kärlekens betydelse för den senare berättelsen, vi gå nu att redogöra för det andra elementet, *äfventyret*, genom hvars förening med det förra, romanen uppstod. Denna förening är dock temligen lös och mekanisk, så att allt går ut på att hopa svårigheter och hinder för det älskande paret och att kasta detsamma i det ena äfventyret, vildare och galnare än det andra.

Grekerna hafva alltid, oaktadt sitt praktiska förstånd, älskat det fabulösa, äfventyrliga och sällsamma. Denna tendens är ej svår att uppvisa så långt tillbaka som deras diktning sträcker sig t. o. m. hos Homeros; och historieskrifvarne, såsom t. ex. Herodotos, hafva sina vetenskapliga undersökningar starkt uppblandade med fabulösa äfventyr och beskrifningar. — Redan i Argonautertåget, sådant det beskrifves hos Hesiodos, möter oss vid jordens yttersta gräns hvarjehanda fabulerade märkvärdiga

folkslag, såsom Makrokefalerna, Pygmeerna, de rättrådige Hyperboreerna, de hästmjölkdrickande Skyterna och dylika, hvars afkomlingar fortlefvat ända in i den moderna tiden (Swift). Sådana fabler inblandades sedan ofta i historiska skildringar såsom i Pytheas' beskrifningar om de nordliga länderna, eller Skylax', Ktesias' och Megasthenes' sagor om Indien, ett land som företrädesvis fick på sin lott allahanda besynnerliga beskrifningar, de fleste troligen tagna från Indiska sagor och berättelser. — Under den alexandrinska tiden började man samla dylika fabulösa berättelser under namn af »thavmasia» och »paradoxa», och den förste, som skall hafva gjort en sådan samling, lär varit ingen mindre än skalden Kallimachos sjelf. Sådana etnografiska skildringar började nu bilda en formlig resediktning i prosaisk form, och denna torde antagligen till största delen inkommit till Grekland från Orienten (Sindbads resor). Likasom nu såväl mytiska som historiska personer fingo tjena till underlag för hellenisternas erotiska fantasier, så blefvo äfven sådana personligheter hjeltar i berättelser, hvars kärna bildades af märkvärdiga äfventyr och etnografiska utopier. Främst af dem Alexander den store. Den s. k. Kallisthenes' berättelse om denne konungs bedrifter, der allahanda äfventyr tilläggas Alexander, är ett verk, som diktades under loppet af hela den sengrekiska tiden och som först i tredje århundradet torde fått sin slutliga form. På samma sätt bildade sig en krets af sagor om trojanska kriget, der dess hjeltar äfvenledes inkastades i de märkvärdigaste äfventyr och besökte länder, om hvars belägenhet ingen kunde göra sig ens en föreställning. Intet ger oss en tydligare föreställning om dessa resefantasiers inflytande på tidens kultur än Lukianos' satir öfver dem i hans »Sanna historier». Ehuru han här berättar de mest orimliga och otänkbara äfventyr, synes han dock hysa fruktan för att de skola tagas på allvar och skyndar att i sitt företal försäkra, att de endast äro uppdiktade. Vi kunna naturligen ej igenkänna de särskilda författare, mot hvilka han svänger sitt gissel, men vi se likväl med hvilken magt ifrågavarande literatur gripit sinnena och tagit befolkningens läslust i anspråk.

En ny betydelse vann ifrågavarande rigtning i det den förband sig med filosofiska och politiska utopier. Redan Plato hade i Timäos uppstält sin atlantiska stat för att gifva en verklig och påtaglig bild af ett rike, der hans politiska drömmar kunde förverkligas. Denna art diktning vann under ifrågavarande tid efterföljd af åtskilliga författare, hvilka dock alltmera åsidosätta det allvarliga filosofiska ändamålet för lusten att fabulera. Den förste bland dem var historikern Theopompos. Denne berättar huru konung Midas en gång berusade Silenos och slog

honom i bojor, från hvilka han ej ville befria honom, om han ej lofvade berätta hvad hans visdom lärt honom. Denne berättar då fabelaktiga saker från sitt vistande bland Meroperna, om deras land och inrättningar i afsigt att uppställa detta förträffliga folk såsom ett mönster för det sjunkande Grekland. Liknande äfventyr berättar Hekatäos från Abdera i sin skildring af Hyperboreerna, hvilka framställas såsom ett ädelt och gudfruktigt folk. I Jambulos' reseberättelse börjar det filosofiska intresset att vika för lusten till det etnografiskt märkvärdiga. Också karakteriseras detta verk af Lukianos såsom ett magasin för äfventyrliga och lögnaktiga historier. Man har under alla tider nedlagt mycket arbete på att utfundera hvar de i dessa berättelser omtalade fabelaktiga land i verkligheten voro belägna, men det är i sjelfva verket icke svårt att finna, att dessa helt och hållet äro uppdiktade, och att de endast voro land, hvilka fantasien sökte såsom en ersättning för en verklighet, som icke mera var i stånd att tillfredsställa det begär efter ett bättre, som ett folk under förfallets dagar alltid eftersträfvar.

På detta sätt hade den egendomliga förbindelsen mellan en brokig resefabulistik och denna idylliska eller rättare sagdt romantiska längtan, med hvilken den fallande forntiden blickade mot ett okändt bättre, alstrat en ny konstart, en slags halfromaner. Åtminstone hade dessa berättelser det gemensamt med romanerna, att deras innehåll var uppfunnet af de respektive författarne. Från romanerna åter skilde de sig väsentligen deruti, att de icke hade någon handling utan endast utgjorde *skildringar* af saker, som på afstånd och utan personligt interesse åskådades af berättaren. En roman kunde en sådan skildring först då blifva, när den förband sig med episkt-erotiska element, en förbindelse, som först senare kom till stånd och då framkallade den diktart, hvars uppkomst vi undersöka. När detta skedde är ej bekant, ty Greklands historia är vid tiden för Kristi födelse mera okänd än under någon annan period. Emellertid var det i denna sammansmältning den etnografiska berättelsen, som så att säga förlänade det påtagliga stoffet, sjelfva kroppen, under det erotiken, nedstigande från sin poetiska höjd, gaf själ och känsla åt berättelsen. Sjelfva föreningen af de båda elementen var något helt naturligt, ehuru man ej kan påstå att romanen med nödvändighet måst framgå ur just denna förbindelse. Der funnos ju andra element i den grekiska literaturen, ur hvilkas vidare utbildning denna konstart hade kunnat tänkas framgå. Så kunde t. ex. hjeltesagan hafva utbildats till hjelteroman, likasom de romanska folkens hjeltesaga blef riddarroman, och vi finna verkligen också spår härtill i Pseudo-Dictys' ursprungligen grekiska berättelse och i Filostratos' »Heroika». Ur den nyare kome-

dien kunde en borgerlig roman tänkas hafva uppstått liksom ur vissa grekiska humoristers skildringar en sederoman, lika väl som Petronii piccareska berättelse uppkom ur den menippeiska satiren i Rom. Elementen dertill funnos t. ex. i Lukianos' saga om åsnan, der många drag af en piccarisk sederoman äro förhanden, vida mera poetiska än den erotiska romanens flacka idealism. Likaledes torde många andra drag i den grekiska literaturen kunna uppvisas, som vidare utbildade kunnat utgöra element till roman. Dock, ingen annan låter sig påvisas än just den ifrågavarande, och denna beherskade oinskränkt hela den sengrekiska poesien.

Sedan den ofvan omtalade sammansmältningen försiggått, berodde romanens vidare utveckling helt och hållet på det ena eller andra elementets förherskande. I början öfverväger det etnografiska (i Antonius Diogenes' *Undren på andra sidan Thule*). Dock ingår detta element snart en närmare förening med erotiken, förmedlad af rhetoriken (i Jamblichos' *Babyloniska historier*). I Heliodoros' *Ethiopiska historier* tjenar det till illustration åt en djupare liggande mening. I Xenofons *Ephesiska historier* öfverväger det erotiska, och det fabulistiska nedsjunker till blott bakgrund, till dess i Achilles Tatios' *Leukippe och Klitofon* båda elementen endast blifva medel för ett framläggande af allahanda rhetoriska och polyhistoriska kunskaper och såsom stoff för smaklösa stilistiska konststycken. — Emellertid voro de alla i hufvudsak hvarandra lika, och det är egentligen endast en af dessa romaner, som afviker från den vanliga typen, Longos' herderoman *Dafnis och Chloë*.

Antionius Diogenes, den förste som vi känna af dessa äldsta romanförfattare, skiljer sig i ett afseende ganska mycket från sina efterföljare, deruti nemligen att hos honom det stoffliga intresset är det vida öfvervägande, och att han föga lägger an på ett konstrikt och tilldragande framställningssätt. Hans efterföljare åter låta formen åtminstone gälla lika mycket som innehållet, ja, somliga begagna endast sin fabel för att lägga sin formela färdighet i dagen. Redan hans närmaste efterföljare, Jamblichos, skiljer sig i detta afseende betydligt från honom. Under den tid, som förflöt mellan dessa båda hade nemligen en ny magt vunnit ett bestämmande inflytande på den grekiska romanen: *den sofistiska rhetoriken.*

Den *grekiska sofistiken* under den antika verldens sista tider har spelat en allt för vigtig roll och haft ett allt för afgörande inflytande på folkets lif och kultur för att, såsom tyvärr vanligen sker, kunna affärdas med ett föraktligt ord. Utan att taga den i betraktande är det omöjligt att förklara den samtida dikt-

ningen och särskildt romanen, och vi påkalla derför ännu en stund läsarens uppmärksamhet för att i korthet betrakta densamma.

Under striderna mellan Grekland och Makedonien hade den attiska vältaligheten utvecklat sin sista och största kraft; med frihetens undergång förändrade denna fria och öppenhjertiga talarkonst sin karakter och öfvergick till en mera konstlad och yppig, mindre på sak rigtad men på visst sätt mera formfulländadt rhetorisk, i det den drog sig tillbaka inom särskilda skolor. Hos dessa utbildade sig en mängd olika arter, skilda till form och uppfattningssätt; så var den rhodiska mera allvarlig och sträng, under det den asiatiska, den mest utbredda, utmärkte sig genom ett barockt öfverlastadt och frasälskande språk. Då denna grekiska vältalighet öfvergick till Rom, fick den åter ett bestämdare innehåll och tjenade till medel åt statsmän och jurister, hvilka naturligtvis med sina tal åsyftade praktiska ändamål och genom det sakliga innehållet äfven åt sjelfva konsten gåfvo en ädlare och bättre prägel. Men med republikens fall gick äfven här den fria vältaligheten till grund för att lemna plats åt skolrhetoriken, och denna vann snart i det nya verldsriket en ökad glans och användning. Men äfven denna glans försvagades så småningom, ty det började saknas talanger, som hade tillräcklig kraft och förmåga att uppbära den; konsten tog då åter sin tillflykt till rikets östra del, och på grundvalen af den asiatiska rigtningen alstrades en ny art, som genom sina verkningar skulle blifva den inflytelserikaste. Denna talarkonstens höstflor, början de vid midten af andra århundradet af vår tideräkning, är det vi benämna *den andra sofistiken.*

Orsakerna till denna uppblomstring torde böra sökas i den uppmuntran, vältaligheten rönte hos de romerske kejsarne. Rhetorerne drogos till hofvet; de hade vid högtidliga tillfällen att tolka kejsarens och folkets känslor; kejsaren begagnade dem såsom sekreterare, såsom lärare åt sina barn, såsom sändebud, styresmän och rådgifvare, och då grekerna sågo hvilket inflytande, de just genom dessa sina sofister egde öfver sina besegrare, så var det klart, att de måste betrakta dessa sofister med en obegränsad vördnad.

Dertill kommer den betydelse, man under denna tid fäste just vid det prosaiska talet; poesien, som under den klassiska tiden varit ett af grekernas förnämsta uppfostringsmedel, hade gått under och dess plats intagits af den rhetoriska prosan, som på detta sätt kom att intaga samma ställning som humaniora under nyare tiden. Just i denna talarkonst undervisade sofisterna, och det var företrädesvis denna deras ställning som lärare och pedagoger, som förskaffade dem deras långvariga inflytande. De

hade ett stort antal lärjungar, som följde dem och vid deras uppträdande utgjorde så att säga deras stab.

Slutligen torde ett nationalhelleniskt element, som just vid denna tid gjorde sig gällande, hafva haft ett bestämmande inflytande på det sofistiska skråets tilltagande betydelse. Grekerna började åter känna sig såsom de förnämsta representanterna för verldskulturen; de sågo att romarne från dem hade lånat största delen af sin bildning, och de kände sig stolta deröfver. Samtida författare, såsom Dio Krysostomos, låta i sina skrifter denna stolthet öfverallt skina igenom, och man spårar ett visst förakt för romarne såsom barbarer på ett otvetydigt sätt uttaladt. Hvad under då, att de med största omsorg sökte tillvaratega de bildningselement, som funnos bland dem, och att det således i första hand var sofistiken, som hade att glädja sig åt denna filhelleniska enthusiasm. Och i sjelfva verket fattades icke sofistiken hvarje flägt af den gamla grekiska anden. Dess sträfvan efter formfulländning, dess offentlighet, dess språk, som så mycket som möjligt sökte närma sig den gamla attiskan, utgjorde åtminstone ett bemödande att ersätta grekerna hvad de mistat af sin gamla herrlighet.

Sedan sofisterne genom dessa sammanträffande inre och yttre omständigheter uppblomstrat till ett mägtigt samfund, var det endast ett erkännande af deras faktiska betydelse, då staternas styresman började taga dem i sin tjenst. Redan Vespasianus hade inrättat en lärostol i Rom för de grekiska sofisterne; genom Antoninus Pius vann en dylik i Athen ännu större glans. Äfven på andra ställen inrättades dylika, och man nämner såsom deras hufvudsäten Smyrna och Athen. — Om också rhetorerna för detta offentliga erkännande i första hand hade att tacka sin verksamhet som lärare, och man hufvudsakligen behöfde dem för detta kall, rigtade de sjelfva dock sina blickar utöfver behofvet — på konsten. Väl öfvertogo de stundom och öfvade sin vältalighet i juridiska processer, men deras egentliga fält var *det konstnärliga talet*, som hölls för sin egen skull utan afseende på innehållet. Så trädde sofisten fram ur skuggan af sin skola för att bereda sina åhörare en konstnjutning genom sina sorgfälligt utarbetade tal; vid större familjefester var han sjelfskrifven talare, inför öfverheten skickades han för att på ett vackert och elegant sätt framlägga sin menighets önskningar och klagomål; vid religiösa fester måste han låna ord åt den offentliga entusiasmen; och man måste tänka sig såsom en af sofistikens glansdagar den dag, då sofisten Polemon, kallad af kejsar Hadrianus att med sitt tal fira invigningen af det redan århundraden förut påbörjade men först nu fulländade Olympieion i Athen, från tröskeln af det storartade templet och omgifven af en tal-

rik skara lärjungar, inför kejsare och allt folk tolkade det åter vaknande helleniska lifvet, för hvilket det nya templet skulle varda en beståndande symbol.

Sin högsta triumf firade dock sofistiken i improvisationen. Rhetorn gaf en oratorisk séance, han lät förelägga sig ett ämne hvilket som helst, om än aldrig så litet, löjligt och obetydligt: en loppa, en synål, och han skulle på fri hand hålla en oration deröfver, hvilket alltid gjordes med den mest fulländade virtuositet. Härvid medverkade publiken genom stampningar, viftningar med näsdukar och handklappningar, och uteblefvo sådana bifallstecken, så bragtes den föredragande ofta ur koncepterna eller kände sig ytterligt tillbakasatt. Till rhetorn Procopius skrifver en beundrare: »Vid hvarje ord af ditt begrafningstal fylde jag och alla åhörarna teatern med bifallsrop, i det vi hvarje gång skreko med stentorsstämma». För att framkalla dessa bifallsrop begagnades ej sällan list, och man får ett godt bidrag till kännedomen om sofisternas uppträdande, då man läser om en spekulativ rhetor från Smyrna, som lät sina gäldenärer skriftligen förpligta sig att infinna sig på hans soaréer för att bidraga till claquen.

Oerhördt var i alla händelser det anseende, de förnämste af sofisterna åtnjöto. En Herodes Atticus eller en Polemon betraktades såsom verkliga nationalhjeltar; de umgingos med kejsaren och gudarne på förtrolig fot och, hvad ännu mera var, de fruktade ej ens publiken. Det tillskrefs Aeskulapius såsom en särskild heder, att han botat en berömd sofist från en sjukdom, och man trodde att gudarne uppenbarade sig för de store rhetorerne. Men de voro ju endast menniskor, och det var då ej så mycket att undra öfver, att deras hufvudfel var en till ytterlighet gående fåfänga och yrkesafund. Också lågo de stora skolorna i ständiga fejder med hvarandra, hvilka i början utkämpades med smädeskrifter, men under senare mera barbariska tider vanligen slutade på det enklaste sättet — med slagsmål. Men voro de också ofta fåfänga, ytliga och småaktiga, så fattades dem visst ej heller storslagna egenskaper. Godmodighet och flit voro hos dem vanliga dygder, och exempel finnas på sofister af den mest framstående karakter. Vi påminna endast om att den bekante Dexippos, som lefde på 200-talet i de svåra tiderna under striden mot gotherna, tillhörde sofisternas krets.

Men kan ju gerna medgifva, att sofisterna nått sitt ändamål, då de i den grad, som de gjorde, tillfredsstälde sin tids åhörare, men en annan fråga blir, om de skapade något verkligt klassiskt, värdigt att öfvergå till efterverlden. I alla händelser sträfvade de till detta mål, men man ser också hur otillfredsställande, hur uppskrufvade och konstlade deras arbeten äro i jemförelse med

hvad deras muntliga föredrag måste varit för deras personliga åhörare.

Den för vårt ämne vigtigaste sidan af deras verksamhet är det sätt, hvarpå de ingrepo i alla literaturens arter, särskildt deras reformer på poesiens område. Vi se att skolan ända från första början sträfvade efter allenaherskande på alla områden af de talande konsterna. Poesien hade redan för längesedan nedstigit från sin höga plats och blifvit dels en lärd, dels en imitationspoesi. Med stort förakt betraktades den af sofisterna, hvilka i den poetiska eller rättare sagdt rhetoriska prosan sågo en vida lämpligare och tidsenligare form för den diktande fantasiens skapelser. De sökte också ersätta alla dess särskilda arter med motsvarande rhetoriska. I stället för de gamla hymnerna voro deras dityrambiska diktningar rhetoriska loftal öfver gudarne; de lyriska småstyckena funno sitt motstycke i ekfraserna, småstycken, i hvilka våren, näktergalen, rosen o. d. på ett sofistiskt sätt firades; tillfällighetsdiktningen, såsom epithalamier, hymenäer, upptogs helt och hållet inom rhetorikens gebit och vann en mot deras art fullkomligt svarande prosaisk utbildning. Epiken var naturligtvis det lättaste att prosaiskt efterbilda i berättelser och beskrifningar, och på detta sätt ombildades helt och hållet den gamla poesien till en prosadiktning. — Det var just detta sträfvande att skapa en egen rhetorisk poesi som framkallade den andra sofistikens egendomligaste skapelse — den grekiska kärleksromanen.

Sofisterna älskade i allmänhet att uppelda sin fantasi med blodiga och passionerade ämnen, de begagnade vid sina föredrag en häftig, nästan vild gestikulation, och denna motsvarade fullkomligt orden. Sådana ämnen af romantisk och äfventyrlig art gåfvos i de sofistiska skolorna till behandling åt lärjungarne; och just för sin likhet med det stoff, som behandlades i romanen, erbjuda dessa teser eller »progymnasmer» ett stort intresse. Som exempel på sådana anföra vi följande ur Senecas »Controverser»: »En person har, oaktadt fadrens förböner, mördat sina två bröder, den ena emedan han är statens tyrann, den andra emedan han ertappat honom under äktenskapsbrott. Denne man tillfångatages af sjöröfvare och skrifver och begär lösepenning af fadren. Denne å sin sida skrifver till sjöröfvarne, att han gerna vill gifva dem dubbla summan, om de vilja hugga händerna af sonen. De släppa honom dock lös. Då han återkommer och fadren befinner sig i mycket torftiga omständigheter, vägrar han att hjelpa honom». — »En yngling tillfångatages af sjöröfvare. Röfvarhöfdingens dotter, som älskar honom, förmår honom att svärja henne evig trohet, om han genom henne blir befriad ur fångenskapen. Hon flyr med honom. Ynglingen återvänder hem och tager henne till äkta. Hans fader åter fordrar, att han skall

gifta sig med en annan, en rik faderlös flicka. Då han vägrar detta, förskjuter honom fadren». — Uppgifter af denna art finna vi i mängd i Qvintiliani »Declamationes» och Senecas »Controversiæ». Med denna passionerade karakter öfverensstämmer väl att ämnena ofta tagas från *erotiska* förhållanden, och intresset för sådana visar sig äfven deri, att man återupptar det gamla filosoferandet öfver kärleken. Denna form fick nemligen efter lång tystnad en ny representant i Plutarchos' »Samtal öfver kärleken» och i Lukianos' frivola men graciösa skrift om qvinno- och gossekärlek. Än vidare upptogos en mängd af de hellenistiska erotiska ämnena och bearbetades i sofisternas vanliga manér. — Från denna fria utbildning af traditionela ämnen var det endast ett obetydligt steg till det sjelfständiga uppfinnandet af erotiska fabler, och dermed stå vi inför den första utbildade roman: Jamblichos' »Babyloniska historier».

I och med uppfinnandet af den erotiska fabeln, dess utsmyckande med reseskildringens fabulistik och användandet af sofistikens controverser och progymnasmer i dialogen, är således den första arten af roman, *den sofistiska kärleksromanen*, skapad. Arten af sofisternas bildning, de uppskrufvade och tankefattiga ämnen, hvarmed deras skolor sysselsatte sig och deras fullkomliga brist på något som helst djup i känsla och uppfattning angifva tillräckligt halten af de diktverk, som deras tid skapade. Och likväl hafva deras romaner ej endast utgjort sin tids enda förströelseläsning och med begärlighet lästs af hela den bildade verlden under många århundraden, utan de hafva äfven lånat sina ämnen åt den gryende renässansen och sin form åt 1600-talets roman och utöfvat sitt inflytande på berättelseliteraturen ända till dess 1700-talets skapelse, den borgerliga romanen, fullständigt undanträngde dem.

E. M.

Några ord om de tyska universiteten och det filosofiska studiet derstädes.

Hvad som här meddelas, grundar sig på egna iakttagelser och intryck under tvenne semestrars vistelse vid tyska universitet och utgör i hufvudsak ett utdrag ur en reseberättelse, som i manuskript inlemnats till akademiska konsistoriet i Upsala. Då detsamma nu öfverlemnas åt trycket, sker detta utan några andra anspråk än sådana, som i allmänhet pläga eller billigtvis kunna ställas på ett resebref från utlandet. Förf. har sökt att i några korta drag teckna en sida af det tyska universitetslifvet, sådan denna tett sig för honom sjelf, dervid särskildt framhållande hvad han för sin del funnit ur en eller annan synpunkt karakteristiskt och beaktansvärdt; och han vill gerna hoppas, att den välvillige läsaren häribland måtte finna åtminstone något, som kan intressera äfven honom, vare sig för sin egen skull eller möjligen såsom utgångspunkt för en jemförelse med våra svenska förhållanden.

Jag vill att börja med tala något om det sätt, hvarpå de akademiska studierna i allmänhet bedrifvas i Tyskland. Hvad som i detta afseende allraförst tilldrog sig min uppmärksamhet, var en metod att föreläsa, som med förkärlek användes i synnerhet af teologer, jurister och filosofer, och som består deri, att föreläsaren till ordagrant nedskrifvande långsamt dikterar en sammanfattning af hvarje föreläsnings väsentligaste innehåll antingen vid dess slut eller i början af nästa föreläsning. Det är icke lätt att afgöra, huru vida detta sätt att gå till väga i det hela är att rekommendera eller icke. Ty å ena sidan bör det onekligen vara af en viss pedagogisk nytta att sålunda markera och till bibehållande i minnet företrädesvis öfverlemna föreläsningens hufvudpunkter. Men å andra sidan kan åtminstone lätt ett sådant förfaringssätt medföra den olägenheten, att åhörarens uppmärksamhet under det friare föredraget slappas derigenom att han vet, att han i alla fall sedan får hufvudsumman häraf sammanfattad i diktamensform. I stället för ett sådant dikterande välja några föreläsare att lägga ett tryckt schema till grund för sin undervisning. Det först nämnda förfaringssättet torde likväl böra tillmätas ett afgjordt företräde framför det sist

nämnda, ty dels är alltid det lefvande ordets magt större än det skrifnas, och dels är det väl äfven rigtigt hvad åtskillige psykologer (t. ex. *Lazarus*) framhållit, att sjelfva nedskrifvandet är i hög grad egnadt att inprägla i minnet hvad som skrifves, isynnerhet om detsamma sker i omedelbart sammanhang med det muntliga föredraget och en deraf framkallad lifligare uppfattning.

För öfrigt betingas så väl den ena som den andra af de nämnda metoderna väsentligen deraf, att de tyska professorernas föreläsningar till allra största delen äro privata, d. v. s. åhöras mot betalning. Ty häraf blir det en naturlig följd, att de afse i främsta rummet att gifva och inskärpa sammanträngda öfversigter af längre kurser (helst examenspensa) och först i andra rummet att lära studenten, huru han bör bära sig åt för att studera sitt ämne vetenskapligt. Denna de tyska föreläsningarnas, med afseende på det hos oss gängse uppfattningssättet, så att säga, mera kollegieartade form har emellertid, i förening med det stora antalet föreläsningar i hvarje ämne,* det goda med sig, att den tyske studenten under sin i jemförelse med våra förhållanden korta universitetstid (enligt regeln tre eller högst fyra år) merendels får tillfälle att höra hela sin examenskurs eller åtminstone större delen deraf genomgås föreläsningsvis. Och utan tvifvel bör man i denna omständighet söka en af de vigtigaste orsakerna dertill, att de tyske studenterna äro så ojemförligt flitigare i att besöka föreläsningar än de svenske.** Mot detta sätt att föreläsa kan åter med fog invändas, att detsamma, med eller utan afsigt, uppmuntrar dertill, att studenten inskränker sina studier till utanläsning af sina handskrifna — eller tryckta — kompendier; och jag har ock öfvertygat mig derom, att detta ofta nog blir den faktiska följden deraf. Faran häraf förringas likväl i någon mån åtminstone genom det tyska examensväsendets inrättning. Detta skiljer sig nemligen högst väsentligt från

* Exempelvis må nämnas, att Leipzigs föreläsningskatalog för sommarsemestern 1879 upptog icke mindre än 64 timmars föreläsningar i veckan i filosofi, fördelade på 11 universitetslärare (nemligen 4 ordinarie, 2 honorar- och 4 e. o. professorer samt 1 privatdocent). Vid denna beräkning är att märka, dels att dervid medräknats tvenne professorer, hvilkas egentliga fack icke är filosofi men som likväl föreläste i filosofiska ämnen, hvardera två timmar i veckan — något som ofta förekommer i Tyskland och som synes mig särdeles anmärkningsvärdt —, dels äfven att jag deremot icke upptagit föreläsningarne i pedagogik, ehuru detta ämne öfverallt i Tyskland betraktas och behandlas såsom en filosofisk disciplin.

** Oaktadt det förvånande stora antalet af föreläsningar, fann jag öfverallt auditorierna talrikt besökta. Så hade t. ex. prof. *Wundt* i Leipzig vid sina föreläsningar i fysiologisk psykologi närmare 300 åhörare, en siffra, som måste anses mycket hög, äfven då man känner att universitetet i Leipzig räknar omkring 3000 studenter.

vårt dels redan derigenom att inga förberedande tentamina brukas, dels och hufvudsakligen deri, att alla embets-examina afläggas inför examenskommissioner, hvilkas medlemmar ofta ombytas, så att studenten icke kan på förhand, åtminstone icke långt förut, veta, af hvem han kommer att examineras, och följaktligen icke heller kan utan stor risk ställa sina studier uteslutande efter någon viss professors fordringar.

Dessutom söker man på mångahanda sätt att befordra och underlätta ett friare och grundligare studium, der anlag och intresse för ett sådant förefinnas. I detta afseende synas mig i främsta rummet förtjena att nämnas de utförliga literaturanvisningar, som en tysk föreläsare sällan försummar något tillfälle att meddela och hvaraf den studerande ungdomen äfven begagnar sig särdeles flitigt, tack vare de rikhaltiga och lätt tillgängliga universitetsbiblioteken.* Samma syfte, nemligen att gifva väckelser och nödig handledning till egna mera sjelfständiga och vetenskapliga studier, fullföljes äfven af seminarier och fackföreningar. Några egentliga seminarier särskildt för det filosofiska studiet finnas, för så vidt jag känner, ingenstädes. Men för de glika slagen af filosofiska föreningar må här en kortfattad redoöörelse lemnas, — så mycket hellre som de ega tillräcklig motsvarighet inom öfriga fackföreningar, för att det mesta af hvad som kan sägas om de förra, mutatis mutandis väl torde hafva någon tillämpning äfven med afseende på de senare.

Dessa filosofiska föreningar kunna indelas i tvenne grupper: 1) sådana, som bestå af äldre och i vetenskapligt afseende redan temligen försigkomna medlemmar, och 2) sådana, som äro afsedda mera för nybörjare. De förra röra sig i friare former än de senare, som alltid stå under någon universitetlärares omedelbara ledning och dessutom ofta äro i sin verksamhet bundna vid ganska mycket i detalj reglementerade arbetsordningar. För att först nämna något om det först nämnda slaget, så hade jag i Leipzig tillfälle att några gånger bevista en sådan förenings sammankomster. Dessa höllos i en allmän restaurationslokal, der vi sutto kring stora bord med de oundvikliga bierseidlarne framför oss, hvilka under förhandlingarnes gång vid behof fyldes ånyo. Hvarje sammankomst började med ett föredrag, som någon af föreningens medlemmar anmält sig vilja hålla. På dessa före-

* Den, som önskar statistiska siffror rörande utlåningen från dessa bibliotek, hänvisas till *Anteckningar om utländska bibliotek af John Hellstenius*, hvarur vi exempelvis anföra, att i Göttingen utgå årligen omkring 30,000 volymer. Huru stor del häraf som lånas af studenter vid dervarande universitet, kan jag icke uppgifva, men jag kan af egen erfarenhet intyga, att expeditionsrummet under utlåningstiderna gemenligen var fyldt af ett ganska stort antal sådana.

drag nedlägges mycken flit, och särskildt äro de merendels i formelt hänseende med omsorg utarbetade. Också händer det ofta mer än en gång under en semester, att ett först inom denna förening hållet föredrag sedan offentliggöres i form af en tryckt broschyr, något som då alltid, utan tvifvel med en viss stolthet, särskildt omnämnes i den vid slutet af hvarje semester i öfvertryck utkommande berättelsen öfver föreningens verksamhet. Efter föredragets slut blir detsamma föremål för en fri diskussion, som ledes af en dertill semestervis utsedd ordförande och som merendels räcker flere timmar. Dessa diskussioner syntes mig i allmänhet icke vara i jemnhöjd med hvad man på grund af föredragens beskaffenhet kunnat vänta. Väl röjde desamma nemligen icke sällan rätt mycken beläsenhet äfvensom en viss lätthet att uttrycka sig, men deremot lemnade de mycket öfrigt att önska i fråga om logisk reda och dialektisk skärpa, ty det var icke ofta som de respektive talarne noggrant upptogo och direkt besvarade hvarandras argumentationer. Den ifrågavarande föreningen räknade bland sina hedersledamöter många af universitetets lärare. Men desse, som förr lära hafva flitigt deltagit i dess förhandlingar, hade under den sista tiden, åtminstone de fleste af dem, dragit sig tillbaka härifrån, såsom jag hörde uppgifvas, på grund deraf, att föreningen fördjupat sig för mycket i dels spiritistiska och dels socialistiska spörjsmål.

Till den andra gruppen höra först och främst de s. k. »societeterna», hvilka hållas regelbundet en gång i veckan på någon akademisk lärosal och utgöra ett slags mellanting mellan en sådan friare förening och ett seminarium. Också afse de väl närmast att ersätta bristen på filosofiska seminarier. Desamma gå nemligen ut derpå, att ett antal studenter skola gemensamt och under ledning af en viss professor eller privatdocent under en hel semester grundligt studera något vigtigare filosofiskt arbete, t. ex. Herbarts »Einleitung in die Philosophie», Hume's »Inqviry concerning human understanding», Spinoza's etik, Kants »Kritik der reinen Vernunft» eller något af Aristoteles', Schopenhauer's, Hegels klassiska verk. Dervid går sålunda till, att sammankomsten börjar med uppläsande af ett af någon bland societetens medlemmar utarbetadt referat öfver något eller några kapitel af det föreliggande arbetet, hvarefter detta referat kritiseras och slutligen dess innehåll diskuteras. Jag bevistade i Göttingen och Berlin flere sådana »societeter» och medförde derifrån i allmänhet det intrycket, att diskussionen icke blott leddes, utan sköttes snart sagdt ensamt af den närvarande universitetsläraren. Också är det väl mycket begärdt af en student under första eller andra året af hans vistelse vid universitetet, att han skall kunna något sjelfständigare bedöma och kritisera t. ex. Kants »Krit. d. reinen Vern.»

Slutligen vill jag särskildt omnämna en förening i Leipzig, som kallade sig »Philosophicum». Dess vetenskapliga öfningar voro, under privatdocenten *Wolffs* »Ehrenpräsidium», organiserade ungefär på samma sätt som inom de nyss nämnda »societeterna», men från dessa skilde den sig derigenom, att den sammanträdde på ett utvärdshus (»Schützenhaus») och att sammankomstens vetenskapliga afdelning åtföljdes af »ein gemüthlicher Theil» under ledning af en yngre »Vorsitzender». Denna afdelning utgjordes af en ordentlig tysk »Studentenkneipe» och åsyftade naturligtvis att förmedla en närmare bekantskap och ett mera intimt personligt umgänge mellan de i gemensamma studieintressen förenade unge männen. Då jag första gången i sällskap med tvenne andra svenskar deltog i en sådan sammankomst, genomgicks af artighet mot de främmande gästerna ett eljest endast vid högtidliga tillfällen brukligt ceremoniel af ganska egendomlig och delvis rätt komisk beskaffenhet. Detsamma började med »Rundgesang», d. v. s. hvar och en af de församlade måste först sjunga en strof efter eget val, innan han fick dricka ur en rundt kring laget vandrande med skummande bier fyld kolossal bägare, hvilken bägare, i förbigående, hade formen af en — stöfvel, för att symbolisera framåtskridandet(!) o. s. v. o. s. v. Äfven mellan dessa sammankomster bilda denna förenings medlemmar en temligen sluten krets, ett kamratkotteri, som stundom företager gemensamma utflygter till landet, båtfärder o. d. Denna fackförening söker alltså att tillika motsvara samma bestämmelse, som eljest vid de tyska universiteten anses närmast tillkomma »kårerna» och »die Burschenschaften» och som af dessa gemenligen fylles på ett långt ifrån lyckligt sätt.

Ett gemensamt drag hos alla dessa filosofiska föreningar, hvilket synes mig anmärkningsvärdt, är att der aldrig diskuteras öfver kortare *teser*, utan att diskussionen alltid anknytes till ett föregående referat eller sjelfständigt föredrag. Härigenom vinnes obestridligen den fördelen, att diskussionen får ett rikare innehåll och i följd häraf mera lif och intresse, äfvensom att sammankomsterna i det hela blifva mera direkt lärorika. Men å andra sidan ligger äfven den faran nära till hands, att diskussionen blir alltför sväfvande och hållningslös, isynnerhet som det naturligtvis är svårare att närmare öfvertänka och formulera sina argument, då dessa skola referera sig till ett längre föredrag som man först vid sammankomsten får höra, än om man har framför sig ett på förhand noga begränsadt och i pregnant form affattadt diskussionsämne. Och häraf torde i väsentlig mån kunna förklaras den brist på logisk tukt och skärpa, korteligen på behörig formell skolning, hvilken, såsom redan anmärkts, synes mig i allmänhet vidlåda diskussionerna inom de tyska filosofiska föreningarne. Det förefaller för den skull, som om det

lämpligaste arbetssättet för en filosofisk förening — och väl äfven för de flesta andra fackföreningar — vore, att man omvexlade med å ena sidan föredrag eller referat, med eller utan derefter följande friare diskussion, och å andra sidan mera egentliga diskussionsöfningar, som då borde anknytas till kortfattade teser, och som dessutom för att fullt motsvara sitt ändamål helst borde erhålla den strängare formen af sammanhängande samtal mellan på förhand utsedde opponenter och respondenter. Jag lemnar de filosofiska föreningarne i Tyskland med den anmärkningen, att desamma omfattas med stort intresse af den studerande ungdomen, hvilket synes mig vitna derom, att de uppbäras af ett verkligt behof och att de i det hela fylla sin uppgift på ett temligen tillfredsställande sätt.

Till sist några mycket allmänna betraktelser och reflexioner öfver de filosofiska studiernas rigtning vid de tyska universiteten i våra dagar. Den gren af filosofien, som derstädes för närvarande icke blott flitigast behandlas i tryck, utan äfven har att glädja sig åt det största och allmännaste intresset från studenternas sida, det är utan all jemförelse psykologien. Dernäst i ordningen komma filosofiens historia, logik oeh slutligen metafysik. Deremot torde man tryggt kunna påstå, att alla den praktiska filosofiens discipliner i allmänhet ligga nere i Tyskland. Ty visserligen sysselsätta sig teologer och jurister mer eller mindre sporadiskt dermed, men inom de filosofiska fakulteterna föreläsas de, åtminstone jemförelsevis, ytterst sällan, och det lilla, som inom dessa områden blir synligt i tryck, är vanligen föga originelt och föga betydande. Mer än en filosof har bittert klagat öfver detta förhållande, men ännu märker man icke några kraftigare ansatser till ett bättre i detta hänseende. Frågar man nu, hvad anledningen kan vara dertill, att den praktiska filosofien sålunda blifvit trängd i skuggan af den teoretiska, af psykologi, logik och metafysik, så är svaret lätt funnet. Åtminstone synes det mig bero hufvudsakligen deraf, att hela tidsandan i så väsentlig mån bestämmes och beherskas af naturforskningen. Ty naturvetenskapen eger talrika och nära till hands liggande beröringspunkter med alla tre de sist nämnda disciplinerna, under det att hon icke lika ofta eller lika lätt kommer i beröring med den praktiska filosofien och att hon, då detta likväl stundom inträffar, har en viss benägenhet att intaga en fiendtlig ställning till densamma — så t. ex. med afseende på problemet om viljans frihet. Och att jag sålunda riktigt angifvit den förnämsta orsaken till det nämnda öfverklagade förhållandet, detta bekräftas deraf, att det stora antal studenter, som fyller de filosofiska auditorierna, i all synnerhet då psykologi eller logik föreläses, till en ganska väsentlig del rekryteras bland sådana, som eljest till sitt hufvud-

studium gjort någon naturvetenskap, ja t. o. m. icke obetydligt ur den medicinska fakulteten.

Vill man härefter spörja, huruvida denna öfvervägande naturvetenskapliga rigtning hos tidsandan är en god och helsosam rigtning eller icke, så torde detta spörjsmål näppeligen kunna besvaras hvarken med ett obetingadt ja eller nej. Å ena sidan kan man nemligen med skäl framhålla, att en viss reaktion åt detta håll var både förklarlig och väl behöflig efter den filosofiska spekulationens extravaganser under en föregående tid. Och hvad särskildt beträffar filosofien, så måste det utan tvifvel erkännas, och erkännes äfven nu mera ganska enstämmigt, att hon icke kan komma långt ensamt på den aprioriska konstruktionens väg, utan att hon städse har att utgå från en i möjligaste måtto grundlig och mångsidig kännedom om den faktiskt gifna verkligheten, som hon ju åstundar att förklara. Och det är då tydligt, att hon för att rikta sig med en sådan kunskap bör vända sig äfven till naturforskningen och att det är hennes pligt att taga hänsyn till dess vunna resultat. Men å andra sidan är all öfverdrift skadlig, och det bör med bestämdhet framhållas såsom ett alldeles oberättigadt öfvergrepp, hvilket icke kan leda till annat än fullständig förvildning i vetenskapligt hänseende, då man vill inom det inre eller andliga lifvets område införa och här utan vidare använda synpunkter, analogier och metoder, som äro hemtade från den yttre fysiska naturen och passa endast för denna. Och det är obestridligt — och har för öfrigt mer än en gång påpekats —, att vår tid i detta afseende ofta och på mångahanda sätt försyndat sig.*

För att visa, på hvilka afvägar man genom ett sådant förfaringssätt kan komma, må här exempelvis erinras om prof. *Gustaf Jägers* bekanta »upptäckt» deraf, att själens egentliga väsen består i eller att hon i grunden är detsamma som — »das Riech-

* Hvar eller huru detta skett, kan här icke vara platsen att närmare uppvisa och utreda. Några hithörande antydningar har jag visserligen sökt att gifva på annat ställe i min reseberättelse, men att här inflicka dessa, förefaller af flere skäl olämpligt. För att emellertid åtminstone med något exempel styrka mitt — visst icke nya eller originella — påstående och på samma gång belysa hvad som dermed afses, må i korthet erinras derom, att åtskillige nyare författare, (*John Stuart Mill*, *Taine* m. fl.) i syfte att sålunda komplettera eller förbättra en rent mekanisk »associationspsykologi», sökt att införa begreppet om hvad de kalla en »andlig kemism», och att särskildt *Wundt* (i sin *Physiol. Psychologie* ss. 640 m. fl.) vill förklara den karakter af utsträckning eller »rumlighet», som tillkommer synsinnets åskådningar, såsom framgående ur en sådan psykiskt-kemisk syntes af tvenne artskilda slags sensationsqvaliteter. Och det må tillåtas att med afseende härpå hänvisa tillbaka i denna tidskrift (för år 1880) till noterna ss. 478 och 489.

stoff»(!), att själslifvets yttringar bäst röja sig genom och i sin ordning bestämmas hufvudsakligen af utdunstningen(!) o. s. v. (»Die Entdeckung der Seele». Leipzig). Det bör tilläggas, att han formligen nedhyssjades, då han vid ett naturforskarmöte i Frankfurt sökte att göra sådana åsigter gällande, och det vore mer än obilligt att vilja betrakta honom såsom en typisk representant för den af naturvetenskaperna inspirerade eller derifrån utgående spekulationen öfver filosofiska ämnen, — hvilken, der hon uppträder sansadt, visserligen förtjenar att aktas och beaktas äfven af fackfilosofen. Men Jäger har i alla fall ganska många, om icke just anhängare, så dock närmare och fjermare meningsfränder. Och just emedan han tillhör den ifrågavarande rigtningens yttersta venster, har hans åsigt anförts såsom betecknande för, hvarthän det åtminstone *kan* bära, om man går att syssla med psykologiska eller metafysiska spörjsmål och dervid är ensidigt fången i sådana föreställningssätt, som äro gängse inom en eller flere naturvetenskaper och der måhända fullt på sin plats.

En annan ganska betecknande, ehuru icke lika osmaklig, illustration till hvart detta kan leda kunde man finna i prof. *Zöllners* äfventyrliga spiritistiska fantasier öfver den fjerde dimensionen. Med sådana exempel för ögonen är det icke underligt, om den vetenskapligt intresserade allmänheten i Tyskland, eller åtminstone den mera sansade delen deraf, omsider börjar få ögonen öppna för vådan af denna redan alltför länge herskande ensidiga dyrkan af naturvetenskaperna och deras metoder. Också visa sig allt flere tecken dertill, att man så småningom upphört att tro på dessa metoders allena saliggörande kraft, d. ä. på deras omedelbara betydelse och användbarhet *äfven* inom det andliga lifvets område och inom de vetenskaper, som hafva till uppgift att begripa och förklara detta. Ja, man talar redan temligen allmänt om en »naturvetenskaplig svindel» såsom något som nu mera vore öfver eller åtminstone på återgång.

Dessa tecken synas mig vara glädjande, och jag vågar derpå grunda den förhoppningen, att den tyska filosofien skall inom en icke alltför långt aflägsen framtid fullständigt emancipera sig från att, såsom hon onekligen en tid bortåt mer och mindre gjort, gå i naturvetenskapernas ledband, utan att hon dermed upphör att med dessa vetenskaper allt framgent stå i en helsosam beröring, äfvensom att i den mån filosofien återvinner sin forna sjelfständighet, äfven hennes praktiska discipliner skola blifva allt mera omhuldade i Tyskland och der gå en ljusare framtid till mötes.

K. R. Geijer.

Literatur.

Om Eden, särskildt såsom obligatorisk. Dess berättigande från christlig ståndpunkt. Prisbelönt täflingsskrift af *P. Ekelund.* Stockholm 1880. Pris 2 kronor.

Föreliggande skrift utgör obestridligen en företeelse i vår literatur, som är förtjent af uppmärksamhet. Det ämne, den behandlar, är tvifvelsutan vigtigt såväl i sig sjelft som genom sitt nära samband med frågan om religionens och äfven samhällets väsende i det hela. Och hvad man än må tänka om de resultat, hvartill författaren kommer, så kan man dock aldrig neka, att han med grundlighet och sakkunskap behandlar detta sitt ämne. Att skriften med afseende på fullständigheten i de synpunkter, från hvilka frågan betraktas, lemnar ett och annat öfrigt att önska, är dock ej dermed nekadt. Begreppet *obligatorisk* ed och dess betydelse för det menskliga samhället kunde väl hafva tarfvat en fullständigare utredning, än den författaren lemnat. Han har emellertid betraktat saken företrädesvis, ja nästan uteslutande ur religiös synpunkt, och det resultat, hvartill han kommer, berättigar honom i ej ringa mån att göra detta.

Mindre gynsamt ställer sig emellertid vårt omdöme, då vi fästa vår uppmärksamhet vid det sätt, hvarpå frågan besvaras. Obetingadt påstås det, att obligatorisk edgång är berättigad inom ett samhälle, som bekänner sig till Kristi lära. Då vår religionsstiftare sjelf uttalat sig rörande edgång, och då Kristi egna ord väl böra hafva första vitsordet i fråga, om hvad som är Kristi lära, är det naturligt, att vår uppmärksamhet först och främst måste rigtas på denna punkt. Att annan hänsyn i detta afseende både kan och bör tagas i betraktande, neka vi visserligen icke. En återgång till den kristna verldsåsigten i det hela torde härvid i första rummet böra ifrågakomma. Af mindre betydelse är *för oss,* huru saken gestaltat sig hos det folk, hvars religion kan sägas vara kristendomens historiska förutsättning, eller hos dem, som försökt, men i så ytterst ofullständig mån lyckats tillgodogöra sig den kristna religionens innehåll och efter detta gestalta sitt lif. Dock, vi vända oss först till Kristi egna yttranden i frågan. Författarens exeges är i sanning märkvärdig i

sitt slag. Den visar oss, huru man för att i skriften finna stöd för vissa förutfattade meningar kan tillåta sig en den mest besynnerliga borttolkning af dess enklaste utsagor. Då det i Matth. 5: 33—37 heter: »I skolen alls intet svärja, hvarken vid himmelen, ty den är Guds tron o. s. v., utan Edert tal skall vara »ja, ja», »nej, nej», hvad derutöfver är det är af ondo», så få vi af författaren veta, att detta egentligen betyder: »iakttagen sanningsenlighet äfven utan ed». Det har sig litet svårt att komma till detta resultat, och vi måste också derföre vara väl rustade, vi måste hemta våra vapen från »trons analogi». Ehuru ej utan en viss reservation och såsom något, som »vi ej kunna anse vara till fullo bevisadt», medger författaren, att det ingenstädes i Nya Testamentet läres, att ed såsom förpantning, såsom nedkallande af Guds vrede öfver svärjaren, är berättigad. I sanning, detta borde vara nog i fråga om Nya Testamentets ståndpunkt. Ingenstädes tillåten, förbjudes eden derstädes på två ställen. Men Gamla Testamentet får hjelpa oss, ty der läses, att eden är ett godt verk. Vi vilja för ingen del neka, att sambandet emellan den kristna och judiska verldsåskådningen är ett nära och innerligt, så vidt man nemligen rätt fattar dess betydelse. Genom fasthållandet af detta samband kan kristendomen sätta sig i organiskt förhållande till den föregående religiösa utvecklingen. Men mer än kristendomens historiska förutsättning och förberedelse blir dock judendomen aldrig. Judafolkets mission var att vara »löftets folk», att fasthålla hoppet om den stundande fulländningen och dymedelst visa utöfver sig sjelf på det nya ljus, som lyser från krubban i Betlehem. Att vilja göra henne till något annat och mer är att missbruka henne, och detta missbruk hämnar sig, genom att man sjelf sjunker ned till den judiska ståndpunkten. Så länge så mycket af judiskt väsende finnes qvar midt i den kristna kyrkans sköte, som ännu är fallet, är det ej att undra på, att man dertill är benägen. Men minst af allt får det anses tillåtligt att tolka den kristna sedeläran efter den judiska. Eller anser verkligen herr E. att de »heliga patriarkernas sedliga vandel skulle anstå en Jesu lärjunge»? Hvad de tillåta sig, i strid med den kristna sedeläran, gillas visserligen ej i Gamla Testamentet med uttryckliga ord. Men de kunde dock fortfara att vara Jehovahs sanna dyrkare och likväl tillåta sig åtskilligt, som ej kan af en kristen föröfvas, utan att han upphör att vara kristen i ordets sanna bemärkelse. Just här röjer sig en väsentligen annan ståndpunkt i religiöst och sedligt afseende. Derföre säger ock kristendomens stiftare sjelf: »Åt de gamle är sagdt — — — men jag säger Eder» o. s. v., dermed antydande, hurusom han fordrade en högre och strängare sedlighet än den judiska. Väl försedd med vapen ur denna minst

sagdt tvetydiga rustkammare, går författaren emellertid till tolkning af Matth. 5 samt parallellstället Jak. 5, der äfven edgång uttryckligen förbjudes. Förbudet säges i båda fallen hafva afseende, ej på edgång i allmänhet, utan på sådana eder som de, hvilka der uppräknas. Dessa skulle vara förbjudna, emedan de ansågos mindre bindande än eder vid den sanne Guden sjelf, följaktligen frestade till ett sådant föreställningssätt som att menniskan ej vore förpligtad till sanning och trohet, då hon ej svär vid Gud. Men att hon detta är, har Jesus här velat inskärpa. — Jesu ord innehålla, det är sant, mycket som först en sen efterverld skall kunna rätt fatta. Men de innehålla också *alltid* mycket, som just hans egen samtid kunde fatta, som just var ställdt till denna samtid. Aldrig har han framstält sin lära på ett dunklare sätt än dess djup kräfde, aldrig ligger dunklet i val af oegentliga uttryck. Minst af allt har han kunnat göra sig saker till något sådant som att, då han ville säga: »talen sanning, äfven då I icke svärjen», i stället för att helt enkelt säga detta, påbjuda: »svärjen icke alls efter de här i landet brukliga edsformulären». Att så gå till väga är icke att i liknelser framställa det, som för sitt omätliga djup ej annorlunda kunde utsägas, det är icke ens att göra den enklaste sak krånglig, som man nu för tiden är så benägen till, det är helt enkelt att ej kunna eller ej vilja på begripligt menniskospråk uttala den enklaste sak i verlden, utan i stället för A. säga B. Antag, att herr E. haft det missödet att råka ut för någon opasslighet. Han tillkallar en läkare. Denne säger: »Gå icke alls ut i dag». Skulle då herr E. tolka hans ord så: »Tag Eder väl till vara för förkylning, om Ni går ut i dag eller i morgon eller när som helst, ja äfven om Ni stannar hemma»? Vi undra i sanning hvad läkaren skulle säga, om hans ord blefve föremål för en dylik tydning. Vi våga t. o. m. påstå, att herr E. sjelf om han nu för tiden finge höra någon uttrycka sig så som han här beskyller Jesus att hafva gjort, så skulle han tvifvelsutan förmena, att en sådan person antingen ej ville säga sina tankar, utan dolde dem i förblommerade fraser eller ock i följd af någon sinnesförvirring blifvit ur stånd att uttrycka sig på vanligt, begripligt menniskospråk.

Huru naturligt ställer sig deremot ej saken, om man kastar öfver bord alla förutfattade meningar, inklusive hela den judiska ballasten, den må vara medvetet upptagen eller ej! Eden är då väl tillåtlig på judisk och öfver hufvud förkristlig ståndpunkt, ty det religiösa goda var här väl det *högsta*, men icke i allra strängaste och fullaste bemärkelse det *absoluta* goda. Under sådana förhållanden kunde en dess pantförskrifning ega rum. För den kristna är det rent af inkommensurabelt med allt

annat. Han kan ej utan hädelse pantförskrifva det, ty detta skulle ju innebära, att det funnes någonting annat, på hvilket han satte större eller lika stort värde. Den, som så gör, han visar, att han i denna punkt åtminstone icke är någon sann kristen, utan om han tillhör ett kristet samfund, står på en lägre ståndpunkt än den, hvartill han är kallad.

Derföre förbjuder kristendomens stiftare eden med uttryckliga ord. Väl talar han ej om ed vid Jehovahs namn, utan anför andra edsformulär. Men detta får sin naturliga förklaring deri, att eder af det förra slaget ej på hans tid och bland hans folk förekommo. Man undvek eder vid Jehovah sjelf och använde sådana vid skapade föremål. Men, anmärker nu Jesus, på ord och uttryck ligger ingen vigt. Den, som svär vid det skapade, han syftar dock till en ed vid Skaparen. Men att så göra, att pantförskrifva sin salighet, det är en min lärjunge ovärdigt.

Märkas bör emellertid, att här är fråga om eden som pantförskrifning. Herr E., som efter hvad vi funnit, då det gäller att i skriften utfundera stöd för egna, förutfattade meningar, ej ställer fordringarne på framställningssättets »uttrycklighet» synnerligen högt, anmärker, att om detta varit meningen, så hade det bort med »uttryckliga» ord sägas. Hvarföre har icke detta skett? Svaret är enkelt. Man kände på Jesu och apostlarnes tid ingen annan form af ed än den, som innebär en pantförskrifning. Att så var fallet bör ej förundra oss. Sjelf besvarar författaren i den utredning af edens begrepp, han i början lemnar, den frågan, huruvida eden kan tänkas utan att innebära förpantning, afgjordt nekande, och obestridligt synes oss vara, att den ännu i dag bland de kristna folken, åtminstone deras massa så fattas. Författaren anmärker vidare, att »förpantning förutsätter, att egandet af detta (som förpantas) är eller kan göras beroende af ett visst vilkor», Ja, visserligen, men just på detta »kan göras» ligger här hufvudvigten. Genom förpantning gör jag egandet af det, som förpantas, beroende af ett vilkor, som *icke* oberoende af förpantningen är dervid fästadt. Om det står i pantgifvarens förmåga, att uppfylla de, oberoende af förpantningen gifna och först genom denna tillkomma vilkoren eller blott förhindra deras inträdande, om han af nåd kan återfå det förpantade i händelse det förloras, allt detta är här af underordnad betydelse. Hufvudsaken är, att han genom förpantningen förklarar sig under vissa förutsättningar *villig* att afstå från egandet af panten. Sker icke detta, så kan man ej utan att stöta språkbruket tala om förpantning. Men en kristen kan ej på detta sätt förpanta sin salighet. Han kan det icke dels emedan denna salighet kräfver eller rättare till sjelfva sitt väsende är hans viljas fulla hängifvenhet åt Gud, och något *annat* och

mer än detta *kan* han icke gifva — der *allt* är fordradt, kan intet mer gifvas, — han vill det icke, ty hans nåd hos Gud är hans *absoluta* goda, hvilket han ej för andra syftens vinnande kan vara benägen att förpanta. »I ären dyrt köpte», säger Paulus, och detta må gälla äfven här. Saligheten är för dyrbar för den kristne, för att han skulle förpanta den. Eden är derföre af kristendomen förbjuden icke derföre, att den vore »ett stycke trolldom», utan derföre att den helt enkelt är en hädelse.

Men kan ett surrogat för eden införas, man må kalla det ed eller icke, hvarvid all tanke på pantskrifning aflägsnas, så förefinnas visserligen inga hinder för dess användande äfven i kristna samhällen. Får man i eden inlägga en sådan betydelse, så böra inga samvetsbetänkligheter möta för dess afläggande, äfven då nu brukliga formulär användas, så önskvärdt det än vore, att all slags tvetydighet aflägsnades genom en förändring af dessa formulär.

Men är eden såsom pantförskrifning, ehuru berättigad på lägre religiös ståndpunkt, oförenlig med kristendomens anda och bokstaf, så kan det vid första påseende vara egnadt att väcka förvåning, huru man från kristlig ståndpunkt kan draga i härnad för dess försvar. Anledningarne härtill kunna vara flera, allt jemt kunna de dock återföras dertill, att man tagit intryck af föreställningssätt, som för kristendomen äro främmande. Hvad författaren särskildt angår, så hafva vi redan påpekat hans öfverskattande af den judiska sedelärans betydelse. Ännu en annan omständighet må framhållas. Författaren tillhör en teologisk rigtning, för hvilken allt, som är en frukt af en historisk utveckling, framstår som blott och bart härigenom försedt med berättigade anspråk på helgd. Uttryckligen säger han, att i fall »traditionens yrkanden med större eftertryck göra sig gällande, måste man tvifla på den tolkning af den heliga skrift, som eljest synes ofrånkomlig». Ehuru slika åsigter tydligen gå i katoliserande rigtning, är det dock Luthers auktoritet, som imponerat på honom i fråga om eden. Det är dock icke svårt att finna, huru just en af de allra vigtigaste hufvudbristerna i Luthers religiösa ståndpunkt inverkat på den store reformatorn i detta afseende. Vi vilja, utan att här närmare kunna utföra detta, känneteckna denna brist så, att det för Luther aldrig var en klar och afgjord sak, att salighetens *väsende* just *är* viljans fulla hängifvenhet åt Gud. Försoningen hade för honom ännu *i viss mån* betydelsen af en slags befrielse från ett yttre straff, som Gud i vrede eljest skulle hafva tillfogat syndaren till hämd för synden. Åt kommande tiders religiösa erfarenhet var det förbehållet att upplefva och klart tillegna sig äfven det moment i kristendomen, hvartill Luther i förevarande afseende ej lyckats komma

fram. Afslutadt är väl ännu ej detta arbete, men i mån af dess fortgång skall det allt klarare visa sig, huru oförenlig med kristendomens väsen, likasom med dess bokstaf hvarje förpantning af saligheten är.

Och hvad i allmänhet historiens vitnesbörd på det religiösa, likasom på andra områden beträffar, så kan derom intet bättre sägas än Geijers ord, att han genom historiska studier kommit ifrån det historiska skolan. Det gifves ingenting, som historien tydligare lär, än att en historiskt gifven form af menskligt lif såsom sådan ej har annan helgd än just en historisk, en giltighet för vissa tider och förhållanden. Må derföre Luther och kyrkofäderna om eden säga hvad helst de vilja. Äfven med afseende på dem och äfven till vår tids menniskor säger kristendomens stiftare: »Åt *de gamle* är sagdt: Du skall icke svärja falskt, utan du skulle hålla de eder, du svurit Herren; men *jag säger* Eder: *Svärjen icke alls*».

L. H. Å.

Figaros bröllop eller den lustiga dagen, Komedi i 5 akter af *Caron de Beaumarchais*, fri öfversättning af *Isidor Lundström.* Med två musikbilagor af *Ivar Hallström.* Stockholm, Jos. Seligmann & C:is förlag.

Som bekant upptogs å Dramatiska teatern under föregående spelår Beaumarchais' verldsberömda mästerverk, som då i tjugu år varit försvunnet från hufvudstadens scener. En följd af goda hus belönade upptagandet och oaktadt utförandet ej motsvarade de förväntningar, man derom gjort sig, då flere af våra främsta sceniska artister återgåfvo hufvudrollerna, följde publiken i lifligaste stämning de af en yster glädtighet och outtömlig qvickhet flödande scenerna, hvilka dertill kryddas af en satir, som ännu har lång tid igen, innan den kan sägas blifva föråldrad. Hufvudstadstidningarne innehöllo långa redogörelser öfver den snillrika komediens estetiska och historiska betydelse och det märkvärdiga intrigspel som först måste utageras innan den första gången kunde blifva uppförd i Paris, med mera, om hvilket allt vi sålunda ej anse oss behöfva å nyo erinra, då vi nu gå att yttra några ord om den öfversättning som af Dramatiska teatern begagnades och hvilken kort tid efter styckets upptagande blef synlig i bokhandeln.

De mångahanda svårigheter, som äro förknippade med en öfverflyttning till vårt språk af ett arbete sådant som *Le mariage de Figaro*, ligga för öppen dag. Det franska originalets »nästan öfverallt epigrammatiskt sedliga form», för att begagna öfversättarens ord, och dess oefterhärmligt lediga elegans i språkbehandlingen göra en efterbildning i ett språk, som i dessa afseenden

så långt ifrån kan täfla med det franska, till en mycket fordrande uppgift. Med så mycket större nöje kan man då vitsorda, att öfversättaren på det hela taget lyckats särdeles väl i sitt onekligen något vanskliga värf. Den frihet han på åtskilliga ställen tagit sig att frångå den stränga ordalydelsen i originalet har i förening med en fyndighet, som merendels träffat det rätta, mycket bidragit att förläna hans öfversättning den ledigt eleganta konversationston, den raskhet och frånvaro af all tyngd i replikerna, som här var ett *sine qua non*, men hvilket allt ett mera ordagrant återgifvande må hända skulle förstört. En jemförelse med en äldre i tryck tillgänglig öfversättning (af *F. Berndtson*, utgifven i Helsingfors 1865 på C. J. Wikbergs förlag, men efter hvad vi tro föga spridd i Sverige), ger stöd åt detta antagande. Denna öfversättning, som med mycken trohet följer originalet i spåren och i öfrigt är förtjenstfullt utförd, kan ej frikännas från just en sådan tyngd i replikbehandlingen, som beröfvar Beaumarchais' snillrika skapelse en af dess mest fängslande egenskaper, den tjusande skalkaktiga gratien, och som äfven gör denna öfversättning mindre lämplig för scenen. Ibland — men ej ofta, det medgifva vi — har dock den nya öfversättningen, genom att mindre noggrant återgifva originalets ordalydelse försvagat udden i replikerna; och på dessa ställen synes oss Berndtsons tolkning lyckligare. Redan i första aktens första scen kunde vi påpeka ett par dylika ställen. I tredje aktens femte scen, der Figaro på grefvens anmärkning, *Les domestiques ici sont plus longs à s'habiller que les maîtres*, svarar: *C'est qu'ils n'ont point de valets pour les y aider*, har detta svar hos Berndtson blifvit både mera ordagrant återgifvet och fått en mera bitande ton än hos Lundström. I samma akts trettonde scen, tvisten mellan Figaro och Bartholo inför rätten, eger, såsom oss synes, Berndtsons tolkning företrädet. Brid'oisons eller, som Lundström kallar honom, Gåsmans repliker återgifvas likaledes bättre och roligare af Berndtson. (Denne ytterst löjlige figur, Gåsman nemligen, bortfuskades, i parentes sagdt, betänkligt vid Dramatiska teaterns framställning af stycket).

I ett par franska editioner af komedien hafva vi funnit en del af tredje aktens fjortonde scen, innehållande Marcelinas försvarstal öfver qvinnorna, utesluten efter vårt förmenande med mycket skäl. Ty hvilka sanna maximer Marcelina än här uttalar och huru mycket de bevisa att Beaumarchais äfven i »qvinnofrågan» var den nya tidens representant redan under *l'ancien régime*, passa de ej rigtigt midt ibland de glada scenerna. Vid uppförandet kunde de åtminstone uteslutas.

Våra anmärkningar mot hr L:s öfversättning hafva, som man finner, endast rört detaljsaker af obetydlig vigt, och det är också

allt, hvad vi hafva att vid densamma erinra. Önskligt vore, om äfven åtskilliga andra dramatikens mästerverk, som vi ännu sakna i vår öfversättningsliteratur, kunde vinna lika skickliga tolkar vid öfverflyttningen till vårt språk, när deras tur kommer — *om* den någonsin kommer. Här vore ett fält för våra öfversättare att verka på, ty vår literatur, som nu mera ganska fullständigt med sig införlifvat utlandets mästerverk inom andra områden, har på detta bibehållit en god del af den gamla fattigdomen.

J. A. R.

Polemik.

Till Redaktionen af Ny Svensk Tidskrift.

Den i det senast utkomna numret af Eder tidskrift intagna, af hr D. Davidson författade recension öfver första häftet af mitt arbete: »Nationalekonomiens grunddrag» är af den beskaffenhet, att jag finner mig nödsakad att begära rum för en gensaga deremot.

Hr D. inleder sin uppsats med några ord om förhållandena i Tyskland på den nationalekonomiska literaturens område, dervid stödjande sig på von Scheels bekanta i XVIII bandet af Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik intagna anmälan af trenne då nyligen utkomna läroböcker i nationalekonomi. Afsigten dermed kan ej gerna hafva varit någon annan än att gifva en vink om, att denna recension innebär en nyttig maning att icke söka författa för den större allmänheten afsedda framställningar af den ekonomiska vetenskapen. Jag ber emellertid att få försäkra hr D., att det varit med full. kännedom om den af von Scheel i nämnda recension uttalade stränga förkastelsedom öfver några af hans landsmäns skrifter, som jag gripit mig an med det visserligen ingalunda lätta företaget att populärt framställa nationalekonomiens grunddrag. Långt ifrån att inom vår nationalekonomiska literatur hittils varit något öfverflöd på arbeten i den angifna rigtningen, har, bland andra brister, äfven funnits den på ett arbete med det syfte och den anläggning, som det ifrågavarande.

Jag vågar derföre bestrida, att sjelfva utgångspunkten för hr D:s anmärkning härvidlag i ringaste mån haft det berättigande som den hade för den tyske recensenten, likasom detta icke heller torde vara fallet med dennes af hr D. accepterade påstående, att nationalekonomiens n. v. ståndpunkt skulle göra det nödvändigt, att dess idkare uteslutande egnade sig åt specialundersökningar. Äfven den som i likhet med undertecknad

icke vill i minsta mån bestrida nyttan af dylika undersökningar, lärer dock finna, att *för vårt land* en populär framställning varit af behofvet högeligen påkallad. I förbigående må ock anmärkas, att det icke kan undgå att väcka en viss förvåning, att hr D. på ett så föga lyckligt sätt tagit till förebild von Scheels ifrågavarande recension, helst då man erinrar sig, att bland de arbeten, som framkallade densamma, äfven var ett, till hvilket hr D. för sin docentafhandling står i mycket stora förbindelser, nemligen C. Mengers Grundsätze der Volkswirthschaftslehre.

I fråga om de utaf hr D. mot mitt arbete framstälda detaljanmärkningar, är det ej min afsigt att trötta tidskriftens läsare med ett bemötande af dem, hvilket skulle kräfva vida större utrymme än det, som för detta genmäle står mig öppet. Herr D:s och min uppfattning synas icke blott i fråga om möjligheten och önskvärdheten af en popularisering, utan äfven i flera speciela frågor vara så vidt skilda, att äfven ett längre meningsbyte oss emellan sannolikt blefve fruktlöst. Jag behöfver ock så mycket mindre göra det för mitt eget rättfärdigande, som jag till min glädje funnit, att en anmälan i Letterstedtska föreningens tidskrift icke blott om mitt arbete afgifvit ett helt annat omdöme än hr D., utan äfven funnit sig föranlåten att uttala sig om de utaf hr D. emot detsamma rigtade anmärkningar.

Deremot är det en annan del af hr D:s uppsats, som jag ej kan med tystnad förbigå, den nemligen, i hvilken han talar om det sätt, hvarpå jag begagnat andra författares skrifter.

En hvar som läser hr D:s framställning torde ovilkorligen komma till den slutsats, dels att det skulle varit min afsigt att undanhålla läsaren kännedomen om den skuld, i hvilken jag stode till dessa författare, och dels att det varit ett stordåd hr D. utfört, då det lyckats honom att med tillhjelp af sin stora beläsenhet taga reda på, hvilka delar af mitt arbete, som varit hemtade ur den eller den förf:ns skrifter.

Nu förhåller det sig emellertid härmed så, att för det första på omslaget till de hittills utkomna häftena uttryckligen tillkännagifvits, att då det med arbetets uppgift icke varit förenligt att tynga detsamma med ett större antal noter, hänvisningarna till de af mig begagnade skrifterna blifvit uteslutna, men att boken i stället kommer att åtföljas af förteckning å den literatur, som af mig blifvit använd och dervid för de vigtigare och särskildt anlitade arbetena att uppgifvas för hvilka delar af mitt arbete dess innehåll blifvit företrädesvis tillgodogjordt, och vidare att jag icke desto mindre på flere ställen i sjelfva boken angifvit, att hvad som der förekommer är hemtadt ur v. Mangoldts, Wagners, Roschers m. fl:s arbeten. Detta allt har hr D. underlåtit att för tidskriftens läsare omtala. Det är vidare icke

sannt, att hvad jag ur desse eller andre författares skrifter hemtat i allmänhet är »ren öfversättning», om detta också på några ställen kan vara fallet; och jag har verkligen icke kunnat vara nog enfaldig att ett enda ögonblick föreställa mig annat, än att hvarje icke alltför okunnig nationalekonom genast skulle igenkänna hvad jag hemtat ur så pass allmänt lästa författares arbeten. Många, kanske de flesta af dessa ställen härröra för öfrigt icke i första hand från de nu nämnda förf., utan från andra som de i sin ordning begagnat. Sålunda har t. ex. v. Mangoldt, som sällan citerar sina källor, begagnat Mill, Dunoyer, Whately m. fl. Hvad särskildt angår H. Bischof (ej Bischoff, såsom hr D. kallar honom) så har jag användt föga af hans text, men deremot dragit stor nytta af de rika literaturhänvisningar, som förekomma i noterna. Hvar och en som något känner den nationalekonomiska literaturen vet ock, att det knappt är möjligt för en förf., som endast vill gifva en allmän öfversigt öfver vetenskapen, att ej tidt och ofta upprepa andras ord, så framt han ej föredrager att vinna ett lättköpt sken af originalitet genom att omskrifva samma sak med nya ord.

Till sist ber jag få förklara, att jag ej kan annat än skatta mig särdeles lycklig öfver att hafva endast i negativ form undfått ett sparsamt tillmätt erkännande af en recensent, hvilken, i likhet med hr D., ej bland de förnämsta alstren af utlandets litteratur synes vilja erkänna Roschers, v. Mangoldts, Schäffles, Wagners, Neumanns, Böhmerts, Mills, Carnes', Scharlings m. fl. arbeten. Stockholm den 22 November 1881.

Claes Westman.

Till belysning af Hr W:s genmäle får jag i korthet anföra följande.

Den af Hr W. mycket omordade ingressen till min recension har ingalunda förnekat, det ju *»för vårt land* en populär framställning varit af behofvet högeligen påkallad», men väl har jag der med anledning af 1:sta häftet af Hr W:s arbete uttalat tvifvelsmål om, att Hr W. nu lyckats afhjelpa detta behof, och jag har som en möjlighet antydt, att han fallit offer för samma misstag, hvartill man enligt v. Scheel allt för ofta gör sig skyldig, i det att man tror en bland sina första pligter såsom författare vara att rikta literaturen med en nationalekonomisk lärobok i stället för med en specialundersökning, med hvilken det vore långt troligare att man ginge i land. Hr W. torde nemligen erinra sig, att samme v. Scheel å annat ställe uttalar den utan tvifvel rigtiga åsigten, att författandet af populära handböcker kräfver »die besten Köpfe, klarsten Denker und gründlichsten Forscher».

Jag har icke påstått, »att nationalekonomiens n. v. ståndpunkt skulle göra det nödvändigt, att dess idkare *uteslutande* egna

sig åt specialundersökningar», men jag har hållit före att detta *i regeln* borde vara fallet, helst nationalekonomiens n. v. ståndpunkt gör det mycket vanskligt att skrifva populära handböcker.

Det väcker hos mig »en viss förvåning», att Hr W. så fullständigt glömt v. Scheels »bekanta» recension, att han ej erinrar sig, det denne hos Mengers arbete klandrar icke dess innehåll, som han tvärtom lofordar, utan blott, att det uppträder »mit der Prätension eines Lehrbuchs». Det ligger alltså icke det ringaste motsägande uti, att jag å ena sidan finner mig böra »stå i mycket stor förbindelse» till Menger för vissa hans åsigter, men å andra sidan i likhet med v. Scheel klandrar hans och andras »Lehrbuchmanie».

Det är ett minst sagdt besynnerligt sätt att »tillgodogöra» sig äldre författares resultat, då man såsom Hr W. på 69 verkliga sidor (med frånräkning af de blanka) levererar omkring 29 sidor ren och 4 sidor fri öfversättning, och att ett dylikt energiskt anlitande af källorna egt rum, lär den oinvigde ej kunna ana, äfven om Hr W. i slutet af sitt arbete kommer att anföra den literatur, han »företrädesvis tillgodogjort» sig. Åtminstone hade ett samvetsgrant användande af citationstecken (synnerligast vid sådana tillfällen, som då Hr W. s. 8 —10 öfversätter $1\,^1/_2$ sida i sträck ur Mangoldts Volkswirthschaftslehre) varit särdeles egnadt, att hos läsaren förebygga ett missförstånd af hvad Hr W. verkligen menar med uttryck sådana som »använda», »anlita», »tillgodogöra sig», hvilka i hans språkbruk ha en betydelse icke obetydligt afvikande från den allmänt gängse.

Hvilka författares arbeten äro att räkna bland de förnämsta alstren af utlandets literatur, är en fråga, om hvilken jag ej yttrat mig. Deremot har jag förnekat, att *Hr W. verkligt anlitat* dessa alster, hvilka de nu än må vara. De anmärkningar mot innehållet i Hr W:s arbete, hvarmed jag sökte bevisa detta påstående, bryr sig Hr W. emellertid ej om att bemöta, utan söker i stället skydd bakom en anmälare i Nordisk Tidskrift. Då nu denne uppträdt anonymt, finnes det intet annat medel att utröna värdet af hans auktoritet än att granska hans kritik af min recension i denna tidskrift. En sådan granskning finner Hr W. i nedanstående genmäle. Af densamma kan nu Hr W. bedöma, om han haft skäl att anse något vidare meningsutbyte »i och för eget rättfärdigande» öfverflödigt.

Slutligen är det med nöje jag erkänner, att Hr W. verkligen påpekat en svag punkt i min recension, den nemligen, att — Bischof der är stafvadt med ff.

Som Redaktionen af *Nordisk Tidskrift* förklarat, att nedanstående genmäle med all sannolikhet icke komme att i tidskriften intagas, får jag härmed anhålla om plats derför i Ny Svensk Tidskrift.

I en anmälan af Cl. Westmans: Nationalekonomiens Grunddrag, införd i 6:te häftet af Nordisk Tidskrift för detta år, har en anonym recensent Hr — tagit mig i upptuktelse derför, att jag i Ny Svensk Tidskrift bedömt 1:sta häftet af nämnda arbete på ett sätt, som nämnde recensent ej ansett sig kunna gilla, och vändt sig mot två af de många af mig mot detta arbete gjorda anmärkningar.

Hr —s referat och kritik af den första af dessa anmärkningar lyder: »Vi hafva här (i Herr Westmans arbete) lyckligtvis icke funnit några ekonomiska elucubrationer öfver det tema, som nyligen på mystiskt språk kallats »Samhällslifvets kraf vis à vis behofvens tillfredsställande», hvilket ju egentligen tillhör en annan vetenskap än den egentliga hushållsläran». — Det ställe i min granskning, som Rec. här klandrar, lydde i sin helhet: »Han (Herr Westman) skulle ha insett, att det i en *nationalekonomi* varit på sin plats att på tal om behofven *åtminstone omnämna** samhällslifvets kraf vis à vis behofvens tillfredsställande. Han skulle mindre slösat sina loford på de menskliga behofvens uttänjbarhet och *ej iakttagit en vältalig tystnad** med afseende å det faktum, att den ene medborgaren eller samhällsklassen kan genom att stegra sina anspråk på lifvet hindra andra medborgare eller klasser att tillfredsställa de mest trängande behof». För den, som med någon eftertanke läser dessa rader, torde det ej vara svårt att inse, att deras mening är följande: Alla menniskor kunna ej uttänja sina behof i oändlighet, emedan snart nog en gräns nås, der denna verldens goda ej skulle räcka till att tillfredsställa alla dessa ökade behof. Om nu en samhällsklass lyckas att i någon betydligare grad öka sina behof, kan detta derför ha till följd, att andra måste minska sina. Fortgår denna rubbning för långt i en och samma rigtning, äfventyras samhällets bestånd. Således uppställer samhällslifvet åtminstone *den* fordran, att denna verldens goda ej må fördelas så, att den ena samhällsklassen lefver i öfverflöd och slöseri, under det att en annan så småningom svälter bort. Att detta är blott *ett* af de många kraf, som samhällslifvet uppställer vis à vis behofvens tillfredsställande, är lätt att visa. Men det är för mitt syfte nog att konstatera tillvaron af detta enda. Vore vi nu vildar, som vid sina behofs tillfredsställande ej toge hänsyn till dessa »samhällslifvets kraf», då vore det rätt att ej omnämna dessa kraf i en nationalekonomi, ty de skulle då icke ha något inflytande på de ekonomiska förhållandena. Det moderna samhället har dock lyckligtvis kommit så långt, att många af »samhällslifvets kraf» ingå bland de krafter, som bidragit till att gifva detta samhälles ekonomiska för-

* Kursiveringen gjord nu.

hållanden den karakter, dessa f. n. ega. Men är det så, då böra dessa krafter *åtminstone omnämnas* i en nationalekonomisk handbok, när man behandlar behofven och deras tillfredsställande. Och den som finner detta mystiskt, den visar, att han ej rigtigt begriper hvad nationalekonomi är.

Hr — anmärker för det andra, att icke ens den enfaldigaste skolpilt skulle af Hr W:s definition å *förmögenhet* (»det förråd af ekonomiska förnödenheter, som *vid en viss tidpunkt** står till en menniskas förfogande såsom en samlad fond för tillfresställande af hennes behof») kunna draga den slutsatsen, »att en fattiglapp som lyckats låna en summa penningar blefve lika förmögen som den, som eger samma summa». En sådan slutsats beror på »en förblandning af objektiv och subjektiv förmögenhet», men är icke »grundad i definitionen», nemligen Hr W:s. — Det minst sagdt barnsliga i denna invändning mot en slutsats, som gjorts af män sådana som Karl Knies och Adolf Held (det är från dessa författare jag hemtat den klandrade anmärkningen) framgår af följande utredning, som väl är så klar och lättfattlig, att det blir svårt för Hr — att ej förstå den. »Det förråd af ekonomiska förnödenheter, som *vid en viss tidpunkt* står till en menniskas förfogande såsom en samlad fond för tillfredsställande af hennes behof», det är de förnödenheter, till hvilka denna menniska *vid tidpunkten i fråga* har sådan rätt (eganderätt, nyttjanderätt o. s. v.), att hon kan använda dem till att tillfredsställa sina behof. Om nu en person A., som ej har några skulder, fordringar eller andra tillgångar, *i dag* genom *arf* erhållit en summa penningar, så disponerar han *i dag* öfver ett visst förråd ekonomiska förnödenheter för sina behofs tillfredsställande. Om så en annan person B., som ej heller har skulder eller tillgångar, *i dag* lyckas *låna* en lika stor summa som A. *i dag* fick genom *arf*, så disponerar B. *i dag* öfver ett lika stort förråd af ekonomiska förnödenheter som A. *i dag*. Då nu förmögenhet *enligt Herr Westmans definition* är liktydigt med »förråd af ekonomiska förnödenheter, som *vid en viss tidpunkt* står till en menniskas förfogande såsom en samlad fond för tillfredsställande af hennes behof» och A. och B. *i dag* disponera öfver lika stora förråd, så ha A. och B. lika stor förmögenhet och sålunde blefve *enligt Herr Westmans definition* »en fattiglapp (B), som lyckats låna en summa penningar, lika förmögen som den, som eger denna summa (A)». Denna slutsats kan ej bortresoneras genom något som helst dunkelt ordande om »objektiv» och »subjektiv» förmögenhet.

Upsala den 19 November 1881.

David Davidson.

* Kursiveringen gjord af ins.

Valrätten till andra kammaren.

(Forts.)

»Utgående från den grundsats», säger frih. De Geer i sin motivering till riksdagsordningen, »att en nationalrepresentations nödvändigaste egenskap är att vara ett sant uttryck af tänkesätten hos majoriteten af den politiskt tänkande delen af nationen, — — — afser förslaget att — — — från valrätt till representationen icke utesluta andra oförvitlige medborgare än dem, hos hvilka något politiskt intresse icke kan förutsättas».

Såsom mätare af den politiska mognaden har alltså här det politiska intresset blifvit uppstäldt. Öfver allt, der ett vaket intresse för samhällets välfärd och en sant medborgerlig anda äro till finnandes, bör dermed äfven följa rösträtt. Och i sjelfva verket är väl det folks framtid bäst tryggad, der en sant medborgerlig anda i de vidaste kretsar slagit de djupaste rötter. Ju längre ned alltså denna anda trängt in, dess längre ned bör också den politiska rösträtten utsträckas. Men längre må den ej utsträckas än till den gräns, nedom hvilken möter den politiskt likgiltiga massa, som till rösturnan följer den förste bäste, utan att rätt veta hvarför, och åt hvilken Amerika gifvit det betecknande namnet *voting cattle.*

Den första fordran, som kan ställas på en census för valrätt eller valbarhet, är alltså, att den skall på samma gång inrymma så många politiskt mogne och så få omogne medborgare som möjligt. Är census för hög och en mängd personer uteslutne från valrätt, som med all sannolikhet skulle göra ett godt bruk deraf, skall bland dem uppstå ett berättigadt missnöje, hvilket icke är till nytta för samhället.

Är åter census för låg, kan blott allt för lätt hända, att de otjenliga element, som fått komma in bland valmännen, omintetgöra de goda verkningarne af valrättens utsträckning till personer, som veta huru de rösta och som känna både sina medborgerliga rättigheter och sina skyldigheter.

Frågan är nu, i hvad mån riksdagsordningens fjortonde paragraf lyckats lösa uppgiften att dana en rättvis census, eller om den gräns dess stiftare dragit, der de gamla stånden och deras vederlikar antagas sluta, sammanfaller med den gräns, der det politiska intresset upphör.

Det är dervid ej nog att census omfattar majoriteten af de politiskt tänkande. Då grundlagens stiftare tala om, att en representation bör uttrycka tänkesätten hos majoriteten af den politiskt tänkande delen af nationen, kan meningen dermed ej vara att underkänna minoritetens rätt att der göra sig hörd eller att efter förmåga inverka på valen, utan blott att erkänna den sanning, att inom representativa församlingar flertalet gifver utslaget, medan mindretalet får nöjas med att gifva skäl för sig så godt det kan. Tanken att gifva mindretalen inverkan på utgången af samfälda val var för öfrigt då vårt riksdagsskick omdanades ännu så ny och de till den ändan uttänkta valsätt, — med större valkretsar, der hvarje valman röstar på ett mindre antal än som skall väljas, — hos oss så okända, att något dylikt då ej gerna kunde komma i fråga. Men just derför var det af så mycket större vigt att så inrätta valförsamlingarne till andra kammaren, att denna finge en så mångsidig sammansättning som möjligt och att alla berättigade samhällsintressen der kunde göra sig hörda.

Härtill hade emellertid, då valrätten gjordes beroende af förmögenhet, fordrats en sorgfällig afvägning mellan de olika slag af den senare, vid hvilka den förra blef bunden, hvilket åter förutsätter en möjligast noggrann statistisk utredning af det inbördes förhållandet dem emellan. Det är djupt att beklaga, att en sådan utredning vid framläggandet af förslaget till ny riksdagsordning i början af 1863 icke lemnades och till följd af för handen varande förhållanden icke kunde lemnas. Bevillningsstadgan af 1860 hade

nemligen först med år 1862 trädt i kraft, och medfört genomgripande förändringar i vårt direkta skatteväsende. Så uppsprang på ett enda år taxeringsvärdet för fastighet på landet från 593 till 1,827 millioner och i städerna från 259 till 419 millioner. En redan förut här omnämnd riddarhustalare har beräknat att antalet fastighetsegande valmän enligt nya riksdagsordningen skulle uppgått år 1861 till 64,700, men år 1862 till ej mindre än 196,000. Men resultatet af den nya bevillningsstadgan kunde ännu ej hunnit till regeringens kännedom, då förslaget till ny riksdagsordning utarbetades, och kunde följaktligen ej heller dervid tjena till ledning.

I stället sökte man så godt sig göra lät att hjelpa sig med antaganden och resonemanger. Man antog, att endast sådana lefnadsförhållanden, der ej all inkomst går ur hand i mun, utan den dagliga kampen för tillvaron lemnar håg och tid öfriga för ett sjelfständigt deltagande i det politiska lifvet, borde medföra politiska rättigheter; och det må vara godt och väl. Men man måste vidare stödja sig på lösa antaganden, då den gräns i siffror bestämdes, nedom hvilken politisk sjelfständighet ej skulle vara till finnandes; och om dessa siffrors rigtighet kan väl vara tu tal.

Ett kännetecken på, att gränsen för politiskt intresse är rigtigt angifven, synes innebäras deri, att antalet af dem, som den gifver valrätt, ej är allt för olika fördeladt på särskilda delar af landet. Ty om antalet af dem, som endast förmå tillfredsställa de dagliga behofven, i vissa landsdelar är större än i andra, eller om det samma är fallet inom vissa näringsgrenar, så skall åtminstone den del af befolkningen, som ej är allt för nära bunden vid torfvan, städse sträfva att utjemna detta missförhållande genom att söka sig till de landsdelar eller näringskällor, som erbjuda bättre tillfälle till utkomst. Om nu valmännen inom särskilda delar af landet stå i ett allt för ojemt förhållande till folkmängden, så innebär det, att somliga lefnadsställningars politiska behof blifvit i förhållande till deras sociala betydenhet mera tillgodosedda än andras, och att dermed åt de förra gifvits ett allt för stort politiskt inflytande gent emot de

senare, hvilket ej kan vara till nytta för det helas jemvigt. Fullständig likställighet i detta afseende står naturligtvis aldrig att vinna, men är dock alltid ett mål, som man så vidt möjligt bör sträfva att närma sig.

En blick på vår valstatistik skall utvisa, i hvad mån riksdagsordningens fjortonde paragraf i tillämpningen uppfyller denna fordran; och skola vi dervid närmast följa uppgifterna från 1878, enär siffrorna för olika valperioder i det hela visa sig konstanta.

Hela antalet valmän till andra kammaren uppgifves vid 1878 års val till 270,337 för hela riket, hvaraf 227,772 på landet och 42,565 i städerna, — således af folkmängden i hela riket 6 $^0/_0$, på landet 5,9 $^0/_0$ och i städerna 6,5 $^0/_0$. Det relativa antalet är på landet högst i Vesterbottens mellersta domsaga med 9,7 $^0/_0$, hvarefter följa Vestbo härad i Jönköpings län med 9,5 $^0/_0$ och Gotlands södra domsaga med 9,2 $^0/_0$, men lägst i Jönåkers-Rönö-Hölebo härad i Södermanland med 2,6 $^0/_0$, tätt följdt i spåren af Finspångs domsaga i Östergötland med 2,8 $^0/_0$ och Oppunda-Villåttinge härad i Södermanland med 2,9 $^0/_0$, hvilken valkrets förut intagit hedersrummet i denna rigtning. Inom städerna är relativa antalet störst i Vaxholm med ej mindre än 14 $^0/_0$, dernäst i Kongsbacka med 11,9 $^0/_0$, men minst i Eskilstuna med 3,9 $^0/_0$ och dernäst i Norrköping med 5,1 $^0/_0$. Söker man de valkretsar, der antalet valmän utgör mer än en fjerdedel öfver eller under det relativa medeltalet, så finnes, om medeltalet tages för hela riket, bland 140 valkretsar på landet det förra inträffa i 28, det senare i 30 kretsar, men bland 36 stadsvalkretsar det förra inträffa i 10, det senare i 1 krets, medan de fyra städer, som hvardera välja två eller flera riksdagsmän, alla hålla sig inom de angifna gränserna. Tages åter medeltalet särskildt för land och stad, så finnes på landet ett öfverskott af mer än 25 $^0/_0$ ega rum äfvenledes i 28, en lika stor brist i 30 kretsar, medan i småstäderna det förra är fallet i 6, det senare i 1 krets, och de större städerna äfven i detta fall stå närmare medeltalet.

Granska vi förhållandet särskildt på landet, så finna vi der vid gränsen mellan Svea och Göta rike utmed Kolmården liksom ett centrum, der befolkningen är mest vanlottad i fråga om politiska rättigheter, medan antalet valmän befinner sig i jemn och stadig tillväxt allt efter som man aflägsnar sig derifrån, vare sig åt norr, söder eller vester, så att valkretsarne nära nog koncentriskt ordna sig kring den angifna medelpunkten. Och här står man inför resultaten af skarpt utpreglade sociala olikheter, som uppdraga en mycket tydlig åtskilnad å ena sidan mellan den östra och den vestra delen af de gamla Svea- och Götabygderna, å andra sidan mellan den förra och de nordliga landskapen med sitt ännu fortlefvande skaplynne af nybyggesland, — olikheter, hvilka torde sträcka sina rötter djupt tillbaka i vårt lands och folks forntid, och som kunna gifva så väl häfdatecknaren som folkbeskrifvaren mer än en svår gåta att lösa.

Klarast framträda dessa motsatser vid betraktandet af de särskilda valkretsarne, då de efter valmännens relativa antal ordnas i tre grupper: — en med 5—7 % valmän, en med mindre än 5 % och en med 7 % eller mer. Vid de senaste till sina resultat kända valen uppgick antalet kretsar inom hvardera gruppen i den här angifna ordning:

1872 till resp. 59,48 och 31, summa 138;
1875 . . . . . 58,43 och 37, ... 138;
1878 . . . . . 65,41 och 34, ... 140.

Tages särskild hänsyn till 1878 års val, erhållas följande resultat för de särskilda valkretsarne:

inom hela riket, medeltal af invånare 27,358, af valmän 1,627 = 5,9 %;
inom första gruppen, medeltal af invånare 27,149, af valmän 1,654 = 5,9 %;
inom andra gruppen, medeltal af invånare 27,244, af valmän 1,087 = 4 %;
inom tredje gruppen, medeltal af invånare 27,897, af valmän 2,226 = 8,3 %.

Under det medeltalet af invånare således är nästan lika stort, är medeltalet af valmän mer än dubbelt så stort inom den tredje gruppens valkretsar som inom den andras.

Söker man vidare på kartan de olika gruppernas fördelning på rikets landsbygd, så återfinnas den andra gruppens valkretsar inom ett kompakt sammanhängande område i mellersta Sverige, hvars gräns i norr följer Helsinglands södra och Dalarnes östra gräns, omsluter det senares sydligaste valkrets, vidare följer landskapets gräns till Norge, inom Vermland drager sig tillbaka öfver Klarelfven, sedermera stöter intill Venern, Skaraborgs län, Vettern, Jönköpings län, lemnar i söder om sig Östergötlands sydligaste valkrets och inom Kalmar län omsluter de båda Tjust. Denna linie innesluter således hela Stockholms, Upsala, Södermanlands, Örebro och Vestmanlands län, hela Gestrikland, nästan hela Östergötland, nära halfva Vermland samt mindre delar af Kalmar län och Dalarne. Inom hela denna rymd höja sig endast Vestmanlands östra domsaga samt Öster-Nerikes båda valkretsar öfver den numerära gränsen, liksom spillrorna af en sjunken kontinent. Området fortsättes vidare, endast afbrutet af en valkrets i Kalmar och en i Blekinge län, utefter hela östra kusten ett godt stycke in i norra Skåne, der det slutar; och utanför det samma återfinnes endast i Marks härad i Elfsborgs län ett antal valmän, som understiger 5 %.

Mindre sammanhängande är området för tredje gruppen, hvarinom valmännens antal uppnår eller öfverstiger 7 %. Dit höra först Gotlands båda valkretsar; vidare två kretsar i Skånes sydöstra hörn; Hallands två mellersta kretsar jemte de närliggande Vestbo och Vestra härad i Jönköpings län; fem sammanhängande valkretsar i vestra Vestergötland; en landsträcka utefter norska gränsen, bestående af Norrviken i Bohuslän, hela Dal och Vermlands sydvestra fjerdedel; Dalarnes östliga hälft samt hela Norrland ofvan Gestrikland, med undantag — märkligt nog — för de gamla bygderna utefter Ljusnan och Ångermanelfven samt för ett par kretsar längst i norr.

Det bör här ej lemnas oanmärkt, att flera valmän finnas på det lilla Gotland än i Södermanland (resp. 4,226 och 3,973), samt nästan lika många i det fattiga Vesterbotten som i det rika Östergötland (resp. 8,199 och 8,855).

I städerna eger det egendomliga förhållande rum, att valmännens antal står i omvändt förhållande till städernas storlek. Ju smärre städer, ju flere valmän. Statistiska byrån upplyser, att år 1877 funnos i städer med

öfver 10,000 invånare	6,2 %	valmän
6,000—10,000	6,3	
3,000— 6,000	7,0	
1,000— 3,000	7,8	
under 1,000	9,0	

Det är ej svårt att se, att på landet valmännens antal står i direkt förhållande till den fasta egendomens fördelning. Ju större egendomar, dess färre valmän; ju längre drifven jordstyckning, dess längre utsträckt valrätt. Derför äro ock valmännen mest fåtalige i Mälardalens och bergslagens gods- och brukstrakter. Samma förhållande kan skönjas utefter Kalmar läns kust i motsats mot länets inre delar samt Öland. I Skåne deremot har godsväsendet ej förmått hämma det sjelfständiga allmogelifvets utveckling. I Östergötland bidrager storbondeväsendet bredvid gods- och bruksväsendet att sänka valmännens antal. Det samma är i någon mån fallet i Norrlands egentliga storbondebygder. På gränsen till en annan afdelning står Marks härad med sina 4,4 % valmän, om hvilken bygd det redan blifvit af statistici anmärkt, att den i många stycken företer slående likheter med en fabriksstad.

Bland städerna stå också, som redan är nämndt, industriorterna Eskilstuna och Norrköping lägst. Dernäst, eller kanske mellan dem, skulle hufvudstaden komma, om från valmännens nu rätt höga antal kunde frândragas de embetsmän, militärer m. fl. som der uppehålla sig till följd af att Stockholm är säte för den centrala förvaltningen — hvarvid naturligtvis äfven, för att beräkningen skulle vara rigtig, deras hushåll borde dragas från befolkningens sum-

ma —, men detta låter sig med stöd af föreliggande uppgifter ej göra. Af intresse vore att känna valmännens fördelning på olika stadsdelar, hvarom uppgift saknas; men att döma af röstfördelningen vid årets val, och förutsatt att deltagandet deri varit skäligen lika öfver allt, sedan en hvar får rösta inom sin egen församling, måtte skilnaden vara ganska stor mellan de rikare och de fattigare stadsdelarne. I Nikolai församling var sålunda det högsta röstetal, hvarmed någon blef vald, 835, men i Kungsholms med nästan lika stor folkmängd endast 273, och i Katarina med dubbelt så stor folkmängd 588, medan det i Klara med två tredjedelar af Katarinas folkmängd uppgick till 1,155. Att döma häraf skulle relativa antalet valmän i Nikolai och Klara församlingar vara vid pass *tre gånger så högt* som i Kungsholms och Katarina! En hufvudorsak till dessa missförhållanden torde få sökas i hufvudstadens höga lefnadskostnader, som enligt myndigheternas egen utsago göra det omöjligt för flertalet af de till lägre belopp uppskattade att fullgöra sina utskylder, hvadan äfven en stor del af dem uppskattas under sin verkliga inkomst. Samma orsak har ledt till samma verkan i Göteborg, hvars valmantal vanligen håller sig något öfver 5 % och endast af rent tillfälliga anledningar mellan 1878 års båda val ökades med ej mindre än en femtedel. De mindre städernas stora valmantal beror deremot på den stora mängden af smärre fastigheter derstädes.

Den svenska valstatistiken innehåller beklagligen allsinga uppgifter rörande valmännens fördelning efter olika slags förmögenhet. Endast från 1866 års allmänna val, de första efter nya riksdagsordningens antagande, föreligger en dylik uppgift. Enligt denna utgjorde valmännen sagda år i hela riket ett antal af 234,263, deraf 27,303 i städerna och 206,960 på landet. Häraf voro på landet 186,846 fastighetsegare, 9,937 arrendatorer och endast 10,177 andre, medan i städerna låta sig urskiljas 12,209 på grund af fastighet och 14,692 på grund af inkomst valberättigade.

Det springer genast i ögonen, hvilken oerhörd öfvervigt som härmed kommit fastighetsegarne till del. På lan-

det utgjorde de dryga nio tiondedelar af valmännens hela antal; och i städerna, utom i ett dussintal af de större, utgjorde de absolut majoritet. Ehuru inga senare uppgifter finnas att tillgå, är det ej antagligt att denna proportion undergått någon nämnvärd förändring sedan 1866.

Af största vigt vore att kunna angifva de jordbrukande valmännens antal; men detta är för närvarande alldeles omöjligt.

En census, som låter valmantalet vexla, i städerna mellan 1 på 7 och 1 på 26, på landet mellan 1 på 10 och 1 på 39 af hela folkmängden, kan ej gerna sägas hafva rigtigt angifvit gränsen för den politiska mognaden. Allra minst är detta fallet, om en större politisk sjelfständighet skall ställas samman med en högre andlig mognad eller med bättre ekonomiska vilkor. Sådana olägenheter som den redan under reformdebatten 1865 af en universitetslärare påpekade, att akademidocenter och e. o. biblioteksamanuenser såsom lönlöse bortvisas från valurnorna, medan akademikursorer och vaktmästare framropas för att afgifva sina röster, lära aldrig kunna häfvas, så länge penningen utgör röstgrund. Mera gäller det sällsamma, men bevisliga faktum att, med undantag för Gotland och Jemtland, som alltid räknats bland våra mera intelligenta bygder, folkbildningen står lägst der den politiska rösträtten är mest utsträckt. Det är just i dessa afskilda, af de stora stråkvägarne oberörda, fattiga skogs- och bergsbygder med sina många små jordlotter, som folket ännu är längst efter sin tid och de minsta frukterna af folkskolans verksamhet låtit skönja sig. Och här finna vi på landet den mest utsträckta valrätten till andra kammaren!

Då detsamma äfven eger rum inom de allra minsta bland våra stadssamhällen, så kan man väl, utan att derför behöfva underskatta den politiska betydenheten af sådana orter som Vaxholm, Kongsbacka, Skanör, Falsterbo och Öregrund, med fog fråga, om de i medborgerlig anda stå så långt framom hela det öfriga landet, som de politiska rättigheternas stora utsträckning der tyckes utvisa.

Ej heller i ekonomiskt afseende har census lyckats träffa det rätta. I annat fall skulle arrendatorer och de för inkomst valberättigade intaga en gynsammare ställning gent emot fastighetsegarne. Att ej nämna de små kapitalisterna, om hvilka förut är taladt, lär det väl ej heller kunna påstås, att en fastighet om 1,000 kr. gifver en lika god ekonomisk ställning som ett arrende om 6,000 eller en inkomst af 800 kr.

En särskild, af grundlagens stiftare tydligen förbisedd omständighet har ytterligare bidragit att rubba det redan mindre lyckligt afvägda förhållandet mellan olika slag af förmögenhet. Antalet valmän i bondeståndet hade under dess senaste tider fått en ansenlig tillökning, i det till följd af en mera frisinnad lagstiftning angående hemmansklyfning jordstyckningen tilltagit och antalet smärre jordegare ökats. Åt flertalet af dessa små jordegare inrymde äfven den nya riksdagsordningen valrätt. Men vid dennas införande hade äfven inom de borgerliga klasserna en stor förändring försiggått. Genom den friare näringslagstiftningen, som fullständigt genomfördes kort före representationsreformen, skapades en klass af sjefförsörjande mindre näringsidkare, handlande och handtverkare, stående midt emellan det gamla borgerskapet och de burgne arbetarne — en klass af idogt, sparsamt folk, som spelar en icke obetydlig roll i vårt näringslif. Men riksdagsordningen, som gifvit valrätt åt de fleste småbönderna, har nekat den åt småborgarne. Att de senare, äfvensom den med dem ekonomiskt likställiga burgna delen af arbetareklassen, rätt så väl kunnat göra skäl derför som de förre, framgår bland annat deraf, att t. ex. år 1874 för inkomst af kapital och arbete från 400 till 800 kronor — d. v. s. under strecket, — erlades nära hälften så stor bevillning som för all jordbruksfastighet i hela riket.

Då emellertid inom det gamla borgarståndet lika litet som bondeståndet någon penningecensus fans, sedan genom 1860 års bevillningsstadga minimiafgiften för borgare i städerna borttogs, skulle äfven före näringsfrihetens genomförande en del stadsborgare utan egen förskyllan blifvit be-

röfvade sin rösträtt. Och ehuru sådan kommit större delen af de smärre jordegarne till del, har dock äfven bland dem ett ej allt för obetydligt antal förlorat en valrätt, som de under den gamla tiden egt och som de veterligen ej genom missbruk förverkat. Den på finansdepartementets försorg utarbetade öfversigt af 1876 års bevillningstaxering uppgifver jordbruksfastigheter under 1,000 kronors taxeringsvärde till 22,75 % af hela antalet dylika, minst i Vestmanlands län med 8,09 %, mest i Kopparbergs län med 37,54 %. Om än de särskildt taxerade jordlotternas antal ej obetydligt öfverstiger egarnes, — de förra upptagas i nämnda öfversigt till något öfver 350,000; de senare tillsammans med arrendatorer räknas i 1871 års statistik öfver den kommunala rösträtten till något öfver 300,000, — och om än andra förhållanden störande inverka, så torde dock de angifna siffrorna gifva en ganska god föreställning om det antal fastighetsegare, som genom det nya riksdagsskicket förlorat sin valrätt. Och med tanken på den höga siffran af uteslutne inom Dalarne, må man väl med en fordom berömd riddarhustalare fråga, hvarigenom den allmoge, som rättfärdigat Gustaf Vasas företroende, förverkat våra grundlagsstiftares.

* * *

Då ståndens välde bröts 1865, var det ej meningen att i deras ställe sätta ett lika söndrande klassvälde, utan att, enligt en stor tänkares ord, »af de fyra barbariska nationerna skapa ett enigt folk.» Och det är en vacker tanke att enskilda intressen skola vika för det allmänna; men så länge olika klasser sammanhållas af olika intressen, komma de väl alltid att stå söndrade mot hvarandra. Om då den politiska magten mellan dem är ojemnt fördelad, må det ej förundra, om de, som finna sig gynnade, göra sig sin ställning till godo.

Betrakta vi nu andra kammarens sammansättning, så visa sig tvenne samhällsklasser på väg att från det politiska lifvet uttränga alla andra. Valresultaten utvisa nemligen:

	I städerna.			På landet.		
År.	Embetsmän.	Andre.	Summa.	Hemmansegare.	Andre.	Summa.
1866	36	19	55	69	66	135
1872	38	18	56	96	42	138
1875	45	15	60	99	39	138
1878	43	21	64	91	49	140
1881	39	25	64	106	36	142

Embetsmännen, — civile, militärer, prester och lärare, — i städerna samt hemmansegare på landet utgöra således hvar inom sin afdelning i medeltal två tredjedelar af hela antalet.

Att detta ej är ett lyckligt förhållande ligger i öppen dag, utan att man derför behöfver kasta skugga på vår aktningsvärda allmoge eller bestrida embetsmännens lämplighet för lagstiftarekallet. Ingenting ligger så nära till hands för en klass, hvilken fått politisk magt, som att tro sina intressen sammanfalla med fosterlandets; och då just de båda ifrågavarande klassernas idéer och intressen kommit att stå i skarp motsats med hvarandra, har följden blifvit, att hela vårt politiska lif mer och mer koncentrerat sig kring striden om löneförhöjningar och skatteregleringar. I stället för att gifva garantier för ett varsamt, men oafbrutet framåtskridande, har således den inskränkta valrätten bragt landet in i en återvändsgränd, der vi, till följe af den ömsesidiga misstron hos de om magten täflande partierna, eller rättare klasserna, hvarken komma fram eller tillbaka.

Föga båtar härvid att klaga öfver att partierna söka drifva hvar sin åsigt till det yttersta. Sådant inträffar alltid, då olika rättsuppfattningar stå gent emot hvarandra. Så länge man får förutsätta, att ej något parti ledes af egennytta, utan af sin uppfattning af hvad som är rätt, vore det också underligt, om ej ett parti skulle bruka all den magt grundlagen gifver det i händer, för att främja hvad det nu en gång anser vara rätt. Detta utesluter ej tillmötesgående mot olika tänkande; men ett sådant bör alltid anses som en tillfällig eftergift för fredens skull, och ej som en afsägelse af rätten att framdeles vid lämpligare

tid söka genomföra sina grundsatser, dem ingen får öfvergifva, så länge han tror på deras rigtighet.

Huruvida det tillmötesgående, man nu å ömse sidor plägar fordra, är af ena eller andra slaget, hör ej hit; meningen är nu endast att påpeka, att hvarje parti är i sin goda rätt, så länge det blott efter bästa förstånd brukar sin lagliga magt. Om dervid ej de bästa resultat för samhällsarbetet skulle uppstå, hjelpes saken ingalunda genom tanklöst snack om »egennytta» m. m.; man måste söka felet djupare och efter vunnen kännedom om dess orsak sträfva att afhjelpa det.

* * *

Det heter, att ändringar i grundlag endast då böra vidtagas, när de finnas högst nödiga och nyttiga. Med tanken härpå framställa de betänksamme ännu några inkast mot ändring i valcensus.

Främst mötes då det påståendet, att om en hvars verkliga förmögenhet eller inkomst uppskattades, skulle ingen vara från valrätt utesluten, och att om någon ändå vore det, han lätteligen med arbete och sparsamhet skulle kunna höja sig öfver strecket. Men otillräcklig beskattning torde oftare bero på olämpliga beskattningsgrunder än på nidskhet mot staten hos den illa uppskattade; och det kan i sådant fall ej vara rigtigt att ställa honom i valet mellan att underkasta sig antingen en orättvisa i beskattningsväg eller hvad han måste känna som en politisk orättvisa. Och den från Guizots magtdagar under franska julimonarkien lånade frasen, att den som önskar valrätt, må skaffa sig högre inkomster, fick sitt verldshistoriska svar redan i Februari 1848.

Härmed sammanhänger den åsigten, att enär en på förmögenheten grundad census af sig sjelf sänkes med penningevärdets fallande, de dermed förenade olägenheter småningom försvinna utan vidare åtgärd. Detta låter bra, men håller ej stånd inför erfarenhetens vitnesbörd. Och vår riksdagsordning har nu bestått så länge, att giltiga slutsatser äfven härutinnan kunna dragas ur föreliggande erfaren-

hetsrön från dess tillämpning. Inom de tolf år vår valstatistik omfattar ligga så väl goda som dåliga tider; och deras olika inverkan på valmantalet är tydlig. Så hade detta intill 1872 endast stigit från 234,263 till 236,120, men hade 1878 under inverkan af sjutiotalets goda år sprungit upp till 270,337. I det hela har visserligen alltså valmantalet ökats raskare än folkmängden — hvilket ju är nödvändigt för att census skall kunna sjunka —, men dock ej fortare än att proportionen till folkmängden förbättrats från ej fullt 5,7 till något öfver 6 % af rikets hela befolkning. Antages nu tillväxtens medelhastighet förblifva densamma som hittils, eller midt emellan de första årens låga och de senares höga tal, skulle alltså, innan relativa valmantalet hunne fördubblas eller uppnå 11,4 % af befolkningen, tarfvas en rund tid af vid pass etthundrafyrtiofyra år, eller till år 2010, från början räknadt. Men så länge torde de som stå under strecket icke hafva tid att vänta.

Vidare heter det, att de uteslutne ej visat något lifligare intresse för en valreform. Detta må gälla i främsta rummet om jordarbetarne på landet; men för motsatsen talar deremot — att ej nämna de talrika reformadresserna — det lifliga deltagande de uteslutne egnat åt valen i de större städerna, och ej minst det betydelsefulla faktum, att det just varit från folkmötena i Katrineholm och dess omnejd, eller från sjelfva medelpunkten af den i detta hänseende sämst lottade delen af riket, som de kraftigaste yrkandena om utvidgad rösträtt hittils utgått. Erfarenheten från utlandet visar, att deltagandet i valen blir lifligare i samma mån rösträtten utsräckes. Der rösträtten är allmän — i Frankrike, Tyskland, Amerika —, taga i allmänhet tre fjerdedelar af valmännen del i valen. I Danmark, der 15 % af befolkningen har valrätt, röstade på 1870-talet i de valkretsar, der skriftlig omröstning egde rum, ända till halfva antalet valmän (51,7 % år 1873). I Norge, der det antal, som uppfyller de allmänna vilkoren för valrätt, 1875 var 7,7 %, deltogo af dem 26,9 % i 1876 års val. I Sverige åter kommo 1878 på 6 % valmän endast 20,3 % röstande. Deltagandet i valen var störst i städer

med 2,000—3000 invånare, af hvilka oftast flera voro i en valkrets förenade och täflade om, hvilken skulle bestämma utgången, men aftog småningom men stadigt så väl i de mindre städerna, hvilka föga kunde inverka på valen, som i de större, der resultatet utan ansträngning af valmännen i allmänhet var gifvet, — utom i Stockholm och Göteborg der också intresset åter stiger. På landet har i allmänhet deltagandet ökats i samma mån som skilnaden i röstetal minskats mellan de två, som fått flesta rösterna. Som allmän regel kan alltså uppställas, att intresset för valen blifver lifligare, ju ovissare utgången är. I samma mån som nya element upptagas bland valmännen, varder då äfven hvarje mans personliga ingripande mera af nöden, om han vill göra sina åsigter gällande.

Åtskillige erkänna behofvet af en valreform, men vilja ej röra vid grundlagen. De tro, att målet kan vinnas utan grundlagsändring genom reform af bevillningsstadgan. Men härmed lyckas de snarare rädda skenet än verkligheten. Så länge förmögenhet utgör grund för rösträtt, skall hvarje af lagstiftarne vidtagen åtgärd, som inverkar på förmögenhetens uppskattning eller fördelning, äfven rubba grunden för valrätten, utan att en bokstaf i grundlagen behöfver ändras. Att en bevillningsreform kan utöfva en ganska genomgripande inverkan på valrätten är här redan visadt genom exempel från början af 1860-talet, ehuruväl förändringen nu ej på långt när kunde blifva så stor som den då skulle varit. Men om det talet är sant, som nu går, att det i främsta rummet är jordfastigheten som är för lågt uppskattad, och om en ny bevillningsstadga först och främst bör afse ändring häri, så skulle den dermed följande utsträckning af valrätten i hufvudsak komma fastighetsegarne till godo. Och som deras ställning redan förut är bättre än de öfrige valmännens, blefve härmed en direkt valreform endast så mycket nödvändigare.

Den statsman, hvars namn är närmast förenadt med den nya riksdagsordningen, har en gång yttrat, att hvarje anspråk på utvidgad rösträtt borde *tum för tum* bekämpas. Från hans ståndpunkt bör häraf följa, att om och när ef-

tergifter skola möta dessa anspråk, äfven de blott böra ske tum för tum. Ett medgifvande från denna sida kan således ej afse valrättens utsträckning till nya samhällslager, utan endast till de med de förre valmännen likställige, eller en utjemning så vidt möjligt af rösträttens ojemna fördelning, till deras förmån som ej ega fastighet. Stannade man härvid, skulle hufvudsyftet vinnas dels genom att fästa valrätten vid viss förmögenhet eller inkomst, och ej som nu vid skatt derför, dels genom att bibehålla census för fastighet vid 1,000 kr. men sänka den för arrende till 4,000 kr. och för inkomst af alla slag till 600 kr. och genom att i ett särskildt tillägg meddela valrätt åt egare af kapital om t. ex. 8,000 kr. Resultatet häraf låter sig ej i siffror angifvas, men torde blifva inemot 20,000 nye valmän i städerna och 30,000 på landet, så fördelade att tillväxten blefve störst, der valmantalet nu är lägst. Särdeles stor förändring i kammarens sammansättning torde ej följa häraf, men något mindre enformig skulle denna väl blifva. Sannolikt skall i en del landtkretsar en danneman få vika för en herreman, helst i de orter i mellersta och östra Sverige, der detta redan förut oftare inträffat, och torde då det nya tillskottet snarare likna första kammarens flertal än andra kammarens mindretal. Något mera betydande torde förändringen blifva i städerna, särdeles de större, der tillökningen af borgerlige valmän komme att bilda en motvigt mot den starka tillväxten af ofrälse, icke husegande valmän i det allmännas tjenst efter 1866, hvaraf följden väl blefve en förändring af valresultatet till störrre likhet med de sista ståndsriksdagarnes borgarstånd, — vare sig att borgerskapet komme att söka sina målsmän inom sin egen krets eller bland andre, som egnade sig väl att föra dess talan.

Men härmed vore ej all rättfärdighet uppfylld. Under det nya strecket stode ännu alltid qvar alla egare af fastighet under 1,000 kr. ock andra, som genom den nya riksdagsordningen blifvit beröfvade den valrätt de förut egde. Tala på andra håll klokhet och billighet för utsträckning af valrätten, så hafva desse nära nog rättsanspråk derpå. Ty

det är ej godt, att staten utan orsak beröfvar oförvitlige medborgare en rättighet, som de ej på något sätt förbrutit. Skulle nu alle desse återfå sin rösträtt, blefve nödigt att till deras förmån borttaga alla andra vilkor derför än egande af fastighet eller idkande af yrke. Men dermed utsatte man sig åter för uppkomsten af en sådan klass valmän, som de i Norge så öfverklagade »myrmännen», hvilka genom skenbart köp af några qvadratfot oduglig mark på obehörigt sätt skaffat sig valrätt. För att hindra detta bör åtminstone formel census finnas, hvilken dock bör sättas så lågt, att den inrymmer så många som möjligt, ej blott af de forne valmännen, utan äfven bland deras vederlikar i ekonomiskt afseende, på det jemvigt mellan olika klasser måtte bevaras.

Valreformens vänner ha i allmänhet utgått derifrån, att gränsen för politisk och kommunal rösträtt bör vara densamma och lika med gränsen för bevillning. Men det har mött betänkligheter att göra politiska rättigheter beroende af en föreskrift i bevillningsstadgan, som kan ändras genom en gemensam votering. Då nu den lägsta inkomst, för hvilken bevillning erlägges, händelsevis är hälften — 400 mot 800 — af den lägsta inkomst, som medför politisk rösträtt, har man trott sig närmast träffa det rätta genom att sänka census till hälften så väl för inkomst, som för fastighet och arrende. Detta förslag har äfven tvänne gånger biträdts af andra kammaren. Härmed skulle sannolikt tillkomma omkring 200,000 nye valmän; och förslaget har alltså i ganska vidsträckt grad gått anspråken på utvidgad rösträtt till mötes, utan att dock slå upp dörrarne vidöppna för de så mycket fruktade »proletärer och backstugusittare». Deremot kan med skäl sättas i fråga om det, på samma gång det utvidgar valrätten, lyckas rättvist och likformigt fördela den. Så vidt man vid en jemförelse med den kommunala rösträtten enligt 1871 års uppgifter kan finna, skulle de röstegande på landet komma att utgöra vid pass 9 och i städerna vid pass 18 % af befolkningen. Orsaken till denna olikhet är, att i städerna och landsortens industribygder nästan hvarje arbetare med egen hushållning erläg-

ger bevillning, medan massan af jordbruksarbetare äro derifrån fritagne. Härmed har man gifvit reformens motståndare vapen i händerna. Hvad de säga sig frukta är just språnget ut i det okända, en valrätt så utsträckt, att de förre valmännen som ett ringa mindretal försvunne mellan arbetarebataljonerna. Dessa må nu rösta huru förståndigt som helst, så är dock visst, att de förre valmännen ej handlöst skola släppa ifrån sig sitt inflytande. Medan förslaget sålunda närmar sig allmän rösträtt i städerna, just der motståndarne mest frukta dess missbruk, frånstöter det på landet ej få, som befara att valmännen i deras hemorter skola alldeles öfverflyglas af arbetare från bruk, sågverk eller fabriker, och som snarare skulle samtycka till allmän rösträtt, hvilken gjorde det möjligt för dem att till motvigt mot desse arbetare uppställa sina egna.

Andra kammarens bifall till ett förslag, som skulle medföra den allmänna rösträttens olägenheter utan dess fördelar, får väl ej så fattas, att den velat binda sig vid de deri uppstälda siffror, utan snarare som ett otvetydigt uttalande till förmån för en valreform. Öfverhufvud synes hela detta sätt att utgå från vissa mer eller mindre godtyckligt valda siffror, utan att fästa sig vid deras resultat, ej vara att tillstyrka. Bättre är då att på förhand fastställa ett ungefärligt antal, åt hvilket man finner skäligt att medgifva valrätt, och sedan söka sig till de siffror, der gränsen bör sättas för att detta må kunna ske, på samma gång valrätten möjligast likformigt fördelas på olika orter och klasser. Alla billiga anspråk torde då uppfyllas, om valmantalet ökas med vid pass hälften, till 400—450,000 eller 9—10 % af befolkningen.

Men härtill fordras omsorgsfullt utarbetade, så vidt möjligt fullständiga och noggranna statistiska undersökningar öfver såväl de nuvarande som de blifvande valmännens fördelning efter olika sociala och ekonomiska förhållanden, äfvensom rörande dem, hvilka fortfarande ansåges böra från rösträtt uteslutas. Redan på 1840-talet gjordes här i Sverige försök att upprätta en dylik statistik till ledning för den då arbetande representationskomitén, hvaraf resul-

taten föreligga i ett häfte statistiska tabeller, utdragna ur mantals- och taxeringslängderna för 1845. Och från brödrariket, der äfven rösträttens utsträckning står på dagordningen, föreligga ett par digra häften »Statistiske oplysninger om de fremsatte stemmeretsforslags virkning,» utgifna år 1877 af Norges statistiska byrå på uppdrag af 1875 års storting. Båda dessa källor innehålla upplysningar af synnerligt värde för alla, som intressera sig för en valreform, och torde hvar i sin mån gifva en ganska god ledning vid uppställande af den valstatistik, hvars tillkomst utgör ett oeftergifligt vilkor för den stora reformens framgång.

Emil Svensén.

Sveriges högre flickskolor.

Ett af den gamla representationens vackraste minnen är hennes intresse för den andliga odlingen, särskildt för undervisningsväsendet. Under de sista årtiondena af sin tillvaro sträckte hon detta intresse icke blott till vårt lands ynglingar, utan äfven till det qvinliga slägtet. Då folkskolor upprättades, erhöllo flickorna samma rätt till kostnadsfri undervisning som gossarne. Jemte seminarier för bildande af folkskolelärare inrättades år 1860 äfven sådana för bildande af lärarinnor. Det högre lärarinneseminariet i Stockholm, hvars uppgift är att dana lärarinnor för enskilda familjer, s. k. guvernanter, samt för de högre flickskolorna, öppnades med höstterminen 1861. Och slutligen ingick den sista ståndsriksdagen till regeringen med en skrifvelse, hvari begärdes, att regeringen måtte låta utreda, i hvad mån offentliga läroanstalter för qvinlig ungdom må anses ytterligare böra på det allmännas bekostnad inrättas, samt för riksdagen framlägga det förslag, hvartill en dylik utredning kunde föranleda. Med detta testamente åt den nya representationen att vårda den qvinliga ungdomens uppfostran och bildning afslöt den gamla sin verksamhet.

På grund af riksdagens skrifvelse tillsatte Kungl. Maj:t den 7 December 1866 en komité af erfarne lärare för att verkställa den utredning riksdagen begärt samt, i händelse nya och flere läroanstalter för qvinlig ungdom erfordrades, föreslå huru de borde organiseras. Komiterade gingo till sitt uppdrag med en för den tiden ovanlig fördomsfrihet och med en kärlek till sin uppgift, som förtjenar det varmaste erkännande. Deras betänkande, som afgafs i slutet af år 1868, betraktas också af den qvinliga bildningens vänner såsom en skatt af stort och förblifvande värde.

I detta betänkande uppvisas först, huru som den qvinliga bildningen, icke blott för qvinnans egen skuld, utan lika mycket för det andra könets, för hela slägtets, måste utgöra ett af de vigtigaste föremålen för statens uppmärksamhet och omsorg samt, då hemmet och enskilda skolor icke kunde göra till fyllest, äfven för dess omedelbara åtgärder. Det vore af behofvet högeligen påkalladt, att offentliga bildningsanstalter för qvinlig ungdom, utom dem som redan funnes, blefve på det allmännas bekostnad inrättade. Målet för dessa anstalter kunde ej vara något annat än att meddela qvinnan de kunskaper, som hon behöfde dels och i främsta rummet med afseende på sin bestämmelse inom familjelifvet, dels ock för den verksamhet utom detta område, till hvilken hennes anlag och intresse kunde göra henne lämplig. I senare afseendet hänvisa komiterade på sysslor inom telegraf-, post-, tull- och räkenskapsverken, för hvilka endast fordras allmän bildning och derjemte de egenskaper af pligttrohet och ordningssinne, som utan tvifvel hos qvinnan finnas i lika hög grad som hos mannen; vidare på läkareyrket, för hvars lyckliga utöfvande qvinnan af naturen besitter många egenskaper af största vigt, på apotekareyrket och slutligen på undervisningskallet, för hvilket hon enligt erfarenhetens vittnesbörd visat sig synnerligen lämplig. För att fylla sin uppgift bör, enligt komiterades mening, en fullständig läroanstalt för qvinlig ungdom omfatta tvenne afdelningar. Den ena, hvars kurs borde begränsas till den vanliga konfirmationsåldern, skulle åsyfta att meddela de insigter och färdigheter, som för hvarje menniska och särskildt för qvinnan med afseende på hennes anlag och bestämmelse vore vigtigast; den andra skulle hafva till uppgift att hos vuxna flickor gifva den allmänna bildningen större fullständighet och derjemte meddela dem sådana kunskaper, som mera direkt afsåge inträdet i vissa yrken och befattningar och som icke lämpligast tillhörde specialskolans område. Båda afdelningarna vore att betrakta såsom ett tillsammans hörande helt, hvari den högre grundade sig på och utgjorde en omedelbar fortsättning af den lägre.

Betänkandet redogör derefter för de läro- och öfningsämnen, som i hvar och en af dessa afdelningar böra upptagas, i hvilket syfte de skola behandlas, och till hvilken omfattning de böra förekomma i hvarje särskild klass. Uppgiften för denna uppsats ej mindre än tidskriftens utrymme förbjuder oss att här ingå i enskildheter; men så mycket må vara sagdt, att komiterades utredning och förslag ännu alltjemt äro förtjenta af skolföreståndares och skolföreståndarinnors allvarliga uppmärksamhet och hvad den lägre skolafdelningen angår äfven af praktisk efterföljd. Det har uppgifvits, att detta betänkande ej längre är tillgängligt för den derför intresserade. Detta vore så mycket mer att beklaga, som sannolikt ingen enskild förläggare skall finnas villig att utgifva en ny upplaga; och af det allmänna är väl ingen åtgärd mera att vänta, sedan på dess bekostnad komitébetänkandet redan en gång blifvit tryckt.

Komiterade afsluta sitt betänkande med ett motiveradt förslag, huru offentliga läroanstalter för qvinnor i vårt land skulle kunna bringas till stånd. Den ekonomiska bördan kunde ej läggas uteslutande på staten, ej heller blott på kommunerna och ännu mindre ensamt på föräldrarne; tvärtom böra dessa tre kretsar samfäldt bidraga till dylika anstalters upprättande och underhåll. Staten skulle tillförsäkra dem ett fast årligt anslag — 10,000 kr. åt de fullständiga skolorna med åttaårig lärokurs, 6,000 kr. åt skolor med sexårig lärokurs och 3,000 kr. åt treklassiga skolor — och derjemte bidraga med ena hälften till första uppsättningen af erforderlig undervisningsmateriel; kommunen borde anskaffa lämplig skollokal med öppen lekplats, bekosta bostad eller hyresmedel åt rektor eller föreståndarinna, bidraga med andra hälften af kostnaden för undervisningsmaterielen samt ikläda sig garanti för att hälften mot statens bidrag komme skolan till godo genom lärjungarnes afgifter; föräldrarne slutligen skulle bidraga med en viss terminlig afgift, som, oberäknadt kostnaden för ved, ljus, städning och ökad materiel, borde utgöra 40 kronor om året för lärjunge i de tre lägsta klasserna, 50 kronor i mellanklasserna och 60 kronor i flickskolans högre eller

s. k. lycealafdelning. Med dessa inkomster vore skolorna i tillfälle att, utom betalande lärjungar, till ett visst antal mottaga äfven obemedlade föräldrars barn, som hade håg och fallenhet för studier. Till en början kunde dock dylik afgiftsfri undervisning icke medgifvas i vidsträcktare mån, än att mot hvarje tiotal af lärjungar, som erlade skolafgift, svarade *en* friplats.

Den närmaste ledningen skulle vid de fullständiga läroverken utöfvas af en rektor, biträdd af en första lärarinna, vid de lägre skolorna af en föreståndarinna med biträde af en studiidirektör. Lärarinnorna borde efter regeln vara examinerade. Vid de fullständiga läroverken skulle jemte lärarinnor och extra lärare anställas äfven ordinarie lärare, med titeln lektorer.

Skolans styrelse skulle bestå af *fem* personer, nemligen en ordförande, som tillika vore skolans inspektor och i sådan egenskap förordnades af Kungl. Maj:t, samt fyra ledamöter, af hvilka tvenne skulle utses af chefen för ecklesiastikdepartementet och de två öfrige af vederbörande kommun, som dervid skulle vara oförhindrad att välja endera eller båda inom det qvinliga könet.

Detta komiterades betänkande afgafs och inlemnades, såsom är nämndt, i slutet af år 1868 till vederbörande departement. Der fick det hvila i mer än fyra år. Först 1873 fann regeringen tiden vara inne att taga riksdagens offervillighet i anspråk för upprättandet af qvinliga läroverk. Det föredragande statsrådet, d:r Gunnar Wennerberg, anslöt sig i allt väsentligt till komiterades organisationsförslag; i afseende på det ekonomiska spörsmålet hyste han dock en afvikande mening. Komiterade hade uppenbarligen i främsta rummet tagit hänsyn till medelklassens önskningar och behof, för hvilken samhällsklass en måttlig skolafgift icke kunde kännas tryckande. Statsrådet fäster deremot uppmärksamheten på den ökade svårigheten nu mot förr för den obemedlade qvinnan att inom hemmets krets finna en passande verksamhet och tryggad utkomst, hvarjemte han antyder, att qvinlig handaslöjd ej längre med säkerhet kunde bereda sina idkare ens ett torftigt uppehälle. Då

qvinnan utan eget förvållande kommit i en dylik ofördelaktig ställning, vore det samhällets pligt att träda emellan och genom att bereda henne tillgång till kunskaper och bildning lätta hennes sträfvan till sjelfförsörjning. Den offentliga flickskolan borde derför stå lika öppen för flickan som de s. k. allmänna läroverken faktiskt äro det för gossen, och kommunerna borde icke heller betungas med större eller vidsträcktare förbindelser för flickskolan än de äro underkastade för goss-skolan. Med andra ord, den frikostighet staten hittills visat i afseende på gossens och ynglingens undervisning, skulle han för framtiden utsträcka äfven till landets flickor. Till en början skulle likväl endast fyra qvinliga elementarskolor upprättas, i landets folkrikaste städer, Stockholm, Göteborg, Malmö och Norrköping, och kunde tills vidare och intill dess nödig erfarenhet blefve vunnen, undervisningen inskränkas till de tre lägsta klasserna. För att bestrida de erforderliga utgifterna, beräknade till 5,000 kr. för hvarje skola, begärde regeringen ett årligt anslag af 20,000 kronor.

Den äskade summan var i sig sjelf af ringa betydenhet, men bakom henne öppnade sig utsigten till undervisningsbudgetens ökande med en ny million. För denna utsigt ryggade riksdagen tillbaka. Bland dess ledamöter funnos väl också många, som voro hemliga motståndare till en allmännare spridd qvinlig bildning; och slutligen lyckades förslaget icke ens vinna understöd af idéens varmaste anhängare, då dessa fruktade den stela likformighet i flickskolornas organisation, som ofelbart skulle uppstå, om staten sjelf toge den qvinliga undervisningen om händer. Det kungliga förslagets öde var sålunda snart besegladt. I det särskilda utskott, till hvars förberedande behandling det hänvisades, kunde det icke vinna obetingadt understöd af en enda medlem, och i riksdagens kamrar höjde sig endast statsrådet Wennerbergs röst till dess försvar.

Utskottet hade emellertid icke tillstyrkt rent afslag. Sjelfva saken vore enligt utskottets förmenande i hög grad behjertansvärd, hvarför staten borde uppmuntra till inrättande af goda undervisningsanstalter för qvinnor, genom

att understödja dylika läroverk. Detta åter skulle bäst ske på det sätt, att, i hufvudsaklig öfverensstämmelse med de åsigter komiterade uttalat, staten samverkade med kommunerna för ändamålets vinnande. Sjelfva »klämmen» innehåller också en begäran till regeringen, att hon till följande riksdag ville framlägga förslag, i hvad mån och under hvilka vilkor staten må understödja af kommunerna upprättade undervisningsanstalter för qvinlig ungdom. Väl hade herr Hedin i afgifven reservation fäst uppmärksamheten på den sväfvande och obestämda form, som utskottet gifvit sin hemställan, och i sammanhang dermed såsom möjlig förklaringsgrund hänvisat på flertalets obenägenhet att i verksammare mån befordra qvinnans bildning; men då utskottets förslag erhöll båda kamrarnes bifall, återstod för regeringen, om hon ville vinna *något* resultat, knappt annat än att följa den anvisning riksdagen sålunda gifvit.

I sitt nya förslag, till 1874 års riksdag, slöt sig regeringen på det närmaste till komiterades framställning, äfven hvad sakens ekonomiska sida anginge. Skolorna skulle upprättas af kommunerna, men af staten understödjas med årliga, fasta anslag. Kommunen skulle dock ega rätt att, ifall skolans ekonomi det tilläte, inom vissa gränser sänka lärjungarnes afgifter, en rättighet som komiterade ej velat tillerkänna honom. Emellertid rönte icke heller detta förslag något understöd. Riksdagen erinrade sig nu helt plötsligt, att på den enskilda företagsamhetens väg flere högre läroverk för qvinlig ungdom redan uppstått, hvilka med rätta tillvunnit sig förtroende. Visserligen funnes dylika läroverk i allmänhet blott i större städer, men med stigande välstånd skulle sannolikt sådana uppstå på ännu flere ställen utan statens mellankomst och de redan befintliga besökas af ett större antal elever. Ett obetingadt bifall till regeringens förslag kunde möjligen hafva till följd, att de enskilda läroverkens antal minskades, hvarigenom statens bidrag till de föreslagna kommunalskolorna komme att ytterligare ökas. Anspråken på staten borde inskränkas till åtgärder, som afsåge de mindre bemedlades delaktighet af en god och grundlig elementarundervisning och på samma

gång underlättade upprättandet af högre läroanstalter för qvinlig ungdom å skilda orter af landet. Med anförande af dessa skäl föreslog statsutskottet, hvilket denna gång hade förberedt ärendet, att riksdagen på extra stat för år 1875 skulle anvisa ett belopp af 30,000 kr. att användas till understöd, med högst 3,000 kr. till hvarje, åt *högre* skolor för qvinlig ungdom, med vilkor bland annat att lärjungarnes årsafgifter icke bestämdes till högre belopp än 50 kronor. Detta förslag bifölls i första kammaren utan all diskussion — ärendet föredrogs kl. 12 på natten — och i andra kammaren efter votering emellan bifall dertill och rent afslag. Flere talare hade likväl under diskussionen ådagalagt, att ingen »högre» skola kunde sätta de betalande lärjungarnes årsafgifter så lågt som utskottet föreslagit, och derför yrkat, att detta vilkor borde utgå; men deras mening underkändes i en föregående votering om kontraproposition.

Riksdagen hade således ändtligen i handling erkänt, att staten icke kunde vara alldeles likgiltig för den högre qvinnobildningen; men det anslag den gifvit kunde till en början, på grund af det dervid fästa vilkoret, icke annat än undantagsvis komma de bättre skolorna till godo. På regeringens förslag borttog riksdagen 1876 det tillagda vilkoret om en maximisiffra för de betalande lärjungarnes årsafgifter, och samtidigt höjdes anslaget till 40,000 kronor. De skolor, som erhöllo understöd, förbundos nu endast att lemna ett *visst* antal obemedlade lärjungar undervisning dels kostnadsfritt, dels mot en till 50 kronor nedsatt årlig afgift, och skulle detta antal bestämmas i proportion till det erhållna understödets belopp. Efter denna tid blef också understödet mera begärligt. Medan under ett föregående år endast 16 skolor, flertalet små och mindre betydande, sökt delaktighet af det samma, steg nu (för år 1878) de sökandes antal till 36, med ett sammanlagdt belopp af öfver 70,000 kr. Denna omständighet föranledde regeringen att hos 1878 års riksdag begära 10,000 kronors förhöjning i anslaget, hvarjemte hon gjorde framställning om anslagets uppförande på ordinarie stat. Riksdagen lemnade

härtill sitt bifall; och sedan denna tid utgör således det belopp, hvarmed staten årligen understöder de högre qvinliga läroverken i vårt land, 50,000 kronor.

Huru otillräcklig likväl denna summa nu mera är, framgår redan af det sakförhållandet, att innevarande år till regeringen inkommit ansökningar om delaktighet i statsunderstödet från 49 skolor, hvilka sammanlagdt begärt omkring 90,000 kronor. Af flertalets ansökningshandlingar kan man finna, att de begärda understödsbeloppen äro ytterst behöfliga, samt att skolorna sjelfmant begränsat sina anspråk till det minsta möjliga, då de väl visste, huru obetydligt det tillgängliga anslaget är. Ännu kraftigare öfvertygas man om statsanslagets otillräcklighet, när man erinrar sig, att staten för dessa medel endast åt 150 flickor kunnat bereda fri undervisning och blott åt 289 undervisning mot nedsatt afgift. Har staten haft för afsigt att — såsom 1874 års statsutskott låter påskina — bereda de mindre bemedlade delaktighet i en god och grundlig flickskolebildning, så har han för visso hittills endast i ytterst ringa grad lyckats uppnå sitt menniskovänliga syfte.

Deremot kan det icke förnekas, att statens understöd åt de qvinliga skolorna i sin mån befordrat upprättandet af dylika läroverk på skilda orter af landet — hvilket enligt statsutskottets betänkande skulle vara anslagets andra uppgift. Detta är icke så att förstå, som skulle före 1874 qvinliga läroverk endast undantagsvis hafva funnits. I de större städerna existerade redan förut väl ordnade flickskolor, och äfven i de medelstora och mindre funnos åtminstone mer eller mindre goda »pensioner»; men först efter denna tid har den bildade allmänheten med verkligt intresse omfattat flickskolans sak, hvaraf följden blifvit, att nya, tidsenliga läroverk uppstått i den ena staden efter den andra och på många orter redan vunnit trygghet för sitt framtida bestånd. För närvarande finnes, oss veterligt, i vårt land intet stadssamhälle med 3,000 invånare och derutöfver, som saknar ordnad qvinlig undervisning.

På några orter har kommunen såsom sådan tagit sig flickskolan an. I Lidköpning t. ex. är hon fullständigt en

kommunens angelägenhet. Stadsfullmägtige hafva upprättat skolan och fastställt hennes reglemente; de utse styrelse och betäcka möjligen uppkommande brist; skolans räkenskaper granskas i sammanhang med kommunens öfriga räkenskaper. I andra städer, såsom Wenersborg, Skara, Filipstad, Hernösand och Umeå, utse stadsfullmägtige, i Umeå i förening med landstinget, skolans styrelse och ha sålunda iklädt sig, om icke en juridisk, så åtminstone en moralisk garanti för hennes bestånd. Der kommunen icke tagit initiativet, hafva ofta enskilda personer, framstående genom bildning eller förmögenhet, slutit sig samman för att inrätta och uppehålla en flickskola. Vanligen hafva de med någon mindre summa bidragit till skolans uppsättande och derjemte iklädt sig garanti för ytterligare ett litet belopp i händelse af behof. Dessa personer — de pläga benämnas »principaler» — utse skolans styrelse och granskningsmän af hennes räkenskaper. I några städer finnas inga andra principaler än medlemmarne af styrelsen, som då vid ledamots afgång kompletterar sig sjelf. Dylika, af ett större eller mindre antal principaler upprättade, skolor finna vi t. ex. i städerna Lund, Karlshamn, Landskrona, Halmstad, Borås, Karlstad, Westervik, Linköping, Eskilstuna, Westerås, Falun, Söderhamn, Hudiksvall, Sundsvall och Wisby. Till denna kategori höra äfven Södermalms flickskola i Stockholm samt Majornas läroverk, Fruntimmersföreningens flickskola och Nya elementarläroverket för flickor i Göteborg. I Uddevalla väljas styrelsens ledamöter af lärjungarnes föräldrar, hvarjemte stadsfullmägtige utse en ledamot; i Kristinehamn består styrelsen af stadens kyrkoherde, den femklassiga goss-skolans rektor, tvänne af stadsfullmägtige utsedde ledamöter samt två damer, valda af styrelsen sjelf; i Åmål utse stadsfullmägtige en af styrelsens medlemmar, sparbanksdirektionen en, skolrådet likaledes en, som tillika skall vara ordförande, och dessa tre välja sedan den fjerde. Men huru olika än de grunder må vara, efter hvilka styrelserna sammansättas, ett är dock för dessa skolor gemensamt: att de förvaltas i kommunens intresse, såsom en dess gemensamma angelägenhet. De flesta bland dessa

skolor njuta också understöd af stadskommunen eller af der befintlig sparbank eller spritvaruförsäljningsbolag, några äfven af vederbörande landsting.

I landets öfriga medelstora och större städer bestå ännu privata skolor, antingen äldre med gammalt rykte, eller af sina egarinnor i en senare tid omorganiserade efter tidens fordran, eller slutligen i nyaste tid af enskilda lärare och lärarinnor grundlagda. Endast några få hafva lyckats erhålla kommunalt understöd. Till de lyckliga höra skolorna i Nyköping och Luleå samt framför allt skolan i Gefle, som understödes af både stad och landsting, med sammanlagdt 3,500 kronor.

De bidrag, som städerna, allmänna inrättningar derinom samt landstingen *årligen* lemna till de qvinliga undervisningsanstalterna, äro icke obetydliga. Enligt tillgängliga uppgifter, som dock icke omfatta landets alla skolor, uppgå dessa bidrag för närvarande sammanlagdt till omkring 30,000 kronor. Understödssumman har befunnit sig i årligt stigande, och kommer väl fortfarande att så göra. Särskildt är det att hoppas, att landstingen mera allmänt skola egna sin omsorg åt den högre qvinliga bildningen. Trenne landsting hafva visat vägen, Gotlands, Westerbottens och det för undervisningen nitälskande Gefleborgs.

Allra verksammast har de särskilda orternas intresse visat sig i fråga om uppförandet af egna skolhus. För detta ändamål hafva under de sista åren högst betydliga summor sammanskjutits. I Eskilstuna — för att anföra några exempel — har läroverket redan med sitt fjerde år fått inflytta i eget hus. Sedan på utsända listor af 63 personer tecknats ett sammanlagdt belopp af omkring 6,000 kronor, kom skolan till stånd hösten 1878. Snart derefter erhöll hon af rektor Axenborg en gåfva af 10,000 kronor, med vilkor att han under sin återstående lifstid å dessa medel finge uppbära årlig ränta. Fabrikör Walén, i lifstiden en varm vän till läroverket, testamenterade till detsamma 1,000 kronor. Några sällskapsspektakler inbragte 800 och en af stadens damer anordnad bazar 2,300 kronor. Sedan derpå stadens sparbank beviljat skolan ett lån af 19,000 kr. och staden

skänkt henne en välbelägen tomt, beslöt hennes styrelse att uppföra eget lärohus. Enligt planen skall skolan denna höst hafva tagit det i besittning. Karlshamn eger också ett qvinligt läroverk af ungt datum, som redan i September 1879 erhöll eget hus. Fru Stava Meyer skänkte tomt och fru Helga Hellerström 10,000 kronor såsom grundfond till en skolbyggnad. Till hufvudsaklig del uppfördes huset för lånta penningar; i år har emellertid stadens sparbank gifvit läroverket 10,000 kr. till afbetalning af dess skuld, med vilkor att detta i all framtid lemnar fri undervisning åt fyra lärjungar. I Karlstad byggdes skolhuset af ett bolag, som af staden erhöll ett räntefritt lån å 10,000 kronor och af spritförsäljningsbolaget en gåfva af 25,900 kronor; i Hernösand insamlades först på enskild väg 26,000 kronor, hvarefter staden anslog hvad som ytterligare erfordrades, eller 60,000 kronor; i Lidköping och Söderhamn äro skolhusen uppförda på kommunens bekostnad. I allt hafva *aderton* läroverk egna skolhus, bland dem några rent privata skolor, såsom fröken Witts i Helsingborg och fröken Själanders i Gefle. På icke få ställen äro planer å bane att anskaffa medel till uppförande af nya lärohus.

Emellertid få ännu vederbörande målsmän bära den ojemförligt drygaste delen af omkostnaderna för flickornas undervisning. Sammanlägger man de årliga afgifterna för en flickas undervisning från hennes första inträde i skolan, efter fylda sex år, till konfirmationsåldern; så erhåller man summor, stigande från 800 till 1,500 kronor. För de små i samhället representera dylika belopp ett helt kapital, och Sveriges flickskolor äro således, i stort taget, till gagn endast för de lyckligt lottade. Skolorna för gossar stå öppna för alla, för låg som för hög, för den fattige så väl som för den rike; de högre flickskolorna betjena blott en ringa del af samhället, nemligen den burgna medelklassen.

Af gammalt hafva de qvinliga läroverken i vårt land stått under uteslutande qvinlig ledning. En flickskola och en af ett fruntimmer ledd »pension» ansågos länge såsom liktydiga. I sammanhang med det stigande intresset för en mera allsidig och grundlig qvinnobildning har dock i

detta afseende inträdt någon förändring. Visserligen ledas ännu framemot hälften af de qvinliga läroverk, som kunna erhålla benämningen »högre», uteslutande af en föreståndarinna, som då på samma gång är skolans egarinna; men i öfriga läroverk har man ansett sig, jemte den qvinliga ledningen, behöfva äfven en manlig. Vid somliga läroverk uppdrager styrelsen åt någon sin medlem att vid behof gå föreståndarinnan till handa med råd och upplysningar, vid andra finnes anstäld en studiedirektor, som för denna sin befattning uppbär särskildt arfvode, och vid ett litet fåtal hvilar den hufvudsakliga ledningen i en föreståndares hand. Men äfven i de skolor, som förestås af män, finnes alltid tillika en föreståndarinna, såsom biträde vid den allmänna uppsigten inom läroverket. Det tyska systemet med uteslutande manlig ledning af skolorna för flickor har — såsom oss synes, till vår lycka — aldrig vunnit burskap i vårt land.

En föreståndarinnas arfvode är på de flesta ställen 1,200 kronor jemte fri bostad och ved; flerestädes öfverskrider det dock denna summa och uppgår i några af Stockholms skolor till 2,000 kronor, i en af Göteborgs till 2,500. Studiedirektörerna aflönas vanligen med 500 till 700 kronor. De få föreståndare, som uteslutande egnat sig åt flickors undervisning, hafva mycket olika aflöning; bäst lönad är föreståndaren för Nya elementarläroverket i Göteborg, för närvarande med 5,500 kronor årligen.

Flickskolans fast anstälda personal utgöres för öfrigt uteslutande af lärarinnor; endast vid skolan i Westervik finnes en manlig lärare med fast anställning. De manliga lärarekrafter, som de qvinliga läroverken behöfva, isynnerhet för undervisningen i de högre klasserna, lånas från skolorna för gossar. De årliga arfvodena åt examinerade lärarinnor och andra med dem i bildning och duglighet jemförliga utgå i allmänhet med 1,000 kronor; i Sundsvall, Stockholm och Göteborg med 1,200 kronor och mera.

Den årliga staten för en någorlunda väl ordnad skola i våra medelstora städer, med omkring 100 lärjungar, uppgår vanligen till tio à tolf tusen kronor. I Sundsvall, Gefle,

Upsala och Lund stiger budgeten till tjugo tusen; i några större Stockholmsskolor till fyratio tusen och derutöfver.

I afseende på sjelfva undervisningen hafva de svenska flickskolorna nu mera fullständigt frigjort sig från det system, som utmärkte de forna pensionerna. De ämnen, som i dessa drefvos, voro företrädesvis främmande lefvande språk, målning, finare handarbeten och musik; de öfriga voro antingen försummade eller inskränkta till ett obetydligt minimum. Undervisningsmetoden afsåg närmast utbildning af praktisk färdighet eller s. k. talanger; och resultatet blef merendels en ytlig och flärdfull bildning, utan allsidig utveckling af själskrafterna, utan allvar och grundlighet. Denna undervisnings enda förtjenst var, att hon var tillräckligt begränsad för att icke behöfva vålla öfveransträngning, hvarjemte hon alltid behöll i sigte ett praktiskt mål, om detta också var allt för ensidigt fattadt — att lysa i umgängeslifvet och behaga det manliga slägtet. Den moderna flickskolan har gjort till sin uppgift att meddela flickan en bildning, som i grundlighet och allvar icke behöfde stå efter den, som skänkes gossen och ynglingen. Men under denna sin sträfvan har hon kanske väl mycket tagit goss-skolan till mönster. De högre allmänna läroverken, med sina många ämnen och omfattande kurser, med sina sju klasser och sin nio-åriga undervisningstid, ega något imponerande; och det är derför förklarligt, att flickskolorna i afseende på antalet klasser och, der så synts möjligt, äfven till kurser velat likna dem. Undervisningsmetoden i de manliga läröverken har af gammalt varit utmärkt för allvar och grundlighet, men tyvärr har dermed ofta varit förenad en viss torrhet och ett visst pedanteri. När flickskolan ville tillegna sig det förra, har hon icke alltid lyckats undvika det senare. Och de qvinliga läroverken hafva derjemte så till vida befunnit sig i ett ogynsammare läge, som de ofta måst följa föräldrarnes tycken och opinionens vindkast och icke heller kunnat förfoga öfver så framstående och fasta lärarekrafter som skolorna för gossar.

Det kan under sådana förhållanden icke öfverraska, att då och då bland allmänheten försports klagan öfver

torr och andefattig undervisning i flickskolorna, öfver ofruktbar minneskunskap och opraktiskt regelraseri, samt först och sist klagan öfver öfveransträngning. Skola anledningarna till dessa klagomål kunna något fullständigare undanrödjas, då måste flickskolornas styrelser först och främst besluta sig för en noggrann begränsning och allvarlig förenkling af den egentliga flickskolans läroplan, och dernäst rigta sin uppmärksamhet på allt som kan befordra utbildningen af ett fast och sin grannlaga uppgift fullt vuxet lärostånd.

Att den egentliga flickskolans lärokurs bör bestämdt och oåterkalleligen begränsas till flickans korfirmationsålder, derom kan näppeligen råda något tvifvelsmål. Flickan har då nått den utveckling, att hon efter hand bör göras förtrogen med hemmets sysselsättningar, och de flesta mödrar, som dertill hafva råd, önska väl också från denna tid sina döttrars hjelp och sällskap. Härtill kommer, att den period af det fysiska lifvets utveckling, hvari flickan då befinner sig, kräfver någon tids hvila och lugn eller åtminstone frihet från allt för strängt och reglementeradt arbete. Men om sålunda flickans egentliga skolgång efter regeln icke kan få utsträckas längre än till hennes 15:de år och hon dessutom under de två sista skolåren af helsoskäl bör med mycken varsamhet behandlas, så är det lätt att fatta, huru vigtigt det är, att alla sådana ämnen, som icke med nödvändighet fordras för en elementär medborgerlig bildning, uteslutas från detta stadium, samt att äfven det kunskapsmaterial, som måste upptagas, med yttersta omsorg gallras och sofras. Kyrkohistoria, literaturens historia och algebra kunna der icke få någon plats, och icke heller *tre* främmande språk, om meningen skall vara att i dem lära något till gagns. Mången flicka kommer att gå ut i lifvet med en dylik till omfånget knapphändig bildning. Andra åter hafva tillfälle och lust att sedermera jemte sina husliga göromål egna någon stund åt fortsatt intellektuel utveckling, en inom ett område, andra inom ett annat. Och ett litet antal slutligen drifves af sin inre kallelse att vid denna mera mogna ålder på fullt allvar ånyo gripa till

boken, för att släcka sin kunskapstörst eller för att vinna duglighet för en praktisk verksamhet som fordrar större teoretisk utbildning. För dessa unga qvinnor, som nu sjelfmant vända åter till bokliga sysselsättningar, böra de qvinliga läroverken ordna särskilda fortsättningskurser, med all den omvexling af ämnen och frihet i studier, som är förenlig med det helas ordning och med skolans ekonomi.

För alla läroanstalter är det ett lifsvilkor att ega en stam af intelligenta, kunniga och hängifna arbetare, lärare eller lärarinnor. Så äfven för flickskolan. Hvad särskildt lärarinnorna beträffar, har såsom bekant staten för deras utbildning inrättat seminarier. Dermed är mycket gjordt, men dock icke allt. Lika väsentlig som den grundläggande lärarinnebildningen är, är ju den i jembredd med den praktiska yrkesutöfningen fortgående sjelfbildning, utan hvilken en lärarinna snart nog skulle nedsjunka till en torr, pedantisk och intresselös lexförhörarinna, som gåfve sina unga myndlingar stenar i stället för bröd. Att emellertid qvinnan kan ställa eminenta krafter i undervisningens tjenst, det har erfarenheten så väl i vårt eget som i främmande land på det otvetydigaste ådagalagt. Uppgiften är endast att genom bildning och vård göra dessa krafter till allt hvad de kunna blifva. I första hand måste denna angelägenhet ligga flickskolornas styrelser om hjertat. Pedagogiska anvisningar, uppmuntran till fortsatta studier m. m. dylikt kosta ju inga penningar; dertill har äfven den fattigaste skola råd nog. Men der så kan ske, bör det icke stanna härvid. Någon ledighet att, för egen utbildning, åhöra andras undervisning, mindre reseanslag och annan materiel uppmuntran verka kraftigare än vackra ord. Och slutligen våga vi tro, att äfven staten borde åt detta sträfvande skänka sitt stöd och sin uppmuntran. Vore det illa använda medel, om staten genom ett litet årligt anslag — två à tre tusen kronor gjorde till fyllest — beredde lärarinnor samma tillfälle, som står de allmänna läroverkens lärare till buds, att under utrikes resor praktiskt studera främmande språk och i utlandets skolor erhålla ledning för sin pedagogiska utbildning? Skulle det anses obilligt, om

en lärarinna, som troget och framgångsrikt tjenstgjort vid en under offentlig kontroll ställd flickskola — och under dylik kontroll stå alla, som åtnjuta statsunderstöd — finge räkna sig sina tjensteår till godo, ifall hon vunne anställning vid ett af statens qvinliga folkskoleseminarier eller vid den med det högre seminariet förenade normalskolan? Önskningar i denna rigtning vågade det år 1879 i Stockholm församlade första allmänna flickskolemötet vördsamt uttala, och dessa önskningar hafva icke varit regeringen obekanta; till något resultat hafva de dock ej ännu ledt.

Flickskolorna i Sverige kunna lika litet som dylika skolor i andra land undvara manlige lärare. Som de emellertid ännu icke — med ytterst få undantag — hafva några egna, ha de måst utbedja sig en och annan timmes hjelp af lärare vid de allmännna goss-skolorna. Dessa lärares arbete har för den qvinliga bildningen varit af största betydelse och utan tvifvel verksamt bidragit att bringa henne till den punkt hon nu intager. Den tid torde väl icke heller så snart komma, om ens någonsin, då flickskolan eger så rik tillgång på egna lärare, att hon icke skulle anse som en vinst att för sitt ändamål kunna få använda begåfvade och för flickans bildning intresserade lärare från skolorna för gossar. Men detta allt obestridt, kan flickskolans närvarande läge i detta afseende icke anses tillfredsställande. Det gränsar nu hardt när till det omöjliga att af de strödda timmar, som goss-skolans lärare kunna bjuda, förmå sammanfoga en arbetsordning, som tillfredsställer ens blygsamma pedagogiska anspråk. Ingen kan heller undra öfver att desse lärare, då ekonomiska omsorger ej längre nödga dem, vanligen undandraga sig det ökade arbete som tjenstgöring i en främmande skola medför. Men sålunda går denna skola, här flickskolan, miste om deras medverkan just vid en tidpunkt, då de skulle kunnat som bäst gagna henne, då de blifvit förtrogna med hennes disciplinariska kraf och fått ögat öppet för både svagheten och styrkan i flickans intellektuela begåfning. Flickskolan behöfver således — det må högt och oförbehållsamt uttalas — en stam af lärare, som äro vid henne

fullständigt fästa och som gjort qvinnans bildning till sin lefnads mål. Framför allt är det angeläget, att skolans föreståndare eller rektor kan handhafva sitt kall, icke blott såsom en mer eller mindre tillfällig sysselsättning på lediga stunder, utan såsom sin egentliga lifsuppgift, den der kräfver all hans uppmärksamhet samt hela hans intresse och kärlek.

Den kungl. komité, hvars betänkande här förut blifvit refereradt, förbisåg icke vigten af en fast lärarekår. Han fordrade för hvarje fullständigt qvinligt läroverk icke blott en särskild rektor, utan äfven tvenne hufvudlärare eller lektorer, med kompetens och lönevilkor i likhet med lektorerna vid de allmänna läroverken. Äfven regeringen har gifvit denna tanke sitt erkännande. I sitt förslag till 1874 års riksdag om offentligt understöd åt flickskolor, som kommunen inrättat, gjorde hon till vilkor för understödets åtnjutande, att vid hvarje högre eller fullständig elementarskola skulle finnas en rektor med 3,500 kronors årlig lön och derjemte bostad eller hyresersättning, och i fråga om lärare, som fullgjort vilkoren för att kunna nämnas till lektor eller adjunkt vid statens elementarläroverk, föreslog hon, att de, i händelse de vunne ordinarie anställning vid läroverk för gossar, skulle för uppflyttning i högre lönegrad få räkna sig till godo sin tjenstgöring i flickskolan. Riksdagen afslog visserligen regeringens framställning, men i statsutskottets utlåtande förekommer icke ett ord, som kunde anses innebära ett ogillande af förslaget om lärarnes lönetur, och det har derför synts oss öfverraskande, att regeringen icke till en följande riksdag förnyat sin framställning i detta afseende. Den här nämnda förmånen är nemligen icke allenast billig och rättvis, utan äfven det oeftergifliga vilkor, utan hvilket det icke lär vara tänkbart att vid de qvinliga läroverken lyckas fästa duglige och kompetente lärare. Äfven denna frågas lyckliga lösning lade det första allmänna flickskolemötet regeringen på hjertat; med hvad resultat, återstår ännu att se.

Det tyckes verkligen, som skulle regeringen blifvit så modfäld af riksdagens upprepade afslag på hennes fram-

ställningar om en omfattande skolorganisation, att hon icke kunnat förmå sig att inför riksdagen framlägga de partiella förslag, som för flickskolans trefnad äro oundgängligen nödvändiga, oberoende af den ena eller andra organisationsformen, vare sig flickskolan är en statens, en kommunens eller en rent privat inrättning. Erfarenheten har visat, att flickskolan kunnat rotfästa sig och tillväxa utan statens omedelbara åtgärder; men deraf följer icke, att hon kan uppnå någon högre grad af blomstring, om staten skulle neka henne ljus och luft och stöd. Så illa skall det väl icke heller blifva, att regering och riksdag kunde glömma sin pligt att ej blott skydda, men äfven hägna och uppmuntra den privata verksamhet, som för sig satt såsom mål att sprida upplysning och bildning till de hittills vanlottade, till den qvinliga delen af vårt folk.

Gustaf Sjöberg.

Till Carl Snoilskys skaldeporträtt.

Nya dikter 1879—1880 **af Carl Snoilsky.** Stockholm, Jos. Seligmann & C:is förlag.

»Den nya tiden
Är fattigdomens tid: den rika är förliden.» —

Denna klagovisa hör man på det vittra området alldeles för ofta upprepas och såsom oss synes utan tillräcklig anledning. Man har ej skäl till sitt vemod och sitt tal om fattigdomen i en tid, hvari så öfverlägsna skaldenaturer som en Dickens, en George Sand, en Andersen och en Runeberg för ej länge sedan afslutat sin storartade verksamhet, hvari en Hugo, en Turgenjew, en Ibsen, en Björnsson ännu alltjemt fortsätta sin, att ej tala om de *dii minorum gentium*, som, talrikare än under något föregående skede, rikta de respektive ländernas litteraturer med utmärkta arbeten. Vända vi blicken särskildt till vårt eget land kan man ej heller anse klagomålet synnerligen berättigadt; och man bör i allmänhet i fråga härom noga erinra sig hurusom det synes vara en af mensklighetens nedärfda synder att ringa akta hvad man eger för att med saknad blicka tillbaka på hvad man förlorat. Det var ju också den skald, som var den förnämste målsmannen för hvad vi nu kalla den *rika* tiden inom Sveriges vitterhet, som i de ofvan anförda orden nedsatte *sin* tid till förmån för den föregående gustavianska. Väl är det sant, att vår vittra alstring på senare tider ej på långt när haft att framvisa en sådan följd af utmärkta arbeten som det föregående tidsskedets, men detta förklaras helt naturligt af den omständigheten att detta tidsskede var ej blott i vårt land utan i hela Europa på andens alla områden det rikaste sedan renässansens dagar. Sådana tider då alla mensklighetens krafter för några ögonblick tyckas liksom mångdubbla sig inträda ej oftare än då »tidens orm byter om skinn.» Men om man ej är flerfaldig millionär så är man ej derför fattig och är än den rika tiden förliden, så följer ej deraf att vi nu skola lefva i ett tillstånd af poetiskt armod. Vi göra det ej heller. När en gång vår tid också hör till de »förlidna», skall man erkänna hvad af be-

tydenhet hon äfven på detta område uträttat, och åtminstone tvenne namn från denna tid skola räknas bland den svenska vitterhetens förnämsta: *Viktor Rydberg* och *Carl Snoilsky*, den förre genom flera redan utgifna arbeten af klassiskt värde, den senare genom sina detta år utgifna *Nya Dikter*, med hvilka vi här nedan skola närmare sysselsätta oss. Kommande skapelser i värde liknande dessa skola än ytterligare, såsom vår förhoppning är, hugfästa dessa namns berömmelse.

En rik och härlig lyrisk blomsterkrans har Carl Snoilsky genom dessa sina *Nya Dikter* nedlagt på fosterlandets altare. Vi äro, det erkännandet måste väl ändock göras, ej sedan den stora tiden bortskämda med sådana gåfvor. Den förtjusning, hvarmed det ypperliga häftet helsades af poesiens vänner i vårt land, var också både stor och allmän, om än icke motsvarande hvad hon skulle varit, om det sett dagen under nyssnämnda stora tid, då man — vi måste här göra ett ytterligare erkännande — hade långt mera håg och ledighet i sinnet att med deltagande följa diktens lekar än i våra dagar, då det alltmer sig kringgripande jägtandet efter materiel vinst och den skärpta »kampen för tillvaron» trängt de ideela intressena hos vida lager af vårt folk allt för mycket i bakgrunden. De skola dock, sådan är vår tro, bana sig väg till allt flera svenska bröst, dessa hjertevinnande svenska toner, »som spelats af vigda händer», och hvilka i innerlighet, välljud och poetisk kraft täfla med tonerna från de harpor, till hvilka Sveriges söner och döttrar hittills helst lyssnat.

* * *

Ett litet häfte dikter, utgifvet i Stockholm 1862 med titel *Orchidéer af Sven Tröst**, väckte först bland vitterhetens gynnare och vänner en allmännare uppmärksamhet på den unge skalden och hans strängaspel. Denna uppmärksamhet stegrades till lifligt bifall, efter det de *Italienska bilderna* sett dagen och nu vann Snoilskys namn tillika klang hos den större allmänheten. Allbekanta och ofta citerade blefvo inom kort den käcka, ungdomslifliga *Inledningssången*, den djerfva, inspirerade dikten *Neros gyllene hus*, den mildt vemodiga *Jultankar i Rom* och de af en ädel, äkta poetisk harm genomandade sånger, hvari skalden varmt åtager sig det olyckliga Polens sak, jemte ännu andra, hvilka återfinnas i det band *Dikter*, som utkom 1869.

Snoilsky har sjelf ypperligt karakteriserat det mest betecknande draget i sin ungdoms diktning, då han sjunger:

---

* Som bekant det märke, hvarunder Snoilsky framträdde i början af sin skaldebana.

»Jag tröttar ingen utöfver höfva
Med tomma foster från drömmars hem;
Jag sjunger endast hvad jag fått pröfva
Med mina sinnen, de sunda fem.»

Han är sensualist i hvarje fiber, hängifver sig med lif och lust åt det närvarande ögonblicket, de rörliga omvexlande bilder det ställer för hans syn och de intryck det gifver, antingen det gäller att i fulla drag njuta af det brokiga skönhetslifvet i Hesperiens paradis, eller de politiska händelserna eller tillstånden uppkalla hans lifliga känsla att gifva sig luft, eller han låter sin fantasi med fria tyglar ströfva omkring hvart henne lyster. Nästan alltid är dock hans sång påverkad af något intryck från det honom omgifvande »varma rörliga lifvet»:

»För marmorstoder jag ej kan brinna,
Helst då det fattas dem arm och ben;
Jag vet blott, jag, att den skönsta qvinna
Alldeles icke var gjord af sten»,

och lika litet som antikens konst eger för honom något tilldragande, lika litet är han sinnad att fördjupa sig i en förgången tids historia och dess minnesmärken. Om Neros gyllene hus utbrister han:

»Tro aldrig, att jag beklagar
Din flyktade prakt och glans:
Ve dig och de forna dagar,
Då icke friheten fanns!

Hvad kan en ruin väl vara
För tidernas yngste son?
En kulle, en mullhög bara
Att se en utsigt ifrån.»

Ej heller gifver han sig ännu tid att lyssna på »den tysta stämman djupt i eget bröst.» Menniskans och naturens skönhet, den yttre verldens form- och färgglans fängsla hans sinne.

Hvad är det som så mycket intager oss i dessa Snoilskys ungdomsdikter? Först och främst just den friske liflige ungdomsande, som genomgår dem alla och hvilken alltid är viss att väcka vår beundran, helst då han som här träder oss till möte som en skön grekisk yngling från palestran med de glänsande, smidiga lemmarne svällande af kraft och kamplust. Vidare den originalitet, som hos dem röjer sig, den äkte skaldens förnämsta

kännetecken och hvilken visar att de sjungits rakt ur hjertat, och slutligen den stora konstnärlighet, med hvilken han förstått att gifva sina känslor och bilder form och hvilken hos en så ung skald ej är det minst förvånande. Ville vi i en bild söka åskådliggöra denna för Snoilskys diktning egendomliga formgifning, som redan i flertalet af de i fråga varande ungdomsdikterna framträder fullt sjelfständig, skulle vi närmast förlikna den vid en i ädel, sträng stil hållen relief, rikt öfvermålad med de mest glänsande, brokiga, först mera aqvarellartadt lätta, i ett senare skede mera djupt mättade färger, hvilka dock, äfven de, strängt tjena det konstnärliga ändamålet och aldrig tillåtas beträda det område, der prakten ändar i öfverlastning. Vi veta ej om bilden kan anses träffande; säkert är emellertid, att Snoilsky i sina dikters grundlag visar en afgjordt plastisk hållning, på samma gång han onekligen måste erkännas vara en af de störste kolorister inom svenska poesien. Resultatet af denna egendomliga formgifning blir, att de bilder han för oss framställer, liksom lefva för vår syn och i åskådlig fulländning lemna intet öfrigt att önska.

Vi ha gifvit en konturteckning af Snoilskys skaldiska egendomlighet sådan den uppenbarar sig i 1869 års diktsamling. Ej underligt att stora förhoppningar knötos vid den unge skalden, som redan sjungit qväden af så stor skönhet. Omedelbart skulle emellertid dessa förhoppningar ej uppfyllas, ej heller skulle skaldens utveckling gå i alldeles samma rigtning som hittills. Den samling *Sonnetter*, han närmast i tiden utskickade, beteckna ej något framsteg hvad det poetiska innehållet beträffar. I formelt hänseende få vi visserligen åter igen anledning att beundra hans mästerskap (oss redan förut bekant i dikterna från Spanien) i den svårhandterliga sonnettformen, hvilken lika ledigt draperar sig kring hans tankar som de tidigare använda och för vårt språk naturligare versformerna. Men den ungdomliga käckheten har gifvit vika för ett drag af förnäm slutenhet, sångaren talar ej längre fullt ut, hvad som ligger honom på hjertat och den sinligt friska uppfattningen har förvandlat sig i en betänksamt reflekterande, i några af sonnetterna kunde man rent af säga blaserad sinnesstämning. Det sensuela, naturglada skönhetslifvets naivetet med sin uppfattning som i mycket liknade antikens, har blifvit störd. Vi känna ej mera fullt igen skalden: vi finna honom visserligen till de väsentliga dragen densamme som förr och, dock är han en annan. En djupare stämning har honom sjelf omedvetet väckts till lif i hans hjertas djup och hos honom alstrat en inre obelåtenhet, som hjert framlyser ur sonnetternas innehåll och deras kritik på samtida verldshändelser. Tankens kyla har dämpat den ungdomliga inspirationens glöd (»Ett eldigt vin får lof att stå på is»

heter det i en af dessa sonnetter) och i och med detsamma rigtat uppmärksamheten på andra föremål, förut väl mycket förbisedda. Men denna tankekyla, följd af tviflets dimmor, kunde också sluta med att frostbelägga hela den rika rosengården, som hittills prunkat »i lust och solljus och tillförsigt.« Här hotade med andra ord en allvarsam fara för utvecklingen af Snoilskys skaldgenius. Oförändrad skulle han i hvad fall som helst icke utgå ur krisen; antingen skulle, sedan den väl var öfverstånden, hans lyra återklinga renare harmonier eller också måhända för alltid tystna. Ty att forma och länka väldiga disharmoniska tonmassor och tvinga dem att lyda konstnärliga ändamål, låg ej inom hans säregna begåfning.

Det var ej utan att de farhågor man i dessa afseenden hyste syntes få en viss bekräftelse. Skalden tystnade allt mer; en öfversättning af Goethes ballader och några få originaldikter, af hvilka dock ingen, såvidt vi minnas, med undantag af *Masaniellos tarantella* och den synnerligen sköna dikten *Rosersberg* kommo i värde upp emot de bästa af hans föregående sånger, voro de sparsamma alstren af en fantasi, hvars ungdomligt sjudande skaparlust några få år förut utlofvat en rik och yppig produktion. Mången vän af den svenska dikten såg detta med smärta: skulle då verkligen till de ej få gestalter inom den fosterländska vitterheten, hvilka af skilda skäl ej nått sin fulla utveckling, äfven sälla sig det närvarande tidsskedets bästa skaldiska förhoppning? Sannolikt — och hvarför? Till de inre grunder vi antydt och hvilka ju i och för sig voro mägtiga nog, hade yttre omständigheter tillkommit som åtminstone *hotade* att draga skaldenaturen från sin bestämmelse. Det var dock denna gång ej kyrkan, ej vetenskapen, än mindre armodet, som skulle länka hans verksamhet på andra banor; det var *diplomatien*, denne moderne drake — den högt ärade kåren torde förlåta oss den något drastiska liknelsen — som för hvart hundrade år synes fordra, att Svea skall åt honom offra en greflig skald. Denna gång skulle dock ej offret fullbordas. Den redan fängslade skaldeanden bröt sina bojor och höjde sina vingar till flygt, och poesiens vänner återfingo dermed sina förhoppningar, som inom kort skulle till och med öfverträffas. Till Södern flydde skalden, och dess strålande färgrikedom, som en gång förut ammat hans bästa produktioner, jemte den fria luft, för konstnären så oundgänglig, hvilken han nu mera andades, höjde åter igen till rikaste liflighet den mattade skaparkraften och fyllde hans inre med sköna bilder, dem hans snille utpreglat i de fulländade diktskapelser, som i de *Nya Dikterna* möta oss.

I dessa nya dikter kan Snoilsky i viss mån sägas hafva återfunnit sig sjelf, sådan han var, innan den stämning sonnetterna af 1872 uppenbara, fick magt med honom. Han ser nu åter verl-

den med skaldens klara inspirerade öga och ej med verldsmannens kyliga blick och rynkade panna. Men de flyktande årens erfarenheter undgå ej att mägtigt inverka på enhvar och i synnerhet synas de inre erfarenheterna varit af största betydelse vid utvecklingen af denne skalds själslif. Vi återfinna samma originalitet, samma säkerhet i formgifningen och glans i koloriten* endast ännu högre utvecklade, som tjusat oss i de tidigare dikterna, men den ungdomliga lifligheten har naturligt nog bytts i ett manligt lugn, utan att känslans friskhet derigenom lidit någon skada och, hvad som mer torde förvåna, sensualisten har blifvit utpreglad idealist. Ett drag af idealism har väl alltid genomgått Snoilskys diktning, och för de mera skarpsynte låter det sig väl ej helt och hållet fördöljas ens i de nyssnämnda sonnetterna, men det var för ingen del ett hufvuddrag hos skalden och kunde väl snarast betraktas som en halft omedveten yttring af den äkta konstnärsande, som bodde i honom. Det har också med allt skäl anmärkts, att Snoilsky, trots sin utpregladt realistiska föresats att sjunga endast, hvad han fått pröfva »med sina sinnen, de sunda fem», likväl aldrig ens i sin Sturm- und Drangperiod öfverskridit gränsen, der realismen utmynnar i naturalism. Realist är Snoilsky fortfarande, men man kunde af hans föregående diktning föga sluta sig till, att han i ett senare skede skulle, såsom nu visat sig vara händelsen, låta denna realism genomträngas och förklaras af den ädlaste idealism och derigenom inskrifva sitt namn bland den svenska vitterhetens i konstnärligt hänseende mest genombildade stormän. Innerliga toner hade man äfven förut hört från Snoilskys lyra; men att han skulle vara mägtig att måla för oss dessa perspektiv, som leda blicken in i oändliga rymder, och att låta oss skåda dessa djupa afspeglingar af känslolifvets tysta, fördolda verld, det hade man ej trott och det öfverraskade. Det är väl öfverflödigt att tillägga, då det gäller denne skald, att dessa stora verkningar åstadkommas utan ringaste tillsats af någon falsk sentimentalitet eller tomt ordprål utan inre kärna. Snoilsky är vida höjd öfver sådant. Den beundransvärda koncentrationen i hans dikter är ock en egenskap, som minst bör glömmas, då det gäller att angifva orsakerna till den gripande verkan de utöfva på läsarens själ. Här är ej ett ord för mycket, ej ett enda drag öfverflödigt; beundransvärdt helgjutna växa dessa bilder upp för oss i klassisk

* Vi vilja särskildt betona den betydande roll koloriten eller det pittoreska spelar i Snoilskys skaldskap. Man kunde, då man rätt fått syn härpå, lätt frestas till det antagande, att hans fantasi nödvändigt behöfver de stora synerna, det rika färgskimrande lifvet, för att eggas till kraftig produktion och att hans poesi derför måste blekna och tråna hemma i det färglösa norden.

fulländning. En utomordentlig skildringens konst förenar sig med en sällsynt förmåga att genom ordens val och sammanställning framkalla den stämning, som åsyftas.

Vi karakteriserade här ofvan Snoilskys ungdomsdiktning såsom liknande antiken i naiv njutning af det naturglada skönhetslifvet. Vi skulle med ett fortsättande af denna bild kunna beteckna hans nyare konstuppfattning såsom kristnad, hvilket skulle betyda, att han nu fått sinne och öga för de inre själsrörelsernas hemlighetsfulla spel och blifvit fullt medveten om deras oändliga betydelse för menniskans hela lif, något hvarom antiken, som bekant, endast hade en dunkel aning och som i Snoilskys föregående diktning ej heller synnerligen framträder.

Hvari skola vi nu nu söka orsaken till denna påfallande förändring i skaldens rigtning, detta fördjupande af det poetiska innehållet i hans skapelser, som sjelfnödvändigt gifvit äfven den yttre formen en högre grad af fulländning än tillförne? Härpå kan för närvarande ej något svar lemnas. Må hända taga vi likväl ej miste, om vi hänvisa på den magt som *sorgen* eger att verka renande och höjande på ädla sinnen. Kanske får man nämna henne vid detta namn, den lilla källan, hvarur det fredlösa albigenserparet upphemtar sin *afskedsdryck* (i poemet af samma namn) och om hvilken det heter:

»En och hvar, som omildt öde
Fjermar från vårt sköna land,
Afskedsdryck ur detta flöde
Upp må hemta i sin hand;

Då skall för hans öga falla
Stoftets gröfre skiljemur,
Och med sinnen, nya alla,
Fattar han sin mor, Natur.»

Vi ha i detta försök till en allmänlig karakteristik af de nya dikterna naturligtvis haft för ögonen de yppersta, för skaldens förändrade ställning mest kännetecknande alstren af hans sångmö. Att häftet äfven innesluter några, i jemförelse med dessa, svaga skapelser, kan ej förnekas; men dels äro dessa ytterst få, dels är det efter sina bästa alster en skald skall dömas, om man vill tillse huru långt hans förmåga sträcker sig.

Vi antydde i sammanhang med dessa dikters inre egenskaper äfven den fulländade formgifningskonst, som danat dem till harmonisk skönhet. I sjelfva verket skall man också alltid i dikter af så högt värde som dessa finna form och innehåll

oskiljaktigt förenade; de äro i fantasiens verkstad gjutna i *ett* stycke. Särskildt bör betonas den utomordentliga ledighet med hvilken versen flyter fram i nästan alla dessa dikter; det är verkligen, som hade »orden sjelfmant dansat rytmiskt ned på bladet,» som skalden sjelf sjunger i en af dem. Ett och annat meterfel, som ibland (dock sällan) kan upptäckas, stör endast på ett par ställen för en sekund det intryck af sorglös säkerhet, hvarmed vi vid mästarens sida vaggas fram på denna flod af välljud.

I uppfinningen af bilder är Snoilsky ej allenast i allmänhet synnerligen lycklig, utan han röjer dervid som oftast den äkte skaldens säkra instinkt och djupa blick för det sant karakteristiska. En bild sådan som denne (i poemet *Christina*, IV, der den döende drottningen väntar sin förvandling):

»På vissnad panna stora perlor glida,
Men själen är att släppa stoftet sen
Och ryggar än för språnget i det vida,
Som droppen skälfver ytterst på en gren,»

hör till de mästerligaste vi funnit hos någon skald. I sitt slag ypperlig är också följande bild i poemet *Biskra*, der, efter skildringen af den afrikanska stadens utseende och läge midt i den gulbrända ökensanden, dessa verser följa:

»Der, bäst bland himlens skänker,
Cisternens spegel blänker
Liksom en *silfverpenning*
I solbränd tiggarhand.»

Flera kunde anföras, om vi ej ansåge dessa två gifva tillräckligt stöd åt vår utsago.

I hvad nu blifvit yttradt angående de *Nya Dikterna* hafva vi med den grad af fullständighet som det begränsade utrymmet tillåtit, sökt angifva de skäl, som förmått oss att hänföra deras författare till Sveriges *store* skalder. De väldige, banbrytande andarne tillhör han väl icke; han är ej att räkna bland de skalder, som, like det gamla förbundets profeter, uppstå att, fylde af helig vrede, tala till samtiden varnande och straffande ord och visa det sjunkna slägtet huru litet dess lif liknar idealet, hvars härlighet de med brinnande hjertan tolka i inspirerade ord. Snoilsky har tvärtom dragit sig tillbaka från tidens och dagens strider, hvari han icke mera känner håg att, som i sin ungdoms dagar, blanda sin röst. Han har, helt visst efter en grundlig sjelfpröfning, begränsat sitt område och funnit sin kal-

lelse ej vara att stå med bland dem som i främsta ledet kämpa för en skönare och bättre framtid. Han har i dess ställe i sin ande upptagit de bästa af de resultat, hvartill samtiden redan kommit (i *teorien* nemligen — ack, när skall praktiken komma?), och då han i ädla, härliga, af en mild harmoni liksom förklarade qväden omsätter i sång dessa sin andes erfarenheter, är han väl värd, att fosterlandet med förtjusning lyssnar till hans strängaspel. Vår tid är oharmonisk *och måste så vara*, ty det hör brytningstider till; men med dess större välbehag skall vårt öra dricka de harmoniska tonerna, de få ögonblick vi i larmet kunna lyssna till dem, och de skola bland annat påminna oss, att striden föres ej för sin egen skull, utan just för att återvinna en bruten harmoni. Särskildt hvad Snoilsky beträffar, behöfver man för öfrigt ej befara, att han skall slå sig till ro vid Lotofagernas kust; de lockande, i magiskt färgspel strålande dimmorna der utanför skola ej någonsin draga hans diktskepp till sig och omtöckna hans blick, ty med verklighetens verld är hans friska själ sedan början af hans diktarbana väl förtrogen och denna verld har alltid räckt till att fylla hans fantasi med sköna bilder och framlocka ur hans inre sköna qväden. Ett ytterligare steg mot idealismen innebure en fara; vi äro öfvertygade, att Snoilsky skall stanna på den punkt, der han så mästerligt vetat till konstnärlig harmoni förena de poesiens båda hufvudrigtningar, om hvilkas inbördes företräden och urartanden just i våra dagar en häftig och ofta bitter strid föres.

* * *

En kort öfverblick af de särskilda dikterna i den samling, hvarmed vi här sysselsätta oss, må sluta vår uppsats.

I ton och anda närmast liknande hvad skalden under ett föregående skede sjungit, synas oss de dikter, som blifvit sammanförda i cykeln *I Afrika* jemte en och annan ur de andra afdelningarne såsom *Napoleons ur*, *Kung Henriks jagt*, *Läkaren*, *Fångna kärleksgudar*, *Fången*, *Dryadens byte* m. fl. Men nästan alla dessa dikter ha ett själfullare tycke och hur är ej perspektivet fördjupadt i åtskilliga af dem, såsom *Österländskan*, *Profetens ättling*, *Vid moskén* och framför alla i *Trappisten* och *Patriarken*. I synnerhet *Trappisten* är en af dessa äkta diktskapelser, som, framsprungna ur det innersta af ett känsligt skaldehjerta, säkert och djupt anslå likstämda strängar i beslägtade bröst. *Patriarken* har med rätta prisats för den vidsträckta historiska utsigt, som det lilla stycket lemnar.

I dessa två dikter ha vi redan sett Snoilskys sångmö träda oss till mötes med ett väsentligen annat uttryck i de sköna

dragen än det vi varit vana att förut hos henne iakttaga. Detsamma gäller ock i lika hög grad om de flesta i afdelningarne *Sagor och syner* och *Tankar och toner* förekommande stycken. *Fylgjan* är ett mästerverk i grandios stil; en storartad tragedi i sammandrag, der det med ovanlig konstnärlig djupblick uppfattade ämnet förenar sig med den dystert hemska nattstämning, som rufvar öfver dikten och versens majestätiska gång, hvarvid man tycker sig se ödet sjelft med tunga steg skrida förbi, till ett helt af öfverväldigande verkan. *Afskedsdrycken* är måhända det skönaste poemet i hela samlingen (åtminstone har anmälaren för sin del lifligast hänförts deraf) och *Den främmande fogeln* med sitt oväntade slut verkar på en gång djupt rörande och uppskakande. *Målaren i Pompeji* är sjelft en målning, i yppig färgbehandling och luftig gratie täflande med de pompejanske mästarnes. Vidare ha vi att nämna *På gammal tomt*, *Kolsnaren*, *Vinrankan*, *En natt i Augsburg*, *För sent!*, *Geten* o. fl. — idel hjertligt tilltalande stycken. Särskild uppmärksamhet förtjena *Svarta svanor*, *Telegrafen och foglarne* och *Ökensyn* — dessa tre mästerstycken, som i några få korta rader uttala så oändligt mycket, härutinnan sidostycken till *Patriarken*. Och till slut dessa stämningsbilder, i hvilkas danande Snoilsky likaledes visar sig en fulländad mästare! Eller har det ofta lyckats en skald att i denna art af poesien skapa en sådan liten äkta perla som poemet *Månsken?* Af stycken tillhörande denna grupp vilja vi här återgifva ett, nemligen *Hjorten*; vi hafva valt just detta som ett prof på skaldens mästarsång, dels enär vi anse det vara ett af de skönaste i samlingen, dels ock emedan det af hittillsvarande granskare ej uppmärksammats så som det förtjenar:

Hjorten.

Flyger flämtande genom skogen
Sårad hjort på sin lätta klöf,
Blod, som sipprar utefter bogen,
Färgar gula Septemberlöf.

Genom blixtrande jägarskara
Fastän träffad han bröt sig ut.
Drefvets hojtande i den klara
Morgonluften dör bort till slut.

Fast i bringan, den breda, djupa,
Sitter kulan, som tar hans lif;
Skogens konung ändock slapp stupa
Under jägarens grymma knif.

Der som tätast sig skogen hvälfver,
Han sig söker en plats att dö:
Dämpadt solljus bland neckblad skälfver
På den sofvande lilla sjö.

Han vill se, förr'n till slut det lider,
Stället, der han i vårens dar
Stred de väldiga envigsstrider
Om den hind, som hans kärlek var.

Då medtäflaren tvangs att rygga,
Segrarns trotsiga skri bar bud
Till den väntande sköna skygga,
Att nu var hon den starkes brud.

Mellan minnen om vunna fejder
Får den döende hjortens blick
Spegla älskade kända nejder,
Der hans ungdom i lust förgick.

Nu han sträcker sig på sitt läger,
Lent af mossa vid insjöns brädd.
Skogen skänker hvart blad den äger
För att täcka hans sista bädd.

Bland *Helsningssångerna* är den *Till G. E. Klemming* att räkna som en af de yppersta, hvilka den på utmärkta tillfällighetsdikter visst ej fattiga svenska vitterheten ännu fått taga i tacksamt förvar. Denna sång kan dock, det bör kanske anmärkas, näppeligen betraktas som en tillfällighetsdikt i detta ords vanliga mening. Den är, kunde man säga, ett slags upplifvande af de gamla skaldebrefven, men i stället för fransysk artighet talar här svensk trofasthet.

De *Svenska bilderna* ha vi sparat till sist, oaktadt de inleda de nya dikterna. De torde ock ha varit hvad som af häftets innehåll mest öfverraskat de gamle vännerne af Snoilskys sångmö. De många misslyckade försöken att efter Tegnér och Runeberg kläda ämnen ur fosterlandets häfder i romansens eller balladens form hafva tillfyllest visat, huru vanskligt just detta fält varit att odla och hvilka oförmodade stötestenar just här helt plötsligt kommit den oerfarne plöjaren att stupa på näsan från det sublima i det platta. Snoilsky har emellertid äfven på detta område visat sig vara rätte mannen att allt fortfarande

»föra våra runor med den äran.» Redan inledningssången *Gamle kung Gösta* ger härom det vältaligaste bevis. Det sätt, hvarpå skalden här vädjar till våra barndomsminnen »ur krönikebok,» är i sanning makalöst:

»Liksom vid hans knä vi suttit
Kring flammande härd
Och lyssnat till Dalasagan
Om flyktingens färd,
Af ångest de späda hjertan
Knappt vågade slå,
Då spejarnes lansar stungo
I gömmande strå.

Vi följt honom bland försåten
Och nöd utan tal
På vägen till kungastolen
I ärones sal.»
o. s. v.

I de fyra romanser, som skildra hufvuddragen af drottning *Christinas* skiftesrika lefnad, möta vi återigen Snoilsky på höjdpunkten af sin konst. Hur gifver ej den första i skildringen af den lilla flickan nyckeln till hela karakteren, hvilken ypperlig målning lemnar ej den andra af den praktälskande drottningens hoflif, och den tredje — hvad säga till beröm om *den*, annat än att så kan endast en *stor* skald ställa det höga tillsammans med det lilla, för att deraf dana en bild af slående sanning och oförgängligt värde. Den fjerde romansen sluter sig i dyster stämningsfullhet till de föregående och är en hymn som i högtidligt varnande ljud talar om vanskligheten af all jordisk storhet och lycka. *Stenbocks kurir* med sin ypperligt målande rytm och liffulla skildring och den utomordentligt vackra och tidstrogna afslutningen i sista versen måste mägtigt tilltala hvarje svenskt sinne, liksom *Hemkomsten,* vid hvilket styckes läsning vi genom författarens underbara konst tycka oss sjelfve trampa den hemvandrande karolinens fjät genom vinternatten och känna som han, måste tilltala en hvar med menskligt hjerta i bröstet. Som afslutning på denna afdelning täljer förf. ett minne från sin egen barndom om *Den gamla fröken* på ett sätt, som — dock, vi måste sluta våra arma variationer på berömmets tema.

Det är, som man finner, ett rikt och omvexlande galleri, hvartill den yngste af den svenska vitterhetens stormän i dessa sina *Nya Dikter* inbjuder sitt fosterlands söner och döttrar. Vi

våga hoppas, att ett flertal af dem redan hörsammat inbjudningen. De öfriga ville vi tillropa: Skynden eder att njuta af dessa ädla skapelser! I skolen hos dem finna skimrande bilder för fantasien, gripande toner för känslan, värdiga ämnen för eftertanken och hugstora föredömen af kraft och offervillighet för fosterlandet. Och om deras upphofsman skola en gång kommande slägten säga med Geijers sköna ord: *»han var ock en af dem, som suto vid vägen och glädde menniskors hjertan.»**

J. A. R.

---

* Vi beklaga, att vi ej i dess helhet kunna anföra det utlåtande af Geijer, (hemtadt ur en recension för öfrigt, *men en sådan från den stora tiden*) troligtvis trots sin skönhet föga kändt, hvari de citerade orden läsas i sitt sammanhang. En del deraf må dock här få rum» — — — —. Derföre har Gud på denna mensklighetens långa och mödosamma bana här och der äfven satt menniskor vid vägen, af den egna beskaffenhet, att de ur sitt inre på åtskilligt sätt och genom åtskilliga medel — ord, ljud, färger, proportioner — frambringa och förespegla *bilder*, som ifrån sig gifva ett sken af Guds ordning. Sådan härlighets sken kallas det *sköna*, och förfriskar menniskors sinnen. Hafva nu menniskorna mycket att göra eller, såsom vanligt, kifvas på vägen, så händer väl ock, att de utan synnerligt deltagande gå de sköna bilderna förbi. Det är illa nog för deras frambringare; isynnerhet som desse ofta ej ega annan gåfva. Vid lugnare stunder påminner man sig dem kanske åter och säger om en och annan, längesedan försvunnen: »han var ock en af dem, som suto vid vägen och glädde menniskors hjertan.» —

Några ord om Ibsens »Gengangere».

Det har så ofta blifvit sagdt, att vår tid utgör en negationens tid, att denna sats så godt som öfvergått till trosdogm. Man klagar öfver, att representanterna för de nya ideerna rifva ned allt utan att mägta sätta något i stället, och särskildt har Ibsen varit utsatt för sådana förebråelser. Denna klagan är naturlig. Den har i alla tider höjts af det gamlas målsmän, då tiden börjat finna de gifna formerna för trånga för det nya innehåll den bär i sitt sköte. Och oundviklig är den, ty »ingen låter nytt vin på gamla flaskor; annars spränger vinet sönder flaskorna och vinet spilles ut.» Att angripa det gamla och bestående är derför ingalunda alltid detsamma som att ej ha något nytt att sätta i stället, äfven om detta ofta är fallet. Hvad Ibsen beträffar, är enligt vår uppfattning denna förebråelse alldeles oberättigad. Det är alltid verklig sedlig harm, som drifver honom till hans angrepp. Då han såsom i Brand skenbart rigtar sina hugg mot kärlekens religion, är det egentligen blott mot en slapp uppfattning af densamma — en sådan, som tror, att kärleken upphäfver någon bokstaf af lagen. Då han i »et Dukkehjem» angriper äktenskapet, är det ju blott äktenskapet utan kärlek, d. v. s. den legaliserade osedligheten. Och detsamma skola vi finna förhållandet vara i »Gengangere», ehuru detta arbete kanske utgör ett våldsammare anfall på det rådande föreställningssättet än något af hans föregående.

Vi måste först lemna ett referat af det, hvarvid hufvudintresset i arbetet fäster sig, emedan de referat, vi sett gjorda i den dagliga pressen, synas oss hafva förbisett åtskilliga af de viggare hufvudsynpunkterna och deremot fäst sig vid sådant, som för dramat endast är bisak.

Dramats hufvudperson, fru Alving, hade vid unga år ingått ett konvenansäktenskap med kapten Alving, som på grund af sin stora förmögenhet ansågs för ett godt parti. Hon hade gjort detta under påtryckning från mor och slägt, oaktadt hennes hjerta redan då tillhörde en annan, en ung prest vid namn Manders. Men straffet för denna handling drabbar henne under en förfärlig form. Kapten A. var redan före äktenskapet känd som en utsväfvande roué, och det förhållande, hvari han genom kätenskapet trädde till fru A., blef honom ingalunda någon an-

ledning att göra slut på sitt lättsinniga lif. Hans fru spelade för honom ingen annan roll än alla andra, som tjenat tillfredsställandet af hans passioner. Detta öppnade så småningom fru Alvings ögon för djupet af den förnedring, hvilken hon frivilligt underkastat sig, på samma gång som samvaron med husets »daglige gæst» pastor Manders utgjorde för henne en ständig påminnelse om, huru svårt hon sjelf försyndat sig mot sina känslor för honom och hans för henne. Efter ett års samlif med kapten A. hade derför hennes beslut mognat att bryta förhållandet med honom. Hon öfvergaf hus och hem och flydde till Manders. Men för honom var det tillräckligt för ett äktenskaps helgd att det stiftats »overensstemmende med fuld lovlig orden». Derför sökte han öfvertyga henne, att det var hennes pligt att återvända till sin man, och att hon ej hade rätt att sätta sig till doms öfver hans lefnadssätt, utan endast hade att genom kärleksfullt öfverseende leda honom in på bättre vägar. Fru A. lät öfvertyga sig, återvände och sökte troget uppfylla sina förmenta pligter, men kapten A. fortfor att lefva sitt gamla lif, och ej ens sonen Osvalds födelse förmådde åstadkomma någon förändring. För fru A. sjelf blef deremot denna händelse af stor betydelse. Emedan hon innerst kände, att det förhållande, i hvilket hon stod till sin man, var ett brottsligt förhållande, måste hon kämpa en oafbruten kamp på lif och död, för att ingen skulle få veta, hvad hennes barns far var för en menniska, och ryktet om hans usla lif möjligen sprida sig utom hemmet samt en gång nå fram till sonen, som hon i samma syfte hållit aflägsnad från hemmet alltsedan hans sjunde år. Slutligen tvingas hon att systematiskt ljuga för sonen om fadern — allt för att rädda honom från den kännedom om faderns lefnadssätt, hon för sin egen såväl som för sonens skull så mycket fruktar. Och hennes bemödanden ha lyckats öfver förväntan. Ännu tio år efter faderns död sväfvar Osvald liksom alla andra, t. o. m. pastor M., i okunnighet om rätta förhållandet.

Men under det fru A. på så sätt kämpat för sin sons skull, har hennes inre småningom undergått en genomgripande förändring. Hon har börjat tvifla på det, hvilket hon hemburit alla de stora, tunga offren. Hon har begynt att granska pastor Manders lärdomar, och den ena efter den andra af dessa har förvandlats för henne till förfärliga villfarelser. Vid den tidpunkt, dit Ibsen förlagt dramats handling, har fru A. kommit fullt på det klara med åtskilliga af dessa. Hon har lärt sig, att det hon trott vara sin pligt, men mot hvilket hela hennes inre upprört sig, ej varit hennes pligt utan tvärtom. Hon tror numera ej, att ett äktenskap blir heligt, derför att kyrkan välsignat detsamma, och staten gifvit det laga helgd. Hon vet, att bakom

denna form kan dölja sig det djupaste sedliga förderf och de svåraste kränkningar just af kyskhetens bud, och hon kallar derför det, som Manders anser som sitt lifs största seger, då han nemligen lyckades göra våld på sina känslor och förmå henne att återvända till sin man, för hans »ynkeligste nederlag». Ja, hon har gått ännu längre. Det är för henne ej blott klart, att det yttre äktenskapliga bandet ingalunda utgör någon borgen för förhållandets sedliga berättigande, utan hon tror äfven »mangengang, at dette med lov og orden er det, som volder alle ulykkerne her i verden.» Derför nickar hon också bifall till Osvald, då denne med pastor Manders bryter en lans för de så kallade »uregelmessige ægteskab», som ingåtts utan lag och ordning, och hon förstår, att Osvald kan ha rätt, då han säger, att han aldrig märkt »noget særlig vildt ved de folks samliv», utan att han fast hellre funnit osedligheten under dess värsta former hos »vore mønstergyldige ægtemænd og familiefædre», då han sammanträffat med dem i Paris. — Men fru A. har utsträckt sitt tvifvel till mycket annat af det, som hittils för henne gält som otvifvelaktiga moraliska axiomer. Hon har börjat tvifla på det berättigade i den kamp hon fört alltsedan sonens födelse för att hemlighålla för honom, huru det verkligen förhöll sig med fadern och hennes förhållande till honom. Hon finner det ej längre så gifvet, att Osvald har pligt att älska kammarherre Alving, och ännu mindre, att hon sjelf gör rätt i att på sanningens bekostnad söka vinna detta resultat. Hon känner, att det är något skeft i hela den uppfattning, som förmått henne dertill, men hvaruti hennes skuld egentligen består, vet hon ännu ej. Men hon tror, att det endast är feghet, intet annat, som afhåller henne från att för Osvald yppa allt.

Sådan är fru Alvings ståndpunkt, då Osvald återvänder från Paris. Hon längtar efter att ej längre behöfva fortsätta den komedi, hon under så många år spelat för sonen, ej så till förståendes, som att hennes afsigt skulle vara att göra slut på bedrägeriet, utan så att hon hoppas på möjligheten af att begrafva minnet af den man, hvilken var henne så förhatlig. »Fra i overmorgen af skal det være for mig, som om den døde aldrig havde levet i dette hus. Her skal ingen anden være end min gut og hans mor.» Att denna tanke innebär en orimlighet, visar sig snart. Der sonen och modern är, der måste ock fadern vara, om ej på annat sätt, så derigenom, att hans egenskaper gå igen hos sonen. Så ock här. Fru A. gör omedelbart derefter den upptäckten, att sonen har samma lastbara anlag som fadern. Det förfärliga för fru A. i denna upptäckt ökas af det band, som hon vet förena Osvald med den, med hvilken hon fruktar att han skall träda i oloflig förbindelse. Regina, som af fru A.

blifvit upptagen och uppfostrad nästan som egen dotter, är nemligen, äfven hon, kammarherre Alvings barn, ehuruväl detta är för henne såväl som för Osvald fullkomligt obekant.

Emellertid blir upptäckten af sonens anlag ej tillräcklig anledning för fru A. att för honom yppa rätta förhållandet, så mycket mindre som hon börjat tvifla på, att en förbindelse mellan Osvald och Regina ur sedlig synpunkt skulle vara så absolut förkastlig. Hennes tankar gå derför närmast ut på att skaffa Regina ur huset. Men andra omständigheter inträffa, som tvinga henne till bekännelse. Sonen anförtror henne nemligen under förtviflan, att han lider af ett obotligt ondt, som gjort honom oduglig till allt arbete för återstoden af lifvet. Läkaren har sagt honom, att denna sjukdom är ett arf och utgör ett straff för »fædrenes synder». Men då Osvald tror på hvad modern sagt honom om hans far, är denna förklaring af hans sjukdom för honom omöjlig, och det återstår för honom intet annat än att tillskrifva sig sjelf, sitt eget glada, friska ungdomslif skulden derför. Medvetandet om att genom egen obetänksamhet ha förstört hela sitt lif försvårar emellertid hans lidanden och lemnar honom ingen samvetsfrid. Allt detta berättar han för modern. Men att den ångest, som förföljer honom, egentligen består i fruktan för ett utbrytande vansinne, att han redan haft ett anfall häraf, och att läkaren sagt honom, att nästa gång han hemsökes deraf, är han för alltid sinnesslö, det vågar han ännu ej omtala för henne. Osvald fruktar ej döden. Hvad han deremot fruktar mer än allt annat, det är blotta tanken på att behöfva tillbringa sitt lif såsom ett hjelplöst barn. Derför söker han den menniska, som skall vara nog hänsynslös, nog lätt om hjertat för att kunna gifva honom det dödsbringande giftet, i händelse det som han fruktar skulle blifva verklighet. En sådan menniska tror han sig ha funnit i Regina. Men han söker äfven något annat, nemligen glädje i sin omgifning. Hur mycket han än älskar sin moder och af henne älskas tillbaka, är det dock något som gör, att han har svårt att stanna qvar hos henne. Modern är en pligttrogen menniska, men hon gör sin pligt utan glädje; Osvald känner, att i detta ligger något orätt. Lefnadsglädjen och arbetsglädjen sammanhänga enligt hans uppfattning på det närmaste, ja, äro i grunden samma sak. »Her læres folk op til at tro, at arbejdet er en forbandelse og en syndestraf, og at livet er noget jammerligt noget, som vi er bedst tjent med at komme ud af jo før jo heller.» I en omgifning med en sådan uppfattning kan Osvald ej stanna. »Jeg er ræd for, at alt det, som er oppe i mig, vilde arte ud i styghed her.» Såväl för sin fysiska som för sin moraliska räddning behöfver han derför se glada menniskoanleten.

Dessa Osvalds tankar gifva fru A. ett nytt uppslag för betraktelsen af hela hennes och hennes mans lif. Hon ser ej längre i kapten Alving blott den skuldbetyngde mannen, hon ser äfven, att han varit svårt frestad, ty utan tvifvel förhöll det sig med honom som med Osvald, att han behöfde glädje och frihet för att med utsigt om framgång kunna kämpa lifvets strid. Men detta behof hade han ej fått tillfredsstäldt, hvarken före eller efter sitt äktenskap. Nu ser hon sammanhanget, nu kan hon berätta allt för sonen, ty hon är viss på, att han skall först och främst i kapten A. se den djupt olycklige fadern. Dessutom har ärlighet blifvit för henne en nödvändighet, sedan hon fått veta, att sonen tillskrifver sig sjelf skulden för sitt lidande. Hon bekänner alltså för Osvald och Regina, i hvilket förhållande de stå till hvarandra, hurudan fadern varit, och att hon sjelf ej bringat glädje in i hans lif. För Regina undanryckes genom denna bekännelse det enda stöd hon haft, det enda, som hindrat henne att gifva vika för sin lättsinniga natur, nemligen tron, att hon haft en mor som älskat henne, och hon lemnar derför fru A:s hus för att beträda lastens väg. Hvad Osvald beträffar har visserligen fru A. gissat rätt, då hon menat, att sonen ej skulle tänka på fadrens felsteg med samma bitterhet, som den hon hyst i så många år. Men hennes bekännelse öppnar sonens ögon för något långt förfärligare, nemligen att han sjelf är ett oäkta barn. Detta förändrar i ett slag hans känslor för föräldrarna. För fadern kan visserligen Osvald »føle deltagelse som for enhver anden, men . . .» Och detsamma är förhållandet med afseende på hans känslor för modern. Af den sonliga hängifvenhet, Osvald förut visat henne, finnes blott föga qvar i det svar han gifver på hennes förtviflade fråga, huruvida han ej heller älskar henne: »Dig kender jag da i al fald —». »Du kan jo være mig så umådelig nyttig nu, da jeg er syg.» Och finnes för henne ännu något tvifvel, så häfves det snart, då Osvald af henne fordrar, att hon skall gifva honom döden, så snart hon märker, att hans förstånd omtöcknas. Han har väntat sig detta af Regina. Nu har Regina gått; modern är då också den närmaste till det; hon har kränkt hans rätt genom att gifva honom lifvet; hon har skyldighet att taga det tillbaka. »Jeg har ikke bedt dig om livet, og hvad er det for et slags liv du givet mig? Jeg vil ikke ha det! Du skal ta det igen.» Hon lofvar. Löftets allvar pröfvas några ögonblick derefter, då det förfärliga verkligen inträffar.

Af denna resumé af styckets hufvudinnehåll finna vi, att Ibsen i »Gengangere» gifvit oss en tragedi, hvars tragiska person är fru Alving (*icke* Osvald). Hennes skuld består enligt honom deri, att hon låtit intála sig, att sammanlefnaden med en man

som hon ej älskar är hennes pligt, i följd hvaraf hon ger lifvet åt ett barn, som i djupaste etiska mening måste erkännas vara oäkta. Dramats handling består nu deri, att hon drifves till erkännande af sin djupa skuld. Det verktyg i försynens hand, som skall framtvinga detta resultat, är sonen, som får lida följderna af moderns brott, derhän att han slutligen på henne ställer den tunga fordran, att hon skall utsläcka det lif, hon påtvungit honom utan att gifva honom, hvad han haft rätt att fordra, de fysiska vilkoren för att föra ett menskligt lif.

Man har redan hunnit att mot detta Ibsens arbete rigta svåra anklagelser företrädesvis i fråga om dess innehåll. Man har t. ex. påstått, att Ibsen förnekar äktenskapets helgd och förordar den »fria kärleken.» Men om man insett, att kyskhetens bud ofta kränkes just inom äktenskapet, och derför fordrar, att en sådan förbindelse skall upplösas liksom hvarje annat osedligt förhållande, månne väl detta kan kallas att neka äktenskapets helgd? Låtom oss dröja vid detta! Hvilken menniska, som gör anspråk på att föra sedlighetens talan, skulle icke uppröras i sitt innersta, om han finge höra, att en qvinna för pengar lofvat att tillhöra en man för lifvet, och hvilken skulle icke glädjas, i händelse han finge höra, att samma qvinna insett det skändliga i sitt löfte och brutit detsamma? Men om samma qvinna låtit *viga* sig med mannen, då hjelper det ej, att hon inser sig hafva handlat mot samvetets röst; då har hon skyldighet att hålla sitt löfte. Och hvad är det som åstadkommer denna skilnad i uppfattningen; hvad är det som gör, att man i det senare fallet ej glädjer sig åt, att en qvinna ångrar sitt löfte att kränka sjette budet och derför öfvergifver sin man? Detta kommer sig deraf, att man vet, att äktenskapet *bör* vara oupplösligt, och man lefver i föreställningen, att det, som eger den äktenskapliga formen, också verkligen är ett äktenskap. Men i sjelfva verket är det ju något långt förfärligare att lefva sitt lif i en sådan förbindelse med anspråk på, att denna skall kallas ett äktenskap, än att lefva i samma förhållande utan att göra detta anspråk; ty i förra fallet ej blott missbrukar jag en form, som borde vara form för ett godt och heligt innehåll, utan jag fordrar äfven för detta missbruk helgd och aktning. Och för att här fästa oss särskildt vid det fall, som Ibsen skildrat; hvilken menniska skulle ha djerfts bedja fru A. återvända till den man, som köpt hennes qvinliga ära, om ej detta köp uppgjorts enligt lag och ordning, och om ej alla deri trott sig hafva tillräcklig orsak att anse denna förbindelse vara ett verkligt äktenskap?

Men liksom man anser det förhållande sedligt som klädt sig i äktenskapets form, så dömer man såsom osedligt hvarje sådant af motsatt natur. Och dock betyder ju denna form endast,

att förbindelsen erkännes af yttre magter, kyrka, stat och medmenniskor. Men antingen äro de inre vilkoren för ett äktenskap förhanden, och i så fall blir det yttre erkännandet af ingen betydelse, eller också finnas de icke, och då blir det yttre erkännandet en frestelse att uppgifva den allvarsamma pröfningen af sanningen sjelf och tro att vilkoren äro uppfylda. Ty den som tviflar, huruvida han har den kärlek, som fordras för att ingå ett äktenskap, han får sitt tvifvel delvis häfdt genom sin egen tro på den yttre formens helgande magt. Försvunne denna tro, så tvingades menniskan att endast i sitt eget inre söka vitnesbördet för förbindelsens sedliga halt. Men detta fruktar menniskan. Derför litar hon sig till den yttre formen, som tillika för det med sig, att andra menniskor icke draga förbindelsens berättigande i tvifvelsmål. Men det enda, som gör en förbindelse mellan en man och en qvinna berättigad är den verkliga personliga kärleken; der denna ej finnes, der är det omöjligt att hålla kyskhetens bud i helgd. Det är derför i äktenskapets eget intresse, som Ibsen i detta arbete förordat förbindelser utan den yttre äktenskapliga formen, men ingalunda har han skänkt sitt gillande åt s. k. fri kärlek, d. v. s. förbindelser på behaglig tid. Tvärtom klandrar han dylika, då han låter Osvald inskärpa det origtiga i att »forstøde sine barns mor.»

Man har vidare påstått, att Ibsen förnekat barns skyldighet att älska och ära sina föräldrar om dessa äro »i något afseende mindre aktningsvärda.» Långt derifrån! Han har blott sagt, att *oäkta* barn ej kunna såsom sina verkliga föräldrar älska dem som blott i kroppslig mening äro det.

Ty liksom intet yttre äktenskapligt band kan göra en förbindelse mellan en man och en qvinna till ett verkligt äktenskap, så kan ej heller detta band legalisera de barn, som blifva frukten af en sådan förbindelse. Oäkta äro derför ej de, hvilkas föräldrar underlåtit att enligt lag och ordning ingå med hvarandra ett äktenskapligt förbund, utan de, hvilka ej äro födda af föräldrarnas kärlek inbördes och till dem. Så skall en mor aldrig någonsin kunna lära sig att älska det barn som sitt eget, hvars fader hon ej älskat, ty i någon mening, i någon betydelse är dock alltid barnet en gengångare från såväl far som mor. Man må ej svara, att erfarenheten lär motsatsen. Den lär endast, att ett oäkta barn kan få sin fysiska moders varmaste kärlek. Detta förneka vi ingalunda, men deremot neka vi, att denna kärlek är en moders för sitt verkliga barn; ty modern skall dock aldrig kunna glömma, att barnet har en fader, att det äfven är faderns barn. Det fins derför blott ett sätt att legalisera ett barn af oäkta börd, och det är, att fadern och modern lära att i sann mening älska hvarandra, så att af deras

förbindelse blir ett verkligt äktenskap. Der detta är omöjligt, der är legalisationen omöjlig. Men detta innebär för barnet, att det på jorden hvarken eger far eller mor i verklig mening. Dock, om uttrycken vilja vi ej tvista, men hvar och en måste ju dock medge, att likasom det är en skilnad mellan en mors kärlek till det barn, i hvilket hon kan älska fadern, och hennes känslor för det, i fråga om hvilket detta ej är möjligt, så är det ock en skilnad mellan ett barns kärlek till sin mor, i händelse dess kärlek till modern är oupplösligt förbunden med motsvarande känslor hos fadern, och i händelse detta icke är fallet. Det är blott detta vi fasthålla, och vi yrka, att ett barn har rätt att fordra det förra — helt naturligt, emedan det andra alternativet förutsätter en brottslig förbindelse mellan föräldrarna —, och att en af menniskans dyrbaraste rättigheter blifvit kränkt, då denna fordran ej blifvit tillgodosedd. Det är detta Ibsen i »Gengangere» gjort gällande. Då fru A. berättat för sonen om faderns lefnadssätt och karakteren af deras äktenskap, går det med ens upp för honom, att den man och den qvinna, som han egnat en sons kärlek, ej hade rätt att göra anspråk på denna känsla. Men detta icke derför, att fadern varit en dålig menniska, och modern tagit miste om den väg pligten bjöd henne att gå, utan derför att deras förhållande till hvarandra ej varit ett verkligt äkenskap, och de sjelfva sålunda ej i verklig mening varit hans föräldrar.

Alltså är det i intet afseende blott den yttre, fysiska sidan, som konstituerar en familj, vare sig vi tänka på förhållandet mellan man och hustru, föräldrar och barn eller slutligen på förhållandet mellan syskonen. Derför äro Regina och Osvald ej syskon i egentlig mening, ty kammarherre Alving är ej deras verkliga fader. En förbindelse dem emellan är sålunda ej blodskam i etisk mening, och häraf förstås, i hvad mån Ibsen drabbas af en tredje mot honom gjord anklagelse.

Den uppfattning af äktenskap och familj, mot hvilken Ibsen uppträdt, kallar han »Gengangere», »overtro»; den utgör »en af disse meninger, som er sat i omløb i verden . . .», men som sakna kraft att i verklig mening fortlefva inom oss. Men med dessa »Gengangere» måste vi bryta. Mensklighetens kulturarbete från en sida sedt består just i att befria sig från sådana »gamle afdøde meninger» och sådan »gammel afdød tro». Utan stor strid sker ej denna befrielse. Men visserligen är den pligt; den som söker sanningen, måste tvifla; han måste tvifla på, att de former, i hvilka den bjudes honom äro tillfredsställande; den som ej vågar detta tvifvel, är och förblir dogmatiker, vare sig han ställer sig på det nyas eller på det gamlas sida. Menniskan får ej tro på något, så länge detta för henne har karakte-

ren af något yttre — men denna karakter har allt, som blott derför att det är gammalt, blott derför att det af andra blifvit trodt, göres till lag för hennes handlingssätt. Detta synes sjelfklart, och dock är det för menniskan en af de svåraste pligter. Att vara ensam med sanningen är en allvarlig sak; då är det lättare att sluta sig till hvad andra hafva sagt och lärt och sedan för detta offra allt. Sin *ledning* må man söka i det gifna, det yttre, men tro derpå får man ej innan det öfvergått till verklig inre öfvertygelse. Derför är det pligt att tvifla, likaväl som det är pligt att tro. Det förra gäller det yttre, det senare det inre. Också vinner menniskan genom att följa en yttre lag hvarken frihet eller glädje, och dock är hennes längtan derefter fullt berättigad. Det bud åter, som uppenbarar sig och lefver i hennes eget inre, det kan hon lära sig älska och af kärlek göra till lag för sitt handlingssätt; och kärleken gifver glädje och frihet. Ibsen har i »Gengangere» gjort sig till tolk för hvad tiden innerst känner i detta afseende, ej blott genom sina angrepp på det rådande föreställningssättet, utan äfven genom den positivt uttalade tanken, att räddningen måste sökas i »livsglæde» och »arbejdsglæde». Endast den ljusa uppfattning af lifvet, som icke fattar arbetet som en förbannelse, jorden som en jemmerdal, lifvet som en olycka, kan lösa tidens problem; och detta sker först då »sandhedens og frihedens» sol får förjaga gengångarne. Också mynnar hela dramat ut i det förtviflade ropet: »Gi' mig solen, solen!»

Det sista af de problem, Ibsen i detta arbete upptagit till behandling, är frågan, om det menskliga lifvet skall lefvas, äfven sedan jag förlorat det, som i egentlig mening gör mig till menniska, och då jag sålunda icke längre har några menskliga pligter att uppfylla. Ibsen gifver oss ej ett bestämdt svar; hvartåt hans sympatier luta, synes dock knappt tvifvelaktigt.

Huru lifligt vi än sympatisera med de tankar Ibsen i detta arbete gifvit form, är det dock något i denna senare, mot hvilket vi känna oss i opposition. Detta är det sätt, hvarpå Ibsen i dramat infört sådana allt igenom osköna typer som Regina och Engstrand. Hvad som drifver oss till denna protest är ingalunda rädsla för att se det fula behandladt i konsten — konsten vinner ofta i dess behandling sina skönaste triumfer — utan öfvertygelsen, att det fula af Ibsen här blifvit behandladt på orätt sätt.

Den menskliga karakteren förlorar ju aldrig fullkomligt sin skönhet, huru ond den än är, ty den förlorar aldrig fullständigt sin mensklighet. Det är skaldens uppgift att vid skildringen af det fula leta fram det dermed oupplösligt förenade sköna, som döljer sig för vanliga menniskoögon. Derför blir den framställning osann, som blott tecknar en menniska såsom dålig, likaväl som den

framställning ej är sann, som blott tecknar henne såsom god. »Teaterbofvar» och »romanhjeltar» äro betecknande uttryck för sådana misstag. — Dock, i ett fall är en framställning af något såsom enbart dåligt berättigad, och detta är, då framställningen häraf tjenar ett polemiskt syfte. Om t. ex. en författare griper till pennan för att gissla eller predika uppror mot ett missförhållande inom samhället, så må det vara honom tillåtet att i sin framställning blott se på det dåliga och göra det till föremål för åtlöje eller harm. Men detta är ju ej fallet här; det är intet missförhållande, som Ibsen syftar att afhjelpa genom att lägga i Engstrands och Reginas mun alla de råa, cyniska antydningar, som nu ligga der, och som för öfrigt, så vidt vi kunnat finna, ej hafva någon bestämd betydelse för dramat.

Man skulle nu för att försvara Ibsen kunna invända, att dessa personer ju, dock i boken tjena ett blott underordnadt syfte. Detta är utan tvifvel fallet, men just derför är Ibsen icke berättigad att så utförligt och con amore teckna dem i sin oskönhet. Derför frukta vi, att Ibsen genom denna teckning skattar åt villfarelserna hos en rigtning inom vår tids literatur, som, oaktadt allt godt och berättigadt den gör gällande, dock lider ej blott af svåra öfverdrifter, utan äfven af grofva misstag.

Man har sökt göra gällande möjligheten af, att Ibsen stiftar nya lagar för dramat, liksom Beethoven stiftade sådana för musiken, och att man derför ej får bedöma Ibsens produktion efter hittills gällande estetiska regler. Äfven vi erkänna denna möjlighet, men ha ansett oss berättigade att göra ofvanstående anmärkningar, äfven om de endast kunna få betydelsen af subjektiva, om ock ganska lifligt kända intryck.

Bokens största brist är emellertid otvifvelaktigt, att den ej lemnar läsaren någon *konkret* vinst; den lemnar honom mycket att tänka på, mycket, gent emot hvilket han måste bilda sig sin öfvertygelse, men mängden af nya ideer är så stor, att den sprängt sönder formen. Derför *öfvertygar* icke Ibsen om sanningen af sina ideer, öfvertygelsen får man söka på annat håll, och vi tro att man icke behöfver söka förgäfves. Åtminstone har Ibsen på sin sida den renare uppfattningen af äktenskapet och den berättigade fordran, att lagens bud skall uppfyllas med frihet och glädje.

Artur Bendixson.

Literatur.

Carlson, F. F. *Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset.* Sjette delen. Stockholm, Norstedt & Söner.

Detta verk hvars sjette del, omfattande början af Karl XII:s historia till och med Dünaslaget, nu utkommit, har stora anspråk på att uppmärksammas. En länk mellan Geijers och Malmströms historieverk, är Carlsons ämnadt att utgöra ett vigtigt stycke af en svensk rikshistoria med absolut tillförlitlighet, grundad på noggrann genomforskning af officiela källor. Hela serien skall, då den en gång blifver fulländad och ända till nyaste tid fullföljd, utgöra den fasta grund, på hvilken blifvande historici sedan må bygga vidare, bäst de kunna och gitta.

Att Carlsons arbete med skäl gör dessa anspråk och värdigt intager sin plats i denna den officiela häfdateckningens kedja, det har sagts och upprepats, hvarje gång en ny del af det samma utkommit. Tvifvelsutan skall det äfven nu upprepas genom mångfaldiga språkrör, mångordigare än det här tillmätta utrymmet medgifver, vältaligare än anmälaren här mägtar prestera. Också äro arbetets förtjenster så stora att det utan skada kan vidkännas sina svagheter, och torde det ej upptagas som alltför förmätet om vi påpeka att det, i likhet med andra menniskoverk, möjligen här och der kan hafva sina små brister.

Med rätta anmärker förf. att vid behandlingen af Karl XII:s historia de sagolika krigsbedrifterna länge vändt uppmärksamheten från tillståndet i det inre och de förändringar som der förbereddes. Nordberg och Adlerfeld, grundläggarne af denna uppfattning, äro bland tryckta källor de enda förf. anfört. Lenners' stora verk torde väl ock förtjent ett omnämnande, helst det innehåller, hvad förf. saknar hos Nordberg, åtminstone början till en »fortgående framställning af förhållandet till främmande makter.» Ännu mindre har förf. rätt att ignorera Fryxell. Det var han som först vid framställningen af Karl XII:s historia bröt med den förut gängse uppfattningen och klädde skott derför; hans skildring af vårt lands inre tillstånd och utveckling är vidlyftigare än hr C. inom sitt angifna utrymme (4 delar) lär kunna hoptränga, samt innehåller mycket nytt och äfven mycket sant, som af en efterföljare aldrig lär kunna förbises. I allmänhet

röjer hr C. en viss ringaktning för de tryckta skrifterna. Af en sådan ringaktning följer lätt, att man framställer som nytt hvad som i sjelfva verket icke är det och att man lemnar luckor som kunnat fyllas, begår förhastanden som kunnat rättas, om tryckalstren mindre förnämt behandlats. Af arkivhandlingarna äro, som man kunnat vänta, riksregistraturen samt handlingar ur utländska arkiv företrädesvis anlitade.

Första kapitlet handlar om förmyndarstyrelsen, om hvilken förf. ur arkivets handlingar meddelar åtskilligt, som förut varit okändt. I andra kapitlet förekommer en synnerligen, nästan oproportionerligt, vidlyftig berättelse om fredsförhandlingarna i Ryswijk, der Sverige uppträdde som medlare. Då förf. på två sidor uppehåller sig vid Strasburg, hvars öde så föga rörde Sverige, kan man ej undertrycka beklagandet att han knappt vidrört de under en snart följande tid för oss vida vigtigare förhandlingarne med Brandenburg och Polen om Elbing. Åt den »Holsteinska frågan» liksom i allmänhet åt den danska politiken egnas en stor uppmärksamhet: de utredningar, som förf. härutinnan lemnat, höra till arbetets glansstycken.

Skildringen af riksdagen 1697 upptager det tredje kapitlet; redan Fryxell hade utförligt behandlat detta ämne; förf. skiljer sig ej i uppfattningen från honom, men har lemnat några nya, till en del anekdotiska, bidrag. Om Karl XII:s uppfostran (början af 4:de kap.) dömer förf. strängt. Föga berör han dock dervid det ingalunda ovigtiga inflytandet af den ädla modern Ulrika Eleonora och anmärker, att Karl »förlorade henne *redan* vid elfva års ålder»; det må emellertid erinras att han vid den åldern blott hade 4 år igen, innan han var fullmyndig konung och att hennes inflytande på prinsens uppfostran således kan kallas proportionsvis *långvarigt*. Åt Karl XII:s regeringsverksamhet före krigets utbrott egnar förf. en rätt utförlig framställning och uppskattar dervid hans betydelse högre än Fryxell synes hafva gjort. Särskildt dröjes vid den unge konungens förhållande vid öfverläggningarne i rådet samt vid systemvexlingarne i fråga om utrikespolitiken.

Framställningen af anfallsförbundet mot Sverige samt de första krigsrörelserna i Lifland (i kapp. 6—9) torde till någon del höra till de mera svaga ställena af arbetet. Förtjenstfull och utredande är, såsom redan nämnts, framställningen af den danska politiken, men har också växt till ett utrymme, som nästan undanskymmer konung August och tsar Peter. På några ställen torde ock berigtiganden tarfvas; åtminstone torde våra nedanstående erinringar icke vara alldeles obefogade.

Förf. anmärker, att föregående historieskrifvare »fäst sig förnämligast vid den andel Patkul hade i *anstiftandet* af det

nordiska kriget», men upplyser att hans verksamhet, såsom den der *underhållit* och underblåst kriget, ej är mindre betydande». Anmärkningen är knappast fullt rigtig, och den meddelade upplysningen är ingen nyhet. Ännu frikänner man Patkul vanligen för att i första hand hafva gifvit upphof till kriget (dervid stödd på hans egen försäkran i inledningen till sin »Deduction»). Om hans verksamhet för krigets anstiftande, har förf. sjelf haft mer att berätta än flertalet af föregående historieskrifvare, hvilka i detta ämne vanligen fatta sig kort. Deremot hafva Patkuls »Berichte», allt sedan de af Bernoulli offentliggjordes, utgjort en flitigt begagnad källa, och de hafva mycket att förmäla om hans sträfvande att underhålla kriget. Särskildt har Droysen (Gesch. d. Preuss. Politik) åtskilligt att berätta om hans försök att indraga Preussen i det stora förbundet.

Förf. berättar att Patkul 1697 från Schweitz återvände till Tyskland, »der han först uppehöll sig i Brandenburg och på hösten nämnda år genom sin landsman Paykull infördes hos generallöjtnant Fleming (Flemming), då redan konung Augusts gunstling.» Här äro åtskilliga misstag begångna. Patkul begaf sig ej från Schweitz till Brandenburg, utan han vistades först i Brandenburg (enligt Droysen redan 1695, dessutom under en del af 1696); derefter begaf han sig genom Halle och Leipzig till Schweitz. Vidare var det ej för den yngre Flemming, utan för dennes fader, den gamle marskalken, som han af Paykull presenterades; det var just enligt denne Flemmings råd, som han anträdde resan till Schweitz. Från Schweitz begaf han sig slutligen, efter åtskilligt kringflackande, till Frankrike och det var der, som han genom mottagande af ett bref från den yngre Flemming trädde i närmare beröring med denne (såsom han sjelf berättar i inledningen till sin deduction).

Att Patkul genast i början röjde »en rikedom på planer, i början sväfvande och osäkra, men snart framträdande i en mera bestämd gestalt», är åtminstone icke grundadt på några förut kända källor. I Patkuls båda skrifvelser af 1698 (betänkandet och promemorian n:r 1) röjer sig visserligen intet famlande. Dessa båda skrifvelser äro för öfrigt af förf. förvexlade. Det är i *betänkandet*, dateradt den 2 jan. (n. st.) 1698, som Patkul utvecklar de förslag, som enligt förf. skulle framställts i »en senare uppsats, hvilken synes affattad mot slutet af 1698.» Med denna »senare uppsats» måtte väl menas promemorian n:r 1, hvilken dock innehåller förslag till de hemliga bearbetningar, som skulle drifvas i Lifland.

Att Patkul var saxiskt geheimeråd vid den tid, då han afsändes till Danmark, är knappt troligt. Hans skyddsbref (infördt i Büschings Magasine XV. 295) är dateradt den 20 augusti

1699. Först sedan detta erhållits kunde han väl nämnas till geheimeråd.

Till belysning af Dahlbergs vaksamma och försigtiga förfarande äfvensom af saxarnes förberedelser hade väl något bort anföras om hans beröring med Paykull *före* dennes bref af den 3 febr. 1700 samt om det öfverrumplingsförsök som gjordes redan i slutet af januari. Att Dahlberg blifvit varskodd genom Liljeroths skrifvelser från Haag hade väl ock bort anföras.

Dahlbergs relation (Riksark. Livonica n:r 227)' är på ett par ställen citerad som källa. »Med rikhaltiga originalbilagor», tillägges på ett ställe. Hade förf. närmare genomgått dessa bilagor, skulle han säkerligen ej hafva gjort sig skyldig till det misstaget att uppgifva Patkul som befälhafvare för den i Lifland agerande saxiska kår, hvilken i april 1700 intog ställningar vid Kupfermühlen, Neumühlen och Jungfernhoff. Det var ej Patkul, som här förde befälet, utan det var Paykull. Bland de anförda bilagorna finnas ett par bref, hvilka Paykull i sin egenskap af befälhafvare skref till Dahlberg.

I likhet med flere föregående häfdatecknare framställer förf. saxarnes hastiga återmarsch öfver Düna som följden af en plötslig panik, verkad genom Maydels raska anfall. Af den citerade relationen framgår emellertid tydligt nog att denna åtgärd haft sin grund i Dahlbergs af Paykull i sista stund upptäckta anstalter att medelst kanonbåtar och minor spränga den af saxarne anlagda pontonbryggan öfver Düna. Paykull hade redan börjat detta sitt återtåg då Maydel ryckte fram mot hans ställningar, hvilka sålunda, förklarligt nog, hastigt och nästan utan strid utrymdes. Han ådagalade dervid snarare rådighet än förvirring. På samma sätt måtte väl äfven hans öfverbefäl hafva tänkt sig saken, enär Paykull kort derefter befordrades till generallöjtnant, hvilket väl ej skulle hafva skett, om han så snöpligt och omotiveradt, som förf. uppgifver, hade flytt öfver Düna.

»Patkul förskansade sig på andra sidan Düna», fortsätter herr C. Men han omtalar dock skrifvelsen från »det svenska sändebudet i Warschau» (Wachslager, hvilken då uppehöll sig i Breslau). Här uppgifves dock uttryckligen att Patkul vid den tiden »dref omkring» i Varsjav. Men då det lider närmare mot Dünaslaget försvinner Patkul som befälhafvare ur förf:s framställning utan att det redogöres för, hvart han tog vägen. I stället framträder nu den *verklige* befälhafvaren Paykull, denne dock ingalunda tydligt betecknad som samme person, hvilken var med vid öfverrumplingsförsöket mot Riga. Den som då var med, omtalas som generalmajor, och hans namn skrifves då alltid *Paÿkull*, men i berättelsen om Dünaslaget nämnes han öfverallt generallöjtnant *Paykull*. Det är således icke af förf:s framställ-

ning klart, att de båda voro en och samme person. Ettdera skrifsättet borde väl, åtminstone i *samma* verk, användas (sjelf skref han sitt namn med tydligt y, men detta punkteradt som ü.)

Förf. finner »oförklarligt», huru Vellingk efter Maydels seger vid Düna kunde låta två månader förgå utan att öfvergå floden eller åtminstone angripa Dünamünde. Så oförklarlig är väl ej saken, trots den gamle Dahlbergs klagomål mot Vellingk, af hvilka förf. med mindre skäl bort låta sig påverka än den unge och om ställningen ännu ej närmare underrättade Karl XII. Det må erinras: att Paykull vid sin brådstörtade återmarsch dock lyckades förstöra bryggan bakom sig; att Vellingk anlände först efter några dagar, hvarunder Paykull fått tid att ordna sin styrka och intaga en stark försvarsställning på andra stranden; och att flodöfvergång väl på Maydels yrkande snart nog försöktes, men motades genom verkan af Paykulls artilleri, ehuru visserligen svenskarne till slut lyckades (den 18 maj) att besätta Dalholmen; att slutligen Paykull snart erhöll betydande förstärkning af kurländska och litauiska trupper och efter någon tid äfven den saxiska hufvudhären anlände. Under sådana förhållanden är det väl ändå ej så oförklarligt, om Vellingk undvek en flodöfvergång, som, äfven om den lyckats, antagligen försatt honom i samma belägenhet, hvari Paykull skulle hafva råkat, om han ej i rättan tid återgått öfver Düna.

Mera »oförklarligt» är, hvarför förf. ständigt skrifver namnet på konung Augusts bekante gunstling Fle*m*ing. Af alla andra historieskrifvare skrifves Fle*mm*ing. Att han äfven sjelf skref sitt namn så, synes redan af hans som bilagor till Dahlbergs relation införda bref. Likaså finnas bland dessa bilagor bref, som undertecknats af *Maydel*, men icke af *Maidel*.

Framställningen af anfallet mot Danmark (i det tionde kap.) äfvensom redogörelsen för fredsmedlingen (i det tolfte) äro synnerligen utförliga samt gifva åtskilliga nya och beaktansvärda bidrag.

Att förf. med denna del af sitt arbete spridt nytt ljus öfver många punkter af begynnelseskedet till Karl XII:s historia, särskildt i fråga om de diplomatiska förhandlingarne, kommer nog att med befogade loford erkännas, och i dessa instämmer för sin ringa del äfven anmälaren.

Otto Sjögren.

Religionernas barndom af *Edward Clodd.* Fri öfversättning från engelska originalet. Stockholm, Z. Hæggströms förlagsexpedition.

Okunnigheten, den magt som anstiftat det mesta onda i verlden, utgör tillika det mägtigaste hindret som reser sig mot menskligheten͏s framåtskridande mot sitt i fjerran hägrande för-

lofvade land. Ja, med skäl skulle man kunna kalla henne menniskoslägtets erkefiende och den enda sannskyldiga djefvulsgestalt, som förnuftet kan vidkännas. Hennes tjensteandar, som i henne allena hafva lif och varelse, äro fördomarne af alla slag. Der en enda sådan fördom i många själar kan skingras, der firar upplysningen en seger, hvars följder ej böra underskattas derför att de ej kunna på förhand beräknas. Hvarje medel, skickligt att åstadkomma detta, bör af upplysningens sanna vänner helsas med bifall. Ett sådant medel är den bok, hvars titel vi nu anfört, och hvilken vänder sanningens spegel mot de starkaste fördomarne af alla, de religiösa.

Den trångbröstade religionsuppfattningen är mägtig ännu i våra dagar, derför att okunnigheten ännu i våra dagar är en magt. Hvarje stund bevittnar drag af religiös ofördragsamhet och fanatism, ej minst inom vårt eget land. Sök derför att bibringa de unga en sannare och allsidigare kunskap, ej blott om vår egen religion utan äfven om andra religioner, lär dem »att den kristna religionen visserligen står ojemförligt högre än någon af de öfriga, men att den icke är en religion, som till sin *art* är skild från alla de andra, utan af samma art som alla andra, forntida eller nutida, religioner». Lär dem att »kristendomen har icke till dessa andra religioner den ställningen, att kristendomen ensam skulle vara en gudomlig uppenbarelse, medan alla de andra skulle vara menniskors verk; utan kristendomen är den ädlaste brodern i en syskonskara, hvilken har samma arbete, samma hopp och samma mål.» (*Religionernas barndom* sid. 172). Inplanta hos dem denna toleransens höga idé, som kan se och med glädje uppskatta det goda ej blott i egna utan äfven i andras meningar — och du har gjort ett godt verk, ty du har bidragit att göra den kommande generationen bättre än din egen.

Max Müller, den utmärkte språk- och religionsforskaren, som med mycket erkännande uttalat sig om denna bok, yttrar i bref till dess författare: »Ingenting nedtynger oss så, som att i ungdomen och mannaåren, ja, till och med ålderdomen nödgas inse det origtiga i så mycket, som vi i barndomen lärde. Ni deremot lägger en bättre grund i barnasinnet».

Anslutande oss till dessa ord af den berömde vetenskapsmannen, önska vi att den förträffliga boken måtte erhålla stor spridning och blifva med eftertanke läst bland det uppväxande slägtet. Mången af en mera framskriden ålder, som önskar sina begrepp i detta högvigtiga ämne klargjorda eller korrigerade, skall ej heller lägga henne ifrån sig utan tacksamhet mot förf., som deri länkat hans uppmärksamhet på några enkla och fruktbärande, men för honom hittills fördolda sanningar.

J. A. R.

Samlade Skrifter af Gunnar Wennerberg. *I. Romerska Minnen.* Stockholm, Jos. Seligmann & C:is förlag.

Då det först gjordes allmänheten bekant, att *Gunnar Wennerberg* beslutit utgifva sina vittra alster i samlad upplaga, helsades underrättelsen härom med liflig glädje och stora förväntningar af de talrika vänner och beundrare den Wennerbergska sången tillvunnit sig i vårt land. Med stora förväntningar, — — ty på »Gluntarnes» skald ansåg man sig ha rätt att ställa sådana och nyfikenheten var dess mera spänd som man ju fått veta, att samlingen skulle »till öfvervägande del innehålla hittills otryckta eller eljest af den stora allmänheten okända dikter».

Första bandet, som under den gemensamma rubriken *Romerska Minnen* innehåller en mängd smärre dikter af vexlande form, föreligger nu färdigt — och har för sin del, vi kunna så godt genast säga det, rätt ansenligt svikit de stora förväntningarna. Dessa *Romerska Minnen*, som ett helt betraktade, skola ej bidraga att öka Wennerbergs författarära. En med stränghet verkstäld utgallring af innehållet skulle ha lemnat ett godt, delvis ypperligt litet häfte, men sådan samlingen nu ter sig motsvarar en stor del af dikterna hvarken hvad formen eller innehållet beträffar några högre stälda fordringar.

Vi kunna dock rätt väl förstå af hvad anledning det varit förf. svårt att på dem tillämpa en kritik, som dock här varit nödvändig. För honom personligen utgöra de kära erinringar om oförgätliga stunder, tillbragta i »den eviga staden» och hvem finnes, som andats Roms luft, vandrat kring bland dess minnen och skådat dess tusen under af natur och konst, och icke med tjusning vänder åter dit — »åtminstone i tankarne». Dessa Romafarare skola också under alla omständigheter vara författaren tacksamme för att han genom sin sång väckt månget halfförbleknadt minne till lif eller rigtat tankarne på aldrig förgätna föremål, hvilka plötsligt i all sin ursprungliga glans framträda ur vårt inres helgedom, der de troget bevarats sedan det yttre ögat ej mera kunde återspegla dem.

Men det är ej *denna* stämma, hvilken så lätt kunde förleda till partiskhet, som får göra sig hörd, då det gäller att döma om dessa dikters *estetiska* värde. Vi ha redan i största allmänlighet uttalat vårt omdöme derom. Och utom det att man från en sådan lyra som Wennerbergs väntat sig både halt- och klangfullare sånger öfver ett så stort och rikt ämne, bör ihågkommas att i vår vitterhet Roms eller i allmänhet Italiens härlighet härligt är skildrad af, bland andra, Nicander, Atterbom, Malmström, Böttiger, Nyblom, Rydberg, Snoilsky, hvilket gjort vår bildade läsekrets anspråksfull gent emot dem, som i deras fotspår vilja i ord måla oss bilder från detta underbara land.

Vi kunna ej finna annat än att författaren, då han valt att i denna omfattning delgifva allmänheten sina *Romerska Minnen*, begått ett afgjordt missgrepp, det nemligen att ej kläda sina tankar och intryck i prosans form. För enskilda stämningsbilder lämpar sig naturligtvis den poetiska formen ypperligt; men en hel dagbok på vers kan ej undgå att ofta tangera eller löpa inom prosans område — också äro flera af poemerna ej annat än prosa, skrifven på längre eller kortare rader — och som man vet, är prosan god och ypperlig, der hon hör hemma, men ledsam att råka ut för, då man finner hennes anlete bak sånggudinnans mask. Men möter man i förevarande poetiska behandling ofta prosan, lider det likväl intet tvifvel, att den genialiske författaren, med sin lediga, behagligt flytande stil och det originela i uppfattningen (i synnerhet eger han ett skarpt öga för upptäckandet af humoristiska drag), i prosans form skulle mägtat gifva oss en poetisk och stämningsfull skildring af detta Rom under Pio nonos dagar, hvilket han så väl känner, en skildring, helt visst värdig att ställas vid sidan af de högt skattade behandlingar af samma outtömliga ämne vi redan ega af Egron Lundgren, Ljunggren, Dietrichson m. fl. och i stilens friskhet och ämnenas omfattning må hända öfverträffande dem. Hvilken skada att han ej *så* fattat sin uppgift!

Vi nämnde att dessa dikter i allmänhet ej heller hvad formen beträffar motsvara några högre stälda fordringar. Och detta gäller ej endast i den meningen att i många af dem den sjelfsvåldiga och lösliga formbehandlingen upplöst versen i en slags rytmisk prosa, som ej innehållet mägtar höja till poesi (se till exempel stycket *Colombina* sid. 49 o. f.), utan äfven, särskildt hvad de i antikt versmått affattade beträffar, att man i dem möter stundom svåra fel emot metrikens lagar. En någorlunda uppmärksam läsare skall utan möda påträffa ej få sådana, om vi som exempel hänvisa honom till de på sapphiska strofer skrifna styckena *I doganan* och *Colosseum* eller det i alkaisk vers affattade *På ruinerna af Caracallas termer*.

Vi ha oförbehållsamt framhållit bristerna i dessa *Romerska minnen*, emedan deras författare innehar hög rang ej endast inom administrationen utan äfven inom vår samtida literatur. Fel hos framstående författare tolkas ibland som förtjenster och locka i synnerhet mindre skarpsynte efterhärmare till mer eller mindre misslyckade utflygter i mästarens fotspår; det är kritikens pligt att hvarken medelbart eller omedelbart, hvarken genom sin tystnad eller sitt tal uppmuntra till en sådan uppfattning och dess följder. — Rättvisan bjuder dock, att vi tillbörligt uppmärksamma äfven det goda, som förf:s diktsamling erbjuder, och vi nämna derför de stycken, som synas oss vara hennes bästa:

Hvardagslif, utmärkt för sin lediga form, *Från spanska Trappan*, *Sopranen i Ara Coeli*, *Tiggarmunken*, en präktigt tecknad humoristisk figur, *Campagnolen vid Ponte Molle*, *Allegris Miserere*, *Vid Fornarinas hus*, samt i all synnerhet samlingens perlor, *Trasteverinska ögon*, *I en vigna utanför Porta Pia* och *Under en aftonsång i Trinità de' Monti*. — Särskildt tilltalar oss i de flesta af styckena den varma medkänslan för det sköna landet och dess befrielseträngtan, hvars uttryck förf. kallat »ett svagt återskall af den då hos Italiens folk rådande högljudda förbittringen öfver ett olidligt andligt och verldsligt förtryck». I synnerhet i stycket *I en vigna utanför Porta Pia* har förf. lyckats kläda dessa känslor i drägten af den sannaste poesi.

Med spänning motse vi andra bandet af dessa Wennerbergs skrifter, som skall innehålla *Gluntarne* och en dermed följande literär-historisk inledning, »i hvilken Upsala-lifvet på förf:s tid skildras och uppkomsten af dessa skapelser framställes,» enligt hvad förläggaren i sin anmälan tillkännagifver.

J. A. R.

Redaktionen tillsända tidskrifter:

Nordisk tidskrift, utgifven af Letterstedtska föreningen, red. af O. Montelius, 1881, 7:de häftet, innehåller bl. a.: Westergaard, H., Hovedresultaterne af den nyere dødelighedsstatistik. I; Centervall, J., Det andra nordiska filologmötet i Kristiania den 10—13 augusti 1881; Literaturöfversigt; Nyutkomna böcker.

Finsk tidskrift, af C. G. Estlander, December 1881, innehåller: Språkstriden mellan Urban Hjärne och Jesper Svedberg, af Gust. Stjernström; Finlands geologiska undersökning, af Isak Castrén; Michetti, konststudier af J; Madam Pettersons pröfningar; prolog till en berättelse ur Helsingforslifvet, af J. A—g; Försvunna kontinenter, af R. Hult; I bokhandeln; Öfversigt.

Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif, Tidskrift, utg. genom J. A. Lundell, 1881, innehåller: **A.** M. Jonsson, Folktro, seder och bruk i Möre under nittonde århundradet; **B.** J. Magnusson, Tillägg till Adolf Noreens ordbok öfver Frykdalsmålet; **C.** J. A. Lundell, Om dialektstudier med särskild hänsyn till de nordiska språken.

Svenska trädgårdsföreningens tidskrift, utg. af Axel Pihl och Jakob Eriksson, 1881, 5:te häftet, innehåller: Azalea procumbens och Sedum villosum; Om växternas lifsvärme; Om alp-, skogs-, kärr- och vattenväxters odling i Kristiania Botaniska trädgård; Om rotäkta törnrosor; Svensk hortikultur i forna dagar. Senare afdelningen: Linné, hans samtid och närmaste efterföljare; Om slägtet Begonia; Välluktande alprosor; Minneslista för trädgårdsodlare och blomstervänner; Smärre uppsatser; Literatur. 6:te häftet innehåller: Dracaena (Cordyline) erecta alba; Svensk hortikultur i forna dagar. Senare afdelningen: Linné, hans samtid och närmaste efterföljare; Drifning af Liljekonvaljer; Om alp-, skogs-, kärr- och vattenväxters odling i Kristiania Botaniska trädgård; Odling af hyacinter i glasflaskor; Minneslista för trädgårdsodlare och blomstervänner; Smärre uppsatser; Literatur.

Hemvännen, utg. af Lars Hökerberg, 1881, n:r 12, innehåller: Julklapparna. Originalteckning; Ylva. Efter en folksägen från Dackefejden; Tiggarpiltens julnatt. Dikt; Några kungliga plägseder; Från kronprinsessan Victorias barndomshem; Blomman på rutan; Ett hem. Dikt; Tankekorn; Breflåda; Musik.

Djurvännen, red. G. V. Sjöstedt, 1881, n:r 12, innehåller: Några ord om räfven; Några ord om god och välvillig behandling af djur; Vinterhjelp åt småfoglarna; En militärisk bagge; »Fånga talgoxar verkligen lefvande bin»? Brefvexling; Anmälan.

F. WICHMANNS EFTER
GOTHERSGADE 44
1883
KJØBENHAVN. K.
A. M. PEDERSEN

Widener Library
044 105 217 582